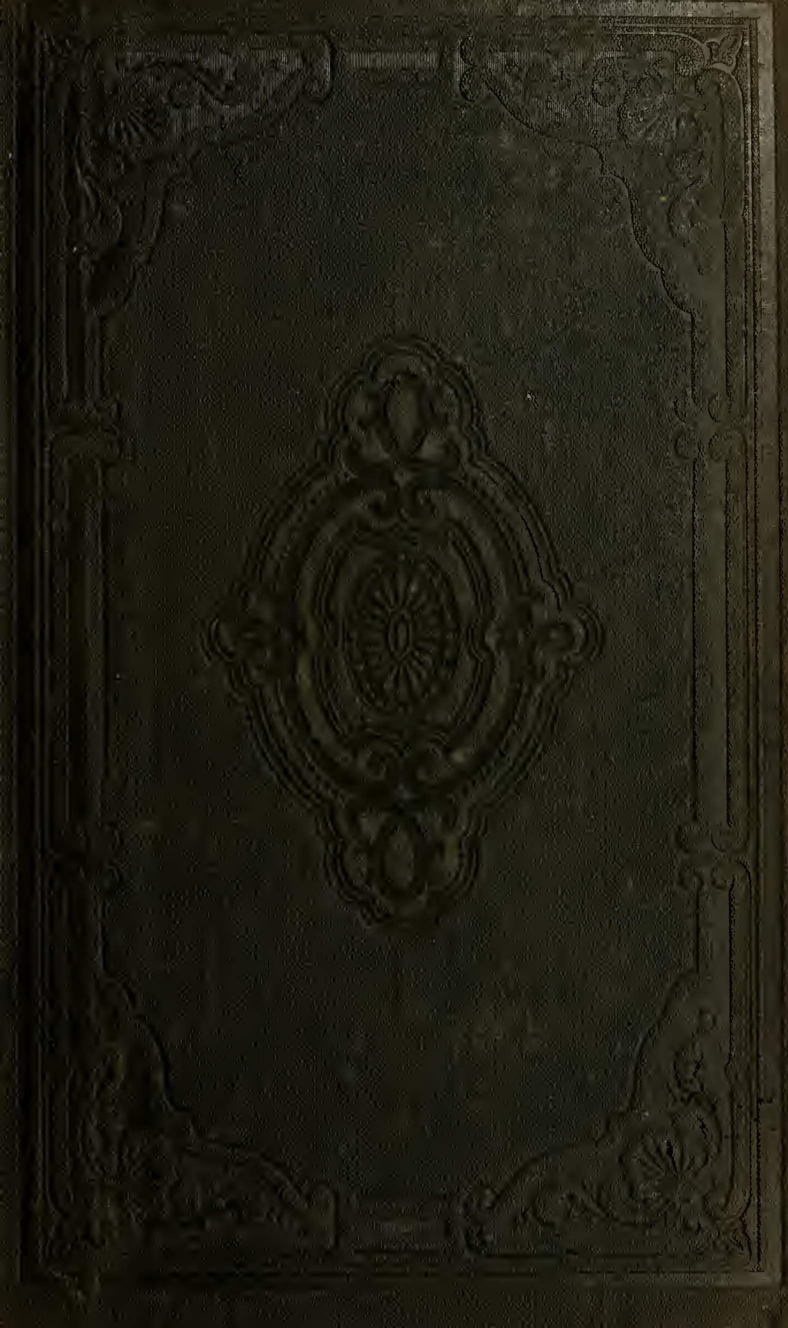

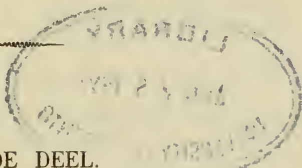
BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

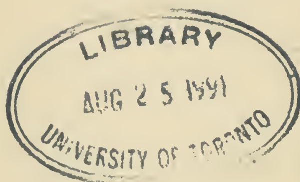
HAARLEM.

VIJFDE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1877.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

DE O. L. VROUWE-KERK TE DORDRECHT.

Nog eens willen wij tot de kerk terugkeeren, welke teregt eene der oudste, grootste en prachtigste kerken van ons land, in spitsboogstijl gebouwd, mag geheeten worden. Zij is voorzien van een hoogen en zwaren toren die een omvang heeft van 222 en eene hoogte van 209 (Balen) 219 (Dr. Schotel) Rijnlandsche voeten. Het muurwerk is 9 R. voeten 7 duimen dik en 318 steenen trappen leiden tot het plat. Boven de zuilengang waar thans de vier wijzerborden zijn geplaatst, zou volgens eene teekening bij mij berustende, eene zeskantige spits moeten zijn gebouwd geworden, welke het kruis medegerekend den toren ongeveer 140 R voeten zou verhoogen. Doch het schoone plan van den kunstigen bouwmeester is nooit tot uitvoering gekomen, vermits de toren sterk naar de noordzijde begon over te hellen, gelijk in en buiten de kerk duidelijk te zien is.

Aan de zuidzijde binnen den toren vindt men de reeds besprokene inscriptie:

„Fundata sum anno Jhesu 1339 Junii 16. Incensa cum aliis 1457 Junii 28."

Op twee andere blaauwe steenen is ingegrift met gothieke letters:

„Anno Christi 1421 Novembris 18 submersae manserunt 72 villae continuae Dordraco † Era Christi 1489 Junii 4ª. Vicit Dort in Lecca. Alleluja."

De eerste inscriptie herinnert ons aan den welbekenden St. Elisabeths vloed van 1421 en de tweede aan het scheepsgevecht op de rivier de Lek, waar de Kabeljaauwschen de Hoekschen overwonnen. [1]).

1) Nuyens, Algem. gesch. VII, pag. 13.

Toen in den verschrikkelijken brand van 1457 ook deze kerk ontzettend werd geteisterd, zijn de klokken van de jaren 1168 en 1170, volgens Balen, uit den toren gevallen, doch in 1540, getuigt Dr Schotel, waren er wederom nieuwe ingehangen Rondom de grootste las men:

Is, qui vides, cur non filis et voce dulci traheris?

Spe si fixa tu confidis, prospere liberaberis, Mariae subsidio.

Johannes Jeelstmans et Henricus Waghenens fecerunt me. Jo Ka et Lambert.

De kleinere klok had dit randschrift:

Ut vox sonat in deserto, Christo tubas in aperto.

Voce clara laetabunda parate vias Domino Johannes ergo vocaberis.

In het Sacramentstorentje hing een Mette- of Preekklok, schrijft Balen, met het volgende omschrift:

Cum tinniam ab alto, agite Christicolae, jam rumpite moras, ad templum properate Dei Georgius vocor. Per me Georgium Wagenens, anno Domini MCCCCCXIX.

Deze laatste klok is verplaatst geworden naar het torentje der Augustijnenkerk.

Heeft er ook oudtijds in den toren een klokkenspel (carillon) bestaan? Wij lezen alleen in eene Tres. Rek. van 1560 [1]: „den beyerman over een jaarwedden dat hi dagheliecxs op ten stede clocke speelt ter groter Kercke ende somwijle op 't stadhuys. III £.

Jacob van Oudenhoven in zijn O. en N. Dordrecht, levert ons eenen inventaris van privilegiën en oude stukken; daarin plaatst hij letter D. N° 5 Graef Floris in date 12.. half April, van Kosterye, ende van den Tooren aen 't Kerckhof te betimmeren.

Letter F. N° 2. „*Vidimus* in date 1294 van eenen brief

1) Dr. Schotel. Aanteekeningen 84.

van Graef Floris van Hollandt van date 1290 half April gifte van..... ook dien steentoorn."

De kerk, zegt de chronykschrijver [1]), „is een sierlyk konstigh en treffelyck gebouw" Met den toren medegerekend heeft zij eene lengte van 321 (Balen) 381 (Dr. Schotel) R. voeten, eene breedte van 125 en in het schip eene hoogte van 82 dier voeten. Zij is gebouwd in den vorm van een Grieksch kruis, hare gewelven rusten op 56 zuilen.

In de kerk bevonden zich 21 kapellen en 47 altaren. Wanneer wij de hoofddeur zijn doorgegaan, vinden wij in den zuidertrans de 1ste kapel van Sinte Steven, gesticht den 21 Maart 1421 of 22. Zij stond onder het opzigt van Overman en Dekens van het Verwersgilde. In deze kapel bevond zich eene groote koperen Doopvont.

2de kapel van Sint Anne, gesticht 12 September 1451, stond onder opzigt van Dekens van het Bontwerkersgilde.

3de St Ausberts-kapel, gesticht 4 April 1408, stond onder toezigt der Dekens van het Bakkersgild.

4de St. Niklaas-kapel, gesticht 1 April 1398, stond onder opzigt van Keizer en Dekens van den Marsluden, Koomans- of Kramersgilde.

5de St. Ponciaans-kapel, gesticht in den jare 13... wordt vermeld in den stichtingbrief van de Marsluden-capelle 1398 en in een rentebrief nopende St Ponciaens-outer 1427. Deze kapel stond onder toezigt der Dekens van den Wantsniders- of Lakenkoopersgilde.

Nu zijn wij genaderd aan de zuiderdeur, welke in 16.. is toegemetseld. Aldaar bevond zich een ijzeren deur, waarvoor weleer door de H. Geestmeesters ter grooter kerk de proven aan de gifters of collatores van die proven werden toegediend, om die aan de armen en kranken uit te deelen op

---

1) Dr. Schotel en Balen.

Paschen, Pinksteren, Kersmis (Schotel) Kermis (Balen) en St. Maarten. Balen plaatst daar ook „den Orgel of Positif."

6de St. Pieter- en Pouwels-kapel, „gezeyd de Romeynen-kapel, gesticht in den jare 1404 door derselven Broeder en Susterscap enz. en omme daar inne ook begraven te worden. In deze kapel is Herman Jansz. Spaan, Jerusalems en St. Pietersheer, medebroeder der Romeynen geaard." Deze kapel stond onder opzigt van Overman en dekens derzelfde Broederschap In deze kapel bevond zich de trap naar het orgel, alsook de deur der Kerkmeesterskamer „ter kerke uytgebond."

Was zij door den brand van 1457 verwoest, spoedig werd zij heerlijk herbouwd; zij bezat een marmeren altaar, waaraan dagelijks H. Missen werden gelezen voor de afgestorvene broeders en zusters.

7de „St. Jacops die Meere-kapel," gesticht en begiftigd met eene vikarie, hoorende tot St Jacobs-autaar, door Thomas Bokelaer Symonsz, Rentmeester generaal van Holland enz. 25 Augustus 1487, bevestigd bij Bulle van Heer David van Bourgondiën, Bisschop van Utrecht, verleend vier dagen later, vermeerderd bij Heer Arend Bokelaer, priester, den 14 Sept. van hetzelfde jaar Deze Vikarie moest volgens de fundatie van Heer Arend Bokelaer na zijnen dood of na den dood van hem, met wien de stichter zou wisselen of permuteren, verdeeld worden in twee vikariën, en collatores zouden zijn de naasten van den bloede, mannen voor vrouwen gaande, in gelijken graad. Het bovengenoemde St Jacobs-outaar was zeer oud en heette naar den stichter 's Graven Dirks-altaar. Daaraan moesten wekelijks vier H Missen worden gelezen tot lafenis der zielen van de Graven en Gravinnen van Holland, waarvoor de Vicaris jaarlijks 60 pond trok, later kwam die stichting in handen van het kapittel der Kerk.

In de aanteekeningen bladz. 85 deelt Dr. Schotel ons

mede, dat de Vikarie op St. Jacobs-altaar op het jaar 1366 voorkomt in den stichtingsbrief van het Kanonikaal Kapittel van Hertog Aalbert Bij onderzoek vonden wij dan ook: „ende daertoe dat wy ende onse naercomelingen rechte Patroonen ende Gifteren wesen sullen ende blyven tot eeuwighen daege van de provenuen die men te hieten pleget cappelrye opte Sinte Louis-altoer ende die cappelrye van *St. Jacobs-autaer* in derselver kercke."

Verder teekent hij aan, dat in een Ms. Heer Goswijn als Vikaris van 's Graven-altaar of van St. Jacob den meerdere voorkomt in den jare 1285. In 1297 was daarvan Vikaris Pieter Koppens of Hoppens, geboren Dortenaar, wonende bij de St. Marie-kerk; in 1319 Heer Aalbert Vranken en in 1335 Heer Willem Oem.

8ste St Jans Evangelisten-kapel, gesticht 16 October 1478 door Geertruyd, Mr. Jan Aelbertsdochter, Rombout Jansz Weduwe In deze kapel bevond zich eene schilderij voorstellende het laatste Avondmaal, door Anthonij van Montfoord, gezegd van Blokland.

De 9de kapel toegewijd aan S...? is gesticht in 14.., en wordt in een Kerkmeestersbrief van 5 Sept. 1475 aan Mr. Aalbertsz., Deken der kerk, Jan van Muulwycxcapelle genoemd. [1]) Deze Jan van Muulwyck werd hierin bijgezet in 1439. De kapel had een marmeren altaar en een schoon tabernakelstuk van Cransse; wat het echter voorstelde, is onbekend.

De 10de St. Pancras-kapel, gesticht 25 Januarij 1474 door Mr Jan Aelbertz., alias van Egmond, Deken der collegiale kerk van Dordt, een man van buitengewone

1) Balen bepaalt elders de stichting dier kapel nader, met de volgende woorden: „In 't jaar 1443 op den 4den April is door Gerrit van Muylwyck en Mechtild van Malborch zijne vrouw gesticht in de groote kerk de kapel (boven zonder naam aangegeven) ter eere Gods, S. Hieronimus, St. Helena en tot waardigheid van het H. Graf. Naar luid van de fundatiebrief."

godsvrucht, die vele Vikariën en Memoriën stichtte, de klok van het St. Agnes-klooster, waarin zijne nicht Agniet Hendriksdr priorin was, wijdde, aan het convent bij uitersten wil 10 morgen land en zijn zilverwerk, aan de Jerusalemsche Broederschap 18 Carolus-guldens en den armen zijne overige bezittingen vermaakte. Deze kapel was begiftigd met twee vikariën, behoorende tot „St. Pancraasouter, welkers Patronen en Collatores, volgens de giftbrief, zullen zijn de naaste erfgenamen van den fundateur van beide zijden, daarin man vóór vrouw en in maniere van Leengoeden neergaande."

De 11de St. Apollonia-kapel, gesticht 141. door Jonkvrouw Adriana, dochter van IJsbrand van den Coulster en van Maria van Wangenge en 2 April 1510 door Beatrix, dochter van Willem van den Coulster, rentmeester-generaal van Zuid-Holland rijk begiftigd.

In die kapel hing een „konstigh conterfeytsel" der Heilige door een Italiaan geschilderd Het altaar was zeer rijk en bleef in den brand gespaard. In 1374 had het altaar een jaarlijksche rente van 35 R. guldens en werd door Mr. Jacob Duyck bediend.

De 12de St Lowys- of 's Graven-kapel De stichtingsbrief van het altaar hebben wij reeds geleverd in ons opstel „De O.L. Vrouwekerk te Dordrecht en S. Sura" terwijl wij de „cappelrye op St. Louis-altaer" aantroffen in den besproken brief van Hertog Aalbert 1366.

De graven van Holland waren eerst de patroni en collatores der Kapel, in 1366 werd zij vergeven aan het Dordtsche Kapittel en 17 Julij 1493 aan de Munters, waarom zij nog heden ten dage de Munterskapel genoemd wordt.

Vóór den brand bevonden zich daarin twee marmeren altaren en fresco schilderijen, tafereelen voorstellende uit het leven van den H. Koning Lodewijk en uit den Kruistogt van Graaf Willem. Deze kapel is de laatste in den zuidertrans.

In den oostelijken ommegang achter het koor is de 13de kapel aan St. Joris toegewijd. Balen geeft een onzeker jaartal der stichting aan, 14 ., maar Dr Schotel zegt, dat zij reeds bestaan heeft in 1345. Sedert 1458 behoort zij aan de schutters van den kruis- of voetboog en werd door een Vikaris bediend, die wekelijks twee zielmissen voor de schutters lezen moest. Later werden er door de confrerie en eenige goede lieden nog drie Missen bijgevoegd. Daarenboven moest de Vikaris jaarlijks twee jaargetijden houden met diaken en subdiaken, 's avonds de Vigiliën lezen en de gewone gebeden, waarvoor hij 60 R. gulden genoot.

Aan de wanden hingen banieren en vaandels en boven het altaar een St. Joris te paard door Anthony van Montfoort. Deze meester had ook voor de Kloveniers twee altaarstukken vervaardigd, het H. Avondmaal en de Kruisiging In 16.. werd deze kapel gesloopt en eene deur of uitgang daar gemaakt

Dezelfde ommegang bevatte ook de 14de kapel, Jerusalems-kapel genaamd, gesticht in 14.. behoorende aan de Jerusalems Heeren en Vrouwen. Deze kapel was rijk begiftigd, hare muren waren behangen met tapijten en schilderijen de H. plaatsen bij Jerusalem voorstellende, en er stond eene altaartafel met deuren, waarop de graflegging en verrijzenis door een Italiaanschen meester waren geschilderd. Het eikenhouten hek en de deuren waren van buiten voorzien met schriftuurteksten, en aan de binnenzijde was het graf des Zaligmakers gesneden en met kostbare houtsoorten verder ingelegd met dit onderschrift: „dit is het conterfeijtsel van 't Heylich graf te Jherusalem."

Deze kapel wordt nog vermeld in eene rekening der Broederschap, gedaan door Mr. Willem van Beveren in den jare 1503 voor de Heeren, Jan Oem Dirksz. Schout van Dordt Overman, Mr. Willem van Beveren geheim-

schrijver der stad en de Dekens Pieter Koell Adriaansz , Jan die Vriess, Cornelis Deen Gijsbrechtsz., Gerit Jacobsz., Gerit Willemsz., Jan Vrankensz., Kornelis Ghenensz., Floris van den Coulster, Klaes Adriaansz., Andries Dircxz. en Mr Adriaen Heynricxz. De kapel heeft in 16.. hetzelfde lot als de vorige ondergaan, terwijl hare goederen en inkomsten zijn gegeven aan „'t Erme Weeshuys."

Hierop volgt, altoos aan de oostzijde, de Sacristie met een „Voorhof" waarin de schatten werden bewaard, welke de kerk van oude tijden af van de Graven en Gravinnen van Holland (die veeltijds hun Hof te Dordrecht hielden; vanwaar de naam en plaats „Het Hof, de Hofstraat" nog iederen burger bekend zijn) ook van Philips van Bourgondie en Maximiliaan, van vreemde vorsten enz. had ontvangen: zooals in goud en zilver gevatte reliquiën, dito altaarsieraden, kostbare kleederen, sommige van goud en zilverlaken, kunstig borduursel met parelen bestikt en met edelgesteenten versierd Daarbij bevond zich ook de Librarye waarin kostbare Missalen, perkamenten en Manuscripten zich bevonden, alsmede boeken met ketens aan de pultrums geklonken.

Vermits er zich zoovele schatten in de kerk bevonden, werd zij 's nachts bewaakt.

„Betaelt aen Kerckem^s^ van Groeter Kercke omme te stellen een bequaem persoen omme des nachts in die kercke te waecken tegens de dieven iiii £ iiii S — Tres. Rek. 1485.

„Bet. aen M^r^. Pieter Aertsz. als bewaerder van de librarie van de Gr. Kercke xiii S. iiii G — Tres Rek. 1571.

Thans zijn wij genaderd tot het O. L. Vrouwe-koor, welks sterregewelf steeds door bouwmeesters en kunstenaars werd bewonderd. Waarschijnlijk werd dit koor in de 13de eeuw voltooid, wijl eene oude stadsrekening vermeldt dat in 1284 het altaar door den Bisschop van Utrecht werd gewijd.

Deze rekening over het jaar 1284 moet liggen onder de stads-archieven in de lade O. van de ijzeren kast, volgens Dr Schotel, bijlage H. Jacob van Oudenhoven echter stelt in deze lade N° 1 rekeningen over 1285.

De bijlage H geeft ons te lezen:

„Dit is van alrehanden Utgeve in 't jaer ons Here MCC vier ende tachtig, Sinte Servaetsdaghe.

Van den Cogghen.

Van der groter Kercke an den Torne ende an onser Vrouwen-Core.

In den ersten lviij P. van assijs ene vate wijns dat de Kercke dede tappen, dat liep in Gerarde kelre.

It. ii ℔ die men gaf tote onser Vrouwen-Core.

It Ghysebrecht des vaders neve 1 ℔ van Dornixc steene.

It. Jacobe... v ℔ die hi gaf van Kalcke en Zagers.

It. viii P die verteert worde op die Kercke.

It. Gilise vi ℔ van houte.

It Alarde ende Arckent iii ℔ van Corvelen an onser Vrouwen-Core.

It. Meister Janne die timmerman die timmerde an onser Vrouwen-Core ii ℔.

It. hare Gherarde die pape doe hi voer omme den Byschope ent weihede onse Live V. Kore, Kercke, Kerckhof ende te Beeghine.

It. den Bijschope die wihede in die grote Kercke ende Kerckhof i ℔ van ene Salme.

It. aen wine die Bijschop xv Sol. —

Het altaar aan O.L V. toegewijd was van marmer en daarop prijkte een beeld der H. Maagd, dat zeer vermaard was en in processiën werd rondgedragen. Het koor behoorde aan de Broederschap van O L. Vrouw en was versierd met een kunstig besneden gestoelte, dat echter in 1449 reeds zeer beschadigd was, want het Klepboek van dat jaar uit het stedelijk archief bevat het volgende:

„Actum P. camper xxiij dach in Decemb. MXXXXᶜIL (1449).

Alsoe den beelden van de stoelen in ons Vrouwe-Choor die noose off gesneden syn, dair die stoelen mede gestoffiert syn, dat jonge boeven gedaen, soo die goede luden verstaen hebben en willen daer of die waerheit ondervinden en dat corrigeeren als 't behoert, so waert geboden" enz.

Balen schrijft, dat later een gedeelte van dit koorgestoelte in de „Nieu-kerk" en 't andere in de „Augustinen" werd verplaatst en tevens dat dit koor ingang verschafte naar het Kapittelhuis, dat buiten uitgebouwd was. Heeft Balen het Orgel of positief geplaatst aan de zuidzijde der kerk, bij Dr Schotel vinden wij er een hier, aan de oostelijke zijde van het koor.

Aan deszelfs ingang stond het altaar van den H. Houte, alzoo genoemd naar een gedeelte van het H. Kruis, waarover wij later willen spreken.

De 15de kapel, in den trans aan de noordzijde der kerk, is de St Elisabeth- of Beverens-kapel, door joffer Zoetje of Sara van Beveren in 1431 gesticht en met eene wekelijksche Mis begiftigd, welke gift door Bisschop Sweder van Culenborch 8 Oct 1432 werd bevestigd. Heer Willem van Beveren Knape, diens vrouw Catharina van Weede en Heer Daniel van Beveren, Kanunnik ter groote kerke, voegden er eene wekelijksche de SS. Trinitate en jaarlijksche Missen bij op St Maarten en St. Elisabethsdag. Ook andere leden van dit geslacht begiftigden haar rijkelijk, en volgens bepaling van de Stichteres moest haar zusters-zoon Heer Daniel Berwouts de kapel bedienen Catharina van Weede schonk daaraan een altaarkleed, een van rood en wit sajet geweven tapijt, met de beeldtenis der Stichteres, haar wapen en dat van Willem van Beveren en zijne gemalin er ingestikt.

In een ander zijden damasten kleed, uit de jaarlijksche gift

van 6 carolus guldens vervaardigd door Johanna van Baeckel, waren de H Elisabeth met den H. Joannes den Dooper en een geknield liggend figuurtje van gouddraad geweven.

Boven het altaar bevond zich een kunstig door den beroemden Jan Terwe uit notenboomen-hout gesneden tafereel, voorstellende 's Heeren Verrijzenis en de aanbidding van den draak door de koningen der aarde uit de Apocalyps. Ook hing er een fraai schilderstuk: de Koningin des Hemels, en een ander met de portretten van Willem van Beveren, Catharina van Weede en hunne nakomelingen. Op den grond lag de zerk die het stoffelijk overschot der Stichteres en hare afstammelingen bedekte met het geslachtswapen — een klimmende bever met een gouden kroon op een zilveren veld en het opschrift: per mare et per terras. Aan eene der belende pilaren liet Pieter Muys van Holij een tafereel hangen, waaronder men las: In 't jaer 1557 beviel myn huysvrouw den xj January van een kind, twaelf weken gedragen, van de lengte als in 't tafereel staet, levende het als een quartier uurs, gedoopt bij Jacob Gerritsz. pastoer ende werde Marijken genaemt, present Ida Coil, moetje, Willem Willemsz weduwe, onse suster, Anneken Meynaertsdochter ende Adriaentgen Verlinden

Balen schijnt naauwkeuriger in zijne opgave van de stichting dezer kapel, immers hij geeft bij het jaar 1431 ook den dag aan namelijk 4 October, omtrent 3 uren, voor den Notaris Herman van der Mije; met zekere Vikarie op „St. Elisabeths-Outer." Ook laat hij de Bisschoppelijke bevestiging reeds den 9 October van hetzelfde jaar en niet een jaar later volgen. Daarbij getuigt hij, inzage daarvan te hebben gehad op 18 Maart 1675, en dat de „Outertafel" dezer kapel te zien was bij vrouw Elisabeth Ruisch, Heeren Koenraadsdochter, vrouwe van Barendrecht enz.

De 16de kapel, van den H. Naam Jesus, is gesticht 20

Sept. 1485 door Adriaan van Zandeling Pietersz , Heer van Zandelingen-ambacht Hare inkomsten en goederen zijn later gekomen aan 't „erme weeshuys"; de altaartafel was te zien bij Samuel Everwijn Samsz., oud raad der stad. Dit altaar bestond reeds in de 14de eeuw, want in 1367 trok de Vikaris Willem Hendriksz. jaarlijks 65 £ „mits hij zelf voor was, wijn en hostiën zorgde" Vóór den brand zag men in deze kapel eene fresco-schildering, sedert vervangen door eene in olieverw van Crabbe. Zij stelde de Besnijdenis onzes Heeren voor; van buiten op de deuren was een bekoorlijk landschap geschilderd met 24 biddende personen, voorstellende den Stichter, zijne 4 vrouwen en 13 zonen van welke 2 Kanunniken en 6 dochters. Aan de binnenzijde der deuren vond men de Geboorte des Heeren en aanbidding der Wijzen.

Nu volgt de 17de kapel, van het H. Kruis, in 1350 door Catharina van Weede gesticht. Aan het altaar schonk zij 10 morgen land in het Weede-ambacht gelegen en gaf de collatie voor de eerste maal om Gods wil aan Heer Simon Hueter. Hare nakomelingen vermeerderden de inkomsten door schenkingen van land, doch dit verdronk in den watervloed van 1421 en dien ten gevolge bleef de kapel geruimen tijd zonder Vikaris. In de 16de eeuw behoorde zij aan de familie van Wesel en diende tot begraafplaats van Wigbout van Walig, overgrootvader van moederszijde van joffer Christine van Slingelandt, huisvrouw van Thomas van Wessel die het altaar drie(?) Missen gaf.

In vervolg van tijd werden ook Adriaan Vlamming Hendriksz , Jerusalemsheer en Mayken Cornelisdochter, Jerusalemsvrouw, die beide met huisknecht, hond en kat den 29 Mei 1565 naar Jerusalem togen en alle welvarende 28 Maart 1566 terugkeerden, daarin bijgezet, doch later naar het hooge koor overgebragt. De kapel had twee

altaren, boven het eene hing de kruisiging van Doudyns, boven het andere de begrafenis en op de deuren Vlaming en zijne vrouw in biddende houding, onbekend van welken schilder. Het grootste kleinood dezer kapel was een wonderdadig kruisbeeld in een „caske of huuske" gesloten. Blijkens een brief van Willem van den Landscrone en Jan Celsus, parochiepapen in O L V. Kerk, bevonden zich op St Laurensdag 1349, na den noen, eenige kruisbroeders uit den Bosch te Dordrecht, gekomen „om hare penitentie ten love Gods te doen" in deze kapel, en verlangden vurig het beeld te aanschouwen. Na vergeefsche pogingen om „het huuske" te openen „schoon zij de dure sterkelike roerden", bad een der broeders „innerlic of hare pelgrimaedse ende broederscap Gode ontfanghelic ende goet ware, dat hun Gode ghegonnen wilde 't cruce te beschouwen" Na dit gebed „roerde hi die casse ende die slote ontspranghen ende de doren ghingen op bi der ghenaede Godts openbaerlic." Om de wonderkracht verder te beproeven, bragten zij een kind dat 6 jaren was blind geweest, en op hun gebed keerde het licht in de oogen terug „en alse hem die broederen sine oghen roerden, vielen daeruut heete tranen, ghelyc als ziedende water ende si baden Gode die 't zaghen."

Aan deze kapel grensde de 18[de], toegewijd aan den H Andreas. Zij had eene kostbare altaartafel met een beroemd schilderstuk „het schoonste der kerk" van een ongenoemden Vlaamschen meester, de vischvangst van Petrus voorstellende. Deze kapel was zeer oud en reeds in den aanvang der 14[de] eeuw het eigendom der vischkoopers, die in 1370 Heer Lambert en na hem Heer Pieter van der Sluis tot hun' Vikaris benoemden Drie malen 's weeks moest er de H. Mis worden gelezen, waarvoor jaarlijks 60 £ gegeven werd.

De 19[de] kapel van St. Catharina bezat een altaar in 1354

gesticht door Catharina Mensdr Wed^e Hendrik Adriaensz., waaraan twee Missen wekelijks en een eeuwigdurend Jaargetijde moesten gehouden worden „tot zaligheid harer ziel en van hare vrienden, waarvoor de Vikaris de renten trok van 7 morgen lands dat is 15 £ Holl." Later is dit voorbeeld door eenige „goede luuden" gevolgd, die daarbij bepaalden dat de Vikaris zelf de Mis moest lezen, zijn verblijf binnen Dordrecht houden en op het feest van St. Catharina jaarlijks den armen uitdeelen aan wittebrood een £ Holl., zijnde de renten van 2 huizen. Boven het altaar hing eene fraai geschilderde St. Catharina.

Reinout van Brakel stichtte in 14.. de 20ste kapel van de H Barbara. Barbara Jansdr eene vrome weduwe schonk daaraan een' zwaar verguld en kelk en een kostbaar stel damasten kerkgewaden te gebruiken op den feestdag harer H Patrones. Bij deze gift voegde zij in 1481 een uitmuntend altaar-stuk, den marteldood der Heilige voorstellende „mits dat de Vikaris jaarlijks op haren en haars mans feestdag eene zielmis zou lezen", waarvoor hij jaarlijks 5 £ genoot op eenige erfpachten en huizen

Eindelijk de laatste kapel was van St Olof met een prachtig altaar en eene schilderij St Odulphus voorstellende met een kerkje, waarschijnlijk eene nabootsing van het duifsteenenkerkje te Oirschot, waar die Heilige was geboren. Het altaar bestond reeds in 1325 en werd toen door den Vikaris Jan Gerardsz. bediend, die er driemalen 's weeks de H. Mis las, waarvoor hij jaarlijks 65 £ uit de opbrengst van sommige landerijen trok, mits hij zelf voor was en hostiën zorgde. Later werd die som nog met 6 £ uit eenige erfpachten voortspruitende vermeerderd.

Bovendien bevonden er zich nog 26 altaren in de kerk, namelijk: in den toren, 1° dat van St. Hubert en 2° St. Severus, het eene had eene broederschap, het andere be-

hoorde aan het Weversgilde. Binnen de kerk: 3° van het H. Sacrament, behoorende aan het schrijnwerkersgilde. 4° van den H. (?) behoorende aan de mazelaars [metselaars?] 5° SS. Cosmas- en Damianus-altaar, van het barbiers of wondheelersgilde. 6° St. Laurens-altaar. 7° St. Eloy of Eligius-altaar van het smidsgilde. 8° St Jans-altaar. 9° SS. Vier gekroonden-altaar ten dienste der Maasschippers. 10° St. Josefs-altaar opgerigt door het timmermansgilde. 11° O L. Vrouwe-altaar met eene broederschap. 12° Het altaar van den H. (?) het scheepmakersgilde toebehoorende. 13° St. Leenderts altaar van het zagersgilde. 14° Het altaar der Zeven Weeën. 15° St. Maartens altaar voor de kraankinderen. 16° Het altaar van O. L. Vrouwe Boodschap. 17° S. Erasmus-altaar (wordt in de Holl. Bat. Sacra overgeslagen) 18° SS. Vitus- en Modestus-altaar van het droogscheerdersgilde. 19° Het altaar van het H. Kruis. 20° H. Drievuldigheids-altaar. 21° St. Lucas altaar, van het schildersgilde. 22° St. Lamberts altaar. 23° St. Sebastiaans-altaar 24° SS. Ewalden-altaar van het kuipersgilde [1]) 25° SS Crispinus- en Crispinianus-altaar van het schoenmakersgilde. 26° Het Hoogaltaar.

Dit Hoogaltaar met de beide in het oosten staande altaren van O L V. Boodschap en van St. Maarten waren van wit Italiaansch marmer. Het eerste was ruim voorzien van gouden voorwerpen en bezat 12 zilveren kandelaars. Boven dat altaar bevond zich een prachtig schilderstuk van een voornaam Italiaansch meester, de kruisiging voorstellende. Beatrix of Bate van Steene, weduwe van Witte, die Witte, had er een kostbaar, rijk versierd Missale aan geschonken.

Boven de beide andere altaren hingen schilderingen van

1) De stichting eener wekelijksche Mis daaraan wordt vermeld in de Bijdragen van het Haarl. Bisdom. III[de] Dl. pag. 128—30.

Boodschap des Engels en van St. Maarten, zijn kleed met zijn zwaard doorsnijdende; ook bezaten deze altaren zilveren kandelaren en prachtige sieraden.

Toen wij de 17de kapel van het H. Kruis beschreven, hebben wij de historie der Bossche pelgrims naar de Dordtsche relikwie en de wonderdadige genezing van het blinde kind verhaald, welke gebeurtenis plaats had 10 Aug. 1349, volgens authentieke akte bezegeld door „Willaem van der Lantscrone en Jan Celsus prochipapen ende met der stede zeghel door Scepenen ende Raed der stad" (Balen).

Deze relikwie zal wel dezelfde geweest zijn als waarvan melding gemaakt wordt in de beschrijving van het O.L.V. Koor, aan welks ingang het altaar stond van „den H. Houte"; en inderdaad is zij overgebragt van de kapel naar een tabernakel, boven in den pilaar gemetseld, waartegen het altaar van den H. Houte stond.

Alzoo moet Dr. Schotel of wel van gedachte geweest zijn dat er twee wonderdadige relikwiën van het H. Kruis in de kerk zich bevonden, of hij heeft zich in de tijdsopgave, wanneer de kerk in 't bezit dier relikwie is gekomen, vergist. Dezelfde geschiedenis of legende der herkomst vinden wij bij Dr. Schotel, bij Balen en in de Holl. Bat. Sacra. Zij noemen eenparig Claes Scoutet of Scoutetet. (Bat. Sacr. vertaalt het woord in *Schout* van Dordrecht, doch abusievelijk, want hij heeft grootendeels zijn leven in Brugge doorgebragt). Doch de beide laatsten doen duidelijk uitkomen dat zij van eene en dezelfde relikwie spreken, terwijl Dr. Schotel, gelijk wij zagen, de Bossche bedevaart, zooals behoort, op 10 Aug. 1349 stelt, en de begiftiging van die relikwie in de 15de eeuw plaats doet grijpen. Daar nu niets ons hier aanleiding geeft om aan twee wonderdadige relikwiën van het H. Kruis te gelooven, durven wij gerust de 14de eeuw als den ware tijd der begiftiging aan te geven. Immers 1° Balen geeft de bovengenoemde

authentieke akte op, en, na het wonder bij den brand terstond op die akte te laten volgen met de woorden „het Hout is *wederom* beproefd .. doe verbrande de Groote Kerck etc.": zegt hij „*Dit* Heylige Hout heeft gegeven der Kercke voorsz., Claes Scoutet, welck voormaelen was een *Borger* van der goede *Stede* van Dordrecht. Ende namaels toech hij te Brugge in Vlaenderen ende wert daer *borger* ende sterft aldaer. God wil wesen sijn siel genadich. Amen."

2° de Holl Bat. Sacr. sprekende over de altaren der kerk, zegt: „Een van de gemelde outaaren was het H. Kruis toegewijdt; want men had daar een groot stuk van Christus hoogwaardig Kruis, 't welk in een fraaij kruisbeeld met kostelijke gesteenten versierd, was gezet. Dit stuk van het H. Kruis heeft Niklaas, Schout van Dordrecht den soldaan van Babylonie in 't jaar 1330 listiglijk ontvreemt op de volgende wijze: Hij moest aan des Soldaans Rijks-staf, daar het stuk des H. Kruis ingesloten was, iets herstellen. Bij die gelegendheit heeft hij het gemelde hout daaruyt gehouden en in zijne geboortestad gebragt en aan de groote kerk geschonken". Uitgebreider vinden wij het verhaal bij D^r^. Schotel, daarom laten wij het alhier volgen: „Aan den ingang van het O L. Vrouwe-koor stond het altaar van den H. Houte, alzoo genoemd naar een gedeelte van het Kruis, dat in de XVe eeuw (?) door Claes Scoutet of Scouteten, een poorter van Dordrecht aan het Kapittel ter groote-kerk ten geschenke was gegeven en in een kastje boven hetzelve werd bewaard. Volgens een oud verhael was deze Claes een vroom jongeling, die te Brugge, waar hij zich op den handel toelegde, in kennis raakte met een rijk koopman in juweelen en andere kleinodiën uit Lombardije en hem als bediende en klerk derwaarts volgde. Na verloop van eenige jaren nam de koopman hem met zich om avonturen te zoeken

en handel te drijven in het land der Heidenen en Mahomedanen. Zij kwamen na lang rondgezworven en groote rijkdommen verzameld te hebben, eindelijk in Babel, waar zij de gunst van den grooten Soldaan, diens echtgenoot en dochter verwierven. Op raad der laatste gaf de Soldaan hun zijnen scepter, „die zeer grof en plomp van fatsoen was" om hem eene andere gedaante te geven. Zijne dochter, „die geen quaede jonsten droech tot het zaligen kristen gelove" openbaarde hun, dat onder de edelgesteenten, parelen en goud van dezen scepter, een gedeelte van het ware Kruis was verborgen; waarop zij hem tegen de schatten, die zij bij zich hadden, verruilden en van den Soldaan twee gidsen en „een sauve-conduit" verkregen, om veilig door zijn land te trekken, „om die van Arabiën, want dat sonderlinge wreet volck was." Omtrent half weg tusschen Alkariën en Jerusalem stierf de koopman en de eene gids, en vervolgde Claes met den andere zijnen weg. Omtrent twaalf dagreizen van de heilige stad, sprak de eerste zijnen makker dus aan: „Ziet vriendt, dese sceptrum is seer lanck, alsoo wij dat niet wel besteden (bezorgen) en kennen, dochttet u goet, ick soude raeden, dat wij hem braecken ende alsoo bergen, opdat hij ons van de Arabieren niet genoemen en wort." Ook deze „docht dit mede goet" en nu werd het hout van het goud, de edelgesteenten en parelen ontdaan en vervolgens weggeworpen, waarop zij, daar het avond was geworden, zich ter ruste nederlegden. Toen Claes zag dat zijn gezel was ingesluimerd, stond hij op, toog zijne kleederen uit „nam het eerwaerdige hout met vreesde (bevende) handen op", brak het en bergde de stukken tusschen voeijerlaken en het buitenste van zijn wambuis. Na zijns meesters zaken te Jerusalem te hebben afgedaan, vertrok hij naar Jaffa en vandaar naar Venetië, waar hij zich inscheepte naar Engeland, kwam te Doeveren en voorts te Brugge in Vlaan-

deren. Hier bergde hij het H. Hout in een „besloten scepkistje" gaf het ter bewaring aan een zijner vrienden en reisde wederom naar Armenië om koophandel te drijven. Toen hij geld genoeg had gewonnen, keerde hij naar Brugge terug en huwde hij Margaretha Tristram, eene jonge dochter van goeden huize, deelde haar mede welk een schat in zijn bezit was en dat hij lang „in den zin gehadt hadde een stucke te dragen ter plaetse, daer hij geboren was." Met hare toestemming reisde hij naar Dordrecht en vereerde in tegenwoordigheid eeniger vrienden aan de Kapittelheeren en Kerkmeesters der O. L. Vrouwe-kerk het stuk, onder beding van eeuwig voor hem, zijne vrouw en gezelschap te bidden en te doen bidden en voor zijn overlijden van de zaak niets te openbaren.

De Kerkmeesters lieten terstond een „suyverlyck cruijse" van „fijn goude" vervaardigen, sloten het H. Hout „een cirade van kercke ende poerte een half cubitus lanck en een duym breed" er in; dekten het met een „gulden casse" en plaatsten het op een „vergult-houte basement, ryckelyck verciert met goud en zilver" eerst in de kapel, later in den tabernakel, die boven in de pilaar, waartegen het altaar stond, gemaakt was.

Toen Bisschop Sweder van Culenborg, door de Stichtenaars uit zijn gebied verdreven, de wijk naar Dordrecht had genomen, heeft hij daags na St. Luciëndag in den Advent van het jaar 1431, in tegenwoordigheid der kapittelheeren, kerkmeesters, geestelijken en eene menigte aanzienlijke poorters, in Mijns Heeren-Herberg, een Grafelijk paleis in de Voorstraat, tusschen de Wijn- en Tolbrug oudtijds de poorte Malburg en Leeuwenburg genoemd, een groot vuur doen aanleggen, het H. Hout daarin geworpen en na eenigen tijd het wederom *ongeschonden* daaruit genomen. Ter gedachtenis aan deze gebeurtenis wijdde hij terzelfder plaatse drie klerken en des avonds noodigde

Neude Mensz. „om de eere van de stede" den Bisschop en gevolg in Blyenborch op een „collacion" bij welke gelegenheid zijne dochter, Jonkvrouw Machteld van Dorsen, door heer Sweder werd gevormd.

Meermalen reeds hebben wij gewag gemaakt van een ontzettenden brand, waardoor het grootste gedeelte der stad werd in de asch gelegd. Deze brand heeft plaats gegrepen den 30 Junij 1457 [1]) en woedde voort van Woensdags tot Zondag, eer zij gebluscht was Ook waren wij meermalen in de gelegenheid op te merken, hoe de kerk daardoor zwaar is geteisterd geworden. Geen wonder dat terstond na de blussching, heer Jan van Egmond Aelbertsz. de deken met kanunniken, kerkmeesters en eene groote schaar geestelijke en wereldlijke personen zich naar de kerk spoedden om te zien wat er van de kostbare reliquie van het H. Hout geworden was! Zij vonden het tabernakel en het basement verbrand, het goud gesmolten; maar o heilige vreugde in zooveel droefenis en jammer, het H. Hout lag ongedeerd in de asch. Toen het opgenomen werd, was het zacht als was, doch werd spoedig wederom hard. Nadat men het den volke had vertoond, bragt men het in plegtstatigen optogt naar het Minnebroers-convent om aldaar, tot de groote kerk hersteld zou zijn, bewaard te worden. Dit mirakel werd door het geheele land bekend „al liep den lande uut tot dat glorieuse H. Cruce"; 't geen stad en klooster niet weinig voordeel verschafte. Het gerucht van die „sonderlinghe uutreddinghe van den Houte en van die moghende mirakelen van den H Houte" drong door tot Brugge, alwaar men evenzoo een gedeelte van het H. Kruis door Scoutet geschonken bezat en „veroirsaeckte 's Deeckens ende capit-

---

Op den in den toren ingemetselden steen lezen wij: Incensa sum cum aliis 1457 Junii 28, maar volgens het rijmdicht, wat straks volgt, schijnt 29 Junij de kerk in brand geraakt te zijn.

tels scriven aen die Deeckens ende capittelen van Groote Kercke om er af te vernemen".

Getuigenis van dit wonderdadige feit hebben op verzoek van kerkmeesters de deken Johannes Alberts, alias de Egmonda en 't capittel der kerk met gezegelde brieven gegeven, zooals Heribertus Rosweydus verzekert in zijne kerkelijke historie van Nederland fol. 171.

Deze latijnsche brief zegt Dr. Schotel is tot ons gekomen.

De kerkmeesters hebben ter gedachtenis daarvan, de volgende regels op een koperen plaat doen stellen en boven het altaar bevestigen:

Dusent vier hondert, zeven en vijftich mede
Soe screef men, als te Dordrecht in stede
Verbernde menich huys in 't openbare
Corts na middernacht word mens geware
In Junio op Sinte Pieter Pauwels dach
Soe wart, dat men al of verbernen sach
Van der Visbrick, westwaert in grooter armoe
Van den Beghinen, tot die Vuijlpoert toe
Sonder twee Camers en op dat selve pas
Dese kerck, met al datter binnen was
Tot asschen toe, coper, silver ende gout
Sonder alleen dit waerde Heylighe Hout
Welck in dese Monstrancy besloten sij.
Dusent vier hondert en tween 't seventich er bij
Soe screef men, als men 't hier in dede.
Met der Tabernakel gemaeckt deser stede.

Waar is die H. Schat gebleven? De Holl. Bat. Sacr. na eerst aangegeven te hebben dat die reliqui verloren is geraakt in de lands- en kerkberoerten, voegt daaraan toe: „doch ik hebbe verstaan, dat het t' huis in bewaaringe is by den eersten Pastoor der gemelde stede, beneffens een handschrift op parkement geschreven daar de tekenen en wonderdaaden, door hetzelve kruis gedaan,

wijdloopig verhaalt worden" Voor dat wij van den H. Houte afscheid nemen, willen wij gaarne opteekenen, dat na den vermelden brand, deze kostbare reliek jaarlijks op Goeden Vrijdag en den H. Paaschdag aan het volk ter vereering werd vertoond en dat er eveneens jaarlijks op Zondag na S.S. Petrus en Paulus eene plegtige processie van het H Kruis plaats had, de kleine ommegang geheeten, ook wel de „triomfante ommeganck van den H. Houte" van welke Bisschop Lindanus getuigt, dat hij nooit zoo „een majestueusen opganc van geestelycken en leeken" aanschouwd had, die anderen bij „den ommeganck van Israel om Jericho" bij „den intocht der zielen in het Nieuw Jerusalem" vergeleken. De stad was dan vol aanzienlijke vreemdelingen, zoo prelaten als ridders, dorpers als welgeborenen die „devotelyk" volgden. Ook bij den intogt van Keizer Karel V in deze stad, den 21 Julij 1540, trok de processie de O. L. V. kerk uit. Zij werd geopend door eene lange rij biddende en zingende kloosterlingen: Dominicanen, Franciscanen, Augustijnen, Karmelieten en Cellebroers; daarop volgden koorknapen en scholieren „tot engelen en duvels toegemaeckt" met hunne ministers, subministers en „sangmeesters", de kostbare reliek werd onder een prachtige dais gedragen, door 4 persona's omringd en gevolgd door het gild van den H. Houte en al de gilden met hunne schilden en vanen en „baanderrollen" de regering met hare boden, kamerbewaarders en hellebardiers, de schutterijen en op eenigen afstand het „wagenspoel" dat gewoonlijk in het „doldiefshuis" op het groote kerkhof bewaard en nu door „schamele luyden" getrokken werd, „de draak, den roes ende roessinne, Goliad en zijn toebehoiren, de morysche dans, onser vrouwen boodschap, de dry coninghen, ons Vrouwe die naar Egypte rydt, de leeraers van Hierusalem, het avontmael, dat hoeffke, een cruysdragher, de bergh van Calvaren, Judas-

berch, dat heylige graft met de dry Mariën, God in 't hoeffke met Maria Magdalena, St Steven, St. Saulus, St. Anthonis, S. Laurens, S. Bartholomeus, S. Sebastiaen, S. Michaël, S Cipriaen, S. Victor, S. Erasmus, S. Martyn, die wyse en dwase Maegden, S. Margriet, S. Geertruid, S. Agniet, S. Dorothea, S. Sura, S. Lucia, S. Juliana, S. Lijsbeth, S. Brigitta, S Ursula, dat scepke mette elf dusent Maechden, S. Catharina, S. Appollonia, onser Vrouwen Vaer, dat radt van avontuyr, die duvelen met hoeren cappeteyn Lucifer, een spoelman, het paerd Volbeyert, de begravinghe onser lieve Vrouw, de koninck van Vrancrice en de Apostelen" Doorgaans werd de optogt door een onafzienbare, digt op een gedrongene volksmenigte „op den grond kruipende, op de borst slaande en alle teekenen van devotie gevende" gesloten.

Treurde de burgerij bij den vreeselijken brand van 1457, niet minder was zij in rouw gedompeld, toen eene eeuw vroeger in 1355 de O. L. Vrouwe kerk door bloedstorting ontheiligd en door Bisschop Jan van Arkel met het interdict geslagen [1]), maanden moest gesloten blijven en eerst na zware geldelijke opofferingen, door den priester Hendrik Prijs, op voorspraak der gravin, van paus Innocentius IV te Avignon kon verkrijgen, dat de Bisschop van Kamerijk gelast werd, haar daarvan te ontheffen.

Hierop hebben betrekking de volgende oude brieven [2]):

N° 3.

Scepenen en Raed der Stede van Dordr.

Haer Aernt lieve vrient, ghi weet hoe onse kercke bi gods ge-

1) Dr. Schotel in zijn meergen. Keizerl. bez. pag. 12 deelt ons het volgende feit mede, doch verwijst ons niet naar eene of andere bron waaruit hij heeft geput, tenzij naar eenige oude brieven, waarin van hauddading, absolutie en reconciliatie sprake is. Deze brieven laten wij volgen, onduidelijk als zijn, in de hoop van later meer licht over deze zaak te kunnen verspreiden.

2) Dr. Schotel bijlage B. pag. 94.

naden en bi der hulpe van u en andere vrienden es ghereconsilieerd en haer Heinric Prys noch te avinoen leghet om alrande zaken. Waer om wi u bidden vriendelick dat ghi met hr Heinric Prys spreken wilt, want wi verstaen, dat ghi t'avinoen wilt reisen. En helpen te vorders ons met narensoe (misschien met narigten) zoo van dat wi daer voerden en ondeden, om onse reden te geven, dat wi des absolutie arghen voerd d'actie handtdadighe die dic lude in der kercke ende op 't kerckhof en in die choren sloeghen, dat sie end dieghene die daeraen besont mochten syn met rade ofte met dade, d'actie emmer worde gheabsolveerd en dat onse saken na desen processe alsoe daer beset worden of Hr Heinric thuus treckt, dat wi re mede bewaerd syn. End wes arbeit doe ghire toedoet vor onsen wille dat sulle whi jeghen u verdienen en alsoe vor oghe hebben dats u billic ghenoege sal. Ende waer dat zake dat Hr Heinric Prys thuis waerd ghereyset waere, soe bewerft ons zelve deze absolutiën. En doet hierin alsoe dat wi u moete vriendelic bedancken.

Datum feria quarta post [Oiūm SS. = omnium Sanctorum?]

Buitenop staat:

Haer Aernt der graauwen priester onsen lieuen vrient.

N° 6.

Hertoghe Willem van Beijeren, Grave van Holland en van Zeland.

Lieve en getrouwe. wi bidden u alsoe ser salut als wi moghen Dat ghi Aper Scontaten en Heynric sinen neve hare bedienaer die ghi hem hebt gheset te wone niet meer of laten wilt ende quite scelden om onsen wille, want onse lieve vrouwe en moeder daer alsoe vaerliken grooten wille in heeft ende ons soe nerstelyc an leyt met haren beden dat wys niet en... wesen verdraghen. Wi en moeten hemlieden helpen dat si... de quite worde ende verdraghe. Ende hierin wilt alsoe doen om onser lieve vrouwen en moeder.,. onsen. Dat si onser beden ghenieten, want wi verstaen hebben dat ghy 't anderen luden voorghedaen... teghens onser stede richt niet en ghaet. En wat ghi om onsen wille hierin doet, dat sullen whi voer oghen hebben in onsen zegghen, dat whi, als 't god wille, tusschen u ende hemluden en den haren ende anders dengheneu diet ane ghaet zegghen sullen. God si met u. Ghegeven uit Haynoyt des Woensdaghs na Sinte Bertelmaeus dach.

N° 13.

Lieve gheminde vriende wilt wete dat ic des derde daghes van meije lest verleden gesont quam 't avenioen met mine knecht. En in den weghe vele zorgen en menighe zwaren arbeit hebbe gheleden met groten coste. En noch ligge 't avenioen met enke profite te doene met zwaren costen, overmits dat ons gheestelike vader in grote zorgghen gheset es van orloghen die hem in den lande van pmaen toekomen zijn. En alle daghe meeren teghen zinen danc. En den overmoet die zijn cardinale onderlinge dghe metten partien, also dat hi nocht tyt van geene zaken besceyt doen conde op die verhoren daer ijemende mede gheholpen si; voert wet dat ic vor hem gheweest hebbe in zine ghemene consistorie met mine advocaten meester Richart den grave van inghelant. End an meester Janne van Zeelant die onse zaken end noot souden ghetoent hebben want meenent toonen mach vor den paus den advocate. En hem die paus te dene tijt voren bewarde alsdat hi van ghenen zaken vor hem ghetoent en woude hebben noch berechten, et en ware van bisdoemen. End van dien daghe hadd ic coste van tienen oude scilden. End ic wel rade dat ghi des niet en laet ghinc impetreert eene bedebrief van onser vrouwe der gravinne van hollant aan den vorsz. meester Ricarde sprekende so ghi vriendelyck 't verghen cont dat hi in onsen saken vorderlic end' om haren wille gehulpich si, want hi den hertoghe van Lanccastre zeere mint. End zine zaken met al sinen besten vortset en dat hi mach vort met dat heere gherart van der vene tavenioen gheweest heeft des bisscops zeghelare van utrecht. End hi den cardinael van bolongen ghescenck heeft twee dusent ghuldene daer ic vrese vore hebbe dat hi ons ze hind'ren mach want hi wel metten paus ghesien es. End wart dat ghye raden wout omdat onse heere die grave van hollant des cardinaels vorsz maech es, dat ghi eenen brief wilt vergheven van onsen here den grave an den vorsz cardinael dat hi ons in onsen zake niet en lette maer vorderlic en hulpich ware. Wetso weet dat ic op die lettren die ghi mi ghavet ne gheen ghelt met en geenre lust verghen of gheleenen conde die ic ghans ghave en onbeset metten bode der tegenwordigher letteren weder zende, End want mhyn ghelt zeer ghemindert es, End ghi wilt dat ic in onse zaken vort arbeydende zi. So wilt nu ghelt zende die mede te lovarne of die lombarde die bi u gheseten zyn also goet hebbe dat men mi ghelt op har brieve die ghi mi sendet van haren weghen leene

zonder cenich ghebrec also groter summe als ghi an uwe zaken 't avenioen costighen wilt. End dat men dacr niement echt ne vordert zonder ghelt. End wilt ooc weten dat ic den cardinalen niet so wel en betrouwe dat ic hem ijet te vore der gheve, het en ware dat ic in onser zaken wat ghevordert zaghe. En hoe ghi in uwes apeele uwaert zyt suldi wel vernemen an haren wiggher mine ghesclle: Vort so weet dat ic noch des besten emmer hopende ben van onser zaken. End ic altoos arbeijden sal na mijnre macht; End ic ooc sculdich ben te doene. End eest dat ic des beste verneme dat sal ic u late wete so ic alre eersten mach. Waer ooc dat ghi ijet meer beghare te doene in desen ofte in andre zaken dat wilt mi laten weten, want ic altoos bereet ben te doene wat ic vermach. God beware u altoos. ghegh. op ten XXII^en^ dach van meye maent. bi Heinric Prys uwen prochipape.

Buitenop staat:

ane mine lieve en gheminde vriende borghemeister scepen en raet der stede van Dordrecht.

N° 13.

Lieve gheminde vrienden, wilt wete dat ic ghesont ben, dat ic zonderlinghe van u beghere, En dat ic onse zake van de pollutien en in 't dicke hebbe doen exponeren en toghen vor onsen gheesteliken vader den paus van welken betone ic behouden hebbe dat onse here die paus bevolen heeft den vicecanselier die te expediren en te bewisen die daer af eene supplicatie ghethekent heeft in maniere dat ment bevelt den bisscop van camerike dat hi den Bisscop vau utrecht vermane te wiën en te reconsilierne de kerke van Dordrecht, en dat in 't dick also als t daer es. En waer dat zake, dat die bisscop van utrecht dat niet doene woude en hij 't weder zeyde te doene met onrechte, so soude die bisschop van camerike vorsz bi hem zelven of te bi eenen andere dien hyt bevelen woude, die vornoemde kerke van dordrecht wiën end reconsilieren. Ende die bulle hieraf te verghen daer valt ni wat stoots in. Ende belette waerom ic nu noch niet wel expedien ende haestighen mach te minen willen, wes ic hope dat icse kort bi der hulpen gods verghen sal en bi u comen of die zake over scriven waerom het werde belet. Ende bi wien. Ende waert dat ghi yet wout dat ic vermochte ghebiet te miwaert altoos want ic altoos ben bereyt tuwen dienste. Ghegh. des manedaghes na Sinte Bonifacius dach. God si met u en beware altoos. Item so

en wilt ne ghenen bode ghelove noch lone al brachti bullen ofte anderen letteren tot tier tyt dat ic bi u comen moghe. En come u boden ofte bullen, die bullen die neemt op. En den loon vertreck tot mire comst altoos. En anderszius ne doet noch gheloft boden ofte brieve. bi Heynrike Prys uwen prochipape.

Buitenop staat:

Eersamighen luden Borgermeyst. Scepen ende Raet der stede van dordrecht.

N° 13.

Lieve gheminde vriende, wilt weten dat ic nwe sake gebracht hebbe also varre alse ic se brenghen mach na dat met mi staet daer ic of gheven moesten meester Janne van Zelant xxx oude scilden die hi mi of gedronghen heeft als ghi wel vernemen sult van goeden luden, papen ende clercken, uut hollant ende uut zelant diet wel ghesien ende ghehoert hebben. Ende hi dede mi gheven meester rikarde den ingelschen advocaat, v florinen, dat hi der supplicacien behelpen soude. Ende in die gsse xv florine nu market wel waermede dat ic uwe orbare voerd doen mach want ghi wel weet hoe vele gelds dat ghi mi gavet omme uwen orbaren wille. Ende omme gebreck van gelde dat ic hadde so moeste mi here bette myn broeder mi leenen xx oude scilde, des bidde ic u dat ghi se hem gheuen wild also vroe als ghi desen brief syet, voerd weet dat uwe saken noch wel also vele costen sullen als si gecost hebben, sonder die xxx oude scilden die mi meester Jan van zelant boven rechte of gedronghen heeft als in desen brief voerscreven staet, so na sinen rechten loone en na den tax van zelant den hove. Want na rechten taxe so en soude hi hebben maer v flor. Ende want myn staet nu also es dat ic niet en hebbe also vele dat ic met yemant goeders borse legghen mach des ic mi sere scame van harte, so bidde ic u ootmoedelike dat ghi alle saken met trouwen ane wilt sien, ende mi te helpen comen mit ghelde, so ghi eerst moghet. Want ics noetlike te doene hebbe, of laet mi wete eene corte antworde. Ghegeve tot avenjoen op sinte martinis Avont in den Zomer.

b. i. Heinr. Prys prochipape in Dordrecht.

Buitenop staat:

Aen Burgemeysters Scepenen ende Raed in Dordrecht.

Jacob van Oudenhoven [1]) geeft in zijnen inventaris van oude stukken op: letter G. No 2. Brieven houdende verscheyde renten ten behoeve van heer Henrick Prys, priester, van date 1350 S. Agnes dach.

Item letter O. No 2. Rent-brief ten behoeve van Heer Henrich Prys Priester den lesten mey 1354.

Item letter Q. No 1. Eenen brief raeckende Henrich Prys, Priester van date 1355, 2 Augusti.

2° Latijnsche procuratie onder den zegel der stadt Dordrecht, rakende Heer Henrick Prys Priester voors.

3° Noch eenen brief aan Schepenen ende Raden der stadt Dordrecht om absolutie te hebben voor den voors. Heer Henrich Prys, Priester.

4° Eenen Latijnschen Absolutie Brief van date 1355 den 15 Augusti raeckende den voors. Heer Henrich Prys, Priester.

5° Een Bulle van den Paus Innocentius date het 3 jaer syner regeringe rakende denselven Prys.

6° Hertogh Willem van Beyeren eenen brief sonder jaer, aengaende eenen knecht.

7° Eenen besegelden brief van den Bisschop van Cameryck zijnde een absolutie.

8° Eenen Latijnschen brief raeckende den voorsz. Absolutie-Brief.

9° Eenen besegelden brief onder stads Zeghel van date 1355 daeghs naer S. Mauris, zynde een Latijnsche Procuratie.

10° Eenen Latijnschen brief raeckende de Absolutie van den voorsz. Prys.

---

1) J. van Oudenhoven, Oudt en nieuw Dordrecht X° hoofdstuk, Inventaris van oude privilegiën en stucken bevonden in de ijsere kasse enz. pag. 347, 356, 357, 358. Dezen Inventaris zal Dr. Schotel ook gekend of misschien wel ingezien hebben in het stads-archief.

11° Nog eenen Latijnsche brief raeckende de voors. Absolutie.

12° Noch eenen Latijnsche brief van denselven inhout in date 1355, 29 September.

13° Drie breven aen Burgemeester Schepenen ende Raden raeckende den voorsz. Prys.

14° Twee bezegelde Brieven mede den voorsz. Prys raeckende.

Met regt mogten de poorters van Dordrecht zich verheugen in het jaar 1366, toen hunne parochiekerk van O L. V. tot eene collegiale kerk werd verheven door Aelbrecht Hertog van Beyeren en die verheffing door den Bisschop van Utrecht Jan van Wernenburg den 20 Julij van het volgende jaar werd geconfirmeerd. Het is onnoodig de daarop betrekking hebbende oorkonde hier op te nemen, vermits deze in de Holl Bat. Sacr. bij Balen en Schotel kunnen nageslagen worden. Alleen willen wij uit de aanteekeningen van den laatstgen. overnemen: „De statuten van dit kapittel waren dezelfde als die van St. Pancras te Leiden. De afbeelding van het zegel des kapittels hebben wij nergens mogen ontdekken, doch onder aan den stichtingsbrief eener vicarie in de O. L. V. kerk in 1489 door Arent Blok, priester van Dordrecht, vikaris der kerk van Oudmunster te Utrecht, vonden wij nopens hetzelve aangeteekend: „en was de voorscreven brief onder doorsteken ende bezegelt met een groen zegel van een dubble francijne staerte, ter regterhand afbeeldende het voorscreven zegel, een maagd, zittende op een stoel in 't midden van een kerk of kapel, hebbende haar hand op de borst, zijnde onderscreven met eenige letters, hebbende de groote van een ducaton." "

Nog immer mogen wij in het hooge koor der kerk de fraaije banken toonen waarop weleer de kanunniken waren gezeten. De „wijdvermaarde beeldsnijder Jeannin de

Teruenne geseyd Jan Terwen Aertsz., die in den ouderdom van 78 jaren te Dordrecht is overleden in 1589" was daarvan de vervaardiger en moest helaas ook de treurige getuige zijn, hoe beeldstormers zelfs ook zijn kunstwerk niet ontzagen. Evenwel moeten wij ook erkennen, dat eerbied voor den nog levenden meester wel de voorname oorzaak mag geweest zijn, dat het wandalisme dier dagen de banken niet geheel en al vernield en ten vure gedoemd heeft.

In het jaar 1540 bezocht keizer Karel V de stad en zag behalve het door denzelfden kunstenaar besneden preekgestoelte, (wat thans echter door een wit marmeren vervangen is) ook de „kort te voren" vervaardigde banken, wier snijwerk door alle kunstkenners hoogelijk geprezen wordt. Het grondidee van den vervaardiger schijnt geweest te zijn: de overwinning van het christelijke op het heidensche Rome. Aan de eene zijde ontwaart uw blik eene zegepralende Romeinsche optogt; terwijl u aan de andere zijde ter aanschouwing wordt gegeven: de triomph der H. Kerk. Zinnebeelden en profeten gaan vooruit, Fides, Spes en Charitas vergezellen elkander. Bisschoppen, Belijders, Maagden en Martelaren, onder welke een S. Laurens met zijn rooster, eene H. Barbara met den welbekenden toren, Catharina met haar rad, zijn in groepen afgedeeld; de scholieren met hun magister zijn niet vergeten; de leeraren der Kerk met den schriftuurtekst betrekkelijk hun ambt zijn aanwezig Het Tu es Petrus is nog duidelijk leesbaar op den rotsteen; en mogen op den zegewagen van het Hoogwaardig H. Sacrament ook al de Hostie zijn uitgesneden: ziet! daar liggen nog onder den wagen de bestrijders van het H. Geheim der Eucharistie; en geeft gij u eenige moeite, dan ontdekt gij ook de onvergankelijke woorden: Hoc est Corpus meum. Eindelijk wanneer de trein zich sluiten gaat, wordt u nog de

vergiffenis der zonden in het Sacrament der biecht voorgehouden, daar bij de laatste groep zeer duidelijk te lezen staat: quorum remiseritis peccata remittuntur iis.

De opgave der 16 dekens en 92 kanunniken dezer kerk wordt in Bat. Sacr., bij Balen en Dr. Schotel gelijkelijk geboekt.

Alleen echter bij den laatstgenoemde heb ik een schepenbrief gevonden op dit kapittel betrekking hebbende van den volgenden inhoud:

Wij Jan van Driel Pietersz., Cornelis Heymansz. en Floris van Coulster IJsbrandsz., Scepenen in Dordrecht, oirconden ende kennen dat vore ons quam Jacopmijn Tyman greeffroede dochter Jan Ellebreghte weduwe mit een gecoren Voecht, ende droeg aldair up ende gaff over die deken en heeren van den capittel in onser liuve vrouwen kerck binnen Dordrecht vorsz., die houders zyn van desen brieven, alle die macht ende den eygendom van de brieven die doresteken syn mit desen brieve, mitten recht, dat si inhouden tot hoeren vrijen wille ende eygendom; des soe worden die deken en heeren van den capittell voren hier vore gehouden ende verbonden alle jare van deess tyt aff ewelicken te doen een cleyn memorie met salve regina vore haer en haer ouders en vrienden zielen. Ende worden oock die deken en heeren van den Capittel vorent hier vore gehouden en verbonden wt te reyken alle jaers tot ewigent dagen't convente van den zustern tot bethleem staende in de breede straet, drie ponden hollant's jairs, jarelicken erfrente met den eygendom, die dair toe behoirt. Dair vore die moeder by tyden wesende van den Zustern tot bethlem voresz., ghehouden is wt te senden tot ewigen dagen, alle jair tot vier memorien in der groter kerk voors, gelijck die brieff dair van wesende soo men ons seit dat breder inhoudt ende spreekent. Ende Jacopmyn voerseit geloeffde die deken ende heeren van der Capittel, boven desen een Rynsche gulden 's jairs, jarelicken erfrenten dair die doresteken brieven off inhouden te waren ende te vrijen in alle manieren als die selve doorstekenen brieven daer off inhouden ende begrijpen, als een vrij goet van allen commen en van allen antalen.

In oirconden desen brieve, gegeven in 't jair ons heren duysent vyff hondert ende achtien, opten achtiensten dach in Meije.

Balen, en na hem Dr. Schotel geeft ons de lijst der collatores praebendarum et possessores, welke in de Bat. Sacra gemist wordt, wij schrijven woordelijk over:

Collatores Praebendarum et Possessores.

Hr. Herman Spiegel. 〃 Lambert Maddijn. 〃 Hugo Duyk. 〃 Van der Giessen. 〃 Willem Mattheusz. Harden.	Hr. Jan Giellisz. 〃 Marten Willemsz. 8ste deken. 〃 Jacob Riebeek. Mr. Corn. Willemsz. 11de deken. (Geslacht Alblas † 22 Dec. 1540.)	*Collatores etc.* Collator Dnus Hollandiae.
Hr. Jan van der Burch. Mr. Jacob Hamert. Hr. Matthias Anselmi.	Mr. Jacob Pottert. Hr. Daniel Berwoutsz. Hr. Gijsb. Spoy.	Dnus Hollandiae.
Hr. Will. van Lanskroon. 1ste deken. Mr. (Martijn) Floris. Hr. Pieter Jansz. Mr. Adam Bogert. Hr. Jan die Rode.	Mr. Nic. van Strijen. 〃 Jan Pietersz. Hr. Adr. Cornelisz. Mr. Ger. van Gelre. 〃 Arnaut Peul. 〃 Barth. v. d. Does.	Dnus Hollandiae.
Hr. Johan Waalwijn 2de deken. Mr. Wouter Kod. Hr. Jan Pod. 〃 Dierk Rogiersz. 〃 Jacob Gillisz.	Hr. Damas Boudewijnsz. 〃 Dierk Nikolaesz. Mr. Jacob Oliviersz. 〃 Cornelis Zas.	Dnus Hollandiae.
Hr. Antoni v. den Zande. 〃 Pieter Snys. Mr. Huyg Jansz. Hr. Jan Stijl. 〃 Willem Kok.	Hr. Jan Boot. Mr. Aarnout Jacobs Peul. Hr. Jacob Pauli. Mr. Jacob Jacobsz.	Dnus Hollandiae.

Hr. Hendrik van Breda. Mr. Huyg van Leyden. H. Pieter N. Lijfwachte 's Graven van Holland (custos). Mr. Jacob Symonsz. Hr. Barthout van Eemskerk. Hr. Adam Zas.	Mr. Jacop Spercke. 〃 Jan Joosten. 〃 Pieter v. Eemskerk. 9[de] deken. 〃 Floris van Thol. Hr. Joost Joostensz.	Dnus Hollandiae.
Hr. Jan Hoek. Mr. Gerlacus N. Hr. Jan van Gent. 〃 Dierk Buys. 〃 Bartholomeus Jansz. 〃 Jan Alm. 〃 Lambert Mol. [1]).	Mr. Philips Fazout. 〃 N. Aemilius. Hr. Nic Woutersz. M. Marten Jacopsz. M. Laurens N. heelmeesmeester van den Grave (chirurgus) Hr. Jan N. van Capelle. Neef van den Abt van Middelburg. [1])	Abbas de Middelburg.
Hr. Jan Malegijsz. 〃 Tielman v. Rozendaal 4[de] deken.	Hr. Jacob Cornelisz. 〃 Franc. van Diemen. 〃 Dierk Claesz Mooy.	Capitulum Dordragense, nunc.
Hr. Adolf van der Hal.	Hr. Damas Boudewijns.	Dnus Hollandiae.
Hr. Pieter Gijsbertsz. Mr. Arnoud v. Naarssen. Hr. Dierk Jansz.	Mr. Corn. Jans. Molen. Hr. Jacob Cornelisz. Vleyshouwer.	Consulatus Dordracenus.
Mr. Willebr. Govertsz. 〃 Christ. v. d. Lek. Mr. Jacob Kok. Hr. Jan Wullinck. 〃 Willem v. Malssem. 〃 Roelof Klaasz. Duyk.	Mr. Jacob de Jode. Hr. Marten Gerritsz. Hr. Huyg Philipsz. 〃 Damas v. d. Linden Cornelisz. 12[de] deken.	Consules et Scabini Dordrecht.

1) Abbas de Middelburg. Zie Bijdr. v. H. Bisdom. Dl. III. pag. 135.

Hr. Engelbert N. 〃 Gijsbert Zasse. 〃 Willem v. Amerongen. 〃 Barwout Haeck. Mr. Jan Albertsz. van Egmond 6^{e} deken. Mr. Huyg v. Oversteeg.	Mr. Pieter Bol. 〃 Corn. v. Westkappel. Hr. Hugo v. Duleum Mr. Jan N. Harder. (pastor) in Iselmond. Mr. Adrianus v. Gorkum Hr. Godschalk N.	Florentius Oem Florentii filius.
Hr. Willem Gijsbertsz. 〃 Mich. v. Amerongen. 〃 Jan Kind. 〃 Roedolf Duyk Mr. Jan Adriaansz.	Hr. Willem Danielsz. 〃 Gillis v. d. Halle. Mr. Jan Duys. Hr. Adriaan Buur. 〃 Dierk de Jode.	Rudolphus Duyk cum suis.
Hr. Nicol. Hallincz. 〃 Adriaan Zeebaars. 〃 Jan v. d. Hal. 5de deken. 〃 Gillis v. d. Halle. 〃 Andries Waling.	Hr. Hend. Ulecoten. Mr. Aernoud Block. 〃 Gillis Vogelaar Bartholomeusz 10de deken.	Rudolphus Duyk cum suis.
Hr. Jan Gerritz. van Schiedam. 〃 Dirk Haeck. Mr. Jan Toylner. Hr. Dierk Barthoutsz. 〃 Cornelis Heymansz. Mr. Pieter Jansz.	Hr. Otto Jacobsz. 〃 Rudolf Klaasz. Duyk 〃 Allaert Pietersz. 〃 Cornelis Bakker. 〃 Willem Buur.	Damaes in den Hont.
Hr. Boudew. Oudewater. 〃 Adam Gijsbertsz. Mr. Jacob Jansz. de Verwer. Hr. Jan v. IJselmond. 〃 Wouter Spiering. 〃 Aarnout Gerritsz.	Mr. Gijsbert Oem 7de deken. 〃 Jacob van Diemen. 〃 Jacob Banke. Hr. Mart Spiering. 〃 Adriaen v. Duvenvorden, 16de deken.	Borggraef van Leiden.
Hr. Jan Schebbier. 〃 Thomas Koninxs. 〃 Christiaen v. Zierikzee. 〃 Willem Machelaer, 3de deken.	Mr. Nicolaas Butt. Hr. Willem Reniersz. de Jong. Hr. Jan Goer. 〃 Jan Bussert.	Haeredes Dni Henrici Prys, Theodoricus Lanwardi.

Omtrent het begraven der lijken bestonden reeds vóór 1400 de volgende keuren. [1]).

Item soe wanneer, dat men eene doode te kercke draecht, daer perelen ende goude cleederen of sindael op leit, dat perelen oft dat sindael sal ter heyligher kercke bliven als die doode geaert is ende woude dan ymandt die lossen, die macht lossen om 't pont Hollants, mer perleren en gulde clederen om 8 pont Hollants, ende soe wie hier tegens dede, dat is op die boete van 10 pont, ende daertoe soudent die scepenen alsoe corrigeren, dat hem een ander hoeden solde, alle dinghen sonder eenichderhande arch oft list.

Item soe sal men nyemandt in der grooter kercke graven, tensy by den kerckmeesters.... en sy en geven der kercke 20 schellinghen hollandts, op die boete van 10 ponden, als van eenen grave open te doen, daer syn ouden te voren in laghen ende wie een nieuwe graft copen wil, die salt doen by den kerckmeesters gemoede, en dat op die selve boete voirschreve.

Item en sal men nijemant in onser vrouwen-choer van nieuws graven, hij en geve totten choer 10 schellinghen hollants jaerlyke renten oft vii f. Hollants, op die boete van 10 ponden, ende soo wie in den voirschreven choer een graft opent, daer syn ouders te voren in laghen, hij sal 40 Schellinghen.

Item soe me een graft doet openen binnen in den grooten choer op 't oxael, die sal geven 10 pont, ende beneden in den choer 5 pont, ende soe wie een nieuwe graft coepen wilde die salt doen bi den Kerckmeesters gemoede op 10 pont.

Item soe en sal niemandt in den grooten choer, noch in onser vrouwe-choer eenige stoelen oft sitten maken, of matten houden tot ijemands grave te sitten, dan tot den maenden, want toe ende opten dach, dat men dat jaergetyde begaet en dat op de boete van 3 ponden en des niemands te verdragen.

(Die 't pavement in onser vrouwen-koor breek, moet het binnen den 7^{den} dag laten maken op boete van 1 pond.)

Item sal men van elcker Vigilien nemen daar die rectoor sijn schoolkynderen sendt, ist van negen lessen, soe sal men geven 12 groot ende ist van drie lessen 6 groot ende van der Vigilien in der kercke sal men geven van neghen lessen 8 groot en van

(1) Dr. Schotel K. Bez. Bijlage I pag. 109.

drie lessen 4 groot en daer men deelt in 't gemeen, en 't openbaar, daer en sal men niet geven.

Degeen die het Vaandel van onze L. Vrouw begeert van het stadhuis tot de kerck voor het lyck gedragen te hebben, moet daeraft geven 30 Schellingen.

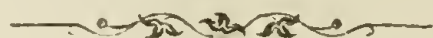
De groote of O. L. Vrouwe-kerk heeft ook hare eigene school gehad in de onmiddelijke nabijheid aan de noordzijde, ter plaatse alwaar zich thans een Landsmagazijn bevindt.

Jacob van Oudenhoven plaatst in zijne meergenoemden inventaris van privilegien en oude papieren onder letter F. N° 2 een vidimus in date 1294 van eenen brief van Graef Floris van Hollandt van date 1290 half April..... gifte van de *scholen* en de kosterije ook dien steentoorn, en onder letter X N° 6 „eenen brief van Dordrecht aen het Gasthuys: de *scholen* tot onderhoudt ende lavenisse in date 1292.

Ook schrijft hij: „In den jaere 1403 is hier met klockeslagh verkondight, dat men geen schole houden en sal binnen de groote Parochie, dan ter grooter schole. Ende dat niemant geen scholieren aen en neme van der grooter Parochie, dan bij des Rectors genade van der grooter schole, op drie pont sonder verdragh.

In het Kabinet van Ned. en Kleefsche Oudheden deel IV, pag. 265, wordt in het jaar 1322 als Rector dezer school genoemd Mr. Willem Riemmaker.

Dordrecht. L. C. Spoorman, *Past.*

DE ST. NICOLAUS-KERK TE DORDRECHT.

Een gedeelte der tegenwoordige stad behoorde vroeger aan de Heeren van de Merwede en werd genoemd de ambachtsheerlijkheid van de Meruwe. In dat gedeelte lag de Kapel aan de oostzijde der stad, waarvan sprake is in den brief van Keizer Hendrik IV in den jare 1064. Zelfs besluit M. Balen uit dien brief, dat bedoeld gedeelte reeds aan de stad was „aangehecht", waarmede hij waarschijnlijk wil zeggen: met de huizen der stad vereenigd. Immers eerst in 1307 heeft deswegens eene vereffening plaats gegrepen tusschen Heer Daniel van de Merwede Ridder en schepenen en raad der stad Dordrecht en ten jare 1604 heeft de stad de heerlijkheid en het hof eindelijk gekocht van Jonker Wessel van den Boetzeler, vrijheer van Asperen, Merwede enz.

Deze kapel, schrijft Pieter Michielsz in zijn Calendarium, den H. Nicolaus toegewijd, werd in 1175 door den Bisschop van Utrecht geconsacreerd en verheven tot eene parochiekerk, en Jan de Vries, tot hiertoe kapellaan, werd benoemd tot den eersten pastoor.

Als wij M. Balen's beschrijving der tweede parochiekerk, waarmede de Bat. Sacra geheel overeenstemt, nalezen, dan schijnt het ons dat hij zich de kapel van 1064 niet meer herinnert, immers hij plaatst den bouw der St. Nicolaaskerk in den jare 13... De Heer A. G. de Vos (H. Geest en Pesthuis ter Nieuwerkerk binnen Dordrecht, 1869) begrijpt de zaak beter, wanneer hij zegt: Het is een feit, dat hier ter stede? reeds in den jare 1064 eene kapel bestond; zij wordt in de bul van Keizer Hendrik genoemd als *nieulijks* gebouwd. Die

kapel..... stond op dezelfde plaats waar thans nog de *Nieuwe Kerk* (St. Nicolaas) staat. Zij was op een heuvel gebouwd op het grondgebied der Heeren van de Merwede, ten behoeve enz...... Hetzij de kapel te oud of te klein was geworden voor de aangroeijende gemeente, in de 13de eeuw begon men op dezelfde plaats eene kerk te bouwen van belangrijken omvang en verkreeg die waarschijnlijk, omdat zij de oude kapel verving, den naam van Nieuwe Kerk.

In onderstaande noten beroept ook hij zich op meergenoemd Calendarium van Pieter Michielsz." „In het jaar 1203 schonk de Graaf van Holland aan de kloosterbroederen buiten Dordrecht de Pastorye van onze Kerk, daar de inwoonderen zeer over misnoegt waeren en van dien tijd ging den rijkdom meest na *St. Nikolaaskerk*, dat ons groote schade bijbragt. (Bladz. 227 v. d. Wall. Handvest.) St. Nikolaus was de patroon der houtkoopers die in deze parochie meest gevestigd waren. Het gedeelte der voorstraat bij de Nieuwkerkstraat was toen bekend onder den naam van Houttuin.

Vraagt men nu, waarom de St. Nicolauskerk op de Tresoriersrekeningen der stad niet vóór 1309 te vinden is, dan kan men, mijns bedunkens volstaan met het antwoord: voor den avond van St. Martijnsdag in den zomer van 1307 behoorde het grondgebied waarop de kerk stond aan de Heeren van de Merwede en eerst na de vereffening, waarvan wij boven gewaagden, werd zij feitelijk tweede parochiekerk der stad.

Overigens leveren Bat. Sacr. en Balen hetzelfde betreffende de kapellen, altaren en pastoors dier kerk. Alleenlijk noemt Balen nog afzonderlijk den naam van een altaar, gestaan hebbende in de Sacristij namelijk St. Jans-altaar. De datum der laatste inwijding van de kerk na den brand in 1568 geeft Balen aan: op St. Gre-

gorius-dag van het volgende jaar wederom gewijd door Heer Willem van der Linde, Damasz. Bisschop van Roermond. Verder verhaalt Balen dat er in de kerk onderscheidene schilderstukken aanwezig waren en dat ten zijnen tijde op de groote bovenzaal der kloveniersdoele nog gezien werd „een uytstekend outer-tafel, met zijn dueren en deszelfs voet (gekomen uijtte Nieu-Kerk) zijnde een Avondmaal en Kruisinge Kristi, kunstig gehandeld door et penceel van den wijdvermaarden schilder Anthoni van Montfoort, gezeyd Blokland." Of „de waterverwdoeken als een S. Peter, een St Pouwels, een Marien-beeld en een St. Niklaas" ook daar te bezigtigen, vroeger tot de kerk behoord hebben, zegt hij niet.

Bat. Sacr. vergist zich met de Schrijverskapel en nog drie andere als kapellen dezer kerk te beschouwen. Balen schrijft: als men de Augustijnen-kloosterkerk ten N. W. binnentreedt ziet men aan de regterhand: de Kapelle genoemd de Schrijvers enz. waarover later. Ofschoon na het laatst door een priester op 27 Augustus 1572 toegediend Doopsel, wel terstond de beeldstormerij in de kerk plaats vond, bleef zij echter nog voor verdere verwoesting behoed tot in 1574, wanneer, gelijk Balen getuigt, den 9 Junij in de kerk het eerste „Vermaan of Lijkpreke over de dooden" gehouden werd volgens de Engelsche Liturgie. Den 13 derzelfde maand werd het eerste Sermoon gehouden en den volgenden dag verdwenen de altaren.

Tot deze parochie-kerk heeft ook eene school behoord. In 1474 wordt als Rector daarvan aangegeven Mr Arnoldus Bloc. (Vos. H. Geest en Pesthuis pag. 13.)

Dordrecht. L. C. Spoorman, *Past.*

DE SINT ADRIANUS-KERK TE DORDRECHT.

J. Sels in zijne beschrijving van Dordrecht, verhaalt ons dat bij het afbreken van een huis in de Prinsestraat eene groote verzameling van doodsbeenderen, schedels enz. ter diepte van 6 a 8 palmen beneden den beganen grond gevonden werden. De gronden der Prinsestraat, Kalkhaven etc. lagen vroeger buiten de stad; dewijl van de Gevangenpoort (Vuilpoort. conf. Bat. Sacr.) tot aan de Cellebroeders of Dolhuisstraat eene vestingmuur met overdekte gaanderij of zoogenaamde boogjes bestond. De huizen in die buitenbuurt verspreid, behoorden met die, welke nog op en bij de Hoogt, de Bakstraten enz. gevonden worden, in die dagen kerkelijk onder de parochie van Tolloysen (Tol-Nysse zegt Bat. Sacr.) waarvan de kerk op een kleinen afstand van de stad stond; welke parochie bij den inbraak van den grooten Z. H. Waard in 1421 onder de 72 dorpen of parochiën begrepen was die destijds overstroomd werden.

Deze geheele buitenbuurt of voorstad was door dien inbraak van hare parochiekerk beroofd; waarom de bewoners in 1452 van den Utrechtschen Bisschop verzochten, daarin te willen voorzien met eene kapel in de buurt bij of tegen de stadsveste staande, tot parochiekerk te verheffen en een pastoor daarvoor te benoemen. De Utrechtsche Bisschop Rudolphus gaf daartoe 23 Sept. 1452 zijne bewilliging en gelastte Gerlacus die kerk met kerkhof en doopvonte te wijden en stelde Wouter Spieringsz. tot pastoor aan. Op de plek nu waar de doodsbeenderen gevonden zijn, stond weleer de St. Adrianus-kerk. Zeker pakhuis in de Suikerstraat, welks achterpui belendend is

aan een der panden in de Prinsestraat, draagt nog den naam van Adrianus-kerk.

M. Balen noemt Tolloysen eene smaldeeling, zijnde eene ambachtsheerlijkheid, groot met Alloysen 1174 morgen land, grenzende in het oosten aan Almsvoet, in 't zuiden ter halve Maas, in 't westen aan Kruiskerk, in 't noorden aan de Graaf in den grooten Waard van Z. Holland. Die Heerlijkheid bezat eene kerk blijkens het Calendarium van de Groote Kerk: Memoria Harmanni Vincke Junioris ex eo quod corpus ejus translatum erat de ecclesia Tellensen ad hunc locum. Anno Dni MCCC.

In 1271 werd de Heerlijkheid bezeten door Jan van Tolloysen, Heeren Danielsz van de Merwede. Hij wordt genoemd Knaap en Borg voor Heer Gijsbrecht van Amstel, Willem, proost van St. Jan te Utrecht en Arnout, broeders van Gijsbrecht, door gegeven trouw en eed onder verband van verbeuring zijner goederen, dat Gijsbrecht en zijne broeders den vrede zouden onderhouden met Graaf Floris V en Jan van Zierik, Bisschop van Utrecht. De zoenbrief is gedateerd 1285 op St Simon en Judas-avond.

Vatten wij nu alles te zamen, dan komen wij tot het besluit: de huizen welke toenmaals buiten de stad lagen, dat is buiten de gevangen of vuilpoort, behoorden tot de ambachtsheerlijkheid van Tolloysen en Alloysen en moesten aldaar de parochie-kerk bezoeken. In 1421 werd de ambachtsheerlijkheid door den vloed verzwolgen, doch het gedeelte daarvan, dat wij de voorstad mogen noemen bleef aanwezig. Derzelver bewoners waren door den vloed nu van hunne parochie-kerk beroofd, daarom verzochten zij dat eene kapel gelegen aan de stadsveste hun tot kerk mogt worden gegeven, waarin bewilligd werd. Waarschijnlijk zal deze kapel vergroot zijn geworden en daarbij een stuk gronds tot kerkhof aangewezen. Aan die kerk schonk Thomas de Scerppenzee, gardiaan der Minderbroe-

ders te Utrecht, in 1453 een groote relikwie van den H. Adrianus als blijkt: Pateat universis evidenter, quod ego Frater Thomas de Scerppenzee, ordinis Minorum domus Trajectensis, quod haec pecia sacrarum Reliquiarum sumpta est de brachio Sancto Nobilissimi, Sanctissimi Viri et Martyris Sancti Adriani. In testimonium horum Sigillum Officii Gardianatus praesentibus pro munimine duxi appendendum. Scriptum Trajecti anno Domini millesimo quadringentesimo, quinquagesimo tertio, in festo inventionis Sanctae Crucis.

Bij al hetgeen verder Bat. Sacra van de Vuilpoort en Tolnysse schrijft hebben wij alleenlijk nog uit Balen aan te vullen, dat er in de kerk een altaar ter eere van St. Adriaan was opgerigt en dat de parochie eene school bezat.

Thans behoort de plaats waar de kerk gestaan heeft tot de stad zelve, doch zij en de buitenwijken, onder welke de Toulonsche laan nog wel naar de Heerlijkheid Tolloysen schijnt heen te wijzen, vormden met het eerstgenoemde gedeelte de parochie van St. Adriaan.

Balen (in zijne oud-adelijke geslachten) noemt uit het geslacht van v. d. Linde een Heer Jan Reedgeeld als Pastoor der St. Adriaanskerk te Dordrecht.

Dordrecht. L. C. Spoorman, *Past.*

DE R. K. GEMEENTE ZIJPE.

„Vóór de bedijking van de *Zijpe*, zegt Mr. G. de Vries in zijn werk over *de Zeeweringen en Waterschappen van Noord-Holland* [1]), eindigde het vaste land van *Noord-Holland* te *Petten*, waar de *Zijpe* gemeenschap had met de *Noordzee*. De *Schoorlsche* dijk, die van *Petten* af zich uitstrekte tot den *Westfrieschen* dijk, aan welken hij bij *Krabbendam* aansloot, was ten noorden de uiterste zeewering van *Kennemerland*. Hij beschermde het Noorderkwartier tegen de wateren van de *Zijpe* en die van de *Noordzee*, welke door het *Zijpsche* gat binnen drongen."

„Aan de overzijde van dat *Zijpsche* gat begon de reeks der eilanden, als voorposten tegen de aanvallen der *Noordzee* gesteld. Het eerste was *Callantsoog*, het daarop volgende *Huisduinen*, dit laatste door meer dan één zwin van *Callantsoog* gescheiden."

„Verscheidene ondernemingen zijn noodig geweest om die beide eilanden aan het vaste land te verbinden en aan dit de uitbreiding te geven, die het tegenwoordig heeft."

Volgens Dirrick Adriaensz. Valcooch zou de Zijpe voor het eerst zijn ingebroken in het jaar 333. In het eerste gedeelte van zijne berijmde *Chronycke van Leeuwenhorn voortijden ontrent der Sypen* verhaalt hij van eene stad Leeuwenhorn genaamd, welke, omstreeks vier morgen groot, op de Groot-Keyns in de Zijpe zou hebben gelegen en bij de inbraak van het jaar 333 zou zijn vergaan.

Hoe dit zij, zeker is het, dat de Zijpe eeuwen lang door het zeewater overstroomd bleef. Eene eerste poging

1) p. 582.

om haar in te dijken schijnt beproefd onder Albrecht van Beijeren. In de *Schoorler Kronijk door Dirk Burger* [1]) lezen wij: „A° 1387, 1390, 1403 Heeft Hertog Aelbert van Beijeren, om 't gevaar 't welk Noord-Holland daardoor had geleden, getragt de Zijpe te doen bedijken, dog is tot geen effect gekomen." Ook de *Noord-Hollandsche Arkadia* van Cl. Bruin [2]) spreekt van eene bedijking „omtrent den jaaren 1388," doch laat er aanstonds op volgen: „Niet lang duurde deeze bedijking, maar brak weinig tijds daarna in." Uitvoeriger is de *Chronyk van Medenblik* [3]). Deze weet te verhalen, dat „de Zijpe de eerste maal wierde bij der hant genomen te bedijken... door die van Rijnland, ende die gene onder de schouwe van Sparendam geseten waren." Zij „zoude doenmaals Nova Roma werden genaamt, omdat zij van mening waren om de 7 Kerke van Romen daar in te bouwen." Doch ook deze kronijk getuigt, „dat deze eerste Bedijkers zeer weynig eer en veel minder voordeel daar van haalden", daar „deze bedijkinge in weynig jaren wederom inbrak." Mr. G. de Vries vermeldt alleen, dat vóór de zestiende eeuw de bedijking van de Zijpe eenmaal vruchteloos beproefd was [4]).

Van eene tweede poging om de Zijpe in te dijken vóór de zestiende eeuw vonden wij nergens melding gemaakt. Toch berust in het Archief van het Polderbestuur van Zijpe en Hazepolder eene dubbele copy [5]) van een octrooi door Philips van Bourgondië gegeven den 1 Mei 1443, waar-

---

1) Alkmaar bij Jan Hand; zonder jaartal.

2) Verrijkt met aanteekeningen van Gerrit Schoemaker. Amsteldam 1732. bl. 259.

3) Door Dirk Burger van Schoorel. Hoorn 1728. bl. 248. v.

4) a. w. bl. 585.

5) Onder de copy staat geschreven: „L'Original repose en la Chambre de Chartes de Hollande."

aan wij het volgende ontleenen : „Nous qui de tout nostre coeur desirons à ce remedier voulons et sommes contens, que lad[e] terre nommée Zijpe soit dicquée soit de par nous et à nos dépens soit dicquée ou par autres, ainsi que à nosd[is] gouverneurs et conseillers, aux quels par nous autres ltrs̄ en donnons pouvoir, semblera estre expédient et profitable, mais pour ce que sommes informez, que lad[e] dyckage en quelque manière que ce soit ne pourroit aller avant sortir effect ni la terre estre peuplée si de par nous n'étoient accordez et consentiez à ceul qui y demeuront certains pointes et graces ainsi que en nouveaul dyckages est accoustumé avons afin que la chose vienne à effect et que lad[e] terre puisse estre peuplée soit que par nous soit dicquée ou non avons consenti et octroyé" cet.

Of ten gevolge van dit octrooi eene nieuwe poging beproefd is om de Zijpe te bedijken, is ons volstrekt onbekend. In elk geval zal de poging weinig vrucht hebben gedragen, want uit een ander octrooi, mede in zooeven genoemd Archief berustend, waarbij aan Willem, Heer van Schagen vergunning wordt verleend, om een inham of hoek slijkland in de Zijpe te bedijken anno 1456 [1]), blijkt genoegzaam, dat de Zijpe destijds onder water stond.

In het midden der zestiende eeuw werd de bedijking der Zijpe op nieuw ondernomen. In Maart 1551 verleende Karel V aan Heer Johan van Schorel, priester en kanunnik der collegiale kerk van St. Maria te Utrecht, Nicolaus Nicolai, griffier van de orde van het Gulden Vlies en Willem Mois octrooi om de Zijpe te bedijken [2]). Om de tegenspoeden, die het werk ondervond, gaf Philips II den 23 Mei 1561 een nieuw octrooi [2]) en thans mogt

---

1) Zoo ontstond de polder Burghorn. Verg. De Vries a. w. bl. 560.

2) Zie: Octroye ende Ordonnantie des Conings van Spangien, dienende

men zich spoedig in het welslagen der groote onderneming verheugen. Volgens de Vries [1]) was de polder in 1570 in cultuur gebragt en door vele boeren bewoond. De *Chronyk van Medenblik* [2]), die een zekeren Cornelis Poulisz. noemt als dengene, die het eerste huis in de Zijpe gebouwd heeft, meldt, dat in gezegd jaar reeds 104 huizen in de Zijpe werden gevonden.

De vreugde was echter van korten duur:

> De eerste daCh Van noVeMber, aeolVs ontstaCk,
> Doen door het feL bLazen, de ZIIp-dIICk-InbraCk.

„Dezen geweldigen Noort-Westen stormvloet, verhaalt de *Chronyk van Medenblik* [3]), quam 's avonds ten 10 uren, en brak de Zanddijk dwars door bij Petten, alwaar men het minste gedachte van hadde, 't liep met den eersten vloed aanstonts dertien voet hoog, de twee Zoutkeeten die bij Petten in de Zijp stonden, storte aanstonts omver, en noch 80 huysen spoelden door de vloed geheel en al wech, en daar bij verdronken wel 200 menschen.... Paarden, Koeijen en Schaapen verdronken in groote menichte.... De Zijp lach aldus, met het Zeewater gemeen, twee geheele Winters en een Zomer, eer dat daar wederom van Dijken wierde gerept."

Den 22 Maart 1571 gaf Philips II op nieuw octrooi om de Zijpe te bedijken [4]). Het volgende jaar zag men de dijken reeds voor een goed deel hersteld en „bijna tot zeeweer" opgetrokken, als nogmaals de zee hare heerschappij over de Zijpe hernam. Op welken grond de *Chronyk van Medenblik* [5]) deze nieuwe inbraak aan een storm

---

tot vorderinge van de dijckagie van de Landen in de Zijpe gelegen in dato den 23 Meij 1561, afgedrukt in *Octroyen, Privilegiën ende Keuren van de Oude Zijpe ende Hasepolder*, bl. 1.

1) a. w. bl. 585. 2) Bl. 249 v. 3) Bl. 251 v.

4) Afgedrukt in *Octroyen, Priv. cet. van de Oude Zijpe ende Hase-polder* bl. 15 vv. 5) Bl. 253.

op St. Nicolaas-dag kon wijten, of Mr. G. de Vries [1]) kon schrijven: „De pogingen... aangewend om de *Zijpe* te herdijken, bleven ijdel, daar het te zwak aangelegde werk in den eerstvolgenden winter weer bezweek", wagen wij niet te beslissen. Zeker is het, dat hier een geheel andere oorzaak in het spel was. In het *Derde Octroy, Beroerende die Herdijckinge van de Zijpe, den Ingelanden van de Zijpe geaccordeert bij den Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt op den* 20 *September* 1596 [2]) toch lezen wij het volgende: „Dan gemerckt in den jare vijfthien hondert twee en tseventich oprees het *Binnelantsche Oorloge*, soo hadde *Dirck Sonoy*, als *Gouverneur* van 't geheel *Noorderquartier*, den *Supplianten* datelyck belet gedaan, in 't volmaacken van de voorsz. Dijckagie... en hadde hij in den *Dijcken*, oock alreede weder gemaackt,... gedaan steecken ende openen verscheyden gaten, de over gebleven oft gerepareerde *Bruggen*, *Sluysen* ende *Wegen* afbreecken ende openen, sulcks dat al wes in de voorsz. eerste *Inundatie* mochte overgebleven, of 't sedert weder 't zij hermaackt ofte gerepareert zijn, daar door geheel verdorven ende verlooren is gegaan". Er kan dus geen twijfel over bestaan, of deze nieuwe inundatie was het werk van Sonoy.

Tot in 1597 bleef de Zijpe weer onder water [3]). Krachtens het zoo even aangehaalde *Derde Octroy* van de Staten, gegeven aan Meester Willem Schouten, Jonkvrouwe Elisabeth van Egmont, weduwe wijlen Frederik van Sevender, Meester Adriaan Anthonissz, oud-burgemeester van Alkmaar, en hunne consorten, allen ingelanden van de Zijpe,

---

1) a. w. bl. 585. 2) Afgedrukt in *Octroyen, cet. van de Oude-Zijpe ende Hasepolder* bl. 32 vv. Verg. bl. 35.

3) Volgens Valcooch in zijne straks aangehaalde Chronycke bl. 66 v. was in 1575 nog eene vergeefsche poging om de Zijpe in te dijken beproefd door den Heer van Bockhout.

werd op den derden paaschdag van genoemd jaar met 3000 man het werk om de Zijpe te herdijken aangevangen. Ook thans mogt het niet gelukken zonder nieuwen tegenspoed. Den 15 September toch van hetzelfde jaar 1597 rigtte een storm uit het Noordwesten groote schade aan. „Het water, zegt de *Chronyk van Medenblik* [1]) liep wel 8 voeten hoog, de groote houten sluys spoelde en stroomde meest wech, de boom van de sluys dreef op de Kreyl neffens de Barsinggerhornderkerk, de drempel van de sluysdeuren is nu eerst gevonden, in de Polder K. van een Hanskuier, genaamt Frerik Jansz., die een greppel maakte op ofte in een stuk Land voor Jan Older, gelijk ik zelfs hebbe gezien Anno 1695. De Slikkerdijk waren ook veel gaten in gespoelt." Men liet zich echter niet ontmoedigen, en in 1598 was eindelijk het groote, zoo dikwerf mislukte, werk voor goed gereed. 400000 guldens had de laatste indijking gekost.

Zoo wij de geschiedenis der indijking van de Zijpe eenigszins uitvoeriger behandelden, 't was vooral om het bewijs te leveren, dat vóór de Reformatie in de Zijpe geene kerk bestaan heeft. Om dit bewijs volkomen te maken en aan te toonen, dat ook na de eerste indijking, in 1570 vernield, geene kerk is gebouwd geweest, citeren wij uit het Octrooi van Philips II van den 22 Maart 1571 nog de volgende woorden : „Ende alsoo wij overlang den voorsz. *Ingelanden* gegunt ende geaccordeert hebben seeckere Parck in de groote ende kleyne H. houdende 't selve Parck seven ende veertich margen ende tsestich roeden, om bij hem daar op een *Kercke* oft *Capelle* te bouwen ende erigeren, ende oock tot behulp ende onderhout van een *Pastoor* aldaar: mitsgaders om daar op een

---

2) Bl. 254. Verg. ook de *Kronyk van Hoorn* door Velius. Hoorn 1740 bl. 499.

gemeyn *Landthuys* te maacken, om daar inne recht te doen, ende hun vergaderinge te houden, AL 'T WELCK NIET GEDAAN EN IS GEWEEST : Soo ordineren ende bevelen wij den voorsz. *Ingelanden* van de *Zijpe*, dat soo haast als den rinck van de voorsz. Dijckagie gesloten, ende die van de *Watere* ontlast sal zijn, sij ten voorsz. plaatse tot gemeene kosten die voorsz. *Kercke* ende gemeene *Landthuys* sullen moeten doen maacken, ende eenen *Pastoor* onderhouden, den dienst *Godts* ende zijn officie te doen ende exerceren soo 't behoort" [1]).

Uit de weinige, verspreide opteekeningen in de *Acta Capituli Harlemensis* [2]) — onze eenige bron voor de oudste geschiedenis der katholieke gemeente in de Zijpe — mag men met zekerheid opmaken, dat in de eerste decenniën der zeventiende eeuw de Katholieken van Zijpe, om aan hunne godsdienstpligten te voldoen, zich moesten wenden tot de pastoors der omliggende statiën. Eerst in 1632 schijnt van eene kerkelijke grensregeling sprake te zijn gekomen. Onder dagteekening van 20 April van dit jaar lezen wij in genoemde *Acten:* „De ordinariis circa *Zypam* disputatum: an pars aliqua ordinario in *Burg* assignanda, et pagus *Pettemum* tamquam *Burgo* vicinior? Quod Visitatores illius districtus, examinabunt et referent; et ordinario *Schagensi* pagus *'t Ooch* assignetur". Deze

---

1) *Octroyen cet. van de Oude Zijpe ende Hasepolder.* bl. 27 v. — In het *derde Octroy* van de Staten, onderteekend door Oldenbarnevelt, vond deze bepaling weerklank. Daar lezen wij: „Insgelycks sullen die voorsz. *Geërfden* ende *Ingelanden* gehouden zijn 't Parck van de groote en kleyne H. te laten tot opbouwinge van een *Kerck*, ende tot onderhout van eenen *Dienaar* des *Goddelycken Woorts*, vrij van alle lasten van Dyckagien." a. w. bl. 48.

2) Ons welwillend verstrekt door den ZE. Secretaris van het Bisdom J. J. Graaf.

grensregeling blijkt ook tot stand te zijn gekomen. Op 26 October toch van 't zelfde jaar staat vermeld: „Exposuit Ampl. D. Praepositus statum Ecclesiae nostrae, quantum ad ea loca in quibus sunt difficultates, consilio et ope Illustrissimi tollendae. Et 1° Schagensis communitatis, ubi pauci aliquot subditos concitant adversus obedientiam ordinario suo praestandam. Et ne defectus censeatur in pastore, ob multitudinem excursionum desiderat Mr. *Franciscus* [1]) loca *Zypae* aliaque vicina deserere, quando alius sacerdos ibi constitutus fuerit." Zoowel dat Mr. Franciscus zijn verlangen te kennen geeft, om van de bediening in de Zijpe ontslagen te worden, als de woorden: wanneer een *andere* priester zal zijn *aangesteld*, laten, dunkt me, moeijelijk eene andere opvatting toe, als dat de pastoor van Schagen door het kapittel belast was geworden met de geestelijke bediening over een deel der Zijpe. In 1632 zal dus het noordelijk deel van de Zijpe met het dorp Callantsoog ('t Ooch) aan den ordinarius van Schagen, het zuidelijk deel met het dorp Petten aan den ordinarius van Eenigenburg [2]) zijn toegewezen.

Dat de pastoor van Schagen zijn wensch bevredigd heeft gezien, hoewel misschien eerst eenige jaren later, blijkt uit de *Acten* van 1643. In dit jaar was pater Ambrosius Basaeus reeds eenigen tijd als pastoor van Zijpe en Huisduinen werkzaam geweest. Hij resideerde in de Zijpe, doch ook te Huisduinen bevond zich een kerkhuis. De Katholieken van laatstgenoemde plaats waren evenwel afkeerig van hem en verzochten het kapittel om een anderen geestelijke. Het ging niet zoo gemakkelijk dit verzoek in te willigen, ook niet om de groote eischen van den schout

1) „Van der Brugge per multos annos deservitor Schagae. Obiit ibidem 19 Januarii 1653." Necrol. Dioec. Harl. Verg. *De Katholiek* LX, 339.

2) Vergelijk onze excursie: *Een pastoor te Eenigenburg*, achter dit opstel geplaatst.

en de armoede der katholieke bevolking [1]). Eene poging om zekeren D. Schouten als pastoor aan te stellen, mislukte door de terugkeer van dezen naar Braband [2]).

Twee jaren later werd door de pastoors van Schagen en Nierop, Franciscus van der Brugge en Bavo Kleerbesem, het denkbeeld geopperd, om te Abbestede, een gehucht onder Callantsoog, een pastoor te vestigen en zoo de Huisduiners te gemoet te komen Dit denkbeeld vond ingang [3]);

---

1) „A⁰ 1643, 11 Martii N. 4: „Propositum porro fuit negotium *Huysdunense*. Cumque illius loci incolae nolint uti opera P. *Basaei* in *Zypa* residentis, vita non aedificantis, sollicitant sacerdotem alium, cui tamen alendo ob penuriam suam ac nimias praetoris exactiones non videntur sufficere. Placuitque, ut D. Praepositus responsum Copperii, qui rei illius in se receperat disquisitionem expectet, ac tunc *Basaeo* et 2 Huysdunensibus evocatis, despiciat quid in re illa sit agendum. Suggerit interim D. Decanus de D° *Schouten* qui parvo contentus ibi forte rem faciat."

2) A⁰ 1643 15 Aprilis N. 9.: „Quoad 4ᵐ Ampliss. D. Praepositus citavit quidem P. *Basaeum;* sed ille non comparuit; deinde locutus est aedili cuidam Huysdunensi, qui causam aversionis a *Basaeo* allegat quod conatus fuerit et etiamnum conetur eos avertere ab ordinario et trahere ad monachos, addit quoque Johannem Coppier necdum Schulteto locutum propter ejus absentiam. Quoad D. *Schouten* potuisset is eo mitti, sed quia D. Catterus responderat Vicario, eum nusquam accepisse approbationem Episcopalem, rescripsit Vicarius Cattero, ut eum Vicarii nomine examinaret et approbaret; ad quod nihil rescripsit D. Catterus, sed post festa venit D. *Schouten* ad Vicarium et petiit benedictionem pro reditu in Brabantiam".

3) A° 1645, 3 Julii N. 3: „Huysduna aversa ab *Ambrosio Basaeo* posset referentibus Mm. *Francisco* et *Bavone* Schagense et Nieropio pastoribus, juvari per pastorem aliquem residentem in *Abstede*, promovente loci illius praetoris consensum, per D. Coldermannum, Bloemartio." — Eodem die N. 3: „Quoad tertium: inquiret D. Decanus num Bloemartius Coldermannum convenerit; quod si non, D. Costerus per D. Theodorum Egmondanum despiciet per quem potissimum praetor Heylige-dag ad pactum moveri queat; quo habito de pastore consilium." — A° 1645 3 Oct. N. 3: „Cum praetore Heylige-dag egit frater D. Copallii quem ad hoc maxime idoneum post acta novissima inveneramus; qui cum a transactione cum Catholicis deprehendit non alienum; sed cum omnino habito jam illius consensu nihil agi possit, quamdiu nihil constat de modo sustentandi mittendum eo sacerdotem: monendus D. Catterus, ut rem illam vel per se vel per alium sacerdotem idoneum plene examinatam ad D. Secretarium transcribat." — A° 1646,

de pogingen om het te verwezenlijken werden echter den 4 Mei 1646 gestaakt, dewijl P. Ambrosius Basaeus zijn standplaats had verlaten. Het kapittel besloot thans om in de Zijpe zelve een pastoor te plaatsen, die tegelijk voor Huisduinen de geestelijke bediening zou waarnemen. Aan de goede zorgen en bemoeijingen van Beenius en den Alkmaarschen deken Johan de Kater werd het opgedragen, de noodige toestemming van den schout in de Zijpe, van den Akker, te verkrijgen [1]. Deze bemoeijingen werden met een gunstigen uitslag bekroond en eenige maanden later, den 25 September van hetzelfde jaar 1646, kon het kapittel als pastoor van Zijpe en Huisduinen benoemen D. Pisius, die destijds huiskapellaan was bij Vrouwe de Marquette. De deken werd gelast deze zaak in der minne met de adelijke vrouw te schikken [2]. Den 15 Januarij

---

16 Januarii: „Videndum quo statu sit 3° negotium.... Abstedanum. Quoad 3m: Cum praetor Heylige-dag officio jam sit defunctus: videndum quid ab ejus impetrari queat successore."

1) A° 1646 4 Maji: „Ad 3m nihil agendum superest, cum per discessum *Patris Ambrosii*, ob quem in *Absteda* quaerebatur sacerdoti nabitatio, speretur in *Zypa* constituendus pastor; quo fine Aggerum ejus loci praefectum conveniet Ds J. Beenius, ac per alios etiam operam ea in re navavit sedulo D. Catterus, ut libertate sacerdoti cuidam obtenta etiam *Huysdunensibus* tandem aliquando melius inserviatur."

2) A° 1646, 25 Sept. Art. 3.: „*Huysdunae* ac *Zypae* fuga P. *Ambrosii* pastore destitutis, D. *Pisium*, qui hactenus Dominae de Marquet a sacris fuit, praeficiendum; quod ut cum bona ejus fiat venia, amice illam a D. Decano conveniendam." Deze „Domina de Marquet" zal wel van dezelfde familie zijn, welke op de lijst van de la Torre (Verg. Katholiek D. 45. p. 348 vv., Nuyens Nederl. Beroerten aan 't einde van 't eerste werk) genoemd wordt en haar kasteel bezat te Heemskerk „intra Harlemum et Alcmariam." Er bestaat in de Zijpe eene overlevering, dat in vroegere jaren op de hofstede „Het oude slot", thans toebehoorend aan en bewoond door de weduwe N. Blaauw en in de vorige eeuw het eigendom van de familie Couwenberg, een huisgeestelijke gevestigd is geweest. Voor de juistheid dezer overlevering pleit het opgraven van een paar misampullen eenige jaren geleden. Zou welligt deze hofstede in de zeventiende eeuw het eigendom zijn geweest van de familie Marquette, en Pisius de huisgeestelijke zijn, van wien de overlevering spreekt? Mijne nasporingen omtrent dit punt zijn tot nu toe vruchteloos gebleven;

1647 werd in de *Acta* van het kapittel opgeteekend: „*Huysduna* et *Zypa* pacifice *Pisio* subsunt."

Deze Pisius zal wel dezelfde zijn als Joannes Pies door v. Heussen [1]) als pastoor van Huisduinen en den Helder genoemd, en den 31 Augustus 1679 als pastoor te Kudelstaart overleden [2]). Dat hij met gunstig gevolg en in eendragt met de hem toevertrouwde kudde zijn arbeid voortzette blijkt wel hieruit, dat toen in 1657 spraak kwam om hem als opvolger van Sporeus naar Amsterdam te verplaatsen [3]), hij weinig ingenomenheid met die verandering aan den dag legde.

Op het oogenblik, als Pisius zijne pastorele bediening aanvaardde, was het kerkhuis te Huisduinen verkocht [4]), zoodat de Katholieken van deze plaats waarschijnlijk op tamelijk verren afstand van een kerkgebouw zich zullen

---

alleen vond ik in de *Kerkelijke Historie en Oudheden* van v. H. (fol. IV, 95) onder hen, die als huiskapellanen van de Heeren van Assendelft en Heemskerk op het slot Assemburg fungeerden, den naam van Pisius niet vermeld.

1) a. w. IV. 172. Dat Pies niet eerst in 1667 Mr Adriani te Huisduinen is opgevolgd blijkt reeds uit hetgeen v. H. zelf onmiddellijk volgen laat over Cornelius Brouwer.

2) *Necrol. Dioec. Harl.* verg. *De Katholiek* D. 62. p. 239.

3) *Bijdragen* III, 447.

4) A° 1647 15 Jan.: „Statutum D. Catterus moneatur per D. Decanum ut cum Coppirio loquatur, quid de nummis agatur ex domo ecclesiae *Huysdunensis* vendita perceptis vel percipiendis." Of die gelden ooit betaald zijn geworden blijkt niet; dat er vele vergeefsche pogingen toe zijn aangewend volgt wel uit de volgende opteekeningen. 1647. 29 Aprilis. Art. 6: „*Huysdunensis* pecunia diligenter ab emptoribus tergiversantibus referente D. Cattero, exigitur." — 1647, 23 Oct. Art. 6: „De *Huysdunensibus* curatur." — 1648, 14 Januarii Art. 3: „In *Huysduinen* domo vendita pecuniae non praestantur." — 1648, 7 Julii: Tertius articulus erat de pecuniis in Huysduinen. Respondit D. Catterus fecisse se quod potuit, et expedire ut emptores urgeantur per venditorem Wessel Noorman." — 1648. 13 Oct. Art. 2: (notatum) „quod Noorman urgebit Huysdunenses ad solutionem; quod ut possit commodius, eruditissimus D. Catterus litteras venditionis tradidit Ampl. Dno Praeposito." — 1649, 19 Januarii. Art. 2: „de *Huysduinen*. Monebitur Noorman." — 1654, 17 Sept. Art. 7: „Huysdunen. Expectabitur reditus *Huysdunensium*."

hebben bevonden. Deze omstandigheid heeft welligt aanleiding gegeven, dat de vereeniging met de Zijpe niet lang stand hield en Huisduinen met den Helder spoedig eene afzonderlijke statie werd. Indien de aanteekening van van Heussen [1]) omtrent den opvolger van Pisius voor Huisduinen en den Helder in dien zin moet worden verstaan, dat Cornelius Brouwer *zeventien* jaren voor genoemde plaatsen alleen als pastoor is werkzaam geweest, zou de scheiding van Zijpe en Huisduinen in het jaar 1665 hebben plaats gehad. Cornelius Brouwer toch overleed als pastoor aan den Helder, zoowel volgens van Heussen als volgens het *Necrologium Dioecesis Harlemensis* [2]) in Maart 1682. Dewijl van Heussen evenwel ook bij Pisius geen gewag maakt van diens herderlijke bediening in de Zijpe, durf ik uit zijne woorden geen andere gevolgtrekking afleiden, als dat Pisius in 1665 heeft opgehouden pastoor te zijn voor Huisduinen en dat onder zijn opvolger de Katholieken aan den Helder een kerkgebouw hebben verkregen, waarin ook die van Huisduinen bijeenkwamen om de heilige geheimen te vieren. Deze gevolgtrekking wordt ook bevestigd door D. Dekker [3]), die 1672 opgeeft als het jaar, waarin aan den Helder de eerste katholieke kerk gebouwd werd.

Of nu Pisius vóór zijn vertrek naar Kudelstaart nog eenigen tijd van de Zijpe alleen pastoor geweest is, of dat de Zijpe ook onder Cornelius Brouwer nog enkele jaren met Huisduinen vereenigd is gebleven, durf ik niet met zekerheid beslissen; ofschoon de laatste veronderstel-

---

1) t. a. p. p. 172.

2) *Katholiek* D. 62. p. 242. Bij v. Heussen wordt de 13, in het *Necrologium* de 31 als sterfdag genoemd.

3) *Ontwikkelingsgeschiedenis en Beschrijving der gemeente Helder*, p. 64. Hij noemt haar wel de *janseniste* kerk; doch dit heeft geen anderen grond, als dat zij later den jansenisten in handen is gevallen.

ling mij verreweg het aannemelijkst voorkomt. Theodorus van der Does wordt toch zoowel bij van Heussen [1]) als op een volglijst van pastoors, door pastoor Duvergé tijdens zijn verblijf in de Zijpe opgemaakt naar bescheiden destijds in het kerkarchief voorhanden [2]), genoemd als de eerste pastoor, onder wien de Zijpe eene afzonderlijke statie uitmaakte. Het juiste jaar der komst van van der Does is mij niet met zekerheid gebleken; welligt kwam hij reeds in 1672, toen de kerk aan den Helder gebouwd was, in geen geval echter na 1680 [3]).

Met de komst van pastoor van der Does zal ook wel de boerenwoning, aan de noordwestzijde van den Ruigenweg, tusschen den Burger- en St. Maartensweg, op ongeveer een half kwartier afstands van den laatsten gelegen [4]), de bestemming hebben bekomen, welke zij zoovele jaren heeft vervuld: als kerk en pastorie te dienen voor de Katholieken van de Zijpe.

In het jaar 1742 werd het erf, waarop kerk en pastorie zich bevonden, vergroot met ongeveer 15 roeden land, met houtgewas beplant en vlak naast de kerk gelegen, een geschenk van de Baronesse van Bleekhem. Vier jaren later onderging dit erf eene nieuwe uitbreiding, doordien

---

1) t. a. p. p. 167.

2) Ongelukkig is bij den brand van 13 Junij 1864 niet het geheele archief gered kunnen worden, zoodat behalve de doopboeken van 1811 tot 1858 incl. nog andere, waarschijnlijk belangrijke, bescheiden zijn verloren gegaan. Bovengenoemde volglijst althans kan uit de stukken, die nu nog aanwezig zijn, niet meer worden gecontroleerd. — Waar in het vervolg van dit opstel geen bijzondere bronnen genoemd worden, steunen onze mededeelingen op bescheiden, thans in het archief der parochie van O. L. V. Geboorte te Zuid-Zijpe aanwezig.

3) „Over meer als 40 jaaren hebben die van de Zijp een eigen Pastoor gekreegen, te weeten Theodorus van der Does", zegt v. Heussen. De eerste uitgave der Hist. Episc. verscheen 1719. Op bovenaangehaalde pastoorlijst staat 1680 als het jaar vermeld, waarin van der Does te Zijpe gekomen is.

4) In polder O. N.; in 1866 bij 't kadaster genoteerd Sectie F. n. 111—115.

pastoor Lazaar, den 4 December 1746, een stukje land, door hem in 1739 aangekocht, aan de kerk vermaakte. Het heette destijds *de nieuwe tuin.*

Behalve dit kerkgebouw, in het zuidelijk gedeelte van de Zijpe gelegen, was er al zeer spoedig ook in het noordelijk deel een huis tot het houden van godsdienstoefening ingerigt. Bedoeld huis lag aan de noordwestzijde van den Belkmerweg in polder T. Het juiste jaar, waarin deze bijkerk ontstond heb ik niet kunnen achterhalen; in elk geval was het vóór 1708 [1]). In dit jaar toch maakt zoowel de *Chronyk van Medenblik* [2]) als de *Noord-Hollandsche Arkadia* [3]) gewag van „twee Roomsche Kerken" in de Zijpe. Deze bijkerk schijnt menigmaal aanleiding te hebben gegeven tot verdeeldheid tusschen de Noord- en Zuid-Zijpers. Zoo vinden we o. a. in het archief het volgende scriptum, zonder datum weliswaar, doch kennelijk van de hand van pastoor Lazaar (1731—1750): „Dat ik mijn Heer Pastoor van de Zijpe zal tragten bij de Overigheid te weeg te brengen, dat de negen Maanden buert om buert aen de Zuyd- en Noordzijde zal werden gekerkt, uytgenomen de Hooge feestdagen en dat de drie Wintermaanden alleen zal werden gekerkt aen de zuydzijde; Mist dat die van de Noordzijde in het toekomende wederom zullen betaelen, gelijk als zij voor deezen hebben gedaan en hetgeene bij de laeste garing of ommegang door haar te min is gegeven, alvoorens zal werden uytgekeerd."

Tot wanneer deze bijkerk in gebruik is gebleven of wanneer zij in andere handen is overgegaan is mij niet

1) Zou misschien dit gebouw reeds in de zeventiende eeuw tot kerkhuis hebben gediend tijdens de Zijpe nog met Huisduinen vereenigd was? Ik hoop altoos nog in het *Register ter overboeking van landerijen in de Zijpe* nadere inlichting omtrent het jaar van het ontstaan beider kerken te vinden. Tot nu toe is het mij evenwel niet gelukt, genoemd register ter inzage te bekomen.

2) Bl. 257.

3) Bl. 260.

gebleken. Het laatst vind ik haar vermeld den 20 Julij 1830, op welken dag in de vergadering van het kerkbestuur de waarde der *beide* kerken in afbraak of verkoop op 1000 gulden geschat werd. Toen was zij dus nog eigendom der gemeente. Den 14 September 1873 is deze bijkerk afgebrand [1]).

Reeds bij de oprigting der statie blijkt de Zijpe althans door enkele meer bemiddelde Katholieken bewoond te zijn geweest. Bewijs hiervoor levert zoowel de fundatie Nannings ten jare 1713 gemaakt om in het tijdelijk onderhoud van den pastoor te voorzien, als het bezit van een huis aan de Laat te Alkmaar. Toch schijnen finantieele bezwaren, die zich in deze eeuw zoo dikwerf lieten gelden, ook in de vorige der statie Zijpe niet gespaard te zijn gebleven. Den 5 December immers van het jaar 1766 werd bij notarieele acte pastoor Melchior van Beesten door de kerkmeesters Evert Bregman en Pieter Spaans gemagtigd om gezegd huis te Alkmaar te verkoopen aan Jacoba en Dorothea Lokerenburgh.

Omtrent de bezittingen der statie in het jaar 1771 hebben wij zekere gegevens in twee stukken nog in het archief aanwezig. Het eerste is de kwitantie, door den secretaris van Zijpe en Hazepolder, R. Paludanus, den 27 Mei 1771 geteekend, van den betaalden twintigsten penning. Op deze kwitantie worden als bezittingen der statie vermeld:

„Het Kerk en Pastoorshuis thuin en erve te samen groot omtrent een morgen, staende ende gelegen aen de westzijde van de Ruigeweg in de polder M belent & getaxt op *f* 820 gld.

1) Eerst den 25 November 1851 besloot het Kerkbestuur notulen te houden van zijne vergaderingen. Daar in deze notulen van de noordelijke bijkerk nergens gewag wordt gemaakt, zal zij dus vóór dien tijd reeds verkocht zijn geworden.

„Nog een huisje daer bezijden aen het klooster genaemt getaxt op . . . . *f* 100 gld.
„Eindelijk het Kerkhuys staende ende gelegen aen de Noordwestzijde van de Belkemerweg in de polder T. belent en getaxt op . . „ 200 „"

't welk alzoo eene gezamelijke waarde maakt van 1120 gulden, waarvoor „een somma van een en sestig gulden, twaalf stuivers voor den xx^e^ penning en x^e^ verhoging van dien" betaald werd.

Het andere stuk, denkelijk door den toenmaligen pastoor van der Stoot geschreven, diende, gelijk het onderaan zelf te lezen geeft, „tot Memorie voor Johan Couwenberg en die in Laater tijd 't noodigt mogt agten te hebben als in 't jaer 1804." Hierin lezen wij:

„In Junij, Julij en November 1771 heeft Johannes Couwenberg aan R. Paludanus betaald" (als twintigsten penning)

„Voor 3 gebrantmerkte brieven alhier aan de kerk berustende	55 : 17 : 8
„Nog voor een brief bij pastoor Cartel tot Alkmaar	55 : — : —
„Van de plaats en Landerijen van de Erven van Aldert Nannings.	181 : 10 : —
„Nog de Kerkmeesters voor de kerke en erve bij Gishuijm	60 : — : —"

Wat deze laatste post betreft, ik ben geneigd te veronderstellen, dat met „de kerke en erven" bedoeld is, wat op de bovenstaande kwitantie van Paludanus is opgenoemd. Op eene andere wijze althans laat zich die post niet verklaren. Dat in deze veronderstelling het betaalde collateraal hier iets te laag genoteerd staat, kan, dunkt me, hierin zijn grond hebben, dat de schrijver in November met Couwenberg zamen de notitie opstellend, uit

zijne herinnering noteerde, wat in Mei door de kerkmeesters betaald was. De woorden *bij Gishuym* zijn mij tot nu toe een raadsel gebleven.

Een kerkreglement zonder jaartal, doch zekerlijk omstreeks 1800 opgesteld — een der onderteekenaars wordt in een stuk van 1832 als nog levende genoemd — levert het bewijs, dat de geest van „vrijheid, gelijkheid en broederschap" ook Hollands noorderkwartier niet gespaard heeft. Volgens dit reglement kon de pastoor geen lid zijn van het kerkbestuur. Was er vroeger sprake, om van de geestelijke overheid eene gewenschte regeling te verkrijgen van de godsdienstoefeningen in de beide kerken, nu regelen de kerkmeesters deze aangelegenheid geheel alleen, uitdrukkelijk nog bepalende, dat zoo de pastoor zich mogt „verabuseren", het de pligt der kerkmeesters zijn zou dit abuis te herstellen. De meest curieuse bepaling is wel deze, dat ieder jaar, als in Mei eene nieuwe kerkmeester optrad, de kerkmeesters voor de geheele gemeente rekening moesten presenteren, als 't vereischt werd. Door wie, wordt er niet bij vermeld. Het geheele stuk munt, gelijk begrijpelijk is, niet uit door juistheid. Het is behalve door vier kerkmeesters, nog door vele andere gemeentenaren onderteekend.

Omtrent het getal der Katholieken in de Zijpe woonachtig in den loop der vorige eeuw zijn de eenige gegevens die, welke ons verstrekt worden door de oude doopboeken. Het oudste doopboek is verloren geraakt. Die van 1721 tot 1811 worden bewaard ten raadhuize aan de Schagerbrug. Het getal doopelingen van 1721—1790 varieert van 16 tot 29 per jaar. Hieronder komen er verschillenden voor, welke aan den Helder waren geboren [1]). Na 1790 neemt het getal doopelingen af; in 1795

1) Waarschijnlijk wel omdat daar in die dagen een jansenist pastoor was.

waren er slechts 8. Van het volgende jaar tot in 1810 varieerde het getal tusschen 12 en 20.

Behalve de namen en enkele data omtrent de personen der pastoors, die elkaar in de geestelijke bediening te Zijpe zijn opgevolgd, zijn ons omtrent deze statie geene verdere bijzonderheden uit de eerste 150 jaren van haar bestaan bekend geworden.

Met het jaar 1830 [1]) begon voor de Zijpe een periode van allerlei pogingen, om in de plaats der oude, zeer bouwvallige, kerk eene nieuwe te verkrijgen. Verschil van meening omtrent de plaats, waar deze het best zou gebouwd worden, schijnt wel de voorname oorzaak geweest te zijn, waarom al die pogingen mislukten en men telkens zijn toevlugt moest nemen om met veel moeite de oude kerk weer met eenige reparatiën in stand te houden. Eene zaak mogt echter te midden van al die vergeefsche pogingen gelukken. Den 10 Julij 1852 had pastoor Duvergé een stuk kloosterbosch, belendende aan den tuin achter de kerk, aangekocht, dat hij aan de gemeente ten geschenke aanbood voor den aanleg van eene katholieke begraafplaats. Dankbaar nam het kerkbestuur het aangebodene aan en reeds den 4 Augustus werd door het burgerlijk bestuur en 4 dagen later door den Aartspriester vergunning gegeven om tot den aanleg van het kerkhof over te gaan. Den 10 November van hetzelfde jaar was het kerkhof gereed en den 16 dierzelfde maand werd het door den Deken van Alkmaar, den Z.Eerw. Heer J. van Gent, plegtig ingezegend. Had de pastoor den grond

---

Immers in den Catalogus sacerdotum Jansenistarum in Hollandia superstitum A° 1731. (medegedeeld *Archief van het Aartsbisdom Utrecht* II p. 161, vv.) wordt als n. 51 gemeld: „*Godefridus Verheul*, Ultrajectinus, ordinatus in Hibernia; pastor op den Helder.”

1) De Zijpe telde destijds p. m. 500 Roomschen en 320 Communicanten.

verstrekt, door vrijwillige bijdragen der gemeentenaren werden de verdere onkosten bestreden.

Den 12 Mei 1858 had de oprigting plaats der parochie van O.L.V. Geboorte te Zijpe. Zij zou echter niet lang ééne parochie blijven. In de vergadering van het kerkbestuur op 22 October 1861 deelde de pastoor L. C. Spoorman mede, dat hij eene kerk wenschte te bouwen aan het Zand, in het noordelijk deel van de Zijpe. Eenige dagen later werd door Aldert Kruijer tot dit doel een gedeelte van den boschgrond „Jagerslust" ten geschenke aangeboden. Het aanbod werd aangenomen en in eene vergadering aan het Zand gehouden den 15 Januarij 1862, werd tot een bedrag van ƒ 17.542.50 aan vrijwillige giften voor de nieuwe kerk ingeteekend. Bij deze gelegenheid werd voor het eerst door twee der kerkmeesters het denkbeeld opgeworpen om de Zijpe in twee parochiën te splitsen. En terwijl de kerkbouw aan het Zand werd ondernomen en voltrokken, werd tegelijkertijd dit denkbeeld verwezenlijkt. Nadat op den 20 Februarij 1863 het dekenaat Alkmaar in twee dekenaten: Alkmaar en Schagen was gesplitst en de Zijpe bij het laatstgenoemde was ingedeeld, werd op den 21 December van hetzelfde jaar door Z.D.Hw. den Bisschop van Haarlem het noordelijk gedeelte van de Zijpe van de parochie van O.L.V. Geboorte afgescheiden en tot eene afzonderlijke parochie opgerigt onder den titel van O.L.V. Visitatie. De bestaande fondsen verbleven aan de parochie van O.L.V. Geboorte in de Zuid-Zijpe en den 30 December 1863 had de overdragt plaats aan den nieuw benoemden pastoor van Zuid-Zijpe J. Geerlings, terwijl de vroegere pastoor der geheele Zijpe als zoodanig overging naar de parochie van O.L.V. Visitatie.

De geschiedenis van den kerkbouw aan het Zand en de verdere bijzonderheden omtrent de parochie van O.L.V.

Visitatie ter behandeling overlatende aan onzen Eerw. Collega van de Noord-Zijpe, bepalen wij ons voor het volgende alleen tot hetgeen de parochie van O. L. V. Geboorte in de Zuid-Zijpe betreft.

Gelijk ligt begrijpelijk is, wekte de voltrokken kerkbouw aan het Zand nieuwen ijver om ook in de Zuid-Zijpe het oude, bouwvallige kerkgebouw door een waardiger te vervangen. Reeds den 27 Mei 1864 werd dan ook eene vergadering belegd om over het bouwen eener nieuwe kerk te beraadslagen; echter zonder dat eenig resultaat werd verkregen. En wie weet hoevele besprekingen en onderhandelingen nog vruchteloos zouden zijn gebleven, zoo niet een gelukkig ongeluk ware tusschen beide gekomen. Den 13 Junij 1864 sloeg de bliksem in het oude kerkgebouw aan den Ruigenweg en legde het geheel in asch. Wel werd veel van 't geen in de kerk zich bevond gered, doch de kerk was er niet meer en men stond voor de *noodzakelijkheid* om een nieuwe kerk te bouwen.

Intusschen de eerste zorg was om een lokaal te vinden, waarin voorloopig de godsdienstoefeningen konden plaats hebben. Spoedig was dit gevonden in het huis, genaamd *Westphalen*, aan de noordzijde van den St. Maartensweg bijna op den hoek van den Ruigenweg gelegen, op geringen afstand slechts van de plaats der oude kerk.

De geschiedenis van den bouw der nieuwe kerk is nog te veel *histoire contemporaine*, om haar nu reeds in *al* hare dikwerf curieuse bijzonderheden te verhalen. Wij moeten ons daarom tot het volgende bepalen.

Nadat in Augustus 1864 pastoor J. Geerlings door pastoor J. H. Kappelhof was vervangen, gelukte het eindelijk in Februarij van het volgende jaar een terrein voor de plaatsing der nieuwe kerk te vinden, waarmede

zoo goed als de gansche parochie tevreden zich betoonde. Den 20 Februarij werd dit terrein, aan de Grootsloot gelegen nabij de Burgerbrug, voor *f* 1500 aangekocht.

Om digter bij het terrein der nieuwe kerk te zijn, besloot het kerkbestuur, de hulpkerk over te brengen naar de hofstede „Welgelegen", vlak naast dit terrein gelegen, en door den eigenaar gratis tot dit doel in leen afgestaan. Na bekomen bisschoppelijke magtiging had deze overbrenging den 7 Mei plaats.

De ijver der parochianen om door geldelijke bijdragen den bouw der nieuwe kerk mogelijk te maken mag gewis prijzenswaardig worden genoemd. De parochie telde destijds slechts even 120 communicanten en door dezen werd een som van 5405 gulden aan vrijwillige giften geschonken. Toch was deze som, gevoegd bij de gelden, waarvoor de verbrande kerk verzekerd was en de verkoopsom van het land, waarop de vroegere kerk gestaan had, nog niet toereikend om de kosten van den bouw te bestrijden. Een subsidie van het Rijk van 4000 gulden en eene andere van de Provinciale Staten van 1400 gulden hielpen het te kort dekken.

Het eerste werk, dat thans werd ondernomen, was de aanleg van een nieuw kerkhof. Den 8 Maart 1866 werd dit door den Deken van Schagen H. F. van Lith plegtig ingezegend.

Twee dagen vroeger was de kerk en pastorie aanbesteed geworden. Den 6 Junij werd de eerste steen gelegd; den 16 December door genoemden Deken de klok gewijd in honorem S. Willebrordi; den 23 dierzelfde maand sine concursu populi door den pastoor J. H. Kappelhof de nieuwe kerk ingezegend. Eindelijk op het kerstfeest van 1866 werd des nachts ten 5¾ uur het H. Sakrament naar de nieuwe kerk overgebragt, waarop de lofzang Te Deum werd gezongen en de eerste H. Mis in de nieuwe kerk werd opgedragen.

Reeds op dit kerstfeest prijkte de kerk met een schoon beeld der Moeder des Heeren, aan wie ook zij was toegewijd onder denzelfden titel als het vroegere bedehuis. Het volgende jaar werd een beeld van den H. Josef, in 1868 een preekstoel, in 1870 een fraaije eikenhouten communiebank ten geschenke aangeboden. Eindelijk in 1872 werd het oude kunstelooze hoofdaltaar door een nieuw gepolychromeerd vervangen.

Ten slotte geven wij hier de lijst der pastoors, die elkaar in de geestelijke bediening te Zijpe zijn opgevolgd, met die bijzonderheden, welke te onzer kennis gekomen zijn.

1. De eerste pastoor, die in de Zijpe resideerde, was Ambrosius Basaeus. Vóór 1643 had hij zijne bediening aanvaard, welke zich ook over de Katholieken van Huisduinen en den Helder uitstrekte. In 1646 werd hij opgevolgd door

2. Joannes Pies, die, waarschijnlijk in 1665, werd verplaatst naar Kudelstaart en vervangen door

3. Cornelius Brouwer [1]). Onder dezen pastoor had de scheiding plaats van Zijpe en Huisduinen en terwijl het centrum van laatstgemelde statie naar den Helder verplaatst werd, kwam in de nu tot eene afzonderlijke statie gewordene Zijpe als pastoor

4. Theodorus van der Does. Het jaar zijner komst is waarschijnlijk 1672 [2]); in geen geval kwam hij na 1680, Volgens het *Necrologium* van Bugge [3]) overleed hij den 11 Februarij 1692. De aanteekening van het *Necrologium* „quondam pastor in de Zijp" bewijst, dat hij vroeger reeds de Zijpe had verlaten. Ook pastoor Burgmeijer zegt in zijne aanteekeningen, dat hij „buiten bediening bij Leiden" op

1) Voor de verdere bijzonderheden omtrent deze drie pastoors verg. het boven meegedeelde.

2) Zie boven bl. 55. 3) *Katholiek* D. 62. p. 248.

gemelden datum overleden is. Wanneer nu van der Does opgehouden heeft als pastoor van de Zijpe te fungeren, durf ik niet beslissen. Misschien in 1687. Op de boven aangehaalde volglijst, door pastoor Duvergé opgemaakt, staat achter den opvolger van van der Does 1692—1710 als het tijdvak vermeld, waarin deze in de Zijpe verbleef. Doch kennelijk heeft er eerst 1687 gestaan en is dit later in 1692 veranderd. Ook ter zijde staat genoteerd: de l'Arche 23 jaren. Heeft welligt de opsteller dier volglijst in zijne bescheiden van van der Does na 1687 geen melding meer gevonden en is de ontdekking van diens sterfjaar zonder plaatsbepaling oorzaak geweest, dat het eerst geschrevene later verkeerdelijk is veranderd?

5. Henricus Postel de l'Arche was de opvolger van van der Does. Hij verbleef in de Zijpe tot 1710 en stierf volgens het *Necrologium dioeceseos Harlemensis* [1]) te Alkmaar den 30 Januarij 1720. Hem volgde op

6. Theodorus van Aelst. Volgens van Heussen, *Kerk. Hist. en Oudh.* Fol. Ed. IV p. 167, was hij Utrechtenaar van geboorte. Na van 1710 tot 1716 pastoor te zijn geweest te Zijpe vertrok hij als zoodanig naar Abcou, waar hij tot 1761 verbleef. (*Archief Utrecht* II p. 143).

7. Wilhelmus van der Aa van 1716 tot 1731. Volgens Burgmeijer en *Archief Utrecht* D. I. p. 311 overleed hij te Zijpe den 21 Februarij van laatstgenoemd jaar. Den 13 Februarij doopte hij voor 't laatst. In het Register der overledenen te Zijpe, te Schagerbrug op het Raadhuis bewaard, staat: „23 Februarij 1731 compareerde Jan Garmentsz wegens 't lijk van de Hr Willem van der A in de Ruigeweg *f* 3."

8. Joannes [2]) Lazaar doopte hier de eerste maal den

1) *Katholiek* D. 63, p. 275.

2) Op eene copy van zijn getuigschrift, dat hij het bovenvermelde stukje land van de erven der Baronesse van Bleekhem ontvangen heeft, staat zijn naam Joannes Baptista Lazaar.

30 April 1731. Naar allen schijn heeft deze pastoor zich bijzonder verdienstelijk gemaakt omtrent de statie Zijpe. Behalve, gelijk wij boven reeds hebben gemeld, dat hij het erf der kerk en pastorie te zijnen koste heeft vergroot, schonk hij vóór zijn vertrek naar Hoogmade nog drie obligatiën ter gezamentlijke waarde van 925 gulden „ten dienste van de Roomsche kerk en armen". Het beheer dezer gelden bragt later moeijelijkheden te weeg, welke ter beslissing werden voorgelegd aan Dijkgraaf en Heemraden van de Zijpe. Wij zullen als bijlage het beloop dezer geschiedenis mededeelen uit het „Memoriael van de Heeren Bailjuw en Dijkgraef, Schepenen en Heemraden van de Zijpe en Hazepolder."

Den 6 Maart 1750 doopte hij hier voor de laatste maal en vertrok spoedig daarop naar Hoogmade, waar hij pastoor bleef tot 1778 en den 21 September van dat jaar overleed. (*Bijdragen* III. p. 13).

9. Theodorus Hampzink, een Amsterdammer, volgde pastoor Lazaar te Zijpe op. Zijn eerste doopeling staat genoteerd den 2 April 1750, zijn laatste den 5 Januarij 1762. In Februarij van dit jaar vertrok hij als pastoor naar Blokkert, waar hij den 23 October 1781 overleed. (*Bijdragen* I p. 386).

10. Melchior van Beesten. Zelf heeft deze in het doopboek aangeteekend: „23 Febr. hic veni Pastoratui huic administraturus." In het Register der overledenen aan de Schagerbrug lezen wij: aangegeven „3 Mei 1768 door Joannes Couwenberg het lijk van Melchior van Beesten in de ruige wegh, begraven in de Zijp onder de classis van 3 gulden."

11. Jacobus Arnoldus van der Stoot doopte hier de eerste maal den 20 Mei 1768, het laatst den 24 April 1777. Reeds den 14 April was hij, gelijk zijn opvolger heeft aangeteekend in het doopboek, „promotus pastor in

statione vulgo 't Kalf", waar hij den 2 September 1792 overleed.

12. Gerardus Stadhouder. Zijn eerste doopeling staat genoteerd den 29 Mei 1777, zijn laatste den 11 December 1786. Volgen aanteekening van pastoor Burgmeijer werd hij in 1787 verplaatst naar Haarlem (S. Bavo in de Achterstraat) en van daar in 1802 naar Ouderkerk, alwaar hij den 21 Junij 1821 overleed.

13. Matthaeus Everard. „Anno Domini 1787 a me M. E. Amstelodamensi baptisati sunt" heeft deze in het doopboek aangeteekend. Zelf doopte hij het eerst den 17 Februarij, doch den 13 dierzelfde maand was reeds een meisje „propter absentiam meam baptisata a pastore in Schagen." Hij bleef tot op het einde van 1797, toen hij verplaatst werd naar Waddinxveen, althans indien hij dezelfde is als Matthaeus Leonardus Everard, wiens overlijden als pastoor te Waddinxveen ik op 19 December 1817 vond opgeteekend.

14. Joannes Franciscus Polman. Zoo teekende hij zelf zijn naam in het doopboek den 29 September 1797. Dat hij hier een tijd lang gelijk geweest is met zijn voorganger, zou ik haast geneigd zijn op te maken uit het doopboek. Toch blijft het mij raadselachtig, hoe de eigenaardigheid te verklaren, welke het doopboek over de laatste maanden van 1797 aanbiedt. Met de hand van pastoor Everard is het onafgebroken gecontinueerd tot op 3 November. Achter dezen laatsten datum leest men: „A me Joanne Francisco Polman Baptisati sunt sequentes." En dan komt zijn eerste doopeling op 29 September, zijn tweede, over wien hij tevens peter was, op 16 October, zijn derde op 15 Januarij van het volgende jaar, 1798. — Polman bleef pastoor te Zijpe tot den 10 November 1808, op welken dag hij, blijkens het register der overledenen ten raadhuize, in den ouderdom van 48$^3/_4$ jaar het

tijdelijke met het eeuwige verwisselde. Hij werd opgevolgd door

15. CHRISTIANUS CAROLUS JOANNES BLANKEVOORD, een Hagenaar van geboorte. Zijn eerste doopeling staat genoteerd op 28 November 1808. Hij verbleef hier tot in 1814, wanneer hij verplaatst werd naar Akersloot, alwaar hij den 30 Maart 1816 overleed.

16. JACOBUS VAN DEYSEN, geboren te Megen den 20 November 1774, priester gewijd den 6 October 1805, kwam na te Wateringen en elders als kapellaan te hebben gefungeerd, den 16 Januarij 1814 Blankevoord als pastoor van Zijpe opvolgen. De goedheid en milddadigheid van zijn karakter, in eenen langen pastoreelen loopbaan op overvloedige wijze betuigd, is nog niet in vergetelheid gekomen. In 1851 vertrok hij als emeritus naar zijne geboorteplaats, waar hij den 18 April 1855 overleed [1]).

17. FRANCISCUS BERNARDUS DUVERGÉ, geboortig van Amsterdam, was pastoor te Zijpe van 1851 tot 1860, toen hij verplaatst werd naar Uitgeest.

18. LAMBERTUS CORNELIUS SPOORMAN, te Leiden geboren, was de laatste pastoor der geheele Zijpe. Na de splitsing der parochie in Noord- en Zuid-Zijpe, werd hij in December 1863 de eerste pastoor der parochie van O.L.V. Visitatie te Noord-Zijpe, voor welke parochie hij aan het Zand eene nieuwe kerk gebouwd had. In October 1865 werd hij verplaatst naar Dordrecht. Als pastoor van Noord-Zijpe fungeerden verder

2. GERARDUS LAMBERTUS VROEMEN, in 1869 verplaatst naar Bleiswijk.

3. ANTONIUS GERARDUS SCHWEITZER, in 1871 pastoor en deken geworden van Schagen.

4. PETRUS SLAMAN.

---

1) De hier gegeven data ontleenden wij aan zijn bidprentje.

In het jaar 1869 werd van de parochie Noord-Zijpe een gedeelte afgescheiden en tot eene afzonderlijke parochie opgerigt onder den titel van O. L. V. Presentatie te Anna Paulowna, waarvan de eerste pastoor was Christophorus Fredericus Philippona.

Van de parochie van O. L. V. Geboorte te Zuid-Zijpe was de eerste pastoor

1. Joannes Gerardus Henricus Geerlings, geboortig van Amsterdam. Hij kwam in December 1863 en werd in Augustus van het volgende jaar verplaatst naar Lutjebroek. Hem volgde op

2. Jacobus Hermanus Kappelhof, van Amsterdam geboortig. Onder dezen pastoor werd de nieuwe kerk aan de Burgerbrug gebouwd. Den 7 Junij 1870 verwisselde hij de Zijpe voor de parochie Diemerbrug en werd opgevolgd door

3. Gerardus Casparus van Oort, insgelijks Amsterdammer van geboorte. In 1872 wegens ziekte buiten staat langer de pastoreele bediening waar te nemen, werd hij, nadat de toenmalige kapellaan van Schagen, Gerardus Antonius Franciscus Feije, eenige weken als assistent en acht dagen als deservitor had gefungeerd, opgevolgd door den tegenwoordigen pastoor

4. Petrus Antonius de Bruijn, geboren te Haarlem, die den 13 September 1872 zijne nieuwe functie aanvaardde. In 1875 telde de parochie Zuid-Zijpe 176 communicanten.

Zuid-Zijpe, 4 April 1876. P. A. DE BRUIJN.

BIJLAGE.

EXTRACT uyt het Memoriael van de Heeren Bailluw en Dijkgraef, Schepenen en Heemraden van de Zijpe en Hazepolder, beginnende met den 31 *Julij* 1772 [1]).

Den 31[e] October 1777.

Regtdag present &c[a].

De H[r] Dijkgraef heeft te kennen gegeven, dat zijn WelEd. Gestr. door Kerkmeesters van de Roomsche Kerk in de Zijpe onderrigt was, dat in het jaer 1750 aen den Heer N. Lasaar, diestijds Roomsch Priester in de Zijpe, waren getransporteerd, drie obligatien te samen groot *f* 925 : " : " voor en ten dienste van de Roomsche kerk en armen, in de Zijpe, waervan Johannes Couwenberg altoos de intressen had ontvangen.

Dat gem̄. Kerkmeesters gaerne visie zouden hebben van de obligatien, en meenden te moeten weeten tot welke eindens de intressen gedurig besteed waren; Doch dat zij nog omtrent het een noch omtrent het ander de behoorlijke opening konden krijgen, welke moeite zij ook hadden aengewend.

En heeft wijders geproponeerd, of men meergemelden Johannes Couwenberg, die voor de kamer was, om zeker verzoek te doen, bij deze gelegenheid daar omtrent niet zoude onderhouden.

Waerop dien conform geresolveerd zijnde heeft Couwenberg, hierop gehoord, daedlijk erkent, dat hij ja alle jaren de intressen had ontvangen; doch dat hij die ook alle jaren tot 1776 incluijs aen de Priesters in de Zijpe in der tijd had ter hand gesteld, terwijl hij verzekerde de obligatien, niet onder zich te hebben of te weten, waer dezelve waren.

En is wijders gem̄. Couwenberg aengezegd van heden over vier weeken alhier in Judicio weder te komen, (binnen welke tijd hij de nodige maetregelen ten zijnen opzichte zoude kunnen nemen) en goedgevonden om de Kerkmeesters aen te schrijven, dat ten minsten een van hun dan insgelijks alhier in Judicio zoude compareeren.

---

1) Dit extract op klein zegel geschreven en gewaarmerkt door den secretaris R. Paludanus berust nog in het kerkarchief te Zuid-Zijpe.

Den 14e November 1777.

Regtdag, piesent &ca.

Heeft de Secretaris aen het Collegie te kennen gegeven, dat de Heer Mattheus Josephus Walree, Aerts Priester binnen de stad Alkmaer, Hem gezegd had, dat de drie obligatien toebehoorende aen de Roomsche armen in de Zijpe, en aengekogt door den Heer N. Lasaar ten zijnen huyse berustende waren.

Dat hij Heer Walree er voor durfde instaen, dat de intressen s jaerlijks aen behoeftigen, waren uitgedeeld, terwijl hem zulks ten opzichte van den Heer Hampzink voorheen Priester in de Zijpe, uit eenen eigenhandigen brief, en ten opzichte van den Heer Van der Stoot uit desselfs eigen mond gesien en gehoord had.

En eindelijk dat hij Heer Walree vertrouwde, dat de Kerkmeesteren van de Zijpe, (aen welke in het vervolg de ontvang der gelden, ja ook de administratie kan gedemandeerd worden terwijl de nieuwe Heer Pastoor Stadhouder hier niet eens op scheen gesteld te zijn) de zaek in quaestie niet meer zouden pousseeren, indien de Heeren dezelve maer geliefden te schikken.

Op welk bericht na deliberatie goedgevonden is en verstaen, dat zoo de Heer Walree aen den Heer Dijkgraef eigenhandige blijkē wilde bezorgen van de Heeren Hampzink en Van der Sloot omtrent hunne distributie der intressen men alsdan de zaek in zooverre voor afgedaen zal houden ten opzichte der bereids ontvangene intressen; doch dat men echter de komst van Couwenberg en eenen der Kerkmeesteren zal afwagten op den volgende Regtdag, om alsdan finaal te resolveeren ten opzichten der intressen in het vervolg te ontvangen; en eindelijk dat men den Heer Walree zal verzoekē, om in zijne Pastorie de bewuste obligatien te bewaren, tot deswegens nader door hun Ed. Achtb. zal worden gedisponeerd.

Den 28e November 1777.

Regtdag, present &ca.

Heeft de Heer Dijkgraef gerapporteerd, dat de Heer Walree, ingevolge het geresolveerde op den laetsten Regtdag aen zijn WelEd. Gestrenge had vertoont eenen eigenhandigen brief van den Heer Hampsink, en een Declaratoir van de Heer van der Stoot, beide volmaekt voldoende aen het gerequireerde.

Dat ook de Heer Walree daarenboven bezorgd had een Recepis, waeruit bleek dat de drie obligatien daer in gespecificeerd behoordē

tot de Roomsche Catholieke Pastorye in de Zijpe, en op ordre van hun Ed. Achtb. in zijne Pastorie binnen deze stad zouden blijven berusten, tot hier omtrent anders wierde geordonneerd.

En eindelijk, dat, hoezeer uit de origineele minuten van den Notaris Bolten Bleek, dat die obligatien waren getransporteerd, ten dienste van de Roomsche kerk en armen, Zijn WelEd. Gestr. gezien had uit eenen brief van den Heer Lasaar thans Pastoor te Homade, dat zijn oogmerk met de belegging geweest was; dat de intressen moesten besteed worden tot nut en voordeel van Roomsch Catholieke armen kinderen.

Waarop dan wijders over deze zaek gedelibereerd zijnde ten opzichte van het ontvangen der intressen in het vervolg is goedgevonden en verstaen, dat voortaan een der resp. Kerkmeesteren dezelve zal ontvangen, en aan den Priester in de Zijpe ter hand stellen, die echter ook alle jaren aen de Kerkmeesters zal moeten doen blijken, of dezelve besteed zijn dan niet, en zoo ja aan welke personen, en zal van deze Resolutie zoo daedlijk kennisse werden gegeven aen dē Roomschē Kerkmeester, en Johannes Couwenberg resp.

Hierop zijn in Judicio gecompareerd Pieter Spaans als Kerkmeester, en Johannes Couwenberg medegemeld welke laetste uit zich zelven heeft overgegeven de twee Duplicaten, waerop hij de intressen zoo te Alkmaer als te Hoorn s jaarlijks had ontvangen, en is hun de inhoud der bovenstaende Resolutie voorgehouden, en Johannes Couwenberg ten sterkste aengemaend, om deswegens nimmer of oit eenē der Kerkmeesteren of in persoon, of agter den rug kwalijk te bejegenen, terwijl Kerkmeesters, die Hem nimmer van eenige ontrouw omtrent het overhandige der intressen hadden verdacht gehouden, in dezen gehandeld hadden ingevolge hunnē plicht, hetwelk dan ook door Couwenberg is aengenomen.

Accordeert met het voorsz. Memoriael, berustende bij mij
Secretaris
R. Paludanus.

EEN PASTOOR TE EENIGENBURG.

In de excerpten uit de *Akten van het Haarlemsche Kapittel*, welke betrekking hebben op het Dekenaat Alkmaar [1]), wordt herhaaldelijk gesproken van Mr. Jacobus Eenigenburg. De hoogst verdienstelijke bewerker van het *Alphabetisch Register* der *Bijdragen* schijnt dit woord *Eenigenburg* beschouwd te hebben als den familienaam van genoemden Mr. Jacobus; ik meen gegronde redenen te hebben om op dit punt in meening van hem te verschillen, redenen welke ik te liever uiteenzet, omdat zij te gelijk eenig licht verspreiden over de geschiedenis van sommige parochiën benoorden Alkmaar omtrent het midden der zeventiende eeuw.

In de *Akten van het Haarlemsch Kapittel* wordt onder dagteekening van 20 April 1632 gesproken van een *Ordinarius in* BURG [2]). Met dit Burg kan onmogelijk iets anders bedoeld zijn als het gehucht Eenigenburg, behoorende tot de burgerlijke gemeente St. Maarten, en nog altoos in de wandeling verkort de Burg geheeten. Er moet dus in gezegd jaar te Eenigenburg een pastoor hebben geresideerd en deze zal niemand anders zijn geweest als Mr. Jacobus, wiens naam in de *Akten* zoo herhaaldelijk voorkomt. Een bewijs hiervoor, dunkt mij, leveren de *Akten* zelve, doordien zij tot twee malen toe hem EenigenburgHICUS noemen [3]). Deze adjective uitgang laat geen andere opvatting toe.

Als ik nu hetgeen in de *Akten* over Mr. Jacobus van Eenigenburg wordt medegedeeld, vergelijk met de aan-

1) *Bijdragen* D. III. p. 316—318; 440—442.
2) Verg. boven p. 49
3) Verg. *Bijdragen* III, 441.

teekeningen van v. Heussen [1]) omtrent de pastoors voor Schoorl, acht ik de veronderstelling niet gewaagd, dat Mr. Jacobus een en dezelfde persoon is met Jacobus Rozendaal, te Hoogwoud geboren, die sinds 1618 voor de Katholieken van Schoorl de geestelijke bediening waarnam. Volgens van Heussen was Schoorl destijds niet eene statie op zich zelve, maar vereenigd met Kamp, Petten, Warmenhuizen en St. Maarten, tot welke laatste gemeente Eenigenburg behoorde. Deze mededeeling van v. Heussen wordt ook bevestigd door de volgende aanteekeningen in de *Akten*: 1649. 12 Oct. „Actum de Schorelanis petentibus pastorem." — 1650. 8 Febr. „Schorel manet sub Mr. Jacobo; interim videbitur, num expediat Schorelanos cum Bergensibus conjungi [2])." Deze woorden maken het onmogelijk aan een pastoor *te* Schoorl te gelooven. Ook wat wij lezen in de *Gedenkschriften der parochie van den H. Dominicus te Alkmaar* [3]), door pater Petrus Le Roy begonnen: „te Schoorel heeft Anno 1650 gestaen P. Egidius Abbeel, van het klooster van Gent," bevestigt op nieuw, dat destijds geen andere pastoor te Schoorl zal hebben geresideerd.

Het blijkt derhalve, dat Jacobus Rozendaal, die voor Schoorl, Kamp, Petten, Warmenhuizen en St. Maarten als pastoor fungeerde, niet te Schoorl heeft gewoond. Daar nu Petten in 1632 aan den pastoor van Eenigenburg werd toegewezen, dit laatste plaatsje onder St. Maarten behoorde, Kamp, althans sinds de Reformatie, nooit een eigen pastoor heeft gehad en Warmenhuizen eerst later er eenen verkreeg, blijft geen andere verklaring over, als dat Jacobus

---

1) *Kerk. Hist. en Oudh.* fol. Ed. IV, 164.

2) *Bijdragen* III, 318.

3) p. 26. Hs. aanwezig in het Archief der parochie van den H. Dominicus te Alkmaar.

Rozendaal pastoor was te Eenigenburg en te gelijk in de geestelijke bediening van genoemde plaatsen voorzag.

Nog op eene andere wijze wordt dit bevestigd door eene vergelijking van van Heussen met de *Akten*. De eerste noemt als opvolger van Jacobus Rozendaal voor Schoorl diens broeder Pieter Kornelisz. Rozendaal. Nu blijkt wel uit de *Akten*, dat van Heussen zich, wat de opvolging betreft, heeft vergist, daar Petrus Rozendaal *te gelijkertijd* met Mr. Jacobus de pastorele bediening uitoefende; doch ook de *Akten* noemen Petrus Rozendaal den *Cognatus* van Mr. Jacobus [1]) en bevestigen dus de mededeeling van van Heusen, dat beiden broeders waren.

De uitgestrektheid der statie Eenigenburg moet grooter zijn geweest dan van Heussen laat veronderstellen. Behalve de plaatsen door hem genoemd, werden ook een gedeelte van de Zijpe, althans tijdelijk [2]), Harenkarspel met Tuitjenhorn [3]) en Kalverdijk door den pastoor van Eenigenburg bediend. Voor Harenkarspel en Kalverdijk blijkt dit duidelijk uit de *Akten:* 1656. 24 April. „De negotio D. Jacobi Eenigenburghici; lectaeque D. Cateri litterae et scriptum Rosendalii.... Si tamen Petrus resignet *Calverdyckam*, alium ejus loco mittendum.” Eodem anno. 4 Julii „Jacobi Eenigenburghici negotium ventilatum; resolutum quod si Rosendaelius non velit sequi constitutionem Alcmariae factam, possit tunc alius in *Heerenkarspel* constitui.” En ook voor Tuitjenhorn kan, dunkt mij, ondanks de tegenstrijdige verzekering van van Heussen, geen twijfel bestaan, daar dit plaatsje tot Harenkarspel behoort, tusschen Kalverdijk en Eenigenburg in ligt, en Gaelius volgens de Akten [4]) „*datus Kalverdyckanis*” daardoor juist de eerste pastoor van Tuitjenhorn werd,

1) *Bijdragen* III. p. 440. 2) Zie boven p. 49.

3) Van Heussen trekt Tuitjenhorn tot de statie van Schagen. t. a. p. p. 260.

4) *Bijdragen* III. 441.

wiens geestelijk regtsgebied van de statie Eenigenburg werd afgescheiden [1]).

Of Jacobus Rozendaal de eerste pastoor is geweest, die te Eenigenburg resideerde, durf ik niet beslissen. Zijn voorganger volgens van Heussen, Joannes Granaet, overleed naar de woorden van het *Necrologium Dioec. Harl.* [2]) in 1618 *pastor in Schorel.* Daartegenover staat, dat van Heussen Laurentius Raap als den eersten Pastoor te Schoorl noemt en ook met dezen eerst het doopboek der parochie van Schoorl een aanvang neemt. Onwaarschijnlijk is het derhalve niet, dat ook pastoor Granaet te Eenigenburg zal hebben gewoond.

Gelijk boven reeds is opgemerkt nam tegelijk met Jacobus diens broeder Petrus Rozendaal de geestelijke bediening te Eenigenburg waar. Uit de aanteekening in de *Akten* [3]) A° 1655. 2 Martii: „Auditus Mr. Jacobus van Enighenborch contra quosdam petentes *separationem sacerdotum* Jacobi et cognati ejus Rosendalii, et *divisionem pagorum*.... Resolutum quod pacis causa simul promiscue laborabunt," schijnt te volgen, dat beiden zamen woonden en gelijke jurisdictie bezaten over al de dorpen, die tot de statie Eenigenburg behoorden. Niettemin laten de bovenaangehaalde aanteekeningen omtrent Harenkarspel en Kalverdijk doorschemeren, dat Petrus vooral in dat gedeelte der statie werkzaam was.

In 1657 werd blijkens de *Akten* [4]) Kalverdijk van de statie Eenigenburg afgescheiden en Gaelius [† 29 Dec. 1688. Volgens van Heussen [5]) heette hij Jacob Gaal, volgens het *Necrol. Dioec. Harl.* [6]) Joannes Gaal] tot

1) t. z. p. en p. 442.
2) *De Katholiek* D. 60, p. 67.
3) *Bijdragen* III, 440.
4) *Bijdragen* III 441 v.
5) t. a. p. p. 163.
6) *De Katholiek* D. 62. p. 245.

pastoor benoemd voor de Katholieken van Kalverdijk, die zich te Tuitjenhorn vestigde. Deze afscheiding schijnt ten gevolge te hebben gehad, dat Petrus Rozendaal Eenigenburg verliet. Althans bij de onderhandelingen over dit punt, komt den 9 October zijn naam niet meer voor en worden alleen Jacobus van Eenigenburg en Gaelius genoemd [1]). Daar in 1658 een Petrus Rozendaal als pastoor te Nubixwoude kwam, veronderstel ik, dat hij derwaarts werd verplaatst. Hij is dan aldaar overleden volgens van Heussen [2]) den 4 November 1661, volgens het *Necrol. Dioec. Harl.* in 1662 [3]).

Omtrent Jacobus Rozendaal heb ik geen verdere narigten kunnen ontdekken.

Zijn opvolger is geweest Joannes van den Berg [4]). Onder hem schijnt in 1667 de statie Eenigenburg te zijn opgeheven. In genoemd jaar toch verkreeg Warmenhuizen een eigen pastoor in Hendrik Hulshorst [5]) en Schoorl in Laurentius Raap, die blijkens het doopboek van de parochie Schoorl den 9 October 1667 de eerste maal het H. Doopsel er toediende. Eenigenburg zelve zal, gelijk thans nog het geval is, aan Tuitjenhorn zijn toegevoegd.

P. A. DE BRUIJN.

---

1) *Bijdragen* III p. 442.
2) t. a. p. p. 269.
3) *De Katholiek* D. 60, p. 347. "obiit tabe in loco dicto Redwysent."
4) Van Heussen. a. w. IV, 164.
5) t. z. p. p. 162.

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DE LEYDSCHE PASTOORS SEDERT „DE HERVORMING" TOT AAN „DE HERSTELLING", VAN 1557 TOT 1857,

DOOR

D[r] J. D. FRENAY.

(Vervolg van Dl. IV. bl. 244.)

AANHANGSEL
VAN DE STATIE DER FRANSCHE CARMELIETEN.

Dewijl de Fransche Carmelieten wegens de Fransche staatsomwenteling in het laatste der vorige eeuw buiten staat waren hunne Hollandsche missie van geestelijken hunner orde te voorzien, heeft, gelijk vroeger vermeld, Pater Hubert, de laatste Fransche Carmeliet te Leyden, toen hij tot hofprediker van Koning Lodewijk verheven was, in 1807 met toestemming der geestelijke overheid de bediening zijner statie overgedragen aan een Benedictijn.

CHARLES BERTIN DE RAM.

Past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 43) noemt hem een Benedictijn van Mont-Cassel. Cassel, het oude Castellum Morinorum, de hoofdstad der Morini, op een heuvel gelegen en vandaar ook Mont-Cassel genaamd, is eene stad in het Fransche Dep[t] du Nord. (Het is waarschijnlijk, dat de Fransche officieren in 1870 het zouden hebben kunnen vinden 2 uur gaans ten noordwesten van Hazebrouck, insgelijks in het Noorder-Departement gelegen.) Of er in Mont-Cassel een Benedictijner klooster

geweest is en of de Ram daarin woonde, vóór hij van den 9 Mei tot den 7 Sept. 1792 te Hazebrouck vertoefde [1]) weet ik niet; maar wel, dat hij in het door hem in 1812 aangelegd doopboek [2]) zich zelven noemt een Benedictijn abbatiæ Sancti Winnoci Berga; in eene Sommatie van Saincantin Procureur de la Commune de la Ville d'hazebrouck, dd. hazebrouck Ce 12 7bre 1792 L'an 4 de La liberté et 1er de Legalité [3]) wordt hij genoemd: Prêtre Ex religieux de la Cy devant abbaye de So Winnox a Bergues, en in zijn paspoort, hem uitgereikt door de Administrateurs du Conseil Général du district d'hazebrouck [4]) en van dezelfde dagteekening, heet hij: Cy devant Moine de So Winnox a Bergues. Bergues of Berg-Saint-Vinox is ook wel in hetzelfde departement gelegen, maar omtrent 4 uren ten noordwesten van Cassel; zoo dat het mij niet zou verwonderen, indien het Mont-Cassel van Pastr Burgmeijer een schrijffout was voor Mont-Cassin, d. i. Monte-Casino, een berg bij Napels, vanwaar de Benedictijnen in 't algemeen en dus ook Pastr de Ram in 't bijzonder hunnen oorsprong rekenden.

Terwijl hij te Hazebrouck woonde, barstte den 10 Aug. 1792 te Parijs de Fransche omwenteling uit, die zich spoedig over het geheele rijk tot in de grensdepartementen uitbreidde. Naauwelijks was de wet van 26 Aug. 1792 tot deportatie van de onbeëedigde priesters uitgevaardigd of door eenige burgers van Hazebrouck en andere steden van het Noorder-departement, zooals b. v. p: J: Salomé Curé de Morbecque, 1 uur gaans ten zuid-westen van Hazebrouck, werd de verwijdering verzocht en van de Augustijner-monniken uit laatstgenoemde stad, en van al

1) Catal. laud. III. Portef. A. afd. a. N⁰ 19.
2) „ „ I. b. N⁰ 10 (in quarto N⁰ 2).
3) „ „ III. Portef. A. afd. a. N⁰ 18. 2⁰.
4) „ „ „ „ „ „ „ „ „ 3⁰.

de onbeëedigde priesters, aldaar woonachtig, omdat „les simples pretres ne servent que pour fomenter le fanatisme Cause de tous Nos troubles et malheurs de la patrie" [1]). Onder deze laatsten, waarvan eene lijst van 10 personen werd aangeboden, bevond zich ook Deram; die dan ook door de administrateurs Composant Le Directoire du district d'hazebrouck, den 10 7bre 1792 L'an 4 de La Liberté Et 1er de L'egalité tot deportatie veroordeeld werd [2]); waartoe hij den 12en daaraanvolgende door den Procureur Saincantin de Sommatie ontving [3]); met een hem denzelfden datum uitgereikt paspoort begaf hij zich naar Poperinghe [4]), toenmaals nog tot Oostenrijksch Vlaanderen behoorende. Tot overmaat van ramp werd zijn naam, bij zijne afwezigheid van het Fransche grondgebied, op de lijst der geëmigreerden gesteld [5]), omdat de wet van 17 Sept. 1793 de gedeporteerde priesters gelijk stelde met de geëmigreerden; en dit alles overkwam hem, niettegenstaande de administration Municipale van Hazebrouck later moest erkennen, dat hij niet was noch functionnaire public, noch Salarié de l'etat, noch confesseur, noch predicateur, noch instituteur, noch beschuldigd van incivisme; zoodat hij den eed op de zoogenaamde Constitution civile du clergé niet had behoeven af te leggen en hij dus ten onregte tot de onbeëedigde priesters was gerekend. Toen dan ook de gemoederen langzamerhand begonnen te bedaren en de wet van 17 Sept. 1793 door die van 22 Fructidor An III, d. i. 8 Sept. 1795, was afgeschaft en zelfs de wet van 26 Fructidor An IV, d. i. 13 Sept. 1796, aan de ten onregte tot deportie veroordeelde priesters toestond binnen

1) Catal. laud. III. Portef. A. afd. a. No 17.
2) „ „ „ „ „ „ „ „ 18. 1°.
3) „ „ „ „ „ „ „ „ „ 2°.
4) „ „ „ „ „ „ „ „ „ 3°.
5) „ „ „ „ „ „ „ „ 19.

6 maanden ontheffing dier veroordeeling te verzoeken, diende zijne moeder Therese de Witte, wed^e de Ram daartoe een verzoekschrift in bij de administratie van het Noorder departement te Douay; welke hem bij besluit van 18 Ventose An V, d. i. 7 Febr. 1797, voorloopig van al de gevolgen zijner veroordeeling tot deportatie onthief en insgelijks voorloopig in het bezit en het genot zijner goederen herstelde (Zie Bijlagen A. en B.).

Dientengevolge begaf hij zich weder naar Hazebrouck; gelijk blijkt uit een bewijs van goed gedrag [1]), hem verleend door Gerlier commissaire Du pouvoir executif près De L'administration municipale De la commune D'hazebrouck, den 29 Fructidor An V, d. i. 17 Sept. 1797, ten einde over Hulst, toenmaals tot Frankrijk behoorende, zich buitenslands te mogen begeven [2]). Hij schijnt zich toen in of bij 's Gravenhage gevestigd te hebben; want den 8 Messidor, An VIII, d. i. 27 Junij 1800 begaf hij zich vandaar naar Douay; nadat hij zich daar voor den Prefect van het Noorder-departement den 2 Thermidor An VIII, d. i. den 21 Julij van dat jaar vertoond had, keerde hij den 22 Fructidor An VIII, d. i. 9 Sept 1800 weder naar 's Hage terug [3]). Dit heen en weer trekken stond zeker in verband met door hem aangewende pogingen tot zijne definitieve roijering van de lijst der geëmigreerden; want „le 29 Frimaire 9me année 20 x^bre 1800 (v. s.)" werd hem te „Ryswyk près la haye, Rép^que Batave" door Bernard te Douay een brief gezonden [4]); waarin hem berigt werd, dat de zaken betreffende zijne definitieve roijering van de lijst der geëmigreerden gunstig stonden. Het duurde evenwel nog een gansch jaar, eer

1) Catal. laud. III. Portef. A. afd. a. N° 20.
2) „ „ „ „ „ „ „ „ 21.
3) „ „ „ „ „ „ „ „ 19.
4) „ „ „ „ „ „ „ „ 24.

hij bij besluit van Le Ministre de la Police générale, fouché, dd. Paris, ce 29 frimaire, an 10 de la République française, une et indivisible, d. i. 20 Dec. 1801, werd verklaard definitivement rayé de la liste des Emigrés [1]).

Niet lang daarna moet hij tot assistentie van Pater Hubert naar Leyden gekomen zijn; want 26 Julij 1804 werd hij, 41 jaar oud zijnde, in het Leydsche Album Stud. ingeschreven en in het doopboek, op den Burgerlijken Stand aanwezig, teekende hij den 15 Dec. 1804 Ch. Bertinus de ram coadjutor; en gelijk vroeger verhaald, is hij eerstgemelden, Hofprediker geworden, tusschen den 25 Julij en den 3 Aug. 1808, als pastoor der statie van de Fransche Carmelieten met toestemming der geestelijke overheid opgevolgd.

De oprigting van een weeshuis te Leyden, waarvan Koning Lodewijk het beheer tijdelijk had opgedragen aan Père Hubert, schijnt door de aftreding van den koning op 1 Julij 1810 geen voortgang gehad te hebben; want den 23 Junij van dat jaar werd uit Amsterdam geschreven, dat de koning genegen was te schenken à l'Eglise Catholique française de Leyde deux baraques achetées dans l'origine pour y recevoir ses orphelins [2]) en den 3 Julij daaraanvolgende schreef Bertrand Aumonier du Roi uit Amsterdam aan de Ram Pasteur de l'Eglise Catholique française à Leyde, dat de koning, het besluit genomen had deux maisons qui ont servi d'azile à ses orphelins hem ten geschenke te geven [3]).

Niettegenstaande P. Hubert, na zijne betrekking bij Koning Lodewijk verloren te hebben, weder te Leyden verkeerde, bleef Past[r] de Ram, hoewel Benedictijn, in het rustig bezit der Fransche Carmelieter statie; waarin

1) Catal. laud. III. Portef A. afd. a N° 25.
2) " " " " " " b " 39.
3) " " " " " " " " 40.

hij met zooveel tevredenheid werkzaam was, dat, toen op aanschrijving van den Gouverneur van Zuid-Holland de burgemeesters van Leyden de pastoors aldaar bij herhaling uitnoodigden opgave te doen van de vereischte herstellingen hunner kerkgebouwen Pastr de Ram hun bij missive van den 11 Maart 1819 antwoordde, dat zijne kerk niet bouwvallig genoeg was, om eene nieuwe te verzoeken [1]).

Nadat G. v. Lieshout, Pastr der 2e wereldlijke statie te Leyden, die aldaar de betrekking van geestelijke in het gevangenhuis 's Gravenstein vervuld had, naar Amsterdam was verplaatst, werd Pastr de Ram den 15 Junij 1819 tot die betrekking voorgedragen en den 16 Julij daaraanvolgende door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland benoemd [2]).

Intusschen, niet onwaarschijnlijk door de veelvuldige vroeger doorgestane wederwaardigheden verzwakt, begonnen zijne krachten dusdanig af te nemen, dat hij in October 1828 op 65jarigen leeftijd wegens infirmiteit genoodzaakt was te eindigen met — kasboek te houden [3]), en nog geen 4 jaar daarna, n. l. den 1 Junij 1832 overleed hij in den ouderdom van 69 jaar en 3 maanden [4]); zijn lijk werd den 6en daaraanvolgende bijgezet in het priestergraf op de R. C. begraafplaats te Leyden.

Ter zijner „gedachtenisse" werd een „gedenkstuk" vervaardigd, bestaande in eene plaat „uitgegeven door J. C. Hagedoorn en A. Naaraat, kunsthandelaars te Amsterdam." Zij was „overeenkomstig het karakter en den eerwaardigen stand in de maatschappij des overledenen. En wie verdiende zulks beter dan hij, die geheel zijn leven en zijne beste krachten wijdde aan het dierbaarste

1) Catal. laud. III. Portef. A. afd. b. N° 51.
2) „ „ „ „ „ „ „ „ 52.
3) „ „ I. e. N° 25 (in quarto N° 11) 4°.
4) „ „ III. Portef. A. afd. c. N° 60.

belang van zijne geloofsgenooten, aan de uitbreiding van Jezus Kerk, aan de opbouwing en de zaligheid der hem aanvertrouwde zielen? U vragen wij tot getuigen, die den onvermoeiden voorganger hebt gekend! Herdenkt zijne ijver en trouw, zijn onvermoeide zucht tot heil van allen, welken gehoor gaven aan zijne herderlijke stem. Hij was, in al de kracht des woords, een Herder; zijne kudde had hij lief, en geene moeite was hem te groot, als het de zaligheid van deze gold. Ook is zijn aandenken dierbaar aan allen, welken prijs stellen op Godsdienst, zedelijkheid en deugd. Ook in zijn ouderdom verflaauwde zijn ijver niet; hoe meer hij in kennis toenam, hoe meer hij anderen mededeelde; de algemeene achting was zijn loon, en op deze stelde hij hoogeren prijs dan op alle schatten der aarde. Lang zal zijn aandenken in eerwaardige herinnering, in zegening blijven." Daartoe was dan ook het gedenkstuk bestemd, welks korte „Verklaring" aldus luidt: „In het midden van een prachtigen Tempel, rijst een Grafzuil, waarop, in een Medaillon, het Borstbeeld prijkt van den zaligen overledenen. Het Geloof houdt een Laauwerkrans omhoog, die zijne verdiensten beteekent. De Godsdienst beweent zijn afsterven, en ziet hem na in de Eeuwigheid. Een Genius rust op het Evangelie, en houdt een Rol, waarop 's Mans ouderdom en overlijden wordt gemeld. De Tijd, welke nevens staat, geeft de broosheid van het menschelijk leven te kennen; hij heeft een Boek, waarin de Nagedachtenis van Charles Bertin de Ram wordt opgeteekend; een Schoof vol rijpe Korenâren herinnert ons hoe rijp hij was voor eene zalige Eeuwigheid!" Aan deze „Verklaring" is toegevoegd het volgende

„GRAFSCHRIFT.

Hij stierf der dagen zat, te vreden met zijn lot,
Een blinkt, een star gelijk, verheerlijkt bij zijn God.
Zijn naam blijft onbesmet op aller tongen zweven;
In Neêrland zal Bertin lang in geheugen leven."

Dit laatste vooral in de pastorie van de parochie-kerk van O.L.V. Hemelvaart, alwaar zijn beeldtenis van ieder, die er komt, de aandacht trekt.

ARNOLDUS TE MEY

of Te Meij, gelijk hij zelf bij afwisseling schrijft.

Hij was geboren te Delft den 28 April 1798; zoodat hij 28 jaar oud was, toen hij in 1826 Kapellaan werd bij Past^r de Ram [1]); dit moet op den 10 September van dit jaar hebben plaats gegrepen; want „Ter Gedachtenis der Vijfentwintig jarige Priesterlijke bediening van den zeer Eerwaarden Heer Arnoldus te Mey in de Heilige Mariakerk te Leyden" is volgens een daarvan nog bestaand gedachtenisprentje deze gebeurtenis op den „10 September 1851" feestelijk herdacht. Na 6 jaar in gemelde betrekking met Past^r de Ram geleefd te hebben [2]), werd hij nog in hetzelfde jaar 1832, als Past^r de Ram overleden was, eerst als Deservitor (zoo teekende hij nog [3]) in Februarij 1838) en later als Pastoor der statie aangesteld, niettegenstaande hij noch van de orde der Benedictijnen, noch van die der Carmelieten, noch van eenige andere orde, maar wereldlijk priester was.

Hetzij dat Past^r Te Mey het niet in allen deele eens was met zijn voorganger, die in 1819 verklaarde, dat zijne kerk niet bouwvallig genoeg was om eene nieuwe te verzoeken, hetzij dat in de laatste 10 of 20 jaar die bouwvalligheid werkelijk ontstaan was of althans zich duidelijker geopenbaard had, hoe dit zij, Past^r Te Mey ging reeds vroegtijdig zwanger van het plan de oude kerk van Pater Bertius, die nu omtrent anderhalve eeuw gestaan had, af te breken en op haren grond eene geheel

---

1) Catal. laud. I. c. N° 13 (in-quarto N° 4) boven 1813.
2) „ „ „ e. „ 23 (in-folio N° 4) achter 1796.
3) „ „ III. Portef. A. afd. d. N° 81.

nieuwe te stichten. Om dit plan behoorlijk ten uitvoer te leggen, moest hij eerst eigenaar zijn van het geheele terrein tusschen de Haarlemmerstraat en de Oude Vest en tusschen de Bokkesteeg en het St. Jansgrachtje, en hieraan ontbrak toenmaals nog het hoekhuis aan de Haarlemmerstraat en de Bokkesteeg, gemerkt met het verpondings-nommer: 438. Wij hebben vroeger gemeld, dat Pater des Martins reeds in het bezit was van dit geheele blok huizen en dus ook van het hoekhuis N° 438, en dit was ook rigtig; maar hieruit volgt alleen, dat het bezit van dit hoekhuis in later tijd aan de statie weder ontvallen is. Om hiervan geen twijfel over te laten, moet ik wel, zoo beknopt mogelijk, de geschiedenis van dit hoekhuis N° 438 mededeelen; welke, uit de voorhanden stukken, vergeleken met het 7e Register van Maredorp-Landzijde, fol. 242, op de Rekenkamer aanwezig, met weinig moeite aldus kan worden opgemaakt.

Den 22 Febr. 1721 werd het getransporteerd door Joan van Brienen, Med. Doct. op Sibilla Feij, weduwe van Stephanus Tippenbroeck, voor *f* 2000 [1]) die het den 30 Maart 1730 verkocht aan Paulus den Dammer. Den 27 April 1745 werd het getransporteerd door Jan Driesen Sluymer, echtgenoot van Maria Theresia de Wal, weduwe van P. d. Dammer, op Johannes Loos voor een custing van *f* 1000 [2]). Uit den boedel van J. Loos werd het in het openbaar gekocht door Jan Cottaar voor *f* 875—3— met de onkosten [3]). Deze J. Cottaar verklaarde den 13 Maart 1748, dat dit huis door hem gekocht was voor de statie de Zon [4]); desniettegenstaande werd het den 13 Jan. 1761 door denzelfden J. Cottaar weder verkocht aan Fre-

---

1) Catal. laud. III. Portef. D. afd. k. N° 31.
2) " " " " " " " " 33.
3) " " " " " " " " 34—36.
4) " " " " " " " " 37. Verg. Bijdr. dl.IV. bl. 208.

derik Samson, die het den 24 Oct. 1778 liet transporteren op Jan Lazaar voor een custing van ƒ 850 [1]. Paulus Johannes Lazaar, die het den 23 Februarij 1800 geërfd had van zijne moeder Johanna Verbrugge, weduwe van Johannes Lazaar, liet het den 6 Julij 1811 transporteren op Daniel Hellings voor ƒ 900 [2]; na wiens overlijden het bij boedelscheiding van den 28 Dec. 1835 werd aanbedeeld aan zijne wed^e^ Helena Paauw [3], en op denzelfden datum werd het door haren zoon Abraham Hellings in naam zijner moeder getransporteerd op Past^r^ A. Te Mey voor ƒ 1100 [4].

Aldus in het bezit geraakt van het noodige terrein, kon Past^r^ Te Mey aan zijn lang gekoesterden wensch, de oude door eene nieuwe kerk te vervangen, gevolg geven. Vóór dat men evenwel met het afbreken der oude kerk begon, werd den 10 April 1838 van J. Buse de voormalige, door de Paters Franciscanen pas verlaten, Kuipersteegs-kerk voor 2 jaren, ingaande den 12 April 1838, tegen ƒ 600 's jaars gehuurd [5], teneinde gedurende den tijd van den bouw daarvan voor de godsdienstoefeningen der gemeentenaren gebruik te maken. Intusschen had de aanbesteding van het nieuwe kerkgebouw reeds plaats gehad den 26 Februarij bevorens. Er waren 16 inschrijvers; waarvan de hoogste waren J. van der Veer, J. Looij en P. v. d. Ven voor ƒ 122000, de laagste inschrijver was N. Swarte te Haarlem voor ƒ 63900 [6]: dit scheelde bijna de helft; trouwens de kosten voor den opbouw waren door Th. Molkenboer, Architect te Leyden,

---

1) Catal. laud. III. Portef. D. afd. k. N° 39.
2) " " " " " " " " 40.
3) " " " " " " " " 44.
4) " " " " " " " " 45.
5) " " " " A. afd. d. N° 84.
6) " " " " C. " a. " 6.

die van wege het kerkbestuur met het toezigt over den bouw belast was [1]) reeds vooraf geraamd op *f* 63608 [2]); dien ten gevolge werd den minsten inschrijver het werk gegund. Het kan natuurlijk mijn voornemen niet zijn hier eene volledige beschrijving te geven van den opbouw der kerk; hoewel daartoe uit de vele in de archieven voorhanden bescheiden wel gelegenheid zou bestaan; maar ik kan toch niet nalaten uit de door Past^r Te Mey in het met wit papier doorschoten „Bestek van eene nieuw te bouwen kerk en toren, te Leyden" [3]), in zijn eigenaardigen stijl geplaatste „Aanteekeningen" enkele mede te deelen.

„1838

de aanvang met het afbreken is begonnen op het Feest van S. Joseph 19 Maart onder zijne voorspraak,

de eerste heipaal door de H. Collectanten is geheidt. geholpen door eenige Heeren van de gemeente op den 24 April,

de eerste grondsteen gelegt door mij, mijn Capellaan de WelEw Heer Klauwers en den Heer N Swarte aannemer op den 7 mei 1838,"

„de eerste steen is plegtig gelegt door mij A Te Mey Pastoor den WelEw Heer H Klauwers Capellaan op het trasraam den 19 Junij 1838, ook heeft het Kerkbestuur er deel aan genomen gelijk de H Collectanten wiens namen allen op de steenen gebeitelt zijn, voor den Heer, T.... van den Aardwegh heeft zijne zuster A v d aardwegh den steen gelegt en mej E van Bommel heeft de deksteen waarop staat HH Collectanten gelegt,"

„28 Sept. is de eerste schrank der spanning van het dak gestelt, ende vlag er op geplaast met eene feestviering voor het werkvolk."

„29 Maart 1839 goede vrijdag smiddags te 3 Ure is het kruis op de makelaar van het dak achter op de Kerk geplaast, dat dit teken onzer verlossing lang er op prijke,"

---

1) Catal. laud. III. Portef. C. afd. a. N° 8.
2) „ „ „ „ „ „ „ „ 5.
3) „ „ I. a. N° 5 (in-quarto N° 1).

„20 Augst is het groote Kruis Zonder eenig ongeluk op den toren geplaast"

„22 Augst was de voorgevel geheel afgewerkt, en de steene lantaarn van 2000 ℔ er op geplaast,

15 Sept is de goude bal onder het Kruis geplaatst

17 heeft Zijne Hoogw Baron de wykerslooth Bisschop van Curium de kleine klok onder den naam van den H Joseph geconsacreerd."

De torenklok, wegende 710,5 kilo, afkomstig uit de St. Jans-toren te Culenborg en aldaar door bemiddeling van Pastr De Hasque voor *f* 923,65 aangekocht [1]) is, gelijk het opschrift aangeeft [2]) in 1535 door Jan Tolhuus gegoten.

Nadat Pastr Te Mey den 6 Nov. 1839 van den Vice-Superior A. Antonucci de vergunning verkregen had, dat zijne nieuw gebouwde kerk op den 19en daaraanvolgende „sub antiquo titulo Assumptionis B. Mariae Virginis, et Sancti Pancratii invocatione" ingewijd mogt worden [3]), werd deze inwijding op den bepaalden tijd verrigt door bovengenoemden Bisschop van Curium, Msgr. Cornelius Ludovicus, Baron van Wykerslooth [4]). Deze kerk, in Gothischen stijl gebouwd, is bij besluit van den Bisschop van Haarlem, dd. 21 Nov. 1856, onder den titel van O. L. Vr. Hemelvaart tot 3e parochiekerk van Leyden verheven.

Te gelijkertijd met de kerk werd ook de pastorie aan de Oude Vest verbouwd door I. P. Overdijk voor *f* 6790,37 aan Metsel-, Timmer-, Smids- en Verwerswerk, behalve nog *f* 708,17½ aan Steenhouwerswerk [5]).

Bij zulk eene geheele vernieuwing der gebouwen paste

1) Catal. laud. III. Portef. A. afd. d. N⁰ 91—93.
2) „ „ „ „ C. afd. a. N⁰ 18 en 19.
3) „ „ „ „ A. afd. d. N⁰ 97.
4) „ „ I. b. N⁰ 11 (in-quarto N⁰ 3).
5) „ „ II. Paket d.

ook eene vernieuwing van het orgel: dit moest evenwel wachten tot na de invoering der parochies. Een nieuw orgel met 2 klavieren en een vrij pedaal, door J. Vollebregt en Zoon te 's Hertogenbosch den 9 Sept. 1858 voor *f* 6200 aangenomen [1]) werd door hen het volgende jaar geleverd [2]) en reeds op Vrijdag den 25 Maart 1859 met veel plegtigheid ingewijd [3]), zooals men in de Leydsche Courant van Maandag 28 Maart 1859, N° 37 [4]) lezen kan. In dezelfde maand, nl. den 1 Maart 1859, had de insgelijk plegtige oprigting plaats gehad van den H. Kruisweg [5]).

Tot de mogelijkheid diergelijke groote zaken tot stand te brengen, heeft zeker veel bijgedragen het langzamerhand toenemend aantal communicanten, welke volgens eene aanteekening van de hand van Pastr Te Mey in zijn Trouwboek [6])

in 1824	bedroegen	661,	in 1833	bedroegen	714,
〃 1825	〃	625,	〃 1834	〃	760,
〃 1827	〃	676,	〃 1835	〃	775,
〃 1830	〃	680,	〃 1836	〃	800,
〃 1831	〃	670,	〃 1837	〃	890;
〃 1832	〃	685,			

waar wij nog bijvoegen uit de Jaarboeken van Pastr. Burgmeijer:

in 1842 bedroegen 952, in 1843 bedroegen 961.

Op Anno 1837 teekent Past. Te Mey nog dit aan: „eodem anno Stationi adjuncta fuit Cura militum nec non

---

1) Catal. laud. III. Portef. C. afd. c. N° 57.
2) „ „ II. Paket q.
3) „ „ III. Portef. A. afd. g. N° 153.
4) „ „ „ „ „ „ „ „ 154.
5) „ „ „ „ „ „ „ „ 151 en 152.
6) „ „ I. c. N° 13 (in-quarto N° 4) op de laatste bladz. (of omgekeerd op de eerste).

domus detentorum militum extra Urbem et fuit proinde numerus 1259." Dit laatste maakt een groot verschil met hetgeen 5 jaar vroeger was voorgevallen. Toen bestond er niet alleen voor de Militaire strafgevangenis buiten de stad een afzonderlijke Aalmoezenier (H. J. Brüns), maar hem werd zelfs door de Commissie van Administratie over de Gevangenissen te Leyden in October 1832 de zorg voor de R. C. in 's Gravenstein, het huis van arrest binnen de stad, opgedragen [1]). Past. Te Mey, die namens zijn voorganger Past^r de Ram die bediening had waargenomen protesteerde daar wel tegen bij missive van 31 October aan den Burgemeester, weigerende zijne vervanging door Brüns te erkennen [2]); maar dit mogt niet veel baten; want den 25 Jan. 1833 werd hem door gemelde Commissie zijn ontslag van de uitoefening zijner functiën in 's Gravenstein toegezonden [3]). Dit is niet de eenigste keer, dat hij tot deze Commissie in eene minder aangename verhouding gestaan heeft. Bij missive van den 21 Febr. 1845 werd hem door haar verweten, dat hij te weinig de godsdienstoefening in de Militaire strafgevangenis persoonlijk verrigte en te veel aan zijnen Kapellaan Klauwers overliet; welke laatste daarenboven beschuldigd werd dikwijls in zijn ijver voor het R. C. geloof te verre te gaan, om de zoo gewenschte verdraagzaamheid onder gevangenen van verschillende geloofbelijdenis ongeschonden te bewaren. Wanneer men zich de aanminnige gemoedsgesteltenis van Past^r Te Mey en de bijna aan weekheid grenzende zachtaardigheid van dien waarlijk nederigen man te binnen brengt en die vergelijkt met de mannelijke taal, waarmede hij in zijn antwoord (waarvan het concept in de

---

1) Catal. laud. III. Portef. A. afd. c. N° 62.
2) " " " " " " " " 63.
3) " " " " " " " " 64.

Kerkel. Archieven nog aanwezig is) de eerste beschuldiging verre van zich afwerpt en het gedrag van zijn' Kapellaan den Eerw. Heer Klauwers op eene schitterende wijze verdedigt, dan kan men zich begrijpen, in hoe hooge mate boven aangehaalde missive zijne billijke verontwaardiging moet hebben opgewekt; en geen wonder dan ook, dat de Commissie bij nadere overweging tot de erkentenis moest komen, dat zij in deze zaak zonder genoegzaam onderzoek een overijld besluit had genomen [1]).

Hoe ieder van zijne beminnelijke godsvrucht partij wenschte te trekken, getuigen de volgende benoemingen: den 20 Sept. 1842 werd hij door Petrus Joannes Hesseveld, in Seminario Hageveld Presbyter, Moderator Primarius van de Vereeniging van den Levenden Rozekrans tot secundarium Moderatorem verklaard [2]), en den 23 Nov. 1861 werd hij door Monsgr. G. P. Wilmer, Bisschop van Haarlem, benoemd tot lid der Commissie van Bestuur van het Liefdewerk van den Goeden Herder [3]).

Volgens zijn bidprentje is „Arnoldus Te Mey, voorzien met de laatste H.H. Sacramenten, in het 37 jaar zijner Priesterlijke bediening te Leiden overleden den 30 Julij 1863, in den ouderdom van ruim 65 jaren, en bijgezet den 4 Augustus daaraanvolgende in het Priestergraf aldaar." Indien er ooit eenig bijschrift van een bidprentje toepasselijk geweest is op hem, voor wien het bestemd was, dan is het zeker dat op het bidprentje van Past. Te Mey: men kan er den geheelen, eenvoudigen, liefderijken en beminnenswaardigen man uit leeren kennen; daarom zij het mij geoorloofd het hier in te voegen; het is genomen uit I Cor. XIII: 4—8 en luidt als volgt: De liefde is geduldig, is goedig: de liefde is niet afgunstig, zij han-

1) Catal. laud. III. Portef. A. afd. c. N° 114—116.
2) „ „ „ „ „ „ „ „ 104.
3) „ „ „ „ „ „ g. „ 164.

delt niet onbescheiden, zij is niet opgeblazen, zij is niet eergierig, zij zoekt zich zelve niet, zij wordt niet verbitterd, zij denkt geen kwaad, zij verheugt zich niet over de ongeregtigheid maar verheugt zich met de waarheid: alles verdraagt zij, alles gelooft zij, alles hoopt zij, alles verduurt zij. De liefde gaat nooit te niet."

BIJLAGEN.

A.

„Nous soussignés Citoijens domiciliés dans la Ville d'hazebrouck et autres du departement Du nord En notre particulier En Consequense du VI article de la Loi du 20 d'aoust concernant l'exportation Des Ecclesiastiques Demandons

1°. L'eloignement de tous les augustins Excepté ceux qui ne sont pas Compris par la dite loi, du Convent d'hazebrouck ou jusqu' ici le pere ringaert a resté Comme prieur Dont il suit une liste ciaprés jointe sub N° 1°

2°. l'eloignement de tous les pretres non assermenté actuellement Domiciliés dans Cette Ville d'hazebrouck Dont les noms ciaprés sub N° 11 qui refusent le serment Et l'exercice des fonctions pastorales, Vu que les simples pretres ne servent que pour fomenter le fanatisme Cause de tous Nos troubles et malheurs de la patrie

En foi dequoi nous avons soussignés notre Demande En son particulier signés Verscheuré D'hazebrouck par Commission M:M: Warin et fiolet, p: legrand, Joseph lassuere, J: salome, f: aug: Van lerberg, Ludovicus denaes l' marck X par Oubert prévost Jacobus huissen, J: de Wilde, l' marck Van pieter derijcke, p: J: Baillieul, dominicus salomé, p: augustinus Donckele, pieter Jacobus van Borre, p: J: Salomé Curé de Morbecque, f: J: decoopman, Baudot, p: Jacobus legrand, J. Boulangé, philp̄ rankelboom, J: B^te lassuere, J: van wals-cappel par ordre, Louis laurent, Joañ turck, J: I: Boulangé, a: vandamme, J: derijcke, De Witte, rousseau, Louis gervoson habourdin Cornil de Smedt, Excepté la presente petition de monsieur Vande Walle, louis gervoson.

N° I° *peres augustin D'hazebrouck*		N° II *pretres non assermentés, dans La Ville d'hazebrouck*
ringaert	Mattheus	
Warin	revein	revel
LeBon	Couturier	horbourdin
Vande Walle	De lagni	kesteloot
Becqué	huijs	sioen
Bonniere	freres laiques	rijckewaert
flamand	Mattheus Maerten	Vande Walle
Duquene	Chopin	Vande Walle
De grave	De toernai	Deram
le long	Bernaer	feburier
Lauwers	Lettergie	Van daele
Vander Ecke		

Pour Copie Conforme
BECAERT
Sre en Chef

Nous president Et Administrateurs Municipaux dela Commune D'hazebrouck Certifions que Le Citoyen Becaert qui a signé La Colation dela Copie qui precede Est Le secretaire en Chef de Notre Administration, et qu'a tout actes signés de Lui En Ladite qualité pleine foi Doit y Etre ajoutée tant en Jugement que dehors

fait a La Maison Commune d'hazebrouck Ce 5. thermidor de L'an six dela republique francaise une Et indivisible

PRESQUIS : STYVELYNIST president
L. STOFFAES
EM: HABOURDIN"

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van het met het zegel der „Municipalité de Haesebrouck" voorziene „Copie conforme", aanwezig in de Kerk. Archieven van de parochie-kerk van O.L.V. Hemelvaart te Leyden: III. Portef. A. afd. a. N° 17.
Dr J. D. FRENAY.)

B.

„*Extrait du registre aux arrêtés du Département du Nord*

Vu par nous administrateurs du Département du Nord, Lapétition detherese de Witte Veuve deram demeurante enla Commune D'hazebrouck tendante àfaire déclarer nulle et denul effet la déportation dont charles deram prêtre, son fils aussi demeurant à hazebrouck a été frappé par suite et en exécution delaloi du 26. août 1792. Vû aussi le certificat de residence enla Commune

D'hazebrouck dudit deram depuis le 9. mai 1792. jusqu'au 12. 7bre suivant. Copie del' arrêté pris le dix dudit mois, de Septembre par leci-devant district D'hazebrouck. ordonnant la déportation des prêtres non assermentés résidens en celieu, autre copie autentique et figurative dela demande originale en déportation des dits prêtres, laquelle a donné lieu a cet arrêté; La Liste des individus a déporter, Liste ou sont figurés les marques, corrections, Surcharges, renvois, les mots dans chaque Ligne et ceux Sur chaque page, Certifiés conforme par l'adon Municipale d'hazebrouck dans le Secrétariat delaquelle ledit original repose, l'aveu deladite administration Municipale dans Son avis, dont est ci aprés parlé, queledit deram n'etoit ni functionnaire public ni Salarié del'etat, ni confesseur, ni predicateur, ni instituteur, quil n'a causé au cun trouble, et qu'il n'a point été dénoncé pour cause dincivisme; la Sommation faite audit Deram le 12. 7bre 1792. de sortir du territoire français en exécution de l'arrêté dudit district; le passeport pris par cet individu audit district le même jour 12. 7bre pour obeir à cette Sommation, le N° 250 du redacteur portant date du 4. fructidor dernier, feuille alòrs officielle, dans lequel setrouve l'arrêté du Directoire Exécutif du 14. thermidor précedent et rélatif aux ex Vicaires généraux du ci-devant archeveché de Bourges dont la déportation avoit été ordonné aussi le 10. 7bre 1792. par le département du Cher; Vu enfin l'aveu del' admi nistration Municipale dela Commune d'hazebrouck du 15. Ventose présent mois; les lois des 17. 7bre 1793. 22 fructidor an 3. et 26 fructidor an 4. rapport fait le Commissaire dudirectoire Exécutif entendu.

Attendu 1° qu'il est Justifié que charles deram prêtre a résidé en france, Sans interruption depuis le 9. mai 1792. Jusqu'au 12 7bre suivant, epoque ou il a sorti avec passeport, pour obeir à-la Sommation qui lui a été faite del'Evacuer; attendu 2° que Si après cela et pendant son absence du territoire français ses noms ont été inscrits dans la liste des émigrés" [op den kant staat: c'est parceque la loi du 17. 7bre 1793 a assimilé aux emigrés = Ptte] "les prêtres déportés Sous le rapport deleurs personnes et deleurs Biens; 3° attendu quela loi du 22 fructidor an 3. a anéanti les effets de cette loi du 13. 7bre 1793. encequelle prononçait la Confiscation des Biens des prêters déportés. 4° attendu que celle du 26 fructidor dernier déclare que la déchéance prononcée par celle du 26. floreal an 3. ne pourra être opposée aux prêtres déportés ou à leurs héritiers, quelle accorde aux premiers un délai de Six mois pour Se faire relever del'etat de

Deportation et obtenir la reintégration dans leurs droits et Biens, et aux Seconds pour se faire Substituer dans la proprieté des Biens des premiers qui ne Seroient pas relevés del'etat demort civile, quant d'ailleurs les uns et les autres font les preuves éxigés par cette dernière loi et par celle du 22 fructidor an 3. 5° attendu qu'il est constaté par l'aveu del'administration Municipale dela Commune de hazebrouck que deram n'etoit pas fonctionnaire public predicateur ni Salarié del'etat, ni confesseur ni instituteur, et par conséquent qu'il n'etoit assujetti à aucun des Sermens prescrit par les lois. 6° attendu qu'il est prouvé par la copie autentique, figurative dela demande en déportation qui a provoqué l'arrêté du district d'hazebrouck du 10. 7bre 1792. que cette demande n'est point datée, qu'elle n'est dirigée, contre aucun prêtre individuellement, qu'elle n'articule aucun fait àla charge dudit Deram, 7° et enfin, que d'aprés ces motifs il y a une parfaite Similitude du cas qui est particulier à Deram, à celui qui a motivé l'arrêté du Directoire exécutif du 14 thermidor dernier.——————

Nous administrateurs Susdit, déclarons queles noms de charles deram prêtre Sont rayés provisoirement delaliste des émigrés ou ils ont été inscrits, puisqu'il nefut absent defrance que parcequil en avoit été déporté. Arretons en outre, qu'il est relevé del'etat demort civile, dont il a été frappé parsa deportation qu'il est reintegré aussi provisoirement dans la propriété et Jouissance deses Biens en se conformant àla loi du cinq Brumaire del'an 3e. et que toutes les pieces Seront envoiées au directoire exécutif pour être parlui statué definitivement. ——————

fait à Douay enséance del'administration centrale du Departement du Nord, le dix huit Ventose an cinq dela république française, présens les citoyens Laurent, lorain, E. Desmoutiers del Val-lagache administrateurs groslevui Commissaire du Directoire exécutif, et Palette pour le Secretaire en Chef.

Pour Extrait Conforme
pour Le Secrétaire Général
PALLETTE

Signature du Porteur.
CHARLES DE RAM

Vu bon pour aller à Douay et s'y présenter devant le Préfet du Departement du nord.
La haye le huit Messidor, an huit.

Le Ministre Plenipotentiaire de la Répe française, près la Répe Batave SEMONVILLE.

Vu par le Préfet du Département Brabant du Nord a Douai Le deux Thermidor an huit dela République francaise une et indivisible.

JOUBIN.

Parle Prefet
Le Secrétaire g^al
FAUTIER.

Vu a la haye le 22 fructidor de l'an 8
SEMONVILLE."

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van het oorspronkelijke op een zegel der „Rep. Fra. Nord." geschreven uittreksel, voorzien met de zegels van het „Département du Nord", van de „Prefecture du Dep^t du Nord" en van de „Légation Française en Batavie." en aanwezig in de Kerk. Archieven van de parochiekerk van O. L. V. Hemelvaart te Leyden: III. Portef. A. afd. a. N° 19. Dr J. D. FRENAY.)

DESCRIPTIO SACERDOTUM

TRIUM EPISCOPATUUM

HARLEMENSIS, LEOWARDIENIS ET GRONINGENSIS.

[6° Sept. 1688.]

De „Descriptio", die hier voor 't eerst in druk verschijnt. is blijkens het geschrift en vorm opgemaakt en naar Rome verzonden door Josephus Cousebant; die bij den dood van den apostolischen vicarius J. v. Neercassel [† 6 Jan. 1686] met goedkeuring van de Propaganda dat gedeelte der Hollandsche Zending eenigen tijd heeft bestuurd, onder den titel van provicarius, hetwelk vroeger de bisdommen van Haarlem, Leeuwaarden en Groningen had uitgemaakt.

Eenige berichten die den hoogw. Heer provicarius nader zullen leeren kennen, gaan hier vooraf.

Josephus Cousebant werd geboren in Junij 1633 en was de vijfde zoon van Frans Barend-Wigger-Claeszoon Cousebant en van Adriana Gerrit-Jacob-Cornelis-Roelofsdochter Nobel, gezegd Hulst. Hij was alzoo verwant aan de deftige Hollandsche familiën gen. Bakenesse, Ban, Blomme, Buijck, Deijman, Dobbense, v. Foreest, Oly v. Velsen, v. Teylingen enz. en oom van Adriaan Frans Cousebant, wiens afstammelingen allengs in huwelijksbetrekkingen zouden komen met de Alckemaden, Bönnighausen, de Diert v. Melisant [Leefdael?] de Fontainès-Logére, de Ravens, de Reinegoms, de Villers de Pité, de Wassenaars-Warmond enz. en tot heden toe zijn blijven voortbestaan.

Frans Barend Cousebant, die te Haarlem „in het springend peert" een rijke bierbrouwer was en uit zijn

dubbel huwelijk zestien kinderen ten H. Doop heeft gebracht, behield zijn zoon Joseph om den huisselijken haard, totdat hij dezen in staat achtte ter verdere vorming in den vreemde te verkeeren. Ten jare 1645 werd de jongeling met zijnen broeder Gerardus gezonden in Frankrijk naar het opvoedingsgesticht der Berulliaansche Oratorianen, genaamd: l'Academie royale, de Juilly, een dorp in het bisdom van Meaux, alwaar hij zijne humaniora met goeden uitslag aanving en voltooide.

In 1651 nam hij zijnen intrek in het Collége du Mans te Parijs, van waaruit hij twee jaren aan de Universiteit de lessen hoorde der wijsbegeerte, waarin hij op 20 Julij 1653 „inter primos" den graad van meester bekwam. Kort hierna werd hij, ook te Parijs, student in de theologie en verwante wetenschappen en bleef dit ongeveer negen jaren: hij is baccalaureus geworden den 14 Feb. 1658, licentiaat den 14 Feb. 1662 en doctor der Sorbonne den 13 Jun. 1662.

Op laatstvermeld tijdstip was Jos. Cousebant sedert vier maanden en negen dagen tot de priestelijke waardigheid verheven door Mgr. de Vantadour episcopo Mirapicensi in de boven-huiskapel van zijne Eminentie J. F. P. de Gondi den aartsbisschop van Parijs, meer bekend onder den naam van cardinal de Retz; in welke kapel onze Haarlemmer ook de tonsuur ontvangen had den 21 Dec. 1657, de mindere ordens den 8en Maart 1659, op Zaturdag na Pinkteren van 1660 het subdiaconaat en op 17 Dec. 1661 het diaconaat.

Nu Jos. Cousebant in Frankrijk, in wetenschappelijk opzicht, zijn strijdperk, met vele lauweren bekroond, had doorworsteld en in zijn vaderland met aandrang werd gevraagd, nam hij al ras het besluit huiswaarts te keeren; al wachtte hem in Frankrijk eene benijdenswaardige toekomst. Lodewijk de XIVe toch had hem reeds op 19 Jun. 1662 benoemd tot zijn conseiller et aulsmosnier.

Bij zijne afreize naar Holland droeg Dr Cousebant bij zich een aanbevelingsbrief van Tavernier, rector der Parijsche Universiteit, waaruit ik afschrijf: „Testatum esse volumus... Josephum Cousebant virum clarissimum ac multiplicis eruditionis laude cumulatissimum, septemdecim abhinc annis, quod apud nos egit, ita bonarum omnium artium stadia decurrisse, studiisque praeterea gravioribus sic operam impendisse sedulo, ut et philosophiae et theologiae lauream inter primos assecutùs, idoneus sit visus qui in hujus academiae civitatis orchestra sederet, Quapropter velut olympionices aliquis dignus est, quem sua, cum honore plausuque, tanto post tempore, redeuntem excipiat Patria, cujus ipse famam, ingenii luminibus illustravit. Nos profecto hoc ejus inculpatae virtuti et eruditioni singulare debere putavimus, ut eum abeuntem non sine gratulatione dimitteremus, nostroque et Christianissimi Regis nostri, nomine qui perpetuus hujus academiae vindex et pater est commendaremus omnibus ad quoscumque sese contulerit etc. etc.... De brief was gedagteekend op 21 Julij 1662.

Teruggekeerd in zijne vaderstad werd Jos. Cousebant eerlang [6 Nov. 1662] door den apostolischen vicarius Balduinus Cats, aartsbisschop van Philippi i. p. i., aangesteld tot pastor et curatus bagynasii Harlemensis in de plaats van Cornelius Cats, die was overgeplaatst als pastoor in den „Hoek" terzelfde stede. In dat bagijnhofkerkje heeft hij in den aanvang van 1667 opgericht de broederschap der verlossing der Slaven, hiertoe gemachtigd uit Parijs, op 10 Dec. 1666 door Petrus Mercier, den generaal der Orde van de H. Drievuldigheid; in 1674 begon hij aldaar driemalen 's jaars het veertig-uren-gebed te houden; in 1676 op 26 Maart werd zijn kerkje, toegewijd aan den H. Joseph en de H. Magdalena, door paus Clemens X begunstigd met een altare privilegiatum

en voortaan zou telken jare alhier en in de afhankelijke kapellen op St. Josephs-dag een vollen aflaat te verdienen zijn, alsook 100 dagen op elken Zaturdag bij het zingen of voorlezen der Moeder-Gods-litanien. Ik heb ergens gelezen, dat onze pastoor uit de Haarlemsche juffers eene vereeniging of congregatie heeft tot stand gebracht.

Ik stip deze kleine feiten hier aan, omdat het aanwenden van dusdanige middelen ter geestelijke opbouwing der gemeentenaren van ijver getuigen en voor die dagen, tevens van orthodoxie; bij Heeren toch als Codde, van Heussen enz. werd daarvan zelden of niet gehoord.

Onzen geprezen pastoor van 't bagijnhof vielen al ras nieuwe gunsten en waardigheden ten deel. Nog in 1662 is hij kanunnik van Haarlem geworden; op 18 Sept. 1664 werd hij door Paus Alexander VII tot apostolisch' notarius verheven; in 1666 werd hij betiteld als protonotarius; in 1671 [8 Oct.] benoemde hem Mgr. Neercassel tot pastoor [1]) der stad Haarlem, aartspriester van Kennemerland en deken van het Haarlemsch kapittel; door denzelfden Neercassel werd Cousebant op 9 Nov. 1673 aangesteld tot provicarius voor de oud-bisdommen van Leeuwaarden en Groningen en zoo wat een jaar later tot episcopatus Harlemensis in spiritualibus vicarius generalis.

Gelijk boven reeds werd aangeduid, is Cousebant als drievoudig provicarius bij het openvallen van het Hollandsch apostolisch vicariaat, a° 1686, met welbehagen van Rome [2]) blijven handelen; de nieuw aangekomen

---

1) Dat pastoorschap over de geheele stad Haarlem uit de midden-eeuwen herkomstig, was door onzen apostolischen vicarius Rovenius op 3 Apiil 1622, om zoo te zeggen hersteld; die titel werd sints door de apostolische vicarii, doorgaans gegund aan den waardigste der vijf seculiere pastoors of statieheeren der stad.

2) Zie Storia delle Rivoluzioni della Chiesa d'Utrecht van Mozzi lib. II § 2 seu vol. II pag. 205—13.

Brusselsche internuntius Mgr. De Via deelde op 2 Julij 1687 aan den provicarius alle zijne volmachten mede.

Toen door het overlijden van Mgr. Joan. van Neercassel het apostolisch vicariaat der Hollandsche Zending was ontledigd en diensvolgens verschillende personen ter aanvulling, te Rome werden aanbevolen, kwam voor een oogenblik ook in aanmerking Josephus Cousebant: hij was namelijk, na de verwerping door Rome van Hugo door Franciscus van Heussen, als geschikt persoon — te gelijk met den Utrechtschen provicarius Petrus Codde en den Haarlemschen ex-provicarius Guilielmus Schep — door de Haarlemsche geestelijkheid voorgedragen. De Propaganda, gelijk bekend is verkoos op 20 Sept. 1688 tot apostolischen vicarius Petrus Codde, tijdens wiens vicariaat hier te lande de droevige scheuring van het Jansenisme werd voltrokken, dat aan de Hollandsche Zending nog onbeschrijfelijke rampen zou berokkenen. Theodorus de Cock, die als zaakgelastigde der Hollandsche seculiere geestelijkheid, in persoon bij de Propaganda de benoeming van Petrus Codde had bepleit, zegt in zijne „Ablegatio Romana", dat hij tegen Cousebant slechts heeft doen gelden 's mans gevorderden leeftijd en zijne lichaamskwalen; de internuntius de Via had den 29 Aug. 1687 naar Rome geschreven, dat ook Josephus Cousebant was verdacht van ongezonde leer etc.

De provicarius heeft zich ten volle gezuiverd in een' brief aan de Propaganda geschreven den 19 Oct. 1687. Hij betuigt aldaar onder meer, de vijf beruchte stellingen van Jansenius, in sensu ab auctore intento, te veroordeelen, gelijk de Kerk ze gedoemd had.

Zijne orthodoxie wordt tevens van elders bevestigd. Immers twee dagen later schreef de H^r^ Crampricht, keizerlijke ambassadeur te 's Hage aan den internuntius: „Dat is alles wat ik van de genoemde personen zeggen kan;

evenwel weet ik hierbij te voegen, dat ik bij mijn laatste verblijf te Amsterdam vernomen heb, dat de Hr. Jos. Cousebant tegenwoordige provicarius van Haarlem geensins der nieuwe leer... is toegedaan en dewijl ik het van Regulieren vernam, hield ik er des te meer aandacht op, en daar bovengenoemde Heer door een eigenhandig schrijven zich omtrent zijne leer verklaard heeft, zoo acht ik mij verplicht bij dezen er een afschrift bij te voegen; opdat UHw. er over oordeele en indien het uwe goedkeuring wegdraagt, zou men op hem acht kunnen slaan, daar alle andere vereischten in hem aanwezig zijn."

Cousebant, geen vicarius geworden, bleef onder den nieuwen apostolischen vicarius Codde: en provicarius van Haarlem, Leeuwaarden en Groningen en deken van het Haarlemsche kapittel, aartspriester van Kennemerland en pastoor van het bagijnhof te Haarlem.

De deugdzame Cousebant, sedert jaren gekweld door graveel en jicht, werd op het laatst geheel onmachtig zijne Statie te verzorgen; waarom hij dan ook tot zijnen opvolger vroeg en verkreeg zijnen laatsten kapelaan Cornelius v. der Coogen die vinnig misprezen wordt in de Bat. Sacra, doch daarom juist door ons voor een' deugdzamen priester moet gehouden worden.

Met bevende hand en nog slechts ten halve teekende Cousebant op 24 Maart 1695 eene codicille, waardoor vroeger gemaakte testamenten eenigzins gewijzigd zijn en aan armen en geestelijke personen legaten werden toegekend: Mgr. Codde zou bekomen 500 gl. en „mijn schilpadde kase", de zestien priesters in de stadt residerende, op de uitvaert, maendstondt en eersten jaergetijde elck een ducaton; de maegden op den Hof, in den Hoeck en van de vier cappellanen moesten krijgen broot. De goederen en effecten etc. zouden aan zijne naastbestaanden komen.

Op 10 April 1695 sloeg voor den HoogEerw. Josephus

Cousebant, nog niet ten volle 63 jaren bereikt hebbende, het uur waarop al het lichaamslijden een einde nam en gelijk wij hoopen de eeuwige vreugde is aangevangen; na de plechtige uitvaert, gehouden op den Hof werd het stoffelijk overschot in het familiegraf bijgezet. Of 's mans familiewapen aldaar werd opgehangen weet ik niet te zeggen; de Cousebanten hadden ten wapen drie keelen rechtstaande kruisen, op eene baar van goud, die getrokken was op een veld van lazuur.

Gelijk de dagteekening het uitmaakt, heeft Jos. Cousebant als provicarius van de oud-bisdommen van Haarlem, Leeuwaarden en Groningen, zijne „Descriptio sacerdotum etc. slechts weinige dagen vóór de aanstelling van Petrus Codde tot apostolischen vicarius naar Rome opgezonden.

Wie de „Descriptio" zal willen lezen, zal met mij wel voor den autheur gunstig gestemd worden en ongetwijfeld niet op zijne rekening of verantwoordiging brengen, dat niet weinigen, door hem zeer gunstig beoordeeld, later zich ten schande zijn geworden.

De „Descriptio" heb ik uit het klad of minuta overgeschreven en dit voorwoordje uit originele bescheiden zamengetrokken. Eenige varianten in het verslag tusschen [ ] opgenomen, dank ik aan een MS in het Bissch. Archief van Haarlem berustend.

A. V. LOMMEL *S. J.*

DESCRIPTIO SACERDOTUM EPISCOPATUS HARLEMENSIS.

In archipresbyteratu civitatis Harlemensis hi sacerdotes agunt.

JOSEPHUS COUSEBANT, capituli Harlemensis decanus et archipresbyter, provicarius apostolicus episcopatuum Harlemensis, Leovardiensis et Groningensis, pastor civitatis et Bagginagii Harlemensis, S. T. Dr.

D. JOANNES DE GROOT, canonicus capituli Harlemensis, archipresbyter Kennemariae et Waterlandiae, director congregationis Virginum dictae „Hoek" seu angelus, quae in hisce partibus celebris est. Vir est doctus, valde facundus, hospitalis, et magni zeli: qui me a morte R^mi^ vic. apost. consilio et opera fideliter juvit.

D. VINCENTIUS PALESTEIJN [1]), curatus sacellanus hujus civitatis vir est doctus, obscurus in dicendo; qui R^mo^ vic. apost^co^ et ejus subdelegatis pluribus molestiis per annos gravis fuit. At a quatuor circiter annis pacifice egit.

D. PETRUS BRAEMS, curatus sacellanus hujus civitatis, solidus concionatur est, et hilari ac ingenua conversatione gratus.

D. ARNOLDUS BOOT, curatus sacellanus hujus civitatis vir est ardentioris zeli, amans paupertatis, et patiens in laboribus.

D. GERARDUS VAN DELDEN, olim pastor Abcoudensis, jam sacellanus castelli Berckenrode, probus et pacificus est.

D. THEODORUS ROMEIJN, derelicto pastoratu Medenblicensi, adjutor D^mi^ de Groot; doctus est.

D. HENRICUS VAN STEENHOVEN adjutor meus doctus et zelosus est.

D. ALARDUS HOFLAND alumnus collegii Urbani de Propaganda, mihi recenter cohabitans, Romae notus est; vas utile erit in domo Dei.

P. FELIX CAMP, Ordinis S. Francisci de observantia missionarius, praefectus Missionis Coloniensis. Vir est magni zeli et laboris, etsi vix a capitis dolore unquam sit liber.

P. JOANNES BAPTISTA REYNAERS, Ordinis S. Francisci de observantia missionarius, Prov. Coloniensis. Adlaboro ut superiores ipsius eum ad Provinciam revocent, et utiliorem operarium huc destinent.

---

1) Zie Bat. Sacr. II. bl. 333, col. 2, regel 5 van onder.

P. FRANCISCUS EVERAERT, S. J., missionarius, vir est ardentis zeli.

P. JOANNES CORDUANIER, S. J., missionarius; facundus concionator est.

P. ALANUS STAM, Ord. S. Dominici missionarius est doctus; a duobus circiter annis non satis firmae valetudinis est.

P. ALBERTUS VELAERS, Ord. S. Dominici missionarius; disertus praedicator est.

Omnes dicti Regulares obtinent suas Stationes vi concordatorum.

P. CORNELIUS HEDA, ex Minorita factus dispensatione, Hieronymita in Hispania, extra civitatem apud sororem viduam haeret. Non est boni odoris, et nullius studii. Clero persecutionem commovere tentavit, ut Stationem invaderet, aut pecuniam annuam a nobis, autoritate magistratus extorqueret.

D. ANTONIUS STAM, non est magni talenti. Vices aegrotantium, aut impeditorum supplet sacerdotum.

In archipresbyteratu Kennemariae et Waterlandiae, cujus archipresbyter est D. Joannes de Groot supra nominatus, agunt hi sacerdotes

D. SIMON COETENBURG, pastor oppidi *Purmerendae*. Vir studiosus ac multae lectionis, qui facunde dicit.

D JACOBUS BOSMAN, pastor oppidi *Edam*. Vir majoris animi quam molis.

D. FRANCISCUS BREUGEL, pastor oppidi *Munnickendam;* juventuti erudiendae deditus.

D. DERNARDUS VAN DER HORST, pastor in *Oegstgeest* etc. Sedulus est in congregandis ovibus dispersis, antecessoris incuria.

D. BARTHOLOMAEUS VAN DER VELDE, pastor in *Noortwyck* etc. Canonicus Harlemensis, senex indefessus,

dexter in tractandis controversiis Fidei, et aberrantibus reducendis.

D. TOBIAS NOMIUS, pastor in *Sassenhem* etc. Magno zelo ardet et torpentes accendit.

D. JOANNES VAN DER WERVE, pastor in *Lisse*, vir candidus, dilectus Deo et hominibus. Cum ante duos annos Sasssenheim et Lisse unus essent pastoratus vastior, ipsum in duos pastoratus distinxit Josephus Cousebant, provicarius apost. Harlemensis; quo factum est, ut pietas in istis locis non exiguum acceperit incrementum.

D. JOANNES VAN TILL, pastor in *Hillegom* etc. Vir est laboriosus, modestus ac gravis.

D. STEPHANUS VAN DER WERVE, D^ni^ Joannis van der Werve frater, pastor in *Sandtvoort.* Suis sumptibus et laboribus pauperem illam piscatorum Congregationem spiritualiter et corporaliter pascit.

D. CHRISTIANUS VAN STADE, pastor in *Velsen* etc. Alter Nathaniël et bonus Israëlita, in quo dolus non est.

D. HENRICUS PAUW, pastor in *Beverwyck* etc. Est humilis, pius et zelosus.

D. CORNELIUS HOECKGEEST, pastor in *Heemskerck.* Vir est et corpore et animo robustus.

D. MICHAËL VAN DER STERRE, pastor in *Uytgeest*, vehemens est, ac ornatui templi et altarium singulariter intentus.

D. JOANNES NOORMAN, pastor in *Castricum.* Est vir prudens, exemplaris, et praecipue catechizando suos intentus.

D. THEODORUS GROENHOUT, pastor in *Limmen*, canonicus Harlemensis. Est vir sincerus, probus, et zelosus: se suaque liberaliter communi Missionis bono impendit.

D. HIERONYMUS COECK S. T. Licentiatus, pastor in *Ackersloot*, ut alter Coelestinus anhelat ad solitudinem; suis tamen gnaviter invigilat.

D. JACOBUS NOORMAN, D^ni Coeck avunculi sui fidelis ac zelosus adjutor.

D HERMANUS VAN ECHTEN, qui post duriores labores et persecutiones in duabus miserrimis Stationibus, constitutus est pastor in *Noordeyndt*, *Graft* etc., ubi suos longe lateque dispersos fideliter pascit et singulariter invigilat; ne sui, Anabaptistarum, qui ibidem frequentes sunt, erroribus inficiantur.

D. NICOLAUS VINCENT, pastor in *Beemster;* zelo animarum vincit omnes difficultates et molestias vastioris districtus.

P. MICHAËL DECKKERS, Ordinis Eremitarum S. Augustini, missionarius in *Neodamo* etc., qui facunditate et suavitate in colloquio valde gratus. Hic e Buijtenveldere (cui Missioni Patres Eremitae S. Augustini renunciarunt) tranlatus est *Neodamum* a R^mo D. Castoriensi vic. apost. qui ipsi postea permisit ut Amstelodami adjutor esset P. Cornelii de Wolf missionarii ibidem At cum perpetes discordiae inter dictos Patres vigerent nec R^mus vic. apost. P. M. nec Ill^mi D. D. internuntii apostolici, nec ego, prov. apost. ipsos conciliare valeremus, consentientibus Ill. D. internuntio Antonio de Via, capitulo Harlemensi, ac superioribus regularibus, P^m Dekker remisimus *Neodamum*, ea lege, ut P. de Wolf et ejus successores nunquam adjutorem in Statione ejusdem P. de Wolf peterent.

D. JOANNES FRANCISCUS DE ROEMER, pastor in *Ilpendam;* qui cum paucis ovibus praesit, solitariae vitae desiderio satisfacit.

D. ADRIANUS VAN KUIJL, olim pastor in *Assendelft*, jam pastor in Oostdorp, qui dudum gravissimas a subditis molestias patienter sustinuit, et modo suffert.

D. JOANNES VAN RIJSSE, pastor in *Sardam*. Vir liberalis, qui magis dono bursae quam linguae suos sibi devincit.

D. FRANCISCUS GROENHOUT, pastor in *Kalf*, instar angeli Ephesi non potest sustinere malos.

D. JOANNES MARSCHAEL, pastor in *Jisp*, urbanitate ac facundo eloquio egregie solatur miseros ad suum pagum ob celiberrimum medicum, magno numero confluentes.

D. JOANNES SPRUIJT, pastor in *Wormer*. Vir zelosus.

D. JOANNES PESSER, pastor in *Crommenie* etc. Alumnus collegii Propagandae Fidei in Urbe; initio graves à suis molestias perpessus, jam optata pace fruitur.

D. CORN. VAN POELENBURGH, pastor in *Assendelft*, optat pacem, verum non obtinet. Utinam S. Gregorii Nazianzeni spiritum haberet!

D. GUILELMUS ROSENHOUWER, pastor in *Crommenier-dijck*, vir zelosus.

D. MEINARDUS DE JONGH, pastor in *Sparenwoude*, vir venustus, et sua exigua sorte contentus.

In Archipresbyteratu oppidi Amstelodamensis, Amstellandiae et circumjacentium locorum hi sacerdotes agunt.

PASTORES AMSTELODAMENSES.

D. DAVID VAN DER MIJE archipresbyter supradictorum locorum, *Amstelodamensis* Bagginagii director, et canonicus Harlemensis capituli, J. U. Lic. Est vir urbanus, suavis in conversatione et facundus. Satis notus est in Urbe.

D. WILHELMUS SCHEP S. T. Lic. olim provicarius apostolicus episcopatus Harlemensis, canonicus capituli Harlemensis; est valde doctus et zelosus.

D. JUSTUS MODERSOHN, canonicus Harlemensis; est vir maximae eruditionis, indefessi laboris, et ardens zelator.

D. NICOLAUS VAN DER MEER, canonicus Harlemensis; vir doctus et prudens.

D. GODEFRIDUS COOL, magis eruditus quam prudens; excellit in controversiis contra Acatholicos.

D. PETRUS LETTEBOS, eruditus et pius.

D. GUILELMUS DE PRAETER, facundus et zelosus.

D. PHILIPPUS MENSINGH, qui post graviores labores et persecutiones in Transisalaniae partibus, tenuissimam Stationem *Amstelodami* accepit, graviter excolit, ac singulari industria non mediocriter auget.

D. CORNELIUS VAN GESSEL, vigilans et probus.

D. THEODORUS BOUERLET, mediocris gregis rector.

D. LAURENTIUS VAN SCHAIK, affabilis ac suis valde charus.

D. GABRIËL PRAUWELS, linguarum Graecae et Hebraicae peritus; ac zelosus.

D. GUILELMUS FOX, olim alumnus in collegio Romano de Propaganda; est vir exemplaris.

D. HUGO VAN HOOF, disertus concionator.

Sequentes sunt adjutores *Amstelodami*.

D. GASPAR VAN DIEMEN J. U. Lic. fidelis adjutor D^ni^ van der Meije; suavitate conversationis omnibus charus, et perfecta rubricarum notitia et zelosa observatione, toti Missioni utilis.

D. JOANNES OPMEER, adjutor D^ni^ Schep, scrupulosus.

D. JOANNES GUALTERI, adjutor D^ni^ Modersohn, valde scrupulosus et anxius.

D. GUILELMUS FOX, adjutor D^ni^ van der Meer, bonus et gratus operarius.

D. JOANNES VAN ARNHEM, adjutor et nepos D^ni^ Mensingh, doctus.

D. MATTHAEUS VAN HEECK, socius D^ni^ Prauwels, valde pius.

Sequuntur regulares *Amstelodami* agentes, admissi a R^mo^ episcopo Castoriensi vic. apostolico.

MINORES ORDINIS S. FRANC. DE OBSERVANTIA.

P. AEGIDIUS MORGATIUS, superior Missionis; vir doctus et zelosus strenue et indefesse laborat in vinea Domini. Secundum concordata admissus est.

P. HENRICUS EELTIENS, socius P. Morgatii, zelum ipsius aemulatur. Ipse et praedecessores admissi a vic. apost. a 50 circiter annis.

P. HENRICUS GLABBAIS, facundus et vehemens concionator, ac zelosus. Hunc Josephus Cousebant prov. apost. Harlemensis, secundum concordata admisit.

P. JOANNES SMIT, ipsius socius, vir laboriosus, ac pacificus. Ipse et praedecessores ipsius admissi à vic. apost. a 50 circiter annis.

E SOCIETATE JESU.

P. JACOBUS DE CONINCK, vir prudens et facundus. Secundum concordata admissus est.

P. GREGORIUS MAERTENS, vir gravis et zelosus, secundum concordata admissus.

P. PHILIPPUS HAPPART, ipsius socius, vir exemplaris. Admissus est a me, prov. apostolico, ea lege, ut in sacello cui praest Gregorius Maertens, congregationes habeat, ut ejus praedecessor: quod a sacra Congregatione sic constitutum putem, dum R^mus Castoriensis episc. vic. apost. P, M. ageret Romae.

ORDINIS EREMITARUM S. AUGUSTINI.

P. JACOBUS WILLEMART, S. T. L., multam habet experientiam et eruditionem.

P. THOMAS DEBBAUT, ipsius socius, valde sedulus.

P. CORNELIUS DE WOLF, vir integerrimus et zelosus.

Hi tres admissi sunt a vic. apost. secundum concessionem sacrae Congregationis, 23 Aprilis 1635.

ORDINIS PRAEDICATORUM.

P. GASPAR PAUWENS, indefessus zelator.

P. ANTONIUS SCOBBENS, modestus et dilectus.

Hi duo secundum concordata admisi sunt

P. HIERONYMUS Gratianus a Conceptione, Carmelita discalc. Gallus exemplaris et zelosus. Hunc J. Cousebant prov. apost. Harlem. approbavit praeter concordata, secundum concessionem, olim huic Ordini factam, a S. Congregatione in Gallorum solatium.

Haeret in domo à se conducta *Amstelodami* P. Angelus Pauwens Capucinus, Praedicatoris supradicti germanus frater, ob saecularia negotia. Nullam habet missionem, nec Missioni vacare patiuntur graviora, quae habet negotia in patria et exteris regnis, uti ipse asserit.

Sequuntur pastores rurales in districtu *Amstelodamensi* et vicinis locis.

D. JACOBUS HEYNSIUS, pastor in *Overdiemen*, senior et facundissimus concionator.

D. ADRIANUS ACHTHIENHOVEN S. T. Lic. pastor in *Buytenvelder*, valde eruditus et prudens

D. THEODORUS ACHTHIENHOVEN adjutor et frater ipsius, vir pius.

D. BALDUINUS CATZIUS, pastor in *Aelsmeer*, vir valde zelosus.

D. JACOBUS VAN LUYCK, pastor in *Duijvendrecht*, vir probus.

D. EVERARDUS VAN DER BURGH, pastor in *Bovenkerck*, modestus et advigilans.

D. HENRICUS DE ROY, pastor in *Quakel*, S. T. D., vir rectus et doctus.

D. JOANNES VENNINCX, pastor in *Abcou*, fidelissimus; qui cum Galli milites de nocte pagum praedictum in-

cendio devastarent, se ipsis cum venerabili Sacramento, fortiter objecit, et nobiliorem partem pagi et insignem ipsius ecclesiam ab incendio vindicavit. Quo facto venerationem magnam habet etiam apud haereticos, et majore potitur libertate.

D. GUILIELMUS ABBEKERCK, pastor in *Bullewyck,* strenuus operarius.

D. JOANNES PIJNACKER, pastor in *Meer,* (Weesp?) vir doctus.

D. ANTONIUS CAPEL, pastor in *Cudelstaart* etc., probus et zelosus.

D. JOANNES (THEODORUS?) VAN AELST, pastor in *Nes*, pius et sedulus.

Extra curam animarum seu Stationem degunt *Amstelodami* hi saserdotes saeculares.

D. JOANNES SYLVIUS.
D. JOANNES TINGA.
Inopes et valde senes pastores emeriti. D. Tinga aliquoties captivitatem et carceres ob Fidem sustinuit.

D. GERARDUS DOUDAL, Anglus.

D. THEODORUS DE JAGER, surdaster, valde pius et exemplaris.

In Archipresbyteratu oppidi Alcmariensis et notabilioris partis Hollandiae borealis, hi agunt sacerdotes.

In oppido Alcmaria.

D. THEODORUS DE VISSCHER, archipresbyter supradictorum locorum, canonicus Harlemensis capituli, pastor *Alcmariae;* est vir zelosus, doctus, jucundi eloquii et vivacis ingenii

D. NICOLAUS CYRIX, missionarius *Alcmariae;* vir doctus, probus, et facundus.

D. LAMBERTUS SCHAEP, adjutor D^{ni} Visscher; vir modestus, gravis et pius.

P. MICHAËL NUIJTS, Ordinis S. Francisci strictioris observantiae; vir doctus, qui amplam ecclesiam erexit et ornavit. Ab anno 1622 praedecessores ejusdem Ordins et ipse hac Statione potiti sunt, cum approbatione vic. apost.

P. FLORENTIUS MONTFORT, S. J.; qui in exilium actus a magistratu acatholico, tandem suorum instantia revocatus gregem suum dispersum, morum suavitate et sedulo labore, magna ex parte denuo in unum collegit. Secundum concordata admissus est.

P. HENRICUS WIJNEN, Ordinis S Dominici, vir pius, placidus, pacis amans; qui tenuiriori suo gregi diligenter advigilat. Ejus praedecessores ex agro *Alcmariensi* in oppidum ante 30 aut 40 circiter annos venerunt et ibidem Stationem erexerunt.

Ibidem agit D^{s} Theodorus Verdoes olim pastor in *Zijpa.*

In Oppido Horna.

D. NICOLAUS SCHEP pastor; vir eruditus, disertus, ac infatigabilis labore; etsi corpore sit infirmus.

D. ANTONIUS COCKAERS, ipsius adjutor; modestus et morum suavitate gratus.

D. JACOBUS MES, pastor; vir facundus et zelosus, atque collegae sui aemulus.

P. JACOBUS VAN VERRE, S. J. missionarius; gravis, pius et zelosus.

P. JOANNES VAN DER POEL, S. J. missionarius; eloquens et zelosus.

Hi duo Patres admissi sunt, secundum concordata.

P. ANDREAS ROMBOUTS, Ordinis S. Franc. strictioris observantiae; eruditus, gravis, et pius. Ipse et praedecessores ejusdem ab anno circiter 1627 potiti sunt (hac Statione?) cum approbatione vic. apost.

P. MATHIAS CRAEGHS, ejusdem Ordinis, istius socius; pius, et facundus. Praedecessores ejus et ipse a quadraginta annis sociorum officio functi sunt cum approbatione Vic. Apost.

In Oppido Enchusa.

D. HERMANUS KEESMAN, S. T. Lic. pastor ibidem. Vir gravis, eruditus, pacis amans, Orthodoxis non solum, verum etiam Heterodoxis acceptus.

D. CORNELIUS MARQUIS, pastor ibidem; vir modestus, zelosus, ac eleganti morum suavitate gratus.

P. HENRICUS LABUS, S. J. facundus et ardens concionator est. Praedecessores ejusdem Societatis et ipse ab anno 1632 potiti sunt hac Missione cum approbatione vic. apost.

In Oppido Medenblick.

D. WILLIBRORDUS VINCENT, vir eloquens, zelosus, atque in adversis infracti animi; qui gravibus persecutionibus, carceribus et exilio in Frisia insignis; jam summa pace in novo suo pastoratu fruitur, ac ea ad explicandum ferventem suum zelum utitur.

Sequuntur pastores rurales.

D. GERARDUS HOGEBOOM, pastor in *Heylo;* vir doctus, probus, et exemplaris, qui in patria constitutus, a suis honoratur et amatur.

D. JACOBUS ALDENHOVEN, pastor in *Outdorp,* vir majoris zeli, quam doctrinae ac prudentiae; pauperes patrimonio et verbo gnaviter solatur.

D. CORNELIS VAN DER COGEN, pastor, in *Egmond* etc.; vir eruditus, pius, zelosus et morum suavitate omnibus charus.

Sub eodem pastoratu habitat D. Theodorus Copier, praedecessor hujus, homo inutilis.

D. JOANNES OTTO WILMES, pastor in *Bergen*. E gravioribus laboribus in Zelandia, ubi triginta duobus pagis praeërat, evocatus, jam quiescere cogitur; toparcha Acatholico congregationes Catholicorum impediente.

D. LAURENTIUS DE RAEP, pastor in *Schorel;* vir rectus, probus, et diligens.

D. HENRICUS DE L'ARCHE, pastor in *Zijp* etc; corporis mole parvus magno animo et labore amplissimo districtui inservit.

D. ELIAS SWEERS, [pastor in *Huijsduinen*] probus et prudens; provide tollit scandala quae perversi desessoris merito depositi, mores excitaverant.

D. GERARDUS ALKEMADE, pastor in *Schagen;* vir doctus, eloquens, verecunda morum suavitate gratus.

P. HENRICUS GEYS, Ordinis S. Francisci strictioris observantiae, in eodem pago missionarius; vir humilis, modestus, pacis, amans. Ipse et praedecessores ejusdem Ordinis a quadraginta circiter annis ut puto hanc Stationem obtinuerunt cum approbatione vic. apostolici.

D. GERARDUS EIJLERS, pastor in *Velt* etc. Vir pius, contemplationi deditus et zelosus; gravissimis laboribus, persecutionibus, et carceribus in Tubantia, olim probatus, amplissimo gregi et copiosae Virginum devotarum congregationi laudabiliter et pacifice praeëst.

D. THEODORUS PLOEGH, pastor in *Langhedyck* etc. Post magnos labores, graviores persecutiones, et gravissima vitae discrimina in Frisia, huc evocatus, ardente zelo quinque pagis inservit.

D. JACOBUS GAAL, pastor in *Tutjenhorn*, senex doctus, humilis, pius, zelosus, peccatorum infirmitati singulariter compatiens. Qui licet senio et morbis exhaustus sit, nihilo tamen in consuetis laboribus est remissior.

D. HENRICUS HULSTHORST, pastor in *Warmenhuijsen;* vir humilis et zelosus, qui juri suo et commoditatibus lubens renunciavit, ut animas Christo lucrifaceret.

D. JOANNES ACKERBOOM, pastor in *Opdam* etc.; potentior sermone, quam opere et prudentia est.

D. PETRUS VAN STADEN, pastor in *Hooghwout*, zelosus et facundus.

D. NICOLAUS MEIJNDERS, pastor in *Spanbroeck* etc.; vir modestus et humilis.

D. CORNELIUS VAN DER LINDEN, pastor in *Wognum;* vir senex persecutionibus et carceribus in juventute toleratis insignis.

D. PETRUS COSTER, pastor in *Nubbixwout* etc. Vir doctus, facundus, zelosus, consilio potens. Verum quia conscientiae tenerioris est, suo non fidit consilio. Pastoratum Leovardiensem et archipresbyteratum totius Frisiae ante aliquot annos, sibi ultro oblatum humiliter recusavit, et cum lachrymis deprecatus est, se imparem tanto oneri arbitrans, ac praeëligens in paupertate tenuiori, suo gregi fideliter inservire.

D. WILHELMUS VAN GELDER, pastor in *Lammerschaghen* etc. Ad hanc Stationem nuper evocatus est a pastoratu *Neodamensi*, ubi zelo, laboribus, et persecutionibus constanter toleratis hanc promotionem meruit.

D. REMBERTUS ENTAEUS; senex humilis, pius, sancto otio deditus, suisque piae vitae exemplo singulariter dilectus.

D. JOANNES BROEDER, pastor in *Hem* etc. Vir zelosus, qui ex misera insula *Wieringa*, cujus curam fideliter egit, huc evocari meruit.

D. JACOBUS FUTS, pastor in *Westeijndt;* concionator fervens et facundus.

Ibidem agit R.D. Nicolaus Corenius olim ibidem pastor, modo morbo articulari inutilis.

D. JOANNES ROSA, pastor in *Bovenkarspel;* facundus, zelosus, et spectabili probitate bonus Christi odor.

D. JOANNES VAN DER VELDE, pastor in *Grootebroeck;* vir doctus, disertus, zelosus.

D. VOLKARDUS ROOS, pastor in *Lutjebroeck;* valet fervore et dicendi facundia.

D. THEODORUS SPOORS, pastor in *Hoogkarspel;* vir modestus, humilis, sibi parcus, pauperibus largus.

D. MATTHIAS VAN DER VEEN, pastor in *Blockkers;* sacerdos zelosus et prudens, qui pacem, quam in suo grege turbatam invenit, feliciter restauravit.

D. GUILIELMUS SIJBRANDI, pastor in *Swaag;* senex zelosus.

D. ADRIANUS VAN BERGEN, pastor in *Spierdijck* etc., qui ob aliquorum Acatholicorum conversionem, persecutionem et damna perpessus, nihilo segnius operi apostolico incumbit.

P. MELCHIOR APPELMAN, Ordinis S. Dominici missionarius in *Goor* etc. Senex, pacis studiosus cultor, qui licet corporis infirmi mole gravatus sit, operi tamen suo diligenter insistit.

Admissus est secundus ut puto, in ista Statione a R^mo^ vic. apost.

D. HENRICUS COLEN, pastor in insula *Tessel;* vir eruditus, eloquens, prudens, et conversationis suavitate commendabilis, cum uberiore fructu hanc insulam excolit.

D. JOANNES BAPTISTA LEMMENS, pastor in insula *Wieringe* pauperrima; pius, et humilis, lubens hanc miseram curam suscepit.

Ad hujus Diocaesis subsidium ordinati sunt et brevi evocandi sacerdotes duo :

D. JOANNES STIERS, vir doctus.

D. BERNARDUS SNIJDERS, vir exemplaris.

DESCRIPTIO SACERDOTUM EPISCOPATUS LEOVARDIENSIS.

In civitate Leovardia.

D. WILHELMUS FOPPENS, solus archipresbyter totius dioeceseos, pastor *Leovardiae*, et circumjacentium pagorum; vir probus, zelosus, et persecutionibus ac difficilioribus laboribus in amplioribus districtibus olim probatus.

D. WILLIBRORDUS ETMA, D[ni] Foppens adjutor, vir doctus et facundus; magna promittit.

P. GODEFRIDUS VAN LENT, Ordinis S. Franc. strict. observantia missionarius *Leovardiae* et in vicinis pagis; vir pius et in laboribus probatus.

P. JOSEPHUS KISTEMAECKER ejusdem Ordinis, prioris socius et in iisdem locis missionarius; qui recenter ad has partes venit.

P. ERNESTUS à WISSEKERCKE, S. J. *Leovardiae* et in vicinis pagis missionarius zelosus et facundus.

P. MARCUS CORDUANIER, S. J. prioris socius et in iisdem locis missionarius, suavis, et gratiosus in conversatione est.

Hi quatuor missionarii admissi sunt vi concordatorum.

P. JOANNES INDERVELDE, Ordinis S. Dominici, missionarius *Leovardiae* et in vicinis pagis, minori Congregationi sua studia sedulo impendit; ipse et praedecessores ejus a vic. apost. a longo tempore admissi sunt.

In oppido Bolsvardia.

P. AUGUSTINUS CLAIJSSON, S. J. ibidem et in pagis circumjacentibus missionarius, vi concordatorum; optimus vir.

P. MICHAËL CHINAY, Ord. S. Franc. stric. observ. in iisdem locis missionarius, laboriosus et zelosus. A septuaginta annis cum approbatione vic. apost. Patres dicti Ordinis ista Statione potiti sunt.

In oppido Sneeck etc.

D. BAVO GAIJTSMA, pastor, vir bonus et probatus in laboribus et in carceribus. Ante annum et aliquot menses hujus domus expoliata est et Eucharistia capta a substituto procuratoris generalis Frisiae, quae a suppremo senatu Frisiae flammis damnata est, et a carnifice publice flammis tradita.

In oppido Harlinga etc.

P. AEGIDIUS A COSTA, S. J. missionarius, sedatus et suis charus; ejus praedecessores et ipse admissi a vic. apost. ab anno hujus saeculi undecimo.

In oppido Franikera etc.

P. JACOBUS STEENBICKKER, Ord. S. Franc. de observantia, missionarius laboriosus. Patres hujus Ordinis a 50 annis hac Missione potiti sunt cum vic. apost. approbatione.

In oppido Doccomio etc.

P. JOANNES VAN ROODE, S. J. missionarius, modestus ac suavis; ipse et praedecessores admissi a vic. apost. a 54 annis.

In oppido Worcomio etc.

D. GERARDUS PARIJS, pastor, suis gratus ob aliqualem dicendi gratiam.

In oppidis Stauria, Hindelopia etc.

D. THEODORUS PELLENROCK, pastor; habitat in pago *Hemelum* dicto. Est vir magni laboris, quo vires robusti corporis magna ex parte intra paucos annos consumpsit.

D. GERARDUS (EVERARDUS) STALPART, pastor in districtu *Lemmerensi* et pagis vicinis; vir est zelosus, paupertatis amans, et suavi conversatione magnatibus gratus.

D. ULRICUS SWAGA, pastor in *Wolseijndt* etc. Vir probus; qui hac aestate carceres, Eucharistiae ac bonorum direp-

tionem a substituto procuratoris generalis Frisiae, et exilium ab fidem passus est; ac cum gravissimo periculo iterum suis invigilat. Eucharistia ludibrio habita adhuc captiva detinetur *Leovardiae*.

Hi quatuor praedicti sacerdotes magna charitate ac patientia miserrimis istis Stationibus inserviunt.

D. JOANNES BRUIJNINGH, pastor in *Iersisom* (*Irnsum*) etc. Vir est robustus et zelosus.

D. GERARDUS UBIUS, pastor in *Maccum* et vicinis pagis. In his pagis proh dolor, praedecessor congregationes solitas omisit, et ipse omittit, metu Maccomiensium Catholicorum, pertinaciter reluctantium. Ipse alias est vir zelosus.

D. JACOBUS KETELAER, pastor in *Tierckquert* etc. Vir pius, pœnitentiarius, et solitarius, at genii parum comis.

D. ANDREAS THIARA, pastor in *Oostereijnde* etc. Vir est majoris laboris, quam judicii.

P. ALOYSIUS HONSELAER, Ordinis S. Francisci de observantia, missionarius in *Wolvega* etc., doctus et prudens.

P. MICHAËL MEURS, Ordinis S. Francisci de observantia, missionarius in *Steggerden* etc. Infatigabilis et zelosus.

P. JOANNES VAN DER POORTEN, ejusdem Ordinis, missionarius in *Heereveen* etc. Vir doctus et ardentis zeli.

P. MARTINUS DE CANTER, ejusdem Instituti missionarius in *Kuijnder* etc. in terminis Frisiae et Transisalaniae, facundus concionator. Tam graves patitur persecutiones, ut a quinque annis nullas habuerit congregationes in proprio districtu, et saepius nullus subditorum, eum sua domo excipere ausus sit.

Hi quatuor praedicti Patres subsunt Coloniensi Provinciae, quae istis Stationibus ab octoginta circiter annis potita est.

P. HENRICUS SAERS, S. J. missionarius in *Jouwer* etc. laboriosus; ipse et praedecessores a Vic. Apost. obtinuerunt hanc Stationem à 40 annis.

P. JOANNES COSIJN, S. J. missionarius in insula *Amelant*, subdita speciali supremo Domino Calvinistae, et non Ordinibus confoederati Belgii. Haec insula Hispanorum infestatione fatigata neutralitatem petiit, et obtinuit ea lege, ut ibidem sacerdos libere habitaret ac Catholicis inserviret. Ipse apostolicum habet zelum, publica disputatione Calvinistarum ministrum confudit et gregem auxit. Patres Societatis à 36 annis hac Statione potiti sunt cum approbatione vic. apostolici.

P. JACOBUS VELTHOEN, S. J. missionarius in *Witgaert* etc. bonus ac rectus. Praedecessores ejusdem Soc. et ipse hac Statione ab anno 36 potiti sunt cum approbatione vic. apost.

DESCRIPTIO SACERDOTUM EPISCOPATUS GRONINGENSIS.

In civitate Groninga.

D. GERARDUS VAN DEN BERGH, solus archipresbyter totius dioeceseos, pastor civitatis. Vir zelosus et facundus.

D. JOANNES RISPENS, missionarius *Groningae*. Vir disertus, severus peccatoribus, et exemplaris.

P. PHILIPPUS VAN TORRE, S. J. missionarius *Groningae* zelosus.

P. LIBERTUS NANNENS, S. J. missionarius ibidem, istius socius prudens.

P. MACHARIUS JONCKHEER, Ordinis S. Dominici, missionarius ibidem, praedicator facundus.

Hi tres praedicti Patres ibidem vi concordatorum admissi sunt.

P. CAROLUS DE BACKERE, Ordinis Eremitarum S. Augustini S. T. Dr., missionarius ibidem. Vir doctus, pius, ac modestus.

P. NICOLAUS MUNK, ejusdem Ordinis ibidem missionarius.

Admissi sunt ibidem dicti Patres et praedecessores ipsorum a R^{mis} vic. apost., concessione sacrae Congregationis 23 Aprilis 1635 data.

Extra civitatem.

D. JACOBUS GEERSEMA, pastor Ommelandiae, habitans in pago *Uijthuysen.* Probus et magnis laboribus debilitatus.

P. CHRISTIANUS DE PLACKER, S. J. missionarius in Ommelandiae, senex laboriosus ac zelosus; habitat in *Uijthuijsen.* Ipse ante annos 34 accepit hanc Stationem cum approbatione vic. apost.

P. JOANNES LANGHEDUL, S. J. missionarius, in Ommelandia; apostolico spiritu evangelizat, proprium non habens domicilium. Praedecessores ejusdem Societatis et ipse hac Statione potiti sunt a quadraginta annis. [cum approbatione vic. apost.]

P. JOANNES HOMAN, Ordinis S. Francisci de observantia missionarius in Ommelandia, habitat *Groningae.* Vir sincerus, admissus est à R^{mo} vic. apost. ea lege, ut unus solus missionarius Ord. S. Franc. de observantia esset *Campis.*

Districtus horum quatuor sacerdotum continet 146 pagos, quibus indistincte et promiscue inserviunt, ac continuo vagantur: quo fit ut Fideles, tempore necessitatis vix sacerdotem invenire valeant: et saepius ex aemulatione in uno pinguiore pago duae congregationes, uno die, una hora, et in junctis domibus habentur. Ut his malis occurrerem, studui hunc amplissimum districtum, in quatuor minores districtus distinguere, et singulis missionarium praeficere: quod Deo adjuvante, missionariis quatuor praesentibus, cum superiore Missionis S. J. feliciter conclusum 10 May 1676 et à R^{mo} epō Castoriensi vic. apost. P. M., confirmatum est, ac praeceptum quatuor missionariis, ut unus quisque suo districtui

invigilaret, nec extra excurreret. Paulo post quatuor missionarii conspirarunt, ac sibi invicem facultatem dederunt in quatuor districtus excurrendi, et sic operam perdidimus.

D. GERARDUS CREMERS, sacerdos saecularis dives ac facundus *Groningae* agit absque cura.

Habemus autem duos subsidiarios regulares, Religiosis, trium horum episcopatuum aegrotis aut impeditis, assistentes, qui sunt:

P. HENRICUS SCHIJVEN, Ordinis Sancti Francisci de observantia, qui pius et modestus est. [Approbatus est a R^mo vic. apost. et à longissimo tempore praedecessores in officio habuisse dicitur.]

P. PHILIPPUS JANSSENS, S. J. vir modestus. Ipsum in hoc officio praedecessores habuisse, etiam ante concordata, asserunt.

Supradicta qua valui fidelitate ac charitate collegi ex notitiis, quas accepi a R. R. praepositis Missionum regularibus in patria degentibus, archipresbyteris, senioribus religiosis et propria experientia, ut mandatis Sanctissimi D^ni demississime morem gererem.

Datum Harlemi 6 Sept. 1688.

HET APOSTOLISCH-VICARISSCHAP

VAN

JOANNES VAN BIJLEVELT.

(Vervolg van bl. 363. Dl. IV.)

VIII.

Na het mislukken der pogingen om de erkenning te erlangen van J. van den Steen, door den Paus tot Apostolisch Vicaris benoemd, in plaats van J. van Bijlevelt, zette deze met dezelfde ijver en geest van opoffering het bestuur der Missie voort, en zond den 18 Julij 1724, als naar gewoonte zijn jaarlijksch uitvoerig verslag naar Rome, nopens alhetgeen sedert 2 Julij 1723 op de Missie belangrijks was voorgevallen. Even als uit zijne vroegere verslagen, gaan we ook nu weder uit dit verslag of *Memoriale*, zooals hij het noemt, mededeelen wat voor de geschiedenis van de Hollandsche Missie, bijzonder voor zoover ons Bisdom betreft, van meer algemeen belang is. De Vicaris begint natuurlijk met kortelijk de gebeurtenis te gedenken van de aanstelling van J. van den Steen tot Vicaris en de vergeefsche pogingen om van de Staten zijne admissie te verkrijgen. De Internuntius van Brussel zou, veronderstelde hij, alles uitvoerig aan de Propaganda mededeelen, of had zulks reeds gedaan; hij behoefde dus die zaak niet in bijzonheden te behandelen. Grooten lof geeft hij aan den Internuntius en niet minder aan Hoynck, secretaris van den Aartsbisschop ven Mechelen, wegens hunne voorzigtigheid, ijver en scherpzinnig beleid waarmede ze al het mogelijke gedaan hadden om die zoo gewenschte zaak te

doen slagen. Dat ze niet geslaagd is, voegt hij er bij, was aan de kunstgrepen en listen der jansenisten te wijten, hetgeen hen niet weinig in hunnen overmoed gesterkt had: zoodat ze, ter gelegenheid van het overlijden van Paus Innocentius XIII, op 9 Maart 1724 voorgevallen, zich niet ontzagen aan alle, ook katholieke geestelijken een rondgaand schrijven te zenden, waarbij ze gebeden verzochten voor den overledenen Paus en tevens voor de keuze van zijn opvolger. Steenoven en van Dijk, die zich den titel van *Vicarissen-generaal bij openstaanden zetel* durfden aanmatigen, hadden dien brief onderteekend en van Dalenoort hun zoogenaamde Deken van Delfland (van Erkel, ofschoon reeds vroeger om zijne wederspannigheid als Deken afgezet, was toch blijven voortgaan zich als zoodanig voor te doen, maar had er nu van afgezien) waagde het zelfs aan de kapellaans der Ambassadeurs van de katholieke Mogendheden een exemplaar van dien brief te zenden. De Ambassadeurs over die verregaande onbeschaamdheid gebelgd, beklaagden zich daarover bij den Raadpensionaris en eischten voldoening voor de hun aangedane beleediging. Dan er werd op dat vertoog niet veel acht geslagen en men kon, merkte de Vicaris op, daaruit wel duidelijk zien hoe de Regering op hunne hand was. Intusschen had hij gehoord dat de Ambassadeurs de zaak aan hunne Regeringen hadden medegedeeld, van waar ze bepaalde orders afwachtten om, na die ontvangen te hebben, gemeenschappelijk en met allen nadruk op voldoening bij de Staten aan te dringen. Er schijnt echter niet veel van gekomen te zijn; althans we hebben er in onze archieven niets meer van kunnen vinden [1]).

---

(1) De text van het *Memoriale Vicarii Apostolici Missionis Hollandicae ad Emmos ac Revmos S. Congr. de prop. Fide PP. a 2a die Julii anni* 1723

Intusschen kwam een merkwaardig schrijven van den Internuntius aan de katholieken der vereenigde Provinciën in 't licht. We hebben reeds gezien dat de jansenisten Steenoven tot Bisschop van Utrecht gekozen hadden. Tot tweemaal hadden zij 's Pausen goedkeuring op die keuze gevraagd. Paus Innocentius XIII was voornemens, in

---

usque ad 18^m *Julii* 1724, door v. B. naar Rome opgezonden, luidt hierover als volgt:

„De Provincia Hollandiae in generali. Cum maxima Factiosorum nostro„rum cohors huic Provinciae utpote amplissimae et prae caeteris longe „ditissimae immoretur, et apud Ordines Hollandiae assiduis sollicitationibus, „aliisque mediis potentior sit, innumeris Romano-Catholici molestiis sae„pissime vexantur, maximaque calamitate premuntur, cujus rei non obscura „nuperrime specimina vidimus, dum prudentissimae Sanctitatis suae, et „Em^rum Vrārum ordinationi de novo hic Vicario constituendo impedimenta „objicere et, citra etiam ipsorum Ordinum consensum, scriptiunculam ali„quam superbe nomina Steenovii et Dijckii quasi sede vacante Vicariorum „generalium in fronte gerentem typis publicis mandare non erubuerunt.

„Quae circa hanc meditatam Neo-Vicarii constitutionem contigerunt, ad „Em^tias Vrās referenda relinquo per Dnum Internuntium Bruxellensem, qui „haec omnia prudenter et eximia laude promovere conatus est. Nec velim „etiam ab omni laude exclusum Dnūm Hoynck Em^mi Dni Cardinalis ab „Alsatia Secretarium, qui diu Hagae-Comitis cum ipso Pensionario agens, „licet eventu, prô dolor! infeliciori, omnia tamen qua pollet ingenii acie „dexterrime gessit, prout totam rei hujus seriem omnibus circumstantiis „suis ornatam ad S. Congregationem ab iis relatam esse minime dubito. „Id solum adjicio, Refractariorum artificiis optatissimam hanc S. Sedis „ordinationem effectum suum non habuisse; eâque victoriâ elati, dictam „scriptiunculam, praefixis, ut modo dicebam, praetensorum Vicariorum „nominibus, in lucem protruserunt, qua precibus fidelium animam Sanctis„simi Dni Pontificis defuncti commendant et ad alias pro novo eligendo „fundendas adhortantur. Exemplaria hujus scriptiunculae Daalnoortius qua „Archipresbyter Delphlandiae non modo omnibus istius Districtus Pastoribus, „etiam morigeris misit, sed et Sacellanis Legatorum Catholicorum Princi„pum Hagae-Comitis residentium, qui desuper supra modum offensi apud „Pensionarium conquesti sunt, et illatam hinc sibi injuriam reparari ex„postulant. Verum cum hactenus nihil in ea re actum sit, manifestum „est, quo loco ab Ordinibus Hollandiae refractarii habeantur. Interim audio „dictos Legatos id ad suas respective Aulas retulisse, et mandata desuper „specialia expectare, quibus obtentis, unanimi fortissimoque impetu sibi „satisfieri urgebunt."

antwoord op die tergende bespotting van het Apostolisch gezag, de geloovigen tegen dat goddeloos opzet der scheurmakers te waarschuwen, doch werd door den dood verhinderd aan zijn voornemen gevolg te geven De Kardinalen in het Conclaaf te Rome voor de keuze van een nieuwen Paus vergaderd, begrepen aan de intentie van den overledenen Paus te moeten voldoen en schreven van uit het Conclaaf den 8 April 1724 een schoonen en krachtigen brief aan den Internuntius, waarin zij dezen aanspoorden 1° om de geloovigen van Holland te waarschuwen voor de heillooze aanslagen der scheurmakers tegen de leer en tucht der Kerk en hen te vermanen van toch niet aan die ingedrongen huurlingen, maar alleen aan hunne wettige herders door den Apostolischen Vicaris gezonden, te gehoorzamen, overeenkomstig de vermaningen en voorschriften van Paus Clemens XI ten jare 1703 aan Hollands katholieken gegeven en 2° om de naburige Bisschoppen omtrent de volslagene nietigheid van het zoogenaamde Utrechtsch Kapittel in te lichten, opdat ze geen gemeenschap zouden houden met die acht weerspannige geestelijken, die zich Kanunniken, Vicarissen en wat al niet, durfden noemen; en bepaaldelijk geen dimissorialen van hen zouden aannemen. Ook moest de Internuntius hun den gesuspendeerden Bisschop van Babylonië, Varlet doen kennen enz. Dezen brief deelde de Internuntius in zijn geheel mede in een openbaar schrijven van den 4 Mei 1724 aan „alle de Catholijke in 't Vereenigt Nederlant „woonende ende in des H. Apostolijcken Stoels gehoor- „saemheid ende gemeenschap levende" (zooals wij in het Hollandsch exemplaar van dien brief 't welk we voor ons hebben, lezen). Treffend gewaagt de Internuntius daar van de genegenheid en zorgen die de Pausen altijd voor de katholieken van Holland gehad hebben, en leidt daaruit af, hoe smartelijk hun die opstand moest vallen van eenige

weerbarstige geestelijken die de bloeijende Kerk van Nederland verscheurden. Hij vermaant verder de geloovigen zich te wachten voor de scheurmakers en standvastig te blijven volharden in het katholiek geloof en onderwerping aan den H. Apostolischen Stoel en hunne wettige Herders. Dat stuk, oorspronkelijk in het latijn, werd ter verspreiding onder het volk door den pastoor van Duifjeskerk te Amsterdam J. F. Schouwen vertaald; doch dit moest geheim blijven. De drukker was op het stadhuis ontboden, „en zoude", schreef pastoor Sch. den 30 Junij aan Hoynck, „haest in boete zijn geslagen geworden; had hij mijn niet „getrouw geweest, ik zouw er slegt afgekoomen hebben, „want na den Autheur wierd sterk ondersogt, maar hij „seijde dien niet te kennen." Die pastoor Schouwen, 't zij hier in het voorbijgaan gezegd, was een bekwaam man en zeer ijverig voor de goede zaak; v Bijlevelt schrijft den 19 Mei 1724: „Hr Schouwen boven alle andere „priesters een ijveraar in de goede saak heeft op een seer „nette manier de brieven uyt het Conclave en van Sijn „Doorl. laten herdrukken, soodat tegenwoordig deselve „in een iegelijks handen zijn;" ook hield hij zich op de hoogte van alles wat er van den kant der jansenisten in 't licht kwam, om wat eenigzins merkwaardig was aan Hoynck op te zenden, die, op aanbeveling van v. Bijlevelt in drukke briefwisseling met hem was getreden. Zijne brieven aan H. maken een goed en geenzins het minst belangrijk deel uit van ons Archief. In brieven van dezen tijd vinden we meermalen de titels der jansenistische werken vermeld, die hij van hunnen drukker Potgieter te Amsterdam wist te krijgen, en aan H. overzond of aanbeval. Zoo vinden we b. v. in zijn brief van 19 Junij 1724 de volgende werken opgegeven:

„Libri Jansenistarum nuper editi: Bewijsschriften voor „de Kerk van Utrecht 2 Deelen in 8. Het appel van de

„Janseniste Cleregie met een voorreeden in duyts in 4. „4 Samenspraken tusschen Pieter Regthart en Jan Waar„mond in 4. Beknopte Memorie weegens de Staet der „Utrechtsche Kerk gesonden aan Innocentius XIII in 8. „Beknopte schets of afbeeldinge van de eenvoudige Re„deneringen in 8. Kort begrip van de Kerkelijke Historie „van Fleury, toegepast op de Hollandse Kerk in 8. Eerste „brief van de Bisschop van Auxerre aen de Bisschop van „Soissons in 8. Antwoord op de brief rakende de Bisschop „van Babyloniën in 8. Antwoord op de Apologie der „Rooms Catholyken 1 deel in 8." In een paar volgende brieven van 30 Junij en 10 Julij geeft hij nog op: „Korte onderrechtinge voor de Katholyken wegens de „Kerk van Utrecht etc. Twee brieven van de appelle„rende Fransche Bisschoppen, de eene aan Paus Innocen„tius XIII, de andere aan den Koning van Vrankrijk, „in Duyts uytgekomen; Verhael van 't gedrag van de „Jesuiten in Engeland, Holland en China; Historische „aanmerkingen wegens den Staat en het gedrag der „Roomsche geestelijkheit in de 7 vereenigde Provintiën, „zoo voor als na de Reformatie, door Franciscus Ignatius „Schaap: het eerste is in 't jaar 1722 en het laaste, dat „half jansenist en half gereformeert is, in 't jaar 1723 „al vroeg uytgegeven." — De voornaamste en ijverigste schrijvers van die en meer dergelijke werken waren de ons reeds bekende van Erkel, die op zijne hooge jaren zijn zoogenaamd Aartspriesterschap en Pastoorschap van Delft had nedergelegd, om zich uitsluitend te wijden aan het schrijven van allerlei kwaadaardige geschriften, en Ahuys, jansenistiesch pastoor te Amsterdam, die zoo hevig tegen Paus, jesuieten en alle gehoorzame katholieken schold en lasterde, dat zijne eigene partij het afkeurde en zelfs hem dat hatelijk geschrijf wilde verbieden; maar toen hij daarop verklaarde dan de pen geheel ter neder

te zullen leggen, wisten ze maar niet hoe hem weder te bewegen om dan toch maar voort te gaan met zijn pennestrijd tegen de katholieken. De bovengenoemde pastoor Schouwen schrijft daarover aan Hoynck dd. 10 Julij 1724:

„De Jansenistische drukker Potgieter heeft mij verhaelt „dat haer Heeren nagt en dag arbeyden om haar regt te „defenderen. Als Ahuys, die ook schrijft, van zijn con„fraters versogt was, om wat moderaet te schrijven, wierd „hij zo gram, dat hij beloofde noyt weder de penne op „'t papier te zullen stellen, maar door eene Deputatie van „haer Cleregie versogt zijnde voort te varen, heeft hij „de penne weder opgevat."

Geen wonder dat die strijd- en schrijflustige partijgangers de bovenbesprokene brieven van de Kardinalen in het Conclaaf te Rome en van Spinelli niet onbeantwoord lieten. De indruk, welken die brieven allerwege maakten, was te sterk en deed hun te veel afbreuk, dan dat zij hunne woede konden verkroppen. We hebben drie verweerschriften voor ons, allen in 't Latijn, maar waarschijnlijk ook in 't Hollandsch vertaald; het eene nog boosaardiger dan het andere. Een daarvan is meer officieel, uitgaande van hun gewaand Kapittel. Het gedrukte exemplaar dat wij bezitten draagt de eigenhandig geschreven onderteekening van den beruchten van Erkel — of Erckelius, zooals hij zich teekent — als Deken en M. Oosterling als secretaris van het pseudokapittel en gedagteekend van 26 Junij 1724; het is bij wijze van open brief aan den Internuntius. Een ander is van de twee hevige jansenistische pastoors van Amsterdam Lucas Ahuys en Jacobus Krijs, dd. 29 Junij 1724 en voert ten titel: „Responsum ad Epistolam „sub nomine Illmi Dni D. Josephi Spinelli Pontificii in „Belgio Internuntii 4 Maji 1724 evulgatam". Het derde is getiteld „Epistola Laici provectae aetatis ad Clarissimum „D. N. N. succinctas continens notas in Epistolam Illmi

„DD. Spinelli S^{ae} Catharinae Abbatis et Pontificii Bruxel-„lensis Internuntii, datam 4 Maji 1724 et quaquaversum „tam Latine, quam Flandrice disseminatam." Die brief was onderteekend door zekeren Ignatius Dorenhage te Utrecht dd. 12 Junij 1724. — Al dat geschrijf was vol van de hatelijkste en schandelijkste lasteringen tegen de Pausen, Nuntiussen enz., en altijd met de honderdmaal wederlegde beweringen omtrent de regten van hun zoogenaamd Kapittel en de vermetelheid der Pausen, welke op die regten inbreuk durfden maken. 't Fraaiste is de taktiek van den brief van Ahuys en Krijs. Zoo als meer hun toeleg was, wordt daar de Internuntius voor geheel onschuldig gehouden aan den onder zijn naam uitgegeven brief. Deze was alleen van de jesuieten uitgegaan. De Internuntius was veel te goed en te regtschapen om hen zóó te belasteren. Tot zulk eene laagheid waren alleen de jesuieten in staat Het was dan ook eigenlijk uit eerbied voor den Internuntius en om diens eer en goeden naam te wreken, dat ze schreven... en meer dergelijke fraaijigheden. — Genoeg — uit al dat geschrijf (er zullen zeker wel meer antwoorden op den brief van de Kardinalen en van den Internuntius zijn uitgekomen) kan men zien dat die brieven doel getroffen hadden, en de weerspannigen daardoor werkelijk geslagen waren.

In zijn meergemeld Verslag of Memoriale spreekt de Vicaris ook over den brief van de Kardinalen, en hoe die door alle geloovigen met kinderlijke eerbied en liefde is ontvangen, doch door de weerspannigen met zooveel sarcasmen, spot en onbeschaamdheid is beantwoord dat men zelfs van de vuilaardigste Aartsketters niets schandelijkers kon verwachten.

Verder zegt hij dat al hun zorgen en werken is om Steenoven tot Bisschop te doen wijden en op hunnen ingebeelden zetel te verheffen. De Vicaris echter hield zich

overtuigd dat de Staten van Holland daar nimmer in zouden bewilligen. Evenmin bestond er, naar zijne gedachten, voor de katholieken vrees van onder de heerschappij der jansenisten gebragt te zullen worden. Integendeel het lag blijkbaar in het plan der Staten, de scheuring te doen voortduren en daarom beide partijen volle vrijheid te laten behouden hare hoofden naar welgevallen te kiezen. De Vicaris zelf had dit voortdurend en nog onlangs in de stad Haarlem ondervonden, waar de Magistraat een jansenist door een jansenist en een katholiek door een katholiek had laten opvolgen.

Als den voornaamsten en geleerdsten onder de weerspannelingen, noemt hij den beruchten Joannes Christianus van Erckel, die reeds voor twee jaren geleden de pastorele bediening had nedergelegd, en zich nu uitsluitend toelegde, in weerwil van zijne hooge jaren, op het schrijven van allerlei schotschriften. De ons ook bekende van Dalenoort te 's Hage wordt door v. B. genoemd de brutale uitvoerder van v. Erckel's plannen en opzet, bij de Regering [1]).

---

1) Het Memoriale luidt te dezer plaatse als volgt:

„Interea, dum haec peragerentur, [hij bedoelt, wat hij onmiddelijk daar te voren had verhaald, en wij hierboven bl. 127 uit het Memoriale hebben medegedeeld.] Litterae ab Em^{mis} Patribus ex sacro conclavi paterni amoris notis ab omni parte insignes, et adversus Refractariorum assultus mire nos confortantes, aptissimo sane tempore et arcano quodam divini Spiritus ductu ad Nos perferuntur, quae quidem filiali et devotissimo amplexu a fidelibus omnibus exceptae sunt; sed a Refractariis ingenitis sibi sarcasmis tam impudenter impetitae tamque ignominiose affectae ut a pessimis etiam Haeresiarchis iniquius aliquid ac magis nefandum expectari haud possit.

In dies nunc capita conferunt et aures ac cogitationes omnes in eo consumunt, quo meliori modo Steenovius jam in Episcopum electus, consecrari et ad sedem suam imaginariam promoveri possit, quod tamen ab Ordinibus Hollandiae palam minime consensum iri satis exploratum habemus; prout nec Romano Catholicos umquam refractariis subjugendos, et potius, ut partium dissidia foveantur, utrique, ut hactenus practicarunt, libertatem concessuros, eligendi nimirum, quos volent, quam Ordinum mentem constanter, et novissime in Civitate Harlemensi experti sumus, dum refractario refractarium, et morigero morigerum substitui permiserunt.

Tot de bijzonderheden in elke Provincie overgaande, begint de Vicaris van Zuid-Holland te zeggen dat het vijf zoogenaamde Aartspriesterschappen (zooveel als Dekenaten) bevatte, te weten Delfland, Schieland, Rhijnland, Amstelland en Kennemerland. Men weet dat in dien tijd Amsterdam en Haarlem tot Zuid-Holland of liever, zooals het toen heette *Holland Zuider-kwartier* behoorde. De drie eerstgemelde Aartspriesterschappen stonden onder den Aartspriester Carolus Florentius van Beaumont, die om zijn ijver door den Vicaris geprezen wordt. [1])

Omtrent Amsterdam meldt hij dat de Regering zich dit jaar (1724) ietwat verdraagzamer betoond heeft. Ludovicus Reyniersse, in de plaats van Laurentius van Schayck, die met goedvinden van den Vicaris, voor de pastorele bediening had bedankt, tot pastoor van de S. Nicolaaskerk, of Heintjehoeksteeg benoemd, was door de Regering geadmitteerd: ook hadden ze kapellaans toegelaten bij de pastoors Schouwen in 't Duifje en Wilhelmus Cavellier, pastoor in de Posthoorn.

Nog verhaalt hij van Amsterdam, dat zekere bejaarde jansenist, met name Bleijenberg, zeer gezien bij de partij, op zijn sterfbed bekeerd was, hetgeen de reeds door ons boven besproken Ahuys vreeselijk in zijne preeken en in zijne geschriften deed te keer gaan. Hemel en aarde bewoog hij om de gewaande regten van zijn zoogenaamd

---

Antesignanus Refractariorum, et caeteris eruditione praecellens quam tamen pessimo usui accommodat, est Joannes Christianus van Erckel, qui a biennio abdicata cura pastorali, per libellos famosos suis in pertinacia obdurandis jam unice, licet grandaevus insudat, cujus elucubrationum apud Ordines Hollandiae audacissimus executor est Gulielmus Fredericus van Dalennoort."

1) „Hollandia bifariam dividitur, australem nimirum seu meridionalem et „aquilonarem seu septentrionalem. Meridionalis quinque omnino Archipres-„byteratus complectitur, scilicet Delphlandiam, Schielandiam, Rhenolandiam, „Amstelandiam et Kennemariam, quorum tres primi sunt sub gubernio Dni „Caroli Florentii van Beaumont muneris sui administratoris vigilantissimi."

Kapittel te verdedigen en den onnoozelen zand in de oogen te werpen. Het mogt hem echter niet veel baten. Zeer vele jansenisten en van de voornaamsten kwamen tot de Kerk terug, terwijl naauwelijks eenige enkelen afvielen en tot de scheuring overgingen. [1])

In de stad Haarlem, zoo vernemen we verder uit het verslag van den Vicaris, waren twee pastoriën vacant geworden, eene door het overlijden van den jansenist Boot, de andere, het Beggijnhof door den dood van Cornelius van der Coogen, dien de Vicaris roemt als een Apostolisch en allerlofwaardigst priester, die menigmaal voor de goede zaak beboeting en harde gevangenschap had moeten verduren. De burgemeesters hadden nu aan diens kapellaan voor drie weken vergunning gegeven om de pastorele bediening in die statie waar te nemen. Aanstonds was de Vicaris bezorgd geweest, aan beide die gemeenten een goed katholiek priester, tot pastoor te ge-

---

1) „Amstelandiam" zoo staat er: curat Dnus Gerardus van Wijckersloot, Pastor in civitate Amstelodamensi, cujus Moderatores antea in Catholicos plus coeteris exacerbati, hoc anno nonnihil mitigati videntur, utpote qui Dno Ludovico Reyniersse in pastoratum sibi a Dno Laurentio van Schayck, me approbante, resignatum succedere, ac eadem benignitate Dnis Gulielmo Cavelier, et Joanni Schouwen ibidem Pastoribus sacellanos concedere dignati sunt.

Hâc occasione obitus Dni de Bleyenberg Laici, dilectissimi, dum viveret Refractariorum disciputi, et dum in extremo versaretur spiritu, raro laudandoque exemplo ad saniora consilia reducti, multos excitavit tumultus refractarius Lucas Ahuys, at nihil, quantumcumque ad instar furibundi, frenduerit, potuit evincere: e contra magnas sibi ipsi ignominiarum labes undequaque congessit, cum per multiplices seditiosas couciones suas, tum per libellos famosos, hoc anno praesertim innumeros prope quaquaversum disseminatos, et jure praetensi Ultrajectensis Capituli increpitantes, sed falso tritissimoque innixos supposito, omniaque, quae veris Capitulis de jure conveniunt, phantastico ac imaginario suo stolidissime applicantes, ut ita fraudes artificiis subdole tegant, et veritatis specie oculis imperitorum facilius deludant, licet clarissime videant, se surdis canere, et pastores morigeros practensa eorum jura infirmissimis fundamentis inniti apertissime jam saepius monstrasse; unde contingit, ut ex nostris vix aliqui ad Refractarios, ex iis vero quam plurimi, etiam primarii, turmatim ad nos revertantur.

ven. In Haarlem bestond iets eigenaardigs ofschoon men ook te Hoorn en waarschijnlijk op meer andere plaatsen iets dergelijks vond [1]); namelijk eene corporatie van notabele katholieke leeken; „aeditui" noemt hen v. Bijlevelt; ze waren echter niet slechts Kerkmeesters, maar ook over de Armenzaken gesteld; in een woord, voor alles wat de katholieken betrof waren zij zooveel als hunne vertegenwoordigers en tusschenpersonen bij de Regering. In het adres van het besluit der Burgemeesters van Haarlem, betreffende de admissie van Appelmans, waarover zoo aanstonds, worden ze getituleerd: „de generaele opperkerk-„meesteren van de roomse armen der stad Haerlem." Zij moesten de Pastoors en Kapellaans ter admissie bij de Magistraat voordragen. Uit latere brieven van J. van den Steen in 1731 blijkt dat voor elke statie te Haarlem een van de Regenten van het Weeshuis door de Burgemeesters was aangesteld om toezigt te houden over de roerende en onroerende goederen der statie, en vooral bij overlijden van den pastoor de Inventarissen te onderzoeken. Aan de omstandigheid dat de Regent, voor de Dominicaner-statie (de drie Klaveren thans Parochiekerk van den H. Dominicus) jansenist was, hebben de Dominicanen het verlies van die statie te danken, bij het overlijden van Pater van Lier. Die verhouding der Regenten van het Weeshuis tot de kerkelijke aangelegenheden der staties in 1731 schijnt wel in verband te staan met hetgeen we hier vernemen van die *generaele opperkerkmeesteren* van de Roomse *armen* der stad Haarlem. De Vicaris kon dan ook niet buiten hen, wanneer hij te Haarlem een pastoor of kapellaan wilde aanstellen; en ofschoon zij wel op last, of althans met goedvinden van den Vicaris hunne voordragt deden, gaf dit toch, uit den aard der zaak veel moeije-

---

1) Zie *De Wachter* van 1 October 1876. „Het R. K. Wees- en Armenhuis te Hoorn."

lijkheid, zooals v. B. zelf opmerkt, daar de een soms dezen, de andere genen wilde voorstellen, zoodat er ook onder die „aeditui" verschil ontstond. Hoeveel omzigtigheid, hoeveel moed werd er voor den Vicaris niet vereischt, om bij al die verschillende, soms tegenstrijdige belangen en aanbevelingen — altijd den waardigste te benoemen, waarbij nog kwam dat zelfs geestelijken somtijds ook door bemiddeling van familie of vrienden bij de Magistraat aanzoek deden om ergens als pastoor of kapellaan geplaatst te worden.

Voor de statie nu van het Beggijnhof te Haarlem werd na veel moeite Ferdinand Appelmans, die een Haarlemmer van geboorte en kapellaan was te Stompwijk bij den Aartspriester van Beaumont, door de Regering geadmitteerd, bij besluit van 21 Junij 1724. [1])

De Vicaris had anders dien Appelmans, om zijne bijzondere talenten bestemd voor de statie, waar de jansenist Boot overleden was; maar de pastoor van Oegstgeest, de Reder, dien de Vicaris door bemiddeling der meergemelde *aeditui* aan de Regering ter admissie voor het Beggijnhof had voorgedragen, was niet te bewegen die

1) Dat besluit luidde volgens het voor ons liggend afschrift aldus: „Burgemeesters ende Regeerders der stadt Haarlem in aghtinge genomen hebbende dat (vermits het overlijden van Cornelis van der Coogen in zijn leven geadmitteert Burgerpriester in de Statie op 't Bagijnhof) deselve Statie noodsakelijk diende te werden vervult en van een bequaem priester voorsien, hebben in consideratie dat seer goede getuygenisse wert gegeven van Ferdinandus Appelman, [elders komt hij meestal voor als Appelman*s*] geboren binnen deze stadt en thegenwoordigh Capellaen tot Stompwijk, deselve Ferdinandus Appelman (naer dat alvoorens sijn burgerreght sal hebben verkregen en borge voor sijn getronwigheydt gestelt) geadmitteert tot burgerpriester in de gemelde Statie op 't Bagijnhof, gelijk deselve geadmitteert werd bij deese.

Actum ter Camere den 21 Junius 1724.

Het adres buiten op het Afschrift was:

„Omme de generaele opperkerkmeesteren van de roomse armen der stad Haerlem."

Onder stont Ter ordonn. van de selve

G. D. Glarges.

statie aan te nemen, wijl hij niet gewoon was met stedelingen om te gaan. De kapellaan van het Beggijnhof, die toen werd voorgedragen, kon geen admissie van de Regering verkrijgen en Appelmans werd ook niet voor de jansenistische statie aangenomen, zoodat v. B. wel genoodzaakt was hem tot pastoor van het Beggijnhof te benoemen, waarvoor hij terstond geadmitteerd werd. De statie van den overledenen jansenist werd door de Regering van Haarlem zelve aangeboden aan zekeren Gerbrand Buyk een katholiek priester, pastoor van de Nes, die ongelukkig er voor bedankte, hetgeen v. B. geweldig speet en vertoornde, wijl daardoor de eenige kans om een katholiek pastoor voor die statie te verkrijgen verloren ging. Immers, toen de Burgemeesters, die genoemden Buyck hadden willen admitteren, uit den Haag van de Staten-Vergadering terugkwamen, waren ze ten eenemale van stemming veranderd. Te voren toch wilden ze voor beide de statien een katholiek priester toelaten, zooals v. B. zelf in zijn brief van 6 Mei uitdrukkelijk zegt: „de regeering geen ander wille als Roomse"; nu waren ze niet meer te bewegen om voor de statie van Boot een katholiek priester te admitteren en deden een jansenist, met name Pellenrok daar tot pastoor aanstellen, waardoor helaas, die statie in de handen der jansenisten is gebleven. De Vicaris maakte daaruit het besluit, dat bij de Hooge Regering of de Staten het plan vast stond de jansenisten en de katholieken zooveel mogelijk op gelijken voet te houden en aan elk van beiden de staties te laten die ze reeds hadden en alzoo in de plaats van een katholiek pastoor slechts een katholiek en voor een jansenist slechts een jansenist toe te laten, volgens den sluwen staatsregel *divide et impera*, verdeel en heersch. Hielden ze de noodlottige scheuring en verdeeldheid gaande, dan hoopten ze den altijd toenemende bloei der katholieke

godsdienst te verhinderen. In dat boosaardig opzet hebben we den sleutel van de vaak dubbelzinnige handelwijze der Regeringen met nu eens den katholieken regt te doen wedervaren, dan weder de jansenisten te bevoordeelen, ofschoon ze deze laatsten als vijanden en bestrijders van het gehate Pausdom, in den regel een beter hart toedroegen en daarom veel meer begunstigden en steunden dan de katholieken, zooals we meermalen gezien hebben.

Van Haarlem nog sprekende, maakt de Vicaris allerloffelijkste melding van Jan van den Steen, pastoor in den Hoek aldaar, die in plaats van v. B. Vicaris zou geweest zijn, ware zijne admissie verkregen. v. B. prijst hem als een man, die om zijne geleerdheid, opregtheid en doorzigt in het behandelen van zaken allezins aanbeveling verdient, en daarom ook de waardigheid van Apostolisch Vicaris overwaardig is. Hij had hem reeds eenige bijzondere volmagten gegeven, ten behoeve van de priesters der stad Haarlem en van Kennemerland; zelfs had hij hem het Aartspriesterschap van Kennemerland aangeboden, waarvoor J. v. d. St. echter bedankte, misschien wel uit vrees dat van Wijckersloot, die Aartspriester was van Amstelland en Kennemerland te zamen, die splitsing van zijn Aartspriesterschap euvel zoude opgenomen hebben, 't geen ook wel waarschijnlijk was. De Vicaris had den nieuwen pastoor van het Beggijnhof Appelmans geraden in het bestuur zijner statie raad te nemen bij van den Steen, wel overtuigd als hij was van het groot nut dat een jeugdig priester uit den omgang met zulk een man kon trekken. Hij schreef den 27 Junij aan Hoynck: „Ik heb hem [Appelmans] gebooden syn saecken met „H[r] van den Steen aan te leggen en met hem in vriend„schap te leven. Want ik bevinde dat H[r] van den Steen „het wel meynd en een eerlyck man is.” Meermalen roemt v. B. hem in zijne brieven als een regt eerlijk en

opregt man, voor wien hij de hoogste achting en genegenheid koestert. [1])

---

1) Het Memoriale luidt te dezer zaken aldus:

„Sub Kennemaria curae ejusdem Dni Gerardi van Wijckersloot subjecta „duobus in locis mutationes acciderunt. Prima in civitate Harlemensi per „obitum Patris Gerardi Schaffers Ord. S. Francisci, surrogato ejusdem in „locum absque notabili difficultate Patre Romano Bruns ejusdem Ordinis.

„Altera in eadem civitate (quam circumstantiis suis vestitam hic refero) „per obitum Dni Cornelii van der Koogen pastoris in Begginasio, viri vere „Apostolici et omni laude dignissimi et vel ideo acerbissima quaeque in „carcere et in aere quondam perpessi; qui cum plenus dierum jam obiis„set, consules sacellano defuncti D. Emmanueli de Weert ad trium hebdo„modarum spatium divina administrare permiserunt, quo tempore Aeditui „nomine meo pro successore consulibus proposuerunt Dnm Nicolaum de „Reder, pastorem in Oestgeest, quo melior ad regendam stationem illam „ne longissima quidem disquisitione inveniri poterat. At, eo non obstante, „supplex mihi fuit ne sibi tantum onus, cui ferendo imparem se querеba„tur, utpote cum oppidanis conversari insuetum, imponerem, sibi certe per„suadens, hanc mutationem praematuram, mortem sibi illaturam. Quare „cum nulla ratione a proposito suo avelli posset, alium aeditui, videlicet „defuncti sacellanum efflagitarunt, at consules habita diu deliberatione, hoc „repudiato, tandem admiserunt D. Ferdinandum Appelmans, nativitate Har„lemensem, et sacellanum Dni Archipresbyteri van Beaumont, quem pro „alia statione refractarii Boot sub idem tempus Harlemi defuncti, per Aedi„tuos consulibus proposueram, ob lepidum praecipue ejus agendi modum „et miram facundiam, qua vel apud ipsos refractariorum asseclas gratiam „eum initurum speraveram. Sed nec dubitandum, quin et in hac statione „expectationi nostrae et opinioni de se conceptae sit responsurus.

„Mens mea erat, Emmi P·P. etiam stationi per refractarios occupatae „de morigero ac vera missione muniendo sacerdote providere: ast illud „*Divide et impera* in animo Moderatorum Patriae altissime fixum spem nostram „fefellit. Hinc denuo consectarium est, quî animi Ordinum erga catholicos „sibi subditos sint constituti, et immorigeros juxta ac morigeros sacerdotes, „ab iis tolerandos, et suas utrique stationes relinquendas esse, quod adhuc „manifestius evadit ex eo, quod, licet consules Harlemenses, antequam Co„mitiis Ordinum Hagae interfuerant, hanc refractarii stationem Dno Ger„brando Buyk Pastori Romano Catholico in de Nes sub Amstelandia ultro „obtulissent (qui ad alteram calide anhelans hanc minus caute repudiabat) „postea illinc reduces mutata ibi priori sententia, statim contulerint Petro „Pelleurokke refractario et male ordinato. Quod maximo animi stupore in„telligens, Dnm Buyck acriter ut merebatur, corripui, tam irreparabile „damnum, quod ipse avertere potuerat, ei ob oculos ponens. Utinam, Emmi

Over het District Noord-Holland, onder het Aartspriesterschap staande van Joannes van de Velde, pastoor te Purmerend, vermeldt de Vicaris, behalve enkele weinige verplaatsingen van geestelijken, dat eenige Missionarissen zich niet ontzien hadden, om de HH. Sacramenten in andere gemeenten, tegen wil en dank der eigene pastoors toe te dienen. Die pastoors hadden zich bitter daarover bij hem beklaagd, waarop hij die Missionarissen ten ernstigste berispt en vermaand had van toch alle Pastoraten of gemeenten, die altijd tot dusverre in deze Missie even als elders door bepaalde grenzen waren afgebakend, op die wijze niet ten gronde te werken.

Ten aanzien van het begeven van Pastoriën in geheel Noord- en Zuid-Holland merkt hij nog op dat de aanstellings- of zendingsbrieven, „*Literae majores* seu *Mis-*

„P.P. omnes solo animarum desiderio raperentur et solum quae Jesu Christi „sunt quaererent!

„Notandum hic est Emmi P.P. eam in civitate Harlemensi vigere con„suetudinem, ut aliqui ex primariis Catholicis, ab ipso Magistratu adhoc „authorizati, et pauperum et Ecclesiarum curam gerant, quibus proinde in„cumbit cum Magistratu de pauperibus, pastoribus, Missionariis et Sacel„lanis agere, atque adeo dum aliquis sacerdos moritur, alterum Magistratui „substituendum proponere. Cum autem non rarae ea de re sint inter ipsos „discordiae, dum unus hunc, alter alium vult proponere, facile conjicitur, „quanta prudentia ac circumspectione Vicario opus sit, quantaque virium „contentione subinde allaborandum, ut semper dignissimi ratio haberi pos„sit; ut modo nihil dicam de sacerdotum quorumdam conspirationibus, et „assiduis parentum et amicorum instantiis, quibus Magistratum clanculo „sollicitant.

„In eadem civitate Harlemensi pastorem agit in famosa statione, vulgo „in Angulo Dns Joannes van den Steen, vir a doctrina, animi integritate „et in agendo sagacitate apprime commendabilis, propterea que Vicariatus „honore dignissimus, cui nuper facultates aliquas in Catalogo expressas in „commodum sacerdotum civitatis Harlemensis et Kennemariae communicavi; „oblatis insuper Archipresbyteratus Kennemariae insignibus, quae tamen „solita sua modestia recusavit, veritus fortasse, ne Wijckerslotius hanc Pro„vinciae sibi commissae divisionem acrius ferret. Dno Appelmans consului, „ut in dirigenda statione sua ejus consiliis utatur, sciens, quantum utili„tatis ex talis viri commercio juvenis sacerdos capere possit."

sionis", zooals hij ze noemt, uit vrees voor moeijelijkheden van wege de Staten, die altijd nog op den armen balling gebeten waren, werden afgegeven door den Internuntius van Brussel; hetgeen hij vertrouwt dat niet alleen aan dezen maar ook aan de Propaganda, welke zelve dien zeer wijzen maatregel had vastgesteld, aangenaam zal wezen. [1])

Van de Provincie Zeeland, tot het Aartspriesterschap van Carolus Florentius van Beaumont, pastoor te Stompwijk behoorende, zegt hij, dat daar zeer weinige katholieken zijn. Vijf priesters in 't geheel, waaronder vier saeculieren en één jesuiet, waren voldoende om in de geestelijke behoeften te voorzien. Toch was de gemeente van Middelburg in den laatsten tijd toegenomen door den ijver van pastoor Josephus Joannes Morin en diens kapellaan Philippus Joannes Tinnegieter, die niet slechts in Middelburg, maar ook te Vlissingen en over het geheele eiland Walcheren en in de omstreken ten platten lande de geestelijke Bediening uitoefende. De Magistraat had dan ook aan pastoor Morin vergunning gegeven om de kerk te vergrooten, hetgeen de Vicaris zijnerzijds ook volgaarne had toegestaan. [2])

---

1) „Cum aliqui Missionarii sub hoc Districtu [Hollandia septentrionali] „aliorum pastoratus invadere, et Sacramenta ibidem, invitis ac reluctanti„bus pastoribus administrare temere praesumpserint, de quibus insolentiis „isti alte apud me conquesti sunt, hos graviter corripui, ne pastoratus „omnes, qui hactenus in hac Missione, more aliarum Ecclesiarum, suis „limitibus circumscripti fuerunt, hujusmodi incursionibus vastentur ac pe„nitus tandem exhauriantur."

„Varii, ut ex superioribus liquet, Emmi P.P. cum hic, tum in Hollan„dia Meridionali Pastoratus a me collati sunt: verum ne animi Ordinum „in me exacerbarentur, Literae majores seu Missionis per Dnum Internun„tium Bruxellensem concessae; adeo ut nedum eidem Dno Internuntio, „verum etiam S. huic Congregationi quae id sapientissime constituere dig„nata est, me satisfecisse summopere confidam."

2) „Ad Provinciam Zeelandiae sub Archipresbytero Carolo Florentio van

In de provincie Utrecht, waar de regering hem zeer genegen was en hij met iederen dag meer bewijzen van welwillendheid ontving, had de Vicaris dit jaar vier malen visitatie gehouden, waardoor de geestelijken met ijver tegen de jansenistische scheuring bezield en tot trouwe pligtvervulling opgewekt waren. Ook had hij verscheidene malen in diezelfde provincie de Aartspriesters van Holland en andere geestelijken die om hun gezag en veeljarige ondervinding naar zijn oordeel boven anderen uitmuntten en invloed hadden, bijeengeroepen om met hen over de geschikste middelen ter bestrijding van de aanvallen der jansenisten en andere belangen der Missie te beraadslagen. Zoo was in de laatste vergadering, in de Pinksterweek gehouden, met van Wijckersloot, van den Steen, Schatter en anderen, in het dorp Abcoude, eenparig besloten dat voortaan geen aanzienlijke statie zoude begeven worden dan met den last van jaarlijksche uitkeering eener kleine bijdrage, door den Apostolischen Vicaris vast te stellen, ten behoeve van een of anderen armen pastoor, insgelijks door den Vicaris aan te wijzen, welke allernuttigste maatregel reeds in Zuid-Holland, door den ijver van den Aartspriester van Beaumont, zonder eenige tegenbedenking was ingevoerd; zoodat hij hoopte dat daardoor weldra in de behoeften der geringere staties zou voorzien zijn. In zijn brief van 19 Mei 1724 schrijft hij aan Hoynck, dat het in die vergadering werkelijk zóó is vastgesteld, en zulks vooral te danken was aan de

---

„Beaumont transeo, ubi Catholicis, utpote numero perpaucis, quinque om-„nino sacerdotes administrandis sufficiunt, quatuor de clero, quintus de „Societate Jesu.

„Dns Josephus Joannes Morin pastor et Dns Philippus Joannes Tinne-„gieter sacellanus Medioburgi, ibidem, Vlissingae, in insula Walcheren, et „circumvicinis locis ruralibus obeundis adeo invigilant, suamque communi-„tatem adaugent, ut consensui Magistratus ad amplificandum Oratorium „nuper dato, meum adjungere non dubitaverim."

krachtige ondersteuning van J. v. d. Steen. Wij hebben die zaak reeds breedvoeriger behandeld in het IIIe Deel dezer Bijdragen bl. 426 en volgg. doch we moeten hier opmerken dat hetgeen we dáár voor *waarschijnlijk* hielden, namelijk dat het plan van den Vicaris tot ondersteuning van behoeftige geestelijken te Rome zoude zijn goedgekeurd, ons later tot *zekerheid* is geworden, uit een brief van den Vicaris van 13 Julij 1724 aan den Praefect der Propaganda geschreven, waarin hij zijne groote vreugde er over betuigt, dat Paus Innocentius XIII en de Propaganda het plan hadden goedgekeurd, zooals ook de Internuntius en Kardinaal d'Alsace er hunne goedkeuring aan gehecht hadden; waarom hij het dan ook toen reeds in Zuid-Holland had ten uitvoer gelegd [1]). Het antwoord zelf van Rome hebben we evenwel niet gevonden, zooals we t. a. p. reeds zeiden.

In diezelfde vergadering achtte hij het voor de handhaving van het kerkelijk gezag noodig, de drie navolgende punten ter behartiging voor te stellen: 1° dat de Aartspriesters het gezag van den Apostolischen Vicaris altijd en in alles zouden handhaven; 2° dat zij onderling éénsgezind zouden wezen en te zamen met den Vicaris altijd het algemeen welzijn van de Missie, met voorbijzien van eigene belangen, zouden behartigen en 3° dat zij altijd waakzaam zouden zijn en gewapend tegen de onafgebrokene aanvallen der jansenisten, en steeds naauwlettend toezien op het gedrag hunner geestelijken; 't geen ze allen,

1) „Summopere gavisus sum" zoo heet het daar: „Eminentissime Do„mine, medium a me excogitatum ad sublevandam quorumdam sacerdotum „inopiam Sanctissimo Dno gloriosae memoriae et Eminentiis Vestris pla„cuisse, quod idem Dnus Internuntius Bruxellensis, quocum semper epi„stolas contuli, et Emmus Dns Cardinalis ab Alsatia approbare dignati sunt, „unde hoc in Hollandia meridionali jam tum in praxim deduximus, nemine „prorsus dissentiente, nisi in initio Wijkerslootio, qui et tandem audiens „id ab omnibus maximopere laudari, manus victas dedit."

inzonderheid van Wijckersloot (op wien hij vooral het oog had bij het stellen van die punten) beloofden stiptelijk in acht te zullen nemen, waarna hij ieder hunner op 't dringendst en met tranen in de oogen had vermaand en gesmeekt ter liefde van Christus, om getrouw en ijverig te zijn in de H. Bediening en onophoudelijk te bidden voor de bekeering der scheurmakers [1]).

Met blijdschap meldt de Vicaris verder in zijn verslag, dat in het district Salland, provincie Overijssel, de predikanten toen oogluikend toelieten, dat de kinderen katholiek gedoopt werden, hetgeen van het begin der Reformatie

---

1) „Cum hujus Provinciae [Ultrajectensis] Moderatores erga me optime „affecti sint, et majora indies benevolentiae suae testimonia palam in me „declarent, quatuor vicibus hoc anno a me visitata ac perlustrata est, ut „ita nimirum sacerdotes omnes, qui plurimi hic immorantur, Vicarii Apo„stolici praesentia et authoritate contra refractarios animentur ut in officio „contineantur."

Wat vervolgens over de vergadering in de Pinksterweek gehouden in het Memoriale gezegd wordt, hebben we reeds medegedeeld in Deel III van de Bijdragen pag. 429 voor zoover betreft de jaarlijksche bijdragen voor behoeftige pastoors. De drie punten, door den Vicaris in dezelfde vergadering voorgesteld, lezen we in het Memoriale als volgt:

„1° Ut Archipresbyteri Vicarii Apostolici authoritatem in omnibus omnino „sartam tectam conservare studeant;

„2° ut nihil sit inter ipsos Archipresbyteros controversiae aut dissensionis, „et una cum Vicario Apostolico non proprium, sed commune Missionis „bonum sibi in omnibus proponant;

„3° ut semper sint vigiles, instructi et armati contra vim refractariorum „nobis numquam non insidiantium, et ad ipsam sacerdotum morigerorum „vitam moresque serio ac jugiter attenti.

„Quae etiam singuli, Emnii PP., signanter Wijckerslootius, se sancte „observaturos promiserunt. Finito dein congressu omnes sigillatim hortatus „sum per viscera Jesu Christi, ut sint in ministerio fideles, sollicitudine „non pigri, in orationibus assidui, quo Deus nimirum pervicacium corda, „quae diro scismate Missionem hanc jamdudum dilaceraruut, emollire et „ad Apostolicae Sedis obedientiam a bonis omnibus tantopere desideratam „reducere dignetur.

„Atque haec iisque affinia tempori ac locis magis consentanea pastoribus „ac Missionariis, uberrimis subinde effusis lachrymis, inculcare non destiti."

af tot dan toe streng verboden was. De pastoor van Steenwijkerwold was dat jaar meermalen geroepen om in het landschap Drenthe 8, 10, ja zelfs 12 uren ver van zijne pastorie kinderen te komen doopen. Hij maakte daar dan tevens gebruik van om aan eene menigte volwassenen godsdienstig onderrigt te geven, zoodat v. B. hoop kreeg van daar met der tijd eene katholieke statie te kunnen oprigten [1]).

Niet minder troostend en opbeurend voor den zielenijver van den Vicaris was hetgeen we nu gaan mededeelen.

Den 29 Mei 1724 werd Paus Benedictus XIII gekozen en, als naar gewoonte, verleende hij een Jubilé-aflaat aan de gansche Christenheid. De Vicaris, zich herinnerende hoe ongelukkig het Jubilé van den vorigen Paus Innocentius XIII in 1721 voor de Katholieken van Holland, ten gevolge der kuiperijen van de jansenisten, was afgeloopen (zie Deel III van deze Bijdragen bladz. 206 en volgg.) beijverde zich terstond met alle mogelijke voorzigtigheid, maatregelen te beramen om nu althans de geloovigen aan die groote genade deelachtig te maken. Wij gaan hier die geschiedenis mededeelen, uit hetgeen wij daarvan in zijne brieven vinden en vooral uit hetgeen hij, na den afloop, aan de Propaganda schreef in zijn Memoriale van 15 December 1724 [2]).

---

1) „Uuum est quod hic [in Zallandia] attingendum putem, nimirum prae„dikutios, ut vocant, seu ministros acatholicos modo connivere, ut pueri „a pastoribus catholicis baptizentur, quod a tempore revolutionis usqne in „praesens rigidissime vetitum fuerat. Unde pastor in Stijnwijkerwoldt saepius „hoc anno accersitum se ait ad conferendum baptisma sub satrapia Drenthiae „in locis, 8, 10 etiam 12 horas a sua statione dissitis ubi non paucos in „fide tepidos ac parum instructos erudiit, instituitque, adeo ut spes nobis „affulgeat sensim hisce in locis spirituali fertilitate vacuis, stationem aliquam „erigendi."

2) Wij lezen daar als volgt:

„Partium mearum fuisset, Em^mi P: P:, Literis, quas sua Sanctitas et

Te zamen met zijne Aartspriesters had van Bijlevelt op den 1 September, Kardinaal d'Alsace en den Internuntius beiden verzocht, dat het ook aan de katholieken van Holland mogte gegund zijn aan het voorregt van het Jubilé, waar zij zoo vurig naar verlangden, deelachtig te worden. Er bestond toch geen verbod van de Staten tegen de viering van het Jubilé; en indien ooit, dan was het nu vooral hoogstwenschelijk, ja noodzakelijk, zoo tot bemoediging der goede katholieken als tot beschaming en bekeering der jansenisten. Zij toonden in hun verzoek aan, dat in de provinciën buiten Holland niet het minste gevaar bestond en het zelfs openlijk kon afgekondigd worden. In

---

„S. haec Cong^{tio} jam pridem ad me dederunt, quantocyus respondere, et „gratias licet beneficiis (quibus me locupletare, et benevolentiae, qua statum „Batavae Missionis a me novissime confectum suscipere dignatae sunt) „impares referre. At iis, quae necessario Em^{tiis} vris communicanda arbitrabar, „in ancipiti rerum statu positis, nec certa ratione exitum qualemcunq. pro„mittente, satius duxi finem illorum praestolari, quanquam et singulis septi„manis cujusvis momenti negotia ad Em^{mum} D^{num} Card^{lem} ab Alsatia et „D^{num} intern: Brux: accurate retulerim, quorum aliqua generaliora hic „paucis complectam, magis particularia in statum Missionis proximum „reservaturus. Itaq. dimisso novissimo Missionis statu, ad me venerunt „D: D: Florentius van Beaumont et Martinus van Hees Hollandiae Me„ridionalis et Ultrajectensis respectivi Archipresbyteri gratiam jubilaei effla„gitantes, et necessitatem ejusdem, summumq. fidelium ardorem potiundi „hoc pretiosissimo Ecclesiae Thesauro aperientes. Quapropter sine mora „(Comitatu Zutphaniae, Daventria, Campis, aliisq. Trans-isulaniae Locis „cursim transmeatis ac perlustratis, variisq. ibidem dissensionibus inter „Pastores et Communitates illorum compositis) Zwollos petivimus cum „isthoc Archi-pbro de Jubilaeo acturi, tandemq, variis rerum eventibus „animo diligenter agitatis, accedente etiam aliorum Archi-pbrorum consensu, „statuimus supplices ad Em^{mum} D^{num} Card^{lem} ab Alsatia, et D: intern: „Brux: Literas exarare, caelestium benedictionum participationem omnium „nomine petituri, allegantes, praeter multiplices rationes spirituales, nullum „unquam Edictum Ordinum emanasse, quo Romano-Catholicis etiam solemnis „jubilaei festivitas prohibetur.

„His itaq. rationibus moti Em^{mus} D^{nus} Card^{lis} et D. Intern: Brux: „praefati, nedum supplicum postulatis annuere dignati sunt; sed et postremus „religiosos in Hollandia degentes (uti Ego Sacerdotes saeculares) de modo

Holland alleen was groote voorzigtigheid noodig. Men zou daar, zoo stelden zij voor, het Jubilé niet van den kansel afkondigen, maar door vertrouwde godvruchtige leeken aan de geloovigen heimelijk bekend maken, en zulks niet eerder dan op het tijdstip zelf, waarop het werkelijk zou beginnen. Gaarne gaven Kardinaal d'Alsace en de Internuntius hunne toestemming tot de viering van het Jubilé. Evenwel meende deze laatste, ter zijner verantwoording, eerst Rome te moeten raadplegen. Dit had hij zelf aan den secretaris der Spaansche Legatie, den ons bekenden d'Oliver, gezegd. „Mgr. l'Internonce" zoo schreef deze den 29 September 1724" „n'osant pas prendre sur soi d'envoïer

---

„et tempore Jubilaei celebrandi instruere pro consueta sua in Batavam „Missionem urbanitate non fuit gravatus.

„Porro cum animam hujus rei scirem esse secretissimum silentium, „Archi-pbris, Pastoribus ac Missionariis sub poena suspensionis inhibui „quidpiam de Jubilaeo ante ipsam diem ulli hominum indicare; adeo ut „omnes et maxime refractarii, hoc intellecto, quasi fulmine icti steterint „attoniti. Incepimus autem, Em^mi P. P. post Pentecosten die Dom: 21, „et Dom: 23 absolvimus, tempore Nostratibus valde accommodo, intermediis „nimirum Festis omnium Sanctorum, commemorationis omnium fidelium „defunctorum, S. Willibrordi Missionis Batavae primi Apostoli, ac S. Martini „Archi-Dioecesis Ultrajectensis Patroni, et per totam Missionem in populo „festivi: quae omnia ad implorandam divini Numinis opem pro salutari cum „Ecclesiae universae, tum Missionis nostrae particularis regimine tanta „pietate, tantaq. spirituali exultatione transacta sunt, ut unanimi omnium „Archi-presbyterorum testimonio fuerit laetitia prorsus inexplicabilis; non „parum adaucta, dum innumeri fere Laici refractariorum castra antea „secuti, perspicientes Pseudo-pastores suos Jubilaei communione privari, „ab iis gregatim deficere, ac ad nos transfugere caeperunt eatenus ut in „Provincia Ultrajectensi vix unus ex primariis Catholicis iis magis adhaereat.

„Neq. enim ob hanc Jubilaei celebritatem ullibi Locorum sacerdotibus „negotium facessitum est, ne quicquam, praesertim in civitate Amstelodamensi, „in adversum moliente refractario Jacobo Krijs. Sed ecce tremenda judicia „Dei, dum Consulem de jubilaeo nostro queribundus accesserat, acri ab eo „correptione exceptus statim ita concidit animo, ut in morbum prolapsus „brevissimo tempore animam suam afflaverit, cujus obitu gravissime per„culsi, ac pene prostrati sunt refractarii, nos vero immodice recreati „animos majores ibidem recepimus."

„ici la Bulle du Jubilé, me fit scavoir qu'il en avoit écrit „à Rome. J'attens impatiemment ce que le Pape decidera: „aïant offert à son Ministre de faire tout ce qui dependra „de moi, a fin que les bons Catholiques ne soient point „privés de cette grace qu'ils attendent avec une sainte „impatience." Een gunstig antwoord schijnt spoedig ontvangen te zijn geweest; want reeds op 28 September ontving de Vicaris van den Internuntius de verlangde Bul. De viering van het Jubilé werd nu vastgesteld in de veertien dagen tusschen den 21 en 23ⁿ Zondag na Pinksteren, in welken tijd het feest van Allerheiligen, de Allerzielendag en de feesten van de H.H. Willibrordus en Martinus invielen, die den geloovigen gereeder gelegenheid voor het godvruchtig vieren van het Jubilé aanboden. [1]) De Vicaris deelde het plan aan zijne onderhoorige saeculiere geestelijkheid mede, doch onder het strengste verbod, op straffe zelfs van suspensie, er te voren iets van te openbaren. De Internuntius belastte zich met de taak het aan de regulieren, insgelijks onder de stipste geheimhouding, bekend te maken. Die maat-

---

1) In een brief van v. Bijlevelt aan Hoynck dd. 9 October 1724 lezen we daaromtrent het volgende:

„Voorleden Donderdag sijn wij tot Loenen te samen geweest en hebben „Heer Wijckersloot [Aartspriester van Amstelland] in een volkomen goede „gesteltenis gevonden omtrent het Jubilé en wij hebben besloote

„primo: ut inchoetur Jubilaeum Dominica 21 post Pentecosten seu Do„minica proxime ante festum omnium Sanctorum propter multiplicia inci„dentia festa patriae.

„secundo: ut extra Provinciam Hollandiae ipsa die, qua inchoandum erit, „Jubilaeum publicetur: in Hollandia autem nihil a pastoribus dicatur ex „Cathedra, sed per aliquos vel aliquas devotas dies ipsa communitati indicetur:

„Tertio ut nullum Jubilaei exemplar distribuatur;

„Quarto rogamus Excel. Dm Internuntium ut in Hollandia praefecti „Religiosorum suos Missionarios de Jubilaeo moneant ut eodem die et modo „et tempore Jubilaeum celebrent;

„Hier op versoecken wij approbatie van sijn Doorlᵗ [de Internuntius] en „alles sal dan aengaen".

regel gelukte volkomen. 't Bleef den jansenisten ten eenemale onbekend tot op het oogenblik, toen ze onverwachts tot hunne groote ontsteltenis vernamen, dat de katholieken het Jubilé vierden, waarvan zij uitgesloten waren. De Vicaris schreef den 3n November aan Hoynck: „Naer „ik hoor van alle kanten is 't selve [het Jubilé] genoeg „bekent gemaekt tot een onuytspreeklijcke vreugde van „alle de Catholycken soo groot als kleyn. De devotie is „oc gansch niet minder. Maer 't is als een donderslag aen „de jansenisten die niets daer af hebben geweeten als *in* „*die publicationis.*"

Groot was de vreugde en het geluk der katholieken. Met verwonderlijken geestdrift werd het Jubilé alom gehouden. Van de jansenisten zelven kwamen tallooze, leeken, ziende dat hunne pastoors van het Jubilé verstoken waren, tot bekeering; in de provincie Utrecht, zegt v. B. verder in zijne Memoriale, bleven onder de voorname lieden bijna geen jansenisten meer over. „Het Jubilé" schreef de Vicaris den 13 November, „is bij uytnemend- „hijd gegaen en veele sijn daerdoor bekeert en ik gae „soo aenstonts naer de Horst en Eerbeeck om Mevrouwe „van de Horst en haer suster te bekeeren, haer biecht „te hooren en in Gods Kerck wederom te brengen, tot „de uyterste vreugde van de adelijcke familien, waerover „heel Amersfoort sal opsien."

Van den kant der Regering ondervond men niet de minste moeijelijkheid; doch dit konden de jansenisten niet verkroppen. Een van de heethoofden met name Krijs, pseudopastoor te Amsterdam, bij zijne eigene partij „le „frère hardi" genoemd, zooals v. B. later in zijn Memoriale van 3 Julij 1725 naar Rome schreef, beklaagde zich er over bij de Magistraat, dat de katholieken vrijelijk het Jubilé konden vieren en zij daarvan uitgesloten waren; doch kreeg zulk een barsch antwoord, dat hij geheel

ontmoedigd, kort daarop ziek werd en binnen weinige dagen, tot aller verbazing, een lijk was. Men zag daarin de geduchte oordeelen Gods; „ecce tremenda judicia Dei" roept v. B. in zijn Memoriale uit. Sommigen van de jansenisten hadden beproefd hun volk diets te maken, dat ook zij het Jubilé konden verdienen. Zij kondigden het in hunne kerken af, als hadden ze den Jubilébrief van den Internuntius ontvangen. Doch er werd al spoedig gezorgd dat het bedrog, zelfs onder de hunnen, bekend werd, zoodat ze niets dan schande van al hun toeleg inoogsten. De Paus zelf gaf eene bijzondere Breve, waarbij hij uitdrukkelijk verklaarde, dat de jansenisten geen deel aan het Jubilé konden hebben. De Vicaris zorgde, dat dit stuk, in het Hollandsch vertaald, door den druk wijd en zijd verspreid werd [1]; waarmede tevens hun gesnoef over den Paus, als ware hij hunne partij toegedaan en gunstig voor hen gestemd (zooals zij ook van zijne voorgangers in het begin van hun pausschap plagten te doen) bitter te schande werd gemaakt. Daarom schreef pastoor Schouwen „het sal seer dienstig zijn dat die Bulle ge„drukt wordt omdat de jansenisten deezen zo wel als de „voorige Pausen in 't begin hunner regeering voor hun „begunstiger te boek stellen of bij het volk hem als een „dusdanigen beschrijven."

(Wordt vervolgd). J. F. VREGT.

---

1) In zijne Memoriale van 15 December 1724 zegt de Vicaris hiervan: „Ecclesiae genuinos sese esse filios refractarii nuper e suggestu publice „deblaterare ausi sunt, ac ut tales se jubilaeum celebraturos, quamvis sua „sanctitas per speciale Breve ejusdem participatione illos privatos declara„verit, quod ego belgice versum et typis recusum idque auspicatissimo „quidem tempore quaquaversum disseminari curavi; adeo ut commentitium „hoc illorum Jubilaeum brevi exsufflatum iri non dubitemus."

IETS OVER ENKHUIZEN.

De *Tabula Chronologica Episcopatus et Ecclesiae Cathedralis Harlemensis* deelt op het jaar 1632 na 13 Octob. ons mede: „P. Theodorus de Jonghe cepit Enchusae residentiam, contra voluntatem Illustr^{mi} Rovenii et Capituli „Harlemensis; unde processus coram iis ortus et relatus „ad Nuncios Apostolicos." Onder 7 Juli van het volgend jaar wordt in dezelfde Tabula de uitslag van het geding meegedeeld: „Nuncius Fabius dixit sententiam contra „Socium Enchusanum, permotus argumentis L. Marii et „Bannii, qui eo excurrerant." (Zie Bijdragen I bl. 347—8).

In zijne *Collectio Monumentorum* heeft G. Ram van Schalkwijck, Aartspriester van Utrecht, ons drie stukken bewaard, welke deze zaak in het volle licht stellen en daarom hier worden meegedeeld.

Monum. VIII *Nuntius Bruxellensis scribit Patri N., exercitium pastoralium Sacramentorum Enchusae tantum permissum Pastoribus Saecularibus.*

Reverende Pater.

Cum pascendarum ovium curam ad Superiorem ecclesiasticum spectare liquido constet, cujusmodi officio Dominus Vicarius Apostolicus illis in partibus omni sedulitate et labore incumbit; idcirco Paternitati tuae, illo invito, pastorali munere nequaquam fungi licet, obstante jure communi, obstantibus etiam Concordatis inter Saecularem Clerum et Regulares hac de re initis, — quae Sua Sanctitas vult ut omnino ab omnibus observentur, quibus pastoralium Sacramentorum exercitium Pastoribus Saecularibus Enchusae tantum permittitur; quod etiam nos hisce tibi prorsus prohibemus. Quodsi nihilominus in praefato oppido moram trahere in animum induxeris, alia, praeter Sacramenta, exercere tibi licitum est. Atque dum huic te veritati conformaturum non dubitamus, felicia tibi quaeque optamus.

Bruxellis, 24 Febr. 1633. (*get.*) Fs. Archiep. Compsanus.

Monum. IX. *Fabius de Lagonissa Nuntius Apostolicus inhibit Patri Theodoro de Jonge ne munia pastoralia exerceat Enchusae.*

Fabius de Lagonissa, ex Marchionibus Montis Herculei, Dei et Apostolicae Sedis gratia Archiep[us] Compsanus, in Belgio ac Burgundiae Comitatu Nuntius Apostolicus. — Visis libellis Rev. Patris Provincialis Flandro-Belgii, Missionis Societatis Jesu in Hollandia Superioris, ac Rev. Domini Decani ac Capituli Cathedralis Harlemensis, ac visis inter praefatos Concordatis a Sanctissimo Domino Nostro Urbano VIII confirmatis et signanter § 15 (16) [1]) qui incipit „Si Superiores," et articulo 8 ad declarationem praefati § 15 (16) [2]), ac omnibus bene consideratis, — dicimus et ordinamus: non licere P. Theodoro de Jonge exercere Enchusae pastoralia aliaque Sacerdotalia munera, excepto Sacro, nisi de Parochi scitu et licentia. Interim Rever[mo] Domino Archiepiscopo Philippensi placeat eandem civitatem quantocius visitare et si cognoverit parochianos altero indigere Sacerdote, de illo provideat.

Bruxellis, 3 Septembr. 1633.

Slechts een goed jaar bleef dit besluit in werking. Op 18 November 1634 vinden wij in straks gemelde *Tabula Chronologica* aangeteekend: D. Stravius Pronuncius sententiam fert pro P. Societatis Theodoro Enchusae admittendo, non obstante sententia contra lata in eodem foro. Contra quam Illustrissimus Rovenius cum Decano prohibet eum recipi Enchusae; quod mandatum curatoribus insinuatum die 14. Et in Februario anno sequenti sententiae iniquitas ostensa illi per DD. L(eonardum Marium) praepositum et J. A. Bannium, qui Bruxellas ex commissione excurrerunt: ipse tamen sententiam revocare renuit. (Bijdragen, I bl. 349.)

De zaak bleek echter hangende; want bij Waldack, *Historia Provinciae Flandro-Belgicae Societatis Jesu* deelt Pater Norbert. Aerts ons mede: Enchusae, quanquam hoc anno [1638] stationem non tenuimus, nonnihil tamen

---

1) Zie Bat. Sacr. II bl. 93. 2) Zie a. w. bl. 95.

a Nostris [illuc excurrentibus vel transeuntibus] subsidii impensum est. Quia enim inexorabilis in non admittendo Societatis hominem perstabat Rovenius et omnia lenitatis et patientiae remedia, ut Enchusanis succurreret, consumpserat Societas, rursus haec coepit uti jure suo sibi concesso a Perillustri Domino Richardo Stravio, Pro-Nuntio Apostolico; ita tamen moderate ac circumspecte id egit, ne jure merito Illustrissimus Rovenius offendi posset. (Zie Waldack a w. bl. 88, waar nog meer over deze zaak te vinden is).

Eerst het jaar 1640 bracht een nadere beslissing, in dezelfde *Collectio Monumentorum* ons bewaard onder:

Monum. X. Fabius Chisius, Urbani VIII Legatus a Latere, concedit Enchusanis Sacerdotem Societatis Jesu, qui omnia Sacerdotalia munia illic obire possit exceptis Pastoralibus.

Fabius Chisius Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Neritonensis, Sanctissimi in Christo Patris et Domini Nostri Domini Urbani, Divina Providentia Papae VIII, Praelatus Domesticus et Assistens, illiusque et praedictae Sanctae Sedis ad Tractum Rheni et alias inferiores Germaniae partes cum potestate Legati a Latere Nuntius.

Viso et mature considerato libello Superioris Societatis Jesu in Missione Hollandica, ac Reverendissimi Vicarii Ap[lici] instructione et utrorumque replicationibns una cum alias deductis coram Illustrissimo Nuntio ac Domino Stravio Bruxellis anno 1633 et 1634, nec non auditis ab octo circiter mensibus eorumdem rationibus, atque aliunde etiam acceptis relationibus, — animarum saluti ac fidei propagationi consulere volentes, ex facultate a Sanctissimo Domino Nostro concessa die 11 October 1639, statuendi loco Domini Nuntii Bruxellensis in hujusmodi controversiis quid faciendum sit, juxta Breve Ap[licum] super Concordatis die 5 Maji 1626, — decernimus et concedimus Enchusanis Catholicis enixe humiliterque petentibus atque alere promittentibus Sacerdotem Societatis Jesu rite approbatum, apud eosdem permansurum, quousque nobis in Domino expedire videbitur, cum facultate Sacra faciendi, Confessiones audiendi, Sacramentum altaris administrandi,

concionandi, catechisandi atque similia munia ad Catholicae Fidei conservationem et propagationem exercendi, praeter Pastoralia, nisi aut de nostra, aut de Vicarii Ap[lici], aut de Enchusae Pastoris licentia.

Datum Coloniae (*get.*) Fabius, Episcop. Neriton.,
die 8 Septemb. 1640. Nunt. Apost.
Communicetur R. D. Vicario Ap[lico] Hollandiae.

In het voorjaar eindelijk van 1652 werd door den Apost. Vicaris Jac. de la Torre aan de paters Jesuieten vergund, dat één der hunnen te Enkhuizen de Pastoralia zou mogen uitoefenen. (Archief van 't Aartsbisdom I bl. 240—41). De eerste was Pr. Cornelius Porret, met wien wij in evengenoemd Archief (III bl. 55 en 56) nader worden bekend gemaakt. Of de aanhaling, welke van Heussen ons uit de Relatio Romana van den Apost. Vikaris de la Torre geeft, wel allezins echt is, betwijfelen wij zeer. „Enchusae (zoo schrijft hij Batav. Sacra II bl. 450) Pater e Societate nemo permittitur. Primus qui praeter Concordata hic deserviit, Cornelius Porret, mediante sententia Alexandri VII Pontificis Maximi, qui id recusarat cum Nuntium ageret ad Rheni Tractum" [1]). Ons komt het volstrekt onwaarschijnlijk voor, dat de Apostol. Vikaris, die zelf het recht tot de uitoefening der herderlijke bediening te Enkhuizen aan de paters Jesuieten had verleend, deze woorden neerschreef in een verslag, dat hij op 1 April 1656 eigenhandig aan den zelfden Paus Alexander zou overreiken. Hierbij komt nog, dat pater Thomas Dekens de Provinciaal der Jesuieten in zijne Relatio Visitationis van het jaar 1656 over pater Porret te Enkhuizen schrijft: „Exercet pastoralia ex concessione Illustrissimi Ephezini." (Zie Archief III bl. 56). Had er pauselijke vergunning bestaan, dan was deze stellig hier niet verzwegen.

J. H. HOFMAN.

1) Zie voorgaand besluit van 8 Sept. 1540 en Kerkel. Nederl. 1850. bl. 150.

UIT DE AKTEN
VAN HET HAARLEMSCHE KAPITTEL.

(Vervolg van het IV^de^ Deel bl. 455.)

DEKENAAT HOORN.

1642, 10 Octob. Art. 4. In causa *Hoogkarspoelana*, non comparente parte, nihil est actum, adeoque dimissus est D. BRAASSEMIUS.

Art. 6. Monebit D. Praepositus D. JOHANNEM SIMONIS, ut laboret in *Wijdenesse.*

1643, 10 Martii. Acta post prandium. Art. 2. Retulit D. EENHUSIUS, MINORITAS *Hornanos* instituisse Sodalitatem titulo Compassionis B.M.V. in capite Quadragesimae: contra quos responsum fuit, nos nihil posse, si illa sit ab Apostolica Sede approbata. At cum Mechliniae eadem apud pastorem B.M.V. floreat: liberum sit nostris, quibus alias illa praejudicet imitari, consulto prius Illustriss. D. Vic. Apost.

1643, 15 April. Art. 4. Articulus 2dus [Capit 10 Mart 1643] referetur ad Illustriss. D. Vicarium Apost.

Art. 10. Articulus quintus reservatur praesentiae Illustr. Vic. Apost. cui similiter ultra illa quae notantur A° sequente proponenda sunt negotia Velsenum, Gesselii, Langeraer, Hoogmade, Caeg etc., honorarium Romani Agentis, Sodalitas Compassionis B. M. V. *Hornanorum* MINORITARUM.

— 7 Julij. Art. 2. Quoad Art. 4. [15 Apr. 1643] declaravit Illustrissimus, Indulgentias illas et Sodalitatem MINORUM *Hornanorum* permittendas, si novae non sint: eo nempe casu facultates earum Vicario Apost. exhibendas.

1643, 7 Julij. Acta pomeridiana. Art. 5. Difficultatem *Westwoudanam* Ampliss. Praepositus examinabit ac quoad potest fieri componet.

1645, 3 Julii. Art. 12. Controversia inter BRAASEMIUM et DORTIUM [1]) necdum composita. Si quid ibi restet controversia: ad D. EENHUSIUM (cui res illa plenissime committitur) deferatur.

Art. 13. JOANNES JOANNIS, sacerdos et annorum 5 theologus, desideratur a parentibus qui paratam habent *Hornae* domum, ubi moretur donec usui applicetur. Veniat, ad usum a Superioribus determinandum.

1646, 4 Maji. Visum denique est in Domini NIC. LONII *Hornae* defuncti locum commodissime posse suffici Lic. JOANNEM BRAASEMIUM.

— 25 Sept. Art. 4. In cura *utriusque Blockert* locorumque caeterorum obitu M[ri] CORNELII DIGNOMS vacantium, D[m]. JANSSENS, qui aliquoties habitis ibidem concionibus placuit et ab incolis summo studio requiritur, instituendum.

1647, 15 Januar. In loca obitu CORNELII DIGNOMS vacantia D[s] JANSSENS introductus est.

1648, 21 April. De novo. Art. 1. In *Hem* institutus est pastor D. ALBERTUS BUIJTENDIJCK.

Art. 2. *Hornae* deserviet D. PETRUS POULRIJCK.

Art. 3. In *Westende* [Enkhuizen] institutus D. NICOLAUS CORENIUS.

— 7 Julij. Propositum fuit:

---

1) We kunnen niet vinden, wat dit voor een geschil was, en evenmin wáár deze twee Heeren op dit oogenblik stonden. Hierboven (10 Oct. 1642) is op *Hooghkarspel* van eenen *Braassemius* spraak. In het volgende jaar werd zekere *Joës Braasemius* bestemd om Pastoor te worden te *Hoorn* (zie hierachter de Acten van 4 Mei 1646). *Dortius* wordt ook genoemd op het jaar 1653 (zie Bijdragen III bl. 153), en naar hetgeen hierachter (10 Oct. 1656) vermeld wordt, blijkt hij in *Westwoud* werkzaam geweest te zijn. *Eenhusius* echter aan wien de zaak in handen werd gegeven, was kanunnik en pastoor te *Hoorn*.

1° quod Mr ALBERTUS BUIJTENDIJCK institutus est pastor in *Hem.*

2° quod *Hornae* deserviet Mr PETRUS POELRIJCK.

3° quod *Westende* institutus est Mr NICOLAUS CORENIUS. Occasione 2di articuli (quo dicitur quod Hornae deserviet Mr Petrus Poelrijck) propositum fuit, utrum Mr BRAESSEMIUS an POELRIJCKIUS, an uterque administraturus sit *Hornam* tamquam pastor. Communibus autem suffragiis resolutum est, videri consultius quod uterque administret tamquam ordinarius.

1649, 13 April. Art. 7. Mro MEYNARDO [1]) responsum, ut exhibeat copiam litterarum institutionis suae et pronunciabitur secundum has.

— 7 Julij. Art. 7. MEINARDUS exhibuit litteras suas decano, decanus Capitulo exhibebit.

— 12 Octob. Art. 7mus praestitus.

— — Novi Articuli. Art. 6. Ex Eruditiss. D. Copallio intellectum, controversiam inter Mros MEIJNHARDUM et DORTIUM utcumque sopitam, hac lege ut D. Meijnhardus abstineat domo controversa, juxta definitionem olim per D. EENHUSIUM factam.

1650, 6 Julij. De novo. Art. 1. Retulit D. Praepositus ex ore viri boni causam D. TORRII jam a 2 mensibus non fuisse *Hornae* tractatam, et Decanus fiscalem Hagiensem scripsisse, ne quid *Hornani* suo nomine contra TORRIUM agant.

1655, 6 Oct. Art. 1. Lectae litterae Abrahami Brienen pro pecunia; item NIEUWERKERCKE [2]) de eadem materia.

1656, 10 Octob. Art. 5. In negotio Mri MEINARDI et

---

1) *Meynardus*, pastoor te *Grootebroek*, of misschien ook *Menardus Theodori* pastoor te *Lutjebroek*.

2) Welligt is hier spraak van R.D. *Guilielmus Nieukercken*, die volgens het Necrolog. Dioec. Harlem. in 1678 overleed als pastoor te *Lutjebroek*.

NECKII [1]) notatum, quod Mr MEINARDUS habeat antiquitus litteras institutionis in *Westwoudt* (ubi tamen tempore DORTII non egit) et quod NECKIO deinceps, cum DORTIO succederet, locus ille sit assignatus: hinc dissensio. Resolutum, quod D. MEINARDUS non debeat privari potestate pastorali; et tamen NECKIUS curam loci habere possit, et in absentia aut alio quovis impedimento alium suo loco (nomine Capituli) delegare.

1657, 12 Martii. Art. 3. In *Bovencarspel* videbunt D. Decanus et Copallius quo facto aut non facto opus.

— 4 April. Art. 3. In *Bovencarspel* fuerunt deputati. Est apparentia boni successus: et pastor solemniter est institutus, habebitque duo tantum loca congregationis.

Art. 4. Mr MEYNARDUS voluntati superiorum se accommodaturus videtur cedendo *Westwoudam* M^ro NECKIO, sic tamen ut diebus ferialibus aliquando ipse eo excurrat [2]).

1672, 25 April. Actum est de negotio in *Blocker*, ut per institutionem alterius sacerdotis magis communitati esset consultum.

1763, 19 April. Resolutum est, ut 50 floreni communitati in *Lutjebroek* per incendium depauperatae darentur.

(Wordt vervolgd.) J. J. GRAAF.

---

1) R. D. ac Mr *Nicolaus van Neck* S. T. B. F. pastor in *Hooghcarspel*, obiit Amstelodami 20 Maji 1668 (Necrolog. Dioec. Harlem.)

2) Dat hier eene zoo groote leemte tusschen de datums bestaat, vindt zijne verklaring ook hierin, dat er vooreerst van 1661 tot 1664 geen kapittelvergaderingen genotuleerd zijn, en ten andere, dat de secretaris van het kapittel (R.D. Beijer) het zich in deze jaren al bijzonder gemakkelijk maakte, door meestal niet anders op te teekenen dan bijv. „Actum de variis pastoribus et eorum difficultatibus in suis respective pastoratibus" of: „Resoluti sunt varii casus pastorales". Ook zij nog weder in herinnering gebragt, wat reeds bij het begin onzer mededeelingen aangemerkt is, (Bijdr. I bl. 441) dat namelijk met Zacharias de Metz, den Coadjutor van den Apost. Vicaris, (1656) toen aan het Haarlemsche kapittel hoe langer hoe minder aandeel in het bestuur der Missie gelaten werd, de kapittel-vergaderingen hare belangrijkheid voor de geschiedenis der parochiën verliezen.

VRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

In het Besluit van „Burgemeesters ende Regeerders der stadt Haarlem" dd. 21 Junij 1724, op bladz. 137 hierboven medegedeeld, wordt van Pastoor van der Coogen gezegd dat hij was „geadmitteert *Burgerpriester* in de statie op 't Bagijnhof" te Haarlem, en wordt F. Appelmans geadmitteerd tot *Burgerpriester* in diezelfde statie.

We kunnen ons niet herinneren die kwalificatie ooit in brieven of stukken van dien tijd aangetroffen te hebben, en meenden eerst, alsook anderen, die we over de beteekenis van die uitdrukking raadpleegden met ons, dat er *wereldlijk* of *seculier priester* mede bedoeld zou zijn; doch, wijl we nergens een seculier geestelijke zóó betiteld vonden, en vooral wijl in het Besluit zelf als voorwaarde tot de admissie van Appelmans gesteld wordt „naerdat alvoorens sijn burgerreght zal hebben verkregen", kwam het ons waarschijnlijker voor dat *Burgerpriester* zal moeten beteekenen een geestelijke die of door geboorte, of door later verkregen regt, burger was van de stad, waar hij in Bediening gesteld was.

Weet nu soms iemand iets naders over die uitdrukking of kent men ook andere bescheiden van dien tijd, waarin ze gebezigd wordt, en waardoor alligt meer zekerheid omtrent de beteekenis verkregen zou worden?

J. F. VREGT.

DE PAROCHIE

VAN

DEN H. LAURENTIUS TE WEESP.

III.

(Vervolg van blz. 52, Deel III.)

A.

Het Oude Convent.

Het navorschen der kerkelijke geschiedenis van de middeleeuwen in ons vaderland, is een arbeid vol van moeijelijkheden, omdat de bescheiden vaak zoo weinig in getal zijn overgebleven, en wat gevonden is nog zoo vele leemten aanbiedt. Schrijver dezer opstellen over de parochie te Weesp, ofschoon immers slechts een zeer klein onderdeel der vaderlandsche kerkgeschiedenis behandelende, ondervindt tot zijn leedwezen in ruime mate dat gemis aan oorspronkelijke documenten. Als hij dus, des ondanks, beproeft met zijn arbeid voort te gaan, dan zal hij gebruik maken van wat hem oorspronkelijks onder de oogen kwam, maar ook veel moeten ontleenen aan andere schrijvers. Wat hier en daar verspreid wordt aangetroffen, zal met bescheidene zorgvuldige keuze hier, meestal zakelijk, worden ingelascht.

Quidquid alii bene scripserunt, nobis scripserunt.

Er bestonden vóór de hervorming twee nonnenkloosters te Weesp; te weten: het Oude Convent en het Jonge Convent. Beiden bezaten eigene kerken en behoorden onder het Utrechtsche kapittel. Het eerstgenoemde klooster is zeer groot geweest, en besloeg volgens de oude grond-

teekening van Weesp van het jaar 1551 (Zie Bijdr. Deel II bl. 218) het geheele blok huizen van het Groote tot het Kleine Plein, besloten tusschen de Oude Gracht en de westzijde van de Grobbe. Het Jonge Convent stond achter het Oude, doch was, volgens dezelfde grondteekening veel kleiner. De schrijver der Historia Episcopatuum Foed. Belgii zegt betreffende de oudheid van het Oude Convent, over hetwelk wij eerst gaan spreken: „ejus nec initia neque fundationis primordia ullibi detexi; seculum tamen XVI antecessisse compertum est. Conjicere licet, virgines pauculas egenas, ut fere talium sodalitiorum sunt initia, coaluisse circa medium seculi XV." Hij meent dus het stichtingjaar van dit Convent in het midden der 15ᵉ eeuw te moeten zoeken. Hoezeer de bepaling van het tijdstip, waarin zulke gestichten ontstonden, dikwijls zeer bezwaarlijk is — immers de oorsprong was meestal dat eenige weinige maagden en weduwen zich bijeenvoegden om van gemeenschappelijken handenarbeid te leven — zoo is het toch buiten twijfel dat van Heussen zich hier vergist. Nog vóór het einde der XIVᵉ eeuw is het klooster gesticht. Een charter van Hertog Johan van Beijeren waarborgt in het algemeen de vroegere handvesten en brieven aan de stad Weesp, en ook aan de zusters in het bijzonder: „Item soo willen wij dat den Susteren en de Bagijnen woonende in onser Stede van Weesp ghehouden worden alle alsulcke handvesten ende brieven als zij van onsen lieven Heer ende Vader ende van zijnen voorvaders vercregen hebben". Dit charter is van den 25ᵉⁿ Maart 1407. De zusters waren er dus niet alleen destijds, maar bestonden al voor goed en werden geconfirmeerd in gunsten, bij vroegere handvesten verkregen. Maar bovendien, dank zij de ook door ons vroeger genoemde belangrijke boekenvondst van den Heer van Iterson, wij weten meer. Römer, die het aangehaalde

charter niet eens in rekening brengt, verklaart dan ook het bestaan vóór 1400 voldoende bewezen. Immers eene aanteekening in het Memorieboek des kloosters luidt: „Lobbrich onse eerste moed. die dit huijs regierde in groter eeren eñ vreede xLvij jarē lanc. mccccxLiij. Alzoo blijkt het geregeld bestuur eener Mater van 1396—1443, terwijl in hetzelfde memorieboek mede gezegd wordt dat de eerste Pater het huis regeerde van 1399—1444. Het is dus meer dan begin, het is eene gevestigde orde van zaken.

Dit klooster genaamd het Oude Hof of van den H. Joannes Evangelist, was van den derden Regel van den H. Franciscus, en de zusters hielden zich met weven onledig. Römer zegt dat de inzage van de voorhanden kloosterrekeningen den indruk op hem maakte, dat de zusters van wege hare weelderige levenswijze niet behooren beschuldigd te worden. Hoe vele zusters dáár leefden en werkten is onbekend. Uit eene rekening van het jaar 1563 zou men mogen afleiden dat toen een dertig- of veertigtal zusters het convent bewoonden: „it. vā nuw schoen ses eñ dertich paer;" zoomede staat in eene rekening van 1559 „it. onse scoemaker vā lappē eñ nuve scoe viiij guld. eñ een stoeter, dat paer voer iiij stv."

In gesprekken over de voormalige kloosters van Weesp werd ons wel eens min of meer bedektelijk te kennen gegeven dat het zij een het zij beiden, zou zijn gesupprimeerd geworden wegens ongeregelde levenswijze der zusters, maar behalve dat ons dit door geen enkel historisch document bevestigd werd, nemen we bovendien akte van hetgeen Römer schrijft, dat namelijk „onder de leiding van wakkere biechtvaders en deugdzame maters de zusters zich niet alleen *onberispelijk* gedroegen, maar ook bezield waren door ingenomenheid met dien geest, die van de broeders des gemeenen levens uitging." Ge-

noemde oudheidvorscher constateert dus èn der zusteren eenvoudige levenswijze, èn derzelver onberispelijk gedrag, ja zelfs „dat zij om haren christelijken zin lof verdienen." Haasten we ons hier eerst eene plaats in te ruimen voor de lijst der paters en maters, die zoo deugdzaam, zoo eervol en soms zoo langdurig het beheer over het Oude Convent in handen hadden. Zij is ontleend aan meergenoemd memoriboec des oudē cōvents d' sustrē te Weesp, behoorende tot de collectie Weesp. Iterson op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage. Zie ook Kist en Roijaards Archief X, en Römer Kloosters en Abdijen bladz. 543.

PATERS.

1. A° 1399—1444. „Heer Willem Claesz, onse eerbaer Biechtvader, die dit huijs met groter eeren en viericheit regierde XLV jaer lanc. (obiit) MCCCCXLiiij."
2. A° 1444—1458?
3. A° 1458—1493. „Heer Andries Jansz. onse eerweerdighe Biechtvader, die XLij jaer ons duechdelic regiert heeft, en was een generael Minister der Broederen en Susteren der derde oerden S. Franciscus. Hi starf op onse vrouwe gheboerten avont. Int jaer ons heren Dusent CCCC en XCiij."

Tijdens Pater Jansz. heeft Heer Roelof 5 jaren geregeerd, doch werd „verset". Hij stierf in 1476.

4. A° 1493—1508 „Onse geminde Pater, Heer Bartelmeus Franckenz. en diende ons doechdelic XV jaer en XXiii weke en starf int jaer van vijftien honderd en acht."
5. A° 1508—1530. „In jaer ons heren MCCCCC en XXX starf onse lieve eerweerdighe Pater, Heer Melius Jacobsz, profestd priester van Sinte Pouwels convent binnen Amsterdam, ende generael Minister van de derde regel sijnte Franciscus, en hevet onse convent doechgdelic geregiert, XXi jaer, in groeter eendrachtigheid des vredes, en heeft ons een voorghangher geweest in alre ghestelicker doechden, en onse convent is van hem verbeterd in tijttelicke dijnghe, 't welck dat hij verspaert hevet van

dat gheen hij met vijsentijeren Godlick verdiend hadde, waarom soe beddet devotelic voer hem."

6. A° 1530—1538. „Gerriet van Hamertvelt, MCCCCC en XXXVIIJ, onse vader."

7, A° 1538—1554. „Heer Pater Gherith Janssenszoen, die XX jaer socius oft medegheselle heeft gheweest in dit convent, en noch daernaer XVIJ jaer Pater van desen convent. XV^c en LIIIJ.

8. A° 1554—1556. „Int jaer ons heren MCCCCC en IVI, den XXVIIJ dach in April, starf onse lieve eerwaerdighe pater, Heer Levinus Jansz, die ons doechliek en vredelick gheregiert heeft, omtrijnt drie jaer lanc en heeft ons een goed exsempel der ootmoedicheit afterghelaten, en was een vrater van Brussel, gheboren van Gent. Jan Dauwer en Katrin van Stelt sijn Vader en Moeder.

9. A° 1556—1575. „Heer Otto Claesz, onse eerweerdige Biechtvaer en pater, MV^c LXXV, den XXVI junius, die dit convent XIX jaer lanc oetmoedelic gheregeert heeft."

Deze lijst der paters wijkt eenigzins af van die in het Archief der HH. Kist en Roijaards t. a. p. De Heer N. C. Kist stelt achter de jaartallen 1444—1471 een vraagteeken, laat Heer Roelof van 1471—1476 aan het hoofd des convents en geeft aan Pater Andries Jansz. slechts 17 regeeringsjaren. Volgens het memorieboek evenwel stond Pater Andries Jansz. in 1458 reeds aan het hoofd en bestierde 42 jaren lang, zoodat het bestuur van Heer Roelof slechts een interim-bestuur schijnt. Hij werd dan ook, wij weten niet waarom, „verset." Onze opgave steunt op het memorieboek en dezelfde juiste volgorde wordt ook bij den Heer Römer gevonden, met uitzondering van Gerriet van Hamertvelt (1530) dien ZEd. over het hoofd gezien heeft.

MATERS.

1. A° 1396—1443. „Lobbrich, onse eerste Moeder, die dit huijs regierde met groter eeren en vreede XLVIJ jare lanc (obiit) MCCCCXLIIJ."

2. A° 1443—1448 „Griete Lange, onse anderde Moeder en regierster, van welke wij erflic testament behouden hebben. (obiit) MCCCCXLviij."
3. A° 1448—1450. „Zibrich Jansd., natuerlike Suster (der voorgaande), onse derde Moeder. (obiit) MCCCCL."
4. A° 1450—1482. „Aldegont Claesd. onse vierde Moeder. (obiit) MCCCCLXYXij."
5. A° 1482—1495. „Gheertruijd Albertsd. onse Moeder, die dit convent doechlic en eerlic heeft regiert. (obiit) MCCCCXCV."
6. A° 1495—1517. „Gheerte Melisd. professijt, onse seste Mater, (obiit) MCCCCC en xvij en heeft ons regiert en voergegaen xxij jaer."
7. A° 1517—1544. „Niesgen Diercxd. professit, onse sevende Mater, die ons doechdelic en eerlicken gherecht heeft, en heeft ons een goed exempel voergedraghen, xxvii jaer lanc. (obiit) MCCCCC en XLVI."
8. A° 1544—1570. „Liedevin Adriaensd. onse viij Mater professijt, dic ons doechdelic en eerlic geregirt heeft XXVI jaer. (obiit) Int jaer ons H. MCCCCC en LXX."

Men ziet hoe in dit memorieboek en ook in het straks te benutten rekeningenboek (Rekk. van 1540—1570) de overigens geheel onbekende geschiedenis van dit klooster althans eenigermate is bewaard gebleven. [1])

De karige inkomsten door handenarbeid verkregen vermeerderden allengs door het opnemen van nieuwe zusters en het aannemen van commensalen, maar vooral door de giften der weldoeners, die nog al velen waren, en wier namen in het memorieboek genoemd worden. Voor zoover leesbaar blijkt op het schutblad, dat het boek is „die memori dwelk wi.... ghedenken al den ghenen die onse convent hulpe..... van aenbegin, of nu sijn of noch wesen sullen, nadat sijt aenvaten mit enigher tijtliker haven

1) In 1540 bedroegen de uitgaven ƒ 920, in 1541 ƒ 743 en in 1544 ƒ 903. Van de overige jaren is het bedrag moeijelijk op te maken. Inkomsten worden niet opgegeven, hier en daar iets afkomstig van commensalen en handenarbeid. Betrekkelijk groote sommen werden uitgegeven aan schatting, tiende penning en verpondingen.

van ghelt of van goede tot tijmeringe of tot enigh.... onses huses.... mit dade of mit enighe.... in wat manieren dattet si." Dan volgt een verzoek dat niemand der weldoeners het kwalijk nemen moge, dat zonder onderscheid grootere en geringere weldaden herdacht worden en allen de verschuldigde dankbaarheid bewezen wordt. Waarin de dank des kloosters bestond, zullen we later opgeven, nadat we eerst ook hier in dankbare herinnering zullen gebragt hebben de namen van enkele weldoeners. Het doet zoo goed tot die oude dagen terug te gaan en in zoo ongekunstelde bewoordingen de bewijzen van een krachtig geloof te vernemen!

Ook Römer noemt eenige weldoeners en wij hebben ons kunnen overtuigen dat zijne opgave met het memorieboek overeenkomt. Onder de geestelijke weldoeners komt de eereplaats toe aan den reeds genoemden Pater *Melius Jacobsz*, generaal-minister van den derden regel († 1530), die met grooten lof het convent bestuurd heeft. Omtrent hem wordt gezegd: onse convent is van hem verbetert in tijttelicke dijnghen, welcke dat hij verspaart hevet van dat gheen dat hij mijt vijsentijeren godlick verdient had." Van eenen anderen geestelijke *Willem Jansz* († 1503) wordt gemeld dat hij „ghemaect heeft in onse kercken een dienst van iij missen ter weeck daer hi ons voir ghegheven heeft xiij gouden gulden op houtmeer in gelrelant en enen goeden kelc die onse convente ewelic houden sal mit die dienst voirghenoemt.... welcke xiij goudgulden voir ghenoemt wi alle jaer ontfangen en bueren sullen van dat convent te houtmeer als dat testament daer off inhoudende is. Ook *Sijmen Sijmensz*, pater te Alkmaar en in 1523 in het Jonge Convent overleden, had bij testament het Onde Convent gunstig bedacht. Verder vinden we o. a. genoemd: Aelken Clemense. geprofest in 1532, zoo mede hare ouders „daer dat convent groetelick of

verbetert is." Sijmen Meijersz, „onsse vader" († 1533) en zijne vrouw en kinderen, die bij zijn leven een groot weldoener des kloosters geweest zijnde, bij zijn dood tot eeuwige memorie honderd gulden gaf „alleen tot tijmmeracij der Kercken". Item Mari IJsbrantsz holensloet († 1544), zij gaf aan het L. V. beeld in de kloosterkerk het fluweel voor den mantel. En Buesker Scuttersz († 1469), die bij testament 1½ morgen land in Overaetsveld gelegen naast Heins land, vermaakte, onder bepaling dat, uit de opbrengst van het morgen, aan de huiszittende armen een brood om Gods wil zal gegeven worden. Ten slotte vermelden wij nog van de wereldlijken de volgende namen: Mr Gijsbert Jelisz van Hogendorp, Advocaat in het Hof van Holland met Josina van Wijngaarden, zijne echtgenoote; Graaf Carpien „ambiciaet van Vranckrijck," en Anthonis van Lalaing, (in het memorieboek staat Aleijnen), Heer van Montigny, Culemborg enz. met Elisabeth van Culemborg. Wat zij geschonken hebben, wordt niet vermeld, maar dat hunne namen staan in het memorieboek der weldoeners mag doen gelooven, dat zij het klooster begiftigd hebben.

Van de nieuwe zusters, die voordeelig voor het klooster waren is bekend de dochter van Hendrik Lambrechtse. Bij hare professie ontving het convent 4 morgen land in Overaetsveld, en bij haren dood nog 40 gulden. De desbetreffende akte is te vinden bij v. Heussen Beschr. van het Utr. Bisdom sub Wezop. Römer geeft in eene noot eene verbetering van die akte door tusschenvoeging van eenige woorden, doch in hoofdzaak is het stuk van van Heussen juist. Deze making werd gedaan 2 Januarij 1499 en de testamentaire dispositie van 40 gulden dagteekent van 1552.

Als commensaal wordt in het memorieboek genoemd Hendrik Swanincsz (1546), terwijl wij in het oud scepen-

boek (archief Weesp) ter gelegenheid van een vonnis in eene Hilversumsche zaak dato 6 Dec 1583 eveneens gemeld vinden Hendrik Swanincsz „priester." Over de paters is behalve de vrij geregelde opgaaf der Paters-Oversten, weinig bekend. *Gerrit Jansz.* wordt bepaaldelijk socius geheeten, en werd daarna, gelijk men in de lijst kan zien „Pater." We willen echter de namen bewaren, welke we vonden, hetzij ze socii mogen geweest zijn of commensalen met of zonder jurisdictie.

Voornamelijk verdient vermelding *Peter Swanincz* priester. Van zijne hand berust nog in het Archief te Weesp, van de boekerij des Ouden Convents een keurig net HS. [1]) „dat boec van den verlichten mannen van cistercien en anderen." Zie Bijlage A. Het is verdeeld in 3 distinctiën: de 1e dist. bevat 29 hoofdst., de 2e 34 id en de 3e 32 id. Het is buiten twijfel door hem geschreven, want aan het einde staat: „dit boeck wert volscreven en gheeijnt van peter Swanincz priester in de jaer ons heren MCCCC en LXViii op dortienen auent te twee ure namiddach. Ten love godes ende tot salicheit d' susteren te Weesp int oude convent. bidt om gods wille voer deselven.

Item dit boec hebbe becosticht ende wel betaelt tot enen ewighen testament aernt hoep ende niese sijn wijf saligher ghedachten. welke voerscreven aernt hoep starf op sinte gordiaensdach in die meije ende niese sijn wijf daer nae int selve jaer op sinte theodosiusdach in die maent gheheten november int jaer ons heren mcccc ende LXvii. Bidt om gods wille over heur beider sielen." Op de Kon. Bibliotheek hebben we nog onder de HHSS. N° 13 en 26 door hem geschreven aangetroffen. N° 13 is van 1482 en 1484: op de schutbladen staat: „van Pieter

1) Wij weten niet hoe dit enkele boek te Weesp gebleven is, terwijl de geheele boekerij der beide kloosters, voor zoover gevonden, overgebragt is naar de Kon. Bibl. te 's Hage.

Swaninc" en „per P. Swaninc presb. in ant. conv." Welligt zijn er meerdere door hem vervaardigd, maar de drie ons bekende en hier genoemde, getuigen genoeg zoowel van zijne godsvrucht als van zijnen netten, nauwkeurigen en onverpoosden arbeid. 1493.

Een andere pater heette *Jan Gerritsz van Campen* 1503 en nog een ander *Pieter van Boma*, die volgens het titelblad van N° 34 der Incunabelen op de Kon. Bibl pater was in het maagdenklooster in Weesp in den jare 1574. En in de vroeger door ons meêgedeelde fundatielijst (zie Bijdr. III. 1) ontmoet men ook nog den naam van *dirck Heijnricxz*, die echter tot het Jonge Convent behoord heeft. Wij nemen overigens, wat de fundatien der kloosters betreft, de vrijheid te verwijzen naar genoemde lijst, omdat ons geene verdere schenkingen aan de kloosters bekend zijn, buiten hetgeen in dit opstel omtrent de weldoeners vermeld staat Overigens zijn in het memorieboek de namen van omstreeks 200 zusters bewaard gebleven. Op welke wijze de zusters hare erkentelijkheid betoonden voor de giften en makingen, blijkt uit het laatste blad van meergemeld memorieboek.

„In den eersten maken wi hem mede deelaehtich al onse goede werken der penitencien van vasten, waken, arbeiden en ghebeden Item tot drien tiden des jaers sullen wi een ghemeen memori van hen houden beide in haer leven ende nae haer doot. Over die doden sel men des jaers tot drien tiden drie siel missen houden en elke suster sel lesen een vigilie als des manendaghes nae beloken paeschen, des manendaghes nae der octave des heilighen sacraments en des manendaghes nae der octave van dertienden dach. En voer die levendighe selmen totten selven drien tijden des diendaghes houden drie missen als van den heilighen gheest van onser liever vrouwen en voer die sunden. En elc suster sal dan lesen een seven psalm."

Neemt men bovendien in aanmerking wat het memorieboek behelst om de nagedachtenis te vereeren van M[r] Floris van Deventer en van Geert Grote, alsmede de talrijke ascetische werken, die den kloosterlingen ten dienste stonden [1]) dan worden we overtuigd dat een uitmuntende geest de kloosters te Weesp kenmerkte en zij als voorbeeldig stichtend mogen gehouden worden. Schrijven we hier even af wat er staat over eerstgenoemden Floris van Deventer. Op S Pigmeniusdag. „Meister Florens te deventer, die eerste vader, die in dezen lende een ghemeijne leven mit devoten priesteren en clercken bestont te leijden. Uut welke mit meijster Gherijt die Grote, sijn ghesell e, alle Cloesteren d. regulieren ende der derder oerde in desen lande sijn gesproten mcccc." En op St. Bernardusdag over Geert Grote: „Meister Gherijt die Grote, die mit sinen heilighen leven en levendighe exempel, en vurighe leir ende predicatie als een apostel ons Heeren al dat crisdom van Utrecht hevet verlichtet ende van menigher dwalinghe tot gode getoghen ende bekeert. mccclxxxiiij."

Omtrent de schoone en belangrijke bibliotheek zoowel van het Oude als van het Jonge Convent raadplege men de Kon. Bibl. te 's Hage, of leze o. a. Nederl. Archief v. Kerk. Gesch. door Kist en Roijaards ser. 2. D. VII. Ook de Maatsch. d. Nederl. Letterk. te Leiden bezit enkele HS. uit het Maria Convent te Weesp over het geestelijk leven, vooral een zamenspraak tusschen een meester en een leerling over „Israëls togt uit Egypte naar het beloofde land, beschouwd als geestelijk zinnebeeld van 's menschen reize door de wereld ten hemel" is vol treffende leeringen. Ook spreekt Römer van een dergelijk HS. „Jhesus collacien," zoo al niet uitgesproken dan toch

---

1) Wie met sommige dier boeken uittrekselsgewijze kennis wil maken leze van Iterson, Stemmen uit den voortijd.

gelezen in het klooster der H. Maria aldaar, eveneens te vinden in de boekerij der genoemde Maatsch. te Leiden. Cap. 23 „over de doerboerde handen des Heren" wordt aangehaald als een staaltje hoe door de kloosterlingen „vele misselijke woorden gepreekt zijn." Waartoe die onhoffelijkheid aan het adres der goede kloosterlingen, die zooveel heerlijks gewrocht hebben? Het bevreemdt ons van dien verdienstvollen schrijver, te meer daar hij overigens zelf allergunstigst spreekt over de boeken onzer Conventen, die den echten kloostergeest aanwakkerden en tot de volmaaktheid opvoerden. Het bevreemdt ons te meer daar zijn ambtgenoot, D[s] van Iterson juist in het schoone, zoo echt godvruchtige dier werkjes aanleiding vond er een uittreksel van te vervaardigen onder den titel van „Stemmen uit den voortijd." Wij voor ons, die ook een en ander uit den handschriftenschat gelezen hebben, gevoelden ons genoopt er hier met den meesten lof van te gewagen en onze meening uit te spreken dat zij, die binnen de kloostermuren ten onzent toefden, onder de uitmuntendste leiding, door woord en schrift geholpen, hooge deugd konden beoefenen.

Van de gebouwen des kloosters vinden we vermeld: het hooihuis, het waterhuisje, de keuken, de kerk met haar koor, klok en uurwerk, de dormter, het kamertje van den pater, het brouwhuis, het waschhuis, den stal, het koehuis, de vlaskamer, het ziekenhuis en de waterpoort. Al deze gebouwen, behalve het waschhuis, dat wij in het schepenboek vonden, komen voor in de onderscheidene posten van het rekeningenboek genoemd Zie Bijlage B.

Weinig vindt men over de betrekking van het Convent tot het generaal-kapittel; dat ze aan hetzelve betaalden, is duidelijk uit de rekening van het jaar 1569 waar deze post voortkomt: „it. tot behoef vant ghemeen kapittel vj gl." Eene overeenkomst van het jaar 1458 verschaft

ons eenig licht over deszelfs verhouding tot het stedelijk bestuur. Buiten bezwaar van het Convent heeft de stad een steenen brug doen maken tot gebruik van het Convent, zoowat tegenover het hooihuis, alsmede nog eenige andere verbeteringen ten nutte van het Convent bewerkstelligd. De zusters beloofden van hare zijde een zeker gedeelte der vestingwerken „die muijren met de booghen ende ronddeelen tusschen Bartout Tonis en Reijer Hermansz huis en erve (zijnde de stadsmuur aan de oude gracht, waar het klooster stond. v. d. Aa, „Weesp)" op hare kosten in orde te brengen en te houden, en namen verder op zich geen land meer te koopen dan ze hadden zonder consent van het gerecht van Weesp. Aldus is overeengekomen tusschen Claes Jan Musensz, Peter Barentz, Marten Ghertz, Fekerdij Peterz en Albert Reijerz en de stad Weesp. Daarentegen zullen geweld of schade den zusters ter oorzake hiervan aangedaan, door het gerecht gecorrigeerd worden, alsof het tegen de stad zelve geschied ware.

Te dezer gelegenheid nog een woord over het kloosterzegel. Het bestond in eene afbeelding van den H. Joannes Evang. met de regterhand op de borst en in de linkerhand een beker. Meer valt hierover niet te zeggen.

B.

Het Jonge Convent.

Gelijk we zeiden droeg het tweede nonnenklooster te Weesp den naam van het Jonge Convent. Over deszelfs geschiedenis valt weinig te zeggen. Pastoor Kok zegt in zijne Bijzonderheden, al vroeger door ons aangehaald: Daarenboven bezat Weesp in de 15[e] eeuw binnen de stad, twee vrouwenkloosters.... De.... historieschrijver van het Utr. Bisdom getuigt (geen) berigt omtrent het *eerste* gevonden te hebben; doch naar de stem der overlevering moet het, ik weet niet van welke orde, aan de bescher-

ming van de Moeder Gods zijn toegewijd geweest. Het tweede, van den derden Regel van den H. Franciscus, is bekend gesticht te zijn, onder aanroeping van den H. Joannes, den Evangelist." Uit deze woorden zou men moeten besluiten dat het Jonge of Nieuwe Convent, als zijnde het Mariaklooster het oudste en de kloosterregel, naar welke de zusters leefden, onbekend geweest is. Het is echter aan geen twijfel onderhevig dat het St. Jans Convent ouder is dan het Maria Convent, terwijl het eveneens uitgemaakt is, volgens het memorieboek zelf, dat dit Oude of S. Jans Convent een klooster was van den derden Regel. Bestond het Oude reeds vóór 1400, het tijdstip der stichting van het Jonge Convent, aan de H. Maagd toegewijd, moet vóór 1450 gesteld worden. Dit is duidelijk uit een Schepenbrief, waarbij Margriet Gijsbrecht Smitsd. aan het klooster eenig onroerend goed geeft „puermentelic om Gods willen." In het Memorieboek staat: „Zwaen moed. hier over int convent onse professide suster"; welke woorden ons inlichting geven over de plaats waar het stond, te weten tegenover het Oude Hof. Ook was het gelijk het laatstgenoemde van den derden Regel.

Het merkwaardigste wat wij over dit jonge klooster weten is eene sententie van den secreten Raad te Brussel van 1553. Aan de stedelijke regering was namelijk door Hertog van Bourgondie vergund „twee nieuwe straten, de twee middelstraten, te maken, de eene strekkende, naar luid der Handvest, van de slijkstraat af tot aan de noordzijde van het kerkhof en de andere van de zuidzijde van hetzelfde kerkhof tot aan het zuideinde van de stad, en dit alles ter wijdte van 22 of 23 voeten in regte lijn voortgaande." [1]) Om dit uit te voeren mogt al wat be-

1) v. d. Aa. sub Weesp.

lemmerde opgeruimd worden, doch het jonge klooster kwam hier tegen op, aangezien zoodoende de straat, „te midden deur heur convent gaen soude ende heur kerke ende sommige andere edificien geheel mitter voerschreven straete gesepareert worden van heuren dormpter, spinhuijs, weeffhuijs, brouwhuijs ende andere nootlicke edificien." Dit beklaagschrift werd in den secreten Raad gunstig opgenomen, de bezwaren „der nijeuwe susteren" werden als gegrond beschouwd en alsnu bevolen „dat de voirschr. nijeuwe straete van de zuijtzijde van der kerkke der voirschreven stede tot aen tconvent voren genoempt gebrocht zijnde van daer voerts nijet lijnrecht doir tvoirschr. Convent getrocken ofte geleijt zou worden.... mer oostwerts op tot om den dormter, spinhuijs, weeffhuis ende scheerhuijs deszelfs convents, te weten tusschen tbrouwhuijs en den dormpter voirschr. voerts deur den bogaert van Thijman Burger ende het hoenderhuijs van den voirschr. Convente tot in de geraempde nijeuwe straete aen de suijtsijde des voirschr. convens weder inne ghebracht zal worden. Bovendien werd bij gezegd „Dictum van sententie" voorgeschreven dat de stad aan het convent vergoeding zal geven voor den grond, die overeenkomstig deze sententie alsnog van het klooster behoorde te worden onteigend, zullende eindelijk de zusters niet verpligt zijn, (anderen moesten dit wel doen) hare erven aan de straat met neringhuizen te betimmeren of de bestaande gebouwen daartoe in te rigten. Brussel 26 Febr. 1553. [1])

Deze sententie verspreidt tegelijkertijd eenig licht over het klooster, als noemende de kerk, dormpter, spinhuis, weefhuis, brouwhuis, scheerhuis en hoenderhuis en voorts andere noodwendige gebouwen.

Het is te denken dat de beide kloosters bestaan heb-

---

1) Handvesten van Weesp 1624. pag. 17.

ben tot op het Verding tusschen de stad Weesp en de Staten van Holland in 1577 gesloten. De laatste ons bekende Mater overleed in 1570, de laatste Pater Otto Claesz. in 1575, en we hebben de rekeningen van 1540–1570 in H.S. [1]) Wanneer juist en waardoor hun bestaan heeft opgehouden konden we niet vinden; bij het besluit der Staten werd aan de zusters der beide kloosters *die vrijheid van geweten verzocht hadden* in het gebruik harer goederen, ook in geval van huwelijk, de vrijheid gelaten bij de pacificatie vergund. De oorzaak van het einde der Weesper kloosters zal dus wel niet ongelijk zijn aan die van zoovele andere religieuse stichtingen in ons vaderland.

Een gedeelte van het Oude Convent aan de Oudegracht is later tot een Burgerweeshuis ingerigt, een ander gedeelte tot een Armenweeshuis, dat later gedeeltelijk ingerigt werd tot eene stads Burgerschool en gedeeltelijk tot stads werkplaats. Het Burgerweeshuis werd later eene garen- en katoenspinnerij, nog later in 1819 eene spinnerij, wolkammerij en tapijtfabriek, daarna weder eene stoomwasch- en bleekerij, en tegenwoordig is daar ter plaatse eene chocolaadfabriek.

Een gedeelte van het Jonge Convent, in de Middelstraat staande, *op den hoek van de schoolsteeg*, was in de vorige eeuw stadsschool, werd in 1826 weggebroken en vervangen door een nieuw gemetseld wachthuis voor de schutterij, waarachter *in de schoolsteeg*, 2 brandspuithuizen en daarnaast de tegenwoordige Waag gebouwd zijn.

(*Wordt vervolgd.*)

Weesp. G. G. Honig, *Pr.*

---

1) In een *Catal. Conv. Capit. Traject.* ontleend aan Adrichomius, van 1570, leest men bij het oude convent, *nunc orphanotrophium.*

BIJLAGE A.

Het schoon en uitmuntend geconserveerd HS. van Peter Swanincz bevat in de 1ste distinctie den algemeenen oorsprong en voortgang van het kloosterleven; handelt over den H. Antonius, Pachomius en Basilius, en vervolgens meer uitvoerig over den H. Benedictus, door en naar wien de kloosters in Frankrijk, Duitschland en Italie of opgerigt of verbeterd werden. Door de overrompeling echter der Barbaren werden vele kloosters verbrand en verminderde de ijver in de nog overgeblevene. Naar aanleiding hiervan geeft de Schrijver eenige treffende woorden ten beste over het ongeluk van ijververflaauwing in de kloosters, en raadt hij aan het apologeticum van den H. Bernardus na te lezen. Waarom, zoo vraagt hij, melden wij eerst omtrent eene andere Orde dan de onze de glorie en ook het verval? „Opdat wij die nae die rechte regule der waerheit vermits onsen vader van cistercium in ene nijwende gheestelicheit onsen heren dienen, unt ander lude valle gheleert sellen werden wijsliker toe te sien en .... weten dat die sake ons allen mede angaet als onse nabuers huijs brant."

In cap. 10 noemt de schrijver zich een kijnt des kloesters van Clarendalle (Clairvaux). Hij verklaart te schrijven niet alleen uit eigen aandrift en liefde voor zijn H. Regel, maar ook uit nood, wegens de monniken der zwarte Orde, vooral uit de Duitsche provinciën, die overal kwaad spreken. De geheele 1ste distinctie is aan de Cisterciensen Orde gewijd, hare verbreiding, bevestiging door Pausel. Bullen en hare groote mannen.

Dan in de 2e distinctie behandelt hij de geschiedenis der abdij van Clairvaux, en wat hij schrijft ontleent hij aan de geschriften van heilige mannen uit den eersten tijd der orde en aan mededeelingen van oudere Broeders. Hij vermeldt voorvallen en mirakelen uit het leven van den H. Bernardus, die men zegt hij, in de boeken niet vindt, maar omtrent welke hij zeker is. Ook de 3e distinctie behelst treffende geschiedenissen en visioenen van vele abten en monniken.

Deze summiere inhoudsopgave van het H.S. zal den lezer, vertrouw ik, mijne overtuiging doen deelen dat het aan de Zusters te Weesp, voor welke het geschreven werd, eene zeer nuttige lectuur moet verschaft hebben, wel geschikt om den goeden kloostergeest aan te wakkeren en te onderhouden.

BIJLAGE B.

In de kloosterrekeningen leest men :

"om een raemt int hoeijhuus iij gl. en stoter." (Maart 1558.
"om die wrecker opten doremter iiij stv." (Sept. —
"Van timmere int koehuus die besteen boven te maken xi st," (Nov. —
"Cornelijs die timerman va die stal vi stv." (— —
"Ot Dirckz. van Paters camergen viij stv." (Mei 1559.
"om een slot an dat brouhuus vier slotten viij stv." (Oct. 1561.
"fijnne koee op die wlaskamer iiiij stv." (Dec. 1565.
"Dirk fijt van een ramt int sieckhuus xiiij stv." (Jan. 1566.
"Dirk fijt van die waterport te maken x stv," (Apr. —

In eene overeenkomst tusschen de stad en het klooster van 1549 wordt o. a. bepaald dat het "waterhuijsgen aenden coecken en tchoor van der kercke zullen blijven staen also lange die nijemant hinderen in den vaert.

Van de klok en het uurwerk staat:

"om die riep an die klock v stv." (Juli 1559.
"om dat vijer werk te maken xxi stv." (Aug. —

Eindelijk in het meergenoemde Schepenboek ter archief Weesp komt Dirck Ghijsbertz. brandewijnbrander voor Scepenen, om, ter voldoening van zijn schuld aan Ruijsch Pouwelsz., aan dezen omtrent 100 manden turf aan te bieden "die op die solder leijdt over het *washuijs* int oude convent." 15 febr. 1588.

Eene proeve der kloosterrekeningen vindt men bij Römer. Bijlagen, in die van het jaar 1564.

BEKEERLINGEN ONDER DE GEESTELIJKHEID

VAN

'T HAARLEMSCHE BISDOM. [1])

JOANNES DOBBIUS. 1640 — ?

't Woord *Dobbe* was, geloof ik, eigenlijk en oorspronkelijk geen van of familie- maar een doopnaam, totdat in de worsteling van beiden, gelijk zoo vaak geschiedde, de laatste door den eersten voor goed geslagen en zelfs den lande werd uitgebannen.

Den naam Dobbe, thans nog gevoerd door verscheiden katholieke families in ons vaderland, vond ik ook in de XVI[e], XVII[e] en XVIII[e] eeuw menigwerf vermeld.

Waar ge 't in Wagenaar's Beschrijving van Amsterdam wel 't minst zoudt zoeken — te weten achter de „Gebouwen, tot weetenschappen en nuttige oefeningen aangelegd [2])" — kunt ge 't Testament lezen van „Katrijn Wouter Dobbenssoons Dogter, gedagteekend den 6 Maart 1555." Deze „inwonende poortersche der steede Amstelredamme", dochter van vader Wouter en kleindochter van grootvader Dobbe, legateert daar eene som „tot onderhoud van schamele studenten inder Universiteyt van Leuven", indien zij zich willen verplichten „te studeeren *in Artibus*, ofte *in der Theologien*, sulcks heur manieren aanstellende dat men apparentelijk van henluyden eenig profyt inder Kerke verbeyden mag." Uit datzelfde testament, waarin nog veel andere vrome vermakingen worden beschreven, leeren wij tevens dat Katrijn Wouter-

1) Vervolg van Deel III. bl. 89—98.

2) Deel II. blz. 410.

Dobbenssoonsdochter een aantal neven had, zonen van haar broeder Mr. Cornelis Dobbens, schepen en burgemeester van Amsterdam in 1553, 1554 en 1559, die ook zelf rijke giften aan de Oude Kerk geschonken [1]) en zich ten jare 1535 onderscheiden heeft door zijn ijver tegen de schaamtelooze wederdoopers. [2]) Beider broeder was Jacob Dobbesz., die uit haat tegen den wakkeren Mr. Cornelis door de muitende Herdoopers aangevallen en gekwetst werd. [3])

Mr. Gerard van Loon was in 't bezit – of ten minste genoot het gebruik van bovenvermeld testament en van nog andere handschriftelijke papieren, op de Amsterdamsche Dobbes en hun verwanten betrekkelijk. Dat blijkt uit een brief door hem den 13den Februari 1737 uit Leiden aan „Juffrou Margreta Esser, weduwe Geerhard Schoemaker, te Amsterdam" geschreven, waarin hij verzoekt dat de door hem aan haar grootvader geleende papieren „niet mogen geveyld maar opgehouden worden, te weeten: *Testament van Katryn Wouters Dobbensdochter, van* 6 *Maart* 1555; *item, van Mr. Cornelis Wouters Dobbens, raad deezer stad, van dato* 17 *Aug.* 1558; *Scheybrief tusschen de gemeene erfgenaamen van wijlen gen. M. E. W.* [4]) *Dobbens, gepasseert voor den Not. Philips de Biscop, in dato* 15 *Aug.* 1560, *op pergament; Testament van Aechte Cornelis Plempe* [5]), *in dato* 18 *April* 1567; *codicille van Mr. Jacob Buyk, Canonik te Emmerick, in dato* 4 *September* 1599, *op papier*, van welke personen

1) Wagenaars *Amsterdam* II. blz. 98, 99.

2) Zie C. G. Plemp *Der Herdoop. Anslach.* blz. 9, 11; Wagenaar t. a. p. I. blz. 239 en *Anteykeningen van Broeder H. van Biesten.*

3) Plemp t. a. p. blz. 12 en Wagenaar t. a. p. I. blz. 243.

4) Dat zal moeten wezen *Mr. C. W. W[outers]*.

5) Deze Aechte Plemp is wellicht de grootmoeder van Mr. Cornelis Gysbertz. en der paters Petrus en Timotheus S. J. Verg. onze *Bijdragen* I. blz. 105.

noch zelfs de wapenen of portretten *aan het huys van mijne Nicht, te Gent*, hangen, en mij, zoo die verkocht waren geworden van facilteyt zoude beschuldigd hebben, en als oft ik de papieren uyt haaren ouderen boedels verduysterd hadt." [1]) Uit een anderen brief van G. van Loon blijkt dat al die stukken door den oudheid- en penningkundige „als voogd van de kinderen zijner nicht Geertruy Akerboom, als van die personen afdaalende" aan den man van Juffrouw Esser voorheen ter hand waren gesteld om daaruit de genealogie der familie op te maken.

Uit al het bovenstaande kan men gereedelijk besluiten tot veelvuldige verwantschap, bestaande tusschen de aanzienlijke katholieke families Dobbe, Buyck, Plemp, Van Loon en Akerboom. (Verg. *Bijdr.* V. blz. 98 en 117).

Pater Joannes Dobbe S. J., aan de Plempen vermaagschapt, is reeds in de *Haarlemsche Bijdragen* (I. blz. 105) besproken.

Nog vermeldt het *necrologium* van Buggaeus een Cornelis Dobbesse, die den 31sten Januari des jaars 1679 als pastoor te Amsterdam overleed. Hij is dezelfde, van wien ook elders sprake is. In de lijst der Roomsche kerken te Amsterdam in 1656, door leden van den kerkeraad opgemaakt en aan Burgemeesteren overgeleverd, met verzoek dat die „Paepse conventikulen met allen ernst gheweert" zouden worden [2]), tref ik onder N° 9 aan: „Op den hoeck der Langhe Houtstraet, pater Cornelisz. Dobbesz." — Hoe dat *paterschap* te verklaren is weet ik niet: ik zou denken dat Cornelis door de Dominees eigenmachtig *verpaterd* of *verjezu-wijt* is.

Ook de *Batavia* [3]) gewaagt op Wassenaar (1707) van een Petrus Dobbesse, een Amsterdammer, behoorend tot

---

1) Zie *Dietsche Warande* IX. blz. 212.

2) *Navorscher* 1871. blz. 226. 3) II. pag. 283.

het geslacht — 't zijn de woorden van Van Heussen — dat aan de aanzienlijkste families aldaar vermaagschapt is. Hij was een Norbertijner Kanunnik uit de Antwerpsche abdij van Sint Michiel en eertijds pastoor in de Beemster buiten Purmerend. Zijn naamteekening is te vinden op het beruchte adres, in 1701 ten gunste van Codde naar Rome opgezonden.

Daarenboven geeft het *Biographisch Woordenboek* van Van der Aa [1]) eenige regels te lezen over een Van Dobbe, die in „het midden der XVIIe eeuw lid was van de Rederijkskamer te Hazerswoude en als zoodanig voorkomt in *Vlissings Redene-Lusthof* [2])." Eindelijk vermeldt dezelfde schrijver zekeren Pieter van Dobbe, „een voornaam beeldhouwer, die op het laatst der XVIIe eeuw te 's Hage bloeide, en in 1683 als meesterbeeldhouwer in 't beeldhouwersgilde aldaar is opgenomen en vervolgens zelfs Deken werd." [3])

Eer ik tot mijn eigenlijk onderwerp overga, moet ik mijne lezers om verschooning vragen over deze lange, doch voor een of anderen wellicht niet onbelangrijke, ja misschien zelfs welkome *prolegomena* over *Dobbe* en de Dobbes in 't algemeen.

De eerstvermelde Dobbiussen waren natuurlijk allen goed Roomsch. Of ook de beide laatstgenoemden katholiek zijn geweest en of ze gezamenlijk tot één en denzelfden familietak behoorden met onzen bekeerling, den toekomstigen pastoor van Souterwoude, Leiden en Zwol, den karthuizermonnik in 't Westphaalsche Wedderen, ben ik niet te weten gekomen. Wel is 't waarschijnlijk dat de

---

1) Deel IV. blz. 201.

2) Verg. Van der Aa's *Nieuw Woordenboek der Ned. Dicht.* II. blz. 40.

3) t. a. p. Verg. C. Kramm *Leven en Werken der Kunstschilders.* De Leienaar Frank Willemsz van *Dubben*, de afvallige pastoor van Heemskerk, kan wel een naamgenoot van Dobben zijn. (*Bijdr:* IV. 248, 276, 277).

Van Dobbes of Dobbens of Dobbessen — gelijk zooveel andere Nederlandsche geslachten b. v. de Van Teyligens, de Van Zuylens van Nyevelt, de Marnixen, de Van Lyndens, de Stalperts en de Hoofts of Hoofden — gedeeltelijk getrouw zijn gebleven aan de aloude Moederkerk, gedeeltelijk tot de Hervorming zijn overgegaan.

Zeker is 't, dat onze Joannes Dobbe omstreeks het jaar 1640 in den Haag uit Arminiaansche ouders geboren werd. Den jongelingsjaren bijna ontwassen, behoorde hij tot den werkmansstand, maar was toch, ofschoon slechts timmerman van beroep, van een zeer fatsoenlijke familie. [1])

Over Joannes' vroegere lotgevallen ben ik niet in staat iets bijzonders mede te deelen, en veel merkwaardigs zal er ook wel niet mee te deelen zijn. Opmerkelijk is echter ook hier weder de telkens terugkeerende bijzonderheid, waarop ik elders [2]) reeds menigwerf de aandacht heb gevestigd, dat de Arminianen in 't algemeen steeds minder afkeerig geweest zijn van de R. K. Kerk, dan de stijfdortsche Gomaristen. Zou dat wellicht toe te schrijven zijn aan de omstandigheid, dat de aanhangers van het *Decretum horribile* den barmhartigen God bestreden in zijn liefelijkste eigenschap?

In het *Verhael van de opkomst der nieuw opgereghte pastorye te Leiden* [3]), te boek gesteld door den lateren provicaris Theodorus de Cock, zoo bekend uit de geschiedenis der opkomende Jansenisterij, zijn de belangrijkste merkwaardigheden over onzen bekeerling bijeen verzameld.

1) De *Batavia* schrijft pag. 270: „ex operaria, honesta tamen gente natus."

2) B. v. in mijn *Petrus Bertius* en *Petrus Engelraeve* „Studiën" 3de jaarg. IV. blz. 14, 15 en 4de jaarg. VII. blz. 25, 53. In zijn jongste werk *Maurice et Barnevelt* (pag. CCI) verdedigt Mr. Groen van Prinsterer, natuurlijk met geheel verschillende bedoeling en gevolgtrekking, dezelfde stelling.

3) De kerk van den H. Petrus, vroeger Bonifacius (*in de Kagchel*). Het stuk is te vinden in Burgmeijer's *Kerkelijk Nederland* 1847 blz. 17 en volg. van 't Mengelwerk.

Daar leest men: „Johan Dobbius werd op eene sonderlinghe wijze van God bekeert, en door d' Eerw. Heer Cornelius Caesareus [1]), pastoor in den Haegh, in de geloofsarticulen onderwesen. Want als Johan Dobbe, timmerkneght, werckte ten huyse van gemelte Heer Caesareus, thoonde hy altoos een bysondere sught en lust tot het disputeeren weghens de geloofs-zaecken." — Die lust en zucht, gelijk men ze veelvuldig pleegt aan te treffen bij geloovige Protestanten, is veelal een gevolg van twijfel in 't godsdienstige, soms ook wel van zelotischen ijver en een bijna zeker teeken van inwendigen strijd.

De zielenijverige Caesareus [of De Keyser?], die als devies voerde *Deo servire Caesareum est*, en die van 1645–1677 als pastoor stond der kerk in de Juffrouw-Ida-straat te 's Gravenhage, was juist de meest geschikte man, om den twijfelaar voldoende oplossing te geven aangaande zijn godsdienstige bezwaren. Dat blijkt genoegzaam uit het vers dat de Jezuïetenleerling, Mr. Roemer of Romanus Boot van Wesel, de zoon der beroemde en ook „beroomde" Anna Roemer Vissersdr., ten jare 1678 gemaakt heeft als onderschrift van Caesareus' portret:

Siet hier 't Eerwaerdigh Beelt van die in 's Gravenhage
Heeft twee en dertigh jaer der zielen zorgh gedrage,
Waer voor hy oock zijn ziel te zetten was bereijdt,
Wiens deughden, in het Hert van zijn Gemeent geschreven,
Den Naem daer zullen van Caesareus doen leven
Terwijl zijn ziel bij Godt rust in der Eeuwicheyt.

ROMANE. [2])

„Heer Caesareus — zoo vervolgt het verhaal van de

---

1) De Cock bedoelt *Andreas* Caesareus (Batavia pag. 241), tenzij deze zich ook genoemd hebbe Andreas Cornelius of Cornelius Andreas.

2) In de *Dietsche Warande* X blz. 374, meen ik genoegzaam bewezen te hebben, dat *Romanus* Boot van Wesel voor Caesareus deed, wat moeder *Anna Romeria* in 1630 voor J. Stalpaert van der Wiele gedaan had (verg. *Volks-Alm. v. R.-K.* 1854 blz. 221).

Cock — nam dit werck by de hand en overwon hem soodaenigh, dat hij 't geloof aenvaerde." Dit moet plaats gehad hebben omtrent het jaar 1660, en aldus behoorde Dobbe tot de vruchten „der moeitevolle zielenzorg, welke Andreas, te midden van vervolgingen, onvermoeid gedurende 32 jaren in den Haag heeft gedragen." [1]) Ik bejammer het, dat de Cock ons geen meer bijzonderheden heeft medegedeeld over de nadere en naaste aanleiding van Joannes' bekeering, over zijne worstelingen en den inwendigen zieletoestand des verloren zoons, wederkeerend tot den vader. Een blik in 't gemoedsleven der bekeerlingen is bij uitstek leerzaam voor onze dwalende en den rechten weg zoekende medechristenen.

Daar de Haagsche zielenherder in den nu ongeveer 20-jarigen jongeling een goeden geest en veel aanleg voor de studie had bespeurd, raadde hij hem aan zich verder te bekwamen en tot het heilig priesterschap voor te bereiden. Dien raad volgde de ijverige bekeerling op, en hij „wierd in twee jaeren tyds soo volmaekt in de Latijnsche tael, dat hy te Leuven de philosophie aenvaerde en met lof eyndighde, alsmede de Theologie [2]) en wiert op het achtste jaer der studie priester geweyt." Dat zal omtrent het jaar 1668 gebeurd zijn, toen Dobbe zijn 28ste jaar bereikt had.

Nauwelijks tot de priesterlijke waardigheid verheven, werd onze bekeerling naar de hofstad gezonden, om Caesareus, zijn vader in 't geloof, als medehelper bij te staan. Destijds eischte een besmettelijke ziekte veel slachtoffers te 's Gravenhage, en 't was bij die gelegenheid dat de offervaardige Dobbius „drie jaeren langh de geloovighen bediende, van de pest besoght, en eyndelyck zelf va

1) *Batavia* l. c.

2) Hij werd, blijkens van Heussen t. a. p.: S. T. B. = *Sacrae theologiae baccalaureus.*

de pest bevanghen werd." Hij stond echter van 't krankbed weder op en werd, omstreeks het jaar 1671, tot opvolger aangewezen van Joannes Vossius [1]), ten einde de zielzorg op zich te nemen in de gemeente Soeterwoude en de destijds nog kerkelijk daartoe behoorende dorpen Soetermeer, Stompwijck en Wilsveen. „Hij bediende die plaets eenighe jaeren met lof"; doch vermits hij uitmuntte in wetenschap en welsprekendheid, werd hij, na een vijftal jaren aldaar gearbeid te hebben, naar Leiden gezonden, waar hij den 24sten Juni des jaars 1676 aankwam en „met yver syn opgenomen last aenvaerdde." Ofschoon hij „wel meermaels te kennen had gegeven syne geneghentheit, om verplaetst te syn" [2]) was hij echter niet zonder „gevoelychheyt van de syne" te Soeterwoude gescheiden bij zijn vertrek naar de Academiestad.

Destijds groeide aldaar het getal der kerkbezoekers „in de Kagchel" daaglijks aan, zoodat de nieuwe zielenherder zich veel inspanning moest getroosten; „maer nae twee maenden arbeyds, wierd hy met de koorts, die hem jaer en daeghen bij bleef, bevanghen en gansch onbequaem tot swaeren arbeyt." Deze zwakte gaf aanleiding tot de komst van Theodorus de Cock, die in zijn bovenvermeld verhaal het volgende dienaangaande schrijft [3]): „Ondertusschen gebeurt het, dat ick op den 16 dagh van October 1676 van Romen (al waer ick in het Doorluchtigh Collegie *de Propaganda Fide* had aght nae-een-volgende jaeren besteed in de Philosophie ende Theologise studie) tot myn Ouders t' huys quam, binnen Uytreght, myn vaderland.

„Den Seer Eerw. Heer Abraham van Brienen, door de

1) *Batavia* p. 281. De kerk van den H. Augustinus in de Haagsche Juffrouw-Ida-straat, waar Dobbe gestaan heeft, werd door den „wijdluftigen" Willem Fred. Dalenoort aan de Jansenisten overgeleverd. Zie over hem *De eerste oudroomsche en eerste oudkatholieke bisschopskeuze en bisschopswijding* in de „Studiën" 6e jaarg. VI blz. 26.

2) De Cock, blz. 27. 3) Blz. 28—29.

wandelingh in syne boecken genaemt Van der Mat, doe Provicarius van Uytreght, beval my, dat ick sonder uytstel my zoude voeghen by Heer Dobbius, en eens voor hem predicken. Ick bad om verschooningh, deels weghens de langhuytgestaene reys, deels weghens myne onbedreventheyt in myne moederlycke tael. Maer excusen hadden geen plaets.

„Daegs nae Sinte Simon en Judas (synde juyst myne geboortedagh en het ses en twintighste jaer myns levenstyds doe uytgeloopen) quam ick te Leyden: vond Heer Dobbius zieck aen de darden-daeghse koorts, predickte voor hem op den 1e dagh November 1676. Dit was het eerste sermoen, dat ick oyt in myn leven voor eene gemeynte in myne moederlycke tael gedaen heb. Ick meynde hier mede te scheyden. Maer de wijl de koorts niet en verliet den Heer Dobbius, zoo wilde oock Heer Dobbius niet, dat ick hem zoude verlaeten. Hierby kwam het begheren van Heer van der Graft en 't bevel van den Hooghw. Heer Apostolycken Vicarius [1]), dat ick moest blyven tot nader ordre.

„Jaer en daeghen duyrde de koorts by Heer Dobbius en by my het verblyven in synen dienst, ter tyd toe, dat het Syne Hooghw. geliefde, hem om de gesontheytswille, noghmael te verplaetsen, en tot Swol te stellen, nae 't overlyden van Heer van Someren.

„In den jaere 1679 op den feestdag van Sint Michael, den 29 September, dede Heer Dobbius syn eerste sermoen binnen Swol." [2])

Drie jaren lang had aldus de toekomstige provicaris gearbeid „onder de bestieringhe van Heer Dobbius."

Tot den eersten Mei des jaars 1677 hadden zij te za-

---

1) Joannes van Neercassel.

2) Hoe is dit te rijmen met hetgeen De Cock t. a. p. blz. 34 schrijft? „Als d'Eerw. Heer Johan Dobbius, in de maend *October* 1679 van Leyden naer Swol vertrokken was en de pastorye aen my geconfereert...."

men gewoond in een gehuurd huis op den Rijn, *in Livorno* genaamd, dat eenige voorname Leidsche Katholieken, Johan Nierhoff, Maeliaert Lievaert, Teunis Faseur en Frans Doen van den eigenaar, met name van der Stoffen, voor 200 gl. 's jaars gehuurd hadden, en dat op Meidag des jaars 1670 door pastoor Snel was betrokken.

Toen men 't, zeven jaren later, met den eigenaar dezer woning niet eens kon worden over de huurpenningen, was Dobbius met zijn medehelper naar de *Oude Hooghewoert* verhuisd. Hoe en met welke middelen dat geschiedde verhaalt ons de Cock [1]) en wij deelen het hier mede als een episode van Dobbius' priesterlijk leven.

„Op de *Oude Hooghewoert*, omtrent de *S. Jorissteegh*, stont een huys, eyghen ende bewoont van de Kolevelden, te huyr ofte koop: het welck weleer, onder de benaude vervolghinge, gedient had tot den godsdienst, voor d' Eerw. Heer Duck, pastoor binnen Leyden. De gelegenheyt van dit huys was aldus:

„Het groot huys der Pastory is staende en geleghen op de *Oude Hooghewoert*, aen de zuyd-zyde, zynde het tweede huys van de *St. Jorissteegh* nae 't Oosten. Het wiert van de Kolevelden [2]), aen wien het toebehoorde, gebruyckt tot twee winckels, met haere bysondere inganghen en voorhuysen: d' eene was een ysere winckel, d'andere was een Apothekerswinckel.

„De gront van dit huys is groot in de lenghte omtrent vyftigh voet, en in de breedte omtrent drie en twintigh voet binnensmuers.

„Men overleyde eenighen tyd, of men dese huysinghen zoude aenslaen, ofte niet? en wederom, of men ze zoude kopen. ofte huyren? Wiert eyndelyck besloten, dese

---

1) T. a. p. blz. 31—34.

2) Uit het hierbeneden vermelde klopjen Aegic Colevelt blijkt, dat de Kolevelden, althans gedeeltelijk, katholiek waren.

huysinghen te huyren, en tot een Kerck-plaets toe te passen. 't Was een misslag, huyren en niet kopen, gelyck naederhant bleec. Want d'eyghenaers, die behoeftigh waeren, niet teghenstaende zy catholyck waeren, naemen hier uyt occasie, om ons te quellen.

„De huyr wiert gemaeckt en men quam met d'Eyghenaers weghens d'huyrpenninghen overeen voor twee hondert en 't seventigh guldens des jaers. Bovendien wiert bedonghen, dat alles wat er gemaeckt, gebrocken of verandert wiert, moest geschieden en, ten eynde van d'huyr, weder hermaeckt en als voren herstelt worden, op kosten van den huyrder: mitsgaeders alle volghende reparatie, oock tot laste en kosten van den huyrder.

„In de Vasten des jaers 1677, vattede men by de hant het werck, en beghon het huys, tot een woon- en Kerckplaets toe te taeckelen.

„Voor aen de straet wiert eene deur voor altyt gesloten. Voor aen den ganck wiert eene ruyme trap gemaeckt om boven nae de Kerck-plaets te gaen. Aen het zomerhuysje, aghter het groote huys, wiert weynigh ofte niets gedaen. Maer de twee Aghterhuysjens, de welcke in de *St. Jorissteegh* uyt quaemen, wierden heel veel verandert. Want men was genoodzaeckt, een uyt- en ingangh voor het volck, die te kerck quaemen, te hebben, afgezondert van den inganck van 't groote huys; ter oorsaeck dat de oncatholycken soo veel vryheyt aen de catholycken nogh niet en gunden.

„Des heeft men het eene huysje, 't welk naest aen 't groote huys quam, genomen om den inganck te wesen voor het volck. Men dede niet anders, want het waeren seer oude huysjens, dan een deur-cosyn setten in de aghtergevel, de welcke teghen het kleyne plaetsje, aghter het somer-huysje, uytquam: ende liet alsoo het volck in de St. Jorissteegh ingaen, en door dit huysje, over

de plaets en door de ganck van 't somerhuysje en de ganck van 't groote huys wandelen nae de kerck. In dese manier wierden de huysinghen verandert, in den jaere 1677 omtrent Paeschen, en tot woon- ende Kerck-plaets toegepast: want 1° May 1677 verlieten wy de woonplaets *op den Rijn* en syn in dit huys *op de Hooghewoert* getreden.

„Het is den Bouwkundighen blyckelyck, dat die veranderingh van huysinghen veel gelts gekost heeft. Edogh de somme is my geheel onbekent. Alleen weet ick dit zeeker ende gewis, dat alle die onkosten, niet by iemant anders, als by d'Eerw. Heer Henricus van der Graft gedraghen sijn. [1]) Deze heeft alles beschikt ende betaelt.

„Het viel seer moeyelyck, lastigh en onvry, dat alle het kerckvolck 't geheele huys, om nae de kerck te gaen, doorliep. Hier quam nogh by, dat men den Priester, geen sacristye hebbende, moest voor den Autaer kleeden. Oversulx beghon men om te zien, of men niet een andere gevoegelycker inganck voor 't volck, en te gelyck eene sacristye voor den Priester konde vinden.

„Daer stonden twee huysjens, benevens malkander, in de St. Jorissteegh aen de West-zyde; het eene staende en geleghen aldernaest de bovengemelte aghterhuyjens ten Noorden; het andere des gelyx ten noorden aldernaest dit aen. Beyde dese huysinghen quaemen toe aan Aegie Colevelt, oude Geestelycke Doghter, ende waeren van haer aen twee verscheyde huysgesinnen verhuyrt. Men bevond, dat eene huysje, 't welck naest aen de *Hooghewoert* stond, bequaem en gevoeghelyck konde gemaeckt worden, om voor een inganck en sacristye te diēnen.

1) Van den Eerw. Hend. van der Graft bestaat een fraai gesneden kniestuk, in folio, waarop hij is voorgesteld, rechts, zittende met een boek in de hand, voor een tafel, waarop een crucifix staat. Als onderschrift een 12-regelig vers: *Ziehier de man wiens geest enz.* Naar G. van Ingen, door J. Munkhuysen.

„Anno 1678 omtrent May, wiert het bovengemelte huysie ingehuyrt van Aegie Colevelt, des jaers voor ses en dartigh guldens, behoudens daerenboven den huyrder alle reparatien tot synen laste.

„Als d'Eerw. Heer Dobbius in de maent October 1679 van Leyden nae Swol vertrocken was ende Pastorye aen my geconfereert, zoo heb ick alle de huysinghen by hem bewoont ende gebruyckt, mede aenghenomen te bewonen en te gebruycken voor deselve prys van huyrpenninghen, de welcke hy hadde gegeven."

Al deze bemoeiingen, waarvan pastoor Dobbe natuurlijk de ziel was, pleiten wel voor zijn ijver om de godsdienstige belangen zijner statie te bevorderen. In 't bijzonder telt de Cock — volgens de aanteekeningen van J. J. Burgmeijer — onder de door hem aangeschafte kerkmeubelen op: „een positijf Orghel, gemaeckt van den Edelen Joncker N. van Montfoort, ende is door Heer Dobbius betaald met drie hondert en vijftien guldens, in den jaere 1678."

Reeds de toekomstige provicaris had onzen bekeerling, zijn eigen gids in de kerkelijke bediening en 't geestelijk leven, geroemd als geleerd, welsprekend, lieftallig en ijverig — zooveel eigenschappen, welke Dobbius niet verloochende, toen hij te Zwolle „onder de Bogen", als derde voorzaat van mijn overoudoom J. B. Allard, de opvolger werd van pastoor Bernard van Someren, aldaar den 31sten Augustus 1679 overleden en in de kapel „op den oordeel" begraven. Immers *de Godsdienstvriend* [1]) getuigt dat Dobbius, drie weken na het afsterven van B. van Someren, als pastoor te Zwolle werd aangesteld „zijnde een geleerd man en uitstekend prediker, zoodat steeds een groot aantal protestanten hem kwamen hooren." Tot dien toeloop

---

1) 1854, Deel LXXIII. blz. 25 en 31.

van andersdenkenden heeft wellicht de tot nieuwsgierigheid prikkelde bijzonderheid veel bijgedragen, dat Dobbius tot het geloof zijner vaderen was wedergekeerd. Kortstondig helaas! was het verblijf van den nieuwen herder op zijne nieuwe standplaats: slechts twee jaren mocht zich Overijsels hoofdstad verheugen in 't bezit van den voortreffelijken man. De vrome priester schijnt steeds, of althans sinds geruimen tijd, op het voorbeeld van zijn rijkgegoeden vriend Henricus van der Graft, uitgezien te hebben naar een afgezonderd leven, en zijne voorliefde voor de Karthuisers deed hem eindelijk 't besluit nemen, in 't klooster te Wedderen, tusschen Coesfeld en Munster gelegen, het ordekleed van den Heiligen Bruno aan te nemen. Reeds den 27sten Juli des jaars 1682 had de Kuilenburger Alard Blokhoven zijne plaats te Zwolle ingenomen.

Over het, ten jare 1477 door ridder Gerard van Keppel en zijn echtgenoote Hildegunda Voet te Wedderen gestichte Karthuiserconvent kan men de *Paderbornsche Annalen* van Nic. Schaten S. J. naslaan. Aangaande Dobbe's verblijf aldaar is mij alleen bekend, dat hij Vicaris van 't klooster is geworden. Bekend is mij niet, of hij nog in leven was, toen Schaten ten jare 1698 de volgende eervolle vermelding van 't Weddersche klooster nederschreef: „Florentissimum totius Saxoniae Coenobium viris religiosis ad nostra usque tempora, ac speculum, constante religionis cultu disciplinaque sanctioris vitae, omnium per Westphaliam monasteriorum" [1]). Wel is 't waarschijnlijk dat een goed deel dezer lofprijzing moet toegekend worden aan onzen bekeerling, den Vicarius des kloosters.

Seminarie Kuilenburg, 24 Sept. 1875.

H. J. ALLARD, *Pr.*

---

1) *Annalium Paderbornensium* pars II, auctore R. P. Nicolao Schaten S. J. pag. 732.

HET APOSTOLISCH-VICARISSCHAP

VAN

JOANNES VAN BIJLEVELT.

(Vervolg van bl. 151.)

IX.

Thans zijn wij genaderd tot de rampzalige gebeurtenis die ten jare 1724 het hart van alle goede katholieken in ons vaderland met afgrijzen en bitteren weemoed vervulde; wij bedoelen de heiligschendende Bisschopswijding van Steenoven, waardoor de noodlottige jansenistische scheuring voltrokken werd, en met verachting en bespotting van het door Christus in zijne Kerk aangesteld gezag, helaas nog tot onze dagen haar bestaan, hoezeer dan ook kwijnend en wegstervend, voortrekt. De geschiedenis van dat feit is algemeen bekend en bij alle geschiedschrijvers van het jansenisme te vinden. Ook valt het niet regtstreeks binnen ons plan: de behandeling namelijk van het Apostolisch Vicarisschap van J. v. Bijlevelt. Niettemin meenen we uit onze Archieven eenige bijzonderheden daaromtrent te moeten aanstippen, die misschien minder van algemeene bekendheid zijn, en gaan alzoo mededeelen wat we er in onze Archieven over vinden.

We hebben vroeger gemeld dat Steenoven jansenistisch pastoor te Leiden, den 27 April 1723 door het gewaand kapittel van Utrecht tot Aartsbisschop van Utrecht gekozen was. We weten ook reeds dat de jansenisten van de Staten vergunning hadden gevraagd tot zijne consecratie; en bovendien dat hij als het eenig wettig hoofd der katholieken hier te lande mogt erkend worden. Die vraag

evenwel, hoe dikwijls en met hoeveel aandrang ook gedaan, bleef altijd nog op antwoord wachten. Inmiddels begon het Spaansche hof zich met de zaak te bemoeijen.

De Vicaris schreef nog te dier zake aan Hoynck dd. 22 September: „Soo als mij ontstelt hadde de laeste tij„dingen uyt den Haag, soo hebben mij de tegenwoordigen „verquickt; want ik van alle kanten versekert worde dat „de Staaten van Holland de consecratie van Steenhoven „absoluut hebben afgeslaegen en soo ik verstae wel op „het versoeck van den Koningk van Spaenge. De bood„schap is gedaen door de marquis de Lede van de Ko„ninck aan mijn h^r van der Meer en die aen den Staet; „de copije van de boodschap heb ik van daeg gezonden „aen mijn h^r den Internuntius; sij is in 't frans. Hier„door hangt de lip van de jansenisten geweldig en moeste „sommige van haer wel tot andere gedachten brengen." Bij dien brief zond v. B. aan Hoynck de volgende copie van het door hem bovenvermeld Kabinetschrijven van genoemden Markies de Lede, Minister van den Koning van Spanje, Philippus V, aan den Spaanschen Ambassadeur te 's Hage van der Meer:

Madrid le 22 Juillet 1724.

M.

„Le Roy mon maitre, etant informé que Cornelie Steen„oven a la faculté d'etre Vicaire à la Hay, et comme „ce personnage est Janseniste, il ne peut que s'en suivre „un praejudice trop considerable aux Cath^es en l'autho„risation dans cet employ, ou dans celui d'Eveque, ce „qui ne peut etre aussi que tres desagreable à sa Ma„jesté, et que j'ai ordre insinuer en son nom Royal à „V: E: afin qu'elle le donne de meme à connoitre aux „Etats Gener^x ses maitres de la maniere la plus efficace, „et que puisqu'ils ont refusé Jean van den Steen, qu'ils

„n'admettent pas aussi Cornelie Steenoven pour Vicaire „ni pour Evêque laissant à leurs sujets Catholiques Romains jouir de cette liberté dont ils pretendent être les „protecteurs. J'espere que V. E. le representera de meme „en la maniere la plus forte, et aprez avoir reiteré mes „obeissances à V. Exell^ce je demeure, en priant Dieu „qu'il la garde les années, qu'elle desire.

(sign.) le Marquis DE LEDE
à M^r L'AMB^r VAN DER MEER."

Uit een brief van den Secretaris der Spaansche ambassade, den ons bekenden d'Oliver, den 14 September aan C. Hoynck geschreven, vernemen we dat ook hij bij den Raadpensionaris ijverig voor de katholieken werkzaam was, zoo zelfs dat ze in diplomatieke kringen spottend van hem zeiden, dat hij beter was voor Missionaris dan voor diplomaat. Ziehier wat hij schreef:

„J'ai deja parlé à Monsieur le Pensionaire sur un fait „approchant de celui dont vous me remêtez l'extrait en „Latin [wat met dit laatste bedoeld is, weten we niet] „et sa reponse a été que l'Etat ne permettroit jamais que „les Catholiques Romains dominassent sur les Jansenistes, „ni ceux-ci sur ceux-là, reponse conforme à la maxime „de cette République *divide et impera* on m'a dit que la „lettre du prétendu Chapitre d'Utrecht datée de Delft le „26 Juin, avec d'autres papiers, êtoit imprimée à Amster„dam, où j'ai écrit pour en demander un exemplaire que „j'attends demain. Si cette lettre n'y est pas, je vous „prierai, Monsieur, de me l'envoïer toute entiere, pour „en faire le melieur usage qui dependra de mon zele, „lequel n'etant secondé d'aucun Ministre des Souverains „Cath: a deja echouée plus d'une fois: quelques uns „disent même par raillerie que je serois plus propre à „être Missionaire qu'à menager ici les interes d'un grand

„Roi. Cela ne me rebutera certainement point, deutil m'en coûter quelques nouvelles railleries."

Wat d'Oliver daar schreef: dat niemand anders van de Katholieke Mogendheden den Koning van Spanje in die bemoeijing bij de Staten ter zijde stond, zullen we later uit een schrijven van v. B. anders zien; daaruit toch zal blijken dat ook andere Ambassadeurs dergelijke stappen bij de Regering gedaan hebben.

De jansenisten evenwel schenen met dat al gerust hunnen gang te gaan. Mogten de Staten ook al voor het uiterlijke den schijn aannemen hun verzoek niet in te willigen, zij waren daarom toch niet al te beducht en besloten dan ook maar den stouten stap te wagen; echter zoo stil mogelijk en met alle noodige voorzigtigheid. Op eenen Zondag, den 15 October 1724 had in stilte des morgens ten half zes ure de gruwelijke heiligschennis plaats in het huis van een Amsterdamsch koopman, Arnold de Brigode genaamd, meer bekend onder den naam van Dubois, die Quesnel langen tijd bij zich had gehuisvest en diens secretaris was geweest. De gesuspendeerde bisschop van Babyloniën i. p. i. Dominicus Varlet, daartoe door het pseudokapittel van Utrecht uitgenoodigd verrigtte de consecratie. In plaats van twee Bisschoppen, zooals de kerkregels voorschrijven (men kon die natuurlijk niet vinden; de vijf Bisschoppen die men had uitgenoodigd, te weten van Arras, van S. Omer, Antwerpen, Namen en Roermond hadden niet eens geantwoord) assisteerden daarbij de bekende van Erckel en van Dalennoort. De vroeger reeds vermelde Fransche Benedictijn Thiery de Viaixnes, die als ceremoniemeester gefungeerd had, maakte de acte der consecratie op en gaf tevens een omstandig verhaal van de plegtigheid, in een brief aan den Abt van Vlierbeek gerigt. Bij het lezen daarvan weet men niet, wat meer verontwaardiging wekt, de godter-

gende huichelarij of de kwaadaardigheid tegen den H. Stoel en al wat zich aan 's Pausen gezag onderwerpt. Mozzi zegt in zijn Geschiedenis van de lotgevallen der kerk van Utrecht, waar hij 't grootste gedeelte van dien brief mededeelt, dat de partij er zelve mede verlegen was en zich er over schaamde.

De brief was met andere bescheiden, zoo verhaalt ons Mozzi verder, bij den Abt van Vlierbeek in beslag genomen en kwam aldus in het Archief van het Aartsbisdom van Mechelen. C. Hoynck liet hem door den druk verspreiden, maar de jansenisten zelven beducht dat hij een kwaden indruk bij het publiek zoude te weeg brengen, stelden alles in het werk om die verspreiding tegen te gaan en slaagden er ten minste in, de meeste exemplaren magtig te worden. Te gelijkertijd strooiden zij het gerucht uit dat de Benedictijn door een herzenskwaal was aangetast, en hij in eene vlaag van ijlhoofdigheid dien brief had geschreven. In het Liber Memorialis van de Hollandsche Missie, waaruit wij reeds meerdere stukken hebben medegedeeld, wordt ook eene copie van dien brief gevonden welke wij, om het karakteristieke van dat schrijven alsook om de historische bijzonderheden, hierachter als Bijlage mededeelen.

Het is te begrijpen dat de drieste stap van de jansenisten eene ontzettende opschudding te weeg bragt. Spoedig werd de Regering er mede gemoeid, en verzekerde men dat de Regering van Amsterdam en zelfs de Staten er niet alleen van wisten, maar 't zelfs onder de hand hadden bevorderd. v. B. schreef reeds den 20 October aan Hoynck: „Mij wort bericht door Wyckerslootius dat het „is geschiet met oogluykinge van den Staet en regeeringe „van Amsterdam. Schouwius [pastoor Schouwen van Duifjeskerk te Amsterdam, dien we reeds hebben leeren kennen als goed op de hoogte van hetgeen er bij de

jansenisten omging] schrijft dat hij ten huyse van Pot-„gieter [den jansenistischen Boekdrukker, van wien Schouwen veel te weten wist te komen] uyt den mond van „den Capelaen van Ahuys [jansenistisch pastoor te Amsterdam, een van de heethoofden der partij] verstaen „heeft, *dat de Staten sulcx niet alleen hebben toegestaen, „maer hun selver daertoe aengemaent om van de lastige sol-„licitatien van de ministers in den Haag ontslaegen te sijn.*

„Voorders naer wat dieper vraegens verstond hij: dat „sulckx ons niet sal raken en wij niet genootsaeckt sul-„len worden om hem [Steenoven] te erkennen."

Hier knoopt nu v. B. de volgende beschouwingen aan vast:

„Belieft, vir amplsme, hier te aenmercken: eerstens „van hoe grooten vermogen de jansenisten noch bij den „Staet sijn, en wat genegente sij voor haer partey voeden „ten tweede, dat sij [de jansenisten] meer vermogen als „den Coninck van Spaenge als blijckt uyt het overgeson-„den copytje van de Marquis de Lede. [die copie hebben we hierboven pag. 194 medegedeeld].

„ten derde, hoe weynig reflexie gemaeckt wort op de „sollicitatien van Ambassadeurs der Catholycke Moogent-„heden. [Hieruit blijkt wat we hiervoren reeds opmerkten, dat ook nog andere Katholieke Mogendheden, behalve Spanje voor de katholieken bij de Staten waren tusschen beiden gekomen]. „Ter deser occasie met den „Heer van Beest [Aartspriester van Gelderland] spreekende „moesten wij beyde bekennen dat wij nooyt eenig voor-„deel omtrent ons geloof uyt diergelijcke sollicitatien ge-„had hebben, maer altijd quaelijck is uytgevallen daer „sij haer hebben mede bemoeyt en hierom wiert mij af-„geraden als in den Haag was, diergelijcke hulp te ver-„soecken, want den Staet van Holland daer af geen werck „van Staet wil gemaakt hebben.

„Ten vierde staet hier te considereren dat den Staet „en regeeringe ieder in 't sijn sal laten en nu Steenoven „Bisschop sijnde, sij altijd sullen kunnen staende blijven, „daer sij anders de Statien metter tijd niet souden kunnen „beset houden. Ik twyfele niet ofte dese schismatieke act sal „aen veele van haer anhang de oogen doen open gaen en van „haer afwijcken en altoos nue is 't een openbare scheuring."

Dit laatste werd te Utrecht reeds bewaarheid. In zijn brief van 3 November schreef v. B.: „dat verkondigen [hij bedoelt de afkondiging van het Jubilé, waarover we vroeger gesproken hebben] „en de consecratie van Steen-„hoven hebben een seer goede uytwerckinge gehad in „Utrecht; want alreets sijn van de kerk van Kemp en „van Dyck [twee jansenistische pastoors] de principaelste „afgegaen naar dat se die twee Heeren louter hadden uyt-„gemaeckt als verleyders der sielen en sijn bij de Roomse „gegaen waaraf de heele stad waecht [gewaagt] en sullen „buyten twyffel van de minderen gevolgt worden. Het „is waer dat Kemp aan Steenhoven geen huysvesting heeft „willen geven of een huys in den hoeck verhueren. Voor-„leden Sondag", zoo meldt hij verder in dien brief, „heeft „een predikant tot Utrecht op stoel [van de preekstoel] „geweldig afgeleesen, wat vreemde dingen hier gebeurde, „dat sommige menschen de stouthijd hadden van een Aarts-„bisschop van Utrecht te wijden en dat die sigh hier in „de stad dorst ophouden en boeckjes uytgeven van haer „recht daer toe, 't welk niet anders konde verstrekken „als tot omkeeringe van den Staet, waerom hij versocht „dat de Heeren Regenten [de Regering der stad Utrecht] „daerin believen te versien. Soo dit voortgaet, sal men „haest een eynde van hare baldadighijd sien." — Deze algemeene verontwaardiging, ook bij de protestanten opgewekt, over het stout bestaan der jansenisten bragt de Regeringen in de noodzakelijkheid van toch iets te doen,

om niet slechts de katholieken en vooral de Ambassadeurs te paaijen, maar ook voor het oog der protestanten zich van alle schuld aan de zaak zooveel doenlijk te zuiveren. In den Haag, zoo heette het, had men van niets geweten. Mij is uit den Haag geschreven, zegt v. B. in zijn brief van 27 October, „dat eenige Heeren aen mijnH[r] den „Raadpensionaris de meyteringe van Steenhoven soude te „kennen gegeven hebben, maer dat hij soude verklaert „hebben daer af niet te weeten of geen kennisse daer af „gehad te hebben; en alsoo spreeken oc verscheyde andere „Heeren van de Staaten van Holland. Wat hier van sije, „moet ons de tijd leeren." Om alle verdenking van geheime verstandhouding met de jansenisten of goedkeuring van hun stout bestaan van zich af te weren, begrepen de Magistraat van Utrecht en vooral van Amsterdam een of ander openlijk blijk van ontevredenheid te moeten geven.

We willen hier letterlijk overnemen wat v. B. den 13 November daaromtrent aan Hoynck verhaalde, 't geen we voor zoover het Amsterdam betreft, ook in een brief van pastoor Schouwen aan H. dd. 10 November lezen: „Tot „antwoort van U Ampl. brief dient dat Steenhoven tot „Utrecht niet lang heeft kunnen blijven, want van Dyck [jansenistisch pastoor] hem oc niet meer wilde huysvesten „omdat de Magistraet sig seer onvergenoegt toonde over „de meyteringe en sij hoorden dat het in Holland met „de meytering oc niet wel gonck. Want mij van goeder„hand geschreven word, dat Borgemeesteren van Amster„dam hebben op ordre van den Fiscael [volgens pastoor Schouwen was den Burgemeesters gelast van het onderzoek aan den Staat berigt te geven] voor haer geroepen „Krijs, Doncker en Ahuys — den eersten is niet geko„men, omdat nu aen het Jubilé al stichte [1]); de twee

1) Dit slaat op het onverwacht overlijden van Krijs kort na en, zooals

„andere sijn gecompareert, waerna de Borgemeesteren oc „de Scheepenen hebben in haer camer geroepen en aen „de comparanten gevraegt of Steenhoven gemeytert was. „R. jae: of hij op de Kerck van H[r] Doncker gemeytert „was. R. neen; waar hij dan gemeytert was; R. in 't huys „van du Bois; door wie hij gemeytert was. R. door den „Bisschop van Babylonien. Wat is dat voor een Bisschop. „R. een fransman, die gelyck wy om de waerhyd van „Romen door de Jesuiten vervolgt worden. Is die Bis- „schop oc jansenist. R. een soogenaemde jansenist, gelijck „wy oc syn. Welke Regenten van dese landen consent „tot dese meytering hebben gegeven. R. dat weeten wij „niet, omdat wij geen capitularen sijn, maer willen daer „naer wel vernemen en dan rapport doen. En als sij dese „stucken hebben onderteykent, sijn se vertrocken en de „stucken naer den Haag gesonden. Hierover valt veel te „discoureeren en men meynd dat het is geschiet om aen „de werelt te toonen dat den Staet geen deel heeft aen „dese meyteringe, maer dat sij het gedaen hebben uyt „haer selven." Past. Schouwen voegt er nog bij dat Potgieter, de bekende jansenistische drukker, „wiens „huys de jansenistische Beurs wort genoemt", dat alles als waar erkend heeft, uitgenomen de laatste vraag; doch Schouwen zegt dat er toch aan de waarheid ook daarvan niet kan getwijfeld worden. In den meergemelden brief van den jansenistischen Benedictijner Th. Viaixnes, wordt dat verhoor geheel anders voorgesteld: alsof de Burgemeesters zich hoofdzakelijk beklaagd hadden dat alles buiten hunne kennis was geschied, en overigens zeer voldaan waren over het antwoord. Of de fanatieke jansenist

---

algemeen geloofd werd, ten gevolge van het mislukken zijner pogingen tegen het houden van het Jubilé. — We hebben dit hierboven pag. 150 in het breede verhaald.

in deze voorstelling wel veel vertrouwen verdient, mag betwijfeld worden.

Intusschen werden allerlei geruchten verspreid van geregtelijke vervolgingen tegen de medepligtingen aan de consecratie. Ahuys en Donker, zoo werd gezegd, waren ieder in eene boete van ƒ 1000 geslagen, omdat ze er bij geassisteerd hadden; zoo ook du Bois, die zijn huis er toe geleend had; Steenoven zelf en Varlet waren op de vlugt en werden door den Fiscaal vervolgd enz. enz. allen bloote geruchten, misschien wel van hoogerhand verspreid om de katholieken die zeer opgewonden waren wat te sussen. Dra bleek het, dat van dit alles geen woord waar was. Wel toonden de Magistraten, vooral te Utrecht, zich ontevreden, maar daar liep alles mede af. De jansenisten hielden zich in 't eerst stil. Steenoven liet niets van zich hooren, ofschoon hij te Leiden openlijk met Bisschoppelijk kruis op de borst en ring aan den vinger durfde mislezen.

Intusschen waren de gemoederen door het gebeurde zeer verhit. De vijandigheid tusschen de katholieken en de jansenisten werd met den dag heviger. De moeijelijkste vraagstukken van de Theologie, de diepste geheimen van het H. Geloof werden onder het volk in herbergen, op markten en pleinen met hevig twisten en schelden behandeld. De pater Karmeliet te Leiden, Ange d'Arnaut, van wien we reeds meermalen gesproken hebben, hangt daar een tafereel van op in zijn brief van 12 December 1724 aan Hoynck. Onder een pinte bier, zegt hij, redeneert men over genade, de eeuwige voorbeschikking, het lot der kinderen, die zonder Doepsel gestorven zijn enz. enz. De eenvoudigste menschen, die ter naauwer nood hun catechismus kennen, hoort men redetwisten over de regten van den Paus, van de Kapittels en dergelijke. Over en weder wierp men elkander scheldwoorden naar het

hoofd, waarbij ook de katholieken, zegt pater d'Ange, niet zelden de christelijke liefde vergaten.

Van den kant der Regering liep alles af met eene resolutie van de Staten, — althans zoo schreef v. B. in zijn verslag over het gebeurde naar Rome, vernomen te hebben, — dat men Steenoven en de zijnen met rust zou laten, en de jansenisten zoowel als de katholieken, volgens de beginselen van de Republiek, ieder in 't zijne zoude laten begaan, mits Steenoven zich tevreden stelde met alleen over zijne partij het bestuur te voeren. De Vicaris had de toepassing van dien regel reeds te Leiden en te Haarlem ondervonden, waar namelijk ieder zijne eigene Statie bleef behouden. Met dit besluit der Regering waren de katholieken gerust gesteld, wijl ze in groote angst verkeerden van gedwongen te zullen worden Steenoven te erkennen.

Den 15[n] December van hetzelfde jaar 1724 schreef de Vicaris zijn Memoriale naar Rome, waar hij, na de rampzalige gebeurtenis der heiligschendende consecratie medegedeeld te hebben, tot troost bijvoegt, dat, ofschoon de weerspannige scheurmakers nog verschillende Staties in hunne magt hebben, hunne gemeenten toch met den dag zoo afnemen dat eene kleine katholieke gemeente zelfs in Amsterdam in getal en gegoedheid wel al de gemeenten der jansenisten in die stad te zamen genomen, te boven ging, ja zelfs dat over de geheele uitgestrektheid der Missie in alle dorpen en gehuchten ter naauwernood honderd jansenisten te vinden zijn, terwijl hij bij de aanvaarding van het geestelijk bestuur er duizenden had gevonden. [1])

---

1) „At vero, Ems[mi] P. P., nec hic stitit hominum illorum insania ac insolentia: Ecclesiam enim, fontem aquae vivae dereliquerunt, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas; decimâquinta nimirum Octobris medio sextae matutinae in tenebris(: qui enim

Niettemin waren in Leiden en omstreken de katholieken zeer bevreesd voor moeijelijkheden van den kant van Steenoven, die daar woonde, en wendden zich tot den Vicaris om raad hoe te handelen. In zijn brief van 9 Januarij 1725 schrijft hij: "Dese [pastoor Melchior] en andere pas-"toors bevreest voor de moeylyckhijd die Steenhoven haer "sal aendoen (want sij stellen ontrent Leyden vast dat "Steenhoven sal komen visiteeren) hebben mij gevraegt "hoe haer ten desen opsichte te draegen; so heb ik haer "geantwoort van te segge, dat sij met hem niet mogen

---

male agunt, oderunt lucem:) Amstelodami in aedibus laici cujusdam ex Galliâ profugi nomine Du Bois Cornelium Steenoven anno elapso in Archi-Episcopum inaniter electum Titulo Ecclesiae Ultrajectensis ausu prorsus schismatico consecrare non erubuerunt per solum Dominicum Mariam Varlet Episcopum Babyloniae, assisteutibus van Erckel, Daalennoort, Krijs tum temporis adhuc vivente, Doncker, Ahuys, aliisq ejusdem furfuris refractariis, si non praelaturâ aliquâ vel dignitate Ecclesiasticâ, sua saltem in Aplcam Sedem rebellione conspicuis.

Varij quidem in initio rumores circumlati sunt, identidemq confirmati, quasi haec consecratio sine scitu Ord: Hollandiae et Magistratus Amstelodamensis peracta fuisset, et assistentes coram Consulibus accersiti, nec non mulctâ pecuniariâ damnati; at sensim evanuerunt in auras.

Quapropter ut certa S. Congni ea de re nuntia deferrem, morandum esse duxi, usque dum Ordinum Comitia Hagae Comitis finirentur, in quibus audio statutum esse, nullo adversus Steenovium suosve rigore utendum, ast iis aeque ac Romano-Catholicis juxta Rei-publicae principia(: quibus nimirum omnes hic sectae tolerantur:) connivendum esse; dummodo Steenovius sola super conciliabulum suum dominatione contentus nulla Catholicos inquietudine perturbet. Atque hanc, Emmi P. P., apud Ordines praxim receptam videri in novissimo Missionis statu latius demonstravi, et exinde iterum ac tertio Harlemi ac Leijdae(: utrisq nimirum in suas respective Stationes surrogatis:) experientia firmatam esse didicimus.

Hoc tamen Emtiis Vris solatio futurum esse confido, quod, licet Refractarij varias etiamnum Stationes occupent, ita tamen communitates illorum indies attenuentur, ut vel mediocris Morigerorum communitas, etiam in ipsa civitate Amstelodamensi, et opibus et numero facile praecellat omnibus Refractariorum communitatibus ejusdem civitatis simul sumptis; quin imo, quod satis mirandum est, per totum qua late patet Missionis ambitum in omnibus pagis ac vicis vix centum homines immorigeri reperiantur, quamquam clavo Missionis primum admotus milleuos invenerim."

„te doen hebben, en indien de wereltse overhyd hieron-„trent iets quamen te seggen, soo moeten sy maer een-„voudig antwoorden, dat met Steenhoven iets te doen, „tegen haer conscientie streijd. Sy hebben my oc geschre-„ven dat er verscheyde boeckjes door de jansenisten syn „uytgegeven, die sij de kinderen die tot het H. Sacr. des „Vormsels berijd worden, in handen geven: waerin onder „andere instaet de beschryvinge van de Catholycke Kerck: „de Kerck is een algemeyne vergadering van alle Chris-„tenen, dewelke leeren en houden de ware leering van „Christus, en onder de gehoorsaemthijd van haer herders „staen; en meer andere stucken te lang om opte haelen „en hierop heb ik haer geraeden daer tegens te preken „en catechiseeren, in haer gemeyntens naer die boecken „te soecken en weg te nemen en 't volck van die doo-„linge waerschouwen, met een woord, toonen dat se goede „herders sijn."

De Vicaris had de troost te vernemen dat die vermaningen goed hadden gewerkt. Den 22 Januarij mogt hij aan H. melden, vernomen te hebben: „dat de pastoors „ontrent Leyden alle geresolveert waren op mijne gedaene „vermaeningen alles uyt te staen en te waegen voor 't wel-„sijn der missie en terwyl Hr de Reeder [pastoor van Oegstgeest] onder syne gemeynte wel eenige coopers die „verboode boeckjes in de gemeynte strooyde, heeft se alle „opgehaelt en gescheurt en verklaert, dat soo iemand bij „haer ginck, te handelen als een ketter en de absolutie „te weygeren, die eenige boeckjes van haer aennam, „soodat ik wel voldaen ben over myne moeyte en ver-„maninge."

In Utrecht was de Magistraat vrij goed gezind. Toen Steenoven daar kwam en in de kerk van den jansenist van Dyck had gepreekt, werd hem verboden eenige bisschoppelijke bediening te verrigten; en hoe gunstig de

Regering jegens den Vicaris gestemd was, bleek toen hij weder naar Arnhem zich metter woon ging vestigen.

Zeer naief, schrijft v. B. den 9 Februarij 1725 aan Hoynck: „Van Utrecht sullende vertrecken stierde mij „de Borgemeester 6 boeteljes van de beste roode wijn voor „de reys, den opperschoud een bus van de beste thee „voor myn suster en wilde dat ick maer gerust soude sijn „en sij wel een wakent oog op alles soude hebben opdat „mij geen ongelegenthijd wierde aengedaen." En den 13 Februarij schreef hij: „van daeg schrijft myn suster [die te Utrecht was gebleven] dat de opperschout en Borge-„meester van Lanckeren aen haer huys geweest sijn naer „mij vraegende om mij op een collacion te versoecken, „maer ik al vertrocken sijnde, beliefde myn H^r^ Borge-„meester te seggen dat suster aan my soude schrijven dat „wy Rooms catholycke niet int minste te vreesen hadden, „soo omtrent het werck van Thorn [over deze zaak later] „als ontrent Steenhoven."

Iets later, den 13 Maart, schreef hij nog over Utrecht: „aldaer is de Magistraet seer genegen tot de Rooms catho-„lycken en hebben twee Heeren uyt het midden van haer „genoemt om de catholycke te hooren en te helpen. Dese „een is bij mijn suster geweest en wilde mij wel weer „tot Utrecht hebben en dochte dat hij daertoe wel per-„missie in Holland soude krijgen. H^r^ van Hees [Aarts-priester van Utrecht] hebben se oc gesprooken en haer „dienst gepresenteert en verseekert dat se niets quaeds „sal over en komen en waren gansch misnoegt op den „Utrechtschen Bisschop."

Uit Amsterdam schreef pastoor Schouwen op 9 Februarij: „Steenoven heeft voorleeden Sondag hier gepredikt op de „kerk van Ahuys met het Cruys omhangen en den Ring „aan den vinger, dog van vormen of andere Bisschoppe-„lijke Diensten hoort men niets. Onse Hoofd-Officier is

„aengebleven, soodat wij nergens van weeten en van iets „quaad geen ondervindinge hebben tot nog toe, en men „hoort niets van eenige vervolginge.” — Toch was te Amsterdam de stemming der Magistraat minder gunstig als blijkt uit een lateren brief van v. B. dd. 9 Maart, waarin hij schrijft: „Van Amsterdam word geschreven dat „de eene Borgemeester aen Heer Roest [Regent van het Maagdenhuis] in 't particulier geseyd heeft dat hij [Roest] „de saeck van 't maegdenhuys niet op het stadhuys voor „Borgemeesteren soude brengen of dat hij den boud op „de kop soude krijgen, dat is, dat sij een jansenisten „Regent soude moeten aennemen in de plaets van Lock [die ook jansenist was] die dood is. Die Borgemeester „van den Bempden seyde redenen te hebben om de janse„nisten te mainteneren alsoo een kopstuck van die geeste„lycke hem onlangs geseyd had in sijn huys, dat de „Eucharistie het voornaemste verschil was tussen hen en „de gereformeerde, dat de andere verschillen wel konden „bijgelegt worden. Siet op dese wijse bedriegen se en set„ten se de Heeren tegen ons aen. O schelmen! qui sor„didus est sordescat adhuc.”

Uit een brief van pastoor Schouwen vernemen we daaromtrent nog dat de twee katholieke Regenten Roest en Barchman-Wuytiers een katholiek Cromhout hadden gekozen, maar de janseniste Regent Wittert voor zijn gewezen kantoorknecht, een jansenist, stemde. De katholieke Regenten toonden wel aan, dat de keuze van een nieuwen Regent altijd met meerderheid van stemmen plagt te geschieden, maar dit mogt niet baten. Toch bleef de vacature onaangevuld. Sch. teekent nog aan dat Wittert toen „de eenigste jansenist onder alle Regenten van de drie arme Cantoren” was.

Na eenige maanden wachtens had Steenoven de onbeschaamdheid, een schrijven aan den Aartsbisschop van Me-

chelen en andere Bisschoppen te rigten, met kennisgeving van zijne consecratie. In zijn brief aan den Aartsbisschop van Mechelen, te vinden in de Historia Eccl. Ultraj. van Hoynck, n° 14 van de Appendix Monumentorum, dd. 16 Februarij 1725, zegt hij, dat hij zich eenigen tijd van alle uitoefening zijner Bisschoppelijke Bedieningen, wegens de tijdsomstandigheden „ob temporum circumstantias" onthouden had; maar nu daarmede een aanvang gaat nemen, doch eerst den Aartsbisschop daarvan meent in kennis te moeten stellen. Verder is die brief vol huichelachtige betuiging van zijn geloof en eerbied voor den H. Stoel enz. Doch, zooals te verwachten was, geen Bisschop verwaardigde zich den scheurmaker een letter te antwoorden, en hij moest dan ook wel tot zijn spijt ontwaren dat zijn geschrijf niets dan afschuw en verachting inboezemde.

Intusschen waren reeds bijna vier maanden na de heiligschendende consecratie verloopen en nog was er geene veroordeeling of kerkelijk vonnis door den Paus over hem uitgesproken. De vurigsten onder de katholieken begonnen ongeduldig te worden en vreesden dat straffeloosheid de scheurmakers in hun verzet en stoutheid zoude stijven. Werkelijk begonnen dezen zich reeds op den Paus te beroepen als hun toegenegen. In hunne Vaste-preken en meditatiën verhieven zij Benedictus XIII hemelhoog, even als zij zijne voorgangers in het vorige jaar gesmaad en verguisd hadden. De vertraging van het vonnis werd door velen daaraan toegeschreven dat men te Rome het Romeinsch Concilie, 't welk tegen April 1725 was uitgeschreven, en van 15 April tot 27 Mei gehouden is, wilde afwachten.

De Vicaris had vernomen dat eerst de vraag moest behandeld en beslist worden of de bisschoppelijke consecratie, zonder dispensatie van den Paus, buiten assistentie van twee Bisschoppen gedaan, wel geldig was. Er waren

toen velen van gevoelen, dat daarom de consecratie van Steenoven voor ongeldig en nietig moest gehouden worden, en de Vicaris helde sterk tot dat gevoelen over. Het is wel mogelijk dat de gerezene twijfel over dat pùnt medeoorzaak is geweest van de vertraging van het vonnis. Doch den 21 Februarij vaardigde Benedictus XIII de plegtstatige Breve uit, waarbij de benoeming van Steenoven tot Aartsbisschop van Utrecht nietig en zijne consecratie ongeoorloofd en heiligschendend werd verklaard, en hij zelf van alle uitoefening der bisschoppelijke bedieningen gesuspendeerd werd, met bedreiging van excommunicatie door hem te beloopen, zoodra hij het wagen durfde eenige bisschoppelijke bediening uit te oefenen. Aan de katholieken werd ten strengste verboden eenige gemeenschap, vooral in 't geestelijke met hem te houden. Men had over het algemeen, het vonnis strenger, en bepaaldelijk nu reeds eene Excommunicatie verwacht, niet alleen tegen Steenoven zelven, maar ook tegen Varlet, die hem geconsecreerd had en tegen al degenen, die aan de heiligschennis hadden deelgenomen. Maar, als we zien met welke zachtheid en langmoedigheid Benedictus XIII den Kardinaal de Noailles behandelde, dan leeren we dien Paus kennen als een zachten liefdevollen Vader, die niet dan zeer noode de tuchtroede opneemt en ook de weerspannigste kinderen zoo lang mogelijk met zachtheid en liefde tracht te winnen. Vrij algemeen echter werd eene nadere Excommunicatie-bul te gemoet gezien. De Vicaris liet te Deventer op zijne kosten ten spoedigste een duizendtal in het Latijn en in het Hollandsch drukken en door al de vereenigde Provincien heen verspreiden; bovendien liet hij eenigen honderde exemplaren in het Latijn naar Frankrijk zenden; zelfs zond hij een groot aantal exemplaren naar Hamburg, door bemiddeling van een voornaam koopman te Hoorn, die er om gevraagd had ten

einde vele Hamburgers, die voor jansenistische Hollandsche kooplieden partij trokken, beter in te lichten.

Later op 6 April schreef de Vicaris: „mits er sulcken „treck is geweest in de suspensie, soo heb ik er over de „twee duysent doen drucken en versprey aen alle kanten."

Ook zag men zelfs de Breve in de Couranten geplaatst, wat den Vicaris volkomen gerust stelde, dat ze hem niet om de verspreiding zouden bemoeijelijken, 't geen dan ook volstrekt niet geschiedde; ofschoon in Utrecht wel onderzoek naar den drukker werd gedaan, doch zonder gevolg. De katholieken waren er zeer verblijd over en voelden zich versterkt: de jansenisten in 't eerst verslagen, begonnen er spoedig mede te spotten: „sy wort", schrijft v. B., „van de jansenisten uytgelachen als van een stijf„koppigen Paus en misschien sonder sijne kennisse door „de een of ander Secretaris uytgegeven. 't Welck siet „op de Couranten van de voorleden week, die soo grof van Romen hebben geschreven." Steenoven, ofschoon niet weinig onthutst of „gealtereerd" zooals v. B. 't noemde, ging toch ondanks de vreeselijke bedreiging van Gods Stedehouder „voort met vormen en heeft in de voorige „weeck verscheyde uyt het veen tot Leyden gevormt", aldus schreef v. B. in 't begin van April.

De Paus vergenoegde zich niet met de gemelde Breve tegen de scheurmakers uit te vaardigen, maar gaf ook in een rondgaand schrijven van 27 Februarij aan de Katholieke Keurvorsten van Maintz, Trier, Beijeren en de Paltz, alsook aan de Katholieke Mogendheden kennis van de gepleegde heiligschennis in Holland en zijn daarover uitgesproken vonnis. Hij riep hun aller tusschenkomst in, om door hunne gezanten te bewerken dat den scheurmakers belet werd langer de Apostolische en Kerkelijke voorschriften en uitspraken te bespotten en de rust en vrede in de Kerk te storen. Wat wel te vreezen was, —

de Katholieke Mogendheden en Keurvorsten lieten zich met de zaak niet in, en toonden alzoo tot hunne schande, vrij wat onverschilliger te zijn voor de belangen der Katholieke godsdienst dan de Protestantsche Mogendheden, die we vroeger hemel en aarde zagen bewegen tegen de arme katholieken van Holland om vermeende vervolging der Protestanten in de Paltz (zie Bijdragen, Deel II, blz. 26 en 27). De Doge van Venetië echter maakte eene uitzondering. Hij liet door zijne gezanten in den Haag stappen bij de Regering doen in den zin van het Pauselijk schrijven; doch hij kreeg ten antwoord, dat hier vrijheid van godsdienst was en de Regering daarin aan ieder vrijheid moest laten. Toch werd daarbij niet onduidelijk te kennen gegeven, dat aan de jansenisten geen magt of gezag over de katholieken zou toegekend worden. De Vicaris legde in zijn verslag naar Rome een Afschrift van dat antwoord over.

Ofschoon nu wel de jansenisten met de Pauselijke Breve den spot dreven, waren ze toch volstrekt niet gerust, en Steenoven zelf ontstelde op het vernemen van zijne suspensie. Hij had daar dan ook wel reden toe; want God zelf stond gereed het vonnis van zijn Plaatsbekleeder te bekrachtigen en te toonen, dat Hij zich niet ongestraft liet bespotten. Steenoven had reeds bepaald, op Paaschzaturdag het Vormsel en het H. Priesterschap toe te dienen, maar toen hij op Witten-Donderdag de H. Oliewijding wilde gaan verrigten, werd hij eensklaps ten gevolge eener kwaal, waaraan hij lijdend was, tot een toestand gebragt, die eenparig aan het behoud van zijn leven deed wanhopen, „en de omstaanders", zegt de Vicaris in zijn verslag daarover naar Rome, uitriepen: „de hand des Heeren heeft hem geraakt." — Reeds den derden Paaschdag bezweek de ongelukkige, maar bleef helaas verhard tegen deze zigtbare en laatste vermaning des Hemels. Zijn

lijk werd met groote statie in de kerk te Warmond bij dat van Quesnel, Arnaud en andere hoofden der jansenisten begraven. Pastoor Schouwen schrijft daarvan: "De "begravenis van S. is zeer magnificq geweest. Ik heb ge- "sproken een persoon, die hem 's daegs voor de begraffe- "nisse in de kist heeft gesien met een plaet op de borst, "daer zijn titels op gegraveert waren met den datum en "jaer van zijn sterfdag. Hij is tot Warmond begraven in "sanctuario en leit in 't selve graft met hunnen paus Ques- "nel. Hij is begraven met 9 koetsen volgens het seggen "van eenige, maer de meeste seggen met 14 koetsen, "dog yder een seyt, dat zijn begraffenisse princelyk is ge- "weest." De partij poogde blijkbaar op die wijze den indruk te verminderen of zoo mogelijk geheel weg te nemen, dien zijn onverwacht en akelig uiteinde had veroorzaakt.

De ongelukkigen, de geduchte waarschuwing van boven in den wind slaande en hunne rampzalige scheuring willende voortzetten, namen aanstonds het besluit ten spoedigste een opvolger van Steenoven aan te stellen. Kort na zijn overlijden benoemde het gewaand Kapittel van Utrecht twee Vicarissen bij openstaanden Zetel, Willibrordus van Dijk, pseudopastoor te Utrecht en Cornelius Joannes Barchman-Wuytiers. Deze laatste te Utrecht geboren uit een gemengd huwelijk, namelijk van een katholieken vader en gereformeerde moeder, werd aanstonds door de partij tot opvolger van Steenoven bestemd. Immers hij was van moederszijde een neef van een der Burgemeesters van Amsterdam, 't geen voor de partij geenszins onverschillig was; maar ten anderen was hij een doldriftig aanhanger der jansenistische scheuring en had een fanatieken haat tegen Rome, reeds in zijne studiejaren opgedaan in het Hollandsch Collegie Pulcheria te Leuven, dat toen door den hevigen jansenist Melis werd gepresideerd.

Reeds den 15 Mei werd hij door het zoogenaamd Kapittel van Utrecht tot Aartsbisschop van Utrecht gekozen. Pastoor Schouwen schreef den 20 Junij, dat het plan was, beide de zoogenaamde Vicarissen tot Bisschop aan te stellen, om er alzoo twee te hebben; maar van Dijk had voor de eer bedankt.

Even als bij de verkiezing van Steenoven, hadden ze opnieuw de tergende onbeschaamdheid, op die keuze de pauselijke goedkeuring te vragen; waarop de Paus den 23 Augustus die keuze nietig verklaarde en aan Barchman-Wuytiers op straffe van excommunicatie verbood, zich door wien ook, tot Bisschop te doen consecreren, of verder zich eene geestelijke regtsmagt of jurisdictie aan te matigen. Ook werden alle Bisschoppen ten strengste gewaarschuwd, hem de handen niet op te leggen, noch hem ooit als wettig Bisschop te erkennen. Vooral smeekte de H. Vader de Katholieken van Holland om den weerspannigen indringer te verafschuwen en te ontvlugten, maar daarentegen alleen hunne wettige herders te volgen en te gehoorzamen.

Het spoedig en rampzalig uiteinde van Steenoven, en het kort daarop gevolgd overlijden van een der heethoofden van de partij, met name Krijs (waarover we vroeger gesproken hebben), worden in de Pauselijke Breve als eene zigtbare straf en vermaning van God beschouwd; hetgeen echter tot 's Pausen bittere teleurstelling en droefheid op de verharde gemoederen der weerspannigen geen andere uitwerking had, dan de hernieuwing hunner heiligschennis en voortzetting der rampzalige scheuring. [1])

Als naar gewoonte zond de Vicaris in de maand Julij 1725 zijn jaarlijksch verslag of *Memoriale* naar Rome,

---

1) „Sed poenalis illorum caecitas", lezen we in de Breve, „conceptam „a nobis fiduciam elusit, et Domino etiam visitante in virgâ iniquitates eorum, „apposuerunt adhuc peccare ei."

dat het voornaamste, van 18 Julij 1724 af tot 3 Julij 1725 op de Missie onder zijn bestuur voorgevallen, bevatte. We gaan hier weder het merkwaardigste uit die officiële en zekere bron mededeelen. Het begint met eene korte herhaling van het voornaamste dat hij reeds den 15 December te voren had gemeld over den gunstigen afloop van het Jubilé, den dood van den jansenist Krijs, de consecratie van Steenoven, waarop hij verder diens onverwacht en rampzalig uiteinde, alsook de keuze van Barchman-Wuytiers tot opvolger van Steenoven berigt; welk een en ander wij hierboven achtereenvolgend behandeld hebben. [1])

---

1) We laten hier letterlijk volgen wat we in het Memoriale van den aanhef af over die zaken geschreven vinden:

„Cum tempore paschali in annua SS. Oleorum renovatione a Pastoribus, ac Missionariis in hac vasta missione Hollandica allaborantibus, villicationum suarum rationem acceperim; exactam quoq. de omnibus, juxta S. hujus Congnis mandata, rationem ea, qua par est, veneratione redditurus accedo: Et inprimis, quae ab ultimo universae Missionis statu attentione Emrum Vrarum digniora occurrerunt, in Relatione 15 elapsi Decembris ad urbem transmissa paucis complexus sum, quanta nimirum solertia ac sollicitudine cum Archi-presbyteris (: impetrato ab Emmo Dno Cardle de Alsatia et Dno Internuntio Brux: ad hoc consensu:) ad Romano-Catholicos harum Missionum incolas pretiosissimo jubilaei Thesauro ditandos allaboraverim; qui nostri labores, Diis faventibus, tam felicem sortiti sunt exitum, ut non solum morigeris, sed et immorigeris quamplurimis, ob tanti splendoris conspectum, tantamq. universae Ecclesiae laetitiam, ad meliora consilia reductis, fuerit una communis laetitiae ratio: qua morigerorum exultantia Refractarij nostri vehementer offensi, ad cursum tantae devotionis impediendum machinas quascumq. moverunt, unus nominatim ex iis, scilicet jacobus jgnatius Krijs in civitate Amstelodamensi, ob innatam sibi audaciam *frere hardi* a collegis vulgo dictus, qui de indulgentiarum nostrarum festivitate Consulem queribundus accesserat, at misero irritis quibuscunq. conatibus post unum alterumve diem stipendium fuit funestissimus ex hac vita decessus.

Alijq ad animas decipiendas, consulius fore arbitrati sunt cum morigeris presbyteris jubilaeum, ac si id a Sancttis suae ministris recepissent, publicare, at fraudibus statim detectis, maximo pudore suffusi sunt.

Memini itidem in dicta relatione, Refractariorum audaciam eo demum temeritatis evasisse, ut Cornelio Steenoven turbulentae factionis suae signifero,

Na die gebeurtenissen van algemeen belang voor de Missie te hebben aangestipt, gaat hij een en ander mededeelen van bijzondere plaatsen en statien.

In de stad Haarlem was door de bemoeijing der Regering bij overlijden van den jansenist Boot, weder een jansenist, met name Petrus Pellenrok tot pastoor van diens statie benoemd in plaats van een katholiek priester, dien v. Bijlevelt daartoe had bestemd. We hebben die geschiedenis hierboven bladz. 135 uitvoerig medegedeeld volgens het verslag dat v. B. zelf daarover in zijn Memoriale van 18 Julij 1724 aan Rome had gezonden. Die Pellenrok was nu ook overleden. Niettegenstaande de dringende ver-

---

perperam et inaniter in Archi-Eppum Ultrajectinum electo, tandem curaverint, conculcatis nova perversitate canonicis sanctionibus, per solum Episcopum Babylonensem, manus sacrilegas imponi: Quae omnia cum Em^{tiis} Vris jam nota sint, usq. adeo ad nauseam, sub brevitate transcurrenda putavi, has solum de obitu memorati Steenovij circumstantias adjiciens quod feria quinta Coenae Domini dum sese ad Ss. Olea conficienda accinxerat, tanto viscera illius ex hernia, qua dudum laborabat, impetu eruperint, ut illico, concordi Medicorum sententia, de vita illius actum esse judicaretur, circumstantibus clamantibus: *manus Domini tetigit eum*, et ita, deficientibus paulatim sensibus, fato luctuoso sublatus est.

Interim maxima cum pompa funus in lecto honorario indutu Episcopali fulgens et biduo cum ingenti hominum accursu expositum, honorifice in Warmond juxta patriarchas suos sepulturae mandatum est.

Vidimus itaq, Em^{mi} P. P., quod inimicus Domini mox ut honorificatus fuerat et exaltatus, deficiens quemadmodum fumus defecerit, nec amplius inveniatur locus ejus. At utinam Reliquiae impiorum interirent, aut potius confusae aliquando resipiscerent. Verum tantum abest, Em^{mi} P. P., quod ejus exitum perhorruerint superstites illius farinae socij, aut paternis identidem et summa teneritudine plenis Sanct^{tis} suae mandatis commoti sint, ut contra in majorem arrogantiae tumorem sublati, novam iterum electionem, nimirum Cornelij Joannis Barchman, 15 Maij, specietenus saltem, attentare, et ita peccata peccatis adjicere non erubuerint.

Hic obiter notandus est, Em^{mi} P. P., obduratus, fucato Catholicae veritatis studio, hominum illorum animus, qui nec deploranda Steenovij morte, nec benignissimis Sanct^{tis} suae monitionibus flecti ullatenus potuit; tunc nequidem, cum nullam, ut confidebant, hinc sibi auctoritatem per Ordines supra Romano-Catholicos accessisse conspexerint; nec accessuram unquam

maningen van den Aartspriester van Groningen zijn vaderstad, werwaarts hij zich had begeven, was de ongelukkige tot bittere smart zijner brave katholieke oudersen familie in de scheuring verhard gebleven.

Terstond was de Vicaris er weder op uit om een katholiek priester in die statie tot wettig pastoor aan te stellen, maar al zijne pogingen stuitten af op de tegenwerking der Magistraat. Het was eene zeer arme statie, die eenige jaren later met de andere jansenistische statie vereenigd werd tot de thans nog bestaande Maria- en Anna-statie der jansenisten. De Burgemeesters nu, als hadden zij medelijden met hen, zeiden tot de katholieken: „gij, die

---

ex Responsoriis Statuum Generalium ad Rempub. Venetorum, quas hisce in copia annexui sub littera A, satis manifeste significari videtur.

Verumtamen, licet Refractariorum Ante-signani per Literas, quibus sua Sanctitas et Em^{mi} P. P. nos recreare dignati sunt, suam praefracte opinionem tuentes ad nullam hactenus rationem revocati sint, utilissimae tamen et efficacissimae fuerunt cum bonis firmandis, tum deviis illorum populis ad gremium Ecclesiae reducendis; maxime cum magnam illarum copiam, sumptibus propriis, idiomate flandrico typis recusam, per omnes Foederati Belgij Provincias et aliquot centena in Galliam latino idiomate exemplaria disseminari curaverim. Quin imo virus haereseos ipsorum, ut cancer serpens eousq. propagatum est, ut Nauta quidam insignis Hamburgensis a Dno Schenc percelebri in Civitate Hornana Mercatore Catholico, aliquot exemplaria Catholicis Hamburgensibus distribuenda petierit, quibus nimirum, qui Refractarios nostrates ibidem patrocinabantur, de pervicacia illorum rectius informarentur. Cum autem ingentem exemplarium fascem Dno Schene communicaverim, varia eidem nautae sunt tradita, ut obmutescat imprudentium hominum ignorantia, blasphemans quaecumq. ignorat.

Adeo ut, Em^{mi} P. P., media quaecumq. conversioni immorigerorum quoquo modo conducibilia applicare non praetermiserim: Verum cum ij non nisi spiritum lacessant; Christi in Terris Vicarij, ac Em^{rum} Vrarum saluberrima monita contemnant; deniq. nec ulli mortalium reverentiam deferant; quin imo falsi nominis scientia inflati, nullos doctos ac probos sequam agnoscant, non mirum, quod, Deo superbis resistente, conversio illorum indies reddatur difficilior. Neq. jam opus est, ut blasphemiae adversus Ecclesiae Rectores ab Haereticis, sibi admodum familiaribus, suggerantur cum in iis evomendis, ipsos etiam Haereticos quodammodo superare videntur, de quibus hinc inde, de singulis agendo Provinciis, plura sum inserturus."

„zoo groote en zoovele statien hebt, laat toch ten minste „die geringe statie aan de arme jansenisten, „*pauperculis „jansenistis.*" 't Was waarlijk wel om er medelijden mede te krijgen! Dien ten gevolge werd er weder een jansenist, met name Joannes Meyndaarts uit Leeuwarden als pseudopastoor ingedrongen. Omtrent die zaak vinden we nog in een brief van v. B. dd. 7 November 1724 de volgende bijzonderheid: „te Haarlem is het weder ons „uytgevallen als ik wel heb vermoed, want Borgemees„teren hebben gewild, dat de Regenten van Sint Jacob „oc een jansenist souden voorstellen, 't welk sij niet heb„ben willen doen, waerop de Borgemeesteren haer over„haelden en seyde, dat sij int toekomende de priesters „selver soude nomineren." — Hierboven bladz. 135 en volgg. hebben we gezien, welk aandeel de Regenten van het Weeshuis of S. Jacobs-Godshuis te Haarlem destijds in de aanstelling van pastoors te Haarlem hadden. Treurig is het, wat v. B. daar van die Regenten schrijft. Voor eene ijdele hun toegezegde volmagt, die toch inderdaad volstrekt nietig was, verloochenden zij hunne katholiciteit en hun geweten, en stelden een jansenist over die statie aan.

De paters jesuieten waren opnieuw uit Haarlem verdreven. De Vicaris had daar geene andere reden van vernomen, dan dat ze wat al te ruim gebruik hadden gemaakt van de oogluiking, waarmede ze van de Magistraat werden toegelaten. Op andere plaatsen van Holland, voegt hij er bij, bevonden zich ook wel paters van de Societeit, maar ze hadden tot dusverre nog geene vrijheid erlangd om de H. Bediening uit te oefenen. De Vicaris hoopte, dat ze in het vervolg van tijd die vrijheid wel wederom zouden verkrijgen.

Ook te Amsterdam had v. B. met alle voorzigtigheid zijn best gedaan, om bij het overlijden van den jansenist

Krijs, die statie uit de handen der jansenisten te verlossen; doch de Magistraat even als die van de overige steden volgde denzelfden regel als hij in Haarlem ondervonden had: namelijk iedere partij hare staties te laten behouden. Dezen troost echter hadden de katholieken, dat, mogten ze al de kerken der statien niet kunnen terugkrijgen, de gemeentenaren zelven, die toch voornamelijk de Statie uitmaken, al meer en meer uit de handen der jansenisten en alzoo uit het gevaar van eeuwig verloren te gaan overal gelukkig gered werden. [1])

---

1) Ziehier wat we over het bovenstaande in het Memoriale lezen:

„Obijt deinde male ordinatus et intrusus Harlemi Petrus Pellenrok, qui Groeningam patriam urbem petens, suam allaturus supellectilem, et acutâ ibidem ardentiq. febre correptus, inobedientiae suae, spretis Archi-pbri Gerardi van den Bergh paternis consiliis, immoritur, non sine parentum et consanguineorum, qui omnes morigeri sunt, acerbissimo dolore.

In locum ipsius intrusus est Joannes Meijndaarts male ordinatus, ante hac Fratris sui Leowardiae coadjutor.

Omnem quidem movimus lapidem, Em^mi P. P., ut in ejus stationem (: quamvis pauperrimam :) morigerus immitteretur; verum cum Consules nobis adversarentur, ac dicerent: *relinquite vos qui tam amplas ac multas stationes possidetis, saltem tenuissimam hanc pauperculis jansenistis;* in vanum laboravimus, quod iterum toties à me repetitae Ordinum praxis (: utriq. nimirum stationes suas, praesertim in Civitatibus, relinquendas esse) firmissimum est argumentum.

P. P. Soc. Jesu è Civitate Harlemensi denuo proscripti sunt, cujus non aliam rationem intellexi, quam quod conniventia Magistratus in divinis peragendis liberiuscule uterentur.

In aliis quidem praecipuis Hollandiae Locis ejusdem Soc. P. P. aliqui versantur; at nondum licentiam divina palam operandi adepti sunt, quam tamen eos successu temporis adepturos speramus.

Tertio nonas Novembris è vivis sublato inter Refractarios Amstelodami celeberrimo Jacobo Ignatio Krijs, omnibus similiter viribus, magnâq comitante prudentia, stationem illius e manibus refractariorum eripere conati sumus: Verum Magistratus Amstelodamensis, sicut et reliquarum Hollandiae Civitatum, iisdem cum Harlemensi vestigiis insistit.

Id tamen, Em^mi P. P., Romano-Catholicis solatio est, quod, si temporum injuria, non ipsa stationum Oratoria, saltem illorum greges, in quibus potissima stationis ratio constituenda est, è manibus illorum, atq. adeo e mortis aeternae periculo ubiq. locorum feliciter eripiantur."

Het Aartspriesterschap van Rhijnland behandelende, zegt de Vicaris in zijn Memoriale van de stad Leiden, dat, ofschoon Steenoven daar leefde en gestorven was, de jansenistische gemeente aldaar, wegens de afschuwelijke heiligschennis der consecratie van St. dermate was geslonken, dat er ter naauwernood tien huisgezinnen, en daaronder geen enkele aanzienlijke, waren overgebleven. Overigens poogden ze daar vooral en in de omliggende plaatsen een menigte van boekjes en catechismussen vol van de jansenistische dwalingen en valsche beginselen, alles zeer verleidelijk voorgesteld, onder het volk te verspreiden. Volgens zijne pligt als Vicaris had hij, ten einde de katholieken tegen die verleidingen te wapenen en in 't geloof te versterken, de pastoors ten dringendste op het hart gedrukt om voor hunne geloovigen te waken, zooals we reeds uit zijn brief van 9 Januarij 1725 (zie hierboven bladz. 205) vernomen hebben. Van de goede uitwerkselen dier vermaningen haalt hij een uitstekend voorbeeld aan van den pastoor van Oegstgeest, Nicolaas de Reder, die vroeger jansenist en wel niet van de minsten was, en nu in zijn ijver al de jansenistische boeken en catechismussen, die hij maar magtig kon worden, openlijk op den preekstoel verscheurde en daarna voor al het volk verbrandde; terwijl hij met al de kracht zijner welsprekendheid verklaarde, dat allen, welke die dwalingen aanhingen en verdedigden, evenzoo in de eeuwige vlammen der hel zouden branden, indien zij zich niet bekeerden en aan het gezag der H. Kerk onderwierpen.

De wereldlijke overheid, merkt de Vicaris hier op, ofschoon anders zoo streng in het bestraffen van katholieke priesters, liet dat alles stil begaan; ja zelfs vergrootten en verfraaiden sommige pastoors van Rhijnland, door den aanwas hunner gemeenten daartoe genoodzaakt, hunne kerken zonder eenige moeijelijkheid van wege de

regeringen, hetgeen dan ook op verschillende plaatsen navolging vond. Nog deelt hij aan de Propaganda mede dat een van de kapellaans van Steenoven te Leiden, met name Joannes Threes, als een brieschende leeuw in de buurtdorpen van Leiden overal rondliep om wie hij kon te verslinden; maar in de veenen, vooral in Roelofarendsveen meer dan eens zoo duchtig op stokslagen werd onthaald, dat hem niet ligt meer de lust zou bekruipen zich daar weder te vertoonen. Ook was hij door den Bailluw als verstoorder der openbare rust aangeklaagd. [1])

---

1) „Pars Hollandiae meridionalis in 3 Archi-pbtus Rheno-Landiam nimirum, Delph-Landiam, et Schielandiam hodiedum dividitur, curae D. Florentij Caroli van Beaumont pastoris in Stompwijck omnes subjectos. Rheno-Landia continet Lugdunum-Batavorum, seu Leijdam, ac pagos complures Catholicis fere abundantissimos.

In Civitate Leijdensi, ubi Sedem suam fixerat, et obijt Steenovius, adeo imminuta est, ob execrandam istam Ordinationis temeritatem, Refractariorum communitas, ut vix decem familias, nullamq inter eas principaliorem numerare liceat.

In hâc potissimum Civitate, et circum-vicinis in locis innumeros propemodum refractarij libellos, ac novos catechizmos, refertos sermonibus multiplici arte ad fallendum compositis, incertis plerumq authoribus, in vulgu sparserunt. Contra quos captiosos, saepiusq hactenus iteratos illorum ausus pro solicitudinis meae munere, ad praecavendas scandalosas in fide et doctrinâ novitates, medelam aliquam allaturus, per varias Literas cum in Civitate Leijdensi, tum extra, pastores et Missionarios instanter admonui, ut, si quos suorum novissent per eos in fide fluctuantes, erigerent, ac confirmarent, deviosq ab errore in viam rectam reducerent, illustria Majorum nostrorum Exempla, aliaq efficacissima remedia iis ob oculos ponendo: Quae tantum apud eos, signanter D. Nicolaum de Reder pastorem in Oestgeest (: olim inter Refractarios non infimo loco numerandum :) pondus habuerunt, ut is ardentiori prae caeteris zelo animatus, quoscumq Libellos ac catechizmos damnatae doctrinae venenum continentes et occultis Refractariorum machinationibus Fidelibus obtrusos, è manibus illorum ereptos in Cathedrâ palam laceraverit, ac postea flammis tradiderit, formidanda verborum vi, utpote facundus Ecclesiastes, enuncians, non secus qui ejusmodi dogmata sectarentur ac propugnarent, in inferno comburendos, nisi concordissima Ecclesiae Authoritate convicti aliquando resipiscant.

Tum veritatem (: quamvis ipsi non desit sua lux, qua suam innocentiam manifestet :) identidem proposuit, defendit, et contra quoscumq tam solide

Verder gewaagt de Vicaris van het voorgevallene in de stad Thorn, toen Poolsch Pruisen, later in het koningrijk Pruisen ingelijfd, eene gebeurtenis die voor de Hollandsche katholieken eene herhaling dreigde te worden van de noodlottige geschiedenis van de Paltz, vroeger door ons behandeld (zie Deel II van de Bijdragen blz. 23 en volgg.). In genoemde stad namelijk was, ter oorzake eener oneerbiedigheid van eenige Luthersche kinderen bij eene Processie, hevige twist ontstaan tusschen de studenten van het Jesuieten-collegie en die van Luthersche kweekscholen, hetgeen een volksoproer en plundering van het Jesuieten-collegie ten gevolge had, waarbij beelden van de H. Moeder Gods en andere Heiligen door de woedende Lutherschen onteerd en verbrand werden. Tot straf daarvoor werden de belhamels van het oproer en eenige Luthersche leden van de stadsregering, die de wanordelijkheden niet naar pligt hadden onderdrukt, ter dood veroordeeld. Bovendien werden de Lutherschen gedwongen

---

ac erudite protexit ac roboravit, ut omnia Novatorum scripta et catechismi, qui furtim irrepserant, ex suae et vicinarum communitatum limitibus prorsus exterminati videantur.

Acceptos proinde hos actus heroicos, qui summam ei laudis nominisq in Missione nra peperere celebritatem, referre non praetermisi.

Porro singularem, Em^mi P. P., attentionem mereri hic arbitror, superiores saeculares in dictis pastoribus mulctandis caeteroquin severissimos, hisce in rebus tam altum siluisse. Quin et pastores nonnullos Rhenolandiae (: aucto praecipue fidelium numero :) Oratoria sua magnitudine et aedificij splendore mirifice promovisse ac amplificasse, sine ulla superiorum saecularium offensione, quorum piae generositatis nonnulli variis in locis sunt aemuli.

Praeter Steenovium nullus sacerdos in Rhenolandia, nec morigerus nec immorigerus mortuus est. Hujus autem stationi usq modo vacanti ad interim deserviunt Nicolaus de Wolff defuncti amanuensis; et Joannes Threes ejusdem sacellanus. Qui ultimus variis vicibus pagos Leijdae vicinos circuivit, quaerens quem devoraret: sed in Fodinis, signanter in Roelevaartjesveen a civibus agrestibus semel ac iterum fustibus tam laute exceptus est, ut reditum non facile sit cogitaturus; traductus insuper a Bailluvio tanquam tranquillitatis publicae perturbator."

de kerk van O. L. V. die zij in bezit hadden, aan de Katholieken terug te geven; de Luthersche leden van den Raad werden door Katholieken vervangen en de Luthersche kweekscholen mogten niet langer in de stad gevestigd blijven, maar moesten naar buiten de stad verplaatst worden. De Koning van Pruisen nam het voor de Lutherschen op en schreef over de zaak aan de Koningen van Engeland, Zweden, Denemarken en Sardinië, alsook aan den Keizer van Rusland om hunne tusschenkomst bij den Koning van Polen te verzoeken.

De Koningen van Pruisen en Zweden verzochten om opheffing van het uitgesproken doodvonnis, doch te vergeefs. De Koning van Engeland drong op herstelling aan van de vrijheden der Lutherschen in Thorn. Ook de Staten generaal der Vereenigde Provinciën besloten op aanzoek van de Staten van Holland, in dienzelfden zin bij den Keizer en bij den Koning van Polen vertoogen in te dienen, hetgeen alles echter zonder gevolg bleef. [1]) Deze gansche gebeurtenis werd, waarschijnlijk met de gewone overdrijving en valsche voorstelling, door de fanatieke vijanden der katholieken vooral van de Jesuieten, als eene welkome gelegenheid aangegrepen om hunnen haat en wrok te koelen. Zulk eene barbaarsche vervolging, heette het, moest gewroken worden. Boekjes en pamfletten werden onder het volk verspreid, waarin wraak geroepen werd tegen de „helsche Jesuieten." Een paar van dergelijke boekjes hebben we voor ons liggen. In het eene lezen we op het titelblad: „Omstandig verhaal van 't plunderen der „Jesuite-kerk binnen de stad Thoorn, zijnde ontstaan om„dat de Protestante kinderen voor de Processie der Jesui„ten in gemelde stad gehouden, niet wilde knielen, op „den 16 Julij 1724; alsmede de wreede sententie, die daar

1) Zie over die geschiedenis Wagenaar: Vaderlandsche Historie. LXXIe Boek.

„op is gevelt en op een moordadige wijze volbragt en alles „wat er van tijd tot tijd op is gevolgt. Hier zijn niet „alleen bijgevoegt de Brieven van den Koninck van Pruysse „aan de Koningen van Polen, Engeland, Deenmarcke en „Czaar van Muscovie, maar oock eenige schelmstukken „der Jesuiten."

Het andere is getiteld: „Getrouw en naauwkeurig ver„haal van 't schrikkelijk treurspel onlangs te Thorn ver„toont; waarbij nog samenspraecken in het Rijk der dooden „tusschen Luther en den onthoofden opperburgemeester „der stad Thorn Johan Rösner." Dit laatste allerkwaadaardigst geschreven werkje wordt door Wagenaar, waar hij van die gebeurtenis gewaagt, in eene noot als zijn bron aangehaald. Geen wonder dat door al dat hatelijk geschrijf de Protestanten hier te lande in vuur en vlam geraakten. De jansenisten bleven, als naar gewoonte, niet in gebreke de wraakzucht aan te wakkeren; het gold immers vooral de gehate Jesuieten.

Het ergste was dus te vreezen. Uit een brief van den meergenoemden Karmelieten Pater te Leiden, Ange d'Arnaut, dd. 23 Januarij 1725, zien we dat de dagbladen dagelijks gevuld waren met wraakroepingen over de gruwelen der Jesuieten te Thorn enz. Hij ook vertrouwde al het geschrijf over die zaak niet en wenschte vurig dat men het regterlijk vonnis zelf letterlijk en getrouw zóó als het geveld was zou vertalen en verspreiden om het regte van de zaak te kennen; zoodat men, gelijk we vroeger in de gebeurtenis van de Paltz gezien hebben en nog heden ten dage zoo vaak zien, ligtgeloovig als het maar tegen de katholieken is, op lasterlijk dagbladgeschrijf afging. De Regeringen, vooral in Holland en Utrecht, hadden booze plannen tegen de katholieken beraamd. De Vicaris schreef daaromtrent den 22 Januarij 1725 aan Hoynck, toen hij te Utrecht was aangekomen: „mijn

„eerste werck is geweest de Borgemeester en Opperschout „te spreeken om te vernemen of het gerucht waer was „dat er liep, te weeten, dat de Religieusen souden moe- „vertrekken: waerop ik wierde onderricht, dat den Ko- „ninck van Pruyssen een brief aen den Staet hadde ge- „schreven en oc aen Engeland om gesamentlijck repre- „saille te nemen wegens het werck van Thorn en jaegen „gesamentlijck eerst de paters Jesuiten en daer nae de „andere Religieusen uyt." Ook uit andere Provincien kreeg hij tijding „dat binnen kort de katholieke kerken zouden „gesloten worden." „Tot Swolle, schreef hij den 13 Maart, „wilde de gemeynsmannen dat alle de vier catholyke kerc- „ken om het werck van Thorn soude geslooten worden, „maer de moderate partij heeft sulcx belet."

Te Utrecht, als blijkt uit het Memoriale van den Vicaris, had men reeds met bijna eenparige stemmen besloten de Jesuieten te verbannen. De onvermoeide Vicaris toog, niettegenstaande het barre jaargetijde en eene moeijelijke reis van 12 uren, uit Arnhem naar Utrecht, sprak daar met eenige Burgemeesters en toonde hun het valsche en overdrevene aan van de geruchten over de Thornsche zaak, met dit gelukkig gevolg dat, zooals hij spoedig van een goeden vriend vernam, het gemelde besluit op aanraden van sommigen nog voor een tijd buiten werking gelaten werd, en na uitstel bij het langzamerhand bedaren der gemoederen, geheel onuitgevoerd bleef. Vooral zocht hij hulp in het gebed en in de goede werken der geloovigen. Ten dringendste vermaande hij de Aartspriesters, pastoors en missionarissen om bij de toen aanbrekende veertigdaagsche vaste de geloovigen aan te sporen hunne gebeden, vasten en aalmoezen te vereenigen en Hem die aller harten in zijne hand heeft, te smeeken dat Hij de gemoederen der Regeringsmannen, en vooral van de jansenisten, die nog heviger dan de Protestanten

zelven te werk gingen, tot bedaren mogte brengen. — En zie, tegen alle verwachting in, bedaarde de storm; de beraamde plannen en besluiten van vervolging werden opgeschorst, de hartstogtelijke gejaagdheid verminderde allengskens en gaandeweg begon men de gansche geschiedenis te vergeten; zoodat de katholieken ditmaal met den schrik vrij kwamen. Van verschillende kanten ontving de Vicaris de meest geruststellende tijdingen. Dezen gelukkigen afloop kon de Vicaris in zijn meergemeld *Memoriale* van 3 Julij 1725 aan de Propaganda berigten [1]) met dankbaarheid aan God, die hem zoo zigtbaar versterkt en de dreigende onheilen van zijne Kerk had afgewend.

---

1) „Mense januario tempestas ob commotiones Thornenses contra Haereticos exorta, hic in plurimorum ab Ecclesia deviorum animis magnam contra Religionem Cath: conflavit invidiam, signanter in binis Hollandiae et Ultrajectina Provinciis, quae ultima P. P. Soc. Jesu depellere, eorumq. destitutione velut congrua poena Catholicos afficere decreverat. Dum haec agitabantur consilia, Ultrajectum, quamvis per hyemem, et longam molestamq. duodecim horarum viam, tetendi, quo bonis avibus appellens, et ejectionem P. P. Soc. Jesu omnium fere votis conclusam intelligens, Consules aliquos mox adii, ut animos illorum ab hac cogitatione traducerem, et falsos esse rumores, qui passim in vulgus de rebus Thornensibus disseminabantur, ostenderem: Quod, ut in insipientia loquar, tam dextere efficaciterq. a me gestum est, ut brevi ex Amico quodam singulari, quocum mihi intima familiaritas, intellexerim, hanc Ordinum mentem quorumdam consilio suspensam, et in aliud tempus rejectam esse. Qua ratione factum est, ut temporis lapsu mitigati illorum animi, ab hoc proposito omnino dimoti sint.

Caeterum, Em^{mi} P. P., nolim hic recensere, quae animi anxietas communem Missionis nostrae causam, non sine discrimine, in difficillimis rerum articulis, me ibidem agentem invaserit; maxime dum Haereticorum adversus Ecclesiam Cath: malevolentia ac livor attenditur. Quare Deo F: O: M: gratias singulares egi de admirabili constantia, qua me animare, et eximia bonitate, qua imminentes nobis calamitates avertere dignatus est.

Postremo, vehementissima, qua potui, Archi-pbros, pastores, ac Missionarios obsecratione admonui, ut ad unanimem orationum, jejunij, et Eleëmosynarum concursum, tempore praesertim tunc Quadragesimae, populum adhortarentur; quatenus nimirum is, qui summum in omnes exercet imperium, non tantum patriae Moderatorum animos, sed et Refractariorum,

Nog eene andere goede tijding kon hij in hetzelfde Memoriale mededeelen, dat namelijk in Salland, — waar hij bij zijne visitatie de gemeenten en pastoriën met toebehooren in de beste orde en de pastoors in zeer goeden welstand had aangetroffen, hetgeen hij vooral aan de waakzame zorg van den Aartspriester Ophuys dankt, — bij een Besluit van de Staten der Provincie Overijssel de schandelijke afpersing voor goed was afgeschaft, waardoor de pastoors voor elk kind dat ze doopten een stuiver aan den Hoofdambtenaar der plaats moesten betalen, terwijl tevens bij dat besluit de pastoors werden gerustgesteld, dat hun en hunne kerken geene last of moeijelijkheid meer zou worden aangedaan, 't geen ook, voegt de Vicaris er bij, met het uitgedrukt verlangen der Staten-generaal in overeenstemming scheen te zijn. [1])

---

qui tempore commotionum Thornensium ferocius, quam ipsi Haeretici, in nos desaevierunt, emollire dignaretur. Tum deniq. ipsi meminissent, se in exemplo imitationis positos, atq. adeo, cum via vitae subditis vivendo denuncianda sit, et grex, qui pastoris vocem, moresq. sequitur, per exempla melius quam per verba gradiatur, sedulo curarent, ut eos etiam sua vivendi ratio bono odore delectet, et divina mandata suis in moribus praesertim effulgeant."

1) „Transisulania in duos Districtus, Zallandicum videlicet et Tubantinum dividitur. Districtus Zallandicus praeclarissime regitur ab Archipbro D. Joannes Ophuijs pastore Zwollensi vigilantissimo, et acerrimo inprimis authoritatis apostolicae sedis propugnatore.

Anno superiore post fructuum spiritualium traditionem Zallandiam visitans, communitates et Oratoria cum caeteris annexis pereleganter composita, ac singulos pastores optime valentes inveni, quae omnia vigilantiae Archipbri potissimum accepta referre debemus.

Nullae in stationibus Zallandiae mutationes fuerunt, nec ullae Pastores inter et respectivas illorum communitates discrepantiae.

Caeterum hisce in partibus Edictum Ordinum Transisulaniae emanatum est, penitus abrogans exactionem illam qua a Catholicis Pastoribus pro unaqusq. prole baptizata per officialem supremum unus solidus extorquebatur; pariterq. insinuans, dictos pastores cum suis oratoriis, in statu quo, sine ulla interturbatione mansuros, quod Literis Ordinum foederati Belgij omnino consonare videtur."

Aan het slot van zijn verslag zegt v. B. nog, dat in al de Provinciën de katholieken volledige vrijheid genieten in de uitoefening der godsdienst; alleen in Holland mogten de paters Jesuieten nog niet openlijk dienst doen. Uit de jaarlijksche statistieke opgaven, die hij bij zijn *Memoriale* voegde, doch die we ongelukkig niet bezitten, toont hij aan dat de katholieken op de meeste plaatsen aanmerkelijk in getal zijn toegenomen. In Holland en Utrecht, schrijft hij in zijn gelei-brief aan Kardinaal Sacripantes, toen Prefect van de Propaganda, was het getal der katholieken tot 10,000 gestegen. Eindelijk geeft hij opnieuw allen lof en brengt hij zijn innigsten dank aan Kardinaal d'Alsace, Aartsbisschop van Mechelen en den Pauselijken Internuntius te Brussel als de voortreffelijke Beschermers der Hollandsche Missie, die hem met hun gezag, raad en hulp in het moeijelijk bestuur altijd welwillend bijstaan en aan wie hij dan ook grootendeels het gelukkig slagen zijner pogingen voor het heil der Missie toeschrijft. [1])

---

1) Het schoon slot der Memoriale luidt als volgt:

„Pro coronide adjicio, in omnibus provinciis plenissimam esse Religionis Catholicae exercendae libertatem omnibus utriusq. Cleri Sacerdotibus; excepto, quod in Provincia Hollandiae P. P. Soc. Jesu divina palam operari hactenus prohibeantur.

Quinam sacerdotes sint refractarij, et in Apostolicam sedem rebelles, accuratissime in singulis Archi-presbyteratuum catalogis describitur.

Singulare itidem fideles plerisq. in locis incrementum cepisse ex iisdem colligitur; quem in finem totus allaboravi libentissime impendens et superimpensus ipse pro animabus illorum. Archi-pbris idcirco omnibus identidem super grege sibi credito vigilantiam commendavi: variis pastoribus, signanter in Hollandiae, Ultrajectensi, Tubantiae ac Lingae Districtibus, robustos, doctos et probatos sacerdotes adjunxi; et Cleri utriusq. missionariis, pari charitatis ac benevolentiae amplexu hos et illos excipiens, iterum iterumq. animorum concordiam inculcavi, ne ipsi suis contentionibus populum divellant, at potius aedificent eosq., qui foris sunt, boni illius odoris fragrantia ad gremium Ecclesiae pertrahant. Deniq. ut contra Refractarios, quibus nulla communione connectimus, ascendant ex adverso, et opponant se murum pro domo Israël: illorum tamen et Haereticorum omnium non

In gemeld verslag of *Memoriale* van 3 Julij 1725 even als in al zijne andere verslagen naar Rome opgezonden, uitgenomen het allerlaatste, bewaart de Vicaris zorgvuldig het diepste stilzwijgen over eene zaak, die hem op den duur bitter griefde en zijn bestuur niet weinig bemoeijelijkte. Zeker wilde de edele man niet dan in de uiterste noodzakelijkheid en wanneer het belang der Missie hem er toe verpligtte, zooals we in zijn laatste verslag zullen zien, eene beschuldiging tegen medebroeders te Rome inbrengen, maar des te meer klaagt hij in zijne vertrouwelijke brieven aan Hoynck over de tegenwerking die hij aanhoudend moest ondervinden van het zoogenaamd Kapittel van Haarlem, dat in 't geheim maar onafgebroken er naar bleef streven om het geestelijk bestuur over dat gedeelte der Missie, 't welk vroeger tot het Bisdom van Haarlem behoord had, weder in handen te krijgen. Men zal zich herinneren, wat we in Deel II van deze Bijdragen, blz. 312 en volgg over dat Kapittel, deszelfs oorsprong, en pogingen tot instandhouding daarvan beknoptelijk hebben medegedeeld. Ofschoon de zich noemende Kanunniken, gehoorzame katholieken als zij wilden blijven, zich in 1703 naar pligt aan de beslissing van Rome

---

tam mortem, quam sitiant salutem, optentq., ut oriente in illorum cordibus justitiae sole, errores dissipentur, et omnes ad unum ovile reducantur. Quorum exhortationum memoria, et sedula ubicumq. earumdem observantia non dubitandum, quin fuerit calcar tanti fidelium incrementi. Quamvis autem Lucrum gregis (: Teste S. Augustino :) sit honor pastoris, non velim tamen, Em^mi P. P., hanc mihi laudem ita attribui, quin potissimam illius partem in Em^mum D. Cardinalem de Alsatia, et D. Internuntium Brux:, praestantissimos Missionis Hollandicae Patronos, quibus veluti geminae basi gravissima ejusdem moles innititur, refundam, qui sua in omnibus authoritate, consiliis, et auxiliis mihi adesse non sunt gravati; Quibus tamen nos nostras singuli opellas contulimus, et eodem tramite deinceps collaturos speramus: dum Ego interim missionem hanc nostram in sinum et tutelam Sanct^is suae per Em^tias Vras deponendam confisus, et Em^tiis Vris significationes observantiae meae studiosissimas renovans, summa cum humilitate subscribor."

hadden onderwerpen, waarbij hun alle inmenging in het geestelijk bestuur der Missie ontzegd werd, bleven ze niettemin hunne gewaande regten van *Kapittel bij openstaanden Zetel* handhaven en onverdroten in stilte werken om die met der tijd weder te kunnen uitoefenen, zooals ze onder de vroegere Apostolische Vicarissen, met dier toegefelijke goedkeuring gedaan hadden. Dat noodlottig streven verlamde op den duur het wettig geestelijk bestuur, en bragt zelfs nog tot in het begin dezer eeuw de rampzaligste verdeeldheid onder de geestelijkheid te weeg, die toch zoo groote behoefte had aan eendragtige zamenwerking tegen de al meer en meer toenemende en om zich heen grijpende stoutheid der jansenistische scheuring.

Even als ten jare 1720, — zooals we t. a. p. zagen, — was het ook nu weder de Aartspriester van Amstelland, Gerardus van Wyckersloot, pastoor van de Poolskerk te Amsterdam, die den Vicaris het meest tegenwerkte en zich als lid van het Kapittel alles durfde aanmatigen. Hij dreef, om zoo te spreken, den spot met het gezag van den Vicaris, en bemoeide zich met benoemingen van pastoors in zijn district en andere zaken van kerkelijk bestuur buiten den Vicaris om, ja somwijlen zelfs tegen diens beschikkingen in.

Niettemin had hij, misschien wel omdat slechts weinigen met hem instemden en zijne handelwijze goedkeurden, zijn ontslag als Aartspriester bij den Internuntius ingediend. In 1720 had hij ook reeds het gerucht doen verspreiden dat hij voor dien post bedankt had. Nu echter had hij 't werkelijk gedaan. De Internuntius raadpleegde den Vicaris, die om vele redenen vurig wenschte dat het ontslag verleend werd en in dien zin den Internuntius raadde. v. B. had reeds het plan gemaakt om het District Kennemerland van Amstelland te scheiden, en over het eerste J. van den Steen en over het laatste Wil-

helmus Stephanus Cavellier, pastoor van de Posthoorn te Amsterdam, tot Aartspriester aan te stellen; maar ten slotte werd v. W. toch door den Internuntius in zijn Aartspriesterschap bevestigd; 't geen hem niet weinig in aanzien deed stijgen. De Vicaris merkt meermalen op dat v. W. en diens vrienden den Internuntius voor hunne zaak hadden weten te winnen, hetgeen uit latere onderhandelingen van Spinelli met het Kapittel in 1727 duidelijk genoeg blijkt.

Intusschen werkte dat alles allernoodlottigst, zooals onder anderen vooral bleek uit het gebeurde te Purmerend. Daar was pastoor en Aartspriester J. van den Velde, ook lid van het Kapittel, die, gelijk we vroeger in Deel II van deze Bijdragen, blz. 321 reeds opmerkten, geheel aan den leiband van v. W. ging. Deze nu wilde voor het Aartspriesterschap bedanken, en v. B. zoude een ander in zijne plaats aanstellen, die der gemeente welgevallig was en ook door de Magistraat zou geadmitteerd zijn geworden.

Maar van den Velde en v. Wijckerslooth „willen haer „Capittel doen gelden", zoo schrijft v. B. den 3 April 1725 aan H., „'t welk sij willen ophaelen, waerdoor ik „vreese een groote opschuddinge sal komen, want daer „is een boekje uytgekomen dat aen de Harlemse Capit„telheeren verweijd haeren eedbreekinge, omdat se tegen „haer eed de rechten van haer Capittel laeten vertreden „door een Internuntius etc., jae sommige capittelheeren „hebben haer laten ontvallen dat se twijffelen, of se niet „in conscientie verplicht syn om myn bestier tegen te „gaen; ik hoope een beeedigde verklaringe hier van te „krijgen." Het tegenwerken van den Vicaris bij het aanstellen van een anderen pastoor te Purmerend had het ongelukkig gevolg dat, toen v. d. Velde wegens ziekelijkheid die statie niet langer kon bedienen, door toedoen

der Magistraat aldaar een jansenist, met name Gerardus Keerens werd aangesteld. Uit het verslag of Memoriale dat de Vicaris den 30 October 1725 naar Rome zond, zullen we aanstonds zien dat de schuld van dien noodlottigen loop van de zaak aan v. d. Velden werd toegeschreven; doch op welken grond bepaaldelijk hebben we in 't Archief niet kunnen opsporen.

De katholieken waren daardoor in eene allertreurigsten toestand. 't Werd hun niet eens vergund naar naburige kerken hunne godsdienstpligten te gaan vervullen. v. B. schrijft 13 September 1725: „Purmerent, daer hebben „de Heeren [de Magistraat] de treckschuyt aen de keten „doen leggen als de catholycke meynde naer de naburige „pastoors te kerck te vaeren." Dien schandelijken dwang konden ze toch niet lang volhouden; in een brief van 28 Junij 1726 aan den Secretaris der Propaganda, met name Ruspoli, meldde de Vicaris, dat de jansenisten de statie toen nog wel bezet hielden, maar de katholieken onverzettelijk gehecht aan hun geloof, zonder eene enkele uitzondering met wonderbaren ijver in de naburige staties ter kerk gingen. [1]) Dit liet de Regering toen ten minste toe, ja zelfs werden seculiere en reguliere geestelijken te Purmerend toegelaten om aan de katholieken de H.H. Sacramenten toe te dienen. [2])

De ongelukkige toestand bleef nog voortduren tot in het begin van 1728, toen voor goed weder een katholiek seculier priester daar pastoor werd, met name Petrus

---

1) „In civitate", zoo lezen we daar: „Purmerendana quidem oratorium „vi nobis ereptum etiamnum occupant Neo-schismatici; verum catholici avitae „fidei tenacissimi oratoria vicinorum sacerdotum nemine excepto, mirifica „aviditate frequentant."

2) In zijn Memoriale van 20 December 1726 zegt v. B. „In civitate „Purmerendana, quam unus ex schismaticis sacerdotibus invasit religiosi „aeque ac saeculares presbyteri Romano-Catholici ad Sacramenta fidelibus „administranda permittuntur,"

Weerts, die den 3 April van dat jaar tot kanunnik van het Kapittel van Haarlem werd benoemd. De jansenist had moeten vertrekken uit gebrek aan gemeentenaren; hij had in 't geheel slechts twee huisgezinnen.

Doch keeren we tot ons Kapittel terug. v. Wyckersloot ging in zijn tegenwerken van den Vicaris zóóver, dat hij dezen bij de Regering aanklaagde, wijl hij, ondanks zijn banvonnis, in Holland pastorieën begaf en geestelijk bestuur uitoefende. Ook werkte v. W. in den Haag heimelijk om voor zijn Kapittel erkenning van de Regering te verkrijgen. Daarvoor was ook J. v. d. Steen werkzaam, die zich anders nog al op den achtergrond hield en in dezen tijd weinig of niets van zich liet hooren. De Vicaris die niets zoozeer vreesde als tweespalt en verdeeldheid onder de geestelijken, verdroeg, zooveel hij kon, alles met geduld en stilzwijgendheid. Altijd lezen we in zijne brieven, als hij aan Hoynck zijn hart had uitgestort over zooveel miskenning en tegenwerking: „maer „wat sulle we doen, al maer patientie"... „den hemel „vergeeft het hem, 't sal al eens een eynde nemen"... En waarlijk, wat kon de goede man in zulke omstandigheden ook doen om zijn gezag te handhaven. Zelfs de Internuntius, zooals we reeds aanstipten, was door v. W. ingenomen en wist niet altijd het gezag van den Vicaris naar behooren te steunen. Een vreemd voorval vernemen we uit een brief van v. B. dd. 22 December 1724 waar we lezen: „Syn doorluchtighyd [de Internuntius] kend „Wyckersloot noch niet, syn [Wyckersloot's] hart is vol „van het Haerlemse Capittel, waerom hij wel derft seg„gen gelyck noch dese daegen is geschiet, dat ik haer „overighijd niet ben, dat hij met mij niet te doen heeft „en diergelycke. Een exempel heeft men voorlede Vrijdag „daer afgesien. Hy stiert met syn knecht aen al de pries„ters rond een brief, waerin staen dese woorden: my is

„ter ooren gekomen dat [zal moeten zijn *van*] eenige „priesters, besonderlyck, die de H. Communie sine super-„pelliceo uytdeelen; waerom U Ampl[do] die moet vermae-„nen en beveelen van sig daer van te onthouden. Mij „wort gevraegt wie die overighijd magh sijn, die dat be-„vel gegeven heeft? Ik ben het niet, noch weete daer „niet af, alhoewel het bevel goed is en eerbiedigh, maer „kan in onse missie overal niet geobserveert worden, want „aen onse kant [in het Geldersche, waar v. B. woonde] „syn de pastoors soo ryck niet dat se een superpelliceum „kunnen hebben [sic!]: een carsuyffel, een alba, een „amict, manipel en eene stool is haer kerckgoed. Dit „geeft een groote opschudding binnen Amsterdam en sal „een partyschap maken." v. B. kon niet anders denken of het bevel kwam van den Internuntius; maar alles was buiten hem om: zoodat het gezag van den Vicaris daar noodzakelijk onder lijden moest.

Nu moeten wij een oogenblik onze aandacht gaan wijden aan een soort schermutseling tusschen de twee zoogenaamde Kapittels van Utrecht en Haarlem en beider Vicarissen; waarbij we van den eenen kant verbaasd staan over de onbeschaamde aanmatigingen van de jansenisten en hun goddeloos spelen met de heilige wetten der Kerk, en van den anderen kant den ijver moeten bewonderen, waarmede het Kapittel van Haarlem zijne ingebeelde regten tegenover de alles overweldigende stoutheid der scheurmakers handhaaft.

Het Kapittel van Haarlem, ofschoon zich onderwerpende aan het verbod van den H. Stoel van geen jurisdictie meer uit te oefenen, bleef toch voortgaan met zijne zoogenaamde Vicarissen aan te stellen. In den tijd, waarvan we hier spreken, was een Amsterdamsch pastoor Nicolaas van der Meer Vicaris-generaal en Deken van het Kapittel. De man liet weinig of niets van zich hooren en bemoeide

zich wijselijk met geene zaken van bestuur. Het verwonderde ons daarom ten zeerste, toen we in Mozzi, Histoire der Revolutions de l'Eglise d'Utrecht (wij hebben slechts de Fransche vertaling ter onzer beschikking) liv. IV. § 3 n° 2 met zooveel woorden lazen : „Le Chapitre de Harlem, „avoit son Vicaire élu depuis 1716, et celui là *gouver-„noit le diocése* dans la dépendance de l'internonce de „Bruxelles et du Vicaire apostolique van Bylevelt." De goede man heeft nooit iets bestuurd buiten zijne gemeente te Amsterdam.

Die grove onjuistheid zal de schrijver te danken hebben aan den overigens geleerden en hoogst eerbiedwaardigen pastoor van het Beggijnhof te Haarlem, J. Stafford, in 1771 Vicaris en Deken van het Kapittel, van wien Mozzi, volgens zijn eigen getuigenis, de stukken heeft ontvangen, waarvan ze even gaan spreken, en die zich in zijn hevige ja soms hartstogtelijke verdediging der gewaande regten van zijn Kapittel, wel eens meer aan overdrijvingen en scheve voorstellingen omtrent de geschiedenis van het Kapittel heeft schuldig gemaakt en Mozzi in de vaste overtuiging gebragt heeft, welke wij overal in het aangehaald werk zien, van de volkomene wettigheid van het Kapittel. — De eenige keer dat we genoemden van der Meer als Vicaris op het tooneel zien verschijnen was bij 't geen we nu gaan verhalen. — We vinden namelijk een eigenhandig briefje van hem, waarin hij meldt dat den 28 September 1717 de jansenistische pastoor Ahuys gekomen is met een Franschman, die van der Meer in diens hoedanigheid van Vicaris van het Kapittel van Haarlem om dimissorialen vroeg voor zijn zoon, die te Parijs studeerde en in de Fransche kerk te Amsterdam gedoopt was. v. d. Meer gaf daarop zijne verwondering te kennen, dat ze hem nu wel als Vicaris erkenden, terwijl ze anders bij benoemingen van pastoors enz. hem stil

voorbij plagten te gaan. Hij wilde dan ook nu de verlangde dimissorialen niet geven, doch voegde er verscheidene malen uitdrukkelijk bij dat hij zich *nu* en in deze omstandigheden er niet mede wilde inlaten, zonder zich op eenigerlei wijze te willen verbinden altijd zóó te handelen. Hij sprak zóó om hen niet te doen meenen dat het Kapittel van Haarlem of hij als deszelfs Vicaris afstand van hunne regten deden. Volgens een jansenistiesch werk getiteld: *Causa Ecclesiae Harlemensis*, in 1728 bij Potgieter te Utrecht verschenen en ten doel hebbende te betoogen, dat het Kapittel van Utrecht bij het verzuim van dat van Haarlem om een Bisschop van Haarlem te kiezen, *jure devoluto* het regt heeft een Bisschop van Haarlem aan te stellen, zou van der Meer bij die gelegenheid gezegd hebben dat hij wel tot Vicaris benoemd was, maar op voorwaarde, dat hij de functies van Vicaris nimmer zou uitoefenen, en om die reden de dimissorialen niet kon afgeven. Ten bewijze voor de waarheid van dit verhaal verwijzen ze den lezer naar een authentiek stuk, waarin dat verhaal en die woorden juist zóó voorkomen, en hetgeen in de Appendix achter het werk gegeven werd; doch in het exemplaar, 't welk wij in het Archief van het Kapittel gevonden hebben, was dit stuk blijkbaar uitgescheurd; hetgeen ons wel iets deed vermoeden, ofschoon we anders meer geloof zouden hechten aan de eigenhandige verklaring van v. d. Meer dan aan den jansenistischen schrijver van gemeld boek. Het moet echter erkend worden dat v. d. Meer werkelijk zoo had moeten antwoorden, als de jansenistische schrijver opgeeft.

Doch wat daarvan zij, het bleek toch dat ze wisten wie Vicaris van het Kapittel was en hem in ieder geval feitelijk als zoodanig erkend hadden [1]). Niettemin durfde

1) Uit gezegd werk Causa Eccl. Harlem. blijkt dat ze slechts bij v. d. Meer gekomen waren om hem te beproeven. Het gehecle verhaal wordt

Steenoven zich tituleren „Vicarius generalis Capitulorum „Ultrajectini et Harlemensis utraque Sede vacante", en als zoodanig pastoors in het Bisdom van Haarlem aanstellen *jure devoluto* zoo het heeten moest, wijl de Vicaris van het Kapittel zijn pligt niet deed. Toen echter durfden ze het Kapittel er nog geen kennis van te geven dat Steenoven zich ook over het Bisdom van Haarlem Vicarius-generalis noemde. Maar bij het overlijden van Steenoven verklaarde het gewaand Kapittel van Utrecht de post van Vicaris-generaal van Haarlem vacant, en toen het Kapittel van Haarlem niet binnen acht dagen eene nieuwen Vicaris koos (van der Meer hun Vicaris was intusschen nog altijd in het leven) begrepen de Heeren van Utrecht dat volgens het Concilie van Trente het regt en de pligt om een Vicaris voor Haarlem aan te stellen was overgegaan op het Metropolitaan-Kapittel en diensvolgens benoemden zij den 12 April Barchman-Wuytiers, dien ze reeds Vicaris hadden gekozen voor Utrecht, ook nog tot Vicarius van Haarlem *sede vacante*. Doch hiermede niet te vreden, dreven ze hunne onbeschaamdheid zoover, van een notarieel afschrift van de acte dier aanstelling aan het Kapittel te doen toekomen. Den 14 Mei bragt

---

daar zóó gelezen: „Quamvis Capituli Harlemensis necnon illius, qui dice„batur Vicarius defectus esset notorius, judicatum tamen est [bij de jansenisten namelijk] expedire, ut etiam aliis argumentis, quid de dicto prae„tenso Vicario censendum sit, constaret. Contingebat vero tunc pro Ludovico „Aubert Amstelodamensi, Parisiis in Congregatione Oratorii habitante litte„ras dimissorias ad Sacros Ordines desiderari. Accessit Ampl. D. Nicolaum „van der Meer, qui erat ille, qui vocabatur Vicarius Harl. R. D. Lucas „Ahuys Pastor Amstelodamensis et Protonotarius Apostolicus cum duobus „testibus petiitque pro dicto D. Aubert memoratas litteras. Reposuit prae„fatus Ampls. (sc. N. van der Meer) verum quidem esse electum se in „Vicarium generalem, verum ea conditione ut non exerceat functiones Vi„carii Generalis, adeoque non posse se petitas litteras dimissoriales conce„dere. Haec contigerunt anno 1717 Sept. 28. Vide legitimum instrumentum „in quo haec verba et integer casus referuntur, Append. monum. n. XV."

de jansenist Lobs, zich noemend Protonotarius Apostolicus, met twee getuigen gemeld afschrift aan het huis van van der Meer, die juist afwezig was. Het Kapittel van Haarlem meende tegen deze benoeming in verzet te moeten komen en deed den 11 Augustus 1725 door den notaris G. Wolff te Leiden aan Barchman-Wuytiers een vormelijk protest overhandigen, waarbij het zijne benoeming tot Vicaris generaal van Haarlem en alles wat hij in die ingebeelde hoedanigheid doen zoude, niettig en van geener waarde verklaarde, wijl hun reeds jaren geleden aangestelde Vicaris nog in leven was. Den 29 Augustus daaraanvolgende verklaarde Barchman-W., weder bij notariële acte, dat protest van het Kapittel niet te kunnen aannemen, wijl, naar zijn beweren, het een en ander aan den vorm ontbrak, maar vooral, wijl ze hun Vicaris niet noemden en de acte zijner aanstelling niet hadden overgelegd; waarop alweder het Kapittel den 2 October antwoordde met aan te toonen dat de wettelijke vorm in hun protest naar behooren onderhouden was; dat overigens iedereen den Vicaris van het Kapittel kende en wist dat van der Meer jaren lang die betrekking bekleedde; maar het ontzegde, aan Barchman-W. volstrektelijk alle regt om overlegging der acte zijner benoeming te vorderen. Onder herhaling van hun protest, betuigden ze, wat B. ook weder zoude antwoorden, daar niet meer op te zullen repliceren. Nimmer toch zouden ze hem erkennen. Toen aan B. dit tweede protest overhandigd was, bleef hij niettemin volharden in zijn eisch om de acte van aanstelling van v. d. Meer te zien; werd die hem niet getoond, dan zou hij voortgaan als Vicaris van Haarlem te handelen. En werkelijk had hij binnen het oud-Bisdom van Haarlem twee jansenistische pastoors aangesteld: een te Crommenie, met name Joannes Meijer en een te Purmerend, waarover we hierboven gesproken hebben, ge-

noemd Gerardus Keerens. — De verschillende bovengemelde notariële protesten en verklaringen, die we in de Acta Capituli Harlemensis bezitten, zijn ook te vinden in het meer aangehaald werk van Mozzi III Boek. Cap. IV, die ze van Stafford, zooals we reeds gemeld hebben, ontvangen heeft, gelijk hij zelf zegt.

In het boven aangehaald werk „Causa Ecclesiae Harlemensis" vinden we onder de Bijlagen een stuk getiteld: „Kort verhaal van de Instellinge en Regten van het Bis„schoplyck Capittel binnen Haarlem"; welk stuk van wege het Kapittel van Haarlem aan vele leden van de Regering in November 1725 was uitgedeeld. Na daarin op hunne wijze getracht te hebben de wettigheid van het Kapittel te bewijzen, beklagen zij zich over de aanmatiging van het Kapittel van Utrecht in de benoeming van Barchman-W. tot Vicaris van het Kapittel van Haarlem, waarvan zij de acte dd. 12 April 1725, tegelijk met hun daartegen ingediend protest mededeelen, van welk laatste zij uitdrukkelijk verklaren dat het *motu proprio* zonder 't minste voorweten zelfs van den Internuntius of iemand van zijnentwege was ingediend geworden. Op dat „Kort verhaal" volgde weldra een antwoord van Barchman-W. getiteld: „Bemerkinge op seeker geschrift genaemt kort „verhaal etc." (insgelijks onder de Bijlagen van het werk „Causa Ecclesiae Harlemensis" te vinden), waarin B. betoogt, dat hij, vermits het Kapittel geen gebruik van deszelfs regten maakt en geen wezenlijken Vicaris aanstelt (immers v. d. Meer doet niets en heult met den Internuntius, van wien ze alleen afhangen), *jure devoluto* door het Kapittel van Utrecht tot Vicaris van Haarlem is aangesteld om in het oud-Bisdom van Haarlem 't geestelijk bestuur en regtsmagt uit te oefenen.

Wie gruwt niet, bij die bespottelijke aanmatigingen van geestelijken zonder 't minste gezag, over dat gewetenloos

spelen en spotten met de eerbiedwaardigste verordeningen der kerkelijke tucht en met de zaligheid der zielen.

Den 30 October 1725 zond van Bijlevelt wederom zijn *Memoriale* naar Rome, om verslag te geven van de visitatie die hij in de Provinciën Vriesland, Groningen en Utrecht met groote vrucht en den besten uitslag gehouden had. We laten hier volgen, wat we van meer algemeen belang in dat verslag gevonden hebben.

In geheel Vriesland was toen slechts één jansenistisch pastoor, Petrus Meijndaarts namelijk, met een kapellaan Jacobus de Pré geheeten. Ze waren bij de Magistraat volstrekt niet in tel, en hunne gemeente was uiterst gering. Toch werkten ook dáár de jansenisten en deden een verzoekschrift aan den Paus ter onderteekening bij hunne partij rondgaan om niets meer of minder van den Paus te verzoeken dan zijne goedkeuring op de benoeming van Barchman-Wuytiers tot Bisschop. Slechts van enkele weinigen, die niets van de zaak wisten, hadden ze, naar gezegd werd, eene onderteekening weten af te dwingen. [1])

In een brief van 21 Augustus aan Hoynck schrijft de Vicaris daarover nog: „Als ik eerst in Vriesland quam, „was daer een request door de jansenisten gesonden om „door 't volck van haer aenhang onderteykent te worden, „behelsende een versoeck dat de paus aen haer soude be„lieven toe te staen de heer Berchman [Barchman-Wuy-

---

1) Het Memoriale luidt hier als volgt:

„Porro unicus in civitate Leowardiensi moratur refractarius, videlicet „Petrus Meijndaerts (cum sacellano Jacobo du Pré a Steenovio in Diaco„num vel subdiaconum ordinato) nullius tamen apud Magistratum existima„tionis, et communitatem perexiguam habens."

„Circuibant tum temporis [toen de Vicaris in de Provincie Leeuwarden Visitatie hield] aliqui a refractariis deputati, ut schedulae alicujus (qua „Barchman in Episcopum a Sanctitate sua efflagitabatur) subsignationem a „suae sectionis asseclis emendicarent, quam et a paucis rerum ignaris ex„torsisse dicuntur."

„tiers] als Bisschop van Utrecht of dat sij hem sullen „laten consecreeren. Sij brengen bij de historie van Ru„dolphus van Diephout de 52e Bisschop van Utrecht. Het „selve request is van eenige die wat Latijn konden, en „oc van sommige die geen Latijn konden, onderteykent." Of ze 't werkelijk naar Rome hebben durven opzenden, vinden we niet nader vermeld.

Na den afloop zijner visitaties ontving de Vicaris van den Aartspriester v. Wijckersloot eene uitnoodiging om met de Aartspriesters van Holland eene bijeenkomst te houden, ten einde gezamenlijk middelen te beramen tegen de jansenisten die, vooral in Noord-Holland, de katholieken poogden te onderdrukken. De Vicaris was daar aanstonds volgaarne toe bereid en vroeg v. W., dag en plaats voor die bijeenkomst te bepalen; maar helaas, het antwoord liet zich wachten, tot ze eindelijk eerst den 18 September, — v. B. had reeds van den 6n af te Utrecht te vergeefs gewacht — kon plaats hebben. Inmiddels had v. B. van den Aartspriester van Zuid-Holland Beaumont vernomen, dat er nog niets bij de Staten ten gunste van Barchman-W. beslist was en ook wel niets zou beslist worden; „en dat de principaele Heeren", zoo schrijft v. B. den 17 September aan H., — doelende op de voornaamste leden der Staten, — „wel wilden dat de Roomse oc „haer sollicitatien [evenals Barchman c. s. reeds gedaan had] met neerstighijd instelden bij den Staat, want die „Heeren waren gevoeligh daerover, als of sij [de katholieken namelijk] haer bescherming [van de Staten] tegen „de jansenisten niet van doen hadden en gerust waren op „die van de Paus." Onder die voorname Regeringsmannen die eene petitie van den kant der katholieken aanraadden, was ook de Raadpensionaris zelf. Blijkbaar waren die Heeren ontstemd door de handelwijze der katholieken, die tot dusverre, in plaats van zich regtstreeks tot de Staten te

wenden, zooals de jansenisten altijd deden, de Ambassadeurs van vreemde Mogendheden in de armen plagten te nemen, wier tusschenkomst in deze kiesche zaak minder aangenaam was; waarom men ook besloot dien weg niet meer op te gaan, overtuigd als men ook door de ondervinding was geworden, dat het werken der vreemde gezanten nog nooit iets goeds had tot stand gebragt „Ten anderen", lezen we verder in den aangehaalden brief van v. B., „schrijft Beaumontius, dat sy [de gemelde leden der Staten] seyden dat men most beletten dat er geen „bullen van Romen meer en quaemen." Terzelfder tijd werden de katholieken verontrust over een vreemden maatregel van de Gecommitteerde Raden van Holland, waarvan pastoor Schouwen den 14 September het volgende schrijft: „Exiit edictum ut describeretur orbis Catholicus „Hollandicus. Maandag zijn alle priesters van Amsterdam „door den Hoofdofficier op 't stadhuys ontboden geweest, „gelijk de resp. Baljuwen van Holland hunne onderhorige „priesters Maandag, Dingsdag of Woensdag ook om voor „hen te compareren, hebben geciteerd. Tot Amsterdam „stonden de jansenisten midden onder de catholijken. De „vossen liepen daar onder de kiekens. Deeze vraagstucken „wierden ieder in 't particulier om te beantwoorden, af„gevraegt: 1° waar zijn statie gelegen was; 2° zijn naam; „3° zijn geboorteplaets; 4° of hij een geordende was of „niet, zoo ja, van wat order; 5° of hij het hield met „Jansenius of met de Roomsche Stoel; 6° of hij een cape„laen had; zoo ja, dan moest hij alle deese pointen voor „zijn capelaen ook beantwoorden. De Baljuw van Amste„lande vroeg er nog bij, ofse ook van 't jesuitsch gevoe„len waren, en indien se niet jansenist waren nog jesuitsch, „van wat gevoelen se dan waren." Verder schrijft diezelfde past Schouwen: „Deese zaken zien buiten twyfel „op Berkman [Barchman-W.] want de Staten in deese

„vergaderinge eene finale resolutie omtrent hem zullen „neemen, waerom het gerugt, alsof zijn Request verwor- „pen was, wat te voorbarig zal zijn geweest.” De bedoeling van dien maatregel schijnt dan wel hoofdzakelijk geweest te zijn, (zooals ook velen ’t er voor hielden, ofschoon anderen de zaak niet vertrouwden en er kwade bedoelingen der Staten achter zochten), de getalsverhouding tusschen de katholieke en de jansenistische geestelijken te kennen; en het kan zeer goed zijn dat de bevinding bij het onderzoek opgedaan van de overgroote meerderheid der katholieke priesters, en het betrekkelijk luttel getal jansenistische er veel toe heeft bijgedragen dat de Staten aan de jansenistische pseudobisschoppen geen oppergezag over de katholieken hebben durven toekennen, waartoe ze anders zeker gaarne zouden besloten hebben.

De vergadering van den Vicaris met de Aartspriesters van Holland en Utrecht had eindelijk den 18 September te Utrecht plaats. Wat daar verhandeld werd, vernemen we behalve uit het Memoriale van 30 October, ook uit zijn brief van 20 September aan Hoynck waarin hij het volgende schrijft: „Wyckersloot is voorlede Dinsdag savons „hier gekomen als Beaumontius [Aartspriester van Zuid-Holland] en Hesius [van Hees, Aartspriester van Utrecht] „aen myn huys waren. Wij sijn met den ander overeen- „gekomen in alle vrientschap: eerstelyck dat men van de „Velde [den vroegeren Aartspriester van Noord-Holland, die de schuld schijnt geweest te zijn dat de Statie te Purmerend, waarover we hierboven gesproken hebben, in de handen der jansenisten was gevallen. Hoe en op welken grond hem dit moest geweten worden, is ons uit de briefwisseling daarover niet regt duidelijk] „soude laten stil „sitten sonder ons met hem te moeijen, geen nieuwen [Aartspriester van Noord-Holland] aenstellen, en terwijl „nu de meeste priesters al komen by Wyckslootius, wil

„hij geern de rest oc aennemen te bestieren en dit alles „om deze conjuncture tijden en wij niet weeten hoe het „bij den Staet sal afloopen met Berckmans.

„Ten tweede neerstiglyck te wercken tegen de janse- „nisten bij den Staet soo in den Haag als in de beson- „dere steeden sonder de ministers [de Ambassadeurs der Katholieke Mogendheden] te gebruycken, maer selver in „persoon en daertoe oc versoecken de aensienlijckste catho- „lijcke, en oc de aensienlyckste priesters Beaumontius en „Kunnius [van der Kun, pastoor te Wateringen] sullen „het in haer contreyen waernemen, Wyckerslootius en „Steenius in de haeren en dan gesamentlijck in den Haag. „Dit is beslooten om het seggen van sommige aensien- „lijcke leeden waeronder oc den Raadpensionaris, dewelke „begeerde dat wij oc neerstiglijck souden solliciteeren tegen „Berchman en de sijne.

„Ten derde neerstiglijck te invigileeren op het open- „vallen der plaetsen, seden der priesteren, de indringinge „der capelaanen met kracht tegenstaen, malkander aen- „stonts verwittigen van hetgeene er voorvalt.

„Ik hebbe gebeden en gesmeeckt dat men dese dingen „met alle ernst soude believen te volbrengen, waertoe „se haer berijdwillig toonden en soo is Wyckerslootius „Woensdag 's morgens wederom vertrocken naer Amster- „dam en Beaumontius van daeg naer Stompwyck, sul- „lende in de naeste week wederom in den Haag te samen „komen. Ik heb al gedaen wat in mijn vermogen is om „een goede harmonie te houden en wil hoope dat God „mijn iver sal segenen."

Tegen dienzelfden tijd ontving de Vicaris de Bul van Paus Benedictus XIII dd. 23 Augustus 1725, waarin de benoeming van Barchman-Wuytiers tot zoogenaamd Bisschop van Utrecht nietig en van geener waarde verklaard werd. Doch in de gegevene omstandigheden — juist was,

zooals we hierboven vernamen, van hoogerhand eene wenk ontvangen dat er geen Bullen van Rome meer in 't land moesten komen, — had de Vicaris het raadzaam geoordeeld, die Bul, zonder nader uitdrukkelijk bevel van Rome, niet openbaar te maken. Volgens aller gevoelen toch, zouden de jansenisten ongetwijfeld niet in gebreke blijven, de bitterste klagten daarover bij de Staten in te brengen en de gemoederen der bewindsmannen in die hagchelijke tijden geweldig tegen de katholieken op te zetten. Daar kwam nog bij, dat in de Bul zelve enkele onjuistheden voorkwamen omtrent zekere kleine bijzonderheden van de consecratie van Steenoven, b. v. dat die had plaats gehad in het huis van een leek genaamd Donkers — terwijl later was gebleken dat ze geschied was in het huis van Dubois. — Deze en dergelijke niets tot de zaak afdoende kleinigheden, vreesde hij, mogten door de jansenisten met gretigheid worden aangevat om de Bul voor onecht te verklaren of den Paus te bespotten en te belasteren; 't geen ook werkelijk later is geschied. De Vicaris schreef zelf dit alles naar Rome in zijn Memoriale van 30 October en voegde er bij dat de Nuntius [1]) zijn plan om de Bul niet te verspreiden had goedgekeurd.

---

1) Joseph Spinelli, die even als zijne laatste voorgangers tot dusverre slechts den titel van *Internuntius* gevoerd had, werd omstreeks dezen tijd 1725 door Paus Benedictus XIII, toen Maria Elisabeth, Aartshertogin van Oostenrijk en Zuster van Keizer Karel VI, Gouvernante van België werd, tot *Nuntius* bij de Gouvernante verheven, welke titel sedert den Nuntius Fabius de Lagonissa niet meer door de vertegenwoordigers van den Paus te Brussel gevoerd was en alzoo sedert diens laatsten vertrek 27 Maart 1634 had opgehouden, wijl sedert den dood van Prinses Isabella Clara Eugenia Infante van Spanje, de Belgische Provincien slechts door Gouverneurs, die niet van Koninklijke bloede waren, bestuurd werd. Van toen af tot 1725 had de Paus slechts *Internuntii* te Brussel, ofschoon met alle volmagten van *Nuntii*. Spinelli werd met den titel van Nuntius tevens tot Aartsbisschop van Corinthe i. p. i. verheven en den 28 October 1725 door den Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen plegtig geconsacreerd.

Het schijnt dat de jansenisten zelven de Bul met hunne boosaardige aanteekeningen bij de Staten hebben ingeleverd. Althans we vinden in het Archief van Hoynck eene Hollandsche vertaling van de Bul met kantteekeningen der jansenisten ter aanduiding van „Injurien en onwaer„heden in dit Brevet", en onderaan het volgende: „Men „versoekt met eerbied de wijse en voorsienige Regenten „deser landen, dat sij volgens haer wijs oordeel gelieven „te voorsien dat haer goede onderdanen soo schandelijk „niet geinjurieert worden en de rust meer en meer ge„stoort door het verspreyden van diergelijke Brevetten, „hetgeene uytdruckelick door de Placaten, namentlick van „14 December 1708 verboden is, en in catholycke lan„den selff niet soude mogen geschieden, zonder permissie „van den Souverain. Ende men geeft wel besonderlick in „consideratie van wat quade gevolgen het soude wezen, „indien de blinde yveraers van het Roomsche Hoff, hier „te land een Pauselyck Vicaris wierd toegestaen die blinde„linghs en slaeffelyck alle Roomse Bevelen soude moeten „uytvoeren. [1])

---

1) Wat we hierboven mededeelden, vinden we in het Memoriale van 30 October 1725 aldus aan de Propaganda geschreven:

„Postquam igitur corpus et animum itineris molestiis varie distracta aliquantisper refeceram, per Literas Dni Wijckerslootij Archi-pbri Amstelodamensis amice invitatus, alteram Visitationem in Provinciam Ultrajectensem, et versus Hollandiae confinia aggressus sum, ut communicato cum ipso, et caeteris Hollandiae Archi-pbris consilio, Refractariis, qui circa partes potissimum Hollandiae septentrionalis Catholicos opprimere nitebantur, vi unita resisteremus.

Ac inprimis die sexta Septembris Ultrajectum adveniens, et aliquot ibidem diebus transactis, adventum Dni Wijckerslootij, vel saltem Literas tempus et Locum congressus nostri assignaturas (:quas semel ac iterum rogaveram:) summa aviditate, sed frustra, praestolabar: Quapropter Dnus Beaumontius Hollandiae meridionalis Archi-pber, tantae illius morae pertaesus ad propria reverti cogebatur postquam mihi narraverat, eatenus ab Ordinibus Hollandiae in favorem Barchmanni nihil statutum esse, nihilq. verosimilius in comitiis tunc congregatis statuendum fore, non esse intentionem eorumdem

Eindelijk deelt de Vicaris in zijn meergemeld Memoriale met bittere droefheid en afschuw de treurige tijding mede dat Barchman-Wuytiers den 30 September, zijnde de 19e zondag na Pinksteren in de kerk van van Dalennoort te 's Hage heiligschendend, ondanks de vaderlijke bedreigingen van Christus' Stedehouder, was geconsacreerd. Ze hadden dien zondag gekozen, omdat juist op dienzelfden zondag van het vorige jaar (toen invallende op 15 October) Steenoven geconsacreerd was. Intusschen was de Vicaris van verschillende kanten gerustgesteld dat de katholieken daar geen onheil van te duchten zouden hebben

---

Ordinum, vicissitudinem aliquam circa stationes Catholicas facere; sed ipsos Ordinum primarios desiderare, ut et Romano-Catholici sui ipsorum tutelam adversus ambitiosa Refractariorum molimina vicissim efflagitarent; ac demum impetrare satagerent, ne Bullae Pontificiae per hasce imposterum Provincias disseminarentur.

Interea dum haec agebantur, intelligo, Praetorem Amstelodamensem jussu Deputatorum Hollandiae omnes sacerdotes saeculares, Regulares, juxta ac Refractarios accersivisse, et unumquemq. sigillatim interrogasse 1°, nomen, 2do, Patriam, 3io, stationem, 4to, num Saecularis esset ac Regularis, 5to, num sacellanum, seu co-adjutorem haberet, cujus loco ipsi respondendum erat, 6to, an staret a jansenistis, an vero a Romano Pontifice. Atq. haec eadem quaesita sunt per caeteros Hollandiae Praetores cum ruri, tum in aliis Hollandiae civitatibus et responsa singulorum Hagam-Comitis ad Congnem Deputatorum transmissa.

Hanc vero nominum, caeterorumq. collectionem institutam non-nulli existimant, ut Ordines experirentur utra pars, Romano-Catholicorum, an vero refractariorum sit altera major, quamvis alij, Ordines aliud spectare, et hic anguem in herba latêre, nonnihil vereantur.

Tandem die 18 Septembris, licet serius, quam par erat, ob summam accelerationis congressus nostri necessitatem, D. Wijckerslootius Ultrajectum advenit, ubi sine mora cum D. D. van Hees Archi-pbro Ultrajectensi, et Beaumontio Archi-pbro Hollandiae meridionalis tunc ad me, reverso, et mecum in aedibus fratris mei congregatis, de rebus missionem nostram spectantibus agere incepimus; ac captis primum consiliis, quid in hoc turbulento rerum nostrarum statu agendum, cum D. Joanne van de Velde Hollandiae septrionalis Archipbro, cujus imprudentiae jactura stationis Purmerendanae in refractariorum manus delapsae, aliaeq. illic calamitates praecipue sunt imputandae:) fuit una omnium sententia, nullum deinceps cum eo Literarum commercium habendum esse, at sibi omnino soli relinquendum.

en aan de jansenisten geenerlei gezag of overmagt over de katholieken zou worden toegekend, 't geen ook daaruit reeds gebleken was dat bij het overlijden van een pater jesuiet Joannes Lambrechts te Gouda, aanstonds zonder eenige moeijelijkheid een ander pater jesuiet in diens plaats is kunnen aangesteld worden.

Opmerkelijk is de bijzonderheid, welke de Vicaris in een P. S. van zijn Memoriale mededeelt, namelijk van een gesprek dat hij met den Baron van Renswoude, lid van de Staten Generaal, gehouden had, die hem had verzekerd, uit den mond van den Raadpensionaris vernomen te hebben, dat de Magistraat van Amsterdam en Leiden

---

Ne autem missio istis in partibus detrimentum interea pateretur, gubernium illius commisi D. Wijckerslootio, et pastorem in vicinia Purmerendae in commodum Civium Catholicorum constitui, donec eventus nos doceat, quid tandem ab Ordinibus decernendum sit.

Secundo, cum a magno Pensionario, et variis ex Ordinum Hollandiae optimatibus nobis haec essent suggesta consilia, ut nostram apud Eos contra refractarios protectionem peteremus, ê re nostra futurum putavimus, hujusmodi preces, per nos in ore primariorum in singulis Hollandiae civitatibus Catholicorum positas, exhibere, nulla interim cum Oratoribus Catholicorum Principum consilia capturi; quippe quae Patriae Moderatorum animis displicere novimus.

Tertio, decrevimus communi in omnibus consilio, hisce calamitosis temporibus agere; ac moribus sacerdotum ne alios exemplo suo ad malum provocent, sed potius factis etiam ipsis ac vitae actionibus reliquos ad Religionem, innocentiamq. inflamment, sedulo advigilare: quibus peractis, et die sequenti iterum atq. iterum renovatis D. D. Wijckerslootius Amstelodamum et Beaumontius Hagam-Comitis in pace reversi sunt.

Sub idem tempus ad manus meas pervenit Bulla Sanctissimi Dni Nostri, inanem Barchmanni electionem declarans; verum cum omnium judicio certum sit, hinc novas querelarum materias refractariis suppeditandas esse, atq. adeo animos Ordinum, periculoso hoc rerum statu, magis in Nos exasperandos, cum approbatione D. Nuntij Brux:, hanc duxi supprimendam esse, donec mandatum de ea evulgenda acceperim, quod eo magis expedire visum est, quod in Bulla dicatur consecratio Steenovij in aedibus *Donckers Laici* peracta, isq. nondum exacto anni spatio, cum Steenovio et Krijsio mortem obiisse; cum tamen dicta consecratio in aedibus Du Bois Laici ex Gallia profugi, et etiamnum superstitis, peracta ab omnibus credatur, Donckers vero Laicus aliquot annos jam antea è vivis excesserit."

gaarne zagen dat Barchman geconsacreerd werd, en toen de Raadpensionaris te kennen gaf, dat hij niet gaarne zulks aan de Vergadering der Staten van Holland zoude voorstellen, ook de Magistraat van Rotterdam zich bij die van Amsterdam en Leiden aansloot. De Raadpensionaris voorziende dat deze drie magtige steden in de Vergadering der Staten de overhand zouden hebben, had toen eenige Jansenisten bij zich ontboden en hun toegestaan in stilte met de consecratie voort te gaan, hun verzekerende dat de Staten van Holland het wel oogluikend zouden laten begaan. En zóó was dan de consecratie in de grootste stilte geschied, zonder dat zelfs de Staten er vooraf eenige kennis van droegen. Op de vraag van den Vicaris of aan Barchman eenig gezag over de katholieken zou worden toegekend, stelde de Baron hem volkomen gerust: zulks zou volstrekt niet gebeuren en alles op den bestaanden voet blijven. [1])

---

1) Het Memoriale geeft hierover het volgende te lezen:

„Porro 8 Octobris Arnhemium redux, post aliquot dierum intervallum intellexi, rumores illos jam antea sparsos, nimirum quod Barchman Ordine Episcopali insigniendus propediem, vel, jam tum insignitus foret, firmis undecunq. testimoniis comprobari.

Itaq. Em[mi] P. P., non sine horrore, et ex animo graviter ingemiscens Em[tiis] Vris significare compellor, damnatae factionis clericos in sua pervicacia usq. adeo obfirmatos esse, ut Cornelium Joannem Barchman die divo Hieronymo sacra in Oratorio Gulielmi Frederici van Dalennoort insignis Hagae-Comitum refractarij in Archi-Eppum Ultrajectensem consecrare iterum non erubuerint per Episcopum Babylonensem, vel saltem, quod alij malunt, hoc solo assistente, per alium hactenus ignotum Galliae Episcopum.

Interim per varios qua verbis, qua literis edoctus sum, nil inde nobis detrimenti obventurum, nec aliquam refractariis supra Romano-Catholicos authoritatem accessuram. Experimentum jam tum vidimus in obitu patris Joannis Lambrechts Soc.[is] Jesu Goudae missionarij, cui alter ejusdem Soc. sine ulla difficultate surrogatus est.

Reliqua, Em[mi] P. P., divinae commendamus providentiae, a cujus altitudine judiciorum et justitia Ecclesia Batava jam diu affligi permittitur, assiduo et humiliter Deum obsecrantes, ut misericordiam faciat cum populo suo."

Hierover echter lezen we nog in een brief van v. B. aan H. dd. 9 November 1725: „Schoon de H^r. van Rens„woude mij versekert heeft dat de Roomscatholycke niet „geverrigt sullen worden Barchman te erkennen, of dat „hem daertoe door den Staet eenige macht is gegeven „of sal gegeven worden, soo sullen die drie steeden daer „op aenhouden en alsoo de catholycke veel moeijlijckhijd „aendoen; derhalven sal het seer goed sijn dat er een „canael van goede verwachtinge en aengenaem aen den „Staet gevonden is tot troost van de Roomscatholycke. „Och ofte dit van een goede uytwerckinge was... Wij sul„len God daer toe op het hartelyckste smeken." — Met dat „canael van goede verwachtinge" bedoelde hij zeker de petitie van de katholieken, welke deze bezig waren, op van hoogerhand gegeven raad, bij de Staten in te dienen. Ongelukkig evenwel was er onder hen geen genoegzame

---

Het bovenbedoelde P.S. luidt als volgt:

„Die 28 Octobris per Literas D. Pastoris in Rhenswoude certior factus, quod Dnus Baro de Rhenswoude Hagâ-Comitis isthuc ad arcem suam reversus esset (: quem convenire diu desideraveram :) sequenti die ad eum profectus sum, et sumpto cum eo prandio, dum de consecratione Barchmanni soli confabulabamur, totum negotium mihi explanavit, inquiens: Adfui magno Pensionario de rebus vestris Catholicis certior reddendus, qui mihi respondit, Magistratus Amstelodamensem et Leijdensem libenter visuros, quod Barchman consecraretur, quod cum magnus Pensionarius se non libenter Congregationi omnium Ordinum Hollandiae propositurum diceret, his duobus accessit Magistratus Rotterodamensis.

Magnus itaq. Pensionarius videns, has potentissimas Civitates certe praevalituras, accersit aliquos Refractarios, quibus veniam concedit, ut cum dicta consecratione clanculum pergerent, cum asseveratione, id ab Ordinibus Hollandiae connivendum fore. Et ita summo silentio consecratio peracta est, ut in Memoriali meo latius exposui, etiam sine praescitu omnium Ordinum Hollandiae.

Quaesivi itidem ex eodem Dno Barone, an Barchmanno authoritas aliqua data esset in Romano-Catholicos, et respondit absolute quod non, sed omnia mansura in statu quo; adeo ut dicta consecratio per solam conniventiam peracta sit. Atq. haec ex ore Dni Baronis de Rhenswoude, in consessu Statuum Generalium Hagae-Comitis sessionem habentis, heri ipse accepi."

eensgezindheid noch algemeene zamenwerking. Terwijl eenigen zich bepaalden bij het verzoek om bescherming tegen de aanmatigingen der jansenisten, zooals het plan in de vergadering des Aartspriesters met den Vicaris (waarvan hierboven) was opgezet, gingen anderen een stap verder en begrepen nu ook een Vicaris voor de katholieken te moeten verzoeken. Dit was vooral van het Kapittel van Haarlem uitgegaan.

v. Wijckersloot en J. v. d. Steen werkten hard om de voornaamste leeken uit Amsterdam, Rotterdam, Leiden, Haarlem en Alkmaar op hunne hand te krijgen, onder welke vooral genoemd worden Cromhout, Roest, Heymenberg, Kroonenburg, Alkemade en van Alphen. Pastoor Schouwen schreef den 11^e^ October 1725: „Voor-„leeden Dingsdag zijn de Heeren Wijckersloot en van der „Steen, nevens de Heeren Cromhout en Roest na den „Haeg vertrokken. Te Haerlem zoude de Heer Heymen-„berg van Alkmaer bij hen koomen, en voorts zouden „een of twee van de voornaemste catholijken uit Rotter-„dam, Haerlem en Leiden ook na den Haeg gaen, en „daer zoude een Request ingelevert worden door deese „Heeren uit de naem van de catholijken, ten einde de „Staten hun in de vrijheid der Religie willen beschermen, „en een Vicaris toelaten. Van daeg meene ik dat dit Re-„quest zal ingelevert worden en wensche een goeden uit-„slag" — De Vicaris schreef den 9 October over die zaak als volgt: „De Haegse teydinge sijn divers: Beaumontius „heeft een swaer hooft, Wijckerslootius heeft goede moed „en meynde dat het sal gaen, bijde komen se daer in „overeen dat se bij alle de heeren wel sijn ontvangen, „maer bij die van Leyde niet. Ontrent het point van sol-„licitatie scheynen se uytwendig eens te sijn, te weeten „de Staetsucht van Berchman tegen te gaen, gelijck onse „afspraeck was, maer ik worde nader onderricht dat Wy-

„ckerslootius en Steenius uyt naem van 't Capittel van Haer-„lem haer sollicitatien instellen ten eynde een Vicaris uyt „haer soude mogen gestelt worden, gelijck Berchman over „Utrecht en mij aenklaegen en bekladden dat ik sendinge „doe die een gebannen is en dat men door mij noeyt ruste „sal krijgen etc. Het is seker dat se mij maer soecken van „kant te helpen, daer ben ik van overtuygt: maer ofte sij „door sijn Eminentie [den Aartsbisschop van Mechelen] of „door mijn Hr den Nuntius daertoe ordre hebbe, weete ik „niet: maer dit weete ik dat indien het met weeten geschiet, „ik ten uytersten te vreeden ben met den wil en schickinge „van mijn overighijd en sal mij altijd onderdanig toonen „te sijn, jae oc bereyd sijn om daertoe meede te arbeyden, „als men daerdoor sal hebben de gemeyne rust twelke „laeste ik niet en sie dat komen kan, soolang de que-„nellisten het hooft niet en buygen, waertoe geen ap-„parentie noch is. Mij wert versekert dat sijn doorlht. [de Nuntius] hier van weet, maer dat hij altijd decli-„neert mentie te maken van het Capittel van Haerlem „int antwoorden aen Wijckersloot." — De Nuntius, hoezeer het Kapittel niet ongenegen, was alzoo, blijkens deze laatste woorden van v. B. — en het is ook duidelijk uit al zijne onderhandelingen met die Heeren Kanunniken — zeer voorzigtig en op zijne hoeden om te voorkomen dat ze zich op zijn gezag konden beroepen, als hadde hij, zij 't dan ook maar in het tituleren, het Kapittel als zoodanig erkend. Dat zoude te Rome ook niet welgevallig zijn geweest, waar men ook alles met zorg vermeed wat als eene erkenning van het Kapittel kon beschouwd worden.

Den 30 October daaraanvolgende schreef hij: „Het sol-„liciteren van Wijckersloot is aen syn doorlht bekent, „naer ik kan bemercken, sodat ik te vreeden ben en „geern oc selver meede sal arbeyden, want ik niet an-

„ders wil als het welsyn van de missie en de intentie „van syn Heylighijd uyt te voeren." De edele man, tot alle offers bereid voor de goede zaak, vernam toch weldra, tot zijne niet geringe verligting, dat de Nuntius van het verzoek der Kapittelheeren niets wist en zij alles op eigen gezag gedaan hadden.

Intusschen had al dat requestreren en solliciteren, vooral ook wegens de onderlinge oneenigheid en verschil van petities, het gevolg dat er van wege de Staten weinig acht op geslagen werd, en de zaak eenvoudig werd gelaten, zooals ze was. v. B. schreef den 9 November 1725: „Het is waer dat de sollicitatien van die lieden „[van v. Wijckersloot c. s. bedoelt hij] qualijck is uytge-„vallen. De Heer van Renswoude geliefde mij te seggen „dat om de verscheydenthijd der sollicitatien de saecken „syn gelaten in statu quo." Er kwam wel geen algemeen besluit dat de katholieken den pseudobisschop der jansenisten als hun hoofd moesten erkennen, maar hem werd toch alle vrijheid gelaten, hen op allerlei wijze te bemoeijelijken. De jansenisten bleven hunnerzijds niet werkeloos. Konden zij al geene algemeene beslissing ten hunnen gunste van de Staten erlangen, zij zochten dan toch steun bij de verschillende steden die in de Staten vertegenwoordigd waren, en vonden dien helaas bij de magtigste steden van Holland, Amsterdam, Rotterdam en Leiden, die allen zeer tot hunne partij overhelden. Het had weinig gescheeld, of die drie invloedrijke steden hadden een algemeenen maatregel van de Staten ten gunste der jansenisten tegen de katholieken uitgelokt. Aan de behendige bemoeijingen van den Raadpensionaris hadden de katholieken het te danken dat het despotiek besluit, 't welk hunne vijanden beoogden, niet tot stand kwam.

Middelerwijl poogde Barchmans Wuytiers in al de verschillende steden de Magistraat te bewerken, opdat ze

hem alleen als hoofd van al de katholieken zouden erkennen. Behalve de bovengenoemde steden had hij ook Haarlem op zijne hand, waar de Magistraat de Regenten van St. Jacob (toenmaals, gelijk we vroeger reeds zagen, de tusschenpersonen tusschen de Regering en de Geestelijken) had ontboden en gelast om den priesters aan te zeggen dat ze geen Pauselijke Bullen of Breven tegen Barchmans zouden aannemen of bekend maken, op straf van in de hoogste ongenade te vallen Bovendien was geheel Noord-Holland voor den jansenistischen pseudobisschop genegen, zoodat de toestand der katholieken met den dag hagchelijker werd.

Te gelijkertijd verscheen een zeer hatelijk geschrift in het licht, ten titel voerende: „Kort geding, tegens die „Priesters en andere Menschen, die hier te lande onder „de Rooms-Catholyke ingesetenen de onrust stoken, ver„vat in de forme van een Brief aan een Regent geschre„ven." Dat schotschrift werd algemeen aan den Raadsheer [1]) Slicker toegeschreven, die tevens, zooals we uit een lateren brief van pastoor Schouwen dd. 8 Maart 1727 vernemen, Commissaris politiek van de geestelijke zaken wordt genoemd, waardoor, zooals men weet, die ambtenaar van de Staten werd aangeduid, die namens de Staten toezigt moest houden over de Provinciale Synoden der Hervormde of Staatskerk. De hooge stand en invloed van den algemeen genoemden schrijver gaven het schandèlijk libel een belangrijkheid en gewigt, die het uit zich zelf volstrekt niet zou gehad hebben. v. Bijlevelt schrijft daarovor den 23 November: „Ondertusschen is er uytgekoomen een „goddeloos prulletje, 't welk in min als een half uur kan

---

1) De Hooge Raad of het opperste Geregtshof voor de twee Provincien Holland en Zeeland bestond uit een Voorzitter en negen *Raadsheeren*. Zes voor Holland (waarvan Slicker er een zal geweest zijn) en twee voor Zeeland. Zie van Lennep in zijn werkje: *Ons Rijk in vroegere tijdperken*. pag. 38.

„uytgeleesen worden. Men seyt, dat 't gemaackt souw „syn van den Raads-Heer Slicker. Den inhoud daarvan „is een kort verhaal van 't gene de jansenisten tot nog „toe hebben uytgegeven tot voordeel van haar capittel, „bestaande uyt 't aldervuylste van 't gene sij oyt tegens „de Roomse Kerck hebben uytgedruckt. De conclusie is „een ophitsinge aan de Regenten om die priesters die te„gens 't capittel van Utrecht sijn te vervolgen als oproer„makers, moordenaars etc, 't zelve boekje is medegedeelt „aan den Staat." „Het tweede boekje," zoo gaat hij voort over een ander toen ook uitgekomen werkje, „is een „eerste brief van eenen Canonik van 't Utrechtse Capittel „aan eenen Canonik van 't Harlemsche Capittel, waarin „hij de Bul tegen Barchmans op 't aldergoddelooste he„kelt ende die Canonik van 't Harlemsche Capittel nodigt „om wederom tot haar te komen, ende de Rechten van „haar Capittel te mainteneren."

Nog was terzelfder tijd een werkje uitgekomen, dat ten titel voerde, „Het ontdekte slangetje, gedoken onder 't kruid van zeker geschrift geheeten: „Memorie aan de „E. M. H. Staten van Holland enz., overgegeven uit naam „van de R. Cath" — Ook dit geschrijf schijnt gerigt te zijn geweest tegen het boven besproken request der katholieken, dat dan zal getiteld geweest zijn: „Memorie" enz., zooals het daar genoemd wordt. Het eerstgenoemde echter, dat aan den Raadsheer Slicker werd toegeschreven, ofschoon blijkbaar de jansenisten het gemaakt of althans de stof er voor geleverd hadden, was 't noodlottigst voor de katholieken. Het had ten gevolge dat de katholieken in den Haag vooral, als verraders en vijanden van den Staat werden beschouwd. Pastoor Schouwen zegt daarvan, dat het zoo valsch en bedriegelijk is dat het geen tegenspreken verdient; maar dewijl het van een Raadsheer komt, die voor een geleerd man gehouden wordt, hebben

de Staten er groot gewicht aan gehecht. Hij was daarom van oordeel dat er eene „Remonstrantie" tegen moest gemaakt worden, ofschoon het anders „dwaes soude zyn „zoo een prulletje te willen wederleggen."

Er verscheen dan ook werkelijk in 1726 te Utrecht „bij Harmanus Besseling Boekverkooper in de Lijnmarkt" een verdedigingsschrift van het Request der katholieken in 1725 bij de Staten ingediend. De titel was: „Korte „verantwoording voor de Roomsgezinden dezer Republiek, „waarin hare Kerkelijke Regeringe van outs bestiert door „Pausselijke Vikarissen bewezen, verdedigt en gezuivert „wort tegens het *kort geding*."

Om de boosaardigheid van het gerucht makend schotschrift „*Kort geding*", dat ons overigens onbekend is, als ook den inhoud der ingediende Memorie van de katholieken en de groote vraagstukken van dien tijd eenigzins nader te doen kennen, achten we het niet ondienstig, hier een kort overzigt van den inhoud van het gezegd verdedigingsschrift te geven.

Uit de „*Korte verantwoording*" dan blijkt, dat het doel van het *Kort geding* was: „om het ootmoedig en regt„vaardig verzoek der Roomsgezinden bij den Souverein „gedaan om een Pausselijk Vikaris tot het hoofd hunner „geestelijk bestier te mogen hebben, omver te stooten." Daartoe tracht de schrijver van het kort geding te betoogen „dat het verzoek om een Pausselijk Vikaris ziet „op iets nieuws en het bestier der geestelyke Regering „der Rooms-Catholyken deser Landen deswegen is ver„andert in den begin van deze eeuw [de 18e eeuw na„melijk] en niet meer dusdanig is als de vorige, die de „hoge Overigheyt hun heeft laten genieten van den aan„vang dezer Republiek; dat dienshalven deze bede der „Roomsen is eene arglistige voorstelling dat het toestaan „derzelve door de Hoge Overigheyt zoude zijn van groot

„gevaar voor deze Republiek en waaruit vele onheilen „voor dezelve zouden voortkomen.”

Die lasterlijke beschuldiging en verdachtmaking beantwoordt de *Korte verantwoording* in drie deelen, waarvan het eerste door een magt van bewijzen onwederlegbaar aantoont dat terstond na de Reformatie de katholieke kerk alhier niet meer door den Aartsbisschop van Utrecht, maar door Pauselijke of Apostolische Vicarissen is bestuurd geworden.

In het tweede deel worden de opwerpingen tegen het regt van den Paus om Vicarii Apostolici aan te stellen wederlegd, en onder anderen aangetoond, dat ook zelfs de oude Kapittels van Utrecht geen regt hadden een Bisschop te benoemen, waarbij hij opmerkt dat de Keizer van oudsher het jus patronatus had over de kerk van Utrecht, en Keizer Conraad III dat regt wel aan de Kapittels had overgegeven, maar Keizer Karel V het weder terug had genomen, toen hem het wereldlijk gebied over Utrecht werd overgegeven. Dit terugnemen van het jus patronatus is zoowel door den Paus bekrachtigd als het overgeven daarvan aan de Kapittels.

In het derde deel eindelijk wordt het ingediend Request van de katholieken verdedigd tegen deze zes valsche beschuldigingen: 1° van arglistigheid en bedrog, 2° van het veroorzaken van onheilen aan het Vaderland, 3° van gevaar voor verraderij der Jesuieten die hier meester zouden worden, als 't Request werd ingewilligd; 4° van een brief aan de Republiek van Venetiën; 5° van overtreding der Plakkaten; 6° van onrust hier te lande te verwekken. Om deze laatste beschuldiging te wederleggen, toont het geschrift aan, dat het Request der katholieken de jansenisten met rust wilde laten en hiertoe wordt 't volgende uit het Request aangehaald: „laat hetzelve [het Kapittel van Utrecht] directie oeffenen over hunne onderhoorige

„janseniste priesters en gemeentens, zo als 't hun goet „dunkt, dat hun nieuwe Bisschop dusdanig blijve als hij „is voor zijne partij, als wij ook maar een hooft hebben, „gelijk we verzoeken, zullen we volkomen te vreden wee„zen. We kunnen hun geen beletselen stellen om ze te „regeren als 't hun behaagt, dog ze kunnen ook onze „conscientie niet dwingen, om ons in 't geestelijk bestier „aan hun 't onderwerpen; want wij mogen volgens ons „gewisse ons niet ten onder geven aan dusdanige geeste„lijke Overigheit, die zo door 't aankleven der Leringe „van Jansenius en Quesnel, als door eene onwettige ver„kiezing en ongeoorloofde wijding eens Bisschops, zig van „onze Kerk hebben afgezondert." — Nog komt in de „*Korte verantwoording*" de bijzonderheid voor: dat van de 600,000 katholieken hier te lande nog geen 20,000 jansenist waren.

Ook buiten de Provincie Holland hadden de katholieken op verschillende plaatsen ten plattenlande nog veel van geldafpersingen en willekeur van sommige vijandiggezinde of hebzuchtige Bailjuws en Schouten te lijden. Bitter klaagt v. B. daarover in zijn brief van 9 November 1725 aan Hoynck. „Het algemeyn gravamen voor de catholijcke is „'t geld, dat jaerlijcx gegeven moet worden voor de vrij„hijd aen de Bailliauws, Schouten etc., ten tweede als „er een nieuwe pastoor komt, waertoe excessive kosten „moeten gedaen worden. Dit syn de grootste beswaernis„sen. Een derde is dat de Bailliauws, Schouten, maer„schalcken de placcaten die buyten een menschens ge„heugen sijn, vernieuwen soo dickwils als willen en dan „de catholycke in boeten slaen, als nu noch tegenwoor„dig doet den richter en fiscael van Lichtevoort met de „gemeynte van Hervelt, willende 25 guld. van ider kint „hebben, dat die menschen hebben laten doopen en soo „doet dan den een en dan den ander, tot groote droef-

„hijd der Rooms catholycke. Dit sijn de swaerste poincten." Gelukkig toch kwam kort daarop eene gunstiger wending in de zaken, zooals we gaan vernemen uit een zeer kort verslag — „Memoriale perbreve" noemt de Vicaris het, — dat deze den 11 Januarij 1726 naar de Propaganda zond over het merkwaardigste wat sedert zijn laatst Memoriale van 30 October te voren op de Missie was voorgevallen. — Na herinnerd te hebben, 't geen hij in zijn vorig Memoriale had medegedeeld, dat de jansenisten met al hunne menigte van dringende requesten niets anders van de Staten van Holland hadden kunnen verkrijgen, dan dat deze oogluikend toelieten dat Barchmans-Wuytiers tot bisschop gewijd werd en uitsluitend over zijne partij jurisdictie uitoefende, meldt hij nu in gezegd kort Memoriale, dat ook de katholieken van verschillende steden der Provincie Holland hunnerzijds bij de Staten verzoekschriften hadden ingediend, sommige hoofdzakelijk alleen tegen Barchman, opdat hij hun niet als geestelijk hoofd mogt worden opgedrongen; andere evenwel om bovendien een admissie te verzoeken voor een nieuwen, door den H. Stoel te benoemen Apostolischen Vicaris; dat echter alles op den ouden voet was gelaten en men alzoo besloten was geen verzoekschriften meer in te dienen, als veeleer schadelijk dan nuttig voor de katholieke zaak. De voornaamste leden der Staten van Holland, laat hij er op volgen, zien het klaar genoeg in dat het jansenismus, wat fabeltjes die partij ook moge opdisschen, eene openlijke en onloochenbare scheuring is, en de katholieken alzoo met hen geen gemeenschap in de godsdienst mogen houden: zoodat die mannen, welke gaarne als voorstanders der gewetensvrijheid willen bekend staan, aan elke partij vrijheid geven zich aan die overheid te onderwerpen wie ieder voor zich verkiest.

Diezelfde geest, — zoo schrijft hij verder, bezielt ook de Staten der andere Provinciën, waarvan nog onlangs een voorbeeld was gezien in Gelderland in de Heerlijkheid van Lathum. [1]) De Schout aldaar had eene groote som gelds van de katholieken afgedwongen, onder bedreiging van bij niet-betaling hunne kerken te zullen sluiten. De arme katholieken beklaagden zich bij den Ambachtsheer [Toparcha noemt hem v. B.] over die afpersing die hunne krachten te boven ging; waarop de Ambachtsheer den Schout beteekende dat thans alom in de Vereenigde Provinciën meer vrijheid van godsdienst gegeven werd en de Plakkaten van vroeger niet meer met zoo veel gestrengheid moesten ten uitvoer gelegd worden. Gelijk bescheid kreeg van hoogerhand de Fiscaal van Lichtenvoorde, [2]) die, als we zooeven zagen, voor elken doopeling *f* 25 van den pastoor eischte.

Overigens herhaalt de Vicaris ook in deze Memorie, dat buiten Holland en de stad Utrecht geen jansenist zich bevindt, uitgenomen een enkele hier of daar in Vriesland en Gelderland, maar volstrekt van geene beteekenis. Daar was dan ook de katholieke zaak in vollen bloei, en werd er overal het woord van God door de missionaris-

---

1) De Vicaris noemt het *Toparchia*. Mr. J. van Lennep in zijn meermalen aangehaald werk „Ons rijk in vroegere tijdperken” pag. 33, vermeldt onder „het Kwartier van Zutfen of de Graafschap”, de Bannerij van Baar en Lathum, waarin het dorp Lathum met de Buurschap Baar. De Heerlijkheid, zegt hij, behoorde aan de Staten van Gelderland, die er de Ambtenaren aanstelden. Het woord „Practor” in 't Memoriale voorkomende, hebben we gemeend hier door *Schout* te moeten vertalen. Met het oog op het schrijven van v. B. hierboven aangehaald, achten we die overzetting de beste; of ze geheel juist is, durven we niet beslissen.

2) Lichtenvoorde wordt door v. Lennep t.a.p. onder de negen heerlijkheden van het kwartier van Zutphen genoemd en hij zegt daarbij dat het „behoorde aan den Baron van Heiden.” Deze zal dus de „Supremus Dominus”, door v. B. aangeduid, zijn geweest, die de Katholieken regt liet wedervaren tegen den Fiscaal.

sen zoo door prediking, als voorbeeld, met veel vrucht verkondigd en verbreid. [1])

Wij zagen hierboven reeds hoe het Kapittel van Haarlem bij den ongelukkigen en verwarden toestand der Missie,

---

1) Het „Memoriale perbreve Vicarii Apostolici per Foederatas Belgii Provincias a 30a Octobris anni 1725 usque ad 11mam Januarii 1726" luidt over het bovenvermelde aldus:

„Trigesima Octobris anni proxime elapsi honorem habui per Memoriale Emmis Sac. Congnis de prop. fide Patribus exponendi praesentem Missionis Hollandicae statum; nimirum quod Refractarij post varias easq. fortissimas instantias, ab Ordinibus Hollandiae non nisi conniventiam, ad Cornelium Joannem Barchman pseudo-electum Archi-Episcopum Ultrajectensem consecrandum, et jurisdictionem in solum factionis suae gregem exercendam, extorquere potuerint.

Praecipui vero variarum Hollandiae Civitatum Romano-Catholici tum temporis suas vicissim solicitationes instituerunt, Alii contra Barchmannum eas potissimum dirigentes, ne is Romano-Catholicis obtruderetur; Alij, ut novus Vicarius Apostolicus, a Sede Apostolica constituendus, ab Ordinibus Hollandiae admitteretur: Verum cum primi duntaxat optata nancisci potuerint, omnia maneut in statu quo, et ulterioribus instantiis utpote frustraneis, et rei Catholicae non nisi detrimentum allaturis supersedetur.

Primariis Ordinum, Emmi P. P., satis perspicuum est, causam Refractariorum, quascunq. ij fabellas obtendant, esse apertissimum schisma; atq. adeo nullum licere Romano-Catholicis cum iis in divinis commercium: unde cum libertatis conscientiae Patronos dici se gestiant, suam utriq. parti libertatem, refractariae nimirum sub Barchmanno suo pseudo-Episcopo, Romano-Catholicae sub suis superioribus, tranquille vivere concedunt.

Eadem mens est aliarum Provinciarum Ordinibus, cujus recens sub Gelriâ vidimus Exemplum in Toparchiâ Lathumensi, ubi cum Praetor magnam pecuniae summam exigeret (: caetera se Oratoria obserari jussurum minaretur:) Catholici autem se persolvendo impares esse, apud supremum Toparcham quererentur; Praetori responsum est, modo liberius Religionis exercitium per omnes foederati Belgij Provincias concedi; neq. Decreta pristinis temporibus edita tanto cum vigore jam executioni mandari.

Eodem fere modo à supremo Domino responsum est Fisco Lichtenvordiensi, qui pro singulis apud Pastorem baptizatis infantibus 25 florenos exigebat.

In aliis Missionis nostrae partibus, Emmi P. P., extra Hollandiam et Civitatem Ultrajectensem, cum nulli refractarij morentur, uno alterove in Gelriâ ac Frisiâ exceptis, nullaq. authoritate pollentibus, cum re Catholica prospere agitur; et verbum Dei loquendo et vivendo à Missionariis magno cum fructu ubiq. propagatur."

in de weer was om een Vicaris uit zijn midden zoo mogelijk, te erlangen. Ofschoon hun daartoe strekkend request, als we gezien hebben, niet veel had uitgewerkt, schijnt het toch wel dat ze onder 's hands van wege de Staten de verzekering hadden gekregen dat, wanneer zij een Bisschop van Haarlem aanstelden, even als de jansenisten voor Utrecht gedaan hadden, de Regering dit ook wel door de vingers zoude zien. Pastoor Schouwen schrijft den 7 December 1725 aan Hoynck, dat ze daartoe in eene buitengewone vergadering bij elkander zijn geweest, en volgens hun zeggen de Nuntius hen stil laat begaan, ofschoon hij hun geen categorisch antwoord daaromtrent had gegeven. Men zegt, zoo gaat hij voort, en 't is ook waarschijnelijk, want het libel van Slicher, *'t Kort geding* zegt het ook bij wijze van prophetie, dat hun door de Staten indirectelijk is te kennen gegeven dat ze ook maar een bisschop van Haarlem moeten maken en de Regering 't dan wel door de vingers zal zien. De Vicaris schrijft daarover in zijn brief van 11 December het volgende: „alles is in een volkomen welstand en ruste, be„halve in de stad van Amsterdam, alwaar Wijckerslotius „met de Capittel-Heeren van Harlem alle beweeginge ma„ken om mij of te setten, ende een uyt haar tot Bisschop „van Harlem bij den Staat te doen doorgaan. Reden van „wetenschap is dat Nieuwendijk de Capellaan van Wijc„kersloot aan mij voorleede Saturdag selfs heeft geschree„ven met dese woorden: dat ik haast gecasseerd sal wor„den, volgens 't gene hij leest, hoort en siet met veele „impertinentie daarbij, waarom ik voorgenoomen heb „deselve noyt te beantwoorden. Daarenboven weet ik, „dat 't Capittel van Harlem van daag 8 dagen extraor„dinair is vergadert geweest om haar devoir te doen, „ten eynde eenen uyt haar tot 't Bisdom van Harlem „worde verheeven. Ik hebbe tegens 't aanstellen van een

„nieuwen Vicaris niet-met-al, jaa integendeel ik ben met „lijf en ziel daar voor, als de Rooms-Catholijken daar-„door ruste mogen bekoomen; maar op deze manier van „doen, dewelke 't Capittel aanvangt, kan ik niet anders „sien of Romen sal wederom sijn bedroogen, ende hier „in de Missie een nieuw oproer verwekt. Alhoewel ik „nog niet bevatten kan, of 't wel bij den Staat door sal „gaan, en of Romen desen handel wel sal goedtkeuren, „die gebrouwen werd van die, de welke weynig respect „voor Romen hebben. Indien UWA. 't boekje *'t geding*, „dat men seydt Slicker gemaakt te hebben, insiet, soo „sal men moeten oordeelen, dat dien Bisschop van Har-„lem, of Vicaris sal moeten sijn niet van de Hofpartij „van Romen, ofte sal bij den Staat niet worden gead-„mitteert. UWA. gelieve nogh te bemerken, dat den „Staat noyt sal een Bisschop van Harlem of Vicarius „toelaaten, of sal gelijk aan Potcamp is geschiet, ver-„scheyde conditien voorstellen, dewelke hij sal moeten „belooven te onderhouden, als te weeten, geen formu-„lier of constitutie af te eyschen, geen Bulle of excom-„municatie van Romen te publiceeren of te laten publi-„ceeren, niemand tot de Missie aan te nemen als in-„boorlingen, geen Jesuiten of Moniken te admitteeren, „maar deselve te handelen volgens de Concordaten etc. „al 't welk een goedt Rooms priester niet en kan ach-„tervolgen. Ik hebbe dit alles, vir Ampl^me^. UWA. ge-„schreeve, omdat ik mijn gemoedt soude ontlasten, ende „UWA. de goedheyd soude believen te hebben van aan „sijn Eminentie [den Kardinaal d'Alsace] hetselve bekend „te maken, opdat Romen niet wederom bedroogen worde. „Ik heb ruym eenmaand geen brieven van Wijckerslotius „gehad, 't welk mij ook geen weynig agterdogt geeft. „Soo ontvange ik, dit schrijvende, een brief van H^r^. van „Hees [Aartspriester van Utrecht]: „„God kan noyt se-

„„genen sulken manier van handelen, ende solliciteeren, „„en principalijk, daar UHoogw[de] [de Vicaris v. B. aan wien de brief van v. Hees gerigt was, dien v. B. hier aan H. mededeelt] „„als sij maar willen, alles kan doen „„ende bedienen. Het schijnt dat mijn H[r] den Nuntius „„door dat volck wil bedroogen sijn.""

Of nu werkelijk het Kapittel in 't geheim van de Staten eenige toezegging van conniventie had ontvangen, wanneer ze een Vicaris of Bisschop van Haarlem uit hun midden aanstelden, is ons uit het Archief niet met zekerheid gebleken. Omtrent de buitengewonen Vergadering des Kapittels, waarvan in de hierboven medegedeelde brieven van v. B. en Past. Schouwen, vinden we in de Notulen van het Kapittel niets anders aangeteekend dan dat het Kapittel den 4 December 1725 buitengewoon is vergaderd geweest [ze hadden twee gewone vergaderingen in 't jaar, een voorjaarsvergadering in April of Mei, en een najaarsvergadering in October omstreeks 't feest van S. Bavo] aan de pastorie van v. Wijckersloot te Amsterdam, en daar besloten heeft een allerootmoedigst schrijven tot den Paus te rigten, om hem den allerellendigsten toestand der Kerk op de Hollandsche Missie bloot te leggen en een passend heilmiddel van hem af te smeeken. Die brief, zoo staat er verder bij, is opgezonden op 6 December 1725. ¹)

Wij moeten hier echter opmerken dat het Kapittel in dien tijd over het algemeen zeer spaarzaam was in het notuleren van het verhandelde. Van ver de meeste ver-

1) In de Notulen of Acta Capituli lezen we daar letterlijk het volgende: „Anno 1725 die 4 Decembris habita est Congregatio Capituli Harlemensis „extraordinaria in aedibus Amplissimi Dni Gerardi van Wijckersloot, prae„sentibus omnibus Dominis Capitularibus, excepto Ampl° Dno Joanne „van de Velde. Resolutum est in hac Congregatione Sanctissimo Dno per „humillimas litteras miserrimum Ecclesiae nostrae statum exponere et op„portunum remedium efflagitare. Hae Litterae datae sunt 6 Decembris 1725."

gaderingen staat niets anders dan de plaats waar ze vergaderd zijn geweest, wie afwezig was en dat de gewone distributies geschied zijn, zonder meer. Vooral in deze zaak van hun werken om een Vicaris, zoo mogelijk uit hun midden te verkrijgen, zijn ze blijkbaar zeer geheim geweest en schijnen geaarzeld te hebben, die aan een Notulenboek toe te vertrouwen. We vinden immers later in 1727, toen ze zeker, blijkens een menigte van bescheiden in ons Archief, er met den Nuntius over onderhandeld hebben, geen woord daarvan in de Acta Capituli genotuleerd; zoodat, al vinden we er niets van in hunne notulen, het algemeen gerucht niettemin zeer wel waar kan geweest zijn. Zelfs zoude men niet zonder grond mogen veronderstellen, dat hun schrijven aan den Paus een gevolg is geweest van de heimelijke bespreking met de Regering Doch, hoe 't zij, de brief zelf aan den Paus bewijst, hoe het Kapittel van den ongelukkigen toestand der Missie zocht gebruik te maken om het geestelijk bestuur, hun door Paus Clemens XI in 1703 ontnomen, nu weder magtig te worden.

In dien, overigens schoonen en belangrijken brief, waarvan we hierachter als Bijlage B de copie, die we in de Acta Capituli er van gevonden hebben, mededeelen, hangen ze een aangrijpend ofschoon wel ietwat sterk gekleurd tafereel op van den rampzaligen toestand der Missie, het gebrek aan de noodige tucht, wegens de afwezigheid en magteloosheid der kerkelijke Overheid, zoodat ieder priester zijn eigen overheid is „unusquisqne sacerdos sibi ipsi „superior." Te vergeefs had men meermalen en nog onlangs met verzoekschriften, ook van eenigen der voornaamste katholieken, zoo in elke stad afzonderlijk, als gezamenlijk in den Haag beproefd, admissie te krijgen voor een Vicarius Apostolicus; doch 't was te vergeefs geweest. De zendingen van de Nuntii, als buiten 's lands wonende,

worden bemoeijelijkt, die van den jansenistischen pseudobisschop worden erkend, welke laatste met drieste onbeschaamdheid overal in de statien jansenisten zoekt in te dringen. Na aldus het gevaar voor de Kerk in de Hollandsche Missie, misschien wel een weinig overdreven, te hebben blootgelegd en tot den Paus geroepen te hebben: Heer behoed ons, wij vergaan, stellen zij als het eenige redmiddel voor, dat de Paus het Kapittel van Haarlem, hetwelk zich altijd aan den H. Stoel heeft onderworpen, en op het verbod van Clemens XI terstond alle uitoefening van jurisdictie heeft gestaakt, herstelle en met de vroegere regten en voorregten begiftige; want, als de Vicaris van het Kapittel geestelijke jurisdictie konde uitoefenen, dan zou ongetwijfeld tucht en orde hersteld, de zeden verbeterd, de zielenijver opgewekt en de liefde jegens den H. Stoel zoo bij leeken als bij geestelijken vermeerderd worden, wijl zij dan in den Paus niet slechts hun algemeenen Vader zooals altijd, maar in dit geval bovendien nog hun redder zouden erkennen; ja zelfs hadden ze hoop dat er onder de jansenisten zouden gevonden worden, die op het zien van die belooning door den Paus aan de gehoorzaamheid gegeven, zich aan het zoete juk van Christus' Stedehouder wilden onderwerpen. Ook zoude de admissie van zulk een Capitulaar-Vicaris niet moeijelijk van de Staten te verkrijgen zijn, wijl de Staten van Holland slechts tegen zendingen zijn van buitenlandsche Overheden en het Kapittel van Haarlem een goed hart toedragen.

Opmerkelijk is het, dat in dien ganschen brief geen woord gerept wordt van den Apostolisch Vicaris v. B. Als ze van kerkelijke overheid spreken, dan bedoelen ze den Nuntius van Brussel. — Wat v. B. voor de Missie ook in het Haarlemsche kon doen en werkelijk met ijver en vrucht deed, zooals we voortdurend gezien hebben,

wordt ten eenemale door hen over 't hoofd gezien. — Gelijk te denken was, het antwoord van den Paus liet zich wachten. Den 18 Junij van 't volgend jaar 1726 kwamen ze met een nieuw dringend schrijven op hun eersten brief terug, welke we hierachter als Bijlage C insgelijks volgens de copie in de Acta Capituli, mededeelen. De toestand werd hoe langer zoo hagchelijker. De jansenisten bewegen hemel en aarde om van de Staten een Bisschop van Haarlem uit hunne partij te verkrijgen, aan wien alle priesters zullen moeten gehoorzamen. Alle uitzigt op admissie van een Apostolischen Vicaris was verdwenen. Daarom komen ze op nieuw en dringend met hun vroeger voorstel tot den Paus; of is er een ander redmiddel, dat dit dan ten spoedigste worde aangewend; zij zullen er met alle kracht aan medewerken: het is hun alleen te doen om het heil der Missie.

Ook op dat schrijven is geen antwoord gekomen; toch hebben, naar luid van een brief van J. v. d. Steen in 1727, die brieven aanleiding gegeven tot eene latere onderhandeling met den Nuntius, waarbij werkelijk eene overeenkomst met hen is aangegaan, inhoudende dat, wanneer zij eerst admissie van de Staten verzochten en uitzigt hadden die te krijgen, den Paus aan een van hen (de titel van *Kapittel* wordt altijd zorgvuldig vermeden) jurisdictie zou geven, als Vicarius Apostolicus over de geheele Missie; 't geen echter ook mislukt is, wijl die admissie niet is kunnen verkregen worden.

Uit dat alles blijkt evenwel dat de leden van het Kapittel, hoe ook van de zijde der jansenisten en misschien ook wel van den kant der Staten opgestookt om maar een Bisschop van Haarlem te benoemen, toch standvastig bleven in hunne gehoorzaamheid aan den H. Stoel, en niets wilden doen buiten dat opperste gezag. Overigens waren de gunstige gedachten die zij zelven van hun toekomstig bestuur

koesterden, vrij overdreven. v. Bijlevelt laat dikwijls uitkomen, welke een afkeer bij de meeste geestelijken bestond tegen de aanmatigingen van het gewaand Kapittel; hoe weinig ijver de Kapittelheeren zelven betoonden voor de tucht en goede orde, in zaken, waarin ze nu reeds met nut hadden kunnen werkzaam zijn.

(Slot volgt.) J. F. VREGT.

BIJLAGE A.

Copie d'une lettre de Dom THIERRY DE VIAIXNES *à Père* PARADANUS *Abbé de Vlierbeek.*

Soli deo honor et gloria.

Monsieur très venerable, et très honoré Abbé.

Biens des raisons m'obligent a rendre compte a votre chère Reverence de ce qui s'est passé icy depuis quelques tems, la chose le merite bien, et vous avez tant contribué a inspirer du courage a nos Messieurs, et a leur faire prendre l'heroique resolution, qu'ils ont enfin executée, qu'il est bien juste de ne vous laisser rien ignorer d'une ceremonie qui ne s'est jamais faite, dans ces Provinces de puis plus de 150 ans, j'aurois du meme plutôt m'acquitter de ce devoir, mais j'espere que vous aurez la bonté d'excuser un pauvre vieillard, qui est devenu bien pesant, et qui d'ailleurs est accablé journellement de plus de travail, qu'il n'en peut porter.

Graces au Seigneur, l'Archeveque d'Utrecht est enfin sacré; ce n'a pas été sans trouver bien des obstacles, qu'il a fallu vaincre tant au dedans, qu'au dehors, les difficultés sembloient même augmenter sur la fin, et quelques chanoines timides et difficultueux, nous ont fort embarassé, mais enfin ils se sont rendu a la raison, et tout s'est fait avec une parfaite unanimité. Le Dieu des misericordes a eu compassion de nous, et il a lui même determiné les esprits selon sa sainte volonté, peut être même qu'il a permis tous ces obstacles afin, qu'on prit plus des precautions, et qu'on jetta mieux ses mensures, car je puis vous assurer mon très estimable Monsieur, qu'on n'a rien obmis de tout ce que les loix, les regles,

et la bienséance obligent. C'est dans nôtre chapelle domestique, dont votre R. P. souprieur a pu vous faire la description, et ou il a dit la Ste Messe, que c'est faite la ceremonie du sacre, qui commença a 5 heures et demie du matin, et dura a moins trois heures, pour vous en donner une juste idée et bien sure; je ne scaurois mieux faire que de vous transcrire l'acte que j'en dressai moi même sur le champ, et qui fut signé par tous les assistans, qui entendoient le latin au nombre de 16, les 7 autres n'etoient pas de si grande consideration, voici cet Acte:

Anno Domini 1724 die 15° mensis 8bris quae Dominica 19na post Pentecosten, illustrissimus, ac Reverendissimus Dominus Dominicus Maria Varlet Episcopus Babiloniensis Amstelodami in Sacello suo Domestico inter Missarum solemnia, in Archi-Episcopum et Pastorem ordinarium Ecclesiae Metropolitanae Ultrajectensis Catholicae consecravit Illmum ac Rmum Dnum Cornelium Steenoven, jam dudum Pastorem emeritum, et Dictae Eccleciae simul, et Harlemensis, sede vacante, Vicarium generalem; et ordinavit juxta ritum omnem in Pontificali Romano praescriptum : ad hanc consecrationem peragendam Dictus illmus Episcopus Babiloniensis per supplices litteras ab Ampmo Decano, et omnibus Capituli Ultrajectini Canonicis subsignatas, et sigillo munitas humillime simul ac instantissime fuerat supplicatus, et requisitus, ipsique Dignissimo Praesuli electionis praedicti Dni Steenoven instrumentum ab Ampmo Decano porrectum, publice, intelligibiliter, et distincte in dicto sacello praelectum est: deinde eidem praesuli expositum, quod, ut ipsum non latebat, Capitulum Ultrajectense ternis, et amplius vicibus a defuncto summo Pontifice Innocentio XIII per annum ferme integrum, nec non et a moderno ipsius successore SSmo Dno Benedicto XIII humillime enixissime, et canonice expostulasset electionis Dicti illmi Dni Cornelii Steenoven Confirmationem, sed absque ullo prorsus responso, denique quod debite, et convenienter a Venerabili Decano, et Capitulo, quinque ex vicinioribus Episcopis, Atrebatensis, scilicet, Audomarensis, Antverpiensis, Namurcensis et Ruremundensis, fuissent invitati, et rogati, ut huic consecrationi manum admoverent, sed frustra expectati, unde Gratiam suam illmam ardenter, et suppliciter deprecarentur, ut Episcoporum Defectu Ampmos Dnos in dignitate Ecclesiastica constitutos J. C. van Erckel, dicti Ultrajectensis Capituli Decanum, et Guilielmum Fredericum Dalenoort ejusdem Capituli Canonicum et Dioecesis Ultrajectinae officialem, pro assistentibus sibi associare dignaretur: quod et prae-

stitit, et cum omnibus solemnitatibus, Orationibus, Benedictionibus, unctionibus et ceremoniis consuetis, ac in Pontificali Romano praescriptis, nec non juramento, quod in eodem Pontificali habetur, per eundem Consecrandum juxta formam consuetam prius praestito, fidcique facta professione, secundum articulos ibidem praescriptos, idem dignissimus Praesul dictum ill^{mum} Dnum Cornelium Steenoven in Archi-Episcopum Ultrajectensem, et Ordinarium hujus Ecclesiae Pastorem consecravit, et ordinavit praesentibus infra scriptis testibus, in quorum omnium fidem, subscripsimus die, et Anno ut supra. ✠

Dominicus Maria Episcopus Babiloniensis.

Cornelius Archi-Episcopus Ultrajectensis.

Joannes Christianus Erckelius. Capituli Metropolitani Decanus.

Guilielmus Fredericus van Dalennoort, Capituli Ultrajectini Canonicus et officialis, Archipresbiter Delflandiae, Pastor Hagae.

Theodorus Doncker, Archipresbiter, et pastor Amstelodamensis.

Lucas Ahuijs Pastor senior Amstelodamensis, librorum censor, et Protonotarius Apostolicus.

Jacobus Krijs, juris utriusque Doctor, Pastor Amstelodamensis, officialis Harlemensis, Protonotarius Apostolicus.

Anthonius Meijers, Pastor Amstelodamensis.

D: Theodoricus de Viaixnes, Presbiter Religiosus Benedictinus Congregationis S^{ti} Victoris in Gallia.

Fredericus Mauritius Foinard, Presbiter pridem Pastor et Decanus Caletensis in Gallia.

Nicolaus de Wolff, Presbiter, et capellanus Leidae.

Adrianus Wittert, juris Utriusque Doctor.

Jacobus Kock, juris Utriusque Doctor.

Joannes Wittert.

Arnoldus Josephus de Brigode Du bois.

Matthias Oosterling Capituli Ultrajecti Canonicus et Secretarius, Pastor Delphis, Theologiae Doctor et Protonotarius Apostolicus.

On ne peut pas être plus édifié, que nous le fumes du consacré, et du Consecrateur, la solide pieté, et la religion la plus pure paroissoient peintes sur leur visage. Chacun en fut attendrit jusqu'aux larmes, et je doute, que pareille ceremonie se soit jamais faite, avec plus de majesté, d'ordre, de decence, de tranquillité, et de canonicité, tout y été d'une propreté achevée, surtout les ornemens. Nous ne nous etions encor point servi de ceux du calice si richement, et artistement travaillé par M^{clles} vos soeurs, et dont

elles ont fait present a Mr du Bois. ils parurent pour lors dans toute leur lustre pour la premiere fois, je leur en fait compliment, et les salue avec respet. je paru toujours, dans une si illustre Compagnie, dans mon habit de Benedictin ayant seulement un surplis et uue ĉtole, car j'etois comme le Directeur des ceremonies, ce fut moy, qui d'abord lu a haute voix, *l'instrumentum Electionis*, qu'est assez long, et ensuite je servi comme de Diacre a Mgr de Babilone, pendant que les deux prelats faisoient leurs actions des Graces, j'allai fabriquer l'Acte, que vous venez de lire plus haut, et je le fis signer un peu apres 9 heures, il a été inscrit dans les Registres, et est conservé dans les archives tout ecrit de ma main : ainsi on se souviendra, d'un pauvre Benedictin, qui fait gloire d'être de l'ordre des Saints Willibrod, St Boniface, et tant d'autres des mes illustres Confreres, qu'ont fondée cette Eglise, et l'ont gouvernée pendant plus de trois siecles. peut etre que si on eut continué d'en tirer les Eveques de l'ordre de St Benoist, elle se seroit mieux conservée.

Nous avions pris toutes les precautions possibles, pour que la chose fut fort secrete, et se passa sans éclat du moins au de hors pour ne pas chocquer M.M. des Etats, ni nos magistrats protestants: mais les Romanistes nos adversaires, qui epient toutes nos actions, et nos Demarches publierent bientôt le sacre partout, et il est deja connu dans toutes ces provinces. nous avons même tout lieu de croire, que ce sont eux, qui ont porté leurs plaintes a ce sujet a M. M. les Bourgemaitres d'Amsterdam. le 23[a] ceux cy citerent trois de nos Pasteurs a comparoitre le lendemain devant eux, la principale plainte fut, qu'on ne les avoit pas averti de cette ceremonie si importante, et qu'on n'avoit pas demandé leur agrément. nos Messieurs leur avouerent sincerement comment le tout s'etoit passé, mais ils leur firent remarquer, 1° qu'on avoit jetté toutes les mesures possibles pour tenir la chose secrette, et que nos seuls adversaires la faisoient êclater. 2° que la ceremonie ne s'etoit point faite dans aucune de nos Eglises, mais dans la maison d'un Bourgeois. 3° que Mr Krijs avoit eu soin depuis deux ans, de les avertir de tout ce qui regardoit l'Archeveque d'Utrecht, et qu'on avoit fait la même chose aupres de M. M. des Etats, jusque la, que plusieurs s'etoient plaints, qu'on ne consommoit pas cette affaire etc: en un mot les Bourgemaitres reçurent gratieusement nos Messieurs, parurent contens des leurs responses, et explications, et en ecriverent le jour même a leur Deputés a la Haye.

Depuis ce temps nous n'en avons en aucune nouvelle, et je suis persuadé, que les choses n'en iront que mieux.

Nos Adversaires qui n'ont pour but que d'augmenter le schisme, quoiqu'ils ne le scauroient porter gueres plus loin, se flattent qu'ils pouront presentement obtenir de M.M. des Etats leur agrément, pour qu'ils puissent avoir un Eveque Vicaire Apostolique, nommé par le Pape, et ils pressent de nouveau pour qu'on leur permette le S^r^. van de Steen, mais nous esperons, que leur efforts seront inutiles, ils publient entr'autres choses contre nous, que notre nouvel Archeveque est un fantôme, puisque il n'est sacré que par un Eveque interdit de toutes ses fonctions par le Pape même. mais la Divine providence, qui en tout se declare si sensiblement pour nous, a fait que l'apologie de ce três digne Prelat fut sortie de dessous la presse un peu avant le sacre; on en distribua meme des Exemplaires a tous ceux, qui y etoient presens, elle commence a devenir publique, et produit des tres bons effets dans l'esprit de tous ceux, qui la lisent. je prie Mr Ernest d'avoir la bonté, de vous en faire tenir un de ceux, qu'on lui a envoyé rien n'est plus capable de couvrir la Cour Romaine, d'une eternelle confusion, que cette affaire, elle ne se tirera jamais de ce mouvais pas, et je suis persuadé que la simple lecture de l'apologie vous fera fremir d'horreur contre l'iniquité de cette cour, et que vous rendrez une pleine justice a cet admirable Eveque.

Depuis plus que deux ans et demi, que j'ai le bonheur de demeurer icy avec lui, je puis vous assurer monsieur, et tres honoré Abbê, que je ne cesse d'admirer la pureté des ses moeurs, la penetration de ses lumieres, la droiture de sa conduite, la prudence, et l'ardeur de son zele, la profondeur de sa science, et de son erudition. entre nous je suis confesseur, et j'en puis juger mieux que personne, on ne peut pas un meilleur naturel. c'est un Eveque tout Apostolique, et qui auroit fait des grands fruits, en Perse, si la cour Romaine, qui ne veut que des esclaves ne l'auroit traversé aussi bien que les jesuites, et les Moines mendiants, ses suppots, et valets du pied. les Papes meme sont les esclaves de cette cour, et quand ils voudroient quelque chose, elle les corrompt pour satisfaire sa hauteur, son ambition, et son avarice, s'ils aimoient cordialement la Religion, et ne cherchoient, que d'etendre, et fortifier le Royaume de Jesus Christ en ce monde, ce qui devroit être leur unique but, et occupation, n'emploieroient ils pas les meilleurs ministres, et les

plus capables de gagner les ames a ce divin Sauveur? rejetteroient ils du ministere, ce qu'il y a de plus saint, et de plus eclairé dans l'Eglise, comme ils sont ceux, qu'il leur plait d'appeller jansenistes, parcequ'ils ne donnent pas dans la fanatisme de leur infallibilité ridicule? n'auroient ils pas du avoir une joye infinie de voir que l'on avoit moyen de retablir l'Eglise d'Hollande sur son ancien pied? d'y revoir publiquement un Archeveque d'Utrecht, et peut être meme ses suffragans, pouroient ils se dispenser de se joindre a nous, de nous secourir, de nous seconder, pour perfectionner une si bonne oeuvre? Bien loin de la nous nous trouvons plus d'obstacles du coté de Rome, que da la part des protestants, que cela crie vengeance devant Dieu, et doit faire horreur a tous les hommes de bonne volonté. Oui je ne crains pas de le dire, la cour de Rome par le maniere dont elle se conduit, fait plus de mal a l'Eglise que les payens, les infideles, les Heretiques, et les schismatiques, et elle met des obstacles invincibles a leur conversion. C'est par l'humilité, le desinteressement, et la charité, que les Apotres, et leurs successeurs, animes du meme esprit, ont fait tant de progrès. Tant que les Papes, les Cardinaux, les Eveques, et autres Ministres de l'Eglise Catholique, ne se laisseront conduire, que par des vues d'ambition, d'orgueil, de despotisme, de domination, d'avarice, comme nous avons le malheur de le voir de nos jours dans la plus part, l'Eglise Catholique deperira toujours de plus en plus, mais Dieu ne l'abandonnera pas. il y aura toujours des Elus, *reliquit sibi semen* et peut etre se conservera-t'il dans cette pauvre Eglise affligée une source pure de la foy, de la morale, et de la discipline Ecclesiastique, qui repandra quelque jour ses ruisseaux dans toute l'Eglise universelle. on n'aura qu'a suivre son Exemple, je le souhaite de tout mon coeur, et je commence a l'esperer un peu depuis que nous avons un chef dans toutes les formes, les plus pures, selon les canons de l'Eglise. C'est pour quoy nous invitons tous les Catholiques du monde a chanter avec nous a ce sujet: *Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in aeternum.* je suis persuadé M^r et tres Reverend Abbé, que vous entrerez dans ces sentimens de jubilation. vous avez trop donné des marques de vos bonnes intentions et de votre zele pour le bien de cette Eglise, pour pouvoir en douter tant soit peu. il est vrai que nos Messieurs eussent ardemment souhaité, et moy plusque

personne, que votre Reverence eut peu être l'Abbé assistant de notre Eveque Consecrateur, mais nous nous sommes rendu a vos puissantes raisons, et nous ne laissons pas de vous avoir de très grandes obligations de votre bonne volonté. tous nos Messieurs, et très particulierent notre nouvel Archeveque et Mr le Doyen, m'ont bien chargé de vous en assurer dans l'occasion, et de l'estime, et veneration, qu'ils ont tous pour votre personne, et votre mérite. Mgr de Babilone, qui ne vous connoit que de reputation auroit bien desiré aussi de faire connoissance avec vous, il est presentement a Helder, ou il est allé faire la dedicace d'une nouvelle Eglise, et donner la Confirmation, s'il étoit icy, il ne manqueroit pas de me charger de vous assurer des ses Estimes, et de ses Respects. pour ce qui regarde Mr van der Heyden, votre Reverence m'a pleinement satisfait parce qu'elle a eu la bonté de m'en ecrire, et j'admire votre charité a son egard: c'est bien dommage, qu'il ne soit pas maitre de certaines preventions et de ses saillies et qu'il n'ait pas assez d'ordre, et de systheme dans sa doctrine, et dans sa conduite, car du rest il a beaucoup de religion, et de merite. On nous mande, qu'il est presentement a Ostende, et qu'il souhaite de s'instruire a fond de nos affaires, pour voir s'il se determinera a se donner a cette Eglise cy, et a y recevoir la pretrise des mains de notre nouvel Archeveque. je sais meme qu'on lui a envoié la *Causa Ecclesiae Ultrajectinae* et les reponses, qu'on a faites aux lettres de l'internonce, et a celle des Cardinaux du conclave contre notre bon Clergé, mais par tout ou il se pourra trouver, ce sera toujours un Anti-moine, et comme je lui ai dit à lui meme, il y a Moines et Moines, je lui passe ses prejuges contre les mendians, et les jesuites, mais pour les Benedictins, qui ont si avantageusement soutenu l'Eglise, et la soutiennent encor depuis plus que de douze siecles, il en devroit avoir une autre idée, et il verra que dans ce pays on y met une grande difference.

j'ai tant de consolation, Mr et tres intime Abbé, de m'entretenir avec votre tres chere Reverence, que je ne m'aperçois pas que j'abuse de votre patience par une si longue lettre, je lui demande cependant encor en grace de vouloir bien me permettre d'assurer votre Ste communauté de mes respectueuses tendresses, et de mes justes sentimens de reconnoissance, et d'avoir la bonté de me recommander a ses saints sacrifices, et prieres, particulierement le R. P. Prieur, M. le suprieur, qui j'aime tendrement, M. D. Anselme, M. le Cellerier, M. D. Philippe Cleymans votre

cher Neveu, que j'embrasserois bien volontiers icy etc. je n'oserois nommer D. Guislain. parce qu'on m'assure, que votre Reverence n'a pas lieu d'en étre contente, ni de mon frere Colomban, dont je suis trés faché, car s'ils suivoient vos ordres et vos exemples, il m'a paru que ce seroient d'excellens sujets. Je souhaite que le seigneur leur ouvre les yeux, et leur touche le coeur, mais bien encor plus a ceux qui font malheureusement profession ouverte de combattre la verite, et de vous etre opposé. il faut etre autant animé de l'esprit de Jesu Christ, que vous l'êtes pour soutenir si dignement le fardeau; qu'il vous continue, et vous augmente ses graces, et ses faveurs, c'est l'ardent desir de celui, qui fera toujours gloire d'être avec le coeur le plus penetré de sentimens de reconnoissance, de veneration, d'estime, et d'attachement en N. S. J. C.

Monsieur tres illustre, et tout estimable Abbé

a Amsterdam ce 31e Novembre 1724.

Votre trés humble, trés obeissant, et tout devoué Serviteur:
THIERRY DE VIAIXNES.

BIJLAGE B.

Copia Literarum ad Sanctissimum Dominum.

Amstelodami 6 Decembris 1725.

Beatissime Pater.

Mediocres dolores causant suspiria, graviores educunt clamores: Capitulum Cathedrale Harlemense diu suspiravit, sed jam prae doloris vehementia Sanctitatis vestrae aures pulsare cogitur: si de fortunae bonis, aut hisce similibus alea jaceretur, flocci faceremus: sed de pupillo oculi, de avita religione, de salute aeterna multorum agitur, et haec causa amaritudinis animae nostrae amarissima est et doloris. In hisce animi anxietatibus nihil residui habemus, quam ut supplices et venerabundi (quod et omnes genuini Romano-Catholici per nos faciunt) in spiritu ante sacratissimos vestros pedes provoluti de longè clamemus. Exorta est tempestas, flant venti in contrarium, navicula Petri in his partibus obruitur fluctibus, periclitamur omnes: salva nos, Sanctissime Pater, salva nos, perimus: et a quo auxilium imploraremus, nisi ab eo, cui omnium Ecclesiarum, et maxime periclitantium curam ab ipso Christo commissam esse novimus? Liceat ergo deplorandum Eccle-

siae nostrae statum Sanctitati vestrae ob oculos ponere, et remedium oportunum omni submissione efflagitare. In Hollandia et confoederatis Provincijs res ad istas angustias devenêre, ut vix ordo vel disciplina observetur; si vacet statio, sollicitationes, in pagis apud Ballivos, in civitatibus apud Magistratus, non infrequentes, et utinam non deteriora. Ligantur manus superiorum, et talibus coguntur missiones dare, ut Stationes aliquo modo serventur: Statio cum occupata sit, unusquisq., sacerdos sui ipsius superior est, unusquisq. quod lubet, impune agit: hinc morum depravatio major quam exprimi possit; et in quibusdam verificatur illud Oseae: *Sicut populus, sic sacerdos.* Ex quo tandem ludibrio Laicorum, et acerrimis schismaticorum, aliorumq. acatholicorum exponimur cachinnis. Absit a nobis, Sanctissime Pater, ut ministros Sanctitatis vestrae aut Praedecessorum vestrorum culpare velimus: Zelum illorum multiplici probatum habemus experimento; sed quia absentes sunt, et auctoritas coactiva deëst, ipsorum mandata a quibusdam vilipenduntur, ab alijs negliguntur, et interim nec malos punire, nec bonos praemiare valent.

Ab aliquo jam tempore haec vidimus et deploravimus, manus quoq. in coelum indesinenter tetendimus, sperantes adventurum Vicarium Apostolicum, ab illustrissimis et praepotentibus Ordinibus admissum, qui, quod perierat, requireret, quod abjectum erat, reduceret, quod confractum fuerat, alligaret, et quod infirmum fuerat, consolidaret: Sed, pro dolor! Spes illa videtur ablata. Primarij quidam è catholicis laicis, tum in singulis civitatibus separatim, tum Hagae-Comitis congregatim supremos hujus Patriae Moderatores adierunt, Vicarij Apostolici admissionem postularunt; attamen sine fructu.

Hisce calamitatibus, et miserijs nuper accessit nova, sed maxima dolendi materia, scilicet refractariorum factione et industria, in Missiones ab ijs, qui extra Patriam degunt, datas adeo esse commotos supremos Ordines, ut sacerdotes in quibusdam locis a Sanctitatis vestrae ministris ad vacantes Stationes missos admittere nolint, imo nonnullos è Stationibus suis expulerint. Unius Cornelij Barchman-Wuijtiers venerantur missiones, cui non deest temeritas et vesana libido occupandi nostras Stationes, vel ijs vacantibus intrudendi refractarios; et sic brevi sacra Romano-Catholica fides naufragium patietur.

Capitulum Cathedrale Harlemense, quod anterioribus saeculis erat columen Missionis, Vicarij Apostolici solatium, et disciplinam Ecclesiasticam in his regionibus manu tenebat, initio horum

turbulentorum temporum, quando Decretum Sanctissimi Dni nostri Clementis XI, cujus memoria in benedictione sit, per Eminentissimum Dominum Cardinalem Paulutium ipsi intimatum fuit, unanimi consensu statuit, se nullo modo hujus Missionis regimini immissurum, quod sanctissime usq. modo observavit, et imposterum observabit, nisi Sanctitati vestrae placeret in salutem religionis, et bonum hujus Missionis statuere aliquid in contrarium; possumus enim, Sanctissime Pater, opprimi, pecunijs mulctari, in carceres detrudi, quae quibusdam ex nostris ob firmam Sedis Apostolicae adhaesionem obvenerunt; possumus exui bonis, in exilium mitti, imo et occidi, a debita tamen in Apostolicam Sedem observantia et obedientia nunquam (adjuvante Dei gratia) patiemur nos avelli.

Sed, Sanctissime Pater, cum in his partibus Ecclesia Dei praesentem minetur ruinam, nec Beatitudinis vestrae veros filios nos vocare, nec coram strictissimo judice aliquando comparere auderemus, nisi praesens malum, quo affligimur, panderemus, instantia pericula proponeremus, et auxilium acceleratum imploraremus, ne Ecclesia nostra olim florentissima, et primitivis Ecclesijs comparanda totaliter decidat, et centena hominum millia pereant.

Hoc unicum superesse videtur, si Sanctitas Vestra Capitulum Harlemense, Sanctitati vestrae omnimode subjectum, et bono Missionis unice intentum, restaurare dignaretur, et prioribus cumulare juribus ac privilegijs; nam Vicarius ejus generalis, si Missiones dare, et spiritualem jurisdictionem exercere posset, sincere coram Deo judicamus futurum, ut disciplina et ordo refloresceret, mores perversi corrigerentur, zelus animarum magis excitaretur, imo amor et studium tam Laicorum quam Clericorum in Beatitudinem vestram augeretur, cum Sanctissimum Dominum non tantum ut Patrem, sed et hoc casu conservatorem suum agnoscerent. Et quis novit potentiam Domini! utrum ex refractarijs, videntes obedientiae nostrae praemium non se converterent aliqui, et suavi jugo colla submitterent. Nec admissio Vicarij Capituli nostri difficilis obtentu foret in hac Patria, cum supremi Hollandiae Ordines missiones ab Extraneis acceptas tantum exosas habeant, et Capitulum Harlemense studio persequantur.

Haec putavimus indicanda, ut Sanctitas Vestra pro innata sua clementia et Apostolica Sedis honore consideratis miserijs et periculis, quae exposuimus, statuere dignetur, quae bono hujus Missionis judicaverit expedire.

Renovatis igitur vehementissimis precibus, et ardentissimis sus-

pirijs, nos Decanus, et Canonici Capituli Cathedralis Harlemensis Apostolicam benedictionem petimus, et diuturnam incolumitatem Sanctitati Vestrae apprecantes subscribimur

Beatissime Pater

Sanctitatis Vestrae Humillimi ac obedientissimi famuli et filij.

Signatum erat: Nicolaus van der Meer, Decanus.
Joannes van den Steen,
Gerardus van Wijckersloot,
Franciscus Cornelius Dierout,
Joannes Ringers,
Theodorus de Jaeger,
Franciscus Schatter,
Philippus Cavellier, S. T. L.

BIJLAGE C.

Copia Secundarum Litterarum Capituli ad Sanctissimum Dominum.

Amstelodami 18 Junij 1726.

Sanctissime Pater.

Litteras nostras, quibus omni submissione et animi candore die 6 Decembris anni praeteriti miserrimum afflictae Missionis nostrae statum, et imminentia pericula exposuimus, nec non remedium acceleratum poposcimus, Sanctitati Vestrae non invisas fuisse confidimus, etsi usq. modo responsi nihil, multo minus auxilij tulerimus. Novimus enim, et hac de causa nosmetipsos consolamur, Sanctam Sedem variorum negotiorum mole premi, et diversis intentam esse rebus, quae omnem sollicitudinem Sanctitatis Vestrae requirunt: ex omni terrarum orbe ad Sanctitatem Vestram recurritur, et curam fidelium omnium geritis: Sed, Sanctissime Pater, si dicere liceat, expedit quandoq., ut seposita paulisper cura, quae nobilioribus, sed sanis impenditur membris, invigiletur attentius, et sollicitudo major adhibeatur membris ignobilioribus, sed periclitantibus: talia nos esse noverit Sanctitas Vestra; nam in deterius quotidie res nostrae vergunt, avita fides magis ac magis periclitatur his in partibus, instantia pericula appropinquant evidentius, dum nullus est, qui auxiliatricem possit adhibere manum; cominus res nostras inspicimus, et apprime scimus, qualiter adversarij nullum non movent lapidem apud supremos Patriae mode-

ratores, ut ex suis Episcopum Harlemensem, cui omnes sacerdotes, etiam morigeri subesse cogantur, impetrent: hinc confidenter asserere possumus, ni brevi nobis succurratur, insanabilem futuram fracturam nostram. Quapropter gemebundi denuo ad Vos confugimus, ne dedigneris, beatissime Pater, exaudire preces filiorum vestrorum, qui quamvis saeculi destituti honoribus, et loci intervallo longe a Vobis sint dissiti, integra tamen fide, et filiali observantia Vobis sunt quam proximi. Vicarium Apostolicum admittere nolunt Praepotentes Hollandiae Ordines, nec spes est, ut admittatur unquam; remedium superesse putamus nullum, nisi in prioribus nostris litteris a nobis expositum, vel si sit aliud, desideramus quamprimum, ut adhibeatur, imo nostram ad id offerimus operam; sufficit nobis, modo salvetur Ecclesia nostra; nam hujus et totius Missionis incolumitati unice intendimus. Interim dum benignas vestras aures iterum, iterumq. pulsamus, ut juxta Salvatoris promissionem pulsantibus tandem aperiatur, Apostolicam benedictionem expetimus

Sanctissime Pater

Sanctitatis Vestrae Humillimi ac obedientissimi filij.

Signatum erat: Nicolaus van der Meer, Decanus.
Joannes van den Steen,
Gerardus van Wijckersloot,
Joannes van den Velde,
Franciscus Cornelius Dierout,
Joannes Ringers,
Theodorus de Jaeger,
Franciscus Schatter,
Philippus Cavellier, S. T. L.

DE DOMINICANER-STATIE

AAN DEN

STEIGER TE ROTTERDAM.

Deze statie zou volgens pastoor Burgmeijer [1]) eerst in 1629 zijn opgericht. Inderdaad klimmen de doopboeken der kerk slechts tot den 7 Maart van hetzelfde jaar. Niettemin bestaan er gegronde redenen voor ons gevoelen, dat reeds vroeger Dominicaner paters hier ter stede zijn werkzaam geweest.

Daar is eene oude overlevering, die te Rotterdam en te Schiedam onder ouderen van jaren nog voortleeft en als zoodanig ook door van Reyn [2]) wordt vermeld, dat een pater Dominicaan na 't verjagen uit hun klooster in in 1574, zich schuil hield op eene hofstede Zijdewinde, aan den Beukelsdijk onder Delfshaven, van waar deze pater nu eens te Rotterdam, dan weder te Schiedam de geloovigen dier bange dagen ging sterken.

Ook berustte in het archief van ons voormalig Dominicaner-klooster te Mechelen een „brief van Jan de Veth uit Rotterdam aan P. Bersius, prior van het klooster te 's Bosch", Quytscheldende de somma van 114 Gld. door hem verschoote tot lossingh van Broeder [3]) Gabriel de Cambrae, gevangen ibidem 1609." Ofschoon verdere bijzonderheden omtrent laatstgenoemden pater ons ontbreken, waren toch de tijdsomstandigheden van dien aard, dat wij

1) Jaarboek voor Katholieken. 1847. pag. 28.

2) Geschiedk. Beschrijv. van Rotterdam. pag. 227.

3) De schrijver der catalogus van het archief schrijft dikwijls volgens het gebruik der orde „broeder."

met genoegzame zekerheid de oorzaak zijner gevangenneming in het uitoefenen des priesterschaps mogen zoeken.

Als eersten pastoor vinden wij aangeteekend:

ANTONINUS SCHOLTEN. [1])

Zooals zijne opvolgers was hij uit het Antwerpsche klooster. Het eenigste wat wij van hem weten is de instelling der Broederschap van den H. Rozenkrans. Het boek waarin hij de namen der leden neerschreef, doch dat ongelukkig is verloren gegaan, begon aldus: In honorem S.S. et individuae Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus S Beatiss[ae] et gloriosiss[ae] Mariae Virginis. S.S. patriarchae nostri Dominici et omnium Sanctorum; ad extirpationem haeresum et communem omnium Christi fidelium utilitatem confraternitas S.S. Rosarii iterato redintegratur Roterodami felicibus auspiciis sub fr. Antonino Scholten Ord. Praed. anno 1629 Dominica I[a] Adventus, 2[do] Xbris.

Daarna plaatst hij zijn eigen naam gevolgd door vele andere, waaronder verscheidene van lieden uit den hoogeren stand.

Hoe lang hij deze statie heeft bediend en of hij daar stierf, vinden wij niet vermeld; doch uit de naamlijst van de leden der broederschap bleek, dat hij ruim zes jaren in deze stad arbeidde, tot Juli namelijk van het jaar 1636, wanneer pater Joannes de Vries de inschrijving der broederschap begon.

PAULUS RIJST.

Naar de registers der broederschap zouden wij moeten besluiten dat Joannes de Vries Antoninus Scholten's op-

---

1) De voornaamste bron waaruit wij bij de beschrijving dezer statie geput hebben is de Kronijk van pater Franc. Dirckx, die hij heeft afgewerkt tot het jaar 1735; waar wij dus tot dat tijdstip geen andere bronnen aanhalen, verwijzen wij stilzwijgend naar diens geschrift. De verdere geschiedenis hebben wij uit verschillende stukken en brieven in het archief der statie en provincie berustende, gevonden.

volger is geweest; maar verschillende bewijsstukken geven als zoodanig duidelijk pater Paulus Rijst, of ook wel Rijstius, aan. Onder de nagelatene schriften van pater Wellens, alhier in 1718 overleden, bevindt zich een naamlijst der pastoors waarop Rijst als de tweede voorkomt met het jaartal 1631. Ook lezen wij bij v. H. en v. R. [1]) 1629 en 1631 Antoninus Scholten. 1636 Paulus Rijst. 1638 Jan de Vries.

Nog een ander bewijs levert ons pater de Jonghe [2]) in de volgende levensschets. Paulus Rijst trad in zijne geboorteplaats Antwerpen in het klooster, waar hij het ambt van professor in de Theologie en Hebreeuwsche taal waarnam; vandaar vertrok hij als zendeling naar Utrecht en bracht er velen tot het voorvaderlijk geloof terug. Den 22 Januari 1624 werd hij door de ketters van het altaar weggesleurd en na het geduldig verdragen van de grootste beleedigingen, geboeid in den kerker geworpen; niet dan voor een grooten losprijs werd hij daaruit verlost. De moedige strijder door de vervolging niet afgeschrikt, begaf zich daarop naar Rotterdam, waar hij te midden zijner apostolische loopbaan door het bedienen van eenige pestlijders [3]) den 28 Juni 1636 overleed. Of Rijst na zijne gevangenschap nog te Utrecht verbleef, dan of hij terstond naar Rotterdam vertrok, schuilt voor mij nog geheel in 't duister. Volgens Quetif en Echard [4]) zou hij in 1634 zijn overleden.

Zoo kunnen wij derhalve pater Paulus Rijst als tweeden pastoor der statie beschouwen.

JOANNES DE VRIES.

Volgens pater de Jonghe schijnt hij nog eenigen tijd met zijn voorganger te hebben gewoond, daar hij reeds

1) 3de deel, pag. 644. 2) Belg. Dom. pag. 227.

3) Monumenta Dominicana. pag. 632.

4) Scriptores Ordinis 2de deel, pag. 479.

den 1 Juli 1636, de broederschap van den Zoeten Naam Jesus [1]) in zijne kerk oprichtte. Deze broederschap was met betrekking tot hare regels, bijna geheel in overeenstemming met de congregatie's van tegenwoordigen tijd. Wel konden de vrouwen leden worden; doch tot de vergadering, die elken tweeden Zondag der maand plaats had, werden slechts gehuwde en ongehuwde mannen toegelaten; alsdan nadat de litanie en de rozenkrans van den Zoeten Naam waren gebeden, werd door den directeur eene predikatie gehouden en ontving ieder lid een briefje met eene bijzondere deugd ter beoefening en een daarop toepasselijk gebed.

Bij den directeur berustte de macht tot het aannemen van nieuwe leden; doch de broederschap werd ook mede bestuurd door een prefect, twee assistenten en een secretaris, die jaarlijks, op den tweeden Zondag van den Advent, door de leden werden gekozen.

Deze broederschap bleef voortbestaan tot Mei 1826, toen de Steigersche kerk op last der stedelijke regeering werd gesloten.

Onder het bestuur van Joannes de Vries, — gelijk de registers der broederschap aantoonen, — zijn 122 leden ingeschreven, waaronder als eerste prefect Dr. Mynardus Hoogendijck en zijn opvolger Mr. Jacobus Cannius; als gewoon lid vinden wij het eerst aangeteekend, Jonker Johan van de Werve, Heer van Urck, Emmelort enz.

Nadat pater de Vries twee jaren en zes maanden de geestelijke bediening in deze stad had waargenomen, overleed hij te Delft den 30 November 1638; waarom hij echter derwaarts kwam, is ons niet gebleken.

---

1) Deze broederschap heeft haar eerste bestaan te danken aan een verzoek van Paus Gregorius X, ten jare 1274 na het Concilie van Lyon aan den generaal der orde gericht, dat de paters zooveel mogelijk in hunne preken de eer van den Zoeten Naam zouden bevorderen. Van af dien tijd werd in vele kerken der orde deze broederschap opgericht.

ALBERTUS JANSSEN DE MAN.

Hoe zijn naam moet geschreven worden is wegens het verschil der bevonden spellingen bezwaarlijk te beslissen. Het Belg. Dom. [1]) schrijft Janssens, v. H. en v. Rijn [2]) Jansens; terwijl de Kronijk dan eens Janssens dan weder Jansse of ook wel Jansen aangeeft.

Reeds in October 1632 [3]) stond hij als zendeling bij de stedelijke regering van Leiden bekend, en was daar de socius [4]) van pater Aegidius van Swieten. In Juni 1638 hier gekomen, is hij waarschijnlijk nog eenigen tijd socius van Joannes de Vries geweest.

Nadat hij gedurende negen jaren in bediening was geweest, ontving hij de vergunning van de stedelijke regeering om als priester hier zijne residentie te nemen.

Het stuk luidt aldus:

Den 1 July 1647.

Is by de Heeren Beurgemeesteren der stad Rotterdam geconsenteert aan Albertus Jansse de Man dat hij als wereltlyck priester in dese stadt sijn residentie zal mogen nemen, mits dat hij hem sal gedragen als een goet ingeseten schuldigh is te doen en hem voorts in alles te reguleren achtervolgende de placaten van de Edele groot mogende heeren Staeten van Hollant en West-Vrieslandt op 't stuck van 't incomen en exerceren van de Religie van de geestelijke persoonen geëmaneert. Actum ut supra, present Sommans, Crijger, Versijden en Navander.

Ter ordinantie van deselve als substituyt secretaris.

WESSEL VAN DER HEUL.

Om de gevaarlijke tijden hadden de paters nog geen huis gekocht, maar huurden zij slechts eene woning op dezelfde plaats, waar tegenwoordig de kerk staat, en hadden zij deze naar hun best vermogen tot kerk en pastorie ingericht. Deze woning zou een herberg geweest zijn, het Nolshoofd genaamd, om aldus het wakend oog der

---

1) pag. 235. 2) 3de deel, pag. 644. 3) Bijdr. voor de Geschied. v. Haarlem. III Deel, pag. 65. 4) Monum. Dom. pag. 634.

regeering af te leiden, wanneer zich de katholieken ter kerke begaven. Toen nu pater Janssen door de toestemming van den burgemeester met meer vrijheid zijn geestelijk ambt kon waarnemen, kocht hij dit huis, dat zich van de zuidzijde der Hoogstraat tot aan den Steiger uitstrekte; doch omdat de priesters, zooals genoegzaam bekend is, in die dagen geen bezitters van vaste goederen mochten zijn, liet hij dit gebouw op den naam van andere vertrouwde personen plaatsen. Zooals blijkt uit een brief van den 11 April 1707 door pater Joannes van Doorne S. Th. Mag., procurator van het klooster te Antwerpen, aan pater Wellens geschreven, werd de eerste koopacte in het archief van bovengenoemd klooster bewaard, vermits de paters die in de Missie werkzaam waren, steeds als lid van hun klooster werden beschouwd en onder de gehoorzaamheid van diens prior bleven. Het koopen van het huis, de overdracht en het veranderen in kerk en woonhuis bedroegen de som van *f* 15,000.

De latere overdrachten berusten nog in het archief der statie. Zoo werd het huis in 1654 door Maria Bouman, weduwe van Adam Franssen van Leeuwen overgedragen op Margeretha Jansse van Swede, weduwe van Jacob Muliers; vervolgens van de wettige erfgenamen der voornoemde weduwe, Pieter van der Aa en Joanna Muliers, op Dirk Dermonde den 20 December 1664 en den 12 Augustus 1679 op Joannes Franciscus Lans advocaat te Antwerpen. Omtrent de overdracht aan Dirk Dermonde bezitten wij nog den brief van pater Godefridus Marquis, prior te Antwerpen, waarin hij toestemt, dat het huis van het Convent op zijn naam worde geplaatst, op voorwaarde echter dat hij een bewijs geve, dat het niet zijn eigendom maar dat van het klooster is.

Met den heiligsten ijver werkte pater Janssen aan het zielenheil door op Zon- en Feestdagen het woord Gods

te verkondigen en door de verspreiding der godsvrucht tot den H. Rozenkrans. Zijne kerk werd door 400 bekeerlingen uit het Protestantisme bezocht, wat den Calvinistischen predikanten een doorn in het oog was. [1])

Onder de leden, die in de broederschap van den Zoeten Naam werden geschreven, ontmoeten wij den naam van Arent le grand Cobels, heer van Albasterdam.

Nadat pater Janssen de statie bijna 12 jaren had bestuurd, ontsliep hij in den Heer den 1 Januari 1650.

FRANCISCUS DEURWERDERS.

Pater de Jonghe [2]) schrijft Deurweerders; doch volgens de handteekening van den pater zelven is zijn naam Deurwerders.

Nadat hij zijne studiën in het klooster van Antwerpen had voleindigd, reisde hij uit godsvrucht naar Rome en, om de door wonderen vermaarde beeltenis van St. Dominicus te bezoeken, naar Suriano. Zijn voorliefde tot den H. Thomas van Aquino verwierf hem van den generaal Vincentius Candidus de vergunning om hier te lande de broederschap op te richten van den engelachtigen strijd ter bewaring der zuiverheid. Tot professor in de philosophie te Leuven benoemd, werd hij daar ten jare 1649 de verspreider der H. Thomas-broederschap. Den 5 Maart [3]) nam de theologische faculteit deze broederschap bijzonder onder hare bescherming en stelde de volgende bepalingen vast:

1. De deken der theologische faculteit was de bijzondere beschermheer en voortplanter der broederschap.

2. De deken der bacalaurei werd tot prefect van den engelachtigen strijd aangesteld. Deze moest met alle bac-

---

1) Monum. Dominic. pag. 645 script. V M. Fontana, die als bron aanhaalt, relationes ad Sac. Cong. de Propaganda fide.

2) Belg. Dom. pag. 287. 3) Belg. Dom. pag. 134.

calaurei en de studenten der Theologie den 28 Januari, — den feestdag van de overbrenging der reliquiën van St. Thomas en bijzonderen feestdag der broederschap — in de plechtige H. Mis en in de latijnsche redevoering over de zuiverheid van den Engelachtigen leeraar en de kracht van het koordje tegen de begeerlijkheid des vleesches aanwezig zijn.

3. Alle baccalaurei en studenten der theologische faculteit moesten op den feestdag des Heiligen de plechtige H. Mis en processie in de kloosterkerk bijwonen en de latijnsche lofrede aanhooren.

Den 7 Maart 1649 werd de H. Mis gezongen door Libertus Fromondus S. Th. D., lid der theologische faculteit en deken der collegiale kerk van den H. Petrus. Daarna werden de koordjes door pater Deurwerders gewijd en omgordde hij daarmede eerst de professoren der theologische faculteit, daarna de overige doctoren, de bestuurders en studenten en ten laatste tal van wereldsche personen van beider kunne.

Pater Deurwerders, na een jaar de philosophie te hebben onderwezen, werd den 1 Januarij 1650 tot pastoor aangesteld. Pater de Jonghe [1]) zegt dat hij, na het onderwijs in de philosophie nog eenigen jaren in zijn klooster doorbracht; doch hierin vergist hij zich zeker, daar Deurwerders in de registers der broederschap van den Zoeten Naam er van gewaagt, dat hij reeds den 1 Januari 1650 als zendeling was aangesteld. Dat hij vol liefde tot den H. Thomas de broederschap van het koordje niet in zijne kerk heeft opgericht, mag men vreemd noemen. In de voorrede van een latijnsch werkje „Militia Angelica" ten jare 1659 te Antwerpen uitgegeven, zegt hij, dat onder de personen, die leden verzochten te worden van den

---

1) Belg. Dom. pag. 239.

Engelachtigen strijd vele katholieken der vereenigde provinciën waren, wier namen te Leuven werden ingeschreven.

Behalve de Militia Angelica gaf pater Deurwerders de volgende werken in het licht:

De Dynsdaegsche devotie tot den H. Dominicus om van Godt te verkrijghen altghene wij begheeren, 1657; in 1661 het heilzame van de biecht der dagelijksche zonden; het gastmaal waarin Christus wordt genuttigd: de geestelijke communie, en in 1649 leverde hij een nieuwe uitgave van het werk van pater Didacus Ortiz, Ord. Praed. getiteld: Summularium brevis explicatio cum gravissimis quaestionibus a summulistis disputari solitis.

In een brief des procurators van het Antwerpsche klooster lezen wij, dat pater Deurwerders een nieuw altaar in zijne kerk plaatste, in het midden waarvan eene beeltenis van de moeder des Heeren stond en iets lager eene schilderij, de geboorte des Zaligmakers voorstellende. Bezijden het altaar plaatste hij vier beelden der Heiligen van de Orde; doch deze beelden, dus zegt ons de Kronijk, schenen eerder door een scheepstimmerman dan wel door een beeldhouwer te zijn vervaardigd. Ook ontving pater Deurwerders eene prachtige, zilver vergulde remonstrans ten geschenke, die behalve de beelden van de H.H. Franciscus en Bernardus vele Dominicaner voorstellingen bevatte. Aan den voet der remonstrans was gegraveerd:

„R. Adm. D. Bernardus Hoogewerf donabat R P. fr. Francisco Deurwerders, Antverpiensi Ord. Praed. anno 1653, die 15 Octobris."

Volgens v. H. en v. R. [1]) was deze Hoogewerf uit rijke en aanzienlijke ouders te Rotterdam geboren, en was hij in zijne vaderstad de oprichter der Paradijskerk, welke hij als kapelaan bediende. De dag en het jaartal op de

---

1) 3de deel, pag. 639.

remonstrans gegraveerd, is, volgens bovengenoemden schrijver de datum van zijn dood. Onder de 206 leden in de broederschap van den Zoeten Naam geschreven, ontmoeten wij ook den naam, Adm. R. D. Bernardus Hoogewerf. Nog bezitten wij eenig schoon gedreven zilverwerk van den tijd van pater Deurwerders.

Nadat hij met den grootsten ijver gedurende 15 jaren hier ter stede gearbeid had, moest hij zich ter behandeling van eenige gewichtige zaken naar Antwerpen begeven, waar hij, volgens de doopregisters, den 4 Augustus 1665 overleed in bijna vijftigjarigen ouderdom. Pater de Jonghe zegt, dat hij in Antwerpen den 4 Juli 1666 aan de pestziekte is bezweken; doch de doopregisters die wij onmiddelijk door zijn opvolger zien ingevuld, vragen hier meer geloof.

CAROLUS PETRI.

Geboren in 1624 [1]) nam hij het ordekleed aan ten jare 1643 in het klooster te Antwerpen en verwierf na eenige jaren de philosophie en theologie te Douai te hebben gedoceerd het licentiaat.

Den 17 Mei 1665 werd hij door den prefect der Missie, pater Joannes Baptista Verjus S Th. D., naar Rotterdam gezonden, zoodat hij waarschijnlijk nog eenigen tijd met zijn voorganger werkte.

Om de schuld waarmede zijn huis en kerkje waren bezwaard leidde hij een zeer spaarzaam ja zelfs armoedig leven; doch langs dien weg verminderde hij ook aanmerkelijk de lasten die op kerk en huis drukten. In de doopboeken heeft hij verschillende namen van bekeerde Protestanten, onder wie 2 Engelschen, aangeteekend.

In de laatste dagen der maand September van het jaar 1675 ten onrechte beschuldigd van medewerking aan den

1) Script. Ord. 2de deel, pag. 761.

terugkeer van een apostaat werd hij gekerkerd: doch daar zijn onschuld spoedig bleek, bracht hij er maar weinige dagen in door. In het doopboek meldt hij: tempore captivitatis meae servivit mihi P. Hue, qui hos duos baptisavit.

Met het klimmen der jaren begonnen hem ook langzamerhand de vereischte krachten te begeven. Reeds had men meermalen beproefd hem een socius te geven, doch daarvoor kon men de noodige vergunning niet erlangen. Daarom werd hij door den provinciaal en prefect der Missie Martinus Harney S. Th. D., in November 1694, wederom naar zijn klooster gezonden.

Daar wilde pater Petri zijn tijd niet in ledigheid doorbrengen; doch hield hij zich bezig met het uitgeven van preken. Van deze was reeds het eerste deel verschenen in 1693, dus toen hij nog pastoor der statie was. Het boek droeg als titel:

Conciones Thomisticae, sive discursus morales super omnes totius anni dominicas. Antverpiae typis Jacobi Woons anno 1693.

Conciones Thomisticae, sive discursus morales in omnes totius anni solemnitates, ac festa anno 1698.

Conciones Thomisticae, sive discursus morales de Ordinis S. Dominici festivitatibus praecipuis, quibus accedit Tractatus de Rosario, de Passione Domini, de septem verbis Christi in Cruce, 1698.

Tot aan zijn dood bleef hij ook lector casuum conscientiae. Hij stierf na ook zijn vijftigjarig priesterfeest gevierd te hebben, den 27 October 1703.

JUDOCUS DE MANGELAER.

Niettegenstaande hij slechts 27 jaren telde, toen hij tot pastoor dezer statie werd aangesteld, achtte men hem wegens zijne deugden en vaak gebleken vastheid van karakter toch deze bediening waardig. Volgens eene aan-

teekening van zijn opvolger was hij professor in de philosophie geweest en een religieus van wien men groote verwachtingen koesterde.

In de eerste maanden had hij met eenige moeilijkheden te kampen, omdat verschillende gemeentenaren het niet konden goedkeuren, dat hij als pastoor werd aangesteld en niet pater Wellens, die, reeds meer dan twee jaren subsidiarius communis, omstreeks dien tijd te Rotterdam was; doch om zijn goeden levenswandel en den ijver, dien hij voor zijne kudde in alles betoonde, werd de vrede spoedig hersteld.

Slechts 15 maanden heeft hij hier de geestelijke zorg waargenomen, want reeds den 26 Februari 1696 ontsliep hij in den Heer tot grooten rouw der Katholieken.

Volgens de doopboeken schijnt tijdens de ziekte van Mangelaer eenigen tijd assistent geweest te zijn Godefridus Trippelvoet, seculier priester, daar hij de doopboeken van 21 Januari tot 3 Maart 1696 heeft bijgehouden. Volgens v. H. en v. R. [1]) was hij later pastoor in De Ketel.

JOANNES PETRUS WELLENS.

Naar zijn eigen aanteekening was hij reeds vier jaren subsidiarius communis geweest, toen hij den 6 Maart 1696, zijne benoeming als primarius ontving.

Door een decreet der Staten-Generaal werden de Jesuiten uit den lande gebannen en werd hunne kerk in de Leeuwestraat in Juli 1708, gesloten. Hierdoor werden Rotterdams trouwe Katholieken op een zware proef gesteld wijl nu de Steigersche kerk de eenige was die zij konden bezoeken; doch deze kerk kon volstrekt al het volk niet bevatten, zoodat de politie tot handhaving der orde tusschen beide kwam. Om zooveel mogelijk in de behoefte te voorzien verkreeg pater Wellens door ver-

---

1) 3de deel, pag. 661.

gunning van den Nuntius en met toelating van het stadsbestuur twee assistenten, Joannes van der Steen en Joannes Decker. Om een einde aan dien ongelukkigen toestand te maken, teekenden verschillende Katholieken een verzoekschrift, waarin zij den Burgemeester verzochten den twee assistenten uitoefening hunner geestelijke bediening in de Leeuwestraat toe te staan.

Als redenen gaven zij op dat de kerk aan den Steiger voor heel de menschenmassa veel te klein en te oud was, dat op Zon- en Feestdagen de Katholieken met hunne kerkboeken en rozenkransen in de handen tot aan de Weezenbrug stonden, tot groote ergernis en bespotting der Protestanten. Zeker zouden zij hun wensch verkregen hebben, ware niet een rijk koopman, Jacobus Meyers, tusschen beide gekomen. Deze verzocht den Burgemeester, met wien hij zeer bevriend was, de kerk aan andere geordende geestelijken af te staan, wijl daardoor de vrijheid van het geweten meer werd gewaarborgd en de geestelijke en tijdelijke belangen der Kerk meer werden behartigd. Zijn verzoek legde bij den Burgemeester meer gewicht in de school dan het verzoekschrift der Katholieken en zoo verkreeg hij de kerk voor de paters Franciscanen, onder wie hij een broeder telde. De eerste pastoor dier statie, pater Judocus van Vecher, hield zijn inleidings-predikatie op Maria-Hemelvaart ten jare 1709.

In het derde deel van dit werk (pag. 287) wordt vermeld dat pater Wellens met nog drie andere priesters, wegens de excommunicatie van den jansenist Chr. van Erckel uit de provincie van Holland en West-Vriesland werd verbannen. Daar de schrijver der Kronijk onzer statie, die 6 jaren later hier in bediening kwam er niets van meldt, veronderstellen wij, dat het verbanningsdecreet geene groote gevolgen voor pater Wellens zal gehad hebben. Wijl de stedelijke regeering, evenmin als

die te Amsterdam er op uit was den Katholieken moeilijkheden te berokkenen, bleef het decreet waarschijnlijk onuitgevoerd.

Van pater Wellens ijver voor het zielenheil der hem toevertrouwde kudde, getuigt zijn opvolger met allen lof. Bijzonder ijverde hij voor de verbreiding van de broederschappen van den Zoeten Naam en van den H. Rozenkrans.

Na zes-en-twintigjarigen ijvervollen arbeid stierf pater Wellens aan een hevige koorts, den 12 October 1718, in het 63ste [1]) jaar zijns levens, het 37ste zijne religieuse professie en het 32ste zijner priesterwijding. Den 17 October werd zijn stoffelijk overblijfsel onder klokkengelui in het middelpand N° 267 der Sint. Laurens-kerk bijgezet, in het graf dat hij zes jaren vroeger voor zich en zijn opvolgers had aangekocht.

Onder pater Wellens werd deze statie nog bediend door de volgende secundarii:

Joannes Dekker.

Slechts korten tijd was hij hier in bediening. In 1710 ontmoeten wij hem in de St. Thomas-kerk te Haarlem.

Joannes van der Steen.

Klein en zwak van lichaam, blijkt hij naar de ziel van beter gehalte te zijn geweest. De Kronijk althans noemt hem een *kostbaren steen* en roemt bijzonder zijne welsprekendheid. Een langdurige ziekte doorstond hij met het grootste geduld: den 14 Juli 1715 overleed hij in den ouderdom van 43 [2]) jaren, het 26ste zijner religieuse professie, het 20ste zijner priesterwijding. Hij was de eerste die in het door pater Wellens aangekocht graf werd ter ruste gelegd.

---

1) Volgens de begrafenis-boeken der groote kerk stierf hij in den ouderdom van 59 jaren.

2) In de begrafenis-boeken der groote kerk lezen wij dat hij overleed in den ouderdom van 50 jaren.

Martinus Judocus Crispeer.

Bij den dood van pater van der Steen, werd hij in dien plaats secundarius benoemd. Daar hij weinig roeping voor het missionaris leven gevoelde, verkreeg hij in de maand December 1717 de vergunning om weder naar zijn klooster te Antwerpen terug te keeren.

FRANCISCUS DIRCKX.

Hij zelf meldt ons zijn komst uit het klooster van Antwerpen, waar hij lector der philosophie en der schriftuur was. In zijn 31ste jaar, het 15de zijner professie, het tiende zijner priesterwijding werd hij naar Rotterdam gezonden en hield er zijn eerste preek op Kersdag 1717. Bij den dood van pater Wellens benoemde hem de provinciaal en prefect der Missie Hieronymus t' Seraers, S. Th. D. tot primarius der statie.

Pater Dirckx beklaagt zich bitter over de groote bezwaren, waartegen hij tijdens zijne bediening te kampen had. Deze wederwaardigheden belooft hij ons mede te deelen; maar ongelukkig zijn een of twee der laatste bladen van zijn Kronijk, juist de plaats die hij voor het verhaal der feiten aanwijst, verloren gegaan.

Hij had het geluk 20 Protestanten te bekeeren en bracht bovendien vele jansenisten [1]) tot de Kerk terug. Ook zegt pater Dirckx een huis naast de kerk te hebben aangekocht. Volgens een overdracht, in het archief der statie berustende, moet deze koop den 28 Februari 1729 voor den prijs van 6500 tienstuiversche Carolus-gulden op naam van Gerardus Mol geschied zijn. Zijne kerk, die toen veel kleiner was dan die der Leeuwenstraat vergrootte hij en plaatste er daarenboven een nieuw altaar en schoonere beelden in, en schonk eene schilderij, de geboorte des

1) In zijn Kronijk zegt hij, innumeros refractarios.

Zaligmakers voorstellende aan de kerk van Delfshaven. Bij de verwijdering der oude beelden ondekte men niet zonder verbazing, hoe men door een zeer onhecht aangebracht Maria-beeld van roode aarde gebakken, met verbrijzeling des altaars bedreigd was. Ook bleek het bij het arbeiden nabij den schoorsteen, waarin des winters voor de stoven groote vuren werden aangelegd, dat men aan een groot gevaar van verbranding van kerk en huis ontsnapt was. Pater Dirckx schrijft het afwenden dezer gevaren aan de voorspraak der H. Moedermaagd en der H. Rosa toe.

In de registers der officialen der Broederschap van den Zoeten Naam vinden wij de volgende namen der thans nog levende familiën aangeteekend: Michaël van Schelle van 1715—1739 als eersten secretaris, als tweeden secretaris Adriaen de Voghel van 1721—1729, en Carolus Blankenheijm die omstreeks dien tijd afwisselende posten van prefect en eersten en tweeden assistent waarnam.

Als een trouw herder behartigde pater Dirckx de belangen zijner kudde, en ontsliep in vrede den 1 Januari 1736. Den 5den daaraanvolgende werd hij in het graf zijner voorgangers bijgezet.

Als secundarius vinden wij vermeld:

Casper Scrijnmaeckers.

Hij was met Dirckx in het klooster te Antwerpen professor in de philosophie en werd bij den dood van pater Wellens naar Rotterdam gezonden.

In de Kronijk wordt hij bijzonder geprezen om zijne groote zorgen voor katholieken, die in 't vervullen hunner paaschplichten nalatig waren. Na negen jaren arbeids aan het zielenheil, werd hij op eensklaps, doch niet onvoorbereid aan den maaltijd door den dood overvallen. Slechts met het H. Oliesel gezalfd stierf hij omstreeks vier uur

na den middag den 17 December 1727 en werd volgens de begrafenis-boeken der groote kerk in den ouderdom van 43 jaren den 21sten begraven.

DOMINICUS VAN OPHOVEN.

Op den dag der begrafenis van pater Scrijnmaeckers werd hij als secundarius van Schiedam naar Rotterdam verplaatst en volgens zijn aanteekening in de doopregisters benoemde hem de provinciaal Norbertus van Bilsen S. Th. D. bij den dood van pater Dirckx tot pastoor der statie.

Door de Edele Groot Mog: Heeren Staten van Holland en West-Friesland was volgens resolutie van Zaturdag 21 December 1737 vastgesteld, dat driemaal in de honderd jaren de twintigste penning moest betaald worden niet alleen van de kerken, pastoriën maar ook van effecten en goederen aan de statie toebehoorende. Zooals wij verder in het plakaat lezen moest door degenen die de administratie der kerkelijke goederen hadden, de eed worden afgelegd zooals dit bij de gewone collaterale successie geschiedt. Voor April van 1738 moest de aangifte worden gedaan en de betaling binnen de drie volgende maanden plaats hebben. Aan dit bevel schijnt echter pater van Ophoven niet voldaan te hebben, zooals blijkt uit de „Memorie van zoodanige effecten welke behooren tot en aan het kerkhuys of statie der Roomsgesinden genaamd de Predikheeren op het Steyger binnen de stad Rotterdam", daar deze van den 9 Maart 1739 dagteekent. Volgens deze memorie bezat de statie drie huizen in eigendom een waarin de kerk en pastorie was, het andere daarnaast en het derde lag in de Nadortslaan waarbij nog een huis en tuin huis behoorde. Behalve de drie huizen was nog aangifte gedaan van verschillende renten en effecten te zamen de som van ruim *f* 4000 bedragende; zoodat in het geheel

de som van 971 gulden, 16 stuivers en 10 penningen moesten worden betaald.

Als prefect der broederschap van den Zoeten Naam vinden wij in 1738 aangeteekend Jan Block, den weldoener der kerk en in het bijzonder den vader der armen dezer gemeente.

Pater van Ophoven overleed den 31 Augustus 1738 volgens de begrafenisboeken der St. Laurens-kerk in den ouderdom van 48 jaren. Den 4 September werd hij naar zijn laatste rustplaats gebracht.

GERARDUS ROMEIJN.

Hij werd te Leiden geboren uit Joannes Romeijn en Machtilda van Schrama. In 1735 werd hij uit het klooster van Antwerpen naar deze statie gezonden en bij den dood van pater van Ophoven tot primarius aangesteld.

Uit sommige aanteekeningen van 1738—1755 blijkt dat het aantal communicanten in dien tijd van 1600 tot 2198 was geklommen. Ook vinden wij in hetzelfde boek dat jaarlijks gemiddeld 113 werden gedoopt, 32 huwelijken voltrokken werden; dat 65 het H. Oliesel ontvingen, 38 stierven en 10 bekeeringen meestal van jansenisten plaats hadden. Ook schreef hij 383 nieuwe leden in de broederschap van den Zoeten Naam in.

Den 17 September 1755 kocht hij van Pieter van der Gaeg voor *f* 6.500 een branderij om aldus voor de toenemende gemeente zijne kerk te vergrooten. Den 9 September van het volgend jaar verwierven Cornelis van der Kun en Jan Block als armbezorgers der gemeente van het stadsbestuur vergunning tot het bouwen eener nieuwe grootere kerk. Toen werd er, een voor die dagen, ruim en schoon gebouw opgetrokken. Aan den steiger trad men langs twee trappen de kerk binnen, en een opgang in het nabijgelegen steegje voerde naar de ruime galerijen. Door

eenige vensters aan den kant van den steiger en door twee koepel-lantaarns daalde het licht in de kerk. Aan de westerkant stond het hoogaltaar tusschen twee altaren aan de H. Maagd en Sint Josef gewijd. Boven het hoogaltaar las men het devies der orde:

LaUDare beneDICere et praeDICare,

juist het tijdschrift van den kerkebouw (1757) vormend. Men had drie altaarstukken, die bij toepasselijke feesten werden geplaatst; de boodschap des engels, de geboorte van den Zaligmaker en de instelling van het H. Outaar-Sacrament. De beelden van den H. Dominicus patroon der kerk en van verschillende Heiligen verfraaide het inwendige der kerk: onder den predikstoel zag men een zeer kunstigen schoon bewerkt beeld van den H. Hieronymus. Deze predikstoel [1]) was een geschenk van een schijnbaar onbemiddeld man, Francois van der Linden, die zijn kost verdiende met het verkoopen van brillen langs de huizen. Hij was overleden den 4 April 1742.

Wij bezitten nog van den tijd van pater Romeijn zes zware zilveren kandelaren waarop het jaar 1740 is gegraveerd. Na 38 jaren nuttigen arbeid werd hij den 26 Februari 1774 door God naar een beter leven geroepen.

Onder pater Romeijn ontmoeten wij de volgende secundarii, wier aanstellingen wij tot aan 1794 op het stadsarchief hebben gevonden.

Petrus Bel.

Zijne ouders waren Pieter Bel en Joanna van Luysweert; hij werd den 2 December 1700 in de Walsteeg te Utrecht gedoopt. Als secundarius werd hij aangesteld den 14 December 1737; volgens de aanteekeningen van

---

1) De predikstoel en de drie altaarstukken zijn na het bouwen der tegenwoordige kerk aan de Dominicaner-kerk te Nijmegen overgedaan.

pater Romeijn stierf hij in den avond van 7 September 1740 en werd den 12 daaraanvolgende in de St. Laurenskerk bij zijne ordebroeders begraven.

Pius Koch.

Zijn doopnaam was Cornelis Govertz. Den 26 Februari 1702 werd hij uit Govert Koch en Jannetje Jans Delfsgauw te Pijnakker geboren. Hij werd door het stadsbestuur voor zes maanden toegelaten den 7 Juni 1740, en den 5 November 1740 verkreeg hij een voortdurende toestemming. Volgens pater Romeijn stierf hij den 12 October 1753.

Jacobus Bles.

Geboren te Rotterdam en den 6 Mei 1709 in de Steigerskerk gedoopt, kwam hij alhier den 24 October 1738 aan de statie. Den 30 Januari 1740 verkreeg hij van het stadsbestuur vergunning om te Leiden in de Bakkersteeg een nieuwen werkkring te beginnen.

Franciscus Feij.

Den 23 Maart 1713 werd hij te Amsterdam in de Posthoorn gedoopt en ontving den naam van Willem. Zijne aanstelling had plaats den 29 October 1753. Elke zes maanden moest zijne toelating op nieuw worden aangevraagd, tot deze hem, den 2 November 1762, werd geweigerd en hij de stad moest verlaten, „vermits aan deze statie tot capellaen is geadmitteerd,

Simon van Beusekom."

Geboren te Utrecht was hij reeds van 17 Mei 1760 te Leiden werkzaam geweest, toen hij alhier op de volgende voorwaarden werd toegelaten, „N.B. Deze persoon is geadmitteerd tot capellaen, mits er nooit een vierde zal werden versogt noch geaccordeert zelfs niet tot assistentie op de Heilige dagen. Actum den 10 Augustus en

den 1 November 1762, present alle Heeren burgemeesteren." Jaarlijks ontving hij van de stadsregeering vergunning alhier te wonen; deze vergunning loopt tot 1 November 1774.

THOMAS GIELKENS.

Zijn doopnaam was Cornelis. Den 26 Maart 1714, werd hij uit Adreas Gielkens en Magtilda Veugen te Maastricht geboren. Hij omhelsden den kloosterlijken staat in zijn geboortestad. Als assistent werd hij den 5 November 1740 door het stedelijk bestuur toegelaten, als kapelaan den 27 November 1753, toen in zijn plaats tot assistent benoemd werd de bovengenoemde Franciscus Feij.

Volgens zijne aanteekeningen in de doopboeken stelde de provinciaal Ceslaus Alofs hem in Februari 1774 tot pastoor aan.

Tijdens zijne pastoreele bediening was als tweede officiaal der broederschap van den Zoeten Naam, Joannes Driebeek.

In 1775 werd door het armbestuur zijner gemeente een huis op den Schiedamschen Dijk aangekocht en tot weeshuis ingericht.

De aanteekening van zijn opvolger stelt zijn dood op den 8 November 1776.

HENRICUS NORTIÉ.

Zijn doopnaam was Laurens; in 1731 werd hij te Amsterdam uit Paulus Nortié en Maria Jacoba Carels geboren. Verschillende boeken der bibliotheek, melden ons dat hij tot ons klooster van Brussel behoorde; doch in een dier boeken lezen wij het volgende: „ad usum fr. Henrici L. Nortiè ord. praed. conventus Bruxellensis Filii, 1760 prima maii," doch hij schreef later daarnaast: „olim jam conventus Antwerpiensis filii 1769 9 9bris.

Volgens die aanteekeningen schijnt hij dus het habijt in het klooster te Antwerpen te hebben aangenomen en later naar Brussel te zijn overgeplaatst. Ter voltooing zijner studiën naar het klooster te Leuven gezonden, verdedigde hij aldaar in 1759, 35 theologische stellingen. Als secundarius werd hij alhier den 2 Januari 1770 toegelaten en alhoewel hij reeds in November 1776 tot pastoor was aangesteld erkende de stedelijke regeering hem eerst den 31 October 1789. Den 6 Mei 1777 kocht pater Nortié, zooals blijkt uit de koopacte voor 500 gulden van 20 stuivers een huis nabij den kerk.

Welk een ijver hij had voor het huis des Heeren, bewijzen ons nog verscheidene zilveren sieraden.

Ten jare 1792, den 8 Juli stierf in den ouderdom van 97 jaren de groote weldoener en vader der armen Jan Block, die bij testament op eenige voorwaarden eene buitengewoon belangrijke som aan de armen en weezen der Steigersche gemeente had vermaakt. Ook gaf een bijzonder geval aanleiding, dat hij jaarlijks eene voor die dagen ruime som aan den organist en den orgeltrapper der kerk vermaakte. Zooals de notulen van het Armbestuur mededeelen, kwam die gedachte bij hem op door de afwezigheid van den organist tijdens de plechtige H. Mis op St Dominicus-dag. Een vriend als hij van dien Heilige was, gevoelde hij zich daarover zeer gestoord. Zoo bedacht hij inderdaad een goed middel om ten eeuwige dage, en vooral in dien tijd toen er aan geene belooning voor een organist werd gedacht, den godsdienst betamelijken luister bij te zetten. Het portret van Jan Block met dat van pater Nortié zijn biechtvader versieren beide de vergaderzaal van het Armbestuur.

Pater Nortié stierf den 25 November 1800 en werd 28 daaraanvolgende in de St. Laurens-kerk in het graf N°. 214 begraven.

Als secundarii vinden wij tijdens zijne pastoreele bediening de volgende aangeteekend:

Joannes van Omeren.

Te Amsterdam op den 30 Mei 1746 geboren, werd hij door de stadsregeering op den 23 Maart 1774 hier toegelaten. Jaarlijks verlengde men zijne vergunning tot voor den 1 November 1789, op welk tijdstip hij naar eene andere plaats schijnt gezonden te zijn.

Jacobus de Haes.

Te Wamel werd hij in 1734 geboren. Na het habijt der orde in het klooster te Mechelen ontvangen te hebben, werd hij alhier toegelaten den 4 October 1775. Hij stierf in Juli 1794 en werd den 16 van die maand in de St. Laurens-kerk begraven.

Wenceslaus van Ekelen.

Zijne geboorteplaats is Roosendaal: den 11 December 1740 ontving hij bij het H. Doopsel den naam van Marinus. Hij verkreeg van de stadsregeering zijne toelating op den 26 December 1776, en overleed, — volgens de Necrologus virorum ecclesiasticorum qui in Missione Batava defuncti sunt ab anno 1730—1830, ten jare 1792.

Cornelis Augustinus van Erck.

Den 23 September 1762 aanschouwde hij te Hilvarenbeek het eerste levenslicht. Na het habijt der orde te Antwerpen te hebben aangenomen, werd hij hier toegelaten den 28 November 1792. Volgens de doopboeken der kerk verbleef hij hier tot Juni 1816, vertrok vervolgens naar Belgie en overleed, volgens het aflezings-boek, als oud-pastoor te Lillo bij Antwerpen den 9 April 1837.

Joannes Veltmans.

Hij verbleef hier van 12 September 1796 tot 1807. [1])

---

1) Zie Bijdr. van de Gesch. v. h. Bisdom van Haarlem. 3de deel, pag. 323.

JOANNES LEONARDUS MEIJERS.

Den 15 Augustus 1752 werd hij te Maastricht geboren, waar hij ook in het klooster trad. Den 15 December 1787 door de stedelijke regeering toegelaten volgde hij hij in November 1800 pater Nortié als pastoor op.

In 1803, den 6 Februari kocht hij een huis bij de kerk voor 2227 Gld.

Door het plakkaat van den 17 April 1577 waren de geestelijke goederen ten behoeve der Staten verbeurd verklaard die ze den Hervormden afstonden; doch door de staatsregeling van 1795 werd de kerk geheel van den staat gescheiden en werden de kerken en de goederen, die in bezit der Hervormde gemeente waren, niet meer als geestelijk maar als publiek eigendom beschouwd. Het was om een wettig aandeel in deze goederen te verkrijgen, dat uit de gemeenten der kerken uit de Leeuwstraat en aan den Steiger zich eene commissie van 8 katholieken vormde, die zich tot dit doel vele opofferingen getroostte, maar niets anders verkregen heeft, dan dat de belastingen die in 1812 nog ten behoeve der Hervomde gemeente werden geheven, als onwettig ophielden.

Pater Meijers verwisselde den 10 April 1809 het tijdelijke met eeuwige, en werd den 14 daaraanvolgende in de groote kerk begraven.

Als secundarius ontmoeten wij:

Ceslaus Mersmans.

Zijn doopnaam is Joannes Bartholomeus, zijn geboorteplaats is Sittard. Den 29 November 1790 nam hij in zijne vaderstad het habijt der orde aan en deed zijne plechtige belofte den 5 December 1791. In 1808 was hij hier reeds secendarius doch voor November 1812 schijnt hij vertrokken te zijn. De Kronijk van Sittard zegt dat hij de tien laatste jaren zijns levens met waken en bidden doorbracht;

ook verleende hij hulp in de kerk te Millen en stierf in den ouderdom van 65 jaren, den 8 November 1837. Hij was de laatst overgeblevene pater van ons klooster te Sittard.

ANTONIUS KNEGTEL.

Tilburg is zijne geboorteplaats. Als secundarius werd hij alhier toegelaten den 12 Juni 1792 en bij den dood van pater Meijers ontving hij zijne benoeming als pastoor. In het aflezingsboekje der kerk lezen wij, dat gedurende twee dagen 1 en 2 October 1810, het H. Vormsel werd toegediend: op den eersten dag aan de kinderen van zeven tot tien jaren en den volgenden dag aan de overigen. Pater Knegtel stierf den 2 November 1812 in den ouderdom van 58 jaren en drie maanden, en werd den 6 daaraanvolgende bij zijne ordebroeders begraven.

Als secundarii vinden wij aangeteekend:

Joannes Joanning.

Hij kwam hier in September 1812 en schijnt vertrokken te zijn in October 1814.

Augustinus van Gent.

Nicolaas is zijn doopnaam. Hij was hier secundarius van April 1812 tot Mei 1816.

ALBERTUS ADRIANUS DE BRABANTER.

Volgens zijn bidprentje aanschouwde hij in 1764 het levenslicht, en trad in de orde te Brussel alwaar hij in 1785 zijne plechtige belofte deed. Drie jaren later ontving hij de priesterlijke waardigheid. Van 1795 tot 23 Augustus 1808 ontmoeten wij hem als pastoor te Alkmaar. Daarna werd hij hier secundarius, en bij pater Knegtels dood, pastoor.

Door het aftreden der leden van het Armbestuur der gemeente was hun getal tot twee gedaald, en aangezien

de groote moeilijkheden aan het bestuur verbonden, kon dit onmogelijk door zoo weinigen naar wensch worden waargenomen. Om dit getal tot zeven te brengen, werd door pater de Brabanter het volgend tegenwoordig ongewoon middel gebruikt. Na des Zondags te voren in de H. Missen de gemeentenaren tot stemming van vijf nieuwe leden voor het Armbestuur te hebben opgeroepen, werd, van den 20 tot den 25 October 1816, een bus door den notaris Renier Bordewijk verzegeld in de sacristij geplaatst. Hierin kon ieder lid der gemeente zijn billet en handteekening werpen. De opening geschiedde door den notaris en getuigen, en aldus werd het ontbrekend getal der leden voor het Armbestuur weder aangevuld.

In de registers der broederschap van den Zoeten Naam vinden wij van 1807—26 dat verschillende posten als prefect en assistent hebben waargenomen Petrus Lambertus Thomas Ellinchuysen en Jacobus Wap.

Pater de Branbanter stierf den 13 Februari 1819. Bij wijze van een bidprentje verscheen er een grafschrift dat luidt:

Brabanter, Heilgezant, de luister zijner kerk,
Die bij zijn Herder-zorg voor zijn vertrouwde scharen,
Volijverig, hen het woord des levens mogt verklaren,
Heeft zijn taak volbragt en rust thans van zijn werk.
Door Godsvrucht kunde en deugd mogt hij de Maas-kerk stichten,
Voor kansel en altaar was Jesus eer zijn doel:
Met mannelijke taal en hartelijk gevoel,
Kon hij verstand en hart, vertroosten en verlichten.
Was Godsdienst hier op aard zijn vreugd en hartelust
Thans smaakt zijn reine ziel in God volmaakte rust,
Wijl onder deze zerk een schat van kunde en gaven
Met zijn vergank'lijk deel, ligt in het stof begraven.

Secundarii waren in dezen tijd.

Petrus de Schutter.

Zijn doopnaam was Gummaris. Na andere plaatsen reeds bediend te hebben kwam hij in Mei 1816 herwaarts, en

overleed volgens zijn bidprentje den 8 November 1816, in den ouderdom van 51 jaren en 10 maanden.

Jacobus van Woerden.

Zijne religieuse professie deed hij den 24 October 1815; hij ontving jurisdictie den 10 April 1817, stierf den 3 Mei 1818 in den ouderdom van 26 jaren, 1 maand en 6 dagen en werd den 6 Mei in de St. Laurens-kerk begraven.

MARCOLINUS PRUIJMBOOM.

Den 19 Februari 1770 werd hij te Venlo geboren Zijne ouders waren Antonius Pruijmhoom en Catharina Luijkers en bij den doop ontving hij de namen van Goswinus Michaël. In Augustus 1786 voleindigde hij in zijne geboortestad, volgens de getuigenis van zijn professor den kruisheer Petrus Seijben, zijne lagere studiën met den grootsten lof. Daarop trad hij in de orde, had zijn noviciaat en studietijd te Maastricht, en werd naar zijn klooster te Calcar gezonden, in 1792 priester gewijd, Wij lezen in zijnen jurisdictie-brief van 1 Augustus 1792, dat hij met den grootsten lof driemalen in het openbaar Theologische stellingen heeft verdedigd. Schoon nog geen 24 jaren oud stond hij reeds als een bekwaam theologant bekend, zoodat hij op verzoek van het kapittel, den 4 Januari 1794 door den Vicaris-generaal pater Thomas Crous S. Th. D. tot secundarius en professor der Theologie op het Seminarie van Roermond werd aangesteld Slecht twee jaren nam hij die betrekking waar doordien de provinciaal Wilh. Coppens hem, zoo als de aanstelling toont, den 18 Februari 1796 als secundarius naar Leiden zond, waar hij den 16 April 1816 pastoor werd benoemd. In het begin van Mei 1817 werd hem de herderlijke zorg der Sint Thomas-kerk te Amsterdam opgedragen, en den 23 Februari 1819 stelde de Internuntius Mgr. Ciamberlani hem tot pastoor der Steigersche gemeente aan.

Om zijn goed doorzicht en wijs bestuur verkoos men hem den 19 Juli 1820 op het kapittel te Leiden tot provinciaal, en den 21 Augustus 1824 bevestigde hem de generaal Josef Maria Velzi voor onbepaalden tijd in de waardigheid, die hij daarna tot zijn dood heeft bekleed.

In den nacht van 25 op 26 December 1824 werd door twee mannen het tabernakel der kerk opengebroken; zij wierpen de H. Hosties langs het altaar en roofden eene remonstrance, waarschijnlijk dezelfde die in 1653 door Bern. Hoogewerf was geschonken, twee zilveren ciboriën op een waarvan een juweelen kruis prijkte, de kelken uit de sacristie, een zilverstel ter bewaring van de H. Olie, een zilveren beker, de zilveren sloten der missalen en op de kamer van pater Pruijmboom 1700 Gld. Tot acte van eereboete werd eenigen tijd later eene plechtige H. Mis ter eere van het H. Sacrament opgedragen.

Tijdens zijne herderlijke bediening, stelde pater Pruijmboom even als zijn voorganger bij het gouvernement menige poging in het werk, tot ondersteuning in het bouwen eener nieuwe kerk, daar de bestaande door den toevloed der geloovigen veel te klein was geworden; doch vruchteloos.

Het leed dat hij gevoelde om den hachelijken toestand waarin de Steigersche kerk in 1826 en volgende jaren verkeerde, daarbij gevoegd zijn ziekelijk gestel, deden hem besluiten zijn ontslag als pastoor te vragen, dat hij den 27 September 1827 ontving. Hij overleed te Tiel den 24 Januari 1829.

Wij bezitten nog van pater Pruymboom een geschilderd portret; ook moeten er gegraveerde bestaan.

Als secundarii ontmoeten wij:

Joannes Franciscus Sleumer.

Hij werd te Amsterdam geboren, deed zijne religieuze professie den 10 Mei 1819 en stierf alhier den 16 De-

cember 1819, 23 jaren oud, 11 maanden en 11 dagen. Pater Pruymboom betreurde zeer den dood van dien goeden religieus, wiens scherp en fijn verstand hij in zijne brieven prijst.

Joannes Nepomucenus Sleumer.

Gelijk zijn broeder was hij ook te Amsterdam geboren. Hij begon zijn noviciaat in het klooster van Maria supra Minervam te Rome den 30 November 1818 en sprak zijne plechtige beloften uit op den 8 December 1819. In 1821 te Rome priester gewijd, keerde hij in den zomer van dit jaar naar Holland terug en voleindigde zijne studiën onder de leiding van pater Pruymboom Hij stierf den 12 September 1825 in den ouderdom van 31 jaren.

Joannes Ignatius de Maré.

Hij was hier reeds omtrent het begin van 1817 in bediening In Februari 1819 werd hij pastoor der St. Thomas-kerk te Amsterdam.

De drie volgende waren seculiere priesters: *Qwak* in 1818 en 1820, *Nieuwentap* in 1818 en 1819, en *H. F. Kropman* ontving hier jurisdictie in October 1820 en vertrok in Juni 1824.

Ludovicus de Jong.

Te Puiffelijk geboren den 4 Augustus 1800, werd hij na zijn intrede in de orde den 26 Februari 1823 te Munster priester gewijd. Te Groningen was hij assistent bij pater Thomas Steins-Bisschop van Maart 1823 tot 18 October van hetzelfde jaar, toen hij als secundarius naar Rotterdam vertrok Van December 1831 tot 9 Februarij 1841 was hij pastoor te Nijmegen; vandaar vertrok hij naar ons klooster te Uden en in Mei 1846 weder naar Rotterdam, waar hij den 15 Maart 1865 overleed. Den 18 daaraanvolgende werd hij te Kralingen begraven.

Albertus Jacobus de Voys.

Zijne lagere studiën voleindigde hij in zijne geboorteplaats Amsterdam en sprak zijne plechtige beloften uit den 10 September 1822. In December 1823 werd hij secundarius te Amsterdam in de Torens-kerk tot 1825, toen hij zich naar Rotterdam begaf. Toen hij in Amsterdam was om zijne ouders te bezoeken, trof hem eene beroerte en stierf hij den 13 Maart 1829 in den ouderdom van bijna 31 jaren.

Zijn portret bestaat, gegraveerd door Nieuwhoff naar de teekening van Hari.

JOANNES DOMINICUS RAKEN.

Om het tal van weldaden door pater Raken den Katholieken van Rotterdam en zijne orde bewezen en om den moed, waarmede hij de rechten der Kerk tegen de grooten der aarde wist te verdedigen, zouden wij gaarne eene breedvoerige levensgeschiedenis willen schrijven; doch wijl gewichtige redenen ons dit tot nog toe ontraden, zullen wij ons slechts tot enkele feiten bepalen.

Hij werd te Amsterdam den 13 September 1798 geboren.

Na voleinding zijner theologische studiën te Huisseling op reeds twintigjarigen leeftijd, verzocht hij om als lid der orde te worden aangenomen. De provinciaal Nicolaas Smits zond hem met nog twee Amsterdammers Joannes Nepomucenus Sleumer en Joannes Andreas Faber naar Rome, alwaar hij den 30 November 1818 het kleed der orde ontving. Op den feestdag der Onbevlekte Ontvangenis der H. Maagd Maria legde hij zijne plechtige beloften af, ontving de H. Priesterwijding den 21 Januari 1821, keerde in April van hetzelfde jaar naar Holland terug en werd den 14 derzelfde maand tot assistent te Rotterdam aangesteld. Door eene trouwe nakoming der kloosterregels en door zijne buitengewone vordering in

de theologische studiën, had pater Raken de achting en liefde van de oversten der orde zich op bijzondere wijze verworven.

Tot Mei 1826 mocht pater Raken zonder veel stoornis zich ijverig met de belangen der gemeentenaren bezig houden, toen voor hem een veel bewogen tijdperk van ruim 5 jaren begon, waarin hij met een tal van moeilijkheden had te kampen. Den 13 Mei van laatstgenoemd jaar zag men hem als vice-pastoor aangesteld, terwijl hij den 13 September 1827 pater Pruymboom als pastoor der gemeente opvolgde.

Den 13 September 1832 legde men den eersten steen voor de thans bestaande kerk, die door Mgr. van Wijkersloot op den 18 Mei 1836 met hare drie altaren plechtig werd geconsacreerd. Niet alleen mocht pater Raken den bouw der kerk goed voleinden, maar ook wist hij steeds aan de godsdienstoefeningen door verschillende prachtige ornamenten nieuwen luister bij te zetten.

Om zijn helder verstand en doorzicht van zaken was hij alom als een wijze en voorzichtige raadsman geacht, die alleen het recht voor oogen hield en zich niet door aanzien van personen liet misleiden. Ook trok hij zich bijzonder het lot dier armen aan die zich schaamden hunne armoede te openbaren, en bouwde het armbestuur tijdens zijn voorzitterschap een ruim gebouw voor de weezen en ouden van jaren. Bij de nieuwe regeling van het armbestuur in 1857, werd hij tot bisschoppelijk commissaris aangesteld.

Den 4 Juli 1834 benoemde hem de provinciaal Albertus van Kampen tot zijn opvolger, welke keuze door den generaal der orde op den 25 November van hetzelfde jaar werd bekrachtigd. Deze waardigheid bekleedde hij tot November 1842, toen hij wederom bij den dood van Raymundus van Zeeland in Juli 1845 met het bestuur der

Provincie werd belast tot aan den 7 Mei 1862. Menigvuldig zijn de goede diensten door pater Raken aan de orde bewezen. Ruimschoots nam hij deel in de heropening van ons oud Dominicaner-klooster te Gent in 1835, stichtte een klooster te Uden in 1837, te Langeboom in 1852 en te Huissen in 1858. Ook herstelde hij in 1841 te Rotterdam de Zusters der derde Orde, onder den titel der congregatie van de H. Catharina van Sene, die steeds in bloei toeneemt en zich in het bezit van verscheidene huizen mag verheugen.

Den 7 Februari 1835 werd hij tot vice-prefect der Missie aangesteld door de Congregatie de Propaganda Fide, welk ambt hij onafgebroken waarnam tot aan de herstelling der Hiërarchie in Nederland.

Vol van verdiensten overleed pater Raken na eene kortstondige ziekte den 16 Juni 1869. Algemeen was bij zijn dood de deelneming, die zich bijzonder op den dag der begrafenis den 19 Juni uitte doordien niet minder dan 34 koetsen het lijk grafwaarts volgden, dat het eerste in de grafkelder der nieuw gebouwde kapel werd bijgezet.

Wijl alle secundarii, die pater Raken tijdens zijne langdurige pastoreele bediening ter zijde stonden, ook elders in bediening waren, zoo zal ons nog overvloedige gelegenheid overblijven om hunne namen te vermelden.

Pater Raken verkreeg tot opvolger pater AMBROSIUS (JOANNES HUBERTUS) WIENTJES, die in April 1870 naar Schiedam werd verplaatst. Hij werd vervangen door pater LUDOVICUS (GERARDUS WILHELMUS) REYNDERS, die in September 1870 eene congregatie der H. Familie voor de vrouwen en in Januari 1872 voor de mannen oprichtte. Beiden congregaties nemen nog dagelijks in bloei toe; het getal der leden bedraagt ongeveer 1100.

fr. A. J. J. HOOGLAND,
Ord. Praed.

VIER PAROCHIEN IN DE MIDDELEEUWEN.

HEEMSKERK, BEVERWIJK, ZOETERWOUDE EN HAZERSWOUDE.

(Vervolg van Deel IV, blz. 297.)

II.

BEVERWIJK.

In een der schoonste streken van het bosch- en bloemrijk Kennemerland, aan de oevers van een meertje dat dadelijk door het IJ gevormd en gevoed werd, verrees, in tijden waarvan wij bijna geen heugenis meer dragen, een dorp dat thans den naam voert van Beverwijk. Niet altijd echter was het zoo bekend, want naar het schijnt heeft eerst in de 13e eeuw Sint Aechtenkercke zijn naam verwisseld voor „Beverwijk", waarin de taalvorschers eene samenvoeging willen lezen van Wijk- of pleisterplaats voor de bedevaartgangers, die naar St. Willibrords-put, tot Onze Lieve Vrouw van Runxputte onder Heilo of wel naar de St. Aelbrechts-put te Egmond trokken. Of voor die verklaring veel grond is, hebben we op dit oogenblik niet te onderzoeken en het heeft voor onze schets meer belang, dat reeds op den 28 December van het jaar 1063 van eene kapel in het tegenwoordige Beverwijk wordt gewag gemaakt, welke toen door Willem, den een-en-twintigsten Bisschop van Utrecht, aan Reginbertus Abt van Epternach voor de helft werd afgestaan [1]) en toegewijd was aan de heilige Agatha, die door alle tijden heen en op dit oogenblik nog, als patrones van Beverwijk vereerd

1) *F. van Mieris* Charterboek van Holland en Zeeland F° 1753. Dl. I bl. 64—65.

wordt. Het stadje, want zoo wil deze overoude Kennemerlandsche poorterije bij voorkeur aangemerkt worden, heeft ruimschoots zijn deel gehad in de verwoestingen door het Kaas- en broodsvolk en andere stroopende benden aangericht, en daardoor is het voormalige aanzien en de vroegere macht reeds voor vele eeuwen merkelijk geknakt, om misschien nimmer weer tot vroegeren glans te komen. Men zou echter zeer mistasten, wanneer men Beverwijk ging tellen onder de gemeenten, die moeten worstelen tegen een onverbiddelijk en niet af te wenden verval: niets is minder waar dan dit, want al bleken de levenskrachten te gering om zich in de middeleeuwen als stad staande te houden (waarbij men zich wel zal gelieven te herinneren de velerlei verplichtingen welke het stedewezen met zich bracht), daarom mag Beverwijk met eere en vooraan genoemd worden, in dien breeden zoom van krachtige en machtige dorpen, welke zich tusschen en langs de Noord-Hollandsche steden heenslingert; en wat het zegt daarin onder de eersten gerekend te worden, weet ieder, die het land door eigen aanschouwing kent.

Beverwijk ligt een goed uur gaans ten noorden van Haarlem en telde in vroegere eeuwen (en ook nu nog maar in veel mindere mate) in zijn omtrek tal van landhuizen, hofsteden, sloten en kasteelen. Van der Aa meldt in zijn Aardrijkskundig Woordenboek, dat er (in 1840) eene bevolking leefde van 2300 zielen, waaronder zich 1250 R. Kath. bevonden en wanneer we nu uit de laatste officieele opgaven vernemen, dat het bevolkingcijfer op den 31 December 1876 geklommen was tot 3605, waarbij 1951 R. Kath., is genoegzaam aangetoond dat hier van geen achteruitgang sprake is.

Bij een aantal schrijvers der Vaderlandsche geschiedenis of van de gebeurtenissen en gebruiken in den ouden tijd, vindt men een schat van merkwaardige of belangrijke

voorvallen betrekkelijk Beverwijk, in jaren van vrede en oorlog, doch de lotgevallen op kerkelijk gebied, kunnen veilig nog ongeschreven genoemd worden. We zonderen hier natuurlijk uit, wat in de Batavia Sacra wordt medegedeeld, maar behalve dat hetgeen men daar aantreft zeer spaarzaam is, zal in de stukken welke hier afgedrukt worden, nog meer dan één correctief worden aangetroffen of hetgeen in de B. S. (of hare overzettingen) is te boek gesteld.

Het is dus wellicht niet geheel en al overbodig, in de volgende bladzijden eene schets te geven, der kerkelijke geschiedenis van Beverwijk; doch aanstonds moeten we daar bijvoegen, dat hier aan niets meer dan eene onvolkomen proeve mag gedacht worden, en dit zal, ook door de gapingen in de reeks der stukken, genoegzaam aan het licht komen. [1])

Wij weten en hebben reeds met een enkel woord er melding van gemaakt, dat in het jaar 1063 te St. Aechtenkercke eene kapel bestond; te dien tijde waren daar dus reeds sporen van eene kerkelijke gemeente, wel niet in den zin als wij daar nu onder verstaan, maar als hulpkerk van eene nabij liggende parochie. Het zal ook aan geestelijke leidslieden niet ontbroken hebben, doch op welken voet, dat alles was ingericht en geregeld, wordt bij alle geschiedschrijvers met stilzwijgen voorbijgegaan, zonder twijfel om de eenvoudige reden, dat niets daaromtrent te hunner kennis was gekomen. Of die kapel dezelfde plaats besloeg, welke door de latere Parochiekerk is ingenomen, licht evenzeer in de nacht der tijden verborgen; waarschijnlijk was dat wel het geval en zal men later eene ruime kerk ter vervanging van het kleine bedehuis

---

1) De Hoog Eerwaarde Kannnnik B. de Groot, Deken en Pastoor van Beverwijk, heeft de goedheid mij te melden, dat het Parochiaal Archief aldaar niets bezit wat van vóór het jaar 1600 dagteekent of naar dien tijd terugwijst.

hebben opgetrokken. De verschillende historici weten ons enkel te verhalen, dat de kerk meermalen is vergroot en eindelijk geheel nieuw is opgetimmerd, doch daartoe bepalen zich hunne mededeelingen. Wij stellen, op den stijl afgaande, dat het gebouw (thans bestemd voor den eeredienst der Hervormden) omstreeks de helft der 15e eeuw zal zijn gesticht, doch kunnen ons niet aan een tiental jaren binden.

Voor de eerste maal ontmoeten we de Parochiekerk van Beverwijk in eene akte van 15 April 1377, waarbij Heer Rutgherus de Poele, Kanunnik van de St. Pancras-kerk te Leiden, eene vicary sticht op het altaar van de heilige Maagd en Moeder Gods Maria in de kerk te Beverwijk, en daarvoor een aantal vaste goederen, voor het meerendeel onder die parochie gelegen, bestemt. Die vicary zou het eerst bezeten en bediend worden door Heer Michael Heynric Gerritszoon, priester van het Utrechtsche dioecees en na den dood van dezen, staan ter begeving van den Ridder Floris Van Adrichem en zijne mannelijke nakomelingen in de rechte lijn. We zijn in staat hieronder niet alleen die stichting- oorkonde af te drukken, maar ook verschillende andere stukken welke tot die bezitting betrekking hebben en daaruit zal ons blijken, dat nog in 1625 door den Vicaris-generaal van het Haarlemsche kapittel werd goedgekeurd, dat de rechten op die vicary destijds waren overgedragen aan den priester Heer Rombout van Medemblick. [1])

In Dei nomine Amen. Anno nativitatis ejusdem Millesimo Trecentesimo Septuagesimo Septimo, indictione quinta decima, mensis Aprilis die quinta decima, hora nona vel quasi, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et Domini nostri Domini Gregorij divina providentia Pape undecimi anno Septimo, in mei Notarij publici et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum specialiter

1) Archief van het Bisdom van Haarlem N° 210.

et rogatorum presentia, personaliter constitutus discretus vir Dominus Rutgherus de Poele presbyter, Canonicus prebendatus ecclesie Sancti Pancratij Leydensis, Trajectensis dioecesis, compos per gratiam Jesu Christi mentis sue et rationis, licet in lecto egritudinis decumbens, Recognoscens nihil morte certius, nihil incertius hora mortis volensque diem mortis sue seu peregrinationis sue extreme, dispositione rerum suarum salubriter prevenire, non confisus de suis meritis sed tantum de gratia salvatoris, testamentum suum aut codicillos seu ultimam suam voluntatem ob salutem anime sue fecit, condidit, disposuit et ordinavit, volens hujusmodi dispositionem et ordinationem valere jure testamenti, quas si jure testamenti valere non poterunt, voluit valere jure codicillorum, vel ultime voluntatis, seu alterius dispositionis et ordinationis cujuscumque, quo melius valere possint et debeant de consuetudine vel de jure, Et inter cetera que in dicto suo testamento seu in dictis codicillis aut in ultima voluntate sua predicta fecit, condidit, disposuit et ordinavit dictus Dominus Rutgherus, volens, cupiens et desiderans cultum Dei circa divina officia augmentare, Ad fundationem et dotationem unius Cappellanie post mortem suam in honore omnipotentis Dei et benedicte Matris sue virginis Marie omniumque Angelorum et aliorum Sanctorum Dei et specialiter in honore beate Marie Virginis gloriose supradicte tanquam ejusdem Cappellanie patrone, de nove erigende et in Ecclesia Parochiali de Beverwijck dicte dioecesis perpetuis temporibus deserviende ac fundando et dotando eandem Cappellaniam dedit, donavit, legavit et assignavit, omnibus modo, via, jure, causa et forma quibus melius et efficacius potuit et debuit, Primo tres mensuras terre sue, drie gheerse Landts vulgariter nuncupatos, quas emit a Nicolao filio Arnoldi, situatas infra Parochiam de Heemskercke dicte dioecesis, in loco Keylsghers vulgariter nuncupato. Item tres mensuras terre sue, (etiam drie gheerse Lants vulgariter nuncupatos) situatas infra parochiam de Beverwijck dicte dioecesis, in loco Enighebenne vulgariter nuncupato, apud terras ad Johannem de Zaenden et Florentium dictum Hoghestap spectantes et pertinentes. Item unam suam mediam partem cujusdam terre, Verbrechtelende-velt vulgariter nuncupate, situate infra Parrochiam de Beverwijck supradictam. Item unum orreum suum, situatum infra dictam Parochiam de Beverwijck apud domum Arnoldi filij Gerardi. Item aream seu domistadium dicti orrei et terram suam situatam retro idem orreum infra dictum orreum et quandam viam publicam, die Kerck-

weeh vulgariter nuncupatam, juxta rectam liniam respiciendo apud seu per quasdam arbores, quas idem dictus Dominus Rutgherus plantavit seu plantari fecit, wilghen vulgariter nuncupatas. Item unum hortum suum, een tuyn vulgariter nuncupatum, situatum infra Parochiam de Beverwijc supradictam, infra quasdam terras Nicolai dicti Engel et Simonis filij Ricoldi. Item unam parvam domum suam et aream ejusdem domus parve, situatas infra dictam Parochiam de Beverwijck apud domum in qua Ghijsebertus filius Soijeri scolas sive scolares regit ad presens. Item domum proxime dictam et aream domus ejusdem in qua hujusmodi scole seu scolares per dictum Ghijsebertum reguntur ad presens infra parochiam de Beverwijck predictam. Item duas alias domos suas parvas et areas seu domistadia earundem domorum, situatas seu situata infra parochiam de Beverwijck predictam, apud domum et aream proxime supradictas. Item unum agrum suum situatum infra dictam Parochiam de Beverwijck retro domum et terram Johannis dicti Camerlincx et infra dictam terram ejusdem Johannis et quandam viam publicam, die Kerckwech vulgariter nuncupatam, et infra terram Dominorum Abbatis et Conventus Monasterij Egmondensis ordinis Sancti Benedicti, Trajectensis dioecesis predicte, ab una parte, et terram Katerine Mensonis ab alia existentem tante quantitatis quante est dicta terra prefati Johannis dicti Camerlincx; Ad quam quidem Cappellaniam predictam cum suis juribus et pertinentijs dictus Dominus Rutgherus presentavit, simpliciter propter Deum, Michaelem filium Heynrici filij Gerardi, clericum dicte Trajectensis dioecesis, illi, ad quem hujusmodi presentatio de jure vel consuetudine fieri debeat pro institutione canonica et possessione pacifica et quieta obtinendis talibus modo et forma adjectis, quod dictus Michael et successor ejusdem per viam canonicam in dicta cappellania dabunt Aleydi sorori dicti Domini Rutgheri, quamdiu eadem Aleydis vitam duxerit in humanis, unam mediam partem fructuum, reddituum et obventionum omnium et singulorum bonorum a dicto Domino Rutghero ad fundationem et dotationem prefate Cappellanie datorum, donatorum, legatorum et assignatorum. Item voluit, rogavit et mandavit dictus Dominus Rutgherus omnia et singula bona predicta ab ipso ad fundationem et dotationem dicte capellanie data, donata, legata et assignata statim post mortem dicte Aleydis cum omnibus et singulis fructibus, redditibus, obventionibus et juribus eorundem bonorum integre, plene et libere et in perpetuum ad prefatam Cappellaniam spectare et pertinere.

Item voluit dictus Dominus Rutgherus post mortem suam et postquam dicta cappellania per mortem seu liberam resignationem dicti Mychaelis aut aliter qualitercumque vacaverit, jus patronatus ejusdem Cappellanie ad Dominum Florentium de Adrichem, militem, si tunc vitam duxerit in humanis, alioquin ad filium legitimum dicti domini Florentij seniorem spectare et pertinere pleno jure. Et si Dominum Florentium predictum tempore vacationis ejusdem Cappellanie predicte vivere contigerit, voluit dictus Dominus Rutgherus quod post mortem ejusdem Domini Florentij filius legitimus senior, qui tunc superstes fuerit dicto Domino Florentio in jure patronatus dicte Cappellanie solus et in solidum succedat, quodque post mortem dicti filij legitimi senioris prefati Domini Florentij, filius legitimus senior dicti filij legitimi senioris prefati Domini Florentij prefato filio legitimo seniori sepedicti Domini Florentij et sic deinceps in perpetuum in dicto jure patrocinatus dicte cappellanie succedat solus et in solidum. Committens conscientijs et onerans conscientias dicti Domini Florentij et aliorum ad quos futuris temporibus jus patrocinatus prefate Cappellanie spectare et pertinere contigerit, ad hoc ut quandocumque dictum Cappellaniam vacare contigerit, personam idoneam ad hoc aptam, ad eandem capellaniam debite et canonice ac pure et simpliciter propter Deum presentent pro institutione canonica et possessione pacifica et quieta obtinendis, Petijtque dictus Dominus Rutgherus a me notario publico subscripto super omnibus et singulis que in dicto suo testamento, aut codicillis seu in dicta sua ultima voluntate fecit, condidit, disposuit et ordinavit, fieri unum publicum instrumentum seu plura publica instrumenta. Ad dictamen cujuscumque viri sapientis. Acta sunt hec Beverwijck dicte Trajectensis dioecesis in loco habitationis dicti domini Rutgheri, Anno, indictione, mense, die, hora et Pontificatu supradictis, Presentibus ibidem discretis viris et honestis Dominis Petro curato Ecclesie Parochialis in Castrickem, Ghijseberto vice-curato dicte Ecclesie parochialis in Beverwijck, Heynemanno filio Fredrici, presbyteris, Heynrico filio Gerardi Heynen, Nycolao dicto Hoec, Nycolao dicto Heijen et Wilhelmo filio Arnoldi, Laicis predicte dioecesis, Testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Jacobus Mensonis de Novo Aemstel, Clericus Trajectensis dioecesis, publicus imperiali auctoritate et admissione ordinaria Notarius, factioni et ordinationi hujusmodi Testamenti aut codicillorum seu ultime voluntatis

pretactorum ac fundationi et dotationi predicte Cappellanie nec non premissis omnibus et singulis prout superius per me posita sunt et conscripta una cum prenominatis testibus presens interfui eaque sic fieri, vidi et audivi et hoc presens publicum instrumentum inde confectum, in hanc formam publicam propria mea manu redegi, signoque meo solito et consueto signavi, rogatus et requisitus in testimonium veritatis omnium premissorum.

Ad latus stabat signum notarij.

Arnoldus Dei gratia Episcopus Trajectensis notum facimus universis, quod nos fundationem et dotationem Altarium seu capellanie beate Marie matris Domini nostri Jesu Christi semper virginis gloriose, in Ecclesia parochiali de Beverwijck nostre dioecesis, per quondam bone memorie Dominum Rutgherum de Poele presbyterum, Canonicum Ecclesie Sancti Pancratij Leydensis dum vixit prebendatum, dotate, de qua fit mentio in litteris inde confectis quibus presens nostra cedula est transfixa, prout pie rite et juste et alia canonica facte sint, ratificamus, approbamus et in Dei nomine confirmamus, decernentes predia fructus et proventus ac alia quevis bona in dotem dicti altaris assignata, fore ac esse ecclesiastica ipsaque de caetero ecclesiastica debere gaudere libertate, Investientes in eandem discretum virum Mychaelem filium Henrici Gerardi, clericum nostre dioecesis, nobis per dictum Dominum Rutgherum pro institutione et admissione in et ad eandem cappellaniam canonice vice primaria presentatum, ac instituentes eundem in eandem, jure tamen parochialis ecclesie supradicte semper salvo. Nostrarum testimonium litterarum Datum anno Domini Millesimo trecentesimo septuagesimo septimo, Mensis Junij die octava.

Opte questie ende gescille geresen voor den geestelijcken Rechter tot Utrecht tusschen Meester Lievin van Burch Anthoniss. als man ende voocht van Jonckvrouwe Guilhelmina van Adrichem zijn huysvrouwe, eyscher ter eenre, Ende Jacob van der Does, als man ende voocht van Jonckvrouwe Clara van Adrichem zijn huysvrouwe, verweerder ter andere, opt recht van presenteren tot seeckere vicarie geleghen in de prochiekercke van de Beverwijck, ter eere van die heylige moeder Godts gefundeert in den jaere duysent drie hondert seven ende seventich, nae die voorscreven perthijen die voorscreven saecke geheel ende al aen ons ondergescreven gebleven ende gekeert hebben gehadt, Hebben wij als arbitrateurs ende minlijcke segsluyden, oock als

vrunden van beyde de pertien voorscreven, bij onse uytspraecke geseyt ende verclaert, Seggen ende verclaren bij desen, dat die voorscreven perthijen ende heuren successeurs tot dit voorscreven vicarie presenteren sullen alternatis vicibus, Ende eerst voor deerste reyse Jacob van der Does voorscreven ofte zijn erven Ende daernae Meester Lievin van der Burch ofte zijnen erven, Ende daernae weder Jacob van der Does et sic deinceps, Compenserende die costen ter wedersijden ter saecke van desen gedaen. Actum in 's Gravenhage desen xix Martij xv^c vijff ende vijftich stilo communi. In oirconden

C. Suys.
Claes van Weldam.

Op huyden ter presentie van mij openbaer Notarys ondergescreven ende der getuyghen naegenoemt geselt sijnde, d Eersame Anthonis van der Burch, Inwoonder der stadt Amsterdam, mij Notario wel bekendt, Als warachtich ende rechte patroon ende collator, soo hij segt, van een geestelijcke proeve ofte vicarye van twee missen ter weecke, gefondeert op onse lieve Vrouwen outaer staende in de Parochykerck tot Beverwijck, heeft denselve Vicarye, tegenwoordich vacerende duert overlijden van Heer Albert Joesten, pastoor tot Nieuweveen, laeste possesseur van dien, simpelijcken ende om Godts willen gegunt, ghegheven ende geconsenteert, als hij gunt, gheeft ende confereert mits deesen den waerdigen Heere Meester Jan Janssoon, Priester ende Pater van de Nonnen in Beverwijck, daer mede present sijnde, ende t selffde accepterende, Omme denselffden getrouwelijcken te bedienen, Presenterende hij comparant de voorscreven Meester Jan Janssoon den E. Heere ende Vader Heere Godefrido a Mierle, Bisschop tot Haerlem ofte sijnen offitiael, biddende denselffden Eerweerdighen Heere den Bisschop van Haerlem ofte sijnen offitiael ofte vicaris, dat hem wil gelieven deese gepresenteerde uyt crachte van deese presentatie ende van zijn goedt rechts wegen totten dienste van de voorscreven vicarie aen te nemen ende hem in den actuele, reële ende corporele possessie van dien ende van den vruchten, toebehooren ende profijten derselver te stellen ende inleyden, ende hem andersins voorsien naer behooren, consenterende hier van bij mij Notaris gemaickt ende den voorscreven Meester Jan Janssoon gepresenteerde, gelevert te werden openbaer acte van collatie in behoorlijcke forme. Aldus gedaen ten woonhuyse van de voorscreven collateur staende tot Amstelredam op den Voorburchwal

bij den Verckensluyse den zevenden dach van November ontrent een ure nae middach Anno vijftien hondert vijff ende t seventich, daerbij ende present wesende d Eersame Mannen Meester Arendt Sandelijn, Licentiaet in beyden rechten, ende Jacob Rouwert, koopman, deeser stede burgeren als gelooffwaerdige getuygen hier toe versocht ende gebeeden.

In quorum omnium et singulorum premissorum fidem ac testimonium ego Cornelius Hamerrode, Notarius publicus Amstelredami residens, Caesarea ac Regia autoritatibus nec non singulari Episcopali admissione autorisatus, hac presens collationis instrumentum (ita per Amanuensem nostrum depictum) conscripsi ac signo meo manuali consueto signavi, rogatus et requisitus.

C. HAMERROODE.

Ick Rombout van Medenblick, jegenwoordich woenende binnen Utrecht, verclare ende attestere bij manne waerheyt in eedts plaetse, ten versoucke van den Edele Joncker Anthonis van der Burch, warachtich ende mij kennelijck te zijn, dat Joffrouw Adriana Verdoes in haer leven Weduwe van wijlen Joncker Cornelis van der Mijlen, in Zijn Ed. leven Heere van der Mijlen, nae doode van den Pater van Beverwijck geconfereert heeft seeckere proeven geleghen in Beverwijck bij Haerlem, aen ende ten behoeve van Adriaen Peterssen, soone van Peter Adriaenssen, gebooren tot Leyden, wesende een Jongman van goede verwachtinghe ende hoope. Alle t welcke ick presentere des versocht naerder bij eede te affirmeren. Ten oirconde bij mij onderteeckent Opten xxix[n] Decembris Anno xvi[c] ende dartich ouden stijl.

RUMOLDUS MEDENBLICK.

Ick onders. Arien Peters bekenne, hoe dat Joffrou Adriana Verdoes, Wedue van mijn Heer Cornelis van der Mijle, in haer leven, ontrent vijff jaeren verleden, mijn heeft secundum jus Patronatus gegeven een seeckere vicarie gefundeert in de kerck van Beverwijck, dewelcke gift of vicarie heb ick met mijn vrije wille om seeckere redenen overgegeven en geresigneert, overgeve ende resignere met goet voorraet aen Mr. Rombout van Medemblick, sonder iet daer aen te pretenderen. Actum tot Leyden den seventhienste Octobris sesthienhondert en drie en twintich.

ADRIAEN PIETERS. Dit voors. is geschiet met de voochden.

Infra scriptus collationem aut potius translationem Vicarie Be-

vervicane, factam ab honorabili viro Adriano Petri in R^dum admodum D. M. Rombertum Medenblyck approbo atque confirmo. Datum Amsterdami 25 Octob. A° Domini 1625.

Sibrandus Ostervirius, Vicarius
Capituli Harlemensis sede vacante generalis.

Ruim veertig jaren nadat Heer Rutgherus de Poele, de pas in het breede besproken vicary had gesticht,[1] bedachten Johannes Van Scoten en zijne vrouw Elisabeth Pieter Garbrandsdr., inwoners van Beverwijk, in hun testament de Parochiekerk door er vijf oude bodde-dragers aan te bespreken.[2] Dit geschiedde op den 5 Juni 1424 en dus nog ten tijde, dat de kerk met vele andere ambten en bedieningen, niet alleen stond ter begeving, maar ook behoorde tot de heerlijke rechten van den Graaf, die haar met de er aan klevende inkomsten schonk aan zijne vrienden of dienaren; wij vinden een voorbeeld in dien geest in den brief van Philips Van Boergondiën, die den 12 Augustus 1432 „binnen onser stede van Kenoyt", geeft aan zijne „ghemijnde dyenre Daniel van Nyewael, na dode Huge Gerijtsz. ende Clais Symonsz., onse bailiuus- ende schoutenambachten ende desghelijcx onse scholen- costerien- ende scrijfambochten van onser getrouwer stede van beverwijck ende ter wijck optie zee."[3]

1) Volgens een op het Provinciaal Archief van Noord-Holland voorhanden inventaris van het Archief der gemeente Beverwijk, worden daar nog de volgende vicarie-brieven bewaard:

N° 14. 25 Juni 1420. Gherardus de Rijp, inwoner van Beverwijk, sticht eene vicarij van een mis ter week op St. Agathen-altaar in de Parochie-kerk.

N° 21. 6 Mei 1455. Walterus de Gouda, Proost en Aartsdiaken van de St. Pieterskerk te Utrecht, geeft vergunning om op het altaar van St. Joris in de Parochiekerk van Beverwijk, de mis door een priester te doen opdragen zoo dikwijls dat noodig is!

N° 23. 25 Dec. 1459. Marikina Jansdr. wettige vrouw van Willem Willemss. Van Veen, sticht eene vicarij op het H. Kruis-altaar in diezelfde kerk.

2) Utrechtsch Cartularium N° 539. 3) Id. N° 611.

Hoewel Beverwijk en Wijk op Zee hier samen genoemd worden, stonden ze destijds geenszins onder één pastoor, maar hadden beiden een afzonderlijken herder en gevolgelijk elk een eigen kerk. We kunnen dit met zooveel zekerheid zeggen, omdat de pastoor van Beverwijk Heer Johannes Pauwelsz. op den 5 Juni 1434 van zijn ambtgenoot te Wijk op Zee, Heer Henricus Treslong, het volgende briefje ontving, waarbij hij verzòcht werd op den predikstoel giften te vragen voor een jonkman, die eene gelofte had gedaan, in bedevaart te zullen trekken naar het graf van den heiligen martelaar Quirinus. [1])

Domino Johanni Pauli Pastori in Beverwijck.

Rogatus scribo ad te mi Domine Pastor rogans ut huic mulieri petitionem nunciare velis in ecclesia vestra sive circa domos ubi vobiscum hoc moris est, Habet namque mariti filium qui ob passionem quam patitur, vovit visitare limina Sancti Quirini martiris et hoc cum elemosinis piorum hominum. Unde peto ut subditos tuos in ambone exhortare velis, ut ad hoc pium opus implendum, manus adjutrices porrigant, ut ab omnium bonorum largitore eis in fine seculorum centuplice retribuatur. In similibus cum opus fuerit semper paratus ero. Vale. Ex Wijck maritima a° (mcccc) trisesimo quarto die mensis Junii quinta.

Tuus HENRICUS TRESLONG.
Pastor in Wijck maritima.

Dit alles echter staat slechts in verwijderde betrekking tot de kerk van Beverwijk, doch de rechten daarop werden ongeveer een twaalftal jaren later, ter spraak gebracht, toen de Commandeur van St. Jan te Haarlem in 1447 pogingen deed, om het jus patronatus, dat tot dien tijd aan den Graaf toekwam, voor zijn Convent te bekomen.

Dit Convent was in overoude tijden begiftigd geworden

1) Zie *Mr. A. J. Enschedé* Inventaris van het Archief der stad Haarlem. Dl. I. N°. 1905.

met de heergewaden [1]) der grafelijksheids-leenen in Holland en Friesland, maar het ging al meer en meer moeite kosten, die inkomsten te ontvangen. De Commandeur werd dus te rade, de heergewaden aan den Graaf terug te geven en eene ruiling tegen andere en zekerder rechten voor te slaan; mocht dit gelukken, dan zou de Commanderij voor die wisselvallige baten, een recht kunnen vragen, dat meer in de richting der Kerk viel. Wat men op het oog had, blijkt uit het volgende ontwerp van overeenkomst. [2])

A° 1447. Item die eerste overdracht twyschen meester bartholomeus van mijn heren wegen van burgh ende den commenduer van Harlem roerende van den heerghewade is, als dat dat goidsbuys van Sinte Jan binnen Haerlem soude hebben die collacie van der kerck wter Beverwijck mitter costerije gelevert vrij, geconformeert van den biscop buten convents cost. Ende mijn heeren deel van adricomer tiende gelegen in den banne van Velsen vrij ende onbecommert van Florijs bollen, die dair sijn lijftocht an heeft van den som...... Daer voer soe sel den commenduer mitten convent voirs. overgeven ende quytscelden mijn genad. heer die heergewade, behoudelijc den commenduer dat hij van sijn overste oerlof vercrighen mach. Ende of hij des niet vercrighen en mochte soe soude hij ende het convent voirghenoemt, onghehouden van der overdrachten (zijn). Item die costerije wter wijck is die scoel- ende scrijfambocht, als wij vernomen hebben heer Daniel van Alfen toe(comende).

Philips Van Boergondiën was niet ongezind aan den wensch des Commandeurs gevolg te geven en toonde zich bereid tot den voorgeslagen ruil toe te treden, doch al-

1) Heergewaden zijn de giften van een leenman aan zijn leenheer, vroeger bestaande in krijgsgereedschappen, later in geld of andere zaken. *Oudemans* Bijdrage tot een Middel- en Oud Nederlandsch Woordenboek. (In Voce.) Deze heergewaden werden veeltijds in de uitgifte uitgedruct, bestaende in een valck, havick, sparwer, zalm, snoeck, windhonden, sporen, handschoenen, alhetwelck met seecker geld nae ouder ghewoonte afghekocht kan worden. *Hugo de Groot* Inleydingh tot de Holl. Rechtsgel. 1631 bl. 96.

2) Utr. Cart. N°. 623.

vorens iets tot stand kon worden gebracht, werd de goedkeuring vereischt van den Meester van Duitschland, als geestelijk hoofd van de Commanderijen in Nederland; en om de toestemming van dezen te bekomen, schreef de Graaf op den 23 September 1447 den hierna vermelden brief. [1])

Eerwairdighen in gode onsen lieven ende geminden heer Jan Loesel overmeyster in Duytschen lande van Sinte Johans oirden.

Phillips bi der gracien goids hertoge van bourgondien, van brabant ende van limburch, Grave van Vlaenderen, van arthois, van bourgondien, Palatijn van henegouwen, van hollant, van zeelant ende van namen etc., Eerwaerdighe in goede, lieve ende gheminde, U wil gelieven te weten hoe dat onse voersaten, graven van Hollant, voirtijts gegeven hebben den commenduer ende convente van Sinte Janshuys binnen onser stede van Hairlem van Uwer oirden om goids wille, ende tot vermeerderinghe van goids dienste, onse heerghewaden die ons vallen ende verschijnen van onsen leenen ende overmids dat dat zijn eenrehande waerlike goede, die hij meynt, dat in consciencien niet en behoren sulken geordenden personen te hebben ende die hem zeer onbruyck gemaect worden ende veel costen dair om doen moet eer hij die geerijgen kan, Soe heeft dieselve Commendeur an ons oidmoedelic doen vervolgen, dat wij onse voirs. heergewaden weder an ons nemen willen ende hem dair voir geven andere goede, die hem nutteliker ende profiteliker sijn, Ende wij bedenckende, dat dat voirs. goidshuys bij onsen voirvaderen gefundeert is, dair om gairne die vorderscap van dien sagen, Ende oick om die vermeerderinge van goids dienste, hebben mitten voirs. commenduer doen overdraghen, dat hij ons die voirs. heergewade weder over geven ende quytscelden sal ende wij sullen hem dair voir weder geven ende bewijsen an thyenden ende andere sekere goede die hem nutter ende profyteliker wesen sullen dan dieselve heerghewade pleecht te wesen, Ende opdat die voirs. overdrachte te vaster ende te sekerer wesen sal Soe ist van noode, dat dat bij U belieft ende gevesticht worde, om 't welke te vervolgen, die voirs. commenduer bij U senden sal, bidden ende begeren

1) Utr. Cart. No. 677.

dair om an U dat Ghij Uwe consent ende wille dair toe geven wilt En dair op den voirn. Commenduer Uwe brieven verleenen wilt in der bester formen. Dat ghij den huyse van Uwer oirde tot Hairlem profijt ende voirdeel ende ons lieve ende danckelic an doen sult dat kenne god die U altijt bewaren moet. Gescreven opten xxiii[en] in Septembri (1447) De Zwieten.

Het gunstig antwoord van den Meester van Duitschland is wel is waar niet tot ons gekomen, maar dat de vereischte machtiging verleend werd, blijkt genoegzaam uit het accoord, dat op den 16 November 1447 door Philips werd bevestigd; daarbij keerden de heergewaden in bezit der grafelijkheid terug en werden aan de Commanderij van St. Jan te Haarlem afgestaan, de korentienden van Velsen, genaamd de Adrichemmer-tienden, benevens de kosterij van Beverwijk en al wat daartoe behoorde. Het handvest, dat te dezer zake door den Graaf werd verleend, luidt in dezer voege: [1])

Phillips bi der gracie Gods hertoge van Bourgoengen, van Lotharingen, van Brabant ende van Lymborch, Grave van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoengen, Palatin van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende van Namen, Marcgrave des heilichs Rijcx, Heere van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen, Doen cond allen luyden, want onse geminde die Commenduer ende die van den Convente van Sinte Jans oirden binnen onser Stede van Hairlem, van ouden ende langen tijden, bij gifte hemluyden dair of gegonnen ende gegeven bij onsen voirsaten, graven van Hollant saliger gedachten, gebruyct hebben, als sij noch hudendaichs doen, die heergewaden van den leenen van onser graeflicheyt van Hollant ende heerlicheyt van Vrieslant, gelyc die brieven, die sij van onsen voirvaderen dair off hebben, dat inhouden ende begrijpen, Ende want die voors. heergewaden, den Commenduer mitten convente voirn. tot hoirre meester oirbaer ende proffijte niet soe wael en dienen off en comen als sij wael doen mochten, omdat sij die selve niet bedienen en mo-

---

1) Inv. Arch. Haarlem Dl. I No. 1864. Ook afgedrukt in de Handvesten en Privilegiën bl. 655.

gen, als dat wael merkelic is, Oick mede aensiende dat wij altijd geneycht sijn onser voirvaderen salicheyt ende weldaden ende die onse te vermeeren ende te gedencken, Soe sijn wij bij tusschenspreken van enigen van onsen Raide ende vriende op een sijde ende den voirs. commenduer ende die van den convente van Hairlem of andere hoeren vrienden van hoeren wege, op dander sijde, mit malcanderen minlic overdragen ende overgecomen, ende een verwisselinge aengegaen mit den voors. commenduer ende convente, in der manieren hier na volgende: Te weten als dat die voirs. Commenduer ende Convente ons overleveren sullen, alle alsulke brieven, als sij hebben van onse voirvaderen van der heergewade voirgeroert, ende dair toe ons hoir brieve geven voir hem ende hoiren nacommelyngen in der bester voorme van quytscheldynge tot ewigen dagen van der voirs. heergewade, alsoe dair toe behoiren sal, om bij ons ende onsen nacommelyngen die rustelic ende vredelic te gebruyken sonder hemluyden yet dair an te houden off te hebben in eniger manieren, Voir welke heergewade wij voir ons ende onsen nacommelyngen, graven of gravinnen van Hollant, den commenduer ende convente van Hairlem voirs. weder gegeven hebben ende geven mit desen brieve van nu voirtaen tot eewigen dagen, die coornthiende mit hoeren toebehoiren, die wij op dese tijt liggende hebben tot Velsen ende geheten is Adrichemmer-tiende, vrij ende suver van allen lasten, om die te besitten ende te gebruyken rustelic ende vredelic, sonder ons of onsen nacommelingen of yemant anders enich recht off toeseggen dair an te houden of te hebben in eniger manieren. Uyt welke tiende op dese tijt Floris Bolle vijf ende twyntich onser schilden, geheten clinkaerts, jaerlix heeft, sijn leven lang gedurende, Welke xxv scilden sjaers, in der manieren voors., wij mede geloven voir ons ende onsen nacommelingen, den commenduer ende convente van Hairlem voirs. of te doen ende te vrijen, soe dat sij ongehouden sullen wesen, die den voirs. Floris vuyt te reyeken ende te betalen, vuyter voirs. tiende, mair wij sullen den voorn. Floris op andere onse goeden ende renten, vuytwysinge doen van den voirs. xxv scilden sjaers, alsoe dat die commenduer ende convente voirn. dair ongemoeyt of sullen wesen, Voirt soe hebben wij den commenduer ende convente voirs. gegunt ende gegeven, gunnen ende geven voir ons ende voir onse nacommelinge, tot ewigen dagen, die costerije van Beverwijc mit hoerren toebehoiren, in allen manieren alse Daniel van Alphen nu ter tijt gebruyct in lijftochte, na vuyt-

wijsinge sijnre brieve die hij dair of heeft, na Daneels doot, alle dinck sonder aergelist, Ombieden dair om, onsen getrouwen president ende Raiden van onsen Raedcamer ende oic van onsen Rekencamer in den Hage in onsen lande van Hollant, ende allen anderen onsen ballius, rentmeesters, scouten, justicieren ende officieren die nu sijn of namails wesen sullen, ende hueren stedehouderen ende elken bijsonder, in onsen voirs. lande, oic wient aengaen mach, dat sij vander voirs. wisselynge, gifte ende overdrachte, ende van al den inhouden van desen onsen brieve, gelijc ende inder manieren als voirscr. staet, doen laten ende gedogen van nu voirtan ons ende den voirs. commenduer ende convente van Sinte Jans, rustelic ende vredelic tot ewigen dagen, sonder ons ofte hemluyden, te doen doen enigen letsel, wederstaet of ongebruyck ter contrarye van desen, wanttet onse ernstelijke wille ende meninge is, Des sullen wij ende onse nacommelyngen, graven ende gravynnen van Hollant, onse logys ende herberghe hebben ende behouden, in den goidshuysen ende cloisteren van der voirs. oirden t Utrecht ende tot Hairlem, als van ouds costumelic gewcest is. In oirconden van desen soe hebben wij onsen zegel hier aen doen hangen, Gegeven in onse stede van Bruessel xvi dagen in Novembrys. Int jaer ons heeren duysent cccc zeven ende viertich. Bij mijnen heere den Hertoge

Steenberch.

Dit Charter spreekt echter slechts van een gedeelte, en nog niet het belangrijkste, van hetgeen op dienzelfden 16 November 1447 in het bezit kwam der Commanderij. Wat voorafgaat betreft eene ruiling van bezittingen, welke een voorwerp van handel konden wezen, doch het te gelijker tijd afgestane jus patronatus van- en alle verdere rechten op de kerk van Beverwijk, moesten als eene zuivere gift door den Graaf worden weggeschonken, dewijl alle kerkelijke goederen buiten den handel zijn en zelfs de schijn van symonie moest worden vermeden. Dit werd dan ook strikt in het oog gehouden, zooals blijkt uit den volgenden giftbrief: [1])

---

1) Inv. Arch. Haarlem Dl. I No. 1777. Ook afgedrukt in de Handv. en Priv. bl. 99.

Philippus Dei gracia Dux Burgundie, Lotharingie, Brabancie et Limburgie, Comes Flandrie, Artesii, Burgundie, Palatinus Hannonie, Hollandie, Zeelandie et Namurci sacrique imperii Marchio ac Dominus Frisie, Salinarum et Mechlinie, Universis et singulis presentia visuris salutem in eo qui est omnium vera salus, Noverint universi quod nos ad honorem summi Dei et gloriosissime virginis Marie genitricis ejusdem ac in remissionem peccatorum nostrorum, cultum divinum prout tenemur more majorum seu progenitorum nostrorum semper augere cupientes, in dicti cultus augmentum venerabilibus dominis commendatori et conventui sancti Johannis in opidi nostro Hairlem, comitatus nostri Hollandie, apud quos jugis est et frequens ac cothidiana parentum nostrorum in orationibus memoria, dedimus, contulimus, damus et conferimus per presentes jus patronatus ecclesie parochialis de Beverwijck diocesis Trajectensis, cum omnibus juribus et pertinentiis universis, dantes et concedentes dictis commendatori et conventui pro nunc et suis sequentibus plenam et liberam potestatem ac facultatem ad dictam ecclesiam tociens quociens de cetero morte, resignatione seu alio quovismodo vacaverit, presentandi presbyterum religiosum ordinis sui aut secularem pro libito voluntatis eorundem, Supplicantes propterea, pro parte dictorum commendatoris et conventus, reverendo in Christo patri et domino domino Rodolpho Episcopo Trajectensis, nec non venerabili et nobili viro Ghysberto de Bredenrode, preposito ejusdem ecclesie seu eciam omnibus quibus interest, ut dictam ecclesiam parochialem, dicto commendatori et conventui cum omnibus juribus, obvencionibus, fructibus, redditibus, proventibus, oblacionibus et emolumentis universis, auctoritate ordinaria velint incorporare, Salvo tamen jure cujuslibet. In quorum omnium testimonium et fidem jussimus presentes literas sigilli nostri appensione communiri. Datum in villa nostra Bruxellensi xvi[a] die mensis Novembris Anno Domini Millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo.

De goedkeuring van de kerkelijke overheid, welke reeds in den giftbrief werd gevraagd, bleef niet uit en werd door den Bisschop van Utrecht, Rudolf Van Diephout op den 4 Juni 1448 verleend bij den brief welken we hier afdrukken: [1])

---

1) Inv. Arch. Haarlem Dl. I. N. 1779. Ook afgedrukt in de Handv. en Priv. bl. 103.

Rodolphus Dei et apostolice sedis gracia Episcopus Trajectensis, universis et singulis tam presentibus quam futuris ad quos presentes nostre litere pervenerint Salutem in Domino sempiternam, Quod nos juris patronatus parochialis ecclesie de Beverwijck nostre dyocesis donacionem, collacionem et assignacionem, ut in literis patentibus illustrissimi principis ducis Burgundie etc. et comitis Hollandie, cui hec nostra presens litera est transfixa, ex certa sciencia ratificamus, approbamus et confirmamus, ratas et firmas habemus et inviolabiliter volumus observari, ipsamque parochialem ecclesiam de Beverwijc cum omnibus juribus, fructibus, redditibus, proventibus, oblacionibus et emolumentis ejusdem, religiosis viris dominis commendatori et conventui ordinis sancti Johannis Jherosolimitani, sito in opido Harlemensi et domui ejusdem, perpetuis temporibus auctoritate nostra ordinaria in Dei nomine annectimus, incorporamus et unimus per presentes, jure nostro et alterius cujuscunque in premissis semper salvo, Nostrarum testimonio literarum. Datum anno Domini Millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo mensis Junii die quarta.

Wie, ten tijde dat de Commanderij van St. Jan de kerk van Beverwijk in haar bezit kreeg, daar pastoor was, is ons niet bekend, dewijl berichten omtrent hetgeen tusschen 1448 en 1461 voorgevallen is, ontbreken. Maar wat op dien tijd en eenige jaren daarna plaats greep, is daarentegen uitvoerig in schrift gebracht en het is naar de gebeurtenissen, die toen vele gemoederen in spanning hielden, dat wij thans het oog te richten hebben.

In de eerste dagen van het jaar 1461 was de pastoor van Beverwijk Heer Symon Ericszoon overleden en zeer kort daarop, den 16 Januari van hetzelfde jaar, werd in de plaats van dezen door den Haarlemschen Commandeur benoemd en aan den Bisschop van Utrecht voorgedragen, Heer Florens Balduinsz. Van Borssele, een der conventualen van St. Jan te Haarlem. Na eenige tegenkanting van het geestelijk hof te Utrecht werd de voorgedragene toegelaten, hij betaalde aan den Domproost het gewone institutie-recht van 100 Rijnsche guldens, nam bezit van

zijne kerk en bestuurde haar eenige jaren in rust en vrede. De bezwaren die te Utrecht in het midden waren gebracht, raakten geenszins Heer Florens Balduinsz. Van Borssele-zelven, maar vonden hun grond in de twisten, die juist op dien tijd hangende waren tusschen den Land-Commandeur van St. Jan te Utrecht en het kapittel van het convent dier orde te Haarlem, over de opvolging van den Commandeur in de laatstgemelde stad, die ook juist in het begin van 1461 was gestorven. Deze geschillen kregen een aanmerkelijken omvang, Haarlem en Utrecht hadden beiden machtige beschermers, die zich als partij bij hen voegden en in de hand werkten dat het geding tot in hoogste instantie moest worden bepleit; hetgeen geschiedde. Ter loops merken wij hier op, dat de Haarlemsche Commanderij in 1466 door Paus Paulus II in het gelijk werd gesteld en alle vorderingen zich toegewezen zag. [1])

Uit deze weinige mededeelingen reeds, zal men kunnen beoordeelen, dat er voor het geestelijk hof te Utrecht in die dagen van botsing en spanning genoeg voorwendsels te vinden waren, om eenig bezwaar te vinden tegen een nieuwen pastoor, voorgedragen door een Commandeur, die alle pogingen in het werk stelde om ontheven te worden van het Stichtsche gezag. Nu was de Utrechtsche Kerkvoogd wel niet direct in die zaak betrokken, maar de naijver in het staatkundige tusschen Utrecht en Holland was aan deze twisten niet vreemd en er is alle reden om aan te nemen, dat de Bisschop van Utrecht den Land-Commandeur steunde, al was het slechts dewijl de Haarlemsche Commanderij een bondgenoot en beschermer had gevonden in den Graaf van Charolois, den zoon van Philips Van Boergondiën, die in 1467 onder den naam van Karel den Stoute zijn vader als Graaf van Holland

1) Zie hierover meer uitvoerig mijne schets: De Commanderij van St. Jan, in *F. Allan* Geschiedenis en beschrijving van Haarlem. Dl. II, bl. 273 sqq.

opvolgde. We behoeven hier slechts bij te voegen, dat de Bisschop van Utrecht, David Van Boergondiën, een bastaardzoon was van Philips Van Boergondien en dat de verhouding tusschen den laatstgemelde en zijn zoon den Graaf van Charolois niet altijd in elk opzicht onverbeterlijk was. Zoo ongeveer was de kracht der partijen omstreeks 1461.

Het zal nu waarschijnlijk in 1463 geweest zijn, dat de Beverwijksche pastoor Heer Florens Van Borssele door den Ridder Dirck Van Swieten [1]) werd aangezocht om van zijne pastorie afstand te doen ten behoeve van den priester Heer Jehan Boudinszoen, een neef van Van Swieten. Aan dit verzoek werd natuurlijk geen gevolg gegeven, maar daarmede was de zaak niet ten einde, want Dirck Van Swieten en Dirck Wterweer, vicaris van den Utrechtschen Bisschop en mede een neef van Heer Jehan Boudinszoen, wisten te bewerken, dat op Vrouwe-Visitatiedag, 2 Juli 1464, de Procureur-Generaal van Holland Willem bastaard Van Swieten, die ook een neef was van Heer Jehan Boudinszoen, en Meester Jacob Janszoen, die voorgaf Procureur-fiscaal te zijn van den Stichtschen Kerkvoogd, zich naar Beverwijk begaven en geholpen door hunne mannen van wapenen, zich meester maakten van den pastoor Florens Van Borssele. Deze stond juist gereed de hoogmis op te dragen en was in zijn priesterlijk gewaad reeds aan het hoogaltaar, maar in plaats dat hij in vrede met het H. Offer kon voortgaan, werden zoowel hij als zijn kapelaan Heer Pieter en vier koorknapen gegrepen, de beide geestelijken gebonden op een kar gezet en als boosdoeners gevoerd naar de gevangenis van het hof in den Haag. Hier werden zij eenige dagen in verzekering gehouden, maar eindelijk, toen geene kerke-

1) Zie over het geslacht Van Swieten: *Van Leeuwen* Batavia illustrata. bl. 1112.

lijke veroordeeling van den Bisschop van Utrecht volgde, door tusschenspreken van voorname lieden op den 10 Juli 1464 weder in vrijheid gesteld, zonder evenwel op eenigerlei wijze eerherstel of schadevergoeding te bekomen. De pastoor Florens Van Borssele begaf zich aanstonds naar Beverwijk, maar vond daar den armen priester Heer Jehan Boudinszoen, die niets te verliezen had, in bezit van zijne pastorie en ongezind haar te verlaten. Er bleef nu niet anders over, dan de hulp te vragen van den Graaf Philips Van Boergondien, en deze maakte het geschil voor het hof van Holland aanhangig: hier werd wel het recht van Heer Florens erkend en eene volkomen veroordeeling over zijn tegenstander uitgesproken, maar Heer Jehan Boudinszoen liet zich daar niet aan gelegen liggen en was ongezind, de pastorie vooreerst te verlaten. Inmiddels zou het verkregen mandament van het Hof worden uitgevoerd en de Commandeur te Haarlem zoowel als de rechtmatige pastoor, die beiden niet gaarne zich daarmede wilden inlaten, droegen bij de hier volgende volmacht van 10 Februari 1465, die taak over aan eenige rechtsgeleerden: [1])

Wij Scout, borgmeysters, scepenen ende rade van der stede van Hairlem doen condt allen luden dat opten dach van huyden voir ons ghecomen sijn, die eerbare heeren Pieter van Schoten als commenduyr of regiment of bewint hebbende van den goidshuyse van Sint Jan binnen deser stede ende Florijs boudijnsz. priester religieux van den voirs. goidshuyse als pastoer van der kerke van der beverwijck, segghende ende te kennen ghevende hoe dat zij in corten daghen ende tijden harwairt, vercregen hebben van onsen genad. here ende prince mijnen heere den hartoghe etc. zekere opene brieven in cas van nyewicheden, roerende der institucie ende possessie van der voirs. kercke van der beverwijck ende meer ander. Ende alzo si ten daghen ende plaitse dair ende ten tijden als men die vors. mandamenten executeren zal, zelve niet goelicx

1) Utr. Cart. N. 847.

in persone comen of compareren en mogen Soe hebben zij dairom beide te zamen ende een yeghelijc van hun bijsonder machtich ghemaect ende maken machtich mit desen onsen brieve meysters Aernout van Omeren ende Pieter Jacopsz., Lodewijck van der Heyde, Gillis Uneyts, Jan Grymeel, Guyot de Cotre ende Jorijs Maes ende elken van hymluden bijsonder, gevende hunluyden volle macht ende sonderlinghe bevel om alle die voirs. mandamenten, over al tguent dat die verclaren ende inhouden, te doen executeren ende te sorteren hoir vol effect totten eyntliken vonnessen dairin besloten. Ende voirt al te doen dat zij zelve zouden moghen doen in die zaken voirs. ende al dat dair ancleven mach indien zij tegenwoerdich ende voir ogen waren. Ende hebben ghelocft ter goeder trouwen te houden, goet, vast ende van waerden tot ewighen daghen al tguent dat bij den voirs. ghemachtichden personen of den enen van hymluyden dairin ghedaen zal worden, zonder dair tiegens te gaen, te seggen of te doen in tijden toecomende in enigher manyeren. In oirconde der wairheyt hebben wij den zeghel van zaken der voirs. stede van Hairlem (hieraen) doen hangen opten thienden dach van Februario int jaer ons heeren Dusent vierhondert vijf ende tsestich.

Het vonnis dat ten koste van zooveel moeite gewezen was, had veel kracht maar weinig gevolg, want de Bisschop van Utrecht ontkende, dat den Graaf van Holland eenige rechtspraak kon toekomen in geestelijke zaken of bedieningen: doch dit was nog niet het ergste, maar te gelijker tijd werden de Pastoor Heer Florens Van Borssele en vier andere geestelijken, die waarschijnlijk te Beverwijk in functie waren, door het geestelijk hof van Utrecht in de haarlemsche parochiekerk en in de kerk te Beverwijk in het openbaar geexcommuniceerd. Eene botsing tusschen de geestelijke en de wereldlijke macht bleef nu niet uit, tot schade der parochianen van Beverwijk, (waar velen zonder biecht of laatste kerkgerechten, kinderen zonder doopsel, stierven,) en daar zij-zelven met kerkelijke straffen bedreigd werden, zoo zij zich voegden bij den door den Graaf gehandhaafden pastoor Fl. V. B., gingen zij hunne plichten volbrengen in de nabijliggende

parochiën. Eindelijk na tal van verwikkelingen, re- en dupliek, kon men wederom den glibberigen weg van het recht niet vermijden, en zou de zaak bepleit worden voor den Aartsbisschop van Keulen, wien, zoo het schijnt, te dier tijde de rechtsbedeeling in hooger beroep over kerkelijke aangelegenheden in Nederland toekwam.

Tot de stukken welke Heer Florens Van Borssele daar moest inleveren, behoorde ook de akte van benoeming, maar dewijl deze was verloren gegaan, werd hem op den 31 Maart 1468 door den Commandeur van St. Jan de hiervolgende verklaring in de plaats gegeven. [1])

Nos frater Petrus de Scoten presbiter, religiosus domus hospitalis Sancti Johannis Jherosolimitani, humilis commendator, licet indignus, domus Sancti Johannis Harlemensis Trajectensis dyocesis ordinis praelibati Notum facimus universis et singulis presentes nostras literas visuris et audituris cum salute. Quod nos dudum anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo decima sexta mensis Januarii hora vesperarum, parochiali ecclesia de Beverwijck jam dicte Trajectensis dyocesis, per mortem quondam honorabilis viri domini Symonis Erici, ultimi pastoris ejusdem, sive aliter qualitercunque vacante, eandem ecclesiam cum omnibus juribus, pertinencijs ad nos et domum nostram, cum robore juris patronatus in nos per illustrissimum dominum dominum philippum, quondam ducem burgondie etiam ut comitem Hollandie, de concensu dyocesani infrascripti, legittime translati, Tum eciam robore incorporacionis, per dudum pie memorie reverendum dominum Rodolphum de Diepholt de praememorata ecclesia, cum suis juribus et pertinencijs dicte domui nostre alia ut patentibus eorundem dominorum literis comprehendi potest, facte, legittime devolutam, racione administracionis nobis commisse, honorabili et religioso viro fratri florencio balduini de bursalia, presbytero professa ordinis ac domus supradicte, pure, simplice, et intuitu summi Dei, presentibus honorabilibus viris magistro Johanne Gherardi pastore in West-Zaenden presbytero, Johanne Jacobi, Johanne de Scoten, Symone Gerardi laicis, quoque pluribus aliis viris honestis testibus vocatis, contulimus, Ipsumque

---

1) Utr. Cart. N° 821.

ad eandem regendam nominavimus, ordinavimus et deputavimus. Atque honorabili et circumspecto viro ac Domino Domino Gisberto de Brederode, praeposito et archidyacono Trajectensis, in Dei nomine instituendum, presentavimus prout haec et alia in quodam publico instrumento lacius continentur, sed quia ex relacione dicti fratris Florencij intelleximus, Quatenus documentum collacionis, nominacionis nec non et presentacionum nostrarum instrumentum, quod idem frater florencius eodem in judicio coram officiali dicti domini archidyaconi uti habebat, Ipsumque instrumentum ibidem sub nonnullis curis ejusdem Domini Archidyaconi necessitate compellente dereliquisset jam in curia vel fortasse dolo dicti notarii perditum sive occultatum, rehabere non potest, Ipseque dominus Florencius jam ut dicit titulum ad dictam ecclesiam coram venerabili viro domino officiali curie Archiepiscopalis Coloniensis ostendere in praesenti habeat. Idcirco nos frater Petrus commendator prefatus, ad humilem supplicationem dicti fratris florencij, ne per hujusmodi incurias seu sinistras machinaciones notariorum, in jure suo periclitetur, certificamus atque notificamus per presentes omnibus et singulis quorum interest (aut) interesse poterit quomodolibet in futurum, Quatenus praefatum fratrem florencium tempore et modo ut premissum est, in veritate ad dictam parochialem ecclesiam, quam ei contulimus, nominavimus, ordinavimus, deputavimus et praetacto Archidyacono presentavimus. In cujus rei testimonium presentes literas sigillo nostro fecimus communiri. Sub anno Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo Mensis Marcij die ultima.

Door alle rechtbanken en ook door de Keulsche werd het geding ten gunste van den wettigen pastoor Heer Florens Van Borssele uitgewezen, maar dat mocht weinig baten, omdat men zich te Utrecht aan die sententiën niets stoorde. Men bleef daar den ingedrongen pastoor steunen, die zelf meermalen zeide geen recht te hebben op de pastorie van Beverwijk, maar haar niet durfde verlaten uit vrees voor zijne verwanten. Een bewijs te meer, dat de bevoegdheid tot begeving en bediening dier parochie slechts een welkom voorwendsel was en de beweegredenen van al dien strijd dieper moesten gezocht worden.

In 1468, toen tot in hoogste instantie was geprocedeerd,

bleef den Commandeur niets anders over, dan zich wederom rechtstreeks tot den Landheer te wenden, met het verzoek, dat bij open brief aan den Bisschop van Utrecht zou gelast worden, de excommunicatie vroeger door hem uitgesproken op te heffen, te gedoogen dat de beide pastoors tot een vergelijk kwamen en zich verder in dien twist niet meer partij te stellen. Dit merkwaardige stuk, waaraan alle hiervoren medegedeelde bijzonderheden zijn ontleend is van den volgenden inhoud: [1])

A mon tres redoubte Seigneur Monseigneur le Duc de Bourgoingne etc. [2])

Remonstre en toute humilité, en soy moult griefment complaingnant, votre tres humble et devot chappellain et orateur, frère Pierre de Schoten, commandeur du clostre de saint Jehan de lordre de Rodes, en votre ville de Hairlem en Hollande, Que comme feu de tresnoble mémoire, monseigneur le duc votre tresnoble père, cui Dieu absolve, fist des lan quarante et sept, requerir à feu le prédecesseur dudit remonstrant, et au convent dudit clostre, quilz lui voulsissent ceder et transporter les droiz seigneuraulx, des reliefz, des fiefz, de ses pays de Hollande et de Frise, qui lors appartenoient audit clostre et convent, par donnacion de voz tresnobles progeniteurs, et moyennant ce, il les recompenseroit ence lieu dautres biens et revenues, parquoy en obtemperant à sa dicte requeste, ilz lui firent, bien liberalment le dit transport, et ce fait, mondit seigneur votre pere, les en recompensa, assavoir dun peu de dismes, de petite valeur, gisans à Velsen, ensemble de la cure et cousterie de Beverwijc, en votre dicte pays de Hollande, pour en joyr, assavoir des dictes dismes, incontinent, et des dictes cure et cousterie, quant ceulx qui les possidoient, seroient terminez vie par mort, et non plustost, et fut lors icelle cure, par feu monseigneur levesque dUtrecht, depuiz trespasse, annexee, incorporee et unie audit clostre, comme tout ce apparoir peut, par les lettres, dont les copies sont icy attachees. [3]) Ores est ainsi, mon tresredoubte Seigneur,

1) Inv. Archief Haarlem Dl. I N° 1867.

2) Karel de Stoute.

3) Zie de brieven van 16 November 1447 en 4 Juni 1448.

que des passé à cinq ans, ou environ, cellui qui avoit possidé ladicte cure, termina vie par mort, parquoy ledit remonstrant, comme ayant le gouvernement et entremise dicellui clostre, presenta icelle cure, à ung de ses frères conventuaulx, nommé frère florens de borssele, lequel après certains empeschemens, qui lui furent faiz par la court esprituelle dudit Utrecht, fut par vertu de certaines lettres de monseigneur le domprevost dicellui Utrecht, mis et institüé en la possession de ladicte Cure, de laquelle il jouissait par certaine espace de temps, paisiblement, en ayant premierement fait payer à mondit seigneur le domprevost, pour son droit de ladicte institution, cent florins de Rin, Et après ce que le dit frère florens, avoit esté en paisible possession dicelle cure, certaine espace de temps, comme dit est, ung nommé Thierry de Zwieten, requist et fist requerir audit remonstrant, quil voulsist ottroyer la dessusdicte cure à ung son cousin, appellé messire Jehan boudinszoen, et pour ce que icellui remonstrant, lui refusa icelle cure, ung tel quel expedient fut trouvé, par le moyen dudit Thierry de Zwieten, et de maistre Thierry Wterweer, vicaire de reverend père en Dieu, monseigneur levesque d Utrecht, aussi cousin dudit messire Jehan Boudinszoen, que ung, nommé Guillame le bastart de Zwieten, à présent vostre procureur general de Hollande, parcillement cousin dudit messire Jehan Boudinszoen, et ung nommé maistre Jaques Janszoen, soy-disant procureur fiscal de mondit seigneur d Utrecht, ici soit ce toutesvoyes quil ne le estoit point, se transportent le propre jour de Notre dame visitacio, second jour de Juillet, en lan lxiiij dernier passé, jusques en ladicte église parochiale de Beverwijc, et illec audit jour de notre dame, à leure de la grand messe, eulx estans accompaigniez de pluseurs compaignons bien armez et embastonnez, en commettant publiquement sacrelege, prindrent et constituerent prisonniers, le dessusnommé frère florens de Borssele, avec ung autre presbyter seculier, nommé sire pierre son chappellain et quatre ses serviteurs, eulx estans en icelle eglise, ledit frère Florens, devant le grant autel, vestu des accouvremens, en estat pour aler dire et celebrer ladicte grandmesse, les mirent sur ung chariot, et les menerent bien infamement lyez publiquement, comme silz eussent este malfacteurs criminelz, dudit lieu de Beverwijc, jusques es prisone de vostre hostel à la Haye, la òu ilz les detindrent en fermeture prisonniers, par lespace de huit jours entiers ou de plus, mesmement jusques au xe jour dudit mois de Juillet, que pluseurs de la loy et autres notables gens, en bien grant

nombre de vostre dicte ville de Hairlem, les vindrent de par icelle vostre ville poursuyr pardevant messieurs de vostre conseil de Hollande, lesquelz après ce, quilz avoient premierement fait adjourner, ledevant nommé maistre Jaques Janszoen, soy ayant dit et nommé procureur-fiscal, que pas il nestoit comme dit est, et lequel, ne personne de par lui, ne vint ne comparu, pour faire apparoir deu avoir eu, aucune charge ou commission de mondit seigneur d Utrecht, par vertu daucunes fulminacions, sentences, excommunicacions ou autres censures ecclesiastiques, ne autrement, en maniere quelconque, mirent icellui frère Florens de Borssele ensemble ledit sire Pierre son chappellain et sesdits autres serviteurs au delivre, sans toutesvoyes les en maniere aucune, faire reparer de leur honneur ne restituer de leurs despens, Mais que plus et piz estoit, ledit frère Florens, quant il cuidoit retourner sur sadicte cure, trouva que le devant nommé messire Jehan Boudinszoen, qui estoit et est ung poure (pauvre) presbyter seculier, non ayant que perdre, sestoit soubz umbre de ce que dit est, et par le moyen, conseil, aide ou effort des dessusnommez ses cousins, bouté et mis par voye de fait et de force, en icelle cure, sans en avoir aucoin droit ou tiltre, Et il soit ainsi mon tres redoubte seigneur, que dedens certain temps après, ledit remonstrant donna tout ce que dit est, par certaine requeste, à congnoistre audit feu monseigneur vostre père, [1]) lequel après ce, que par bonne informacion, lui en fut apparu à souffisance, escripvy et ordonna bien à certes, à son procureur general dudit Hollande, de proceder sur tous ceulx, qui estoient cause de ce que dit est, combien que riens nen fu fait ne ensuy, obstant les faveurs et moyens, que trouvoient lesdits cousins de messire Jehan Boudinszoen, et ottroya aussi ses lettres patentes en cas de nouvellité, par vertu desquelles, les dessusnommez remonstrant et frère Florens, chacun en tant que touchier lui povoit, furent de rechief mis et institué en possession de ladicte cure, Mais ici feust ce, que après pluseurs questions et debatz, meuz sur le possessoire dicelle cure, par devant messires vostres lieutenents et gens de vostre conseil de Hollande, dentre iceulx remonstrant et frère Florens dune part, et le dessusnommé messire Jehan Boudinszoen dautre, tant et si avant fut procédé en ceste matiere, que certaine sentence diffinitive fut lors rendue par mesdits seigneurs vostres lieutenents et gens du conseil de Hollande, par laquelle fu dit et jugie pour droit que

---

1) Philips van Boergondien, † in den zomer van 1467.

lesdits remonstrant et frère Florens, chacun en tant que touchier lui povoit, comme dit est, seroient maintenuz et gardez, en la possession et joissance de ladicte cure, en ostant et deboutant de ce, ledit messire Jehan Boudinszoen et tous autres possesseurs et detenteurs dicelle, selon le contenu de certaines voz lettres de maintenue, et que icellui messire Jehan Boudinszoen, rembours-seroit et restitueroit audit frère Florens, tous les prouffiz et emolumens, par lui levez et receuz, et que encores il leveroit et receuvoit à cause de ladicte cure, depuis le jour que voz lettres de complainte en cas de nouvellité, furent mises à exécucion, Ce que fut le IXe jour de Fevrier, lan soixante et cinq pourveu que ledit messire Jehan Boudinszoen, en retiendroit ses despens ou sallères raisonnables, à la tauxacion diceulx messires de vostre conseil, en condempnant aussi icellui messire Jehan Boudinszoen, es despens du proces à leur dicte tauxacion, et avec ce fu resiné au dessusdit messire Jehan Boudinszoen, son action sur le petitoire dicelle cure, ainsi que le tout plus aplain est déclairé par ladicte sentence, dont lon fera ostencion et promptes foy, ce mestier fait, et laquelle sentence, passa en forche de chose jugée, sans quelconque appellacion ou réclamacion, neanmoins icelle sentence, na peu ne peut estre mise à execucion deue, ne sortir aucun effect, ne pareillement la commission exécutoire, desdits despens du proces, obstant pluseurs et divers empeschemens faiz et mis avant au contraire, par mondit seigneur dUtrecht, son dit vicaire et autres officiers, lesquelz maintiennent et dient publiquement, que à vous, mon tresredoubte seigneur, ne à messires voz lieutenents et gens de vostre dict conseil de Hollande en vostre nom, ou autres voz commissaires, ne peut ou doit appartenir aucune congnoissance, des matieres beneficiales en cas possessoire ne autrement, Pourquoy et pour empeschier lexécucion de ladicte sentence et au contempt dicelle, Ilz firent tantost après la pronunciacion de ladicte sentence, publiquement denuncier pour excommuniez, tant en leglise parochiale de vostre dessusdicte ville de Hairlem, comme en ladicte eglise de Beverwijc, le dessusnommé frère Florens de Borssele, et quatre autres presbytères seculiers avec lui, assavoir maistre Jehan de la Mare, messire IJsbrant de Schoten, messire Nycolas de le Begue et messire Lyclais IJsbrantszoen, sans ce quilz furent premierement citez ou adjournez ne oys en manière quelconque, mais eulx mettant suz, que apres la pronunciacion de la dessusdicte sentence et par dessus les commandemens de la Court espritUelle dudit Utrecht, ilz se deussent avoir entremis du

gouvernement et entremise de la dessusdicte cure, Combien toutesvoyes quilz obeirent à leurs dicts commandemens sans par dessus iceulx, eulx entremettant dicelle cure, Et pour ce que mes dessusdicts seigneurs de vostre conseil de Hollande, veoient et consideroient, que par telz impertinens moyens, lesdits dUtrecht derogueront vostre haulteur et souveraineté et que pour nulles remonstrances, que de par et au nom de vous, mon très redoubté seigneur, leur povoient faire ne faire faire, de bouche, par lettres ou autrement, ilz ne se vouloient desister de leur propos et entencion, mais de plus en plus, y persisterent et perseverent, iceulx messires de vostre conseil, pour la conservacion de voz droiz, haulteur et seigneurie, firent incontinent expedier, certaines lettres patentes, pour de par vous, faire mettre en voz mains, tout le temporel de mondict seigneur dUtrecht, ensemble de sesdits vicaire et officiers, en faisant mettre, es maisons daucuns proviseurs et autres officiers de ladicte court esprituelle dUtrecht, les sergens et serviteurs daucuns voz officiers de vostre dicte pays de Hollande, ainsi que autresfoiz feu mondict seigneur vostre père, avoit commendé de faire en ceste présente matière, Mais ce non obstant, iceulx dUtrecht nen tindrent ne tiennent encore quelconque compte, ains(i ils) vouloient, de plus en plus, proceder et aler avant en ladicte matière, par aggravant et reaggravant, indeuement et à tort, lesdicts excommuniez et par dessus ce, encores de nouvel excommunier aucuns autres, en tenant ledict lieu de Beverwijc en tel estat, que plusieurs personnes y sont mors et trespassez sans sacrement et confession, et enfans sans baptesme, et encores par dessus ce, vouloient mettre ces qualifiez de faire cesser le service divin, en et par tout voz pays de Hollande, Zellande et Frise, dont vostre peuple diceulx voz pays eust este fort esmeu et troublé. Parquoy, afin de eviter aux inconveniens qui en eussent peu sourdre, iceulx messires de vostre conseil, plainement adverti de ce que dit est, eussent nagaires bien acertes, escript et requiz de par vous, mon très redoubté Seigneur, à mon dit Seigneur dUtrecht et à sesdicts vicaire et officiers, quilz voulsissent entierement et du tout, rappeller et adnichiller toutes les fulminacions, censures, excommunicacions et empeschemens, dont cy dessus est faicte mencion et absoldre les dessus excommuniez, afin quil ne leur feust besoing de pour la conservacion de vosdicts drois, haulteur et seigneurie, sur ce autrement pourveoir, de par et au nom de vous, mon très redoubté Seigneur, de tel autre convenable remede et provision de justice quil appartiendroit, Et sur quoy icellui mon-

seigneur dUtrecht, apres ce toutesvoyes, quil eust premierement envoyé, pas devers mesdicts seigneurs de vostre conseil de Hollande, ung de son conseil, nommé maistre Renier de Eeten, pour de par lui les faire certaines remonstrances, leur envoya nagaires ses lettres patentes, par lesquelles il a seulement absolz lesdits excommuniez jusques au premier jour de Septembre prochainement venant, et ce soubz certaines estraingnes condicions, déclarées en sesdictes lettres, qui aussi contiennent comment ledict frère Florens de Borssele, et les autres quatre presbytères dessusnommez, sont et seront de rechief et de nouvel, par icelles lettres excommuniez, le mesme premier jour de Septembre, que ladicte absolucion sera expirée, comme apparoir peut par lesdictes lettres dabsolucion, dont la copie est icy attachée. [1]) Mais ici soit ce, que depuis que icelle absolucion, a ainsi esté envoyée, iceulx, messires de votre conseil aient fait expedier certaines lettres patentes, par vertu desquelles ait esté fait commandement expres de par vous, mondict très redoubté Seigneur, sur certaines grosses paines, à applicquier, à tous ceulx de la loy et autres manans et habitans dudit lieu de Beverwijc, quilz tiennent et congnoissent ledit frère Florens de Borssele, et nul autre, pour leur cure, et quilz voisent journellement, oyr le service divin en ladicte église, en y faisant leurs offrandes, prenant leurs sacrements et faisant baptiser leurs enfans, ainsi quilz souloient faire, auparavant lesdicts troubles et empeschemens, Ce non obstant lesdicts de la loy manans et habitans de Beverwijc, mesmement par le troisiesme part diceulx à beaucoup près, ne vont ne viennent faire leur devoir en icelle église, Mais le delaissent pour cause de pluseurs deffenses qui leur en ont esté faictes de par ladicte court esprituelle dUtrecht, tant sur paine destre excommuniez, comme sur encourir en certaines autres grosses paines et vont les aucuns deulx, oyr le service divin, recevoir leurs sacremens et faire baptiser leurs enfans, es paroisses voisines dudit lieu de Beverwijc, tant soubz umbre desdictes deffenses, comme du congié qui de ce leur a esté donné de par icelle court esprituelle, parquoy plusieurs personnes sont trespassez et trespassent encore journellement en icellui lieu de Beverwijc sans sacrement et confession et enfans sans baptesme, comme dit est, et ne sortissent lesdicts sentences, lettres et autres provisions, ottroyez audit remonstrant, quelconque effect, Mais demeurent et sont reputez pour illusoires et de nulle valeur, Tou-

---

1) Niet meer voorhanden.

tes lesquelles choses ont esté et sont ou très grant grief, esclandre, préjudice, interest et dommaige dicellui remonstrant, dudit frère Florens et autres dessusnommez, ensemble aussi dudit couvent, mesmement au très grant vitupère, foulé et esclandre, de votre justice, haulteur et seigneurie, et encores plus seroient, Si de votre convenable remède et provision de justice, ne feust sur ce autrement pourveu, Ces choses considerées, mon tres redoubté Seigneur, et mesmement que les dessusdicts drois seigneuraulx transportez et applicquiez à votre demaine par la maniere et comme dit est, sont de beaucoup plus grant valeur par chaque an que ne monteroient les parties de la devant dicte recompense, supposé ores, que dès ledit an xlvij, ledit remonstrant ou son dit prédecesseur et le couvent en eussent et peussent entierement et du tout, paisiblement joyr, ce que non encore fors seulement des dessusdictes dismes de Velsen, qui sont de petite valeur ainsi que dit est, il vous plaise de votre benigne grace, en ayant aussi regard à ce que ladicte cure a desja couste audit clostre et couvent bien trois fois plus quelle ne vault, tant à cause et à loccasion des divers procès pour ce euz et soustenuz, pardevant mes Seigneurs voz chancellier et gens de votre grant conseil, pardevant mesdicts Seigneurs voz lieutenant et gens du conseil de Hollande, en ladicte court esprituelle dUtrecht, et à Couloigne, comme autrement en diverses façons, obstant les dessusdites emprisonnemens, troubles et empeschemens, faiz indeuement et à tort, par la manière et comme dit est dessus, ottroyer audit remonstrant, voz lettres patentes, par vertu desquelles mondit Seigneur et ledit Domprevost dUtrecht, soient de par vous bien expressement et à certes, ceste foiz pour toutes, sommez et requiz, ensemble aussi leurs vicaires et officiaulx, que incontinent et sans delay, ilz revoquent, rappellent et mettent du tout au neant, tant toutes les fulminacions, censures et excommunimens, par eulx faiz, proferez et denunciez sur la personne du devant nommé frère Florens de Borssele et des autres quatre presbytères dessusdiz, et sur tous autres de par eulx excommuniez, molestez ou grevez, par aucunes censures ecclesiastiques ou autrement, comme toutes autres manières de lettres, monicions, inhibicions et deffences, aussi de par eulx faictes, pour et à cause des questions, procedure ou entremise du possessoire de la dessusdicte cure, Ensemble aussi que ausdicts excommuniez soit imperti le benefice de pleine absolucion, en tant que mestier soit et quilz seuffrent et laissent doresenavant, lesdicts remonstrant et frère Florens, chacun en tant que touchier

lui peut, plainement et paisiblement joyr et user de ladicte cure et du gouvernement et entremise dicelle selon et ensuivant la dessusdicte sentence, rendue sur lediet possessoire, ainsi que dit est, Et que en recepvant les droiz, en tel cas appartenans et acoustumez, se plus en restent aucuns à payer, icellui Domprevost, baille et octroye audit frère Florens de Borssele, ou à cellui qui sera commis par ledict remonstrant, ou gouvernement de la devant dicte cure, institucion deue, pour par vertu de ce, gouverner et regir icelle cure, jusques à ce, que sentence finale soit donnée et rendue sur ledict pétitoire la ou il appartiendra, Et que avec ce aussi mondit Seigneur dUtrecht, sesdits vicaires et autres officiers se depportent et desistent deulx plus entremettre de chose, touchant et regardant ledit possessoire de la dicte cure, Mais quilz laissent convenir les dictes parties en justice lune contre lautre, sans eulx en mesler, dun coste ne dautre, Et en cas de refuz que vos dictes lettres patentes contiengnent au surplus, telle autre estroitte et convenable provision de justice, quil semblera à vostre tres noble et pourveue diserécion, selon le cas appartenir, en telle manière, que la dessusdicte sentence, ensemble la commission exécutoire des dessusdiz despens du proces, icelles voz lettres patentes et autres provisions, puissent sortir leur plain effect et estre deuement mises à execucion, ainsi quil appartient sans estre tenuz ne reputez pour illusoires et de nulle valeur. Et ce le plustost que bonnement faire se pourra, Actendu la très grande disceneion, division et parcialité, qui à cause desdits differens et troubles, est entre les paroichiens, manans et habitans dudit lieu de Beverwijc, tellement que à paine nulz desdits paroichiens ou bien peu, y frequentent ou visitent leur église parochiale, dont encores très grand inconvenient et péril, mesmement des ames, de plus en plus pourroit sourdre, Et en faisant au surplus tres expressement et à certes, deffendre sur certaines grosses paines, aux dessusnommez maistre Thierry Wterweer, Thierry et Guillame de Zwieten ensemble aussi à Thierry Poes, greffier de vostre dicte conseil de Hollande, parens du dessusnommé messire Jehan Boudinszoen, quilz se depportent et desistent, de plus favorisier icellui messire Jehan Boudinszoen, en ceste partie, Actendu que se besoing fait, lon fera bien et deuement apparoir, que ledit messire Jehan Boudinszoen à par pluseurs foiz dit, quil scet bien quil na quelconque droit à la dessusdicte cure, et que deja il sen feust voulentiers deschargie et deschargeroit, se ne feust la crainte de ses parens, qui font à presumer estre les dessusnommez.

En quoi faisant, mon tresredoubté Seigneur, vous ferez moult grand bien et aumosne, ensemble euvre méritoire, et ledit remonstrant, priera Dieu devotement pour vous et pour vostre très noble extraction et lignie.

We kunnen niet met volkomen zekerheid zeggen welke gevolgen dit verzoekschrift gehad heeft, doch uit hetgeen weinige jaren daarna geschiedde zouden we mogen afleiden, dat Heer Florens Balduinsz Van Borssele, eindelijk toch weder in zijne rechten is hersteld geworden. Nog eenmaal ontmoeten we hem, op den 27 Juni 1471, toen hij tijdelijk van zijn pastorale bediening scheidde en de kerk te Beverwijk, met alle inkomsten er aan verbonden, alle verplichtingen er op rustende, voor den tijd van vier jaren, ingaande Allerheiligen 1471 en tegen eene vergoeding van 85 Rijnsche guldens per jaar, overgaf aan den priester Heer Johannes Matthijsz., die als zijn vice-cureit zou optreden. De notarieele akte, welke ter zake van die overeenkomst werd opgemaakt, luidt in dezer voege: [1])

In nomine Domini Amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo quadringentesimo septuagesimo primo Indictione quarta, mensis Junii die vicesima septima, hora prima post prandium, Pontificatus Sanctissimi in Christo patris et domini nostri Domini Pauli divina providentia pape secundi Anno septimo, in mei notarii publici et testium infra scriptorum ad hoc rogatorum presencia constitutis, Religioso fratre florentio ecclesie parochialis in Beverwijck dyocesis Trajectensis pastore, ex una, et Domino Johanne filio Mathei presbytere Trajectensis dyocesis predicte, partibus ex altera, Idem frater Florentius Pastor predictus omnibus melioribus modis, via, jure, causa et forma quibus melius potuit et debuit, concessit, in arrendam dedit et arrendavit prefato domino Johanni presenti, recipienti et acceptanti, decimas majores, minores, redditus, obventiones, fructus, emolumenta quecunque ecclesie prefate, Constituendo et ordinando eundem Dominum Johannem prescriptum in quibusvis negotijs ecclesie prescripte quatuor annis con-

1) Utr. Cart. N° 1057.

tinue decurrentibus, quorum primus in festo omnium Sanctorum proxima post datam presentis instrumenti sequente incipiet, suum vicecuratum, procuratorem, negociorum gestorem et dispositorem ad decimas, fructus, obvenciones, emolumenta quecunque ecclesie antedicte levandum, colligendum, tenendum et pro libitu suo regendum et disponendum. Eidemque domino Johanni antedicto frater florentius prescriptus curam ecclesie sue antedicte Sacramentorum administracionem quatuor annis predictis in Dei nomine commisit. Ipseque Dominus Johannes viceversa promisit solvere realiter et cum effectu fratri florentio, pastori antedicto, singulis annis sive quolibet annorum quatuor predictorum, octuagintaquinque florenos Renenses, viginti stuferos pro floreno computando, ad quatuor terminos secundum quatuor anni partes, primam scilicet quartam in festo omnium Sanctorum predicto vel per mensem post, secundam purificationis, tertiam maii, quartam Jacobi festis immediate sibi invicem sequentibus vel semper per mensem post, sub pena centum leonum aureorum monete ducis burgondie, quorum primam terciam, si et in quantum pena ipsa per eundem commissa fuerit, Reverendissimo in Christo patri et Domino nostro Domino Episcopo Trajectensis, secundam Illustrissimo et metuendissimo principi duci burgondie comiti Hollandie, Tertiam autem tertiam conventui Sancti Johannis Jherosolimitani opidi Haerlemensis solvere promisit et in manibus mei notarii publici infrascripti, nomine omnium quorum interesse potuerit solemni stipulatione stipulatus est. Insuper idem sepedictus Dominus Johannes absentiam et offitia (communi ratione?) ecclesie antedicte debitam, stantibus annis predictis se solvere, et lites personas seu (res temporales?) ecclesie prefate attingentes seu advenientes, suis expensis deducere debere dixit et promisit. Super quibus omnibus et singulis promisit frater florentius et Dominus Johannes antedicti, conjunctim quilibetque eorum divisim, sibi petiit a me Notario publico infrascripto unum vel plura in meliori forma confici instrumentum aut instrumenta publica. Acta sunt hec in domo habitationis Wilhelmi Florentii quam prope forum opidi Harlemensis inhabitat Presentibus ibidem providis et honestis viris Domino Petro Dever presbytero, Johanne de Noertich, Wilhelmo florentio predicto et Petro Johannis parochiano in Beverwijck, laycis dyocesis antedicte, testibus ad premissa vocatis et rogatis. Et ego Heynricus Arnoldi clericus Trajectensis diocesis, publicus sacra imperiali auctoritate Notarius, quia arrendationi, promissioni, stipulationi, ceterisque aliis premissis, dum sic ut premit-

titur fierent et agentur, una cum prenominatis testibus presens interfui eoque omnia et singula sic fieri vidi et audivi, Ideo hoc presens publicum instrumentum manu mea propria scriptum exinde confeci et in hanc publicam formam redegi Inque fidem premissorum signo et nomine meis solitis et consuetis signavi Rogatus et requisitus.

Met dit accoord wijkt de pastoor Fl. Van Borssele naar den achtergrond en zoo min van hem als van de vroegere geschillen, vernemen we verder een woord. In den tijd echter, dat de straks beschreven gebeurtenissen plaats vonden, was op kerkelijk gebied iets voorgevallen, dat slechts in zoover voor onze schets eenig belang heeft, als het een poorter van Beverwijk betrof, die in het jaar 1468 tot het priesterschap werd verheven. Deze omstandigheid raakt dus geenszins de parochie waarmede we ons bezighouden en er wordt hier alleen gewag van gemaakt om te doen zien, welke waarborg destijds in een priester werd gevorderd. [1])

Officialis curie Trajectensis judex, ad universorum noticiam deducimus et deduci volumus per presentes, Quod quia diligenti inquisicione praemissa et facta super hoc, fide plenaria invenimus Johannem filium Johannis, Clericum trajectensis dyocesis, usque ad summam viginti coronarum et amplius vel circiter, redditum, annuum seu certas pensiones corporales quoad vivat sibi assignatas habere. Idemque Johannes filius Johannis coram nobis jurisjurandi religioni se astrinxit redditum sive pensionem predictam nullo umquam tempore se venditurum seu resignaturum aut alio quovismodo discessurum vel alienaturum, nisi prius alios redditus et proventus spirituales vel corporales dictam summam pecuniarum excedendos, sibi acquisierit, Domino nostro Domino episcopo Trajectensis seu nobis nichilominus prius debite et legitime certificatum decernimus et declaramus in hys scriptis, prefatum Johannem filium Johannis pro sue vite sustentacionem titulum sufficientem habere quoad hoc quod possit, dummodo aliud canonicum impedimentum non obsistat, se facere ad omnes sacros ordines promovere nostrarum testimonio literarum. Datum Anno Domini

1) Utr. Cart. No 680 en 681.

millesimo (quadringentesimo) sexagesimo octavo mensis Aprilis die decima quarta.

David de Bourgondie Dei et apostolice Sedis gratia Episcopus Trajectensis Notum facimus Universis, quod anno Domini MCCCC sexagesimo octavo, mensis Decembris decima septima die, Reverendissimus in Christo pater et dominus Judocus eadem gratia episcopus Jeōpolitani ac sacre theologie professor, ordines generales de licentia et auctoritate nostris in ecclesia majori celebrans, dilectum nobis in Christo Johannem filium Johannis de Beverwijck dyaconum nostre dyocesis infra missarum solempnia in presbyterum rite promovit. Acta sunt hec in trajecto Anno mense die et loco prescriptis, nostrarum testimonio literarum sigillo nostro ad ordines munitarum.

De twist over het jus patronatus van de kerk in Beverwijk was te nauwernood eenigszins bijgelegd en vergeten, of er ontstonden weder andere geschillen over de verdere bedieningen aldaar, zooals het klerkambacht, het bodeambacht, de scholastrij en de kosterij, welke allen bij het handvest van Philips van Boergondien van 16 November 1447, aan de Commanderij te Haarlem waren gekomen. De aanspraken van derden, die toen ten deele waren voorbehouden, moeten, zoo het schijnt, omstreeks 1484 gereclameerd zijn door Florys Van Adrichem, die zijne vordering, met titel kracht wist bij te zetten, in dier voege, dat de zaak aan de uitspraak van scheidslieden werd onderworpen. Hun gewijsde van 13 Maart 1484, dat we aanstonds zullen doen volgen, luidde in hoofdzaak dat Florys Van Adrichem, gedurende zijn leven een gedeelte der inkomsten van de verschillende bedieningen zou genieten, en dat ze eerst na zijn dood in het volle bezit van de Commanderij zouden komen: [1])

Wij broederen Claes van Schoten Commenduer, Aernt Aerntsz. van Schoenhoven prior, Florys Adriaensz., Jan Jansz., Jacop Gerytsz., Claes Claesz. ende Pieter Wijbrantszoon, conventualen

1) Utr. Cart. No 626.

ende capitularen des goodshuys van Sinte Jansoirden van Jherusalem binnen Haerlem ende dat capittel desselves goedshuys al geheel representerende, Doen kondt allen luyden Alzo over lange sekere questie ende gescille hangende geweest is tusschen ons commenduyer, prior ende conventualen voirs. an die een zijde Ende den eerbaren Florys van Adrichem an dandere Roerende den Officien van den clerckambochte, boodambochte, scolastrie, costerye dairan clevende der stede van Beverwijck, So ist dat wij bij tusschenspreken van sommigen onse vrunden, die voirs. questie ende ghescille ghesubmitteert ende gestelt hebben in handen ende tot seggen van den eerbaren personen Als meester Claes IJsbrantsz. priester ende Dirck die Weent rentmeester van bredenrode En wes die arbiters ende zegsluyden voirs. dairvan zullen wtspreken ende verclaren, dat zullen beyde pertien onderhouden zonder van yet ter contrarie te attempteren So hebben wij arbiters voirs. dat aengenomen ende hebben beyden pertien aen beyden zijden al in lange gehoirt ende alle 't gunt dat zij hebben willen ende proponeren aengaende die ghescille van der officien voirs. Op welken ghescille wij onsen deliberacie ende raide gehadt, Ende omme die voirs. ghescille ende twyste neder te leggen ende pertien te verenigen Soe hebben wij arbiters voirs. eendrachteliken gheseit, wtgesproken ende verclaert, seggen, wtspreken ende verclaren dese punte ende articulen hierna volgende. In den eersten zo zal den voirn. Florys van Adrichom overleveren alle alsulke brieven ende toeseggen in handen van den voirs. commenduer als hij ofte yemande zynre wegen hebben ende onder (hem) hebben mach, sonder van yet dair aff after te houden aengaende der voirs. officien Ende dairtoe zal hij den commenduyer brieven ende quytsceldinge geven dair hij ende die conventualen mede bewaert sijn, ende mogelijc mede te vreden zullen zijn Ende dat ghedaen wesende zoo zal den commenduyer ende conventualen voirs. van stonden aen, alle die voirs. officien, geen van dien wtgezondert, aenvaerden ende zijnen vrijen wille dair mede mogen doen tot zijne believen. Behoudeliken dat hij ghehouden zal wesen dat clerckambocht te verhueren enen geheten Claes van Zaenden om twaelff rijnsgulden sjaers Ende zijn jaren van der hure voirs. verlopen wesende, so sal alsdan den voirn. Florys van Adrichom den commenduyer in der tijt wesende diezelfden Claes van Zaenden of enen anderen wie hem belyeven sal, presenteren om datzelfde clerckambochte hem van d'commenduyer voirs. verhuert te werden, en dezen aldus ghepresenteert wesende bij den voirn.

Florys van Adrichom, dien zal die commenduyr inder tijt wesende, gehouden wesen dat clerckambocht te verhueren om twaelf rijnsguldens sjaers, gedurende also langhe als die voirn. Florys van Adrichom in levende live zal wesen ende niet langer, Item ende noch seggen wij arbiters voirs., dat den commenduyer ende conventualen voirs. in der tijt wesende, zullen den voirn. Florys van Adrichom alle jaers wtreyken ende betalen, die rechte helfte van den penninghen ende profijten, incomende van alle den voirs. officien, wtghesondert allene die profijten van den clerckambochte, incomende van den eersten jare, die sal allene die voirs. Florys van Adrichom hebben ende eygentlick behouden. Ende dat ter cause omdat hij in dien tijden voirleden heeft moeten sustineren grote moeijenissen ende onverdrachelike costen omder voirs. officien, oft den commenduer sal hem voir de profijten van den eersten jair mogen opleggen twaelf rijnsguldens, zo hun daer in believen zal te doen. Mer alle andere profijten ende ancomingen van den anderen officien, zullen 't eerste jaer even ghelijck half ende half gaen Ende dair en thenden zullen alle die profijten ende incomingen van al den officien, zonder van dien yet wt te besonderen even gelijck half ende half gaen an den beyden pertien voirs. ende dat gedurende ten live van den voirn. Florys ende niet langer. Ende na dode ende overlijden van hem, zullen alle die voirs. officien ende alle die profijten ende incomingen dairof, vrij ende al gheheel comen ende bliven an den commenduyer ende goydshuyse voirs. sonder enich wederseggen van zijne nacomelingen of yemende anders zijnre wegen Item ende noch dairtoe verclaren wij zegsluyden voirs., wairt saecke dat in tijden hierna, yemande quame die questie moveerde om enige toeseggen, aensprake oft recht hem vermate te hebben totter officien voirs., dat zullen beyde pertien voirs. t samen wederstaen ende alle die oncosten dair op lopende sullen zij even gelijck half ende half sustineren. En wairt saeck dat den voirn. pertien tot enige tijden hierna, enich twyste of gescille cregen van al 't geen dat voirs. is, dat reserveren wij altoes tot onser verclaringe Ende hiermede zo zeggen ende verclaren wij arbiters voirs., den voirgenoemden pertien wel ghescheiden ende verenicht te wesen van allen twyste ende gheschille als zij onderlinge gehadt mogen hebben aengaende der officien voirs. Alle dinck ter goeder trouwen ende sond' argelist. Dezer brieven zijn twee alleens Ende omme dat wij commenduyer, prior ende conventualen voirs., te gader mit Florys van Adrichom voirs. aftervolgen ende onderhouden willen, alle dat-

geen, dat bij de voirs. arbiters wtgesproken ende verclairt is, Soe hebben wij commenduyer voirs., voir ons onsen zegele Ende wij prior mit al den conventualen ende capitularen boven ghenoemt onsen convents ende capittels zegele Ende ick Florys van Adrichom mijnen zegele hier an desen brieve gehangen Ende omme dat alle dese voirs. punten bij ons arbiters voirs. aldus wtgesproken ende verclairt zijn ende omme dat ick meester Claes IJsbrantsz. voirs. op nu gheen zegel en ghebruyke, so heb ick ghebeden den eerbaren Diric de Weent rentemeester voirs. desen brief over ende voir mij te willen bezegelen, t welck ick Dirck de Weent gaerne ter bede van de voirn. meester Claes hebbe gedaen, ende hebbe desen brieve over ende voir hem ende mede voir mij zelven, als zegsluyden, ter kennisse van dien bezegelt mit mijnen zegele hier aen ghehangen. Ghedaen in den jare ons heren Viertienhondert vier ende tachtich opten derthienden dach in maerte.

Wij vernemen uit dit verdrag, dat Van Adrichem het klerkambacht had bedongen voor zekeren Claes Van Zaenden, aan wien het door den Commandeur voor 12 Rijnsche guldens in het jaar, moest verhuurd worden. Zoo die voorwaarde al ooit is uitgevoerd, zal Van Zaenden de bediening toch niet lang hebben bekleed, want reeds op den 18 October 1485, reikte de Commandeur, op voordracht van Van Adrichem, het straks mede te deelen credentiaal uit aan Meester Gherijt Jansz, waarbij „onsen geminden vrienden Scout, Scepenen, Burghermeysteren ende Rade der Stede van Beverwijck," werden verzocht, het klerkambacht te stellen in handen van den houder des briefs en aan dezen alle boeken, rekeningen en geschriften te geven, welke voor de uitoefening van zijne functien noodig waren. Zie hier die commissie: [1])

Wij Broeder Jan Willem Commenduyr des Convents ende Godshuys van Sinte Jans bynnen Haerlem, doen condt ende kenlic onsen Geminden Vrienden Scout, Scepenen, Burghermeysteren ende Rade der Stede van Beverwijck, dat wij vuyt crachte onser officien ende convents voirs. Nae eygendomme ende possessie van

1) Inv. Archief Haarlem Dl. I No 1868.

den clerckambochte ende andere zekere diensten der vorennoemde stede van Beverwijck, Ende overmits presentacie van onsen gueden vrunt den eerzamen Florys van Adrichem, nae vuytwisinge ende inhout der composicie twisken ons ghemaect, die ons ghepresenteert heeft Meester Gherijt Jansz. inwoenre derselver stede van Beverwijck, bequaem ende expert te sijn denselven clercambochte te bedienen ende te bewaren, dieselve presentacie achtervolgen ende onderhouden willen, Soe ist dat wi Commenduyr voirs. denselven Meester Gherijt Jansz. committeren ende bevelen dat voirs. clercambochte der stede voirn. duechdelic ende ghetrouwelic te bewaren ende te bedienen, Ghevende hem volcomen macht, auctoriteyt ende beveel te scriven, te teykenen, rekeninge ende brieve te maken ende alle te doen, dat een guet clerc inder officien, der stede ende gerechte sculdich is te doen van ouder gewoenten. Mit alle sine renten, vruchten, profiten, attinencien ende emolumenten die dair van ouder gewoenten off van eniger nyewer ordinancien off beloften toe gestaen hebben ende tegenwoirdelic toe behoren in eniger wijs ende nyemant anders in den voirs. clercambochte yet te doen off te scriven ten waer bi sinen wille ende consente, Geduerende van datum des briefs tot onser Vrouwe lichtmisse in den den jare van seven ende tachtich, Begerende hierom op onsen geminden vrienden voirs. Scout, Scepenen ende Burgermeysteren der stede voirn. dat ghi den voirn. Meester Gheryt Jansz. in den clercambochte ontfanget ende aenneemt ende hem sinen behoirliken eede laet doen, hem ghevende alle bueken, rekeningen off ghescriften, die hem totter execucien ende bedienen derselver officien van node ende behoeflic sullen sijn, Behoudelic dat die voirn. Meester Gherijt Janszoen ons jairlix na beloep des tijts deser commissie, van den dienste voirs. Ons ende Florys van Adrichem, nae inhout sijnre composicie voldoen ende betalen sel alsulken summe van penningen als die scepenbrief inhoudende is, die hij ons van den gebruykinge derselver clercambocht gegeven heeft, Alle dinc sonder argelist. In kennisse der waerheyt soe hebben wij Broeder Jan Willem commenduyr des convents voirs. onse zeghel hier anghehangen. In den jair ons heren Dusent vierhondert vijf ende tachtich den xviij^{n} dach in Octobris.

Terwijl dit plaats vond, moet men zich gewis reeds hebben bezig gehouden, met de voorbereiding van eene aangelegenheid, waarbij de belangen van allen die in eenige

betrekking stonden tot de kerk van Beverwijk, betrokken waren. Even als in andere parochien, waren ook hier vele geloovigen bezorgd geweest voor de rust hunner ziel en hadden die naar vermogen trachten te verzekeren, door na hun dood voor korter of langer tijd, niet zelden eeuwigdurend, h. Missen en gebeden te begeeren. Een Officie, dat op die wijze werd ingesteld noemde men: *de Memorie* en degenen, die in het bijzonder belast waren, met de zorg voor- en het ten uitvoer brengen van soortgelijke vrome werken: *Memorie-meesters*. We voegen hier nog bij, als dat niet reeds uit het zoo even vermelde kon worden opgemaakt, dat ieder die zijne *Memorie* wenschte te doen onderhouden, daarvoor naar welgevallen eenig onroerend goed, renten of geld beschikbaar stelde. Nu had in den loop der 15e eeuw, *de rol der Memorie*, gelijk men de lijst der geloovige zielen noemde, te Beverwijk zulk een omvang gekregen, dat die zaak op een vasten voet diende gebracht te worden, wilde men in vervolg van tijd, verwarring en andere ongelegenheid vermijden, en dit was te meer noodig, dewijl het getal der geestelijken, die bij afwisseling de h. Missen en kerkelijke gebeden voor de overledenen verrichtten en derhalve aanspraak konden maken op vergoeding uit de bezittingen en inkomsten der Memorie, vrij talrijk was. In gemeen overleg werden derhalve statuten ontworpen en later vastgesteld, welke eene geheele organisatie behelsden van de vervulling der Memorie, zoomede van de taak der Memorie-meesters. De Bisschop van Utrecht, David van Boergondien, bevestigde ze op den 20 Juli 1486 en het is naar zijn charter, dat we ze hieronder afdrukken: [1])

David de Burgundia, Dei et apostolice Sedis gracia Episcopus Trajectensis, dilectis nobis in Christo curato singulisque benefi-

---

1) Utr. Cart. No 1228.

ciatis ecclesie parochialis de Beverwijck partium Karmarie nostre diocesis, Salutem in Domino sempiternam, Cum pro parte vestra nobis est significatum quod pro pace et concordia inter vos servanda ac ad vitandum quascunque differentias et questionum materias, que inter vos vestrosque successores oriri potuerint in futurum, super receptione, distributione ac participatione denariorum in dictam ecclesiam de Beverwijck, ratione memoriarum distributionum solutorum, nonnullas ordinationes atque statuta eorum ac in spiritualibus exhibita et ostensa, exibuistis atque exiberi fecistis, sub hujusmodi forma verborum: In primis quod quaevis memoriarum distributiones quae pro defunctorum anniversariis largiri solent et cetere cotidiane ac manuales distributiones in quibuscunque rebus consistant juxta traditiones canonicas dumtaxat vicarijs et perpetuis beneficiatis residentibus cum divinis memorie officijs intersint debeantur, Ne tum in ecclesia parochiali de Beverwijck, propter absentium eorundem vicariorum ac perpetuorum beneficiatorum non residentium injuriam, fidelibus defunctis qui pro remedio peccaminum suorum, in vita sua, predicta memoria peragenda et decantanda, bona sua pie sunt elargiti vel alias tradiderunt suo contingat defraudari aut privari commodoso obsequio de speciali gracia et auctoritate ac commissione Domini predicti statutum est Quod illorum vicariorum et perpetuatorum absentium et non residentium loco, tempore absentiae eorum durante, valeant subintrare ad memoriam predictam peragendi et commoda exinde pervenientia recipiendi et sublevandi eorum offitiales, quod ibidem residentes in personis beneficijs illorum deserviunt in divinis dummodo dicti officiales et eorum quilibet per curatum et saniorem partem residentium seu curam dicte ecclesie parochialis gerentium voces, admissi et digni ad offitiandum approbati fuerint Et in eadem ecclesia ter in singulis ebdommatibus irremissibiliter et sub privatione memorie missam celebraverint, Et salvo quod juxta ritum et ordinationem hujusmodi officijs memorie dum illa aguntur et celebrantur, personaliter intersint ac legant et cantent prout illa offitia in singulis exposcunt et dicti perpetuati facerent si personaliter residerent, quatenus portionem fructuum dicte memorie juxta ratam se concernentem ipse valeant percipere, tam vicarii perpetui quam offitiantes eorum loco dummodo capaces ad participandum in fructibus dicte memorie velint reputari, quocunque tempore offitium dicte memorie peragitur, extunc debent esse presentes, ut supra dictum est, religione induti, in vigilijs ante versum primi responsorii Et in missa ante

inceptionem Epistole et tunc perdurare ibi continue, quousque dictum memorie offitium per eos fuerit completum, tam in visitationibus sepulchrorum quam alias, alioquin contra fatiens sua carebit distributionis portione, tunc sibi venienti ministranda, Nisi aliquis predictorum de speciali licentia petita et obtenta a magistro memorie, exierit ad necessaria sua facta peragenda vel nisi in negotio cure vel offitio misse dicte ecclesie legittime impeditus, Si quis autem fuerit egrotans tam noscibiliter quod chorum visitare non poterit, de quo constiterit legittime per dictos socios de memoria talis, quod diu sic reputatus fuerit, debet gaudere de integra distributione memorie ac si presens fuerit pro rata temporis egritudine durante. Item omni anno debet eligi unus signator, qui personas absentes et tempus absentie earundem, cum magistris memorie in quodam registro notabit quatenus exinde fiat collectio et in fine vel circa finem anni, amplior et uberior distributio vel uniuscujusque portionis additio vel onerum memorie aut bonorum ejus sustentatio, Cum indecens sit quod de corpore memorie vel incorporandorum eidem sumatur onerum sustentatio cum duntaxat de fructibus amodo debet fieri onerum compensatio, corpore sano et integro salvato similiter et denarijs pro memoria aliquorum perpetue fienda ut fructibus datis, receptis et assignatis integre reservatis. Et propterea statuitur quod omne illud, quod ad memoriam peragendam vel in ecclesiam (sic) a quocunque datum fuerit, assignatum aut legatum et persolutum debet servari, ut redditus exinde in augmentum corporis memorie valeant comparari, ne donum integre frustretur ac populus, ab elemosinis in talibus dandis, retrahatur. Item omni anno eligi debent duo magistri memoriarum, per saniorem partem vocum, qui bona, terras, pactus et res dicte memorie in quodam patenti registro notare et conscribere ac fructus, redditus exinde levare recipere et fideliter colligere ac copalibus predictis juxta apparitionem suam quolibet tempore memorie peragende pro rata sua equaliter ministrare vel administrandum reservare debent donec deliberaverint, Si autem aliquis absens fuerit notatus aut descriptus, illius portionem reservabunt recollectam et repositam prout supradictum est, Et in fine anni de singulis receptis, levatis, recollectis et ministratis compitum et rationem reddere et facere ac registra computationis una cum registro bonorum et rerum dicte memorie, bene correctum, socijs memorie sive memorianistis predictis, exibere debent realiter et cum effectu ac plene et integre, Si autem quis in premissis culpabilis et involuntarius ad faciendum, repertus fuerit,

talis, commissione divini predicta durante, seclusus erit a consortio et participio dicte memorie inhabilisque ad eandem reassumendum. Item per mensem ante exitum illius anni et priusquam incurrerit vel completus fuerit annus priorum magistrorum memorie, iterum et ex novo debent eligi et ordinari duo alij magistri memorie vel antiqui aut ipsorum alter prout congruum videatur, per saniorem partem memorie vocum, ut supra dictum est, poterint aut poterit continuari per eosdem ad exercendum insuper et novi electi debent recipere a prioribus registra ut supra correcta et ita tradere sequentibus sc. Item nullus vicariorum debet esse habilis ad participandum de memoria, nisi fuerit emancipatus et in gradu dyaconatus ad minus constitutus et ordinatus Item ad obviandum dissentiarum scandalis, que poterunt oriri prout aliquotiens in pluribus locis orta et nata sunt inter offitiantes, ex rejectionibus et repulsationibus quorundam et iterum aliorum ad illorum loca et offitia intrusionibus et impositionibus, pro pace in talibus conservanda statutum et ordinatum est, quod ad offitiandum in aliqua vicaria dicte ecclesie, non debet assumi extraneus sacerdos qui non est natus de opido de Beverwijck a suis genitoribus vel progenitoribus, dummodo ibidem intraneus fuerit ydoneus et offitiare voluerit quemadmodum extraneus sive talis intraneus debet praeeligi extraneo, ubi similiter eodem tempore instant, Si intraneus sic non fuerit instans, potest extraneus extunc instans assumi, Et cum propter absentiam vel defectum intraneorum sacerdotum, aliquis extraneus ad offitiandum fuerit assumptus, talis vel ille quousque offitiare voluerit non debet expelli vel repelli per vel supervenientem intraneum, nec offitiantes antiqui debent posse expelli a vicarijs eorum propter novos offitiantes vel instantes ad offitiandum vel alias, dummodo pro nuda memoria participanda sive alijs praemijs a vicario prestandis vel extorquendis, tam in offitiationibus quam praemissis premiandis, quam alias qualitercunque servire et offitiare voluerint, nisi vicarius talis offitiantis personaliter venerit residere et residens permanserit, Si autem dictorum offitiantium aliquis non velit servire vel offitiare vicario perpetuo in offitio vicarie sue pro nuda memoria participanda sine alio pretio consequendo vel commodo ut praescribitur ex tunc vicarius ille, liber erit et poterit committere vicariam suam deserviri cuicunque voluerit ad offitiandum, sive extraneo sive intraneo, sive antiquo sive novo, pro libito sue voluntatis, primo tamen puncto hujusmodi statuti in hoc servato, videlicet ubi eque instant intraneus et extraneus, quod tunc intraneus preferatur extraneo

Alioquin extraneo committi poterit qui vero contrarium fecerit premissorum vel ad offitiandum intraverit vel perseveraverit contra premissa, inhabilis erit ad participandum et participio memorie carebit quamdiu contrarium premissorum continuaverit. Item si non fuerint ad offitiandum quo ad numerum vicariorum intranei vel extranei tot quot sunt ibi vicarie deserviende Extunc unus dictorum vicariorum residentium vel offitiantium potest deservire in duabus vel tribus vicarijs prout requiritur ad locum supplendum officij Sed dumtaxat pro una erit capax participij memorie et reliquum cedet communitati participandorum et capatium ut si talis fuerit pro offitio gesto premiandus hoc fatiet communitas memorie cui commodum cedet de fructibus ejusdem, Nisi vicarius per se facere voluerit ei premiare pro offitio Item ne contingat memoriam predictam exhauriri subtili ingenio, quorundam cupiditate avaritie plus intensorum quam pietatis amore agitorum intentium in dictam ecclesiam de beverwijck beneficium primi valoris erigere quatenus illorum intuitu pinguia dicte memorie consequantur, qui plus favorem symoniace pravitatis videtur habere quam religionis regulate qualitatem et divini cultus magis subtractionem quam incrementum sive et augmentationem statutum est, Quodammodo commissione et auctoritate predictis durantibus, nullum benefitium in dicta ecclesia erigendum capax erit ad participationem bonorum et fructuum memorie ante illius erectionem et fundationem existentium, nisi illud in liberum redditibus oneribus realibus deductis fuerit dotatum et assignatum de similibus redditibus in uno floreno renense licet ad participium bonorum et fructuum de post byennium, ad memoriam valeat esse particeps et admissus et non alias, Item statutum est et ordinatum quod nullus electus in magistrem memoriarum debet apprehendere offitium et exercitium ejusdem magistratus, nisi in ecclesiam de beverwijck fuerit beneficiatus vel in opido ejusdem in fixis bonis aut redditibus sufficienter dotatus vel prius cautionem idoneam chorisocijs dicte memorie placentem praestiterit quatenus ille de administrationibus dicte memorie sibi debitis valeant et certificati Item quicunque beneficiatorum vel offitiantium dicte ecclesie, voluerit sepe dicte memorie esse capax et particeps, debet in omnibus juxta hec statuta esse qualificatus et ante omnia in animam suam promittere. hec statuta et reliqua rite ordinanda et statuenda servare, alioquin inhabilis reputabitur donec et quousque fecerit Item hujusmodo statuta in toto vel particulatim debent posse augeri vel minime mutari, totiens quotiens oportunus visum fuerit et temporum ac

hominum qualitas id exposcat. Quibus quidem statutis sic ut premittitur ostensis et exhibitis, fuimus pro parte curati et chorisotiorum dicte ecclesie de Beverwijck humiliter requisiti, quatenus premissa omnia et singula nostra ordinaria auctoritate approbare, ratificare et confirmare dignaremur. Nos igitur attendentes peticionem hujusmodi justam fore et rationi consonam, id circo omnia et singula in presentibus nostris literis contenta, narrata et descripta, tamquam rite et legittime condita, ordinata et facta, ratificamus et approbamus rataque et grata habemus et inviolabiliter volumus conservari eaque nostra ordinaria auctoritate in Dei nomine confirmamus. Datum nostro sub sigillo ad causas presentibus appenso Anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo sexto die vero vicesima mensis Julii.

Vondel heeft in zijn schoonen reizang van Palamedes, het geluk van het landleven in gloeiende verzen verheerlijkt en voor onze verbeelding een aanlokkelijk tafereel van kalmte en vrede geschilderd. Nu staat het bij 't geletterd Nederland vast, dat de beschouwing van het bloeiend landschap, waarvan Beverwijk het middelpunt is, den onsterfelijken dichter die liefelijke regels in de pen heeft gegeven en ook wij kunnen best met dat gevoelen instemmen; maar toch komt twijfel bij ons op, of Vondel zonder aarzelen wel zoo forsch lier zou hebben aangeslagen, indien hij anderhalve eeuw vroeger zijn treurspel had geschreven, en toen aan de boorden van een beekje in Beverwijk zijne oogen had doen rondgaan, zijne gedachten vrij spel had gegeven. Want in 1489 en reeds lang voor dien tijd, heerschten er weder hevige twisten over de bediening der kerk en die verdeeldheid zal waarschijnlijk wel een uitweg naar buiten hebben gevonden, om ook daar de gemoederen in beweging te zetten: wellicht was het geschil nog eene voortzetting van hetgeen omstreeks vijf en twintig jaren vroeger was voorgevallen, misschien echter was de toorts van tweedracht andermaal geslingerd in de pas tot vrede gekomen gemeente. Voor zoover we dat meenen te mogen opmaken uit de tot ons

gekomen stukken, zou de twist volgenderwijze zijn ontstaan, doch ons oordeel is geheel subjectief en het is mogelijk, dat we ons in de oorzaken van die partijschap en verwarring vergissen.

Op den tijd, waarvan we thans spreken, toen langzamerhand de vijftiende eeuw ten einde liep, had zekere Nycolaus Van Dumburch, een of ander recht ten laste der kerk van Beverwijk. Hoe dit was ontstaan, waarin het zijn oorsprong vond, ligt in het duister; de pastoor betaalde aan V: D. jaarlijks eene uitkeering, maar of de aanspraken van deze, zich daartoe alleen bepaalden, valt zeer te betwijfelen. We veronderstellen integendeel, en er is eenige den om dit te gelooven, dat hij als Collator der kerk wilde optreden en iemand van zijn geslacht, namelijk den priester Heer Jacobus Andriess. Van Dumburch met dat beneficie wenschte te begiftigen. Deze kan destijds vicecureit geweest zijn van den Beverwijkschen pastoor Heer Jacobus Niclaesz. Van Delft, die in zeer groote geldelijke verlegenheid was geraakt en naar het schijnt, zich in 1489, wellicht reeds vroeger, niet meer bevond in zijne parochie, maar zich ophield bij zijn broeder Joannes Niclaesz. die te Delft woonde. De geestelijke bediening berustte nu bij Heer Jac. Andr. Van Dumburch, deze had dus feitelijk het pastoraat in handen en de Commandeur van St. Jan te Haarlem, de wettige bezitter van het collatie-recht, kon of wilde zich daar niet met kracht of geweld tegen verzetten. Van Dumburch bleef derhalve te Beverwijk, eerst als vice-cureit later als pastoor, de kerkelijke functien verrichten, terwijl hij zoowel als de Commandeur inmiddels, waar dat behoorde, hunne rechten gingen of deden bepleiten. Zoo was op de ingediende vertoogen, in het laatst van 1488 door Engardus Bisschop van Sleeswijk, ex auditoribus causarum pallacij apostolici, aan wien de zaak door Paus Innocentius VIII ter berech-

ting was opgedragen, ten gunste van Heer Jac. Andr. Van Dumburch beslist, doch aanstonds kwam de Commandeur Heer Johan Willem Janssen (1484—1514) daartegen in beroep bij den Paus, en wel bij de akte van 11 Februari 1489, welke we hier mededeelen: [1])

In nomine Domini Amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo (quadringentesimo) octuagesimo nono Indictione septima mensis februarii die undecima, hora quasi decima ante prandium, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Innocentii, divina providentia papa octavi Anno quinto, in mei notarii publici et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum et rogatorum presencia constitutus honorabilis et religiosus vir et dominus Magister Johannes Wilhelmi, domus ordinis sancti Johannis Jherosolimitani opidi Haerlemensis Trajectensis dyocesis Commendator et patronus ecclesie parochialis in Beverwijck, Suis habens in manibus quandam provocacionem, appellacionem, apostillorumque peticionem atque protestacionem, tenoris infrascripti quandam papiream cedulam, quam ibidem coram me notario publico et testibus infrascriptis exhibuit, provocavit, appellavit apostillos petiit primo 2° 3° instanter, instancius et instantissime si quis ibi esset qui eos sibi dare voluisset atque potuisset et presertim a me Notario publico infrascripto testimoniales appellare, provocare, apostillos petere ac protestari se dixit, ut in eadem appellacionis cedula hic inferius inserta de verbo ad verbum continetur. Quare ego Notarius publicus infrascriptus, Domino Commendatori antedicto appellanti, provocanti et apostillos petenti, ita respondi: Sum vobis in testimonium hujus actus et instrumentum publicum, presentem rem gestam in se continens, tradere polliceor per apostillis testimonialibus. Super quibus omnibus et singulis premissis, idem appellans sibi petijt a me notario publico infrascripto unum vel plura in meliori forma confici instrumentum vel instrumenta publica. Acta fuerunt hec, Haerlem in conventu sancti Johannis predicto. Presentibus ibidem providis viris magistro Frederico Zweym, presbytero, et Judoco filio Theodrici, layco, Dyocesis Trajectensis, testibus ad premissa vocatis. Tenor vero cedule appellacionis supermentionate, sequitur et est talis: Coram te Notario publico et providis viris hic astantibus Ego Johannes Willem, domus sancti Johannis Jhero-

1) Utr. Cart. N° 1194.

solimitani opidi Haerlemensis commendator et ecclesie parochialis in Beverwijck patronus, animo et intentione provocandi, appéllandi apostillosque petendi et recipiendi nec non et appellacionem presentem ipsiusque causam et casus ad sanctam sedem apostolicam devolvendi, deducendi et legittime persequendi, propono et dico: Quod nunc demum decem diebus elapsis ad mei noticiam pervenit, quatenus a reverendo patre domino Engardo, sacri palatii causarum auditore et sanctissimi nostri pape cappellano, quandam sentenciam in favorem Nicolai Dumburch contra et adversum fratrem Jacobum de Delft, domus et ordinis sancti Johannis predictorum conventualem, super ecclesia parochiali de Beverwijck lata est et pronunciata existit, Quodque idem reverendus pater et dominus Engardus, auditor memoratus, ad importunam instanciam Nicolai Dumburch antedicti contra eundem fratrem Jacobum, sequestratores seu sequestratorem fructuum ecclesie parochialis de Beverwijck predicte, deputavit et ordinavit, licet frater Jacobus antedictus non nunquam dicte ecclesie verus possessor irremovibilis fuit sed semper ad nutum superiorum suorum, juxta dicti sacri ordinis hospitalis privilegia, removibilis, non obstante eciam quod idem Dominus et frater Jacobus in dicta ecclesia institutus dicitur. cum tales scilicet ad ecclesìas in dicto ordine presentati prelibati ordinis ejusdem obedire habuit atque obedivit in comparendo ad vocacionem prelatorum ordinis prelibati, tam in vocem in capitulo et extra dando, quam in actibus discipline atque in omnibus alijs ac si in monasteriis manerent. Et prelati ordinis Sancti Johannis memorati, valent fructus opcrescentes ecclesiarum ad eorum collacionem spectantes, ad se recipere et in utilitatem terre sancte convertere Ac fratres institutos ad ecclesias ipsas, secundum privilegia et institucionem ordinis prelibati, removere prout frater Jacobus sepetactus paruit et obedivit, Et quia juris est manifesti, quod res inter alios acta, alijs nocere non debet, Ego frater Johannes Willem Commendator antedictus, patronus ecclesie parochialis de beverwijck, non debeo privari possessione dicte ecclesie de beverwijck occasione sententiae latae contra fratrem Jacobum, qui ecclesie predicte nomine ordinis antedicti tantum deserviebat cum eadem ecclesia dicte domui sancti Johannis Haerlemensis auctoritate ordinaria specialiter incorporata existit, Senciens ergo me et dictam domum sancti Johannis Haerlemensis ordinis predicti multipliciter fore gravatos timensque in posterum eximie plus posse gravari a predicta simulata sequestracione antedicta, sequestratoris datione ac ab aliis gravaminibus exinde collectis, colligi-

bilibus ac inde sequuturis predictorumque omnium et singulorum nullitatibus, Ad sanctissimum in Christo patrem et dominum nostrum Dominum Innocentium papam modernum ejusque Sanctam sedem apostolicam aut ejus in partibus legatum, seu ad quem vel quos de jure vel consuetudine appellandum fuerit, in hijs scriptis provoco et appello; Petens michi de apostillis primo secundo, tercio instanter, instancius et instantissime responderi, Subiciens me ac domum sancti Johannis predictam, omnia bona et jura nostra, dicte sancte sedis seu legatorum ejus intercessioni et defencioni, protestando de hac mea appellacione presenti intimanda et insinuanda legittimeque persequenda loco et tempore oportunis.

De Commandeur liet het hierbij niet rusten, maar ging ook aan het werk, om den verwarden staat der finantien van Heer Jacobus Niclaesz. Van Delft in orde te brengen en allerlei zaken te regelen, die daarmede in verband stonden. Die pastoor moest nu voor vier jaren zijn verblijf nemen in de Commanderij te Haarlem en daar leven op den voet als de andere conventualen, met dien verstande, dat hij niet als dezen, eenig geld van den Commandeur zou ontvangen voor „nooddruft", maar dat hem daarentegen door den vice-cureit te Beverwijk gedurende dien tijd twaalf Rijnsche guldens per jaar zouden worden uitbetaald. Joannes Niclaesz., poorter van Delft, van wien hierboven reeds gesproken is, zou alle mogelijke inkomsten van de kerk zijns broeders genieten, tot goedmaking der vorderingen welke hij op hem had en waarvoor de Commandeur een schuldbrief had afgegeven met verbindtenis, Joannes Niclaesz. verder geheel schadeloos te stellen ingeval de pastoor mocht komen te sterven, vóór dat zijn broeder geheel was afbetaald. Behalve dit alles stond de pastoor aan den Commandeur de tienden der kerk stilzwijgende af, indien hij in gebreke bleef aan Nycolaus Van Dumburch de jaarlijksche uitkeering te laten volgen, welke deze, zooals we weten, van de kerk trok.

Toen de verschillende partijen zich hieromtrent hadden verstaan, werd den 29 Juni 1489 de volgende overeenkomst opgemaakt en gesloten: [1])

In nomine Domini Amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo quadringentesimo (octuagesimo nono) indictione septima, mensis Junii die penultima, hora septarum, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Domini Innocentii divina providentio pape octavi anno quinto, in mei notarii publici et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum et rogatorum presentia constituti, religiosi et devoti viri fratres magister Johannes Willem, domus sive conventus Sancti Johannis Jherosolimitani Harlemensis Commendator, et Jacobus Nycolai pastor ecclesie parochialis in Beverwijck, conventualis domus sancti Johannis predicte, et Johannes Nicolai opidanus in Delft, laycus, in modum qui sequitur concordarunt, convenerunt et pacti sunt, In primis quod dominus Jacobus, pastor prescriptus quatuor annis continuis a data presentium morabitur et aget cuncta sub obedientia in conventu prescripto, tamquam ceteri conventuales et capittulares domus predicte. Quoque idem pastor prelibatus habebit et recipiet quolibet quatuor annorum prescriptorum ad utilitatem suam pro suis necessariis a vicecurato ecclesie sue predicte, duodecim florenos renenses monete currentes pro temporis. Et quod in eisdem quattuor annis prescriptus Dominus Jacobus pastor memoratus, non recipiet neque levabit redditus, quos ipse habet ad vitam a commendatore seu conventu prescripto. Neque recipiet a domino commendatore pecuniam more aliorum conventualium, quam vite sustentacionem appellant, in vulgari: notruft. Item est eciam conventum et inter eos pactum Quod Johannes Nycolai, frater pastoris prescripti, recipiet et levabit stantibus quatuor annis predictis, omnes alios et singulos redditus et proventus ecclesie de Beverwijck predicte, in defalcacionem expositorum et exponendorum per eum pro Domino Jacobo pastore antedicto fratre suo, de quibus expositis per eum singulis annis prescriptis computum legale facere, erit obligatus. Item dominus Jacobus pastor prelibatus cessit Domino commendatori prescripto, decimas ecclesie predicte, in casu quo ipse Nycolao de Dumburch de pensione annua, quam idem Nycolaus habet ex ecclesia predicta, in annis singulis non satisfecerit. Demum est inter partes prescriptas conventum et concordatum, Quod si Do-

1) Utr. Cart. N. 351.

minus Jacobus pastor sepedictus, moreretur antequam Johanni Nycolai de expositis per ipsum esset satisfactum, Dominus commendator memoratus promisit extunc Johanni Nycolai prescripto de expositis per ipsum pro Domino Jacobo antedicto, racione ecclesie ejusdem, satisfacere realiter et cum effectu juxta obligacionis litteram quam idem Johannes habet a domino commendatore predicto. Super quibus omnibus et singulis premissis venerabilis commendator, dominus Jacobus pastor et Johannes Nycolai prescripti conjunctim et eorum quilibet divisim, sibi petierunt a me notario publico infrascripto unum vel plurima in meliori forma confici instrumentum vel instrumenta publica. Acta sunt hec in opido Delfensi in domo habitacionis Johannis Nycolai supradicti, temporibus quibus supra, presentibus ibidem providis et honestis viris magistro Pynnone filio Nicolai presbytero et Johanne de Visscher, layco, Dyocesis Trajectensis, testibus fide dignis, ad premissa vocatis et rogatis. Et ego Nycolaus IJsbrandi, Clericus Trajectensis dyocesis, publicus imperiali auctoritate notarius, quia dicte convencioni et concordie omnibusque aliis et singulis dum sic ut premittitur fierent et agerentur, una cum prenominatis testibus presens interfui eaque sic fieri vidi et audivi Ideo hoc presens publicum instrumentum, manu alterius fideliter scriptum exinde confeci, subscripsi, publicavi signoque et nomine meis, me subscribendo, signavi, rogatus et requisitus, in testimonium omnium et singulorum premissorum.

Inmiddels werd het geding tusschen de twee pastoors, Jac. Nicl. Van Delft en Jac. Andr. Van Dumburch, niet uit het oog verloren, maar voor de pauselijke kanselarij te Rome, al was het ook zeer langzaam, voortgezet. Paus Innocentius droeg aan den Auditor palacij causarum, Guillerinus de Pererijs op, om te oordeelen in het hooger beroep van den Haarlemschen Commandeur en ten tijde dat deze zich met het onderzoek bezig hield, nam de zaak een eenigszins gewijzigden vorm aan, doordien een der strijdende partijen, Heer Jacobus Andriess. Van Dumburch inmiddels stierf. Ook Paus Innocentius scheidde in 1492 uit het leven, maar vond deze een opvolger in Alexander VI, ook in de nederige parochie van het ver afgele-

gen Kennemerland, was aanstonds een priester aanspraak komen maken op den zetel, die in der tijd door den pas ontslapen pastoor te recht of ten onrechte was ingenomen.

Eindelijk, toen er weder eenige jaren waren verloopen, beschikte de Paus, op den 6 Februari 1498 in zooverre ten gunste van Heer Andreas Colver, priester uit het Bisdom van Munster en thans in plaats van wijlen J. A. V: D. tegenstander van Heer Jac. Nicl. Van Delft, dat hij voorwaardelijk als pastoor van Beverwijk werd erkend, en toegelaten om in het nog aanhangig geding zijne rechten te bewijzen. En nu misschien binnen kort te Rome het pleit in hoogste instantie zou zijn beslecht, stierf de pastoor Jacobus Niclaess. Van Delft, en zag de priester Heer Andreas Colver, op het oogenblik dat waarschijnlijk in zijn voordeel zou worden beslist, van al zijne aanspraken af, wellicht des strijdens moede, misschien ook dat hij inmiddels met den Commandeur te Haarlem tot een vergelijk was gekomen. Deze, op zijne beurt, deed aanstonds stappen om zich en het Convent dat hij bestuurde, voortaan beter te verzekeren van de macht en beschikking over de fel bestreden bezitting en verzocht aan den Paus, incorporatie d. i. vereeniging, samenvoeging en inlijving van de parochiale kerk te Beverwijk bij de Commanderij. Aan dien wensch werd gehoor gegeven; en de hier volgende bulle van Paus Alexander VI van 6 Augustus 1501 maakte aan de langdurige geschillen een einde: [1])

Alexander Episcopus Servus Servorum Dei, Ad perpetuam rei memoriam, Junctum nobis desuper apostolice servitutis offitium, mentem nostram excitat et inducit, ut ad ea perque benefitiorum ecclesiasticorum quorumlibet secularium et regularium indemnitatibus consulatur, operosis studiis et remediis favorabiliter intendamus oportunis, Sane pro parte dilectorum filiorum modernorum

---

[1]) Inv. Arch. Haarlem. Dl. I. N. 1792.

Preceptoris et fratrum domus sancti Johannis Harlemensis, Trajectensis dyocesis, hospitalis ejusdem Sançti Johannis Jherosolimitani, nobis nuper exhibita petitio continebat, quod olim, postquam quondam Philippus dux borgondie et Comes Hollandie, jus patronatus et presentandi parsonam ydoneam ad parochialem ecclesiam de Beverwijck dicte dyocesis, ad eundem Philippum et pro tempore existentem Comitem Hollandie spectans, dicte domui seu illius tunc preceptori et fratribus predictis donaverat et concesserat, Ac tunc Episcopus Trajectensis donationem et concessionem predictas ordinaria auctoritate approbaverat et confirmaverat et deinde ecclesiam ipsam, tunc certo modo vacantem, preceptorie dicte domus dicta auctoritate perpetuo univerat, annexuerat et incorporaverat ac voluerat, dictam ecclesiam per unum ex fratribus dicti hospitalis aut alium presbyterem ydoneum regi et gubernari, orta inter quondam Jacobum Nicolai de Delft, fratrem dicti hospitalis, tunc in humanis agentem et quondam Jacobum Andree de Dumburch, qui etiam tunc in humanis agens se gerebat, de clerico super dictam ecclesiam in cujus rectorum seu ad cujus curam Jacobus Nicolai se per eundem preceptorem certo modo deputatus Ac ipsum Jacobum Andree deputationi hujusmodi contra justitiam se opposuisseque et impedire ac fecisse et facere, quominus deputatio predicta suum debitum consecuta fuisset et consequeretur effectum Jacobus Andree vero prefati, ecclesiam ipsam, ad se de jure spectantem, asserebatur, materia questionis, felicis Recordationis Innocentius papa VIII, predecessor noster, causam hujusmodi non obstante, quam ad Romanam curiam legitime devoluta et apud eam de juris necessitate tractanda et finenda non esset, bone memorie Egerdo Episcopo Sleswicensis, tunc in humanis agenti et locum unius ex Auditoribus causarum pallacij apostolici de mandato ipsius predecessoris tenenti, ad ipsum Jacobi Andree instanter audiendam comisit et fine debito terminandam, Ipseque Egerdus, in causa hujusmodi procedens, diffinitivam pro ipso Jacobo Andree et contra prefatum Jacobum Nicolai sententiam promulgavit dictamque ecclesiam, juxta constitutionis pie memorie Clementis papae V etiam predecessoris nostri, que incipit: Ad compescendas, sequestravit, De qua quidem sententia, cum pro parte dicti Jacobi Nicolai fuisset ad sedem apostolicam appellatum, Idem Innocentius predecessor, causam appellationis hujusmodi quondam Guillerino de Pererijs, dicti nunc palacij causarum Auditori, audiendam commisit et fine debito terminandam, Et postquam ille Guillerinus, Auditor in causa

hujusmodi, ad nonnullos actus citra tamen conclusionem processerat, Et idem Jacobus Andree extra Romanam curiam fuerit vita functus, Nos qui, dicto Innocentio predecessore sicut Domino placuit de medio sublato, fuimus divina favente clementia ad summi Apostolatus Apostolice assumpti, de dicta ecclesia tanquam certo modo vacante, dilecto filio Andree Colver, clerico Monasteriensis dyocesis sub dato videlicet octavo Idus februarij Pontificatus nostro Anno sexto sub certo modo provideri concessimus ac causam quam ipse Andreas contra prefatum Jacobum Nicolai super dicta ecclesia movere intendebat, Venerabili fratri nostro Jeronimo Episcopo Andren̄, unus ex dicti palacij apostolici Auditoribus, de mandato nostro locumtenenti in eadem Curia residenti et tunc dicti palacij causarum auditori, ad ipsius Andree instantiam, litteris apostolicis super concessione gratie hujusmodi minime confectis, dummodo infra certum tempus tunc expressum, litteras apostolicas super hujusmodi concessione expediret audiendam, commissimus et fine debito terminandam, Cujusquidem commissionis praetextu dictus Jeronimus in causa hujusmodi inter Andream et Jacobum Nicolai ad nonnullos actus citra tamen cause conclusionem dicitur processisse, Cum autem, lite hujusmodi coram eodem Jeronimo Episcopo sic indecisa pendente, dictus Jacobus Nicolai extra dictam curiam fuerit vita functus et idem Andreas infra tempus expediendi litteras super hujusmodi concessione existens liti et cause hujusmodi ac omni juri, sibi ad dictam ecclesiam quomodolibet competenti, litteris apostolicis super hujusmodi concessione non expeditis hodie, in manibus nostris sponte et libere cesserit, Nosque cessionem ipsam duxerimus admittendam, Et sicut eadem petitio subjungebat a nonnullis de juribus unionis, annexionis et incorporationis predictarum, hesitetur pro parte preceptoris et fratrum predictorum, asserentium, fructus, redditus et proventus dicte ecclesie quatuor marcharum argenti puri secundum communem existimationem valorum annuum non excedere, Nobis fuit humiliter supplicatum, ut ecclesiam ipsam, eidem preceptorie de novo perpetuo unire, annectere et incorporare aliasque in premissis oportune previdere de benignitate apostolica dignaremur, Nos igitur, qui dudum inter alia voluimus quod petentes benefitia ecclesiastica alijs uniri tenerentur exprimere, verum annuum valorem etiam beneficij cui aliud uniri peteretur, alioquin unio non valeret et semper in unionibus commissio fieret ad partes vocatis, quorum interesset prefatos, Preceptorem et fratres a quibuscunque excommunicationis, suspensionis et interdicti alijsque ecclesiaticis

sententijs, censuris et penis a jure vel ab homine, quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existant, ad effectum presentium dumtaxat consequendum harum serie absolutos fore censentes, nec non fructuum, reddituum et proventuum Preceptorie verum annuum valorem ac ecclesie predictarum verum ultime vocationis modum, etiam si ex illo quevis generalis reservatio etiam in corpore juris clausa resultet ac statum cause hujusmodi presentibus pro expressis habentes causamque ipsam ad nos advocantes et litem hujusmodi penitus extinguentes hujusmodi supplicationibus inclinati, ecclesiam predictam quovis modo et ex cujuscunque persona seu per liberam cujusvis resignationem de illa extra dictam curiam, etiam coram notario publico et testibus sponte factam aut constitutionem recolende memorie Johannis pape XXII eciam predecessoris nostri, que incipit: Execrabilis, vel assecutionem alterius beneficij ecclesiastici dicta ordinaria auctoritate collati vacet, eciam si tanto tempore vacaverit, quod ejus collatio juxta Lateranensis statuta concilij, ad sedem predictam lègitime devoluta ipsaque ecclesia dispositioni apostolice specialiter reservata existat et super ea inter aliquos lis cujus statum haberi volumus pro expresso pendeat indecisa, dummodo tempore datum presentium non sit in ea alicui specialiter jus quesitum, cum omnibus juribus et pertinentijs suis, eidem Preceptorie, auctoritate apostolica tenore presentium de novo perpetuo unimus, annectimus et incorporamus, Ita quod liceat eidem Preceptori nunc et pro tempore existenti per se vel alium seu alios corporalem parochialis ecclesie juriumque et pertinentiarum predictorem possessionem propria auctoritate libere apprehendere perpetuoque retinere illiusque fructus, redditus et proventus, in suos ac preceptorie et ecclesie predictarum usus utilitatemque convertere, ac dicte ecclesie per presbyterem secularem aut predicti vel cujusvis alterius ordinis religiosum in divinis deserviri ac curam animarum illius parrochianorum exerceri facere diocesani loci vel cujusvis alterius licentia super hoc minime requisita, Non obstantibus voluntate nostra predicta ac bone memorie Bonifacij pape VIII similiter predecessoris nostri et alijs constitutionibus apostolicis contrarijs quibuscunque, Aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de hujusmodi vel alijs beneficijs ecclesiasticis in illis partibus, speciales vel generales dicte sedis vel legatorum ejus, litteras impetravit, etiam si per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum, Quas quidem litteras et processus habitos per easdem et inde secuta

quecunque, ad dictam ecclesiam volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quo ad assecutionem benefitiorum aliorum praejuditium generari nec non quibuslibet alijs privilegijs, indulgentijs et literis apostolicis generalibus vel specialibus quorumcumque tenorum existant perque presentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet vel deferri et de quibus quorumque totis tenoribus habendi sit in nostris literis mentio specialis Proviso quod ecclesia ipsa debitis propterea non fraudetur obsequijs et animarum cura in ea nullatenus negligatur sed ejus congrua supportentur onera consueta, Nos enim ex nunc irritum decernimus et inane si secus super hijs a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre absolutionis, advocationis, extinctionis, unionis, annexionis, incorporationis, voluntatis et decreti infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Rome apud Sanctum Petrum Anno incarnationis Dominice Millesimo quingentesimo primo Octavo Idus Augusti, Pontificatus nostri Anno nono.

Die beschikking werd, krachtens het geldende canonieke recht, geratificeerd door den Bisschop van Utrecht en het was in naam van deze, dat Philibertus Naturelli, protonotarius van den Heiligen Stoel, proost en aartsdiaken van den Stichtschen Kerkvoogd, op den 22 Mei 1504 den brief uitgaf, welke in dezer voege luidt: [1])

Philibertus Naturelli Dei gracia apostolice sedis prothonotarius ac praepositus et Archidyaconus Ecclesie Trajectensis, Ad universorum noticiam deducimus et deduci volumus per presentes, Quod cum ad nostram devenerit noticiam prochialem ecclesiam Sancte Agathe in Beverwijck, patrie Hollandie jurisdictionis Kennemarie nostrique Archidiaconatus et diocesis Trajectensis, Religiosis viris dominis commendatori et conventui seu domui Sancti Johannis Baptiste opidi Harlemensis, patrie, jurisdictionis et diocesis antedictis, auctoritate apostolica fore et esse unitam, annexam et incorporatam, Nobisque pro parte eorundem dominorum

---

1) Inv. Arch. Haarlem. Dl. I. No 1793. Ook afgedrukt in de Handvesten en Privilegien blz. 180.

Commendatoris et fratrum Conventualium dicte domus Harlemensis, fuerit humiliter supplicatum, quatenus unionem, annexionem et incorporationem hujusmodi admittere illisque nostrum consensum pariter et assensum adhibere, ac easdem auctoritate nostra ordinaria, ratificare, confirmare et approbare dignaremur, Nos igitur attendentes, hec ex tenore literarum apostolicarum ob divini cultus augmentationem, quam nos nullo modo impedire, sed pro viribus sustinere et promovere intendimus, fuisse et esse gratiose concessa et indulta, dictas unionem, annexionem et incorporationem auctoritate apostolica supradicta, ut premittitur concessa, auctoritate nostra ordinaria admittentes illisque nostrum consensum pariter et assensum adhibentes, easdem tenore presentium confirmamus, approbamus et ratificamus, ac grata et firma perpetuis futuris temporibus manere, suosque debitos fines et effectus sortiri volumus, Salvo quod, ne nos et nostri Successores dicte ecclesie Trajectensis, pro tempore prepositi et Archidiaconi, ex unione, annexione et incorporatione hujusmodi dampnum nimium aut dispendium patiamur, prefati domini Commendator et fratres conventuales pro tempore dicte domus Harlemensis et ipsa domus hujusmodi tractantibus nonnullis previjs, matura eciam deliberatione prehabita pro juribus seu legibus institutionis dicte prochialis ecclesie de Beverwijc jam unite, annexe et incorporate, ad nos et Archidiaconum pro tempore ecclesie Trajectensis pleno jure pertinentes, Nobis et dictis successoribus nostris, prepositis et Archidiaconis pro tempore ejusdem ecclesie Trajectensis, perpetuis futuris temporibus singulis annis, aut sotio prepositi pro tempore, semper in dominica qua in ecclesia dei pro introitu misse cantabitur: Cantate, aut infra octo dies ex post immediate sequentes, in civitate Trajectensis, suis proprijs periculis, sumptibus et expensis, pensionem annuam duorum lotonum argenti puri et purificati, pro nunc florenum aureum renensem monete quatuor electorum imperij de pondere constituente aut eorum verum valorem, in bona valuata pecunia dent, tradant et persolvant, Ipsique domini commendator et fratres conventuales, pro se, et suis pro tempore successoribus, nobis et antedictis eciam nostris successoribus, pensionem annuam duorum lotonum argenti puri et purificati hujusmodi, singulis annis perpetuis futuris temporibus premissorum occasione dare et persolvere, et de eisdem legitime ut premittitur satisfacere promiserunt, ac sese et singula sua et domus predicte bona, ad hujusmodi pensionis solutionem sic annue perpetuis futuris temporibus fatiendum, obligarunt et

ypothecarunt, prout in literis auctenticis, sigillis religiosorum virorum Gervasij de Zomeren, Baiuliui domus sancte Caterine Trajectensis antedicti ordinis Hierosolimitani, nec non Johannis Wilhelmi, moderni commendator antefate domus Sancti Johannis Harlemensis pro se et fratribus suis conventualibus ejusdem domus sigillatis, nobis desuper concessis et deliberatis, plenius continetur. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum, has nostras literas exinde fieri et per Notarium nostrum infrascriptum subscribi sigilloque nostri quo in similibus utimur jussimus et fecimus appensione muniri. Datum Anno a nativitate Domini Millesimo quingentesimo quarto Mensis Maij die vicesima secunda.

Mich. Keijen de Breda, Notarius.

Er gaan nu eenige jaren voorbij, dat we weinig belangrijks van de parochie te Beverwijk vermeld vinden. Nog altijd bezat de Commanderij daar, de scholasterij, het klerk- het bodeambacht enz., gelijk ons o. a. blijkt uit een accoord van 18 Febr. 1512, toen de Regeering van Beverwijk een dier rechten, namelijk de scholasterij, van den Commandeur, gedurende het leven van dezen, in pacht nam voor eene vergoeding van drie Rijnsche guldens in het jaar. [1]) Omtrent den algemeenen staat der gemeente, zoowel in 't wereldlijk bestuur als in het geestelijk regiment, vinden we een enkel, maar weinig afdoend bericht in de „Informacie upt stuck der Verpondinghe", van Staatswege in 1514 gehouden in alle steden en dorpen van Holland en West-Friesland, om eene nieuwe verdeeling der belastingen te maken [2]) De officieele mededeelingen, werden door 's Graven Commissarissen, in den

1) Inv. Arch. Haarlem. Dl. I. N°. 1869. Handv. en Priv. blz. 190.

2) Uitgegeven van wege de Maatsch. der Nederl. Letterk. door Prof. R. Fruin in 1866, bl. 17. In de „Enqueste upt stuck van de reductie van den Schiltaelen gedaen, in den jaere 1494", in 1876 door dezelfde Maatschappij in het licht gezonden, komt ook wel het verslag voor wat betreft Beverwijk, maar niets dat eenige opheldering zou kunnen geven omtrent het kerkelijk bewind aldaar.

regel opgeteekend uit den mond der respectieve pastoors, doch dit geschiedde op den 24 September 1514 te Beverwijk, naar de inlichtingen der Heeren van de Regeering, „alsoe de pastoer omtrent twee maenden geleden vertrocken es; (sij seggen) dat zij over acht of tien jaeren hadden 1000 communicanten ende hebben der nu maer 500 of 550, daer of dat derde paert mit hemluyden niet en geldt (niet bijdraagt in de algemeene lasten), overmits hunne armoede, ende dat die onder huere jurisdictie niet en wonen." [1]) Al laat nu deze Informacie ons in het onzekere wie in 1514 te Beverwijk pastoor was, zoo zijn we langs een anderen weg in staat gesteld een paar namen van pastoors omstreeks dezen tijd, op te geven. Allereerst uit den „Jairsanck (Naamlijst der overledenen) de A° xv^{c} decimo quinto" [2]) waarin voorkomen:

Meester Jan Willem Jansz., Commenduer († 1514)
Heer Florijs Van Borsselen, pastoir († ?)
Heer Jacob Claesz. Van Delft, pastoir († 1501)
Heer Pouwels Dircksz., pastoir († ?)
Heer Symon Jan Heynricxsz., pastoir († ?) enz. enz.

Vervolgens uit een schrijven van Nicolaus de Aretio, J. U. D. Proost van Ancona, pauselijk kapelaan enz. aan den Bisschop van Utrecht Philips van Bourgondien van 21 October 1518 [3]) waaruit blijkt dat destijds pastoor was te Beverwijk Heer Everhardus Henricss.

---

1) Eene zeer lezenswaardige studie omtrent den toestand van: „Holland en West-Friesland op het einde der middeleeuwen" naar aanleiding van de beide informatien samengesteld door Mr. J. A. Sillem, komt voor in: *De Gids* 1877 Dl. 1. bl. 512 sqq. Het is reeds van verschillende zijden opgemerkt, en niet overbodig het ook hier te herhalen, dat de informatien den toestand niet al te gunstig voorstellen, dewijl de autoriteiten, die de inlichtingen geven moesten er belang bij hadden zich zoo arm mogelijk te houden om niet te hoog in de gevraagde Belastingen aangeslagen te worden.

2) Inv. Archief Haarlem. Dl. 1, N°. 1905.

3) l. c. N°. 1796.

Diezelfde geestelijke herder was nog in zijne bediening in het jaar 1523, wanneer wij hem ontmoeten bij het samenstellen van nieuwe Regels voor de Memorie te Beverwijk. Vroeger hebben we aangetoond, wat onder de Memorie moet verstaan worden en medegedeeld welke ordonnantie betreffende dat onderwerp op den 20 Juli 1486 door den Bisschop van Utrecht was bekrachtigd. In 1523 voldeden die Regels niet meer aan de behoeften en, mag men de overwegingen gelooven, die de Bestuurders der Memorie er toe brachten de constitutie te herzien, dan zou het ergste te vreezen zijn geweest, wanneer men op den ouden weg was blijven voortgaan. Maar we weten, dat de kracht der woorden wel eens verder gaat dan het gewicht der feiten en dit zal ook hier wel het geval zijn geweest. Hoe het zij, men kwam er toe, dit voor de Beverwijksche kerk belangrijke onderwerp te wijzigen en aan te vullen en voor het vroegere Reglement, op den 24 November 1523 in de plaats te geven de volgende: [1])

Constitutiones certe concepte pro statu participum memoriarum ecclesie Beverwijckensis.

Notum sit universis et singulis has literas inspecturis, Quod nos commendator conventus Sancti Johannis Hierosolimitani in Haerlem, Curatus ecclesie Beverwijckensis, et nos ejusdem ecclesie vicarii infrascripti certiorati et proh dolor! sufficienter edocti, quod vicarii et alii residentes in dicta ecclesia, a recto tramite deviantes, minus regulate se gerant circa officium et negocia memorie in populi offendiculum, corporis bonorum memorie damnum et gravamen, et quod perniciosissimum est, in notabilem divini cultus dimiuntionem, ut errantes in viam (quantum in nobis est) veritatis, revocemus. Decrevimus dictis corruptelis et abusionibus oportunis occurrere remedijs, ut residentes majori concordia vivant, et bona memorie diligentiori sollicitudine custodiantur et reserventur et ad Dei honorem expendantur; Anno igitur Millesimo

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I, N° 1874.

quingentesimo vicesimo tercio, Mensis Novembris die vicesima quarta, simul congregati in conventu predicto, Considerantes quedam statuta ante aliquot annos impetrata et erecta in dicta ecclesia, teste experientia discordie et livoris materiam in dicta ecclesia deservientibus subministrasse. Que omnia revocantes, et pro revocatis et invalidis habentes (nisi in hys ubi cum sequentibus conveniant), collegimus unanimiter et concorditer ut fratrum concordia reviviscat, aliquos articulos ex ordine sequentes, quos pro statutis in dicta ecclesia ab omnibus observari cupimus: In pri- 1°.
mis quamvis, memoriarum que pro defunctorum anniversarijs largiri solent, et cetere quotidiane distributiones quarumcunque etiam rerum fuerint juxta juris dispositionem, et de rigore ejusdem solis vicarijs sive beneficiatis presentibus et in divinis servientibus veniunt duntaxat tradende, Tamen ne in ecclesia de Beverwijcko propter frequentem vicariorum absentiam, et eorundem non residentium incuriam, fidelibus defunctis qui pro remedio suorum peccaminum, in vita sua pro dictis memorijs rite peragendis, bona nonnulla pie sunt elargiti, suo contingat (quod absit) defraudari, aut alias privari commodoso obsequio, de speciali gratia officiantes aliquamdiu tolerati, jure matricis ecclesie et perpetuatorum vicariorum, salvo semper et non alias graciose deinceps admittendos, ordinamus hoc sc. medio quod loco hujusmodi vicariorum non residentium tempore absencie eorum durante, valeant subintrare ad memorie officia peragenda, et commoda exinde provenientia recipienda, dummodo ipsi officiantes ibidem residentes beneficiorum oneri cui se submiserunt, sine justa querela honeste deservierint. Item quod dicti officiantes facultatem officiandi a suis 2°.
vicarijs acceptam, in primis dum memorie participes esse petierint, exhibere tenentur magistro memoriarum, ecclesie rectori, sive vices ejus gerenti cum ceteris residentibus, qui cum de officiatione hujusmodi per eos implenda satis instructi fuerint si alias digni officio sic eis commisso reperti fuerint eos adprobantes, omnino ad memorie participium pie admittent, dummodo tamen onus subierint memoriarum modo infrascripto, videlicet quod vigilijs et missis defunctorum reverenter intersint, psalmos, lectiones, responsoria et cetera cantent et legant et crucem sequantur, sepulchra defunctorum, quorum agitur memoria, convisitent, prelegentique sacerdoti respondeant et intendant, quemadmodum dicti perpetuati faciunt, et absentes facere tenentur si personaliter residerent, ut porcionem fructuum dicte memorie eis pro rata contingentem participiant. Item quod omnes memoriarum participes, si velint ca- 3°.

paces fructuum dicte memorie judicari, quocunque tempore officium dicte memorie peragitur, eo tempore presentes (ut premittitur) se exhibeant religione induti, in vigilijs ante versum primi responsorij, in missa ante inchoationem epistole et tunc ibidem perseverent continue, donec dictum memorie officium per eos fuerit debite completum, tam in visitationibus sepulchrorum quam alias, Alioquin contrafaciens, porcione sibi pro illa vice competente privabitur, quoties aliquid horum transgredi repertus fuerit, nisi de speciali venia petita et obtenta a magistro memorie, qui pro tempore extiterit, ad nature necessaria peragenda aut in sacrario ad missam celebrandam se paraverit, aut in officio misse dicte ecclesie fuerit, aut inde redierit, aut in causis cure legitime fuerit impeditus, hoc est in sacramentorum administratione, confessionum auditione, sepulchrorum et egrotantium visitatione, discordantiumque (uti hoc contingit) concordatione. Aliqua exceptionum dictarum sic se habente, pro presenti talis reputabitur, et sua gaudebit memorie
4°. porcione. Si autem egrotatio corporalis quem detinuerit adeo graviter, ut chorum visitare commode nequeat, cum hoc legitime memoriarum magistro aut ejus socijs constiterit, suam integre distributionis porcionem talis sublevabit, pro rata temporis egrotatione durante, ac si semper memorie dicte officio personaliter interfuisset, Aut si aliqua alia causa rationabilis a jure premissa, aut negocia cure modo dicto sive memoriarum aliquem abesse coegerint, et quibus ex causa rationabili absentandi facultas data
5°. fuerit, illi nihilominus suam habebunt memoriam. Item quod singulis annis post solemnitatem obitus divi Martini facta sub vigilijs defunctorum proximis rectoris vicariorum et officiantium presentium dicte ecclesie, pro memoriarum magistrum convocatione ad locum consuetum, finitis vigilijs et visitatione sepulchrorum impleta, magister futuri instantis anni eligetur, ex capacibus memoriarum per saniorem partem vocum beneficiatorum et officiantium ejusdem ecclesie, ibidem in suis beneficijs et officijs cum effectu residentium, Qui electus per plures et conclusus cautione sufficienti prius memoriarum societati facta si petierit, magistratu suo fungetur, sub pena unius ducati aurei et justi ponderis, nisi
6°. ex rationabilibis causis fuerit supportatus. Cujus officium erit, terras et res dicte memorie, in quodam patenti registro notare et conscribere, et hujusmodi bona, res, terras, et emolimenta, prestito etiam desuper corporali juramento, curare sedulo, et tanquam sua conservare, recipere et fideliter colligere, et quantum in ipso est ampliare, In singulis vigilijs et missis defuncto-

rum in quibus distributio venit facienda cuilibet participati porcionem suam competentem tradere aut tradenda suo tempore colligere atque reservare, Convocationes participantium indicere, in convacationibus articulos super quibus facte sunt proponere, deliberata et conclusa exsequi, cedulas nomina eorum quorum memoria fiet continentes conscribere, easque predicanti sacerdoti publicandas exhibere, locis et temporibus consuetis, Ex rationabilibus causis licentiam absentandi dare et absentes signare, illorumque porcionem conservare collectam et repositam, Et in fine anni post dictam solemnitatem divi Martini finitis proximis vigilijs, de singulis receptis, levatis, recollectis et ministratis rationem reddere, ac registra computationum, una cum registro bonorum et rerum dicte memorie bene correcta, socijs memorie predictis exhibere realiter et cum effectu, Et ut omnis rancoris et murmuris occasio inter chorisocios et memorie magistrum propter absentum signationem tollatur, in qualibet memoria post plenariam sepulchrorum visitationem singulis presentibus plumbum distribuere et suo tempore secundum distributi plumbi rationem ipsis respondere, Si autem in premissis implendis (quod Deus avertat) culpabilis repertus fuerit, et se involuntarium exhibuerit, seclusus erit tam diu a consorcio et participio dicte memorie, quamdiu omnia predictorum singula plene et integre impleverit Tenebiturque preterea ad interesse societati dicti de omnibus damnis que occasione hujus incurie sive pertinacie exsurgere contigerit, ad bonorum virorum arbitrium et dictamen, sub ypotheca omnium bonorum suorum, mobilium et immobilium, presentium et futurorum, in quacunque specie ubilibet locorum existentium. Ratione 7°.
autem magistri memoriarum (sic ut premittitur) facta, eligi debet novus magister modo per omnia supra scripto, qui recipere debet a socijs memorie dictis sua eorum registra ut supra correcta, et eis a priore magistro exhibita ut ita omnia, uti superius sunt tacta, tempore sui magistratus rite exequatur, Aut si communitati congruum videatur, et prior magister requisitus, se benevolus reddiderit ad hujusmodi officium adhuc anno sequenti implendum, continuari poterit per dictam communitatem ad exercendum ut supra, Sed si recusaverit, ad illud implendum coactione pene supradicte proximo anno astringi non poterit, sed eo anno absolutus ab hujusmodi officii exercicio manebit indemnis. Item quod 8°.
nemo ex residentibus sive vicarijs sive officiantibus, se de receptione reddituum, seu aliquo alio officio memoriarum magistro commisso, sine ejus speciali et expresso consensu immisceat, sub

poena memorie ad tres menses, toties quoties transgressor dicti
9°. statuti repertus fuerit. Item quia rationi consonum est, quod plura impendentes socijs chori officia, et quibus graviora incumbunt onera, uberioribus gaudere debeant stipendijs, Statuimus, quod curatus dicte ecclesie seu ejus vices gerens gaudebit una portione et dimidia, Magister quoque memorie pro suis laboribus, equale stipendium cum curato consequetur, Custos vero dicte ecclesie ob officia diversa chorisocijs impendenda, mediam sublevabit porcionem, Et hoc si in memoria cum alijs non deserviverit, Si autem ita qualificatus fuerit, qui in memoria deserviverit, nihil intuitu custodie sue propter ordinariam portionem ex memorie
10°. fructibus consequetur, Item si aliqua onera emerserint sufferenda ex terris et bonis ad dictam memoriam spectantibus, Statuimus ut ex recollectis absentum hujusmodi sustentari debeant, Et si hujusmodi recollecta minus fuerint sufficientia, ex tunc equaliter de fructibus sociorum dicte memorie onerum compensatio fieri debet, duntaxat corpore bonorum memorie sano et integro salvato indecens profecto est, de corpore bonorum memorie vel de incorporandis eidem, sumere onerum sustentationem, cum sit ut notum est, temporis successu deperire et exhauriri illud posset
11°. omnino. Item quia magistro memorie pro tempore competit facultas ex rationabilibus causis, licentiam absentandi dare, ne dicta auctoritas ipsi odio aut favore, corruptele materiam subministret, de alio laxis habenis passim absentandi occasionem judicans rationabilem, de reliquo quoque rigida censura omnes causas decernens insufficientes, declarande sunt cause absentandi rationabiles supra expresse, egritudo scilicet corporalis, nature necessitas, occupatio circa misse officium perficiendum, et memoriarum cureque negocium, preter dictas causas, si magister memoriarum aliquas judicet causas rationabiles conscientie sue gravamen (cui
12°. hoc committitur) non evadet; Item ut omnis suspicio tollatur, ordinamus de clavibus arche sive capse memorie, quod unam custodiet curatus dicte ecclesie seu ejus vices gerens, secundam magister memorie pro tempore existens, terciam senior vicarius, quod si nullus vicarius resideat, acceptabit eam senior dominus de memoria. Item ut de denarijs traditis et assignatis pro memoria aliquorum perpetuo facienda fructus emanatur, Statuimus ut omne illud quod ad memoriam comparandam, vel in elemosinam a quocunque datum fuerit, assignatum aut legatum, debet servari in quadam capsa ad hoc deputanda, ut congruo tempore redditus exinde in augmentum corporis memorie emanatur, ne talium

intentio frustretur, et populus ab elemosinis in talibus dandis retrahatur; Item si duo vel plures pro aliqua dicte ecclesie vicaria 13°.
litigaverint quamdiu neuter eorum possiderit, et in fructuum perceptionem rite missus fuerit memoria illius vicarie, quamdiu lites hujusmodi extiterint eorum aliquis memorie capax erit minime, sed illius memorie proventus interim memoriarum utilitati cedent.
Item nullus vicariorum debet esse participans nisi emancipatus, 14°.
et in gradu diaconatus ad minus fuerit constitutus. Item ut vi- 15°.
carij in bonis suarum vicariarum conservandis et recuperandis sint diligentiores, Ordinamus quod nullus vicarius ex nudo titulo amissis et non existentibus bonis per meram negligentiam, erit memoriarum particeps, Insuper si compertum fuerit aliqua bona in ejus fundatione contenta, vendita, perdita, alienata, vel alias omnino distracta et exinanita esse, sic quod in uberiores redditus de licentia ordinarij conversa non fuerint, et hoc per negligentiam vicarij ipsa regentis et scientis, quod pro posse non restitit, Ex tunc talis vicarius vel ejus officians non erit amplius memoriarum particeps, salvo tamen quod metus cadens in constantem virum, ipsum ad rationabile tempus poterit excusare;
Item quod nulla vicaria in ecclesia dicta fundanda, poterit me- 16°.
moriarum esse particeps, cujus bona in fundatione sive dotatione conscripta aut penitus conficta sunt et nulla, aut ad fundatorem titulo proprietatis non pertinuerint tempore fundationis, aut que tunc transferre non potuit. Item ad obviandum dissensionum 17°.
scandalis, que potuerint oriri (uti sepe in plurimis locis orta et nata sunt) inter officiantes, ex rejectionibus et repulsionibus quorundam, et iterum aliorum ad illorum loca et officia intrusionibus et impositionibus, pro pace talium conservanda Statuimus, quod ad officiandum in aliqua vicaria dicte ecclesie non debet assumi extraneus sacerdos, qui non est natus de oppido Beverwijckensi a suis genitoribus vel progenitoribus, dummodo ibidem fuerit intraneus ydoneus et officiare voluerit, quemadmodum extraneus, sed talis perferri debet extraneo, ubi simul et eodem tempore insteterint, Si vero intraneus non insteterit, potest extunc extraneus instans assumi, Et cum propter defectum et absentiam intraneorum sacerdotum, aliquis extraneus officiationem alicujus vicarie fuerit assequutus, talis, quamdiu officiare voluerit, non debet expelli propter supervenientem intraneum, Nec officiantes residentes debent posse expelli, propter instantes ad officiandum, dummodo pro pecunio in principio assumptionis eorum officij a suis vicarijs constituto, absque ulteriori pecunio petendo vel extor-

quendo, debite servire et officiare voluerint, nisi vicarij talium officiantium personaliter residere venerint et residentes permanserint, Si autem dictorum officiantium aliquis servire vel officiare vicario perpetuato in officio vicarie sue recusaverit, pro pecunio ei assignato a principio commissionis sue officiationis, ex tunc vicarius ille liber erit et poterit officiatione sui beneficij committere cuicunque voluerit pro beneplacito voluntatis proprie, primo tamen hujusmodi ordinationis puncto in hoc servato, videlicet ubi intraneum et extraneum simul intrare contigerit, quod tunc intraneus preferetur extraneo, alioquin extraneo committi poterit, Qui vero contrarium premissorum fecerit vel ad officiandum intraverit et perseveraverit contra premissa, inabilis erit ad partici-
18°. pandum, quamdiu contrarium premissorum continuaverit. Item si non fuerint ad officiandum quoad numerum vicariorum intranei vel extranei tot quot sunt ibi vicarie deserviende, extunc aliquis dictorum vicariorum residentium vel officiantium potest deservire in duabus vel tribus vicarijs uti onera dictarum vicariarum expostulaverint, pro una tamen duntaxat erit capax participii memoriarum, sed residentium cedet communitati participantium, Et si talis fuerit pro officio bene gesto praemiandus, hoc faciet communitas memoriarum competente cui commodum cedet fructuum, nisi vicarius absens ipse pro officio sic facto hoc honeste
19°. facere et praemiare voluerit. Item ne unus et idem sive vicarius sive officians qui ex personarum defectu plurium vicariarum onus acceptavit, dolose (quod absit) nitatur supervenientes de post dominos et pro memoria instantes excludere, et ad voluntatem vicariorum offerendis officium deserviendi in memoria denegare, ut ipsi pauciores pinguioribus distributionibus gaudeant, Statuimus declarantes precedentem articulum, quod nemo in pluribus vicarijs deserviet ubi domini sufficientes fuerint, quorum quilibet distinctum officium acceptare valeat, et desideret, sub pena privationis
20°. memorie, donec et quousque dicte ordinationi obediat. Item ne contingat predictam memoriam exhauriri vel saltem attenuari subtili ingenio quorundam, qui cupiditate avaricie plus ducti quam pietatis amore, erigere forte possent vicarias in dicta ecclesia modici valoris, ut illorum pretextum pinguia dicte memorie consequantur, Quod re vera in symoniacam videtur vergere magis cupidinem, quam in divini cultus augmentationem, idque ex vicariarum translationibus etiam potest evenire, Hinc ut obvietur ordinamus, quod deinceps nullum beneficium in dicta ecclesia erigendum seu ad illam transferendum, particeps erit earum memoriarum, que

ante ejus fundationem seu translationem in elemosinas sunt assignate, sed tamen earum que post assignabuntur, Nisi hujusmodi novum beneficium seu translatum habuerit annuatim oneribus realibus deductis in certis terris sive bonis octodecim florenos renenses et in similibus bonis corpori memoriarum unum florenum renensem annue assignaverit. Item si que controversie seu 21°.
contentiones aut alie questiones inter vicarios residentes seu officiantes, de re seu causa ad memoriam spectante oboriantur, debent hujusmodi referri ad judicium et dictamen rectoris ecclesie vicariorum residentium et officiantium, eorumque judicijs et dictamini stare et parere. Item si forte alter alteri occasione mote 22°.
questionis seu differentie injuriam dixerit aut fecerit, debet injuriam faciens id emendare et corrigere ad arbitrium et decretum dominorum praefatorum, Idem erit de injuriantibus in convocatione vel extra pretextu vocis et suffragij in convocatione facti, Et si non paruerit eorum dictamini, et se emendare recusaverit, talis privatus erit commodo memoriarum, quoadusque ad arbitrium dictorum dominorum se emendaverit. Item quicunque bene- 23°.
ficiatorum et officiantium dicte ecclesie voluerit memorie sepedicte esse particeps, debet in omnibus juxta hec statuta esse qualificatus Et ante omnia in animam suam promittere ad manus ecclesie rectoris, vel memoriarum magistri, qui pro tempore extiterit, consocijs ad convocationem vocatis, tam statuta predicta quam forsitan in posterum ordinanda rite, se servaturum esse, et ad memoriarum profectum pro potentia et scientia suis respecturum, alioquin inabilis reputabitur, donec et quousque fecerit. Item nullus 24°.
participantium secreta, eorum que in convocationibus tractantur, revelabit, sub pena amissionis memoriarum ad tres menses proximos post revelationem perceptam, Et quod hujusmodi revelantis portio in casu revelationis, applicetur communitati sive corpori memoriarum predicto. Item quod quilibet participantium in con- 25°.
vocationibus presens unam habebit vocem, pastor vero ecclesie instar prelatorum Trajectensium duas. Item quod hujusmodi sta- 26°.
tuta in toto vel particulatim debent posse augeri vel minui toties quoties opus fuerit, ac temporum et hominum qualitas id consuluerit, communi tamen omnium eorum quorum interest consensu requisito et obtento.

In testimonium ratificationis et approbationis omnium ordinationum et statutorum predictorum Nos Commendator, Curatus et infrascripti vicarij ecclesie de Beverwijck, nomina nostra proprijs manibus huic cedule subscripsimus, Venerabilem Dominum Vica-

rium reverendissimi Domini Trajectensis humiliter deprecantes, quatenus predicta et singula statuta, auctoritate sua ordinaria approbare et confirmare, literasque suas confirmatorias sigillatas, huic cedule transfigere dignetur, Et ut ad dictorum statutorum (si fortassis recalcitrare attentaverint) observationem strictius arceantur, Dominis Provisori et Decano jurisdictionis Kenemarie auctoritatem impartiri ut ad dictorum statutorum observationem, omnes et singulos, si opus fuerit mediantibus censuris, compellere valeant cum effectu.

Fr. Simon de Zanen, Commendator.

Fr. Everhardus f. Henrici, curatus ecclesie parochialis in Beverwijck.

Zwederus van d'Maern, Vicarius ecclesie Sancti Joannis Trajectensis.

Florentius Philippi Say alias Aricum, Ita est.

Joannes filius Petri Wit, Ita est.

Wilhelmus Spijker de Tetrode.

Jacobus van der Dellr, nomine procuratorio ex parte Domini Decani de Wijck in Duerstede.

Wilhelmus de Blomendael, Ita est.

Dominus Nicolaus Duer.

Joannes de Scoenhovia, Canonicus ecclesie Sancti Nicolai in Iselsteyn.

Deze Regels werden onderworpen aan den Bisschop van Utrecht Philips van Boergondien, die ze goedkeurde en bekrachtigde bij zijn hiervolgend schrijven van 20 Januari 1524. [1])

Philippus de Burgundia, Dei et apostolice sedis gratia Episcopus Trajectensis ad perpetuam rei memoriam, Hys que pro divini cultus augmento provide ordinata sunt, ut illibata persistant, libenter adycimus roboris firmitatem, Quia itaque jam dudum nonnulla statuta rationabilia et ordinationes per pastorem parochialis de Beverwijck simul cum beneficiatis et officiatis in eadem ecclesia, nostre dioceseos, concepta, perque eosdem deliberata et conclusa fuerunt, et nobis deinde presentata pro illorum ordinaria admissione et opprobatione. Nos igitur Philippus Episcopus prefatus ad humilem supplicationem dictorum statuentium nobis porrectam, statuta et ordinationes hujusmodi, omniaque et singula inibi contenta, prout in cedula cui presentes nostre littere sunt

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I. No. 1874.

transfixe, describuntur, in quantum jurisdictioni nostre ordinarie ac preeminentie et superioritati nostre non prejudicent, Auctoritate nostra ordinaria tenore presentium ratificamus, approbamus et in Dei nomine confirmamus, volumusque inviolabiliter observari, jure communi atque nostro et matricis ecclesie predicte et cujuslibet alterius semper salvo. Mandantes et committentes Provisori et Decano jurisdictionis nostre Kennemarie, quatenus ad hujusmodi statutorum et ordinationum observationem, omnes et singulos qui eadem infringere aut in contrarium eorundem aliquid attentare presumpserint, vijs et remedijs juris necessarijs et oportunis ac alias per censuram ecclesiasticam compellant, censuras enim quas ipsi in hac parte canonice tulerint in rebelles faciemus auctore divino inviolabiliter observari. Datum sub sigillo nostro ad causas Anno Domini Millesimo quingentesimo vicesimo quarto die vero vicesima mensis Januarii.

Meermalen zullen we de Memorie en de Memorie-meesters, die in de geschiedenis der kerk van Beverwijk eene belangrijke plaats beslaan, nog ontmoeten en gaandeweg zullen cns wellicht bijzonderheden onder de oogen komen, welke ons een helderder begrip omtrent deze zaak zullen doen vormen. Het getal van degenen, wier belangen er rechtstreeks of zijdelings bij betrokken waren, was vrij groot en daaronder komt ook voor de schilder Joan Van Scorel, kanunnik van St. Marien te Utrecht en bezitter der vicarij op het altaar van St. Agatha in de kerk te Beverwijk. In die hoedanigheid stond hij, waarschijnlijk in 1528 of kort daarna zijne aanspraken op aandeel in de Memorie-inkomsten af, aan Heer Henricus Sceppel, bij dit briefje. [1])

Ego Joanes Scorelius Canonicus beate Marie ecclesie Trajectensis et vicarius ad altare S. Agathe virginis, consentio quod venerabilis dominus Henricus Sceppel sit particeps memoriarum in ecclesia de beverwijck, meo nomine, quod testor manu mea propria. Actum dic dominica quadragesima anno (.... [2]) durante tamen hoc anno inclusive ad festum omnium Sanctorum.

Jo. SCORELIUS ss. ut supra.

(Wordt vervolgd.) *Haarlem.* C. J. GONNET.

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I. No 1903.

2) Het jaartal is er uitgescheurd. Het kan niet hebben plaats gehad vóór 1528, want in dat jaar werd Joan Van Scorel, Kanunnik.

HET APOSTOLISCH-VICARISSCHAP

VAN

JOANNES VAN BIJLEVELT

(Vervolg van bl. 267 en slot.)

X.

De jansenistische pseudobisschop Barchman Wuytiers begon al spoedig na zijne consecratie alles in beweging te brengen en zich openlijk voor te doen als ware hij werkelijk de wettige Bisschop en het geestelijk hoofd der katholieken van de Hollandsche Missie. Eerst begaf hij zich naar Utrecht, pontificeerde en preekte daar niet alleen, maar vermat zich zelfs, een zoogenaamd Herderlijk schrijven aan al de geestelijken en geloovigen der Vereenigde Provinciën te rigten, waarin hij hun kennis gaf van zijne benoeming en wijding tot Aartsbisschop van Utrecht. Dat Mandement durfde hij aan al de katholieke geestelijken zenden met een eigenhandig schrijven, waarvan we nog een exemplaar bezitten, door van Bijlevelt aan Hoynck gezonden. Het luidde aldus: „Eerw. Heer, „ik oordeel mijn pligt te sijn UEerw. door de nevens„gaende Herdelijke brief tot vrede en eenigheyt op te „wecken en te vermaenen om de stem van uwen Herder „te hooren.

Verblijve UEerw. dienstbereyde

Utrecht, den 21 Jan. 1726. Corn.: Jo: Artb. v. Utrecht."

Ook aan de Kanunniken van Haarlem had hij den 19 Januarij een exemplaar van zijn Mandement gezonden met een geleidend schrijven, waarin hij zich voordoet als hun Vicaris bij openstaanden Zetel en verdediger hunner

regten, terwijl hij hen aanspoort om van hunne regten gebruik te maken en in de behoefte van Haarlem's kerk te voorzien; bleven zij in gebreke, dan zou hij van zijn Aartsbisschoppelijk gezag gebruik maken en *jure devoluto*, zoo 't heeten moest, een Bisschop van Haarlem aanstellen. Het Kapittel was wijs genoeg om dat bespottelijk geschrijf tegelijk met zijn Mandement hem eenvoudig, zonder een letter antwoord, terug te zenden, zooals blijkt uit zijn later schrijven van 12 December daaraanvolgende, waarover zoo aanstonds.

Algemeen stond men verslagen over zulk eene verregaande onbeschaamdheid. De geestelijken raadpleegden den Apostolischen Vicaris, wat met het pseudomandement te doen; v. B. raadde al dat geschrijf maar stil ter zijde te leggen, en als niet ontvangen te beschouwen; welke raad door den Nuntius volkomen werd goedgekeurd. Ook de reguliere Oversten hadden hunnen paters denzelfden raad gegeven. Nogtans, daar men uit die stoute handelwijze begon te vreezen dat hij door de Staten als hoofd van al de katholieken was erkend, en hij bovendien te Utrecht bij de Magistraat en andere voorname personen zijn hof maakte, zich in de kerken openlijk in bisschoppelijk gewaad vertoonde en meermalen preekte, waardoor groote opschudding ontstond, begreep v. B. hem in die stad het rijk niet langer alleen te moeten laten en begaf zich insgelijks naar Utrecht, 't geen den geestelijken aldaar niet weinig genoegen deed. Hij wendde zich tot eenige leden van de Staten der Provincie Utrecht en vernam weldra tot zijne groote verligting en troost dat Barchman niet de minste volmagt over de katholieken van hen ontvangen had, hoezeer ze ook tot vervelens toe met zijne aanzoeken waren lastig gevallen. De Vicaris toonde hun nu aan hoe het voor de katholieken onmogelijk was, met hen die zich van de katholieke Kerk hadden losgescheurd, eenige

gemeenschap in het godsdienstige te houden. Op aanraden van diezelfde leden der Staten sprak hij ook met den regerenden Burgemeester van Utrecht, dien hij zoo gunstig voor de katholieken wist te stemmen, dat deze hem beloofde, hen niet slechts niet tegen te zullen werken, maar zelfs, voor zoover zijne betrekking zou toelaten, waar zij 't mogten verlangen, hun van dienst te zullen wezen. Bovendien rigtte hij zich tot den Opperschout der stad, wien hij zijne vrees te kennen gaf voor den oudste of „senior" der Burgemeesters, die meer dan de anderen den jansenisten genegen was. „Maak u maar niet „door die ijdele schrikbeelden beangst", was het antwoord, „want er is niets bij de Staten van Utrecht noch bij de „Magistraat ten gunste van Barchman vastgesteld en er „zal ook nooit zoo iets vastgesteld worden. Barchman is „niet van die mannen, door wien heil in Israël zal komen. „Houd maar goeden moed; ik zal uwe belangen altijd „voorstaan." De Vicaris liet ook niet na van die gelegenheid gebruik te maken om die Regeringsmannen beter op de hoogte te brengen van den strijd tusschen de katholieken en de jansenisten, en gaf hun onder anderen het kort te voren uitgekomen werk van Hoynck van Papendrecht „Historie van de kerk van Utrecht" te lezen. Hij kon dan ook den Aartspriester van Utrecht Martinus van Hees en de andere geestelijken aldaar volkomen gerust stellen en bemoedigen. Blijkens zijn later schrijven aan Hoynck dd. 22 Januarij 1726 had „den opperschout de verkoopinge daervan [het bovengemelde Mandement van Barchman] verbooden en de exemplairen by den drucker laten ophaelen, want den Staet kent geen bisschop van Utrecht." Barchman begreep weldra dat te Utrecht zijn rijk geeindigd was. Zelfs de predikanten begonnen tegen hem in hunne predikatien uit te varen. Zij konden 't niet uitstaan, en geen wonder, dat een Bisschop zich

openlijk in Utrecht durfde vertoonen. Hij zag zich dan genoodzaakt die stad te verlaten, ging van daar naar Leiden, waar hij echter evenmin mogt slagen en toog toen naar Amsterdam, waar de Regering hem beter gezind was en hij, met behulp der Magistraat, een geestelijke van zijne partij in het R. K. Maagdenhuis wist in te dringen, waarover later. Wat we hier mededeelden (uitgenomen de kleine bijzonderheid uit den bovenaangehaalden brief van 22 Januarij 1726) vonden we door den Vicaris opgeteekend in zijn Kort Verslag of „Memoriale breve" dat hij naar de Propaganda zond, over het gebeurde op de Missie van 11 Januarij tot 24 Mei 1726. [1])

---

1) Wij lezen daar als volgt:

Cornelius Joannes Barchman pseudo-Episcopus circa hujus anni auspicium Ultrajectum advenit, et maximo ambitionis aestu abreptus, sese Archi Episcopum Ultrajectinum electum ac consecratum esse per Literas circulares quaquaversum annunciavit. His Literis pseudo-pastoralibus, cui schedula manu propria exarata adjuncta erat, singulos Pastores et Missionarios ad pacem, et audiendam pastoris sui vocem hortatur, et verbis, ad fallendum compositis, fidelibus persuadere annititur, sese a Deo missum esse, ut diuturna in hac Missione dissidia tollat, et diutissime desideratam concordiam restauret.

Dnus Martinus van Hees Districtus Ultrajectensis Archi-presbyter, visis his Literis stupore attonitus Missionarios utriusque Cleri mox convocat, ut una deliberarent, quid in hoc difficili negotio agendum; qui omnes unanimi consilio constituerunt, ut Religiosi ad suos respective superiores, Archipresbyter vero ad me Literas desuper exararent. Quae simul atque intellexi, sciens ea melius coram, quam Literis actum iri, mox Ultrajectum profectus sum, et altera die aliquos Moderatores Provinciae Ultrajectensis accessi, explorans, num Barchman ullam ab iis in Romano-Catholicos facultatem obtinuisset, et intelligens quod non, quamquam importunis sollicitationibus eam extorquere conatus fuisset, aperui praecipuum itineris mei scopum, nimirum ut ambitiosis Barchmanni conatibus obviam irem, et potentium Amicorum meorum praesidio suffultus efficerem, ne Romano-Catholici fastui et dominio Refractariorum subjicerentur, ostendens, quod nullum cum iis, utpote ab unitate Ecclesiae schismate separatis, in divinis possimus habere commercium.

Iisdem deinde Moderatoribus suadentibus, Consulem pro tempore Regentem adivi, et animum ejusdem nobis ita benevolum reddidi, ut nedum Romano-Catholicis se adversarium non fore, sed et, ubi res illorum postu-

Bovendien vernemen we nog uit een brief van den Vicaris dd. 12 April 1726 dat, ten gevolge van zijne bemoeijingen, aan de jansenisten van wege de Staten der Provincie Utrecht order werd gegeven om het bouwen aan hun Seminarie te Amersfoort te staken: "Het optimmeren "is verbooden", schrijft hij, "de wercklieden bedanckt

---

larent, studia et officia sua (: quantum quidem sua dignitas fidesque paterentur:) non desideranda promiserit.

Tum ad summum Civitatis Ultrajectinae Praetorem me contuli, qui me beniguissime excipere, cumque causam Romano-Catholicam ei diligentissime commendarem, ac nostros angores, ne senior Consulum refractariis prae caeteris addictus, rei Catholicae forsan obesset, proponerem, respondere dignatus est: *Noli his vanis terreri angoribus: nil enim apud Ordines Ultrajectenses, vel Magistratum in favorem Barchmanni constitutum est, vel constituendum est unquam. Barchman non est de semine virorum illorum, per quem fiet salus in Israël. Macte igitur sis animo, partes tuas semper tuebor etc.*

Hanc occasionem arripiens, pro statione Patris Ignatii Piers Soc. Jesu in Civitate Ultrajectensi missionarii Moderatores precatus sum, ut eo nimirum mortuo, vel fatiscente, alter ejusdem Societatis surrogari permitteretur, quod mei gratia sese pro viribus acturos spopouderunt.

Variis deinde vicibus ab aliis in Regimine et sublimitate positis invitatus sum, quibus illa occasione artes et fallacias Refractariorum, sinceritatem vero Romano-Catholicorum inculcare non praetermisi, et Librum Dui Hoyuck, qui larvam iis detrahit, aliosq. legendos tradidi, ut confirmationem illorum, quae dixeram, propriis oculis intuerentur.

Et ut rem paucis complectam, Emni P.P., nihil non egi, quod bono missionis aliquo modo expedire judicavi; ac demum Archipresbyterum Dnum Martinum van Hees, aliosque presbyteros tam in, quam extra Civitatem Ultrajectensem ad constantiam animavi, ne ullis periculis terreri, aut blanditiis moveri se sinant, quo minus intrepide, cum res exigit, pro veritate et justitia loquantur.

Videns itaque Barchman se oleum et operam perdere apud Moderatores Ultrajectenses, Leydam discessit, ratus, apud Magistratum Leydensem rem meliorem exitum habituram, quae aliter tamen, atque opinabatur, successit. Quare (: aliis praevie in lucem protrusis Literis pastoralibus, et appellatione ad Concilium generale a Bulla novissima Sanctitatis suae adversus eum edita:) Amstelodamum proficiscitur, ubi Moderatores magis benevolos, et melius in se animatos invenit, tantamque suis artificiis gratiam apud eos brevi iuivit, ut illius respectu sacerdotem ejusdem factionis in Orphano-trophium Virginum intrudi curarint modo et ordine in adjuncto memoriali peculiariter relatis.

„en gedeputeerden gezonden om de boecken die sij daer „leerde, te examineren, soodat die comedie in een tra„gaedie is verandert en men de neerslachtighijd uyt de „aensichten der Jansenisten kan leesen." Nog in 't laatst van Mei stond het bouwen stil. Hij schrijft daarover den 24 Mei 1726: „Pater van der Clooster die tot Amers„foort staet, is gisteren hier geweest, en seyde mij dat „het queeckschool noch stil stond met bouwen en weynige „apparentie was dat sy wederom voort souden gaen, maer „siet hier wat raers: als de predikanten quamen om dien „bouw te visiteeren en de meesters vroegen oft sy dat „boeckje gemaeckt hadden voor het oprechten van het „queeckschool, soo seyde sy neen: ofte sij het oc niet ge„sien hadden en predicant haelde er een uyt syn sack en „gaf het dien jansenist, doen seyde hy dat hebben de „jesuieten gemaeckt om ons hatelyck te maken. Wat „dunckt Uamp van so een schoft."

Juist toen Barchman zich te Utrecht wilde doen gelden, verscheen de Excommunicatie-Bul van Paus Benedictus XIII d.d. 6 December 1725, waarbij Barchman en de priesters die onder den valschen naam van Kanunniken, tot zijne heiligschendende consecratie hadden medegewerkt, en in 't algemeen allen die hun partij aanhingen, geëxcommuniceerd en als scheurmakers te houden en te vermijden „*vitandi*" verklaard werden. Zoodra de Vicaris de Bul ontvangen had, liet hij een paar duizend exemplaren van eene Hollandsche vertaling drukken en over de geheele Missie verspreiden; in zeer korten tijd kwam ze dan ook in handen van al de katholieken, zelfs ook van de jansenisten. Het behoeft niet gezegd dat er verscheidene schotschriften van den kant dezer laatsten tegen uitkwamen. [1]) — „In Utrecht", schrijft v. B. den 18 Fe-

1) In het meergemeld „Memoriale breve" van 24 Mei 1726 lezen we daarvan: „Bullam Sanctissimi Dni Nostri, qua Barchman cum asseclis suis

bruarij, „roepen de jansenisten uyt, dat de bulle niet „gemaeckt is door den Paus of door hem uytgegeven, „maer door de p. p. Jesuieten van Brussel, andere, „indien se waerlyck van Romen komt, so is sy waerlyck „den antichrist. Siet hoeverre die ondeugt kômt."

Barchman gaf van zijn kant een *Openlijke verklaring* tegen de Bul uit, met een Appel van het Excommunicatie-vonnis op een algemeen Concilie. Deze stukken zond hij echter niet aan de katholieke geestelijken zooals hij met zijn Mandement gedaan had. De ontvangst welke dit algemeen te beurt was gevallen hield hem zeker daarvan terug. Doch het Kapittel van Haarlem mogt de eer genieten er een exemplaar van te ontvangen, „als blijk van zijne pligtsvervulling, hartelijke en innige liefde voor 't kapittel, niettegenstaande het zijn Mandement hem zoo onheusch had teruggezonden." Hij vermaant het daarbij tevens op nieuw om toch van zijn regt gebruik te maken en een geschikt, waarheid- en vredelievend man tot Bisschop van Haarlem te kiezen en hem ter consecratie voor te stellen. Dit alles lezen we in eene copie van zijn brief dd. 12 December 1726, die we in het Archief van het Kapittel gevonden hebben. [1]) Uit het meer aangehaald

---

„excommunicatus, et tamquam schismaticus vitandus declaratur, mox typis „imprimi, et ad minus bis millia Exemplarium per universam Missionem „dispergi curavi, quae ad omnium Romano-Catholicorum brevissimo tem„poris spatio, quin et Refractariorum manus pervenisse, quaedam ab ipsis „in lucem protrusa scriptiuncula Bullis Pontificiis maxime injuriosa satis „demonstrant."

1) Ziehier die geheele copie: „Amplissimo Dno Decano et Canonicis Ca„pituli Cathedralis Harlemensis:

„Quamvis epistolas Pastorales additasque Litteras meas, quas ad vos circa „initium anni hujus perferre curaveram ad me remiseritis, officii tamen „mei non immemor, nec intimae erga vos charitatis viscera deponens, nunc „quoque *Declarationem publicam*, una cum appellatione nostra a quodam „Brevi praeferente nomen SS. P. Benedicti XIII Romae 6 Decembris 1725 „dato ad vos mittendam duxi. Legite, ejusque momenta perpendite. Prae-

werk van Mozzi vernemen we dat het Kapittel ook dezen brief, zonder eenig antwoord, terugzond zooals die ontvangen was. Mozzi had, gelijk we reeds gezegd hebben, zijne mededeelingen over het Haarlemsch Kapittel van Stafford. In ons Archief hebben we daar niets van gevonden.

Even vóór de Veertigdaagsche Vaste ontving de Vicaris van den Nuntius een Pauselijke Bul betreffende het Jubilé van het heilig jaar 1725. In de benarde omstandigheden van de Missie kostte het weder veel overleg en moeite om de geloovigen in de Provincie Holland aan die groote geestelijke weldaad deelachtig te maken. Zie hier wat de Vicaris, na veel bespreking met zijne Aartspriesters, in zijn brief van 2 April 1726, als zijn vastgesteld plan aan H. mededeelt: „Het is nue vast dat „tselve [t Jubilé] sal beginnen op Palmsondag en H. Drie„vuldighydsdagh eyndigen. Om in Holland soo te be„schikken dat er geen ongemack van komt, soo gaet „H^r Hanssen [zijn Secretaris] morgen naer Amsterdam „om volgens mijn intentie twerck met Wyckersloot en

---

„tensa excommunicatio in dicto Brevi enuntiata, quae forte alienos vos a „nobis fecit, fundamento amplius esse non poterit, quo legitimam metro„politani vestri auctoritatem respuatis, nec etiam eam, quam ut Vicarius „Capituli vestri Sede vacante, exerceo et exercere pergam, donec per legi„timam Episcopi Harlemensis institutionem Ecclesiae Vestrae provisum fuerit. „Quapropter jure vestro, quod liberum vobis modo est, utentes virum ido„neum pacis et veritatis amantem canonice eligite eumque cum legitimo ele„ctionis vestrae documento approbandum et consecrandum nobis praesentate. „Hoc Ecclesiae vestrae urgentissima necessitas, hoc jura vobis credita, hoc „sacri canones obligationis vobis imponunt et nos pro debito officii nostri „ad id prompte perficiendum in Domino vos monemus et exhortamur. Sin „minus feceritis, coram Deo, neglectorum Ecclesiae vestrae jurium eritis „rei et coram Ecclesia canonicae subjacebitis disciplinae. Sincero affectu „subscribor.

Amplissimi Domini
A. D. v. D. ad obseq. paratiss.

(Sign. erat.) † Cor. Jo. Arch. Ultraject.

Harlem. 12 Decembris 1726. Vic. Harl."

„Steenius [v. d. Steen] te bestieren en dan gaet hij oc „naer Beaumontius, terwyl ik hier het werck sal bestie- „ren met de andere Aertspriesters." Wat ontzettenden arbeid het den ijverigen man kostte, lezen wij in zijn brief van 12 April: „Ik ben gelyck afgewerckt door het dae- „gelycx schrijven met dit Jubilé, t welk door mij door „de ses provintien gesonden is en door Heer Hanssen in „Holland. Ik heb in Gelderland en Utrecht aen ieder „priester een particulieren brief moeten schrijven en de „wercken die het Jubilé vereyst, moeten bekent maken, „want die alle in de bulle niet worden uytgedruckt, en „die bulle waerop dese zig beroept, niemand heeft." Zijn Secretaris Hanssen deelde in Holland eenige honderde exemplaren in stilte aan de geestelijken rond. De Vicaris zag zijne zorgen en moeite goed beloond. „Tot noch toe", schreef hij den 19 April, „hoor ik niet of alles is wel- „gegaen met het verkondigen en hoore oc niet dat iemand „der jansenisten hier of heeft geweeten"; en den 3 Mei schreef hij: „Het verkondigen van tselve [het Jubilé] „heeft er veel bekommering veroorsaekt, maer de Hemel „sye gedanckt daer is niet opgevolgt, en de Rooms catho- „lycke gaen met veel vreugde tselve verdienen. De jan- „senisten hebben op paesdag het verkondigt en geseyd dat „sy tselve direct van Romen hadden"; en den 10 Mei: „Wy gaan dagelijks voort in 't houden van 't Jubilé met „groote vrugten, twelk de Jansenisten ons wel willen „naadoen, maar daar is geen hert bij" Ook in zijn Kort Verslag van 24 Mei 1726 deelde hij zakelijk een en ander aan de Propaganda mede, en in zijn brief aan den Paus terzelfder tijd gezonden, dankt hij Z. H. voor de groote bewijzen van liefde en welwillendheid waarmede hij de Hollandsche Missie, te midden harer beproevingen heeft gelieven op te beuren en te troosten door mede- deeling der hemelsche schatten van het Jubilé, dat de

geloovigen met de grootste vrucht en blijdschap zich beijveren te verdienen. [1])

We hebben reeds gezien hoe de pseudo-bisschop Barchman Wuytiers zich eerst in Utrecht, vervolgens te Leiden bij de Magistraat poogde in te dringen en de katholieken te overheerschen, doch toen hij daar niet slaagde, naar Amsterdam toog, waar hij beter kans zag, wijl de Regering, althans voor een gedeelte, nog altijd zeer op de hand was der jansenisten. Hier nu had, ten gevolge van zijne bemoeijingen en door de hulp der Magistraat eene gebeurtenis plaats, waarvan de Vicaris, toen bij in zijn brief van 19 April 1726 er iets aan Hoynck van ging melden, in zijn eigenaardigen krachtigen stijl schreef: „nieuws ongehoort... nue kom ik tot bekendmakinge van „een stuck dat de heele werelt verbaest, naementlyck tot „het maegdenhuys dat door geweld van opperofficier, „schepenen en wel 8 dienders is ingenomen, niettegen„staende duysende van menschen op de been waren en

1) In het *Memoriale breve* van 24 Mei 1726 lezen we over het Jubilé: „Sub initium Quadragesimae Dns Nuntius Bruxellensis mihi mittere di„gnatus est Exemplar Jubilaei, quo Romano-Catholici foederati Belgii indul„gentias anni sancti lucrari possint, quod ut sine ulla commotione in Hol„landia (in aliis enim Provinciis nulla est difficultas) fieret, constitueram „Archipresbyteros istius Provinciae convocare, sed sine effectu; cum Dnus „Wyckerslootius aliqua, ut ait, incommoditate impeditus venire recusaverit. „Quare misi amanuensem meum in Hollandiam cum aliquot centenis Exem„plaribus, pastoribus et missionariis Romano-Catholicis distribuendis. Facta „est autem publicatio per Universam Missionem Hollandicam die Dominica „Palmarum sine ullo refractariorum praescitu, et ingenti quotidie accursu „fideles jubilaeum per duos menses duraturum lucrantur. Interim schismatici „ad simiae imitationem, in die paschatis jubilaeum etiam publicaverunt, „Româ id sibi missum esse, non minus nefarie, quam superbe affirmantes". en in den bovengemelden brief aan den Paus: „Gratias interea quam possum „maximas omnium Missionariorum nomine Sanctitati Tuae ago pro amore „et benevolentia, quibus Missionem nostram, gravissimis sane afflictam „malis, erigere ac recreare dignata fuit, coelestes ei thesauros anni sancti „benigne communicando, ad quos lucrandos Romano-Catholici indies maximo „cum fructu ac laetitia accurrunt.

„riepen tyrannie conscientiedwang, vechten, roepen, tie- „ren, vloecken en alwat grouwsaem is, wiert daer ge- „hoort." We gaan de zaak eenvoudig en zoo naauwkeurig mogelijk mededeelen uit een afzonderlijk uitvoerig Verslag, 't welk de Vicaris daarvan heeft opgemaakt en naar Rome gezonden, tegelijk met zijn meergemeld „*Memoriale breve* van 24 Mei 1726. Wij geven het hierachter als Bijlage. Het was getiteld: Verslag of Relaas van hetgeen in het Maagdenhuis (het Meisjes-Weeshuis) te Amsterdam binnen kort is voorgevallen. Men zal zich nog herinneren hoe in 1723, als we vroeger verhaalden (zie deze Bijdr. Dl. III, blz. 414 en volgg.) de jansenisten zich op de schandelijkste wijze van het R. K. Jongens-Weeshuis meester maakten. Nu gingen ze ook het R. K. Meisjes-Weeshuis aan de Katholieken ontrooven, maar met nog veel brutaler geweld en door de openbare magt geholpen.

Den 11 Februarij 1726 was de pastoor van het Maagdenhuis met name Petrus Cos, een goed katholiek en seculier priester, overleden. Onmiddelijk werd de kerk op last van Burgemeesters gesloten en alle godsdienstoefening gestaakt. Men weet dat de kerk van het Maagdenhuis toen en nog tot aan de parochiale indeeling van Amsterdam in 1856 tevens openbare kerk of statie was. Intusschen begaven zich drie Regenten van het gesticht, aan wier hoofd de Heer Roest was, een ijverig katholiek, tot de Burgemeesters en smeekten hen allerootmoedigst om vergunning van een katholiek priester tot pastoor in de plaats van den overledene te mogen hebben. Maar de vierde Regent, Wittert genaamd, een hevig jansenist, stelde zich tegen zijne drie ambtgenooten in de weer en bewoog hemel en aarde om een jansenist in het Huis te krijgen. Eenige weken lang werd wederzijds gewerkt en hevig gestreden, tot eindelijk de Burgemeesters bepaalden dat van beide kanten eene voordragt van eenige geestelijken

moest geschieden, waaruit dan Burgemeesters eene keus zouden doen. Eerst wilden de katholieke Regenten dit niet doen, bewust als ze waren dat de Burgemeesters voor de jansenisten sterk partij trokken, doch weldra bemerkende dat indien ze niet spoedig eene voordragt deden, zeker terstond een jansenist zou worden aangesteld, droegen ze drie uitstekende katholieke priesters voor, te weten: Gerbrandus Buyck, pastoor in de Nes bij Amsterdam, en van Burgemeestersfamilie aldaar [*et ibidem ex consulari familia*] Martinus Antonius Fraats, pastoor te Grootebroek een Amsterdammer en Gijsbertus Ouwerogge, een Hollander, die reeds met vergunning van Burgemeesters bij de ziekte des overledenen pastoors de statie trouw had waargenomen. Tijdens die onderhandelingen hadden ook vele voorname katholieken, waaronder vooral genoemd wordt de Edele Vrouwe van Ankeveen, hunne smeekingen bij die der drie Regenten gevoegd en verzoekschriften ingediend om een katholiek priester te mogen hebben; doch 't mogt alles niet baten; want op denzelfden dag, dat die requesten werden aangeboden, kwam de jansenistische pastoor Ahuys met een priester die door de partij was voorgedragen en kapellaan was van den jansenist Donker, Henricus de Haan geheeten, tot tweemalen toe bij de Burgemeesters met verzoek dat deze met hun gezag de zaak mogten beslissen, als reden aanvoerende dat, even als de Koningen van Frankrijk Bisschoppen benoemen, zoo ook de Burgemeesters van Amsterdam naar believen pastoors konden aanstellen. Deze alles afdoende reden gaf natuurlijk terstond den doorslag, en de twee oudste Burgemeesters beslisten dat genoemde jansenist tot pastoor in het Maagdenhuis zou worden aangesteld. Daarop werd den 13 April de Regent Roest op het stadhuis ontboden, waar hij Wittert vond met de Haan. De regerende Burgemeester gaf nu aan Roest te verstaan dat zij uit de wederzijds voor-

gedragene geestelijken een hadden gekozen en wel den jansenist de Haan; tevens gaf hij het bevel dat deze op gebruikelijke wijze door de Regenten zou geïnstalleerd worden. Maar Roest verklaarde tot twee en driemaal toe dit nooit te zullen doen De Burgemeesters vroegen verwonderd hoe hij zóó durfde spreken en dat nog al in de burgemeesterskamer! Roest liet zich evenwel niet van zijn stuk afbrengen. Dat Wittert de bezittingen van het Weeshuis roofde, zou hij nog geduldig kunnen aanzien, maar een scheurmaker als pastoor installeren, dat kon, dat wilde hij niet. Na deze heldhaftige verklaring verliet hij de kamer. Toen werd de jansenist door den Regent Wittert, vergezeld van een der onderschouten en twee geregtsdienaars, van het stadhuis naar het Maagdenhuis gebragt; maar ziende dat duizende menschen van alle kanten kwamen aangeloopen en er een vreeselijk gewoel en gejoel ontstond, begonnen ze bang te worden en keerden allen naar het stadhuis terug om sterker geleide ter beteugeling van de ontstane volksbeweging te vragen. De Burgemeesters over dien wederstand verbitterd, gaven den opperschout last om met twee schepenen en nog twee andere onderschouten en negen geregtsdienaars, plegtig voorafgegaan door de geregtsroede, den priester de Haan naar het Maagdenhuis te brengen. Zoo trok hij dan plegtstatig, van dienaren des geregts omgeven en gevolgd van een talrijke menigte van de geringere klasse, naar het Maagdenhuis. Daar aangekomen jagen ze eerst de huishoudster van den overledenen pastoor de pastorie uit; en gelasten vervolgens de Binnenmoeders [1]), aan de Haan te gehoorzamen en met de weesmeisjes bij hem te kerk te gaan. Onverschrokken weigeren dezen aan dat goddeloos bevel

---

1) In het Latijnsch verslag worden ze *„Rectrices internae"* genoemd; in de Hollandsche brieven van den Vicaris en pastoor Schouwen: *„Vrouwen"* *„Binnenmoeders"* en *Binnenvrouwen.*

te voldoen en betuigen dat ze dan liever allen in den kerker en in de boeijen, waarmede de opperschout haar gedreigd had, willen gaan dan in deze zaak aan het gebod der Burgemeesters te gehoorzamen. Ondertusschen hoorde men op straat roepen, schreeuwen, vloeken, vechten en de schrikkelijkste verwenschingen onder het volk.... Ze moesten dien gewetensbeul Wittert met de Haan en de andere jansenisten in de gracht smijten ... In het Weeshuis was 't niets dan gehuil, gejammer van de weeskinderen, verwenschingen tegen Wittert, de Haan en al de jansenisten.... Ze wilden zoo'n jongen haan zich niet laten opdringen; ze zouden hem verscheuren, enz.

De geregtsdienaars bleven den geheelen nacht en eenige dagen achtereen in de pastorie, en Wittert werd door eenige dienders en eene groote menigte van jansenisten naar zijn huis gebragt. Den Zondag daarop, zijnde Palmzondag, was de kerk vol volk. De Haan werd met drie dienders naar het altaar gebragt, die rondom het altaar bleven als waren ze misdienaars, en hem na de Mis weder naar de Sacristie geleidden. Die in de kerk waren gedroegen zich alleroneerbiedigst, de meesten zelfs bleven met den hoed op 't hoofd. Na de Dienst kondigde een van de onderschouten af dat er dien dag geen preek noch katechismus zou gehouden worden. De Schouten hadden de weesmeisjes willen dwingen bij die Mis tegenwoordig te wezen, maar aller eenparig antwoord was, dat als ze naar het schavot gebragt werden, zij met vreugde zouden gaan, maar, roomsch van kindsbeen opgevoed als ze waren, nooit te bewegen zouden wezen om bij een scheurmaker te kerk te gaan. Daarop sloten ze de deur af, verwijderden zich heimelijk en gingen nog dienzelfden Zondag de H. Mis bijwonen in Duifjeskerk bij pastoor Schouwen. Ze maakten ook een liedje, waar onder anderen in voorkwam dat ze geen

anderen haan wilden dan den haan van Petrus. De zangers van de kerk braken het orgel aan stukken opdat de jansenisten 't niet zouden gebruiken. Allerlei spot- en hekelschriften tegen Wittert c. s. zag men openlijk op straten en pleinen aangeplakt en, naar het gerucht ging, hadden de Burgemeesters iemand naar den Haag gezonden om raad, wat in deze omstandigheden te doen. Terzelfder tijd werden de zeven binnenmoeders door den Opperschout gedagvaard, maar niemand verscheen; en men liet het daarbij; misschien wel omdat men nog geen antwoord uit den Haag ontvangen had. Ondertusschen ging de ingedrongen jansenist voort met dienst in de kerk van het Maagdenhuis te doen, ofschoon geen enkele van de weeskinderen bij hem kwam. Met den Paaschtijd gingen ze allen bij troepjes naar andere Roomsche kerken en meestal naar die van pastoor Schouwen, om haren Paaschpligt te vervullen, en den Aflaat van het Jubilé te verdienen, even als we ook van de weesjongens vroeger gezien hebben. De jansenist had, zeide men, in den geheelen Paaschtijd niet meer dan vijf biechtelingen van buiten het Huis bij zich gehad. Den 25 April installeerde Ahuys den indringer onder geleide van vier geregtsdienaars, een waardig geleide, merkt de Vicaris op, voor zulk een priester. In zijn preek nam hij tot text vs. 7, 8 en 9 van het III[e] Hoofdstuk van het Boek der Openbaring; zeker om de katholieken die zich tegen zulk een schandelijk onregt en geweld verzetten, te vergelijken bij de synagoog van Satan, waarvan in vs. 9 sprake is, die God dan voor den jansenist zou doen buigen. Middelerwijl hadden de Burgemeesters, althans zoo was het zeggen, ten antwoord uit den Haag ontvangen, dat ze de zaak zacht en vreedzaam moesten behandelen ter voorkoming van nog grooter ongeregeldheden. De pseudo-bisschop Barchman hield toen te Amsterdam verblijf, en kwam herhaalde malen met Ahuys

bij de Burgemeesters van den Pol en van den Bembde, die beiden op de hand der jansenisten waren, terwijl de twee anderen meer tot de katholieken overhelden. Ook werd Barchman met Ahuys, Donker en de Haan bij Wittert feestelijk ter maaltijd genoodigd, van welke gelegenheden Barchman gebruik maakte om altijd maar aan te dringen op zijn verzoek, dat hem mogt worden vergund het geestelijk bestuur over al de katholieken uit te oefenen.

Den 8 Mei beklaagde Wittert er zich bij Roest hevig over, dat de weeskinderen, als de Haan de H. Dienst deed, gedruisch maakten en allerlei onbetamelijkheden pleegden, maar Roest antwoordde, dat hij de Haan noch eenig ander priester van die partij erkende, en niet de minste gemeenschap met hem wilde hebben; ja zelfs, voegde hij er bij, ook met u niet, noch met iemand van uwe partij wil ik iets te doen hebben. Ik ook met u niet, was het antwoord van Wittert. Welnu zei aanstonds Roest zeer gevat, dan zijn we van elkander gescheiden; en wat wilt gij dan over ons heerschen en ons onze bezittingen ontnemen? Hierop kon Wittert niets anders antwoorden dan dat hij alles aan de Burgemeesters zou overbrengen. Doe dat maar gerust, zei Roest.. Doch kort daarop gaf Wittert, toen hij zag dat hij de weezen, noch met bedreigingen, noch met beloften aan 't wankelen kon brengen, haar alle vrijheid om te kerk te gaan, waar ze wilden. Later evenwel werd die vergunning weder ingetrokken, want pastoor Schouwen schrijft den 8 Julij: „De vrouwen van 't Maegdenhuys zijn voorleeden Vrijdag op „t stadhuys geciteert en belast de kinderen in de kerk „van de Haen te brengen en daer selfs ook te gaen of „de stad ontseit te zullen worden." Toch bleven ze standvastig weigeren en de Burgemeesters durfden, uit vrees voor erger, hun dwangbevel niet doordrijven Den 8 November schreef hij: „Tot Amsterdam in 't Maagdenhuys

„is voor 14 dagen weer een opschuddinge geweest, niet „ongelyk aan 't eerste tumult, doen de Haen daar wierd „ingebragt. 2 meisjes door de tijdelijke aanlokselen van „Wittert en hunne janseniste vrinden overwonnen, zijn „bij de Haan in de kerk gegaan." Iets verder in dienzelfden brief, gaat hij over die zaak aldus voort: „Om „verder te verhalen van 't Maagdenhuys, zoo dient, dat „se door 2 geregtsdienaers solemneel zijn geconvoijeerd „eerst na de kerk, vandaer na de tafel van de Haan; „en 's namiddags terug na de Vesperen; doen weder bij „de Haan aan de theetafel. Van de rusie zal ik geen „meldinge doen; als alleen dat de opschuddinge en het „quaad onthael dat deze meisjes 's avonds kregen van haare „cameraden, aen de Borgemeesteren aangebragt zijnde, „de binnenvrouwen op 't stadhuys zijn ontboden en ge„lastigt om de kinderen, die niet ter communie zijn ge„weest, in de kerk te brengen. Maar sy seyden dat dit „hun post niet was Daerop ging de President Borgemees„ter bij mevrouw Cromhout en gebood haer hetzelve; en „dese refuteerde zulks op 't allerkragtigste. Daerop ant„woordde hij dat de Borgemeesteren dan andere mesures „souden neemen, en sij souden de volgende kerkdag 3 „dienders, om de kinderen na de kerk te brengen; dog „die waren al te voren heel vroeg uytgeloopen, soodat „daervan tot nog toe niets gekomen is; maar 2 andere „grote meisjes hebben sig sedert van selfs ook bij de „Haan in de kerk begeven, en andere vreest men dat „volgen sullen, soodat het Maagdenhuys in agonia is."

Hier eindigen de bescheiden over die zaak, die we in onze Archieven hebben gevonden. Hoe lang die ongelukkige toestand geduurd heeft, hoe de kerk van het Maagdenhuis weder onder het wettig geestelijk bestuur van een katholiek priester is gekomen, daarvan hebben we tot ons leedwezen en bevreemding ook uit de Archieven

van het Maagdenhuis zelve niets naders te weten kunnen komen; alleen blijkt uit eene oude „naamlijst der Roomsch-„catholyke Pastooren en Missionarissen in 't begin van „'t jaar 1769", waarin wij Cornelius Hermanus Elshoff, den onmiddelijken voorganger van pastoor Cramer in het Maagdenhuis, vermeld vinden, dat toen althans de statie en het gesticht van de indringers verlost waren en zich weder in het bezit van een wettigen herder mogten verheugen.

Het ergste van alles was dat de boosaardige partij uit deze ongelukkige geschiedenis van het Maagdenhuis en de daaruit ontstane woelingen en het verzet der katholieken, hetwelk hunne vijanden zelven met hun schandelijk onregt en gewelddadige dwingelandij veroorzaakt hadden, aanleiding nam om de arme verongelijkte katholieken nu nog bovendien als oproermakers en vijanden van orde en wet, en gevaarlijk voor de algemeene rust uit te krijten en bij de Staten te beschuldigen. Het was nu gebleken: de katholieken waren niet meer te vertrouwen; zij waren bereid oproer te maken en zich tegen het wettig gezag te verzetten om de heerschzuchtige plannen van het Roomsche Hof te helpen uitvoeren. Zoo in gesprekken als in geschriften werden de Staten op het gevaar gewezen en middelen aan de hand gegeven om voor het vervolg dergelijke oproeren der katholieken, waarvan men nu in Amsterdam een staaltje gezien had, met kracht te onderdrukken Door dergelijk opstoken schenen de Staten met den dag meer en meer tegen de katholieken verbitterd te worden, zoodat dezen een zware storm van vervolging boven het hoofd ging hangen en het meer dan ooit te vreezen was dat Barchman het geestelijk bestuur over hen zou erlangen; waarom dan ook de voornaamste geestelijken en aanzienlijke leeken uit al de steden van Holland voornemens waren een adres bij de Staten in te dienen,

om hun geloof en hunne onschuld tegen die schandelijke lasteringen der jansenisten te verdedigen, zich bereid verklarende alles met eede te bevestigen. Vooral zouden ze alle krachten inspannen en alles in het werk stellen om te voorkomen dat de verafschuwde Barchman, het hoofd van een goddelooze scheuring, hun tegen wil en dank en in spijt van alle kerkelijke wetten als geestelijk opperhoofd zou worden opgedrongen. De Vicaris, na dit alles in zijn meergemeld Kort Verslag van 24 Mei 1726 aan de Propaganda medegedeeld te hebben, voegt er bij dat hij den Aartspriesters en pastoors heeft aanbevolen, om te zamen met het geloovig volk de afwending van nog grooter rampen vurig van God af te smeeken. [1])

In een brief van pastoor Schouwen dd. 22 Mei 1726 lezen we: „De beredeneerde waerschouwinge etc. is ook „van Slicher. [2]) Het eerste deeltje is oud; maer het tweede „nieuw en vuylaardig. Dit stukje, nevens het bijgaende

1) In het *Memoriale breve* hierboven aangehaald, lezen we 't volgende: „Ex iis, quae in hac schismatici sacerdotis intrusione contigerunt, Re„fractarii occasionem arripiunt Romano-Catholicos jam deferendi, tamquam „nomine infidelitatis suspectos, et pro ambitiosis, ut loquuntur, curiae Ro„manae placitis etiam ad rebellium paratos et Ordinibus, cum in privatis „colloquiis, tum in libellis publicis remedia suggerendi, quibus deinceps „Romano-Catholicorum tumultus, quorum specimina Amstelodami jam visa „sunt, efficaciter possint refraenare."

„His aliisque nefariis Refractariorum incitamentis Ordines impulsi, magis „in nos indies exasperari videntur, adeo ut magnam persecutionum nubem „Romano-Catholicis imminere et Barchman supremum in eos imperium as„secuturum esse magis quam umquam, jam timeamus. Unde praecipui Mis„sionarii et ex singulis Hollandiae civitatibus primarii Romano-Catholici „libellum supplicem Ordinibus oblaturi sunt, quo contra has iniquas refra„ctariorum calumnias fidem suam, innocentiamque probent, quem etiam „parati erunt jure-jurando confirmare omnemque movere lapidem, ne Barch„man ingratus (quod canonibus prohibetur) quin et alterius religionis antistes „(quod inauditum est) nobis invitis ac reluctantibus obtrudatur."

„Caeterum Archipresbyteris et Pastoribus commendavi ut una cum com„misso sibi populo (merito enim metuendum ne sola sacerdotum oratio pla„cando Numini sufficiat) majora mala deprecentur."

2) Zie over dien man en zijne pampbletten in ons vorig artikel bladz.

„geschreeven pasquilletje (dat aen de Beurs en andere „publieke plaatsen aangeplakt is geweest) nevens nog een „dat also erg is, en gedrukt onder de deuren doorgesto-„ken is, hebben de Staten seer verbittert. De jansenisten „hebben die in den Staat ingelevert en het tumult ter „occasie van 't voorgevallene in 't Maegdenhuys, voorge-„dragen als een begin van onsen oproerigen aardt, dat „wel van erger gevolg zal zijn, soo wij niet beteugelt „worden. Dit heeft soo veel ingang gevonden, dat de „Staten daerover gedelibereert hebben, en wij iets quaads „te verwagten hebben." We zien het, de pers was ook toen het magtig wapen der vijanden. De booze toeleg was blijkbaar, de katholieken door allerlei schandelijke lasteringen en verdachtmakingen bij de Regering gehaat te maken als lieden die gevaarlijk waren voor de rust van den Staat, die door het zoogenaamd Hof van Rome, aan 't welk zij blindelings gehoorzaamden, vooral door de Jesuieten de handlangers van Rome werden bewerkt om door onderdrukking van de „oude priesters en goedgezinde katholieken" (de jansenisten namelijk) hier de magt in handen te krijgen en met omverwerping der Republiek en verdrijving der „ketters" deze landen den Paus van Rome over te leveren. Zulke laffe zich zelf tegensprekende lasteringen werden altijd door het ligtgeloovig publiek niet alleen, maar zelfs door hooggeplaatste Regeringsmannen voor goede munt aangenomen en als hooggewigtige reden beschouwd om de katholieken te wantrouwen en zooveel doenlijk onschadelijk te maken. Het door pastoor Schouwen hierboven besproken werk: „Beredeneerde waerschouwinge enz." — het minst hatelijke nog, naar het schijnt, van de geschriften die hij daar bespreekt — heb-

---

253 en 254, waar zijn naam echter verkeerdelijk voorkomt als Slic*k*er in plaats van Slic*h*er.

ben we voor ons liggen en men behoeft het ook maar te lezen om het boosaardig opzet der jansenisten en andere vijanden der katholieken in al zijn afschuwelijkheid te kennen. Om den toestand, waarin zich Holland's katholieken in die bange dagen ook tegenover de Staten en de burgerlijke overheid bevonden, beter te doen zien en het ook begrijpelijker te maken hoe hun veelvuldig pogen om wederom een door de Staten geadmitteerden Apostoliesch Vicaris te mogen hebben, telkens schipbreuk leed, willen we hier een kort overzigt geven van dat te regt door Schouwen „vuylaardig" genoemd lasterschrift.

Het eerste gedeelte was reeds in 1716 uitgegeven en zag nu in 1726 een tweeden druk, met een nieuw werk vermeerderd. De geheele titel luidde: „Beredeneerde „waerschouwing over het dulden der Roomschgezinde Kerk- „diensten in de vereenigde Nederlanden, mitsgaders het- „gene in aanmerking komt omtrent de verschillen, die „tusschen de priesters van die kerk, al van overlange „geweest zijnde, nu voor eenige jaren tot groote hevig- „heden onder hen onderling sijn uytgeborsten; — door „een liefhebber des Vaderlands." Het stelt voorop dat het der Protestantsche Regering nooit te doen is geweest om de katholieken te verdrukken, maar slechts een wakend oog op hen te houden en de Plakkaten niet eigenlijk tegen de inlandsche wereldlijke geestelijkheid maar alleen tegen de *Missionarissen* gerigt waren. De katholieke geestelijkheid wordt verdeeld in de „oude priesters" die van oudsher als „ordinarie pastoors" de statiën bediend hebben en de later ingedrongen jesuieten, regulieren en jesuietischgezinden, allen aangeduid onder den algemeenen naam van *Missionarissen*, van wege het Hof van Rome door de Nuntii herwaarts gezonden om de „oude priesters" te verdringen; alsof dus, — en zoo wilden het de jansenisten steeds doen voorkomen — al de priesters die gehoorzaam

waren gebleven aan den Paus, vreemdelingen waren en eigenlijk niet tot de inlandsche seculiere geestelijkheid behoorden; waarom de jansenisten zich zelven en hunne partij bij voorkeur de eigenlijke *clerezie* noemden; al de anderen waren jesuieten, monniken, althans jesuietischgezinden. Verder wordt het ontstaan van de jansenistische scheuring, de geschiedenis van het gewaande Kapittel van Utrecht, ook van dat van Haarlem, het gebeurde met Codde, de Cock enz. enz. alles zoo valsch en verwrongen mogelijk, maar tevens zeer populair en duidelijk, geheel in den zin der jansenisten voorgesteld. Rome, zoo heet het, voert door zijne emissarissen de jesuieten zijne despotieke magt hier te lande in door allerlei onregt, geweld, list en bedrog. Als middel daartegen wordt aangeprezen: 1° beter en strenger handhaven der Plakkaten tegen de jesuieten; 2° zorgen dat de katholieken nooit een Apostolisch Vicaris krijgen, want die is te afhankelijk van den Paus, maar een Bisschop, die zelfstandig de regten van de „oude priesters" tegen de aanmatigingen van Rome handhaaft, aan wien dan ook alle katholieken zich moeten onderwerpen, en die zelf onderworpen is aan de Staten en niets doet zonder hunne goedkeuring.

Achter dat gedeelte, reeds in 1716 in 't licht verschenen, volgt eene „Herhaalde waarschouwing over het to„lereren der Roomsgezinde kerkdiensten in de Vereenigde „Nederlanden" waarin een en ander nog nader wordt toegelicht en vooral gewezen wordt op het gevaarlijke van de leer en beginselen der jesuieten, op hun rijkdom en invloed, en daarmede nader aangedrongen op de noodzakelijkheid om hen en al hunne aanhangers, dat wil zeggen al de katholieken die den H. Stoel gehoorzaam waren gebleven, zooveel doenlijk te weren. Dit kan niet anders dan met de „oude priesters" die den Paus in zijn streven naar de heerschappij in deze landen en in de omverwerping

der Regering niet blindelings willen gehoorzamen, te helpen, te beschermen, hun een Bisschop te geven, aan wien al de jesuieten moeten gehoorzamen. Het is ongeloofelijk met wat kwaadaardigheid en ongerijmde lasteringen dat alles aan de Regering wordt voorgehouden; geen rust voor den Staat en het vaderland dan in de onderdrukking van alle jesuietischgezinde aanhangers van de Roomsche Hofpartij, en in de bescherming der oude priesters, of zoo ze genoemd worden „staatspriesters."

Dit schandelijk libel werd wel algemeen aan dienzelfden raadsheer Slicher, dien we reeds als schrijver van het *Kort geding* hebben leeren kennen, toegeschreven, maar kennelijk was het uit de pen van een jansenist gevloeid, of althans door een jansenist ingegeven. Een protestant kon onmogelijk al die bijzonderheden van de geschiedenis der scheuring, en al wat, met uitstalling van geleerdheid, uit het kerkelijk regt daarin wordt aangehaald, zoo goed geweten hebben. Als we dus zien hoe door geheel het land heen de Staten en de verschillende stedelijke Regeringen tegen de katholieken als verraders van hun vaderland, als oproermakers en onruststokers werden opgezet, wie kan zich dan verwonderen dat dezen schier overal met achterdocht werden behandeld, voortdurend gewantrouwd en als gevaarvolle vijanden beschouwd, vooral toen de jansenisten konden wijzen op het ongelukkig verzet tegen den gewelddadigen, met behulp der openbare magt gepleegden roof van het Maagdenhuis.

De jansenisten werden dan ook met den dag stouter; en de toestand der katholieken in Holland hoe langer zoo hagchelijker. Er was bij hen geen hoofd, geen gezag, geene zamenwerking. De Vicaris, hoe ijverig ook, kon wegens zijne gedwongen afwezigheid en verbanning niet met de noodige kracht werken. De Nuntius ver verwijderd kon moeijelijk op de hoogte blijven van den toestand, kon er

althans niet voldoende in voorzien, maar vooral was de groote ramp, de verdeeldheid der katholieken zelven door het voortdurend streven van het zoogenaamd Kapittel van Haarlem om het bestuur in handen te krijgen. Ver de meeste geestelijken wilden van dat Kapittel niets weten; en toch deden die Heeren zich bij de Staten als vertegenwoordigers der katholieken voor. Men begreep wel dat er iets moest gedaan worden tegen al die lasterlijke betigtingen bij de Regering; men stelde memoriën, verzoekschriften op die door de priesters en aanzienlijke katholieke leeken zouden geteekend worden, maar de Kapitularissen onttrokken zich dan weder, om evenals vroeger, hun eigen weg te gaan en bij afzonderlijke petitiën een Vicaris uit hun midden aangesteld te krijgen; waardoor het opgevatte plan in duigen moest vallen. De arme katholieken gevoelden zelven hunne onmagt en gingen gebukt onder een zekeren angst en moedeloosheid, vooral te Amsterdam, waar de Regering blijkbaar de jansenisten begunstigde, en reeds het gerucht verspreid werd dat de Regering geene zendingen meer van den Nuntius, maar alleen van Barchman zou erkennen. Velen dachten weder aan het vroeger meermalen scherp afgekeurde huismiddeltje om van Barchman als *censor morum* een getuigschrift of aanbeveling aan te nemen, zooals we op bladz. 324 en volgg. van het II[e] Deel dezer Bijdragen zagen dat van Wijckersloot gedaan had ten aanzien van Steenoven, waarover hij ten ernstigste door den Internuntius werd berispt. „De Vicaris", als blijkt uit zijn brief van 17 Mei 1726, „had op het krachtigste de Aartspriesters gerecom„mandeerd de standvastigheid in 't geloof, den iver der „sielen, en godvruchtighyd soo onder de priesters als ge„meynten, te waken tegen alle listighijd der jansenisten, „met een woort ik heb al gedaan wat ik konde." Hij

waarschuwde ook allen, Barchman op geenerlei wijze, onder welken titel ook te erkennen.

Het gerucht liep dat de jansenisten bedacht werden op het benoemen van een Bisschop van Haarlem; ditzelfde werd ook gezegd van het Kapittel van Haarlem. Zeker is het dat dit laatste, en daar klaagt v. B. bitter over, het hoofd weder opstak, zich als een waar en wettig Kapittel ging voordoen en de geestelijken tot erkenning van deze zijne waardigheid poogde te brengen. Wee dengenen die durfde beweren dat ze geen Kapittel waren. „Beeter", schrijft pastoor Schouwen den 11 Junij 1726, „de heele „Missie te grond gegaen als dat Capittel, dat immers al „lang geen ander grond heeft als de imaginatie."

Toch bleef, niettegenstaande al die opstokerijen en lasteringen, de gevreesde beslissing, zoo van wege de Staten als zelfs van wege de Regering van Amsterdam achterwege: om namelijk de katholieken aan het opperbestuur van den jansenistischen pseudobisschop te onderwerpen. Hoezeer de Staten en vooral Amsterdam op de hand waren der scheurmakers, en de geweldenarijen der jansenisten toelieten, toch schenen ze 't niet aan te durven de katholieken dermate in hun geweten te krenken; of liever de goddelijke Voorzienigheid die de Kerk van ons Vaderland altijd zoo zigtbaar in al haren nood bijstond, heeft het niet toegelaten. We mogen hier wel een gevolg in zien van de vurige en veelvuldige gebeden van priesters en leeken, die de Vicaris, als we hierboven bladz. 400 zagen, zoo dringend in die hagchelijke tijden had ingeroepen.

Den 28 Junij 1726 zond van Bijlevelt de jaarlijksche naamlijsten en statistieke opgaven omtrent de geestelijken zoo jansenistische als katholieke, naar Rome. Zijn verslag of *Memoriale* over 't geen op de Missie sedert 30 Octo-

ber was voorgevallen, had hij reeds den 24 Mei ingediend, vroeger dan anders, wegens de gewigtige gebeurtenissen, vooral het voorgevallene met het Maagdenhuis te Amsterdam, welke hij begreep ten spoedigste aan de Propaganda te moeten mededeelen. Die naamlijsten enz. (welke, tot ons groot leedwezen, niet in ons Archief gevonden zijn), zond hij aan den Secretaris der Propaganda Ruspoli, met een begeleidend schrijven, waaruit wij 't volgende, dat onze geschiedenis betreft, overnemen: „In zes van de Vereenigde Provinciën gaat het met de katholieke zaak voorspoedig, en genieten we thans meer vrijheid van godsdienst dan ooit te voren. Maar anders is het gelegen met de Provincie Holland, ofschoon ook dáár de gemoederen der Regeringsmannen met den dag meer tot bedaren schijnen te komen, als daaruit blijkt dat ze in de Statie van Maasland een katholiek priester zonder eenigerlei erkenning van Barchman of van de Kapittels te vorderen, hebben toegelaten.

„In de stad Purmerend [dit is vroeger, toen we over de rampzalige gebeurtenissen aldaar gesproken hebben, reeds medegedeeld] hebben de nieuwe scheurmakers ons wel met geweld onze kerken ontnomen, maar de katholieken, onwrikbaar aan het voorvaderlijk geloof gehecht, gaan allen, geen enkele uitgezonderd, met bewonderingswaardige aandrift bij de buurpastoors te kerk.

„De gewaande Aartsbisschop van Utrecht heeft wel, zoo bij de Staten van Holland als bij die van Utrecht al het mogelijke gedaan om de Roomsch-katholieken onder zijne heerschappij te krijgen, maar daar zijn de Staten niet toe kunnen gebragt worden. Daarom gaat hij alleen de kerken der jansenisten rond om het H. Sacrement des Vormsels en van tijd tot tijd ook de H.H. Wijdingen toe te dienen, waarbij allerlei soort van onkatholieken uit nieuwsgierigheid naar toe loopen. Ik heb intusschen de

Aartspriesters en de andere geestelijken op het hart gedrukt, te zorgen dat de katholieken niet naar die kerken gaan, om niet in gevaar van verleiding te komen. [1])"

Het bleef nu werkelijk eenigen tijd stil. Den 4 October 1726 schreef van Bijlevelt aan Hoynck dat, naar hij uit Hoorn vernomen had, „in langen tijd in de ver„gadering van Holland van de Religie niet was gesproo„ken, dat de hitte vrij wat over was en dat men int „noorderquartier hoope hadde dat al de ieveraers der jan„senisten van de winter buyten de regering quaemen."

Den 7 November 1726 was de Haarlemsche Kanunnik en Aartspriester van Noord-Holland, de ons bekende van der Velden te Grootebroek zijn geboorteplaats overleden; hij was daar vóór zijne benoeming tot pastoor van Purmerend, pastoor geweest en leefde er nu rustend. Tot nog toe had van Wijckersloot voorloopig ook het Aartspriesterschap van Noord-Holland waargenomen. Nu echter moest een nieuwe Aartspriester worden aangesteld. Het Kapittel wenschte die betrekking aan den Kanunnik Ringers pastoor

---

1) De oorspronkelijke text luidt aldus:

„In sex foederati Belgii Provinciis, vir Excellentissime, res catholicae pro„spere cedunt, et majori quam umquam exercendae Religionis libertate potimur.'

„Secus in Provincia Hollandiae: sed et illic animi Moderatorum in dies' „magis emolliri videntur, quandoquidem in statione Maasland sacerdotem „Romano-Catholicum absque ulla Barchmanni, vel Capitulorum agnitione „exigenda nuper collocari permiserunt."

„In civitate Purmerendana quidem oratorium vi nobis ereptum, etiamnum „occupant Neo-schismatici; verum catholici avitae fidei tenacissimi oratoria „vicinorum sacerdotum, nemine excepto, mirifica aviditate frequentant."

„Praetensus Archi-episcopus Ultrajectensis cum apud Ordines Hollandiae, „tum apud Ultrajectentes omni studio conatus est impetrare, quo omnes „Romano-Catholici suo subjicerentur imperio, sed eo Ordines perduci non „potuerunt. Quare jam sola Refractariorum oratoria circumiens, sacramen„tum confirmationis et sacros interdum Ordines confert, quo et generis „cujusque Haeretici curiositatis gratia accurrunt. Interim ego Archipresby„teris, aliisque sacerdotibus commendavi, ne oratoria Refractariorum fre„quentando, per dulces ibidem sermones et benedictiones, corda innocen„tium seduci patiantur.

te Alkmaar opgedragen te zien, maar de Vicaris wilde zich met die benoeming volstrekt niet haasten. Reeds vóór drie jaren was er op gewerkt om dien Ringers tot Aartspriester te doen benoemen; maar v. B. had het altijd tegengehouden, en was vast besloten geen lid van 't zoogenaamd Haarlemsch Kapittel tot Aartspriester aan te stellen; vooral niet Ringers, die zelfs met Nanning zijn medekanunnik durfde beweren dat de zendingen van den Nuntius in het Oud-Bisdom van Haarlem niet geldig waren, zonder toestemming van het Kapittel. Bovendien was de Vicaris er op bedacht om zoo mogelijk, te beletten dat v. d. Velden een opvolger in het Kapittel kreeg. Hoe hij te dien aanzien over het Kapittel dacht, zullen we later zien in zijn relaas of *Memorie* van 20 December 1726.

We moeten hier, als in 't voorbijgaan, gewag maken van een feit, dat wel niet regtstreeks onze geschiedenis betreft, maar toch een persoon geldt, die wegens zijn ijver en bemoeijingen voor de Hollandsche Missie ons dierbaar is geworden, terwijl we tevens op nieuw een klaar bewijs gaan zien dat de Regering ten eenemaal op de hand der jansenisten was.

In den loop van het jaar 1726 was de Apostolische Vicaris van 's Hertogenbosch Petrus Govarts die in 1701 Steyaert was opgevolgd, te Mechelen overleden. Algemeen werd die belangrijke waardigheid aan onzen Hoynck van Papendrecht, Vicaris generaal van den Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen, toegedacht. Daar was maar één stem: Hoynck was, vooral in dezen hagchelijken tijd de geschikte man voor dien post. De Nuntius wenschte het vurig en had er te Rome voor gewerkt. De Paus wilde hem benoemen; maar ook hier was de toelating of admissie van de Staten noodig, volgens het beruchte Plakkaat van 1702, wijl, gelijk bekend is, 's Hertogenbosch bij den Munsterschen vrede in 1648 onder

het Bestuur der Vereenigde Nederlanden was gebragt. Om die noodige admissie te verkrijgen stelden de Hollandsche vrienden en betrekkingen van Hoynck alles in 't werk; zelfs zijne Protestantsche familie in Holland, die in groot aanzien was, beijverde zich voor de zaak.

Wij hebben eene minute voor ons, eigenhandig door Hoynck geschreven van een brief dien hij den 1 December 1726 aan den Nuntius te Brussel, blijkens diens antwoord, dat wij ook voor ons hebben, heeft gezonden om dezen verslag te geven van de onderhandelingen te dier zake in den Haag gevoerd. Ter kenschetsing vooral van den toestand en van de gezindheid der Regering hier te lande willen we dat verslag hier mededeelen: „Mes „parens protestans", zoo lezen wij dan in de minute, „m'ont servi fidellement, mais aussy ils me marquent „fidellement ma disgrace, qui ne scauroit etre plus grande „qu'elle n'est. Comme cette relation contient plusieurs „points, qui ont meme du rapport à l'affaire de la Re„ligion en general, je prie VExc. de trouver bon que „cette lettre soit un peu longue. J'ai du plaisir a l'écrire, „car les raisons de ma disgrace me font honneur." Wat hier volgt is in de minute doorgehaald en door iets anders vervangen. Welke reden de schrijver ook moge gehad hebben om het doorgehaalde niet in zijn brief aan den Nuntius op te nemen, meenen we het toch om de daarin vermelde bijzonderheden, hier ook te moeten teruggeven. Het doorgehaalde luidde dan aldus: „La lettre ostensible, „qu'on ma demandé en dernier lieu est parti le 25 de „Novembre et a été écrite à Madame Wierts veufve du „President du conseil du Roi Guillaume a la Haye, ma „cousine germaine. Elle a montré cette lettre le lendemain „soir 26 de Nov. a M^r^. Fagel son mari conseiller au grand „conseil qui l'a trouva [*sic*] bonne tant par rapport a moi „que par rapport aux Etats et la prit en original pour

„la presenter a son frere le Greffier des Etats pour en „avoir son sentiment; ce qu'il executa le jour apres, 27 „Nov." — Deze zinsnede is in de minute door het volgende meer algemeene vervangen: „Les personnes qui „se sont employées pour moi, se sont adressées au prin„cipal Ministre des Etats Generaux, par qui tout passe. „La lettre ostensible qu'on m'avoit demandée en dernier „lieu et qui etoit envoyée le 25 de Novembre, luy a „été presentée par son frère le 27. Le jour apres 27 de „Nov. il [hier houdt het doorgehaalde op en gaat de minute weder voort, voor „il" staat doorgehaald „M[r] le „Griffier"] la lut avec attention, mais haussant les epaules, „il dit a son frère: „„que ma personne lui etoit fort bien „„connue, comme aussy ma famille, qu'il avoit beaucoup „„de consideration pour l'une et pour l'autre; mais qu'il „„etoit faché, que même a la prière de son frère et de „„Madame N., [de naam *Wierts* is hier doorgehaald] il „„ne pourroit rien faire pour moi; et cela uniquement „„a cause de mon livre ecrit contre les jansenistes [zijn bekend werk *Historia Ecclesiae Ultrajectensis*] qu'il avoit „„tout lû, et par lequel je m'etois rendu très desagreable „„aux Etats, comme combattant directement les intentions „„des Etats en ce qu'ils ont resolu de maintenir les jan„„senistes, et de ne souffrir personne, qui que ce fut, „„et surtout pas moi, qui fut antijanseniste, et qu'a „„cette fin ou avoit ordonné au grand Baillif d'ecrire ces „„lettres circulaires dont je faissais mention. Qu'en outre, „„j'avois un Maitre (*son Eminence*) [1]) qui etoit aussy tres „„desagreable aux Etats, en prenant en toute occasion „„le parti des Jesuites, et que comme je suivois en tout „„ses idées, j'en devrois porter la peine. Qu'au reste „„comme il avoit veritablement de l'estime pour ma per-

1) De Kardinaal d'Alsace Aartsbisschop van Mechelen.

„„sonne a cause de ma famille, de mon erudition et autres „„qualités, et faisant reflexion sur la recommandation des „„personnes, qui s'interessoient pour moi il croyait de „„me rendre service en parlant tout franchement a son „„frere, et qu'il me fairoit grand tort s'il me flattoit en „„aucune manière, vu qu'il etoit impossible de reussir „„pour moi, et que comme j'etois deja dans un bon poste, „„et qui me pousseroit plus loin je n'avois pas besoin de „„me risquer la bas: ajoutant finalement qu'en cas, qu'il „„m'etoit aussy proche que Madame N. [weder de naam *Wierts* even als boven en ook hieronder, doorgehaald] „„me l'est, il devroit me conseiller de ne pas faire le „„moindre mouvement, de peur de risquer ma reputation „„et le repos de toute ma famille" c'est la traduction de „la lettre que Madame N. m'ecrit, que j'ai voulu copier „mot à mot, quoi qu'il y ait quelque chose à ma louange „parmi tous les soufflets qu'on me donne. Le frère de „cette principale personne de l'Etat [hier doorgehaald: le conseiller Fagel] est venu temoigner son deplaisir à mon „frère [Advokaat Hoynck te 's Hage] sur cette mauvaise „situation des affaires à mon égard, luy disant encore „que les esprits etoient tellement prévenus contre moi „par les suggestions des jansenistes, qu'on pourroit bien „venir a des demonstrations publiques si je pouvois me „resoudre a vouloir paroitre dans ce poste, malgré les „Etats, ce qui l'affligeroit beaucoup par rapport à mon „frère et mes autres parents quoique reformés à qui cela „ne sauroit etre que tres desavantageux. Enfin il dit que „les Etats ont resolu *de n'admettre ni moine, ni etranger,* „*ni anti-janseniste, et surtout pas moi*, qui suis in *capite* „*libri.* Comme on repliqua que le Pape ne feroit certaine„ment pas d'autre Vicaire qu'un anti-janseniste, on repon„dit, que en ce cas on devroit s'attendre aussy a des „nouvelles resolutions de la part de leurs hautes Puissances."

Men ziet hieruit hoe de Staten voor de jansenisten en tegen de katholieken gestemd waren. Het was dan ook eerst in 1731 dat een Apostolisch Vicaris voor 's Hertogenbosch geadmitteerd werd. De beide vroeger benoemden Franciscus van Ranst en François Louis Sanguessa konden hunne betrekking niet aanvaarden, wijl de Staten zich daartegen verzetten.

In November van het jaar 1726 had op nieuw eene gewelddadigheid plaats van den kant der jansenisten, die door de Regering ondersteund werd en ongelukkig een verzet van de zijde der katholieken uitlokte, 't welk den toestand van deze laatsten nog hagchelijker maakte. In het laatste verslag of *Memorie* van den Vicaris van Bijlevelt over het tijdperk van 24 Mei tot 26 December 1726 loopende, vinden we een verhaal van die gebeurtenis, dat we hier nagenoeg letterlijk gaan overnemen. De Latijnsche text daarvan en van al wat hier verder nog uit gezegde Memorie volgt, geven we als Bijlage hierachter.

„Ik verneem", zoo schrijft dan de Vicaris, „uit de Provinciën Holland en Utrecht dat de schismatieke Aartsbisschop Barchman als een andere Saulus bedreiging en moord ademend tegen de leerlingen des Heeren, ik wil zeggen, tegen allen die als roomsch-katholieken bekend staan, hoe langer zoo heviger gaat woeden; waarom ik mij terstond, ofschoon in een ziekelijken toestand verkeerende, naar Utrecht op reis heb begeven om nader met zijne booze plannen bekend te worden; en daar heb ik van eenige vrienden de afschuwelijke uitvoering vernomen van het wanbedrijf, waarvan hij reeds sedert lang het plan had opgevat, en ik hier, ofschoon niet zonder ijzing, een beknopt verhaal laat volgen:

„In de Veenen dan nabij Leiden, is eene voorname statie *Roelevaartjesveen* geheeten, waar een goed katholiek

priester met name Joannes de Witt reeds vijf-en-twintig jaar [1]) lang op de loffelijkste wijze de pastoreele bediening heeft waargenomen en nu onlangs om in die uitgestrekte statie zijne taak met meer gemak te kunnen volvoeren, met mijn goedvinden, een kapellaan bij zich genomen heeft, Alardus de Weerdt, die tot een van de voornaamste Hollandsche katholieke familiën behoort. Genoemde pastoor de Witt had die statie gekregen van Hugo Gaal, in leven lid van het pseudo-kapittel van Utrecht, die zich wegens ouderdom en ziekelijkheid genoopt zag de pastorele bediening neder te leggen.

„De Witt evenwel later inziende dat de priesters der Utrechtsche factie niet op den regten weg waren, onderwierp zich aan het Formularium van Alexander VII en de Constitutie Unigenitus en is van toen af altijd een gehoorzame zoon van den H. Apostolischen Stoel gebleven. Van daar dat hij, ziende hoe sommigen uit zijne gemeente op de marktdagen de kerken der scheurmakers bezochten, hen een en andermaal, vaderlijk, naar pligt, vermaande die kerken te vermijden, anders zoude hij hen niet meer tot de H.H. Sacrementen toelaten. Zoodra kwam dit niet Barchman, van Dalenoort en andere scheurmakers ter oore, of ze beklaagden zich daar hevig over bij gecommitteerde Staten van Zuid-Holland, en verzochten dat dezen aan de Bailluwen lastbrieven mogten afgeven om pastoor de Witt en diens kapellaan onverwijld de pastorie te doen ontruimen.

„Terstond werd aan dat verzoek voldaan, maar Barchman die in zijn ongeduld de uitvoering der lastgeving niet

---

1) Zóó staat er letterlijk in het voor ons liggend handschrift. Vermoedelijk is dit eene schrijffout en zal 't moeten wezen *vijftien* jaren, vermits de Witt eerst in 1712 de Pastorie van Roelofarendsveen van Gaal overnam. Zie R. K. Jaarboek voor het Koningrijk der Nederlanden, Jaargang 1844. *Schets der geschiedenis van de R. K. Gemeente te Roelofarendsveen.*

kon afwachten, ging den 9 November zelf in persoon naar Roelofarendsveen en de deur van de pastorie open vindende, ging hij driest naar binnen. De pastoor hoogstens verwonderd, vroeg hem wat hij kwam doen. — Of hij nog geen brief van zijn Bailluw ontvangen had, was de wedervraag. — Neen, antwoordde de pastoor. — Dan zult ge toch binnen kort er een ontvangen, sprak Barchman, die u niet alleen alle uitoefening van Bediening in deze statie zal verbieden, maar u en uwen kapellaan zal noodzaken de statie zelve ten spoedigste te ontruimen. Werkelijk kwam ook later zulk een schrijven van den Bailluw aan, maar men ziet daar toch uit, met welke voortvarendheid en razernij Barchman tegen de roomsch-katholieken woedt. Meer als deurwaarder of geregtsdienaar dan als Bisschop heeft Barchman zich daarbij gedragen, vergezeld van twee dienstknechten en van zekeren Jacobus du Pré uit Mechelen dien hij zelf heiligschendend tot priester had gewijd en nu als pastoor in deze statie wilde indringen. Zoodra de katholieken den volgenden dag tot hunne groote ontsteltenis vernamen, wat er gebeurd was, gingen sommigen naar den Haag, anderen naar een of ander bekenden vriend om raad te schaffen ten einde gecommitteerde Raden tot betere gevoelens te brengen. Ook de Edele Heer van Alkemade een uitmuntend beschermer der roomsch-katholieken van die plaats deed, met zijne gade, alles wat maar mogelijk was; doch kon niets van de Staten verkrijgen. Tot overmaat van ramp kwam diezelfde Heer van Alkemade, weinige dagen daarna, tot groot nadeel der katholieke godsdienst in die streken, te overlijden."

In particuliere brieven van v. Bijlevelt aan Hoynck lezen we over die zaak nog eenige nadere bijzonderheden. Den 14 November 1726 zond hij aan H. den bovengemelden lastbrief van gecommitteerde Raden aan den Bailluw, waarbij deze het bevel ontving, pastoor de Witt

uit de pastorie te doen zetten. „Hierneffens", zoo schreef de Vicaris, „gaet de sententie of brief van de Heeren „gecommitteerde Raeden aen den Bailluw van Roelvaer„tiesveen, waeruyt U Ampldo sien kan 't ongeval aen „den Heeren de Wit en de Weert overgekomen, den „eersten is naer den Haag en den laesten hier t Utrecht „bij sijn swaeger mijn Heer Bosch. U Ampldoos H[r] broe„der [Advokaat R. Hoynck te 's Hage] doet met de vriend [wie hiermede bedoeld is, blijkt niet] sijn best om dit werck „te redresseeren alsmede de Heer en Mevrouw van Alcke„maede. De kerkmeesters hebben het huys en kerck in „t besit soo dat Berckman die daer een priester wilde „inbrengen wort uyt het huys en kerck gehouden en in „dese actie heeft hij sig seer stout getoont en wilde al „executie doen eer den Bailluw de ordre hadde gekregen." In zijn brief van den 18 November lezen we: „Men heeft „noch hoope dat het met de statie noch wel gaen sal, „altoos men arbeyd daertoe seer sterck bij de Heeren „gecommitteerde Raeden, maer dat moet ik oock seggen „dat Heer de Wit met Heer de Weert er vast uyt syn „en opdat de Heer van Alkemade soo t schijnt, syn jus „patronatus niet soude verliezen, heeft daer provisioneel „met consent van Beaumontius [Aartspriester van Zuid-Holland] ingestelt de Heer Nietert, cappellaen van de „Rypweeteringh om possessie te houden en de roomse te „bedienen. Daer is oc een jansenist in die statie door „Berckman gestelt."

Pastoor Schouwen schreef den 21 November aan Hoynck: „De saken te Roelevaertjesveen verergeren. Van daeg heeft [verneemt] de Heer Arcadius [met dien pseudoniem bedoelt hij zich zelven] uyt den Tuyn [hiermede is den Haag bedoeld] dat omtrent 500 boeren van die gemeente, siende, „dat se mijn Heer de Wit niet konden houden, een Re„quest aen de gecommitteerde Raden hebben gepresenteert

„om geen molinist nog jansenist te hebben, maer een „onpartijdige, en vervolgens van de Pré, die een janse-„nist en een uytlander was (est enim Mechliniensis) die „Barchman hun wilde opdringen, mogten ontslagen wor-„den etc., maer nul op 't Request gekregen; en dat Barch-„man magt heeft, om de Pré daer te stellen, en dat „mijnheer de Wit de gehele Heerlijkheyt van Alkemade „ontseyd is, en sig elders heeft moeten retireren."

Hier moeten wij, ter aanvulling van het verhaal tusschenvoegen wat we daarover gevonden hebben in eene merkwaardige „Schets der geschiedenis van de R. K. Ge-„meente te Roelofarendsveen" voorkomende in het Roomsch Katholijk Jaarboek voor het Koningrijk der Nederlanden, jaargang 1844. Uit die schets vernemen we dat reeds in Mei 1725 een tachtigtal gemeentenaren van Roelofarendsveen aan Barchman Wuytiers verzocht hadden, hem van pastoor de Witt te verlossen en zij zich in April 1726 tot Gecommitteerde Raden hadden gewend, om vergunning: „door een tweeden priester door den Heer Barchman Aerts-„bisschop gezonden, ergens in een ander huis de geeste-„lijke bedieninge te ontfangen en hunne Godsdienst met „rust te pleegen." Dit is genomen uit het jansenistisch *Kort historisch verhael van 't gene de kerke van Utrecht wedervaren is in het jaar* 1726, 8e deel. bladz. 63 en volgg.

Het gevolg daarvan was dat pastoor de Witt naar den Haag ontboden werd en dáár eene scherpe berisping over zijne bediening ontving. Doch toen hem een medehelper werd toegeschikt, beklaagden de jansenisten zich daarover bij Gecommitteerde Raden, waarop door dezen den 8 November aan den Bailluw van Alkemade P. J. Wierman werd gelast, dat hij, op het ontvangen hunner aanschrijving den Priester „Jan de Wit met zijn capelaen aen-„stonds uit zijn statie zoude hebben te doen delogeeren, „en hem te interdiceeren in Roelevaertjes Veen eenige ver-

„dere dienst te doen" aan welk bevel des nachts tusschen Zaturdag en Zondag den 10 November werd gevolg gegeven. „Opdat wij ons niet zouden vergissen", zoo gaat de *Schets* voort, „wie de aanlegger van dat alles was, voegt de „jansenisten schrijver van het *Kort Hist. Verhaal* hierbij: „„ten zelve tijd wierd aen de H^r Aertsbisschop C. J. Barch-„„man te kennen gegeven, dat hij zonder eenige uitstel „„een ander priester in Roelevaertjes Veen moest zenden; „„waerop den Aertsbisschop zig zelfs te Roelevaertjes Veen „„heeft getransporteert, ende aldaer Zaturdagsmiddags „„aenkomende bevond, dat de orders niet waren geinsi-„„nueert, en Zondags vandaer vertrekkende ter plaetze „„liet en zending voor die pastory gaf aen de Heer Jaco-„„bus du Pré, Priester.""

„Wel was nu", zoo lezen we verder in de *Schets*, „den „WelEerw. Heer de Wit met zijnen kapellaan gelast, te „vertrekken, maar geene order aan den Bailliuw gegeven, „om den ingedrongen huurling in het bezit van huis en „kerk te stellen. Hierom vervoegde men zich op nieuw bij „de Gecommitteerde Raden, die den 18 November den „Bailluw voor zich in 's Gravenhage ontboden en hem „bevalen, genoemden du Pré in de pastorij te leiden „(voorwaar eene wettige installatie!) en in vreedzaam be-„zit te stellen. Den 22 November werd zulks bewerk-„stelligd door de Geregtsmannen en de Dienaars van den „Bailliuw, onder het gemompel der menigte. Aan de „kerkdeur werd het bevel van de Gecommitteerde Raden „en van den Bailliuw voorgelezen en de kerk geopend.

„De kerkmeesters, die alleen voor overmagt weken, „vonden nu geraden, eene beschrijving der eigendommen „van de kerk op te maken, waarmede die dag en de volgende „afliep. Men deed nu nog pogingen, om den ingedrongen „du Pré van het verrigten der godsdienstoefeningen op den „volgenden dag af te brengen, doch alles was te vergeefs.

„Den morgen van den 24 November [Zondag] liep rus-
„tig af, daar het groot getal Katholijken, als willende
„niet in de Mis van den scheurmaker tegenwoordig zijn,
„zich naar naburige plaatsen ter voldoening hunner ver-
„pligting had begeven. Niet zóó eindigde de dag. Op het
„uur der namiddag-godsdienstoefening stroomde de menigte
„naar de kerk en plaatste zich daar door elkander, roo-
„kende en pratende, terwijl du Pré den katechismus
„wilde verklaren. Hierin verhinderd trachtte hij het volk
„tot bedaren te brengen, doch dit had eene geheele om-
„gekeerde uitwerking. Nu stond hij ten doel aan de woede
„des volks, dat, men moet het bekennen, niet tot rust-
„verstoring had moeten komen, maar dat nu eenmaal
„opgewonden, geene palen kende. Had hij zich niet na
„menige onaangename ontmoeting in het regthuis te Oude-
„wetering verborgen, gewisselijk had hij er het leven
„niet afgebragt."

Ook van Bijlevelt verhaalt die gebeurtenis in zijn meer-
vermeld Relaas; maar we willen hier liever overnemen
wat hij in zijn brief van 28 November ietwat uitvoeriger
aan Hoynck schreef. „Voorleeden Sondagh", zoo lezen we,
„namiddagh als du Pré die van Berkman daar is inge-
„stelt en een Mechlaar is van geboorte, catechismus wilde
„doen, begonden de menschen rumoer te maken met hoos-
„blokken en clompen, waarop du Pré (gelijk sommige
„seggen) soude geseght hebbe, heeft Hr. de Witt u dit
„geleert, heeft hij UE. een duyvelse leer geleert, en
„zijt gij lieden alle duyvelskinderen, waarop het vrouw-
„volk is gaande geworden, en hebben geroepen, gij sijt
„een duyvel, en daarom jagen wij u uyt de kerk. En
„niet alleen uyt de kerk hebben zij hem gedreven, maar
„tot de Weteringh toe, sijnde distantie van 3 quartier
„uurs, alwaar hij beloofde noyt weder te zullen koomen."
In het Memoriale of Relaas, dat we als Bijlage geven,

vinden we hier nog bij vermeld, dat ze den jansenist langs een weg van een half uur gedurig sloegen en met steenen wierpen tot zoolang hij beloofde nooit terug te zullen komen. „Dit vrouwvolk”, zoo gaat de brief voort, „hem dusverre gedreven hebbende keerde weder naar het „dorp, en door sommige mans ondersteunt zijnde hebben „de jansenisten gedwongen van noyt een janseniste pries- „ter te zullen admitteren, en bij den klopbroer der jan- „senisten in huys gecoomen zijnde, het porcelijn aan stuk- „ken gesmeten, met voeten getreden, en hem doen tee- „kenen, van noyt de partij der jansenisten te zullèn houden. „Deese onordentelijkheden zullen niet ongestraft blijven; „want mij wort uyt den Haagh en Amsterdam geschre- „ven, dat du Pré door een detachement van de Guarde „geassisteert toecoomende Sondagh den Dienst sal waar- „nemen. Ik heb hierop de omliggende pastoors op het „craghtigste vermaent de gemeentens te vermanen, van „deze buytensporigheden haar te wachten en liever ver- „duldighlijk alles te verdragen en God te bidden dat de „vervolginge moogen ophouden etc.”

Ditzelfde schreef de Vicaris ook in zijn Relaas naar Rome en laat daar verder op volgen: „Hoe schromelijk de Staten om die gebeurtenis tegen ons verbitterd zijn, hebben we van dat tijdstip af reeds moeten ondervinden; daar een man en drie vrouwen door soldaten en geregts- dienaars, die daar in den nacht heen gezonden waren, geboeid naar den Haag zijn overgebragt en daar in den kerker geworpen. Als ze niet tot een openbare schande- lijke straf veroordeeld worden, zullen ze toch zeker met een banvonnis en verbeurdverklaring van al hunne goe- deren gestraft worden. Wel hebben voorname katholieken hun best gedaan de gemoederen der bewindslieden tot beda- ren te brengen, maar sommigen onder hen zijn dermate ver- bitterd dat ze zelfs niemand daarover te sprake willen staan.”

In meergemelde *Schets* van het R. K. Jaarboek lezen we nog de volgende bijzonderheden: „Het gebeurde werd „den gecommitteerde Raden kenbaar gemaakt, die de zaak „in handen van den Fiskaal stelden, ten gevolge waar„van zes personen gevankelijk naar 's Gravenhage gevoerd „werden. Vijf derzelve werden tot onteerende straffen, „als eene vrouw tot geeseling, en drie andere en een „man om op de kaak gesteld te worden veroordeeld, dat „ook in het begin der maand April 1727 te 's Graven„hage werd ten uitvoer gelegd." Volgens diezelfde *Schets*, bleven de katholieken van Roelofarendsveen toch getrouw aan hunnen wettigen herder pastoor de Witt, die te Kudelstaart, werwaarts hij de wijk had genomen zijne schapen zooveel hij kon, bleef verzorgen tot hij op 22 Augustus 1727 overleed.

Treurig was de toestand der katholieken, die tot in 1776 om een handvol scheurmakers, van een wettigen herder verstoken bleven. Zij moesten hunne godsdienstoefeningen in nabijgelegene kerken waarnemen, en hunne zieken, althans in de eerste jaren, met levensgevaar naar buurgeestelijken brengen om de laatste H.H. acramenten te ontvangen. Wat al pogingen in 1732 en wederom in 1752 en ten derde male in 1770, de katholieken bij de Staten aanwendden om weder een eigen wettigen Pastoor te hebben, 't was alles vruchteloos, niettegenstaande ze dikwijls geholpen werden door Schout en Ambachtsheeren van Alkemade die zich de zaak aantrokken in het belang der gemeente, wijl bijna al de gegoeden om de godsdienstvervolging de gemeente verlieten. Van den anderen kant namen de jansenisten, hoe ook door de Staten geholpen en bevoorregt, altijd in getal af. Toen het verhaalde plaats had, telden ze ongeveer tachtig zielen. Vijf jaren later in 1732 waren ze reeds tot een vijftigtal geslonken en wel allen minvermogend en arm, terwijl de

katholieken twaalf à dertienhonderd in getal waren; zooals uitdrukkelijk gezegd wordt in het verzoekschrift dat jaar bij de Staten van Holland en West-Friesland ingediend. Vreemd is het dat in een verzoekschrift van „Schout en Ambachtsbewaarders der vrije Heerlijkheid „van Alkemade" ter zelfder tijde ingezonden, de katholieke wettige priester *oud-roomsch* genoemd wordt. Zoo wordt er onder anderen in gezegd, dat men „in het „gemelde ambagt met de uiterste droefheid en medelijden „heeft gesien, dat de elendige en de agoniserende kran„ken, op sleden en schuiten moeten worden vervoerd na „de naburige plaatsen, om van een *oud-roomsch* priester „in hun uiterste te konnen worden geassisteerd." Diezelfde benaming van den katholieken priester tegenover de jansenisten komt meermalen in dat verzoekschrift voor.

De rampzalige toestand der katholieken van Roelofarendsveen bleef voortduren tot in 't jaar 1776, toen diezelfde jansenist du Pré jammerlijk in den brand der pastorie omkwam. Kort daarop toch kregen de katholieken door eene minnelijke schikking met de weinige jansenisten die er nog waren, 12 à 14 in getal, een eigen wettigen herder in Wilhelmus van Wetering inboorling der gemeente; van dien tijd af is er in Roelofarendsveen geen spraak meer van jansenisten.

Na de vermelde gebeurtenissen verhaalt te hebben, deelt de Vicaris in zijn meergemeld Verslag aan de Propaganda mede hoe hij bij de Staten van Utrecht gewerkt heeft om te voorkomen dat dezen het voorbeeld van die van Holland zouden navolgen. Daartoe toonde hij hun aan: 1°. dat de katholieken niet de minste gemeenschap in het kerkelijke met Barchman mogten houden, wijl deze door openlijke scheuring van de katholieke Kerk gescheiden was; 2° dat men nergens ter wereld zóó barbaarsch is om zijne onderdanen te dwingen eene godsdienst

te omhelzen die men zelf niet belijdt en 3°. dat er velen zijn die de geldigheid der consecratie van Barchman en daarmede van al zijne wijdingen in twijfel trekken, en diensvolgens, het volk wordt blootgesteld aan het gevaar van afgoderij te plegen. Dit laatste slaat op de meening, die toen nog al aanhangers vond, en waartoe ook v. Bijlevelt overhelde, dat eene Bisschopswijding, zonder Pauselijke dispensatie, alleen met assistentie van *priesters* gedaan, zooals bij Steenoven en Barchman had plaats gehad, ongeldig was.

Niettegenstaande de ongunstige stemming der Regering noemt de Vicaris in zijne *Memoriale* toch enkele gevallen op, waarin de katholieken eene gunstige beschikking van de Staten mogten ontvangen. Zoo b. v. was te Hoogmade in de plaats van den overledenen pastoor Gijsbertus Franssen een katholiek priester met name Theodorus Aloysius van de Veld, op eene zending van den Nuntius toegelaten. In Purmerend, waar nog altijd een jansenist was, werd toch zoo aan reguliere als aan seculiere priesters toegestaan de geloovigen aldaar te bedienen. Ook in de Goorn was een Dominicaner pater geadmitteerd; en te Leiden, vertrouwde men, zou wel weder in de Karmeliter-statie, waar pater Ange d'Arnout (ons reeds van vroeger bekend) overleden was, een ander pater Karmeliet worden toegelaten, op een verzoek der Kerkmeesters bij de Burgemeesters ingediend; ofschoon Barchman daar een geestelijke van zijne partij had zoeken in te dringen. Pastoor Schouwen meldt daaromtrent nog dat de studenten aan de Akademie de Professoren gedreigd hadden te zullen vertrekken, indien daar niet weder een pater Karmeliet geadmitteerd werd; 't geen de Professoren zelven bewoog bij de Burgemeesters daarop aan te dringen.

Na dit een en ander vermeld te hebben, sluit de Vicaris zijn Relaas met de kennisgeving van het overlijden

van den Aartspriester van Noord-Holland, Joannes van de Velde, die lid was van het Kapittel van Haarlem, en maakt van die gelegenheid gebruik om over de handelwijze van het Kapittel te spreken en de Propaganda te doen begrijpen dat er geen Aartspriester uit het Kapittel moet genomen worden. Het was nu voor het eerst dat hij er aan Rome iets over schreef. Meermalen zagen we hoeveel moeijelijkheden, ja zelfs tegenwerking hij er van moest ondervinden. Toch hoorden we er hem in zijne *Memorialen* nimmer over klagen. Nu echter achtte hij zich gewetenshalve verpligt Rome te waarschuwen, wijl het in de laatste tijden meer bijzonder begonnen was het hoofd op te steken, zoodat sommige kapittelheeren het openlijk durfden bestaan de geldigheid der zendingen van den Nuntius en den Apostolischen Vicaris in twijfel te trekken, indien de goedkeuring en toestemming van het Kapittel er niet op verkregen was. Het lag dus voor de hand dat ze alle krachten zouden inspannen om te bewerken dat een uit hun midden tot Aartspriester benoemd werd, door wien, als door hen gevolmagtigd, de zendingen van den Nuntius en den Vicaris naar hunne meenig zekerder en veiliger zouden worden Zooveel was zeker, schrijft v. B. verder, dat alle hunne pogingen en verzoekschriften bij de Staten van Noord-Holland dit vooral beoogden, dat zijne zendingen en die van den Nuntius niet meer werden erkend. Op die wijze, meenden ze, zoude de H. Stoel gaandeweg genoodzaakt worden hun Kapittel te erkennen. Ten blijke hoe ver ze het reeds gebragt hadden, haalt hij het feit aan, dat de President van de Staten een geestelijke, met name Spout, die zijn neef was en pastoor te Limmen wenschte te worden [1]) (ongetwijfeld op aanraden van een

1) De namen van den geestelijke en van de statie door v. B. in zijn *Memoriale* niet genoemd, zijn ons bekend uit zijn brief aan Hoynck dd. 5 Dec. 1726.

der Kanunniken) naar den Deken en Vicaris-Generaal van het Kapittel Nicolaas van der Meer had verwezen. Deze evenwel bleef volstandig weigeren zich met die benoeming in te laten, 't geen v. B. hoogelijk in hem prijst.

Enkel om zijn geweten te ontlasten, niet om zijne broeders te beschuldigen, zag hij zich verpligt de Propaganda te doen weten, 't geen hij ook meermalen aan den Nuntius had medegedeeld: dat sommige leden van het gewaand Kapittel aan beide kanten mank gingen en hun ingebeeld Kapittel boven het algemeen welzijn van de Missie stelden, zooals de voornaamste katholieken, als er iets met vereende krachten voor het behoud der Missie moest ondernomen worden, meermalen ondervonden hebben. Na nog eene onaangename handelwijze van den Aartspriester van Wijckersloot ter staving van het gezegde, vermeld te hebben, geeft hij als zijn vurigsten wensch te kennen dat alle geestelijken van de Missie door den innigsten band van ware liefde onderling vereenigd mogten wezen. Onafgebroken had hij met alle krachten daarop gewerkt; toch had eene langdurige ondervinding hem het ijdele van al zijne pogingen doen zien, en zeker was er geen kans meer dat hij ooit zijn doel zou bereiken, ten ware zij door eene ernstige vermaning, van de Propaganda zelve uitgegaan, op 't krachtigst tot die zoo gewenschte eendragt gebragt werden.

Uit het weinige dat hij over het Kapittel gezegd had, vertrouwt hij, zoo luidt het slot van zijn relaas, dat de Kardinalen wel zullen begrijpen hoe verkeerd het zou zijn, indien een lid van dat Kapittel tot Aartspriester werd aangesteld. Daardoor toch, zouden ze, naar aller gevoelen nog vermeteler worden en zou een onmetelijk wijd veld worden geopend voor tweespalt en oneenigheid met andere priesters die er beter over denken en die gewaande Kanunniken niet kunnen dulden, zoolang ze niet ten

eenemale afzien van hun ingebeeld gezag, tot welks handhaving zij zich met plegtigen eede verbinden.

Het Relaas of *Memoriale*, waarvan we hierboven den hoofdzakelijken inhoud hebben medegedeeld, was het laatste dat de Vicaris naar Rome heeft opgezonden. Daarmede was de taak geeindigd hem door de Voorzienigheid opgelegd. Genoeg had hij gestreden en geleden voor de Kerk Gods. Uit het midden van al die ellenden en moeijelijkheden waarover hij zuchtte en die hij met al zijn ijver en zwoegen niet kon te boven komen, werd 's Heeren trouwe dienaar tot de eeuwige rust geroepen. Eene zware koude, die hij in December 1726 opdeed, verergerde en zette zich tot *asthma siccum convulsivum*, zooals zijn Secretaris Hanssen den 10 Januarij 1727 aan Hoynck schreef. Reeds den 21 dier maand bezweek hij aan die ziekte te Arnhem in den ouderdom van vijf à zes-en-vijftig jaren, in het elfde jaar van zijn Vicarisschap. Met hem overleed de laatste Apostolische Vicaris der Hollandsche Missie. De uitvoerige geschiedenis van zijn Vicarisschap, die wij uit de echte bronnen mogten putten, en die ons van Bijlevelt als een waarlijk groot man, een man Gods deed kennen en bewonderen, zal onze lezers wel doen begrijpen wat zware slag de arme Hollandsche Missie, vooral in de treurige omstandigheden, waarin zij zich toen bevond, door het verlies van zulk een hoofd trof, en hoe diep zijn dood door allen die het goed met de Kerk van ons Vaderland meenden, betreurd werd.

We meenen ons verhaal niet beter te kunnen besluiten dan door mededeeling van den brief van zijn Secretaris Hanssen, waarbij deze het treurig berigt mededeelt aan den Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen en van diens antwoord daarop; den eerste hebben we in 't oorspronkelijke voor ons; het laatste slechts als minute van de hand des Vicaris-Generaal C. Hoynck

van Papendrecht den trouwen vriend en raadsman van v. Bijlevelt.

De brief van Hanssen luidt aldus: [1])

---

1) Den Latijnschen text der beide Handschriften laten we hier volgen:

Brief van Hanssen:

„Eminentissime ac Reverendissime Domine, Muneris officiique mei partes „esse duxi Eminentiae vestrae significare, quod divinae Providentiae placue„rit Reverendissimum Dominum Joannem van Bijlevelt Vicarium nostrum „S.S. Ecclesiae Sacramentis rite munitum, hac die vigesima prima mensis „Januarii circa quintam matutinam foederato Belgio eripere, strenue agen„tem et Deo gregique impensum. Dum scilicet Ecclesiae suae malis, quibus „mederi non poterat, coram Deo jugiter ingemisceret, eum non imparatum „aegritudo suprema corripuit, quae piissimum Praesulem diu vexavit, et „inter creberrimos et acerbissimos ex difficultate respirandi anhelitus, gra„vissimis doloribus sensim exhausit et confecit, aspicientem semper in Auc„torem fidei et consummatorem Jesum, cui confixus ad extremum usque „spiritum adhaesit."

„Sperandum ut quam pro viribus pacem tempore sui vicariatus in hisce „Missionibus stabilire sategit, efficacius a divina clementia precibus sit „impetraturus in patria, ubi de sua securus, ac de ovium sibi commissarum „salute sollicitus, prout pie confidimus, versatur."

„Gravissime afficimur, Eminentissime Domine, viri illius, hisce potissimum „adversis temporibus, jactura, qui non modo integritate morum commen„dabilis et Ecclesiae dignus minister, sed etiam authoritatis Sedis Aposto„licae hisce in partibus vindex constansque defensor, ipsius jura invicta „quadam animi fortitudine propugnabat.

„Sed aequum jam erat, ut hominem caelo maturum, expletis longa an„norum serie innumeris laboribus vere Apostolicis debita merces tandem „exciperet; quam ei ex animo vovens, meque et Missionem nostram, aman„tissimo patre jam viduatam pretiosis Eminentiae Vestrae favoribus enixius „commendans, cum intimo doloris sensu subscribor.

„Arnhemii, 21 Januarii 1722.

Eminentissime ac Reverendissime Domine,

Em^{mae} ac Rev^{mae} V^{ae} Gratiae huml^{mus} famulus

(sign.) ARNOLDUS HANSSEN."

Antwoord van den Kardinaal D'ALSACE volgens de minute in ons Archief:

„Adm. R. Dne,

„Accepi nuntium, quod litteris tuis ad me datis perscripsisti, de morte „Rmi viri Joannis van Bijlevelt Vicarii Apostolici Foederati Belgii, cui „jacturae multum indolui, praesertim iniquis hisce Rei Catholicae tempori-

„Alleruitmuntendst en Hoogwaardigst Heer,

Ik acht het, ook wegens mijne betreking, van mijnen pligt uwer Eminentie ter kennis te brengen dat het der Goddelijke Voorzienigheid behaagd heeft onzen ijverigen en God en zijne kudde geheel toegewijden Vicaris, den Hoogwaardigsten Heer Joannes van Bijlevelt, naar behooren voorzien van de HH. Sacramenten der Kerk, op heden, den 21 Januarij omstreeks vijf uren in den morgen, aan de Hollandsche Missie te ontnemen.

Terwijl hij onophoudelijk voor Gods oogen zuchtte en weende over de kwalen, waaraan zijne Kerk leed en die hij niet kon helen, overviel hem zijne laatste ziekte, doch vond hem niet onvoorbereid. Lang heeft zij den vromen Kerkvoogd gekweld en door de hevige smarten bij het aanhoudend en benaauwend hijgen, uit de belemmering van de ademhaling ontstaan, langzaam uitgeput en eindelijk doen bezwijken; maar altijd bleef hij opzien naar den bewerker en voltrekker van het geloof, Jesus, met wien hij aan het kruis tot den laatsten adem onafscheidelijk gehecht bleef.

Hopen we dat hij den vrede, dien hij gedurende den

„bus. Sed quia Vicarius defunctus strenue egit, et contemptis omnibus non „respexit ad vitae hujus commoda, neque ad carnem aut sanguinem, sed „fortiter se opposuit haereticis et schismaticis hujus aevi, et murum se „praebuit pro domo Dei, pro S. Sede Apostolica et pro orthodoxa fide, „ideo ei reposita est spes justitiae et corona laborum, nobis vero exultatio „in Domino, et consolatio in morte justi hujus. Restat ut manus tollamus „ad caelum, et voce magna clamemus ut Deus misereatur Ecclesiae Foede„rati Belgii, et viam faciat, ut pretiosae Catholicorum reliquiae per boni „Pastoris suffectionem conserventur in illa fide sine qua impossibile est placere „Deo. Adjutorium nostrum numquam patiemur deesse, et ipsam Missionem „ejusque profectum et incrementum omnibus viribus promovere conabimur. „Interim A. R. V^ae^ fausta omnia a Deo precamur.

Mechliniae 27 Januarii 1727.

R. Dno Arnoldo Hanssen Studiosus
Presbytero Saeculari Missionis Hollandicae.
Arnhemium."

tijd van zijn Vicarisschap in deze Missie uit al zijn vermogen trachtte te vestigen, nu van de goddelijke barmhartigheid met beter gevolg zal afbidden in het Hemelsch Vaderland waar hij, zoo we vromelijk vertrouwen, van zijne eigen zaligheid verzekerd, toch nog altijd bezorgd zal blijven voor de kudde die hem hier was toebetrouwd.

Ontzettend zwaar, Eminentie, vooral in de tegenwoordige rampspoedige tijden is de slag die ons getroffen heeft door het verlies van zulk een man, die niet alleen door onberispelijkheid van leven uitblonk en een waardig dienaar der Kerk was, maar zich ook een standvastig verdediger van het gezag des Apostolischen Stoels in deze streken betoonde, en voor deszelfs regten met onbezweken zielskracht bleef strijden. Dan het was nu ook regtmatig dat die man, rijp voor den Hemel, na een lange reeks van jaren in tallooze waarlijk Apostolische werkzaamheden doorgebragt, het verdiende loon eindelijk ontving 't welk ik hem van ganscher harte toewensch, terwijl ik mijzelven en onze Missie, thans van den teedersten vader beroofd, aan de onschatbare goedgunstigheid van uwe Eminentie ten dringenste aanbeveel, mij met de innigste droefheid onderteekenende.

Arnhem den 21 Januari 1727.

Uitmuntendste Hoogwaardigste Heer
van uwe Eminentie de ootmoedigste dienaar
(get) ARNOLDUS HANSSEN."

Het antwoord van den Kardinaal was, volgens de voor ons liggende minute, van dezen inhoud:

„ZeerEerwaarde Heer,

Ik heb het berigt ontvangen dat gij mij in uwe laatste letteren hebt medegedeeld van het overlijden van den Hoogwaardigsten Heer Joannes van Bijlevelt, Apostolisch

Vicaris der vereenigde Nederlanden, welk smartelijk verlies ik, vooral in deze voor de katholieke zaak zoo booze tijden, diep betreur. Maar, wijl de overledene Vicaris ijverig heeft gearbeid en met verachting van alles, noch naar de gemakken dezes levens, noch naar vleesch en bloed heeft uitgezien; maar zich krachtig tegen de ketters en scheurmakers als een muur gesteld heeft voor het huis van God, voor den H. Apostolischen stoel en voor het waar geloof, daarom is hem de hoop der geregtigheid en de kroon voor zijn arbeid weggelegd; en mogen wij ons in den Heer verheugen en troosten in den dood van dien regtvaardige. Rest ons nog, handen en stemmen ten hemel te heffen om God te smeeken dat hij zich toch over de Kerk van de Hollandsche Missie erbarme en geve dat de kostbare overblijfselen van de Katholiciteit aldaar door de benoeming van een goeden Herder bewaard mogen blijven in dat geloof zonder t'welk het onmogelijk is aan God te behagen. Aan onze hulp zullen wij het nooit laten ontbreken en met al ons vermogen zullen wij de Missie zelve en haren bloei en vooruitgang trachten te bevorderen.

Intusschen bidden wij u Eerw. alle heil van God toe.

Mechelen 27 Januarij 1727.

Uw toegenegene"

(Hier zal de Kardinaal Aartsbisschop den brief onderteekend hebben).

den WelE. Heer ARNOLDUS HANSSEN,
wereldlijk priester der Hollandsche
Zending te Arnhem."

J. F. VREGT.

BIJLAGE A.

Latijnsch Verslag van het gebeurde met het Maagdenhuis te Amsterdam, den 24 Mei 1726 door J. van Bijlevelt naar Rome opgezonden. (zie bladz. 395 en volgg.)

Relatio illorum, quae in Orphanotrophio Virginum Amstelodami nuper acciderunt, eodem tempore, scilicet 24 *Maji* 1726 *in urbem directa.*

Cum Dnus Petrus Cos missionarius de Clero saeculari in Orphanotrophio Virginum Amstelodami 11 Februarij Anni currentis vitam cum morte commutasset, mox, obserato jussu consulum oratorio, Exercitia divina cessarunt. Interea tres Orphano-trophij Regentes Romano-Catholici (: quos inter primarius D. Roest :) humillime consulibus supplicarunt, quatenus sibi pro successore sacerdotem Romano-Catholicum benigne concedere non dedignarentur. At quartus, cognomine Wittert, Regens ex parte Refractariorum tribus aliis sese opponens, omnem movit lapidem, ut suae factionis sacerdos intruderetur.

His sollicitationibus per aliquot hebdomades utrimque vehementer agitatis, tandem jusserunt consules, ut ab utraque parte aliqui proponerentur, ex quibus unus à consulibus deinde foret eligendus, quod Regentes Romano-Catholici prima fronte recusarunt, apprime conscii, quod consules infallibiliter in partem Refractariorum essent inclinaturi. Verum cum sic refractarium sacerdotem à consulibus mox constituendum intelligerent, nisi aliqui quantocyus ab ipsis proponerentur, tres insignes sacerdotes nominaverunt Romano-Catholicos, nimirum D. Gerbrandum Buijck pastorem in de Ness prope Amstelodamum, et ibidem ex consulari Familia; Martinum Antonium Fraats pastorem in Grootebroek nativitate Amstelodamensem; et Gisbertum Ouwerogge nativitate itidem Hollandum, et qui stationi isti tempore aegritudinis defuncti cum consulum licentia fideliter deservierat.

Interea dum haec à consulibus et Regentibus agebantur Primarij Catholici, quos inter excelluit Domina de Anckeveen, suas preces Regentibus Catholicis addiderunt, varios Libellos supplices consulibus offerentes; sed in vanum omnia: nam ipso die, quo dicti Libelli supplices offerebantur, refractarius sacerdos Ahuijs cum sacerdote, ex parte Refractariorum proposito, Henrico de Haan sacellano Donckers male ordinato, bis adfuit consulibus,

ut aequale fere, ut videbatur, Romano-Catholicos inter et refractarios utrimque pondus, sua authoritate determinare vellent pro sufficienti ratione allegans, quod, sicut Rex Galliae in Regno suo Episcopos constituit, ita et consules Amstelodamenses potestatem habeant pastores quoscunque pro libitu suo constituendi. Unde a binis consulibus senioribus conclusum est, ut dictus sacerdos refractarius in Orphano-trophio constitueretur.

Itaque hoc firmiter apud binos consules seniores decreto, 13 Aprilis Dnus Roest ad curiam accersitur, ubi invenit D. Wittert Regentem refractarium cum sacerdote refractario de Haan. Praesidens consulum ajebat D. Roestio, sese ex sacerdotibus utrimque propositis unum elegisse, nempe de Haan, quem more solito per Regentes installari mandabat. Dnus Roestius iterum ac tertio se excusabat dicens, se id nunquam facturum. Respondebant consules, quî tam audacter, idque in ipsa consulum camera, auderet loqui? dictoque praevie sese rapinam bonorum Orphanotrophii per D. Wittert patienter laturum, et iterum iterumque heroica virtute protestatus, sese sacerdotem schismaticum installare nec posse nec velle, ex camera consulum discessit.

Tum refractarius de Haan per D. Wittert, unum ex minoribus Praetoribus, et duos satellites in Orphano-trophium introductus est. Verum sibi timentes ob millenos homines undique accurrentes, et majores tumultus intus et foris exoriri conspicientes, omnes ad curiam reversi sunt, plures copias petituri, quae impetum tumultuantium compescerent.

Consules hac virginum resistentia magis exacerbati, dant in mandatis summo Praetori, ut adhibitis secum duobus scabinis, binis itidem aliis substitutis Praetoribus, et novem satellitibus, virga justitiae prae-eunte, sacerdotem de Haan ad Orphano-trophium reducerent.

His itaque justitiae ministris stipatus, numerosa plebeculae multitudine comitante, solemniter ad Orphano-trophium revertitur. Domum pastoralem ingressi, mox oeconomam Pastoris defuncti ejiciunt, mandantque Orphano-trophii Rectricibus, ut sacerdoti de Haan obediant, et una cum virginibus ejus Oratorium frequentent. Verum haec omnia constanti et impavido animo recusarunt, dicentes, se malle ad unam omnes in carceres et vincula, quibus Praetor supremus eos minabatur, conjici, quam in hisce consulum jussibus obtemperare.

Interim clamores, pugnae, vociferationes, execrationes et imprecationes terribiles per plateas ubique audiebantur. incitantes ple-

beculam, ut tortorem illum conscientiarum Wittert, de Haan, et alios Refractarios in fossas aquarum projicerent. In Orphano-trophio planctus et ululatus virginum maledicentium Wittert, de Haan, et omnibus refractariis, dicentiumque, sibi gallinis tam juvenem *gallum* (: id enim *de Haan* belgice significat :) nolle obtrudi, sese ipsum dilaceraturas etc.

Satellites tota nocte, et diebus aliquot exinde in aedibus pastoralibus manserunt, et Wittert per aliquos ministros, magna refractariorum comitante caterva, domum reductus est.

Die dominica Palmarum, oratorio hominibus referto, de Haan lecturus sacrum per tres satellites ad Altare ductus est; iisdemque comitibus, qui, ac si sacro inserviissent, Altare cingebant, ad sacristiam reductus.

Auditores, tecto plerique capite, nullum in Oratorio tenuerunt silentium, et unus ex minoribus praetoribus, finito sacro, ad populum annunciabat, die illa habendam non esse concionem, neque catechismum etc.

Huic sacro ut interessent virgines, praetores illas compellere voluerunt, sed unanimis fuit omnium responsio: sese, si ad supplicia et patibulum cogerentur, cum gaudio ituras, verum ab ipsis incunabulis lacte Romano-Catholico imbutas, ad frequentandum sacerdotis schismatici oratorium numquam inducendas esse. Et ita clausis suis ostiis, se subduxerunt, eadem interim die dominica oratorium Dni Schouwen pastoris Romano-Catholici frequentantes.

Lepidam dein virgines cantilenam concinnaverunt, in qua inter alia insertum est, alium se gallum non admittere, nisi qui per Petrum loquatur et cantet.

Cantores fregerunt organum, ne Refractariis ulli usui esse posset, etc.

Varii exinde pasquilli in locis publicis affixi fuerunt, tum contra Wittert, tum contra alios ejusdem farinae socios. Rumor jam spargitur, quod consules deputatum aliquem Hagam-Comitis miserint, consilia capturi, quid in hoc rerum statu agendum.

Sub idem tempus septem internae Orphano-trophii Rectrices a summo praetore citatae sunt, quarum tamen nulla comparuit, neque urgentur ulterius, fortassis, quia nullum hactenus Haga-Comitis responsum obtinuerunt.

Interim de Haan divina peragere pergit, quamvis ne vel una virginum ipsum accedat.

Hoc tempore paschali turmatim ad Oratoria Romano-Catholi-

corum, et maxime Dni Schouwen confluxerunt, ut communioni paschali satisfacerent, et indulgentias jubilaei lucrarentur, uti et juvenes ex Orphano-trophio masculorum; et quinque omnino poenitentes schismaticus de Haan suae factionis extra Orphano-trophium asseclas habuisse dicitur toto tempore paschali.

25[ta] Aprilis refractarius Ahuijs dixit ad populum in oratorio de Haan, eumque, pro more, installavit, introductus similiter per 4 satellites (: dignos sane tali sacerdote Ministros :). Textum habuit ex Apocalypsi cap. 3, v. 7, 8 et 9. Interea temporis dicuntur consules responsum Haga-Comitis accepisse, ut pacifice rem illam tractarent, ne major tumultus in civitate Amstelodamensi oriretur.

Barchman pseudo-Episcopus modo commoratur Amstelodami. Variis vicibus cum Ahuijs adfuit consulibus van den Pol, et van den Bembde, praecipuis hujus rei promotoribus (alii enim duo magis inclinati videbantur Roestio et Romano-Catholicis, quam refractariis) et nuper cum Doncker et de Haan apud Wittert honorifice ad coenam excepti sunt. Barchman ea occasione non praetermittit sollicitationes suas continuare, ad universalem supra Romano-Catholicos jurisdictionem obtinendam.

Die octavo Maji Wittert vehementer conquerebatur cum Dno Roestio, quod virgines tempore, quo de Haan divina peragebat, strepitus, aliasque insolentias committerent; at Roestius reponebat, sese nec aliquem de Haan, nec alium istius factionis sacerdotem agnoscere neque cum illo nec directe nec indirecte ullum commercium habere. Quin et addebat, nec te, nec ullum tuae factionis Catholicum agnosco. Cui Wittert, nec ego vos. Ad haec, dexterrime Roestius: Ergo sumus separati, quid igitur nobis dominari cupis, et nostra bona auferre? Ad quae Wittert obmutescens, nil aliud sciebat reponere, nisi quod omnia ad consules delaturus esset. Fac hoc audacter, inquiebat Roestius etc.

Interim hisce diebus virgines a Dno Wittert, cum eas neque minis, neque blanditiis a proposito dimoveri posse cerneret, libertatem obtinuerunt Oratoria Romano-Catholicorum frequentandi.

Atque haec est series historiae nuper circa Orphano-trophium virginum Amstelodamensium Romano-Catholicum gestae.

BIJLAGE B.

Extract uit het „*Memoriale Vicarii Apostolici per foederatum Belgium, eorum, quae in Missione sibi concredita memorabiliora contigerunt a die* 24ta *Maij* 1726 *usque ad* 20^{mam} *Decembris ejusdem anni, ad Em^{mos} ac Rev^{mos} sac: Cong^{nis} de prop. fide Patres.* (Zie bladz. 413 en volgg.)

Eminentissimi ac Reverendissimi Domini.

Est itaque, Em^{mi} P. P., in Fodinis prope Leijdam statio insignis *Roelevaartjesveen* noncupata, quam a 25 annis summa cum laude curavit Dnus Joannes de Witt Pastor Romano-Catholicus; et ad munus pastorale in tam ampla statione commodius obeundum, me approbante, nuper sibi in sacellanum assumpserat D. Alardum de Weerdt ex praecipuis Hollandiae Catholicis.

Hanc stationem Dnus de Wit ab Hugone Gaal, quondam praetensi Ultrajectensis Capituli membro (: cum is prae senio et infirmitate impar esset ferendis amplius muniis pastoralibus :) per resignationem obtinuit. At postea videns Presbyteros Ultrajectinos non recte ambulantes, Formularium Alexandrinum, et Constitutionem *Unigenitus* amplexus est, semperque morigerus Sedis Apostolicae filius permansit. Hinc factum est, ut, advertens nonnullos e sua communitate in Civitate Leijdensi oratoria schismaticorum diebus nundinarum frequentare, eos pro munere suo paterne iterum ac tertio hortatus sit, ut a frequentandis schismaticorum Oratoriis omnino abstinerent, caeteroquin se iis Sacramenta deinceps non administraturum. Quae ubi ad aures Barchmanni, Daalnoortii, aliorumque schismaticorum devenerunt, apud Ordinum Hollandiae Deputatos de eo vehementer conquesti sunt, et petierunt ab iis Epistolas ad Bailluvium, quibus Dno de Wit, et ejus sacellano sine mora e pastoratu discedere mandaretur; quo statim obtento, Barchman morae impatiens, die nona Novembris abiit in Roelevaartjesveen, et januam inveniens apertam, domum pastoralem audax ingreditur. Pastor summe attonitus quaerebat, quid isthuc veniret facturus? respondebat, an non accepisset Epistolam a suo Bailluvio? Non, replicabat ille. Brevi, ajebat, accipies, quae non solum omnia in hac statione munia pastoralia tibi interdicent, sed et ipsa statione et Te, et sacellanum tuum quamprimum cedere cogent.

Verum quidem est, Em^{mi} P. P., quod Literae illae postea advenerint, et Bailluvius illas utrique insinuaverit, sed praecipitantia ac rabies illius, qua in Romano-Catholicos saevit, vel ex eo facile colligitur.

Vices igitur Exploratoris, aut Ministri justitiae potius, quam Episcopi, hic gessit Barchmannus, duobus famulis stipatus et quodam Jacobo Du Pre Mechliniensi, cui ipse sacrilegas manus imposuit, et in stationem illam intrusit.

Sequenti die Romano-Catholici ubi haec audierunt, valde consternati, alii Hagam-Comitis profecti sunt, alii ad alios sibi notos amicos, consilia capturi ad demulcendos Deputatorum animos. Praenobilis Dnus de Alckemade praestantissimus Romano-Catholicorum loci illius patronus cum praenobili conjuge sua, omnem quoque operam adhibuit, sed nihil impetrare potuit. Ad haec dictus praenobilis Dnus de Alckemade, paucis exinde diebus, e vivis excessit maximo sane Religionis Romano-Catholicae illis in partibus detrimento.

Die Dominica sequenti schismaticus sacerdos du Pre (: a communitate ex Oratorio et domo pastorali, una cum Archi-Episcopo suo primum ejectus :) reversus est, a Baillluvio introductus, et divinis mane sacrilege peractis, tempore pomeridiano, dum catechizaret, tantus a pueris, et mulieribus praecipue, excitatus est strepitus, ut diceret catechizans: *si de Wit vos talia docuerit, male vos docuit, et estis filii Diaboli.* Tum omnes mulieres uno in eum animo insurrexerunt, et vociferantes: *Tu ipse Diabolus es*, ex Oratorio et pago eliminarunt, per viam mediae horae assiduis eum verberibus, et lapidibus prosequentes, donec se numquam rediturum promitteret. Postea in pagum reduces aedes illorum, qui schismaticis favebant, invaserunt, eos ad promissa manus subscriptione firmanda compellentes, numquam se cum schismaticis collusuros, sed partem Romano-Catholicorum semper amplexuros esse.

Hunc plebeculae zelum prudentia non satis temperatum intelligens, Literas ad vicinos Pastores statim exaravi, ut Romano-Catholicos ab hujusmodi violentiis (: ex quibus non nisi gravissimae in nos persecutiones oriri possent :) deterrere conarentur, eosque hortarentur ad imitanda potius Martyrum exempla; ac satius esse pro justitia et veritate atrocissimam injuriam nos tolerare, quam simili insania contra supremos Patriae Moderatores caput attollere.

Quantum ea de re Ordinum animi in nos exacerbati sint, jam inde experientia didicimus, quandoquidem vir unus, et tres mulieres per milites et ministros justitiae isthuc de nocte missos vincti Hagam-Comitis deducti sint, et ibidem in carcerem conjecti, qui, si non scandalo aliquo publice afficiendi, indubie praeter exilii supplicium, omnium bonorum jactura mulctandi sunt.

Primarii quidem Romano-Catholici, Em[mi] P. P., animos Moderatorum Patriae mitigare conantur, sed aliquos illorum sentiunt ita exasperatos, ut etiam omnis fere ad colloquium aditus denegetur.

Dum haec in Hollandia tam misere agebantur, Em[mi] P. P., omni conatu in Civitate Ultrajectensi laboravi ad impediendum, ne Ordines hujus Provinciae vestigiis Ordinum Hollandiae insisterent, eumque in finem triplicem praecipue medelam adhibui.

1. Monstrando, Romano-Catholicos nullùm amplius in divinis posse cum Barchmanno habere commercium, utpote apertissimo schismate ab Ecclesia Romano-Catholica separato.

2. Nullam gentem esse tam barbaram, quae subditos suos cogat ad amplectendam religionem ab ea, quam ipsamet profitetur, diversam, quod tamen hîc fieri, pro dolor, lugentes aspicimus.

3. Multis consecrationem hujusmodi Episcopi, atque adeo per consequens omnes ordinationes per ipsum factas, aut faciendas, in dubium vocarí; proindeque, juxta nos, maximo idololatriae periculo populum exponi.

Quae, aliaque horrenda consectaria aliquibus Moderatoribus provinciae Ultrajeetensis tanta cum energia inculcare conatus sum, ut sperem animos illorum erga nos commiseratione tangendos.

Addidi deinde, neque in Polonia, neque in Germania adversus Dissidentes quidpiam conclusum esse, adeo ut omni injurias illorum in Nos ulciscendi praetextui locus esse haud videatur.

Interim haec Ordinum Hollandiae in nos exacerbatio tanta non est, quin etiam benignos illorum favores subinde experiamur. Solent enim non raro etiam sacerdotes Romano-Catholicos admittere, veluti in Homade prope Leijdam, ubi mense Augusti defuncto D. Gisberto Franssen cum missione Dni Nuntii Bruxellensis: successit D. Theodorus Aloysius van de Veld.

In Civitate Purmerendana, quam unus ex schismaticis sacerdotibus invasit, religiosi aeque ac saeculares Presbyteri Romano-Catholici ad Sacramenta fidelibus administranda permittuntur.

In statione Goor prope Alckmariam nuper admissus est alter Ord. S. Dom. Religiosus. Nec dubium, quin Dnus Cornelius Spont *) cum missione D. Nuntii Bruxellensis in statione Limme, per discessum Theodori Romeijn sacerdotis immorigeri vacante, sit admittendus; Et ita variis in locis etiam sacerdotes morigeros ab Ordinibus Hollandiae passim admitti conspicimus.

In Civitate Leijdensi, ubi vacans est statio Patris Angeli d'Ar-

*) Blz. 424 staat verkeerdelijk Spo*u*t.

nout Ord. Carm. Disc. de Missione Gallicana, Barchman suae factionis Presbyterum intrudere conatus est; verum aeditui consules statim accedentes, alterum de eadem Missione Patrem Romano-Catholicum petierunt, quem licet nondum impetraverint, brevi tamen se obtenturos esse confidunt.

In Hollandia septentrionali 7tima Novembris diem ultimum clausit Dnus Joannes van de Velde Districtus illius Archi-presbyter et quondam in statione Grootenbroekana, deinde Purmerendana pastor, cujus obitus tamen, cum omnibus morosus esset, nimiumque in conversatione difficilis, Missioni nostrae singulare detrimentum non attulit.

Oporteret quidem, Emmi P. P., alium ejus loco Archi-pbrum quamprimum sufficere: verum cum praetensum Capitulum Harlemense cristas suas ita attollat, ut, aliqui saltem ex gremio illius audeant Missiones D. N. Bruxellensis, uti et meas, palam in dubium revocare, si Capituli consensus non accedat, facile perspici potest; eos pro viribus allaboraturos, ut unus ex suis capitularibus ad hanc Dignitatem promoveatur, a quo, utpote a Capitulo illorum tunc approbando, Missiones D. Nuntii, vel meas, securius se consequi posse existimabunt.

Hoc certum est, Emmi P. P., omnia illorum apud Ordines Hollandiae septentrionalis molimina et sollicitationes praecipue huc usque collimasse, ut Missiones D. Nuntii Bruxellensis measque, penitus eliminent, rati hoc artificio sedem Apostolicam paulatim coactum iri ad approbandum praetensum illorum Capitulum, cujus operis fundamenta serio jacta videntur, dum nuper Praeses collegii dictorum Ordinum cognatum suum pro adipiscendo Pastoratu aliquo prope Alckmariam se accedentem, remisit (: suasu indubie unius alteriusve praetensi Capituli Harlemensis Canonici :) ad D. Nicolaum van der Meer Amstelodami Pastorem, et praetensi ejusdem Capituli Decanum ac Vicarium generalem, qui tamen (: *cogitans* forte cum Eleazaro *aetatis ac senectutis suae eminentiam dignam*, *et ingenitae nobilitatis canitiem*, *atque a puero optimae conversationis actus* :) illud justissime recusavit, *ne per hoc maculam atque execrationem suae senectuti conquireret.*

Quare, ad exonerandam conscientiam meam, Emtis vestris significare compellor, quemadmodum D. Nuntio Bruxellensi iteratis jam vicibus etiam significare non praetermisi, esse nonnullos in gremio ante-fati Capituli, qui claudicant in duas partes, suumque phantasticum ac imaginarium Capitulum universae Missionis bono multis parasangis praeponunt, quemadmodum primarii Romano-

Catholici, dum opus aliquod junctis viribus aggrediendum fuit pro Missionis incolumitate, non uno argumento experti sunt.

Idque insigni D. Wijckerslotius ejusdem Capituli membrum testimonio nuper, prout alias saepe, confirmavit, dum humanissime a me, quamvis infirmo, ad colloquium de rebus Missionis nostrae, hisce turbulentis temporibus tam necessarium, invitatus in Abkoude, in ipsis fere Amstelodami confiniis, venire renuit, sub infirmae valetudinis praetextu, quae tamen non obstitit, quo minus eodem die in Voogelezang ad D. Wilhelmum Weijtmans animi relaxandi gratia tetenderit, ubi eum Dnus Backhusius casu invenit satis indigne ab eodem exceptus, ut et postea Harlemi a Dno Joanne van den Steen praefati Capituli itidem membro, cum hanc D. Wijckerslotii agendi rationem veluti omnis humanitatis et aequitatis expertem, se non improbare non posse, liberrime assereret.

Itaque Arnhemium redux, Literas desuper cum leni admonitione ad D. Wijckerslotium dedi, quibus respondet, sese dolere, me tam sinistram de eo opinionem concepisse, ac si res Missionis non satis serio tractaret. Verum dissimulare; aliud palam agere, aliud in occulto struere, nec nominandum in nobis.

Mens mea non est, Em^mi^ P. P., quemquam fratrum meorum apud Em^tias^ Vras insimulare; sed utinam, quod summa votorum est, omnes Presbyteri nostri sincera concordia, et mutuo charitatis vinculo semel in unum corpus coalescerent, cui rei, licet jam diu, et sine ulla intermissione omne studium impenderim, longa tamen experientia compertum fuit, desideria mea ad optatum finem non pervenisse; nec unquam perventura sperandum est, nisi aliqui gravi Em^tiarum^ Vrarum admonitione tanquam efficaciori remedio, ad hoc constringantur.

Ex hac brevi Canonicorum Harlemensium descriptione Em^tias^ Vras satis collecturas confido, haud expedire, ut aliquis ex illorum coetu istis in partibus vices Archi-presbyteri gerat, cum certum sit omnium presbyterorum judicio, quod hujusmodi constitutione magis insolescerent, et latissimus dissidiorum campus inter alios Presbyteros rectius sentientes aperiretur, nullatenus ferre valentes dictos Capitulares, donec a praetensa sua authoritate, ad quam tuendam sese solemni juramento obstringunt, omnino desistant.

De hac interim re latius acturus sum cum Em^mo^ Dno Card^le^ de Alsatia, et D. Nuntio Bruxellensi, cum res illa sufficientem moram patiatur.

IETS OVER VLISSINGEN.

Daar deze machtige havenstad van het eiland Walcheren ons over haar katholiek leven sinds de dagen der Nederl. Beroerten bijna niets bewaard, althans niets meegedeeld heeft, zullen de volgende twee stukken, wier behoud wij danken aan de rustelooze pen van Utrechts hooggevierden aartspriester Godefrid. Ram van Schalckwijk, naar ons inzien welkom zijn, temeer, wijl ze ons aan de wieg van het herboren leven plaatsen.

Het eerste is een schrijven van een Vlissingsch burger, Antonius van der Stok, die op 29 Maart 1678 in naam zijner katholieke stadgenoten zich wendt tot den aartspr. en pastoor „in het Paradijs" te Rotterdam, Adriaan van Outheusden, met de dringende bede dat het Zijneerw. moge behagen bij den Apostolischen Vikaris hun voorspreker te zijn en hen te helpen om een eigen zielzorger voor Vlissingen te bekomen. Het pogen moet geslaagd zijn, wijl in het tweede stuk, eene verdediging door den apostol. vikaris J. van Neercassel in Mei van het volgend jaar naar Rome opgezonden, deze o. a. de gronden blootlegt, waarop hij in den voorgaanden zomer zich gerechtigd oordeelde een zijner priesters naar Walcheren ter zielezorg te zenden. Of deze na het jaar 1679 hier nog werkzaam is gebleven, weten wij evenmin als wij zijnen naam kennen.

Volge nu zonder meer vertoef het eerste stuk, dat in de *Collectio Monumentorum* van genoemden aartspriester onder nº XIV voorkomt met het opschrift:

Catholici Vlissingani Dominum A. ab Outheusden rogant, ut apud Episcopum Ultrajectensem agat de mittendo illis sacerdote.

Reverende Domine et religiose amice, pax et benedictio Domini Jesu Christi sit super vos.

Reverende Domine Pastor, Adriane van Outheusden.

Post optatam Vobis a Deo salutem rogo ut Reverentia Vestra boni consulat libertatem meam, qua non vereor ad Te scribere: ad quod per hanc causam impellor, quod nos, pusillum ovile Catholicorum Vlissingensium, magnopere aveamus habere Pastorem spiritualem, qui praesit pusillo ovili nostro. Quae ratio nos exstimulat ad enixe deprecandum Te, ut nobis in hac re Te praestes amicum, imo spiritualem amicum; et sis nobis vice Legati apud Reverendissimum Episcopum Ultrajectensem [1]), qui secundum Deum spiritualis est pater harum provinciarum; quem etiam spero instigandum esse a Spiritu Dei, ut precem nostram exaudiat..... [2]) Porro ut Reverendissimum Dominum hac super re compellamus, haec primo ratio nos impellit: Si quis Catholicorum Vlissingensium morbo corripiatur, nuncius ea de re mittitur Medioburgum ad Patres Jesuitas; illi venientes raptim aegri Confessionem excipiunt et Communionem illi porrigunt ac mox redeunt Medioburgum; tum aeger sic lecto manet affixus, nullo sacerdote divinam gratiam super eum invocante neque verbis eum consolante. Deinde sunt inter nos vetuli et vetulae, qui pedibus non satis valent ut Medioburgum usque gradiantur. Tertio Patres Je-

1) Als wij van deze uitdrukking ons rekenschap zoeken te geven, dan rijst aanstonds het vermoeden, dat hier iets tusschenspeelt van het drijven der partij, die in de volgende eeuw tot scheuring verviel en tot handhaving hiervan zich eigenmachtig een Aartsbisschop van Utrecht schiep. De persoon, aan wien dit schrijven gericht is, moet in het vermoeden ons wel eenigzins versterken, wijl v. Heussen in zijne Batavia Sacra, II. bl. 203, hem doet kennen als „Assessor *Capituli Ultrajectini*", eene vergadering die naderhand door den geest van verzet zich geheel en al liet meeslepen. Niettemin kan het ook eene ondoordachte uitdrukking zijn, ontleend aan den mond des volks, dat hem, die de plaats van den Utrechtschen Kerkvoogd waarnam, eenvoudig met dien naam bestempelde. Daarenboven was J. v. Neercassel bij de kortstondige ommekeer van 1672 tot Bisschop van Utrecht bestemd geweest; dit had voor de toekomst de hoop doen herleven, de hoop die zoo gaarne van de werkelijkheid droomt.

2) Het handschrift zelf geeft deze uitlatings-teekentjes.

suitae non audent apud nos, cum aegrotamus, diutius hic haerere, eo quod Medioburgensis communitas, amici nostri, ut diutius hic haereant consentire nolint, tum quia ipsimet eorum opem sive de die sive de nocte indigere possent si in morbum inciderent, tum quia amici nostri, Catholici Medioburgenses, plus nummorum suppeditant quibus Patres Jesuitae aluntur. Quarto dum est coelum procellosum sive pluviosum, qui ad templum se conferre volebat, manet domi, cum Medioburgum itinere unius horae distet a Vlissingen; sic etiam si quis ex morbo decumbat Vlissingae, si nimis immite sit coelum, (:Pater:) continet se domi cogitans: Deus Omnipotens servabit aegrum usque in crastinum; sed, heu, saepe nobis non illucescit dies crastinus, uti praeterita aestate patuit in duobus Catholicis.

Eo tempore (:quo de obtinendo Pastore laborabamus:) quidam de communitate nostra Patribus Pastoribus Medioburgi indicaverat, nos apud Reverendissimum Dominum precibus agere ut communitati Vlissingensi praeficeretur Pastor Spiritualis. Mox accurrebat Rev. Pater van der Vaeren, petens a nobis Vlissinganis ducentos florenos annuos, subdens superiorem suum adducturum alios ducentos: quod si fieret, venturum esse secundum Patrem Jesuitam, qui Vlissinganis uti pastor succurreret; sed anno elapso nullus adhuc prodierat Pater vel secundus Jesuita; sufficiebat Patri van der Vaeren, per istam agendi rationem inhibuisse conatus nostros; sed modo longe aliter animati sumus....... [1])

Domine ab Outheusden, si pro molestia, quam hac in re pro nobis suscipies, gratias tibi referre in temporalibus non possumus, speramus Reverentiae Vestrae pro labore suo retribuendam esse gloriam coelestem. Salutem quam possumus demississime impertimur Reverendissimo Domino Ultrajectensi. Porro ego maneo,

Domine ab Outheusden,
humillimus et addictissimus tibi famulus et amicus:
(get.) ANTONIUS VAN DER STOK.

Vlissingae 29 Apr. 1678.

Jussu omnium nostrum, Catholicorum Vlissingensium.

Het tweede stuk, dat wij onmiddelijk hieraan toevoegen, ontleenen wij aan dezelfde *Collectio Monumentorum*,

1) Deze stipjes zijn evenzoo door het HS. gegeven.

alwaar het onder n° XII voorkomt met het volgend opschrift:

Episcopus Castoriensis Cardinalibus defensionem suam exhibet contra litem sibi indictam a Patribus Jesuitis.

Eminentissimi ac Reverendissimi Domini mei, Patroni colendissimi.

Placuit Patribus Societatis duabus potissimum de causis famulo vestro Episcopo Castoriensi litem indicare. Prima concernit facultatem a defuncto Archiepiscopo Ephesino istis Patribus concessam ad excurrendum praedicationis et excipiendarum Confessionum ergo in pagos Voorburg, Voorschooten et Wassenaer. [1])

Hanc facultatem, dubitantibus ea de re Patribus, asserit Vicarius Apostolicus revocatam et cassatam fuisse per decretum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, quod hisce verbis conceptum est: Missionarios Regulares et Patres Societatis non posse excurrere in locis ab eorum missionibus separatis et alteri sacerdoti commissis, nisi de scitu et assensu ejusdem sacerdotis vel in casu urgentissimae necessitatis.

Quod autem hoc decreto istae excursiones prohibitae sint inde clarissime constat, quod decretum editum sit ab Eminentiis Vestris 1671 mensis Martii die 17, quando Vicarius Apostolicus Romae existens apud vestrum tribunal excursiones accusaverat tanquam contentionum ac scandalorum seminaria.

Ex his manifestissime liquet, errorem committi, quando a Patribus Societatis asseritur, S. Congregationem post diversas instantias factas ab Episcopo Castoriensi, voluisse nihilominus firmas et ratas manere omnes concessiones Ephesinas datas ante ultimum ejus vitae quinquennium. At enim nunquam simile quid ab Eminentissimis Dominis meis definitum aut declaratum fuit. Possunt Eminentiae Vestrae recordari, se edidisse anno 1669 die 3 mensis Augusti hocce decretum: „Concessio Ephesini, ante quinquen„nium ejus mortis facta sit valida, et quamvis non perpetua, non „tamen revocabilis absque legitima causa a Vicario adducenda et „ab Internuntio examinanda et probanda; concessiones vero intra „quinquennium ab eo exhibitae nullae penitus habeantur.” Verum aliud est discernere, Ephesinas concessiones non esse perpetuas, quod Eminentiae vestrae decreverunt, aliud definire eas fore firmas

1) Zie Archief v. d. Geschied. van 't Aartsbisd. Utrecht. I. bl. 240.

atque ratas, quod Patres Societatis opinantur, licet non vere fuisset definitum; ut Vicarius decreto proxime laudato obtemperarėt, non solum apud Illustrissimum Internuntium sed etiam apud Eminentiarum vestrarum tribunal adduxit rationes, quibus vestrae aequitati probavit, istas excursiones non tam esse animarum solatia quam scandala, et non tam tendere ad religionis propagationem quam ad unitatis et pacis destructionem.

Cum Patres Societatis evidentia veritatis convicti sententiam contra se latam inficiari amplius non possent, aliud invenerunt effugium dicentes, laudatum decretum sibi non fuisse intimatum.

Verum si rerum gestarum memores essent, scirent, Vicarium Apostolicum Roma reducem illa eis omnia intimasse quae ab Eminentiis Vestris erant decreta et speciatim indixisse, ut ab excursionibus in pagos Voorburg, Voorschooten et Wassenaer sibi temperarent. Liquet illud manifestissime ex testimoniis, quae Illustrissimo Domino Internuntio exhibita sunt. Non mihi difficile foret, istud ipsum probare ex ipsorummet Patrum Societatis scripturis, quas contra Vicarium Apostolicum protulerunt. Verum quia illud exequi non possum nisi eloquendo quaedam, unde et fama Patrum Societatis non parum minueretur et unde simul Eminentiarum Vestrarum patientia lassaretur, hinc, ut honori Patrum Societatis et Eminentiarum Vestrarum debitae a me observantiae consulam, ad obstruendum effugium Patrum Societatis illud unum hic dicam, quod scilicet ex hac iterata contentione tam de decreti sinceritate quam de illius publicatione Patres Societatis non possint non esse certi atque adeo debeant agnoscere, nihil sibi amplius esse reliquum, quam ut illud religiose observent atque observando ea tollant dissidia quae ex decreti violatione aut negligentia exorta dolemus.

Dum Vicarius Apostolicus hanc decreti observantiam a Patribus Societatis exspectat, sperat quoque se liberandum ab invidia alienati a Societate animi, qua in libellis Patrum Societatis immerito praegravatur, dum ipsi tribuitur, quod ipse primus sit qui in Voorburg pastorem constituerit. Etenim ad oculum patet ex testimoniis per Vicarium Apostolicum Illustrissimo Domino Internuntio exhibitis, non a moderno Episcopo Castoriensi sed ab Archiepiscopo Ephesino Everardum de Graef in Voorburg parochum fuisse constitutum; isto autem anno, qui nunc dicitur Episcopus Castoriensis, Lutetiae Parisiorum doctrinae theologicae operam dabat necdum sacris initiatus.

Haec sunt, Eminentissimi Patres, quae Vicarius Apostolicus

vobis reverenter exponit, ut ostendat, primam postulationem Patrum Societatis non veritatis soliditati esse innixam sed ex lapsibus scriptoris felicis memoriae esse profectam.

Secundam quod attinet eorumdem Patrum postulationem, ea vult ut revocetur *ex Zelandia is presbyter*, *quam aestate praeterita* illuc Castoriensis direxit, non ut Patribus Societatis eum cibum, qui perit, eriperet, sed ut Zelandos eo cibo, qui permanet in vitam aeternam, uberius pro officio proficeret.

In hoc facto Episcopi Castoriensis nihil Patres Societatis arguere possunt; nam si ad illud mittendi requiratur auctoritas, eam in Vicario agnoscunt ea ipsa decreta, quibus Eminentiae Vestrae et summi Pontifices ecclesiam Hollandicam, quamdiu sub Protestantium erit dominio dirigi voluerunt; nam illa ajunt esse penes Vicarium Apostolicum ad ea loca Missionarios destinare, quae sibi in Domino videbuntur spirituali auxilio maxime indigere ipsumque posse continuare in constituendo pastores ac parochiarum limites distinguendo.

Si exigatur ut haec localia decreta juri communi sint communia, definivit Concilium Tridentinum, Sess. XXI cap. 4 de reform., quod Episcopi tanquam Sedis Apostolicae Legati, ob locorum distantiam sive difficultatem, quando parochiani sine magno incommodo ad percipienda Sacramenta et divina officia audienda accedere non possunt, novas parochias etiam invitis rectoribus juxta formam Alexandri III, quae incipit *Ad Audientiam*, constituere possint.

Si professio, usus atque utilitas hujus auctoritatis postuletur, ea probant tam Ultrajectensis [1]) quam Harlemensis capituli testimonia, quae Illustrissimo Domino Internuntio per Castoriensem sunt exhibita.

Si prudentia desideretur, non prius fuit decreta missio Presbyteri saecularis *in Walachriam*, quam ad concilium vocati fuissent illi omnes, qui in clero archiepiscopatus Ultrajectensis a pietate, a judicio et a prudentia celebrantur.

Si exigatur in presbytero misso zelus animarum, is electus fuit,

1) Opmerkelijk is het, dat hier, in eene met zorg bewerkte verdediging, waarin de wijsheid moest gebieden zich van alle andere buiten het geschil liggende twistvraag te onthouden, de Utrechtsche Raad van het Vikariaat stoutweg een *Kapittel* genoemd wordt, en dit in de eigen tegenwoordigheid van de Doorl. Kardinalen. Het woord, dus zou men vermoeden, kan destijds nog geen valschen klank hebben gehad.

qui se et sua lucrandis Deo Zelandorum animabus libenter impendit.

His accedit ad factum Vicarii ab omni eloquio et invidia liberandum, quod in eo nihil egerit praeter Eminentiarum Vestrarum expressum mandatum sive rescriptum ad Relationem anni 1665 mensis Decembris die 14. Verba rescripti haec sunt: „Vicarius „Apostolicus mittat operarios quot potest in Zelandiam, succurrendi „causa egestatibus spiritualibus illorum Catholicorum".... etc.

His quod opponant Patres Societatis nihil proferre possunt praeter quamdam speciem decreti quod sic sonat: „In locis ubi legi„time residet unus Missionarius Societatis vel alterius Ordinis „sufficiens necessitatibus Catholicorum, secundus non mittatur; „quod si alter sit substituendus, sit ejusdem Ordinis primi Mis„sionarii, neque mittatur nisi causa missionis ab Internuntio pro„bata." 1)

Possem primo reponere illud decretum esse subreptitium, quia non merito veritatis, sed nescio qua arte fuit impetratum. Quod ut pateat dignabuntur Eminentissimi Domini advertere, citatum decretum esse apostillam sive rescriptum ad 5um articulum libelli a Patribus Societatis contra Episcopum Castoriensem atque Hollandiae Clerum a° Domini 1666 oblati. In isto autem articulo audent asserere a Vicario Apostolico, Episcopo scilicet Castoriensi, in pagis Hollandiae Haestrechto atque Bodegravia, cum gravi catholicorum perturbatione suis sociis adjunctos fuisse presbyteros e Clero saeculari; cum tamen Bodegraviae a° 1643 vel 1644 Petrus van der Cloes ab Archiepiscopo Ephesino Coadjutore Rovenii Archiepiscopi Philippensis, atque Haestrechti a° 1646 Nicolaus ab Erckel a piae memoriae Philippo Rovenio Archiep° Philip. missionarius fuit ille constitutus hic destinatus; probantur haec ex indubitatis testimoniis coram Illustrissimo Internuntio productis; ex quibus etiam conficitur iniqua accusatione in Patrum Societatis proxime citato libello Episcopum Castoriensem praegravari, quando ei imponitur, quod cum gravi Catholicorum perturbatione ex qua orta sint dissidia et scandala etiam Acatholicorum, ipse Haestrechti atque Bodegraviae missionarios e suo Clero constituerit; nam anno 1644 is qui Castoriensis dicitur nec Sacrae Militiae nomen dederat et Lovanii philosophiae studebat.

Deinde tametsi illud decretum ut validum admitteretur, attamen si sano et nativo sensu intelligatur, nihil inde pro intentione

---

1) Vergel. Archief v. d. Geschied. van 't Aartsbisdom Utrecht. Dl. I. blz. 243—44.

contra Vicarium Apostolicum Patres Societatis conficere poterunt: nam illo decreto duo dumtaxat statuuntur: 1° ut in locis ubi unus residet Missionarius Societatis, necessitatibus Catholicorum sufficiens, secundus non admittatur; 2° ut si forte unus non sufficiat, non adjungatur ei substitutus, huic coadjutor in statione et contubernio, nisi sit ejusdem Ordinis atque instituti: quod prudentissime ab Eminentiis Vestris ordinatum. Major quippe concordia speratur inter ejusdem quam diversi instituti Clericos, quando unus alteri subesse et simul cogitur cohabitare. In decreto autem hic exposito nihil continetur quod facto Vicarii Apostolici adversetur. Etenim in *Walachriam* non missus est presbyter, qui uti substitutus et vicarius Patri Societatis auxiliarem manum praeberet, sed missus est presbyter qui desertis *Vlissinganis* aliisque per amplam et populosissimam insulam errantibus et prae spirituali inedia languentibus Catholicis inserviret, non in eadem statione sed diversa, non ut substitutus Patri Societatis sed ut ab illo independens, non sicut ejus contubernalis sed sicut usurus alio lare alioque synaxeos loco et plerumque alio oppido aliisque vicis et pagis.

Ex quibus patet a Patribus Societatis contra factum Vicarii Apostolici frustra proferri rescriptum anni 1666 ipsosque abuti decreto, dum illud hic intelligi volunt, ac si illud adversetur tum juri divino atque canonico, quo jubetur Episcopus tabescentes spirituali fame greges pascere ac dispersas palantesque sine rectore oves colligere, et ita parochias sive synaxeos loca designare, ut ad illa sine itinere multorum milliarium possit conveniri; tum concordatis atque iis constitutionibus, quibus Regularium augmentatio et non Presbyterorum Saecularium prohibetur, et quibus concordatis et constitutionibus datur Vicario Apostolico potestas pro suo arbitrio parochias dividendi ac distingendi atque etiam ad illa loca missionarios dirigendi, quae ipsi videbuntur spirituali auxilio maxime indigere.

Si Patres Societatis cogitassent rescripta principum secundum jus commune debere intelligi, ut ad cap. *Causam quae* 18, X, *De Rescriptis* [1]) docent canonistae et speciatim Fagnanus, et si animadvertissent, ut inquit Pontifex in cap. 57, XI, *De Electione* [2]), „non esse credendum Romanum Pontificem, qui jura „tuetur, quod alias excogitatum est multis vigiliis et inventum,

---

1) Zie Decretalen van Paus Gregorius IX, lib. I, tit. III, cap. 18.

2) Aangeh. werk, lib. I, tit. VI, cap. 57.

„uno verbo subvertere voluisse”, nunquam ausi fuissent, ut Vicario Apostolico se opponerent, tam alienam interpretationem Summi Pontificis et Eminentiarum Vestrarum rescripto affingere, atque illa est quam hactenus refutavimus.

Optassem, Domini Eminentissimi, ne me Patres Societatis ad hoc responsum coegissent et forsan suo honori melius consuluissent; sed dum hoc ipsis non placuit, spero quod suae accusationis importunitati adscribant, si defensionis necessitas ea a me extorserit, quae pro meo erga eos studio non ventilare sed tegere voluissem. Dum autem causam meam Eminentiarum Vestrarum aequitati libenter et reverenter subjicio dijudicandam, me profiteor devotissima voluntate atque observantia,

Eminentissimi et Reverendissimi Domini mei,

Vestrarum Reverentiarum devotissimus et obedientissimus famulus:

(get.) Joannes Episcopus Castoriensis,
Vicarius Apostolicus.

Datum Bruxellis 17 Maji 1679.

Voor trouw afschrift getuigt de inzender dezer regelen:

J. H. Hofman.

SPROKKELS.

Z. D. Hoogw. F. J. van Vree. Ten blijvend aandenken worden hier meegedeeld de *doopcedels* van wijlen Haarlems eerste Bisschop en van zijne moeder, beide gelicht uit het oude doopboek der kerk van Rhenoy.

1807, die 9 Febr. natus et baptizatus est Franciscus Jacobus, fil. leg. Joannis Josephi van Vree ex Middelburg et Mariae Catharinae van Wyck; susceptor fuit Joannes Josephus van Vree, cujus loco stetit Eva van Rooden; natus in Rhenoy.

1779, die 30 Decemb. nata et baptizata est Maria Catharina, fil. leg. Gerardi van Wyck nec non Evae van Roode; matrina Joanna Versteeg, uxor Henrici Brands; ex Gellicum.

Voor trouw afschrift getuigt dezelfde inzender als boven.

PASTOORS DER STATIE OUD-ADE C. A.

Vervolg van Dl. IV, [1]) bladz. 297 vv.

De lezer vergunne dat ik, alvorens tot den tweeden pastoor over te gaan, even nog op het punt terugkom, waarmee het vorig opstel sloot, te weten de beweerde goedkeuring van Jansenius' boek *Augustinus* ten jare 1641. Ik reken dit aan de nagedachtenis van van der Plaat nog te zijn verpligt.

Sedert van Heussens tijd worden we nu en dan op de mededeeling onthaald, dat eenigen van de aanzienlijksten uit den clerus der Hollandsche missie, onder deze Antonius van der Plaat te Oud-Ade, een Lofgetuigenis over Cornelis Jansenius' *Augustinus* in schrift hebben veilgegeven. Dat die goedkeuring soms eene *aanvankelijke* genoemd wordt, geschiedt ongetwijfeld uit beleefdheid, daar toch nergens, zoover ik weet, van terugroeping spraak is. Niemand ook der weinige verhalers blijft in gebreke, zelfs van Heussen niet, meer of min nadrukkelijk ter kennis te brengen, dat de goedkeuring geschonken werd vóór de veroordeeling der vijf stellingen door Innocentius X in 1653, zelfs vóór het verbod gemeld boek te lezen van Urbanus VIII in 1642; terwijl een en ander schrijver, nog nauwgezetter van conscientie, daar voor den lezer uit afleidt, dat de stap alzoo dezen geestelijken niet te hoog is aan te rekenen, vermits die toen nog zeer goed mogelijk was, zonder dat zij daarom in hun hart onregtzinnig gestemd waren.

Bijgevolg valt er uit die goedkeuring nog niets tot Jansenisterij te besluiten, zal de lezer oordeelen.

1) Aldaar, bladz. 318 staat: Munchen, lees: Mentz.

Dat meen ik ook. Ondertusschen wordt diezelfde vroege daad van ingenomenheid somtijds aangehaald om opmerkzaam te maken, dat „van de geestelijken velen, en de aanzienlijksten aanvankelijk met het Jansenisme waren besmet.” [1]) Is dat alzoo een zekere tegenstrijdigheid, en, zoo men wil, een anachronisme, daar de overplanting van het Jansenisme op onzen bodem van 1680 dagteekent [2]): onzer geschiedkennis ondienstig was nog, dat men aan de bronnen niet wat scherper heeft toegezien; inzonderheid, dat men, de eerste (echte) bron, het geschrift van een tijdgenoot, aan „mot en worm” prijs latend, uit een zeer verdachte van 50 jaar later met of zonder argwaan de bewering opnam. Nu is het wel waar, dat men, over het Jansenisme in Holland gaande schrijven, zeer gemakkelijk, en, daar er toch niets tot Jansenisterij uit valt te besluiten, tamelijk onschuldig met genoemd verhaal op de stof aanloopt; niettemin klinkt het den katholiek over zijn kloeke vaderen uit de eerste helft der XVII^de^ eeuw niet zeer aangenaam in de ooren, vooral als hij er nog bij verneemt, dat de verhaler van zijne zaak niet eens zeker is.

Wat is dus redelijker, dan dat wij op dit punt naar meer zekerheid of nog meer onzekerheid zoeken, en tot dat einde — zonder begeerte te loochenen wat waarheid is, bijkans zelfs zonder den wensch, dat onwaar zij wat onzeker is (mits men niet voortga besluiten te trekken die niet deugen) — tegen gezegd vertelsel inbrengen waarom het ons onvertrouwbaar, waarom ongelooflijk toe-

---

1) De aangehaalde hier met opzet gekozene woorden zijn van *De Katholiek* (Dl. XXIX, 133). Ik haast mij echter te zeggen, dat NIET *De Katholiek* de „goedkeuring 1641” tot staving zijner bewering inroept, maar duidelijk bij die woorden latere tijden op het oog heeft.

2) Zie § 2 van het *Breve memoriale de statu ac progressu Jansenismi in Hollandia*, 1696 in 4°, een boek dat nergens te weinig zegt, en het voornaamste bezwaarschrift geweest is in Coddes zaak te Rome.

schijnt, op hoop dat eenmaal de eenige man, die allen twijfel kan opheffen, voor den dag kome.

De voorname, misschien ten laatste de eenige bron, waaruit het verhaal met de namen en de woorden der mannen welke het geven van lof hebben bestaan, opgediend wordt, is de *Panegyris Janseniana* [1]) van Aegidius de Witte, die, om onbekend te blijven, dezen keer van den grootsten Apostel en den grootsten Kerkvader de namen leent, zich noemend Paulus Aurelius. v. Heussen (Bat Sacr. II, 227) zegt alleen dat hij (v. H) de naamlijst der lofprijzers bezit, niet waar hij die vandaan heeft. Mozzi [2]), met uiterste beleefdheid bewuste goedkeuring besprekend, wijst naar Gerberons *Histoire generale du Jansenisme* I, 41. Werkelijk leest men bij Monsieur l'abbé **** t. a. p. dezelfde namen van loftuiters als in de *Panegyris*, slechts wat anders gegroepeerd; doch Gerberon werkte met zijn geestverwant de Witte veel aan één lessenaar; ook kwam zijn *Histoire* twee jaar later dan de *Panegyris* uit, en duidelijk is te zien, dat hij de Witte naschreef, zóó dat hij op diens bemerking in den *Prologus galeatus:* „Addidi his per auctarium" niet eens acht heeft geslagen.

In de *Panegyris Janseniana* dan van 1698, toen de mannen, wie het geldt, al 20, 30 jaar en langer dood waren, prijken tusschen „approbaties" van doctoren van Parijs en Leuven, klooster-oversten enz. getuigenissen („attestaties") van elf Hollandsche priesters; te weten van Ph. Rovenius, J. Wachtelaar, E. Kennephoven, S. Pur-

1) *Panegyris Janseniana, seu Testimonia eruditorum virorum celebrantiu librum cui titulus Augustinus; addito Prologo galeato, hodiernis controversiis non parum illustrandis accommodo; per Paulum Aurelium Theol. Timaleten. Gratianopoli apud Philirenum Verum. Et prostant Delphis apud Henricum van Rhijn.* 1698. (in 4o).

2) *Histoire de la revolution de l'Eglise d'Utrecht*, I, 147.

merent, J. Been, Baud. Catz, P. Purmerent, Jac. Schendel, Th. Schendel, Antonius van der Plaat en Leonard. Marius.

Ziehier als specimen het getuigschrift van van der Plaat.

„Reverendissimi Domini Cornelii Jansenii Episcopi Iprensis S. T. Doctoris et in Academia Lovaniensi quondam Professoris librum qui inscribitur: AUGUSTINUS magna cum voluptate legi, gavisus illo tandem authore medicinalis gratiae Christi antiquos fontes, humanis quibusdam ac mere philosophicis rationibus obstructos fideliter reserari, et ad veram humilitatem solidamque pietatem viam nobis planissimam sterni. Ita sentio; sensum tamen meum (Authoris exemplo) S. Romanae et Apostolicae Sedis judicio humillime submittens.

Actum die 16 Decemb. anno 1641.

ANTONIUS VAN DE PLAET S. T. L."

Voorwaar, de zeer ootmoedige clausuul der attestatie kant zich aan tegen elken kwaden dunk van den roemwaardigen man. Ook bijaldien de Oud-Aasche herder *dit zijn gevoelen* ooit inzond, dan heeft hij, mijns bedunkens, eer een *opschortende meening* (bij wijs van attestatie) uitgebragt, dan een *goedkeuring* (approbatie), al of niet *aanvankelijk*, geschonken. [1]) Het wil mij zelfs schijnen, dat de pastoor eigenlijk over *methode* spreekt. Doch laat ons niet pluizen.

Onze vraag is hoofdzakelijk: welke zekerheid hebben we, dat in 1641 geschreven werd, wat in 1698 is gedrukt?

Om eerlijk te zijn moet ik vermelden, dat ook de Witte zijne bron opgeeft. Hij verzekert namelijk, dat hij in zijn

1) Op het hier geldend onderscheid tusschen *approbatie* (niet van boekenkeurders q.q.) en *attestatie* maakte Gerberon mij aandachtig (*op. cit.* I. 69). Het is ook bij de Witte in het oog gehouden; zoodat het woord *goedkeuring* ten opzigte der Hollandsche geestelijken niet het best gekozene is.

boek een libel heeft laten overdrukken, dat aller nageslachten zegening waard is, maar het misschien al hard tegen mot en worm heeft te verantwoorden. (Is dat laatste soms een wenk aan ons adres, om er maar niet naar te zoeken?); zijnde een Vertoog of Rekest van Joannes Jansen(ius), kanunnik van Ste Walburgis te Veurne en neef van den bisschop van Iperen, naar aanleiding van het decreet der (Roomsche) Inquisitie tegen den *Augustinus* zijns ooms [1]), bij den koning van Spanje tegelijk met de „*Approbaties*" ingediend, die van stond af als bloemkransen op het boek zijn neergelegd. [2])

Ziedaar den man dien we willen. Het is namelijk zeker dat genoemde neef van den bisschop Jansenius een *Memorial au Roij* ten gunste zijns ooms te Brussel heeft behandigd. Volgens Gerberon, voor datums in den regel een veilige gids, deed hij zulks half Februari 1642. Dat *Memorial* is ook gedrukt en uitgegeven; in Paus Urbanus' bul „In eminenti" van 6 Maart 1642 wordt het even als in het „Placcaet ons Heeren des Conincx" van 28 Februari 1651 vermeld en het lezen er van verboden.

Op bladz. 12 van het Vertoog (volgens de lezing bij de Witte altijd) wordt van „certifications y jointes" gesproken. [3]) Zeer wel; 't is bekend dat doctoren van de

1) Dit decreet van het H. Officie (van 1 Augustus 1641) verbood het boek alleen, omdat het, handelend *de auxiliis divinis*, gedrukt werd zonder verlof des Apostolischen Stoels, hetwelk voor zoodanige werken vooraf te vragen door Paulus V en Urbanus VIII was voorgeschreven, en voor *zijn* boek Jansenius zelf († 6 Mei 1638) gelast had.

2) *Op. cit. Prologus galeatus*, bladz. 4. Bij de Witte heet het Vertoog aan den koning: *Libellus supplex Joannis Jansenii in Ecclesia collegiata Sanctae Walburgis oppidi Furnensis Canonici, pro Reverendissimo Domino Cornelio Jansenio Episcopo Iprensi ad Regem Catholicum.*

3) „Et si sa Sainteté a été surprise en ce regard (de verbindtelijkheid in Belgie van de bepalingen van Paulus V enz. als boven), elle a eté trompée bien plus vilainement et plus malicieusement en la croyance, qu'on luy a fait concevoir, que ledit livre auroit donné du scandale ou sujet d'offense,

Sorbonne en der Leuvensche hoogeschool, dat zelfs ordemannen van Premonstreit enz. in Belgie zich niet lieten wachten; toch echter blijven we hier en overal in het stuk aangaande het getal en de namen der getuigers onkundig. Ik heb dus dáárom nog geen waarborg dat de in de *Panegyris* aanwezige bundel getuigenissen dezelfde is als die bij neef.

Ten einde in het minst de waarheid niet bezijden het licht te houden, teeken ik hier dadelijk aan, dat van de hand van Philippus Rovenius, aartsbisschop van Philippi en Apostoliesch Vicaris dezer gewesten, zich een gunstig getuigschrift onder de „certifications y jointes" moet hebben bevonden. Op de lijst toch van boeken en geschriften, die in de bul van Urbanus „In eminenti" en in genoemd koninklijk plakaat werden verboden, komt het *Aanhangsel* van het *Memorial au Roij* voor met deze woorden: „Approbatio sub nomine nonnullorum Theologorum ex variis Religionibus, tam Ordinum Monachalium, quam mendicantium, necnon Archiepiscopi Philippensis aliorumve Theologorum Clericorum saecularium Doctrinae Cornelii Jansenii in dicto libro Augustino contentae."

Was Aegidius de Witte een geloofwaardig man, zou in niemand de verdenking opkomen of het meegedeelde getuigschrift wel van Rovenius is. Nu echter doe ik geene moeite mijn twijfel te onderdrukken; van de onderteekening: „Vicarius Apostolicus Hollandiae" is „Hollandiae", wél een belgiesch-gewone, niet een officieele benaming voor ons land of onze kerkprovincie, (waar nog meer door Rovenius gebezigd?) mij wat verdacht.

Ook tegen het *groot getal* der getuigschriften (56 in toto),

---

Votre Majesté reconnoitra la grandeur de cette malice par les certifications y jointes des plus relevez Theologiens de ces Pays, qui temoignent assez ouvertement d'avoir eu de la peine a rencontrer des paroles assez dignes, pour bien exprimer les merites du Livre et de l'Autheur."

door de Witte voor het Aanhangsel van het Vertoog des kanunniks verklaard, rijst bedenking uit het onder aangehaalde gezegde van Jacobus Boonen, aartsbisschop van Mechelen; daaruit zou men opmaken dat het meerendeel getuigenissen pas is komen aanzetten, *nadat* de kanunnik van Veurne het boek zijns ooms van een pauselijk vonnis had zoeken te vrijwaren. [1]) De uitdrukking van Paus Urbanus: „Approbatio *nonnullorum* Theologorum" is daar niet mee in strijd, terwijl wat Gerberon (I, 69) te lezen geeft gezegd bezwaar nog versterkt.

Maar in Urbanus' bul wordt toch behalve van Rovenius nog van wereld-geestelijken gesproken? 't Is waar; doch dat bedoelde, niet genoemde geestelijken onder Rovenius' hoede stonden, blijkt niet; de woorden: „aliorumve Theologorum Clericorum saecularium" sluiten Hollandsche-missie-priesters evenzeer uit als in.

Niet overbodig eindelijk is het op te merken, dat de Jansenisten van omstreeks 1698 (het waren heete jaren, de openlijke scheiding van bokken en schapen begon) er groote aanwinst in Holland uit dachten te trekken met ter eere van hunnen kerkvader vlaggedoek uit te hangen.

---

1) „Quae cum Joannes Jansenius Furnensis Canonicus, Cornelii Jansenii nepos, ad impetrandam promulgationis dicti Decreti suspensionem, donec Sedes Apostolica plenius instrueretur, Regi exposuisset, placuit omnibus Belgii Episcopis, litteris ad eos datis, injungere, ut in sua quisque Diocesi inquireret an revera Jansenii liber scandalum peperisset.

Quod ego quidem eo quo potui studio praestiti, auditis omnibus qui de rei veritate videbantur potissimum instructi, ac inter alios superioribus et celeberrimis omnium Ordinum in mea diocesi Theologis, exceptis Jesuitis et Lovaniensibus, quibus utique audiendis coram Academico Rectore sua Majestas commiserat.

Deprehendique... eorum qui librum attente pervolverunt hanc esse sententiam, ut scandalosus esse aut videri non possit, nisi doctrina Augustini.... scandalosa simul esse judicetur." (*Rationes ob quas Illmus Dnus Archiep. Mechl. Belgii Primas etc. a promulgatione Bullae, qua proscribitur Liber cui titulus: Cornelii Jansenii Augustinus abstinuit, ex mandato Regio allegatae ac Catholicae Majestati exhibitae e gallico in Latinum translatae*, pag. 12).

Of zij soms met gestolen sieraad pronkten, zullen we nog eens vragen in het opstel over den tweeden pastoor, Franciscus van der Lisse. Van de Witte zien we hier al vast, dat hij zijn boek opvult met lofzangen en tijdverzen, die hoegenaamd niet ter zake behooren, zooals bijv. onder het motto: „Inimici nostri sunt judices" Deuter. XXXII, het Bruidslied, waarmee de stad Iperen (de studenten van het Jesuiten-collegie aldaar namens de stad) den bisschop na zijn consacratie (1636) inhaalde.

Ik hoop dus maar dat de mot den bundel van neef nog niet geheel heeft opgegeten. [1]) De reden toch waarom mijn ongeloovigheid stokstijf op het *Memorial* met de „*certifications y jointes*" van 1642 staat, ligt in de meer dan gewone verdachtheid van den woest-wilden panegyrist; in ettelijke onwaarschijnlijkheden die uit de getuigschriften opspringen; eindelijk in eene, naar 't mij voorkomt, tastbare misleiding.

Aegidius de Witte [2]) heeft met zijn *Panegyris* bij niemand eer geoogst. Door vriend en vijand is het *Lofschrift* een lasterschrift genoemd. De aartsbisschop van Sebaste en Apost. Vicaris Petrus Codde, Jacobus Catz, Martinus de Zwaan waren, anders door geen geruchtje vervaard, er letterlijk mee verlegen. Sebaste durft den uitmuntenden Vaders te Rome verzekeren dat geen enkel der zendelingen er mede ingenomen is. Codde deed zelfs de bij den

---

1) Een onderzoek naar het stuk te Veurne was vruchteloos. Ook werd het ter Koninklijke bibliotheek in den Haag niet gevonden, hoe zeker ik het in de *Causa Janseniana* (zes kwarto's *varia* uit de abtdij van Tongerloo herkomstig) achter de *Quaerimonia ad Ser. Princip. Cardin. Infantem* van den *Augustinus*-drukker Jac. Zegers onmiddellijk dacht aan te treffen. — Gerberon gewaagt (*op. cit.* I, 81) nog van een tweede Vertoog deszelfden, een wat na de bul van Urbanus werd ingediend, en belooft dat aan het einde zijner *Histoire* te zullen geven. Doch het is er niet in; omtrent het eerste bleef zelfs de belofte achterwege.

2) De man wordt nader ingeleid onder „Franciscus van der Lisse."

uitgever te Delft nog aanwezige exemplaren inhouden; en Catz schrijft dat *hij* het niet helpen of beletten kan wat de Witte uitvoert; hij kan hem alleen aanmanen dat hij gelieft op te houden met zulke schriften in het licht te zenden. Dat heeft hij (Catz) dikwijls al gedaan, en, zoo hij meent, ten laatste niet zonder vrucht, daar hij (de Witte) beloofd heeft voortaan te zullen zwijgen. [1]) Trouwens bewezen is dat de *Prologus galeatus* krielt van valsche voorstellingen en misleidende verzinsels.

Toen Jansenius' *Augustinus*, te Leuven in den zomer van 1640 met veel oponthoud gedrukt, de binderij verliet, moet het digt aan 1641 geweest zijn. Den 24 Augustus 1640 toch werd Jacobus Zegers bij formeel decreet der universiteit aangezegd, dat hij het drukken had te staken, tot tijd en wijl door de universiteit aan den Internuntius op zijn tegenbrieven geantwoord was, en deze anders beschikte dan hij tot nu toe bevolen had. Men was toen aan het derde van de drie deelen bezig. [2])

Cornelis Jansenius' *Augustinus* zijn drie folianten. Hoe is dat werk, waar niemand van gehoord had, dat kolossale werk zoo ontzettend spoedig overal verspreid, even spoedig en door zoo opmerkelijk velen gelezen, herlezen, ex professo, en nog wel vergelijkend, getoetst tot zelfs van niet professoreerende burger- en boere-pastoors [3]) in

---

1) *Declaratio Archiep. Sebast. super pluribus... interrogationibus etc.* Cap. IV. en *Responsiones Archiep. Sebast.... ad scriptum varia accusationum capita continens etc.* Cap. XXII.

2) Gerberon, *op. cit.* I, 10. — Nog in hetzelfde jaar 1640 verscheen, zegt men, een herdruk te Parijs. Dáárom behoeft echter onze berekening niet fout te zijn. Allerwaarschijnlijkst toch is het, dat men, gevaar ziende dat misschien de heele kopij enz. in beslag werd genomen, de losse bladen af en toe naar de vrienden in Parijs zond, zoodat het werk bijna gelijktijdig als te Leuven te Parijs verschijnen kon.

3) Deze uitdrukking voor „stads- en dorpspastoors" vloeit mij daar onwillekeurig uit de pen. Maar ik laat het geschrevene staan, denkende aan de Bijdragen V. 160. Doet „*burger*priester", van Appelmans te Haarlem

Holland? Waardoor wordt al die haast aannemelijk, daar een eerste aanleiding tot *kritiesch onderzoek ex professo* pas met de aanklagt te Rome en het kort daarop gevolgd decreet van het H. Officie ontstond, zoodat tusschen zoodanig onderzoek, misschien tusschen de mogelijkheid om onderzoek te doen en den datum der getuigschriften gemiddeld slechts twee, drie maanden liggen [1]), en de vraag: Wat dunkt u? van hooger hand eerst gedaan werd, zooals we zagen, na en ten gevolge van het Vertoog des kanunniks?

Kortheidshalve ben ik zoo vrij, om wat er gebeurd of niet gebeurd mag zijn onder aaneenleiding van gedrukte gegevens mij zóó te verbeelden. Eenige geestelijken in het hartje van Holland, die het nog al druk hadden met het verzorgen van zieke en gezonde schapen, zagen op zekeren dag, ten jare 1641 — vroeger of later, maar als het ijs uit het water was — den schuitevoerder hun een kist aan huis bezorgen (met Jansenius er in). Klein drinkgeld, genoeg voor betaling. En de kist openend („niet in huis, zei pastoor van der Plaat, gunst! wie weet wat er inzit?") wreven zij de oogen toen zij begonnen te zien, want zij hadden in *Hollandsche Mercurius* geen advertentie gelezen, dat *Augustinus* verschijnen zou. [2]) Voor som-

(stad, burgerij) gezegd, niet denken aan „*burge*meester", een titel die *nu* wel doch *niet voorheen* aan het hoofd eener plattelands-gemeente gegeven werd? „Boeren en burgers" zeggen wij *nog* voor „stads- en buitenlui." Appelmans was te Stompwijk *boere*priester geweest.

1) Zelfs de Witte meende de objectie van overhaasting te moeten verwachten. Zijn antwoord is vermakelijk. Zij hebben, zegt hij, zich niet overhaast, WANT VELEN ZEGGEN dat zij het werk herhaalde malen gelezen en met de schriften des Kerkvaders vergeleken hebben. (*op. cit. Prol. gal.* blz. 7).

2) Laat het niet waar zijn, dat de bladen, op de drukkerij te droogen hangend, uit het venster gewaaid en zóó den Jesuiten in handen gekomen zijn (Leijdecker); noch dat pater Wiskerk een drukkersgezel heeft omgekocht, hem de bladen te bezorgen (Gerberon): de Jansenisten zelve verhalen dat men met het drukken zeer geheim („sans qu'on scut rien de ce dessein") te werk ging (Gerberon, *op. cit.* I, 7).

migen waren er de werken des echten Augustinus bijgedaan, een heele tafel folianten. En zij wisten maar niet waar zij zoo'n geschenk aan te danken hadden, want eenigen van hen hadden Leuven nooit gezien. En van tijd tot tijd als zij van biechtstoel of ziekebediening terugkwamen bekeken zij de banden. En weder op zekeren dag — het was in het najaar, altijd van 1641 — waren zij bij elkander om een mooi certificaat op te maken, waar in een nevengaanden brief om verzocht was. [1]) En zij spraken: — „Met pleizier het werk gelezen." [2]) — „Er staat niets tegen de kerkleer in." [3]) — „Een waarlijk gouden boek!" [4]) — „Op en top de Kerkvader, de Hippoonsche binnen en buiten." [5]) — „Ja, wél dat; ik zou dat niet zeggen, als ik het werk op zijn minst niet tweemaal gelezen had." [6]) — „Daarin zijt gij mij niet vóór, broer". [7]) — „En ik heb het boek met den Kerkvader nauwkeurig vergeleken." [8]) En ziet, terwijl zij zóó spraken en schreven, verrast hen de deken van Doornik; deze verwijt hen hunne achterlijkheid, zeggende dat *hij* al verleden jaar in September „getuigd" heeft, dat na Salomon of Joannes geen voortreffelijker boek in de wereld verschenen is. [9])

---

1) Ieder is afzonderlijk naar zijn oordeel gevraagd, zegt de Witte („seorsim et singulatim"). Daar is met de verschillende datums de schijn goed van bewaard; doch het meerendeel der attestaties is, behalve in de betuiging zijn oordeel aan den Ap. Stoel te onderwerpen, in eene opmerkelijke bijzonderheid, gelijke beeldspraak namelijk over patristische en scholastieke genadeleerwijs zóó overeenkomstig, dat zij uit ééne pen schijnen gevloeid te zijn.

2) Van der Plaat.

3) „nihil continere quod" etc. E. Kennephoven, 29 Nov.

4) „in libro suo vere aureo." Jac. Schendel, 17 Dec.

5) „Sanctum Augustinum non tantum nomine, sed etiam verbis, sensu et spiritu praefert." Baud. Catz, zonder datum.

6) „Post iteratam dicti libri lectionem rogatus." P. Purmerent, 5 Dec.

7) „Post iteratam ejusdem libri lectionem idem sentio" S. Purmerent, 29 Nov.

8) „Vestigiis S. August. in omnibus exacte inhaeret." J. Been, zonder datum.

9) „Nihil ab humano calamo solidius vel accuratius conscribi posse existimem." Joannes Baptista Stratius, 25 Sept. 1640.

Zeg, neef, gij weet er meer van, is 't zóó toegegaan, of anders? Maak de kerkelijke geschiedenis van Nederland een waarheidje rijker!

In ernst. Het laatste der Bataafsche heeren — het einde behoort het werk te kroonen — komt Leonardus Marius met zijn „attestatie" bij de Witte aandragen. 't Zou gansch niet staan, als hij ontbrak; liever één Marius dan zes van der Plaaten. 's Mans deftigheid geschiedt eer: onder een versch opschrift: „Attestationes aliquot... e clero saeculari" (bij Gerberon heet het: „De l'Université de Cologne") treedt Marius, Marius alleen van de Hollanders hervoor. Of hij niet goed geluimd was, dan of hij 't „erg drok" had, zijn attestatie is kort en barsch. En deze eindigt aldus: „Ita testor. Coloniae 1641 die 8 October." Marius' attestatie is natuurlijk ook onderteekend, en wel zóó: „Leonardus Marius S. T. D. et in Universitate Coloniensi Primarius Professor." — Laat ons even zien. Dat „1641" is geen drukfout; 't is hetzelfde jaar als waarin al de anderen getuigden; Wachtelaar alleen heeft volgens zijn naam in tweede beteekenis wat langer gewacht. [1]) Dat twee- of driemaal „Keulen", boven, vóór en na, met „Primarius Professor" achter de naamteekening kan even onmogelijk een drukfout wezen. Welnu dan, in 1641 was Leonardus Marius reeds 10 jaar geen professor of president te Keulen meer, maar pastoor enz. binnen Amsterdam. [2])

Neef mag noodig komen.

J. P. G.

---

1) 10 Febr. 1642.

2) Zie behalve Bat. Sacra, het uittreksel van v. Bianco's *Die alte Universität Köln* in de Bijdragen I, 436; ook *Tabula Chronologica* etc. aldaar I, 344 vv. en eene verklaring van Marius zelf in de *Geschiedenis van het Amsterdamsche beggijnhof*, Dl. L, 105 van *De Katholiek*.

VRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

„Burgerpriester."

(Zie hier boven bladz. 160).

I.

Daar ik in de rekeningboeken der kerk van Grootebroek, de sleutel meen gevonden te hebben tot een afdoend antwoord op de voorgestelde vraag van den HoogEw. H^r^ J. F. Vregt (Bijdragen V dl. 1ste afl.) omtrent de beteekenis van BURGERPRIESTER, geef ik hier een en ander woordelijk uittreksel daaruit, met eenige nadere opheldering.

Op 27 Februari 1681. „Gegeven in handen van Pieter Cornelisz. om aan den officier te behandigen syn recompens en noch vijf-en-twintig gulden daerboven om hem te versoenen weegens den eerweerdigen heer van der Velde, die ons doe ter tijd een wijl bediende te samen *f* 200–0–0."

Op 21 Julij 1681. „Gegeven in handen van Pieter Cornelisz. (kerkvoogd) de verheering (honorarium) aen de Officier voor het incomen van ons eerweerdigen pastoor mijn heer M^r^ van der Velde en oock voor het aengeeven van zijn burgerschip te samen *f* 203–3–0."

De Eerw. Heer J. van der Velde was eerst assistent geweest van pastoor Lettebos, bij welke gelegenheid zijne aangift bij den Officier schijnt verzuimd. Later Pastoor benoemd alhier moest hij weder, ofschoon geboren Grootebroeker, voor zijne intrede en erkenning als *burgerpriester* in *zijne geboorteplaats*, die som betalen.

Pastoor van der Velde werd opgevolgd door Adrianus Paerdebosch, bij wiens komst staat aangeteekend:

Op . . . September 1718. „Aen den Officier Alexander van Lantschot, voor de inkomst en borgerschip van ons eerw. pastoor Peerdenbos en zegel *f* 203–0–0."

Op dito „aen den Officier syn jaerlicx recompens *f* 200–0–0."

Van 1719–1731 ontbreken de aanteekeningen van uitgaaf, tijdens het pastoraat van M. A. Fraats en de 2 eerste jaren van pastoor J. Verhoef. Aan den opvolger van dezen laatste, pastoor Franciscus Cornelius Willebrinck, die 2 Februari 1732, op het intrigeeren van den Pseudo-Aartsbisschop van Utrecht, Barchman-Wuytiers, door de Gecommitt. Raden uit zijne pastorie verjaagd en uit Zaandam gebannen was, om plaats te maken voor den Jansenist van der Kloes, schijnt het nog vrij wat meer gekost

te hebben om *burgerpriester* van Grootebroek te worden. Althans vind ik aangeteekend:

Op 31 Julij 1734 „Aen van der Dueren (Schout) betaalt voor hem, burgemeesteren officier en scepenen en bode en wat daeraan dependeert de som *f* 300–0–0. — 3 Augustus aen Maart en Pluijm de regtskoste betaalt *f* 40–0–0. En aen Lapie de regtskoste betaalt *f* 195–0–0. — En eindelijk nog 3 September 1734 „aen de heer Spiering (officier) voor inkomen van onse pastoor Wilbrijnck *f* 200–0–0."

Op 16 Augustus 1759, staat voor den opvolger van Pr Willebrinck J. H. Knippink: „betaalt aan den officier de acte voor de inkomst van de heer Knippink *f* 60–15–0." Ook blijkt dat sedert 1748 het *jaarlijks-recompens* voor den Officier, door de genade der Edel. Mog. Staten tot *f* 120 was verminderd.

Op 17 December 1772 is voor de laatste maal aangeteekend: „betaelt aen den Officier voor het inkomen en burgerschap voor onsen pastoor Jacobus Allebé een som *f* 63–0–0." En Januari 1787: „aen de officier *f* 93.–"

Geen wonder dan ook dat wij in het rekeningboek, uit de volheid des harten, de ontboezeming vinden aangeteekend: „1787, de 25 Januarij hebbe de Roomse de vreije leer gekreege."

Grootebroek. Januari 1877. J. D.

II.

In eene resolutie der regeering van Vlissingen van den 25sten Juli 1778, inhoudende de voorwaarden waarop een Katholiek priester ter uitoefening van zijne bediening in de stad kon worden toegelaten, komt het volgende voor:

„Ten derden; dat de Priester of Kappelaan die nu of in der tijd den dienst van de Roomsche Godsdienst zal waarnemen, niet zal vermogen te zijn een geordende Priester of Monninck, noch behoorende tot de geweze Order der Jesuiten; maar moeten zijn geboren in de Republicq der Vereenigde Nederlanden; — en *alvorens in deszelfs functie te kunnen worden toegelaten, wezen geadmitteerd als Burger en Poorter dezer stad.*"

(Resolutiën ten Rade der stad Vlissingen).

Uit de door mij hierboven gecursiveerde woorden meen ik te moeten opmaken dat het elders gebruikte woord: *burgerpriester*, althans hier, de beteekenis had van: BURGER-*priester*: een geestelijke, die burger was door geboorterecht of door admissie.

Vlissingen. H. L. SPOORMAN.

ALPHABETISCH REGISTER.

B.

C.

D.

H.

I.

J.

K.

L.

N.

P.

S.

W.

Z.

C. ZANDVLIET,
Rector.

ADDENDA VEL CORRIGENDA.

Blz. 282 *Broederschap* van den *Zoeten Naam* in S. Dominicus te Rotterdam. — „De broederschap bleef voortbestaan tot Mei 1826, toen de kerk op last der sted. regering gesloten werd." Dit mag niet zóó verstaan worden, dat zij toen geheel ophield, daar zij nog op dit oogenblik bestaat.

„ 303 Pr. *Albertus Adrianus* de Brabanter en

„ 308 „ *Albertus Jacobus* de Voys: beider voornamen worden op een gedrukt grafschrift van den eerste en een bidprentje van den tweede in omgekeerde orde gevonden.

Rotterdam. C. J. G.

EINDE VAN HET VIJFDE DEEL.

